

DEBRÓDI GÁBOR

**BUDAPEST MENTÉSTÖRTÉNETÉNEK
ELSŐ NÉGY ÉVTIZEDE
AZ ORSZÁGOS MENTÉSSZERVEZÉS KORÁIG
(1887–1926)**

DEBRŐDI GÁBOR

**BUDAPEST MENTÉSTÖRTÉNETÉNEK ELSŐ NÉGY ÉVTIZEDE
AZ ORSZÁGOS MENTÉSSZERVEZÉS KORÁIG
(1887–1926)**

Tisztelettel és örömmel ajánlom e könyvet a magyarországi mentés iránt érdeklődő olvasóknak, remélve, hogy e közel fél évszázadnyi történet, a mentés születése, alapítóinak törekvése, elhivatottsága tartalmas olvasmányul fog szolgálni. A Budapest mentéstörténetének első négy évtizede az országos mentésszervezés koráig (1887–1926) című munka PhD-disszertációmként, a Pécsi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Karának Interdiszciplináris Doktori Iskolájában, "Európa és a magyarság a 18-20. században" Doktori Program hallgatójaként született. Így a felhasznált irodalmi, levéltári források, ábrák, táblázatok prezentációival a terület minél teljesebb bemutatására törekedtem. Hosszú és fáradságos, de a felfedezés öröme által járt út vezetett el disszertációm fejezeteinek kidolgozásáig, amelyek ismerete nélkül nem tárulhatna fel a magyarországi prehospitalis ellátás kezdete és sikere, a modern mentésügy alapjainak születése.

Hálás köszönetemet szeretném kifejezni szeretett tanáraimnak, Dr. Kapronczay Katalinnak PhD, Prof. Dr. Kapronczay Károlynak, Dr. Csibi Norbertnek PhD és Dr. Szegeczky Dezsőnek értékes támogatásukért és biztatásukért!

Budapest, 2024. március

Dr. Debrődi Gábor PhD

Szemlőhegyi DR. KRESZ GÉZA,
a Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület alapítója

ISBN 978-615-02-0383-6

© Dr. Debrődi Gábor

Budapest

2024

A szerző magánkiadása

TARTALOM

1	A FŐVÁROSI MENTÉSÜGY KEZDETEI	12
1.1	A MENTÉS TÖRVÉNYI SZABÁLYOZÁSÁNAK KIALAKULÁSA MAGYARORSZÁGON	12
1.2	KRESZ GÉZA ÉS A HAZAI MENTÉSSZERVEZÉS – KÜLFÖLDI MINTÁK ÉS HAZAI EREDMÉNYEK	13
2	EGYESÜLETI ÉLET A FŐVÁROSBAN – TÖRTÉNETI ÉS SZABÁLYOZÁSI ELŐZMÉNYEK	19
3	BUDAPEST FEJLŐDÉSÉNEK A MENTÉSÜGGYEL ÖSSZEFÜGGŐ SZEMPONTJAI A SZÁZADFORDULÓN	30
3.1	A FŐVÁROS TÉRBELI ÉS GAZDASÁGI FEJLŐDÉSE, A LAKOSSÁG KONCENTRÁLÓDÁSA	30
3.2	A VÁROSI INFRASTRUKTÚRA KIÉPÍTÉSE	35
3.2.1	A KÖZÚTI KÖZLEKEDÉS FEJLESZTÉSE.....	36
3.2.2	VÍZELLÁTÁS ÉS A CSATORNAHÁLÓZAT KIÉPÍTÉSE	38
4	ÉLETVISZONYOK A SZÁZADFORDULÓS BUDAPESTEN	41
4.1	LAKÁSVISZONYOK.....	41
4.2	TEMETKEZÉS ÉS HULLADÉKGAZDÁLKODÁS – HIGIÉNÉ A SZÁZADFORDULÓN.....	47
4.3	URBANIZÁCIÓ ÉS SZEGÉNYGONDOZÁS.....	51
4.4	SZOCIÁLPOLITIKA A SZÁZADFORDULÓN	54
5	HOSPITÁLIS ELLÁTÁS BUDAPESTEN, KÓRHÁZÜGY A SZÁZADFORDULÓN	58
6	A BUDAPESTI ÖNKÉNTES MENTŐ EGYESÜLET SZERVEZETI FELÉPÍTÉSE, MŰKÖDÉSE (ORVOSOK, MEDIKUS-MENTŐK, ÁPOLÓK, KOCSISOK, GÉPKOCSIVEZETŐK)	74
6.1	A BUDAPESTI ÖNKÉNTES MENTŐ EGYESÜLET 1887. ÉVI MEGALAKULÁSA	74
6.2	A BUDAPESTI ÖNKÉNTES MENTŐ EGYESÜLET SZABÁLYZATAI	81
6.2.1	ALAPSZABÁLYAIK	81
6.2.2	MŰKÖDÉSI SZABÁLYZATUK	84
6.3	A NAPI SZOLGÁLAT SZERVEZÉSE.....	87
6.3.1	LAKTANYA A MARKÓ UTCÁBAN	96
6.4	EGYENRUHA-SZABÁLYZAT, VÉDŐRUHÁZAT BEVEZETÉSE.....	99
6.5	A MENTÉS ADMINISZTRATÍV HÁTTERE.....	100
6.6	A MENTŐMUNKA ELISMERÉSE. KITÜNTETÉSEK, SZOLGÁLATI ÉRDEMÉRMEK ADOMÁNYOZÁSA	102
6.7	MENTŐDOLGOZÓK BALESETI BIZTOSÍTÁSA. BIZTOSÍTÓ INTÉZETEK ELJÁRÁSA BALESETEK ESETÉN, A MENTŐORVOS HELYSZÍNI DOKUMENTÁCIÓS KÖTELEZETTSÉGE	105
7	A MENTÉS INFRASTRUKTÚRÁJA, TECHNIKAI, MŰSZAKI FELTÉTELEI	109
7.1	AZ IDEIGLENES „BARAKK MENTŐÁLLOMÁSTÓL” A MARKÓ UTCAI MENTŐPALOTÁIG	109
7.2	ÚJABB ÁLLOMÁSALAPÍTÁS, MINT SIKERTELEN ÁLOM.....	116
7.3	A MENTŐK SPECIÁLIS FELSZERELÉSEI, MENTŐTÁSKÁK A NAPI GYAKORLATBAN.....	119
7.3.1	LAIKUS SEGÍTSÉGNYÚJTÓ ÁLTAL IS HASZNÁLHATÓ <i>KIS MENTŐSZEKRÉNY</i> TARTALMA	121

7.3.2	HIVATÁSOS MENTŐK ÁLTAL ALKALMAZOTT <i>ESETTÁSKA</i> TARTALMA	122
7.3.3	HIVATÁSOS MENTŐK ÁLTAL ALKALMAZOTT <i>ELLENMÉREGSZEKRÉNY</i> TARTALMA	124
7.3.4	KRESZ-FÉLE <i>KIS MENTŐTÁSKA</i> TARTALMA	125
7.3.5	AZ ELSŐSEGÉLY ESZKÖZEI A KORAI GYAKORLATBAN	127
7.4	MENTŐFOGATOK ÉS MENTŐGÉPKOCSIK ÜZEMBE ÁLLÍTÁSA	129
7.4.1	LÓTARTÁS A MARKÓ UTCÁBAN	130
7.4.2	A MENTŐFOGATOK KORA	131
7.4.3	GÉPKOCSIK A MENTÉS SZOLGÁLATÁBAN	133
8	A HELYSZÍNI BETEGELLÁTÁS GYAKORLATA	143
8.1	BELGYÓGYÁSZATI BETEGEK ELLÁTÁSA	143
8.2	ÚJRAÉLESZTÉS A MENTŐK KORAI GYAKORLATÁBAN	146
8.3	SEBÉSZETI VONATKOZÁSÚ MENTŐESETEK ELLÁTÁSA	151
8.4	ÉGETT SÉRÜLTEK ELLÁTÁSA	154
8.5	PSZICHIÁTRIAI BETEGEK ELLÁTÁSA	155
8.6	EPILEPSZIÁS BETEGEK ELLÁTÁSA	156
8.7	RÉSZEGEK ELLÁTÁSA	158
8.8	FERTŐZŐ BETEGEK ELLÁTÁSA	161
8.8.1	AZ 1892. ÉVI FŐVÁROSI KOLERAJÁRVÁNY BETEGEINEK MENTŐELLÁTÁSA	163
8.9	SZÜLÉSZETI, NŐGYÓGYÁSZATI ESETEK ELLÁTÁSA	165
8.10	MÉRGEZETTEK ELLÁTÁSA	167
8.11	TÖMEGES BALESETI RIASZTÁS, TEENDŐK TÖMEGES KÁRHELYEN	171
9	MENTÉS ÉS BETEGSZÁLLÍTÁS	175
9.1	BALESETI RIASZTÁS	175
9.2	BETEGSZÁLLÍTÁS	178
9.3	MOZGÓÓRSÉG	180
10	VÍZI ÉS MŰSZAKI MENTÉS BUDAPESTEN	185
10.1	A BÖME VÍZI MENTŐÁLLOMÁSAI	185
10.2	MŰSZAKI MENTÉS A SZÁZADFORDULÓN	188
11	A BÖME TEVÉKENYSÉGÉNEK EGYÉB TERÜLETEI (ADOMÁNYGYŰJTÉS, EGÉSZSÉGÜGYI TÖMEGOKTATÁS, TÁRSADALMI KAPCSOLATOK, HELYI MENTŐKEZDEMÉNYEZÉSEK)	192
11.1	A MAGYARORSZÁGI MENTÉSÜGY FEJLŐDÉSE A SZÁZADFORDULÓN	192
11.2	MENTÉSI GYAKORLATOK, BEMUTATÓK	203
11.3	A BÖME TÖMEGOKTATÁSÁNAK GYAKORLATA	205
11.4	ADOMÁNYGYŰJTÉS, A MENTÉS TÁMOGATÓI	210
12	A MENTÉS SZAKIRODALMA	219

12.1	A MENTÉS TÁRGYKÖRÉVEL FOGLALKOZÓ KIADVÁNYOK	219
12.2	A MENTŐK LAPJA.....	223
12.3	A MENTŐK MÚZEUMA.....	227
13	MENTŐORVOSI KONGRESSZUSOK.....	230
13.1	NEMZETKÖZI MENTŐORVOSI KONGRESSZUSOK	230
13.2	MAGYARORSZÁGI MENTŐORVOSI KONGRESSZUSOK	236
14	A FŐVÁROSI MENTŐK SZEREPE AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚBAN.....	242
14.1	EGYÜTTMŰKÖDÉS A KATONAI HATÓSÁGOKKAL.....	242
14.2	HELYTÁLLÁS AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚBAN	244
14.3	ÚJABB CSAPÁS BUDAPESTEN. A SPANYOLNÁTHA (INFLUENZA) 1918. ÉVI MEGJELENÉSE .	250
15	A VÁLSÁG ÉS A KONSZOLIDÁCIÓ ÉVEI (1920-1926).....	255
15.1	DEZINTEGRÁCIÓ ÉS ÜZEMELTETÉSI VÁLSÁG.....	255
15.2	TALPRA ÁLLÁS, AZ EGYESÜLET KONSZOLIDÁCIÓJA.....	266
15.3	GAZDASÁGI ÉS TÁRSADALMI FEJLŐDÉS A KONSZOLIDÁCIÓ ELSŐ ÉVEIBEN.....	272
16	ÖSSZEFOGLALÁS	279
17	KISLEXIKON.....	283
18	ÁBRÁK MELLÉKLETE	294
19	ÁBRÁK JEGYZÉKE.....	298
20	TÁBLÁZATOK JEGYZÉKE	300
21	FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS IRODALMAK JEGYZÉKE.....	301
21.1	LEVÉLTÁRI FORRÁSOK	301
21.2	KORABELI KIADVÁNYOK.....	304
21.3	MENTŐK LAPJA	307
21.4	EGYÉB KORABELI PERIODIKÁK	313
21.5	SZAKIRODALOM	315

BEVEZETÉS

Disszertáciomban a 61 évig fennálló Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület (BÖME) négy évtizednyi működését kívántam bemutatni. Azért csak e periódust, mert első négy évtizedének végére a mentés szervezésében korszakváltás történik hazánkban. 1926-ban megalakult Budapesten az első országos hatáskörű mentőintézmény, a Vármegyék és Városok Országos Mentő Egyesülete (VVOME). Ez korszakhatárnak tekintendő, mert ettől kezdve a kisebb településektől a nagyvárosokig azonos elvek alapján szervezett mentőállomások kiépülő szervezetével számolhatunk. A fővárosi szervezett mentőellátás korábbi privilégiuma 1926-tól, ha lassan is, de országosan elérhetővé vált sürgős szükség esetén valamennyi országlakos számára.

E téma több okból, de elsőként személyes érintettségem miatt is vált kutatásom tárgyává. 1989-ben kivonuló mentőként kezdtem meg szolgálatomat az Országos Mentőszolgálatnál, 2002-től – szolgálataim mellett – a Kresz Géza Mentőmúzeumban orvostörténészként látom el feladataimat. Hivatásomnak, szenvedélyemnek érzem e terület kutatását, melynek értékei nemcsak az orvos- és mentéstörténetnek, hanem a magyar tudományosságnak is értékei. Művelői a mentők, az életmentés tudói, kiknek évszázados tevékenysége tudományos életünknek, egészségkultúránknak egyik kiemelten fontos részét képezi.

Fontosnak tartom kiemelni, hogy a tárgyalt időszak (1887–1926) a tudományos alapokon nyugvó elsősegélynyújtás korának a kezdete. Ugyanis ekkor kristályosodtak ki e hivatás és diszciplína alapjai, mind hangsúlyosabb szerepét biztosítva számára a 20. századi medicinában.¹ Azért is joggal keressük múltjukat, mert a Pest, Buda és Óbuda egyesüléséből alakult fővárossal közel egyidős intézmény óriási szerepet vállalt a fiatal Budapest gyarapodó lakosságának sürgősségi ellátásában. A gyárak füstjében, a lakótömbökben élőknek, a kényszer-lakótelepekké alakított dunai uszályokon elszállásoltaknak és az elegáns rezidenciák, palotasorok lakóinak egyaránt a biztonságot, az életet jelentette.²

E bemutatandó időszakhoz tartozik a századfordulós Budapest kórházainak, egészségügyi ellátórendszerének fejlődése is, amit egy külön fejezetében kívántam ismertetni. Az 1887 előtti időszakban nemcsak egy sürgősségi intézmény hiányzott,³ hanem azon osztályok, kórházi ágyak is, ahol a mentők betegeiket további gyógykezelés céljából átadhatták volna. E helyzet egyik legszembetűnőbb példája volt még hosszú éveken keresztül az eskóros (epilepsziás) betegek kálváriája, kik teljes mértékben a mentők gondoskodására, ideiglenes hospitális ellátására szorultak. Ez pedig odáig terjedt, hogy a Markó utcai Mentőpalotában számukra külön fektető helyiséget biztosítottak tudatállapotuk feltisztulásáig.⁴

Ennek ismeretében fontos kiemelni, hogy a napjainkban magától értetődő állami szerepvállalás a vizsgált korban még csak illúzió.⁵ Így a 19. század utolsó harmadában – még

¹ KÖRMÖCZI EMIL: Az orvosi tudomány haladása és az első segítségnyújtás fejlődése. *Mentők Lapja*, 24. évf. 1932. 8. sz. 143-148. p.

² VÖRÖS KÁROLY: *A szegényügy és a szociális gondoskodás*. In KABA MELINDA-TÓTH EMESE (Szerk.): Tanulmányok Budapest múltjából XXIV. Budapest várostörténeti monográfiái XXXIII. Budapest, 1991, Budapesti Történeti Múzeum. 47-61. p.

³ KRESZ GÉZA: *A mentés és első segély szervezése a fővárosban*. Budapest, Athenaeum, 1885.

⁴ Az epileptikusok sorsa Budapesten. *Mentők Lapja*, 2. évf. 1904. 4. sz. 5. p.; Epileptikus betegek elhelyezése. *Mentők Lapja*, 3. évf. 1905. 2. sz. 6. p.

⁵ KAPRONCZAY KÁROLY: *A hazai kórházügy alakulása 1876-tól 1950-ig*.

http://tankonyvek.tudomanytortenet.hu/a_kozegeszsegugy_tortenete/?kat=43&id=438 (Letöltés: 2020. 06. 05.)

A korszakot nemcsak a mentőellátás elégtelensége, hanem a krónikus orvoshiány is sújtotta. Az 1878-ban megszervezett közszéki orvosi állások csupán 56,8%-a volt betöltve. A már akkor több mint 13 milliós lélekszámú

ha volt is rá jogszabályi kötelezettség – egyáltalán nem volt rá semmiféle garancia, hogy fővárosunkban vagy az ország bármely településén mentőintézmény alakuljon.⁶ A mentés megszervezése, a mentésügy ebben az időben Európa más államaiban sem volt sokkal jobb helyzetben. Máshol ezt a feladatot a hadsereg, bizonyos esetekben a tűzoltóság mentőalosztályai keretében próbálták ellátni, a mentés alapvető kereteit biztosítani. Ezért nehéz a nemzetközi párhuzamok vizsgálata. Magyarországon 1887 előtt a rendőrség, azon belül a rendőrorvosok feladata volt az elsősegélynyújtás. A hazai fejlődés sajátossága, hogy ezt követően egy polgári egyesület keretében alakul ki a fővárosi mentésügy megszervezése, mellőzve az állami támogatást is. Ez talán joggal nevezhető unikumnak, bár a KRESZ GÉZA által indított mozgalom támaszkodhatott néhány külföldi, elsősorban ausztriai mintára.

A formálódó fővárosi mentésügy sikereinek hátterében tehát legfőképp a civil szféra mecénatúrája állt, mely biztosította alakulásukat és fennmaradásukat. Ezért további érdekes kutatási témául szolgálhat azon összefogás, mely az első világháborút, majd a trianoni katasztrófát követően a főváros lakosságának figyelmét kimerült mentői felé fordította. A korszak mentőinek helytállása azért is említésre méltó, mert állandósuló nehézségeik ellenére a magyar országos mentésszervezés ügyének is első kezdeményezői voltak,⁷ továbbá megteremtették tudományterületük szakirodalmát és olyan szakmai kommunikációt hívtak életre az országosan alakuló mentőerők közötti kohézió erősítése céljából, mely a hazai mentőorvosi konferenciák indulásához vezetett.⁸ Disszertációmban tehát a magyarországi mentő hivatás megteremtésének és a professzionalizáció első lépéseinek bemutatására töreksem, kitérve ennek legfontosabb szempontjaira. Bemutatom a BÖME alakulását, szervezetét, a keretében működő legfontosabb szereplőket, a munka mindennapjait. Fontos része a kutatásnak a mentőmunka eszközkészletének, mentési eljárásainak bemutatása, melyet a kazuisztika (esettan) alapos feltárása tesz lehetővé. Ennek a nemzetközi gyakorlattal való alapos összevetése már túlmutat munkám keretein, de az adott részeknél utalok az alkalmazott eljárások és eszközök korszakban betöltött szerepére. Külön figyelmet szentelek a bécsi fejlődés párhuzamaira. Emellett az országos mentésszervezés megalakulása előtti időszak vonatkozásában, a századfordulótól kitekintést teszek – elsősorban az előbbi tervezésének bemutatása kapcsán – a vidéki városi mentőegyesületek állapotára és a központi szervezésre adott reakcióikra.

Az 1918 és 1926 közötti időszak vizsgálatát, hacsak kitekintés formájában is, fontosnak tartottam. A háború utáni konszolidációs szükséghelyzet és a válságkezelés évei után 1926-ban létrejött a Vármegyék és Városok Országos Mentő Egyesülete (VVOME), mely egy egységes rendszert, az ország területét lefedő mentőállomás-hálózatot teremtett. Ez a pont lehet az országos mentésszervezés kezdetének időpontja és az általam vizsgált „hőskorszak” lezárása. Az 1926 utáni évek vizsgálatát a fennmaradt forrásbázis beszűkülése is nehezíti, ami egyúttal fel is értékeli a BÖME rendelkezésre álló levéltári és sajtóforrásait.

Magyarország 3000 orvosának munkáját 2547 borbélysebész segítette, nélkülük a korabeli ellátó-rendszer működésképtelen lett volna. KAPRONCZAY KÁROLY: *Fejezetek 125 év magyar egészségügyének történetéből*. Budapest, Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár, 2001. 172. p.

⁶ KOVÁCH ALADÁR: A Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület husz éves története. *Mentők Lapja*, 6. évf. 1908. 5. sz. 60-66. p.

⁷ KOVÁCH ALADÁR: A mentésügy országos szervezéséről. *Mentők Lapja*, 8. évf. 1910. 7. sz. 115-119. p.; A mentőintézmény országos szervezése. *Mentők Lapja*, 2. évf. 1904. 7. sz. 6. p.; A mentőintézmény országos szervezése. *Mentők Lapja*, 2. évf. 1904. 8. sz. 7. p.

⁸ 1908. május 16-17. Országos mentő kongresszus. *Mentők Lapja*, 6. évf. 1908. 6. sz. 105-111. p.; Országos mentő kongresszus. *Mentők Lapja*, 6. évf. 1908. 7. sz. 125-131. p.

CÉLKITŰZÉSEK ÉS FELHASZNÁLT FORRÁSOK

A mentés történetét nem ismerő olvasó talán joggal teheti fel a kérdést, hogy több mint egy évszázad távlatából miért kaphat ekkora súlyt e téma a magyarországi orvoslás történetében? Létezik-e annyi társadalmi haszon, tudományosság, mely egy doktori disszertációban említésre méltó lehetne? Kérdezhetnénk, hogy mi más lehetne több a mentők feladata, mint a bajba jutottak szakszerű ellátásra és mihamarabbi kórházba szállítása? Bízom abban, hogy kutatásaim egy olyan világba vezetnek el olvasót, melynek értékeit megismerve válik még érthetőbbé az a napjainkig tartó fejlődés, mely a mai mentésügy alapja.

A kutatás számára gazdag forrásbázist jelent a mentőegyesület által kiadott, havi rendszerességgel megjelenő *Mentők Lapja*, illetve a vizsgált korszakban épp szárnyát bontogató *elsősegély-irodalom*. Továbbá azon *korabeli periodikák* és *kiadványok*, melyek nemcsak a fővárosi mentők, hanem a korszak népegészségügye, társadalmi, szociális és jogszabályi környezetének megismerése szempontjából is releváns információk forrásai. Korunk *tudományos kiadványai, publikációi* nélkül sem juthattam volna olyan információk, alapok birtokába, melyek feltétlenül szükségesek voltak az eredeti források feldolgozásához, kontextusba helyezéséhez. Nélkülük nem tudtam volna az adott időszak kereteiben kutatásaimat elhelyezni.

Kutatásaim másik fő pillérét azon *levéltári dokumentumok* képezték, melyek ismerete nélkül a betegellátás, a mentők szervezeti élete továbbra is homályban maradt volna. E munka során feltártam a Budapest Főváros Levéltárában található *ügyviteli iratokat, iktatókönyveket, őrségi naplókat, főkönyveket, hadügyi kiadásokat, számadásokat, számviteli iratokat és pénztárkönyveket*. Legnagyobb örömömre a századforduló mentői olyan részletességgel rögzítették életük majd minden pillanatát, ami gazdag forrást adta a részletesebb kutatásnak. Ennek ellenére mindvégig nehezítette munkámat, hogy további dokumentumok, források (pl. oral history) nem álltak rendelkezésemre. Pontosan ezért, a mentéstörténet e korai korszakát taglaló korábbi monográfiák hiánya miatt további kutatásokra ad lehetőséget e terület az elkövetkező időszakban.

A *Mentők Lapja* havi rendszerességgel megjelenő orgánuma volt a főváros mentőinek. Beszédese és alapos tanúja a feltárni kívánt négy évtizednek, melyekben az estnaplókhoz hasonló – részletesebben feljegyzett – kazuisztikai (esettani) beszámolók sorát találtam. Nemcsak esetleírásokat, hanem a kor ajánlásait, protokolljait is. A sebellátás, különböző belgyógyászati kórfelműk, szűlésvezetés, mérgezés, újraélesztés⁹ és még számos, a sürgősségi ellátás tárgykörébe tartozó eset leírását. Segítségével 1889. évi megjelenésétől 1926-ig, hónapról-hónapra sikerült követnem a mentők szakmai, társadalmi, kulturális életét.

Céлом az egyet strukturális bemutatásán túl a betegellátásnak, statisztikai adatainak, társadalmi kapcsolatainak, továbbá a korabeli népegészségügy állapotának feltárása volt. Ez csak részben sikerülhetett, mert a periodika nem pótolta a más hiányzó forráscsoportokat,

⁹ KOVÁCH ALADÁR egyesületi igazgató – akit a kor mentéstudományának elismert kutatójaként is tisztelünk – minden részletében kimerítő eseteleírásaival bővíti a kortársak témában releváns ismereteit. Korának kiemelkedő munkái, a *Mire ügyeljünk mesterséges lélekzés közben?*, majd néhány évvel később a *Mesterséges lélekzés vízbefultaknál*, amelyek nélkül igen sekély információkkal rendelkeznenk a századfordulós gyakorlatot illetően. A téma fontosságát hangsúlyozza a kortárs, későbbi igazgató KÖRMÖCZI EMIL *A tetszhalottakról és azok felismeréséről* 1908-ban publikált munkája, majd nem sokkal később egy másik, újabb megoldást leíró módszer *A mesterséges lélekzés új módja* címmel SCHWARZ GUSZTÁV tollából. E terület egy speciális szegmensét leíró, a gyermekek újraélesztését bemutató tanulmányt találunk 1911-ből *A rythmikus szívösszenyomás hatása gyermekeknél* címmel, valamint *A mesterséges lélekzés egy módja újszülötteknél*, melyek ugyancsak a *Mentők Lapjában* láttak napvilágot. Kísérletek és kudarcok, eseteleírások, diszkusszió és a hatékonyabb módszer kanonizálásának folyamata, amely a tárgyalt korszakot végig kíséri a kezdetektől az 1920-as évek közepéig.

ugyanis intézményük adminisztratív életével, a „háttérrel” kapcsolatban csak kevés adattal szolgált. Szerencsémre ennek hiányát a levéltári ügyviteli dokumentumok együttese pótolta.

Így elsősorban a szakcikknek tanulmányozása révén a betegellátásra fókuszálva kíséreltem meg az ellátás egységének bemutatását, ami kézzel fogható eredményekkel szolgált. E korábban feldolgozatlan téma – fontosságára tekintettel – munkámban egy külön fejezet részt kapott.

Ugyancsak ehhez kapcsolódóan „rendeztem” felszereléseiket, különböző rendeltetésű és felszerelésű táskáikat. Áttekinthetőségük végett – a táblázatos felsoroláson túl – ábrák formájában is megjelennek, érzékeltetve egymáshoz viszonyított komplexitásukat. Legalább ilyen mélységgel igyekeztem meríteni statisztikai kimutatásaikból, melyeket havi bontásban bocsátottak olvasóik rendelkezésére, ami alapos és következetes tolmácsa volt életüknek. Esetszámaik, betegszállításaik, járműveik kimutatásait felhasználva igyekeztem felkészültségüket és szerepüket kiemelni a korabeli társadalom és a népegészségügy keretei között.

Levéltári kutatásaim kezdetén az egyesület *ügyviteli dokumentumait* tekintettem át. E gyűjtemény átfogó képet nyújtott a mentőegyesület mindennapjairól. Nehézségeiről, a mentés szervezéséről, társadalmi kapcsolatairól. Korántsem lenne teljes egyletük bemutatása, ha nem ismernénk társadalmi kapcsolataikat, szerepüket, megítélésüket a késő-dualizmus korának Magyarországon. Hiszen alapvető feladatukon, a mentésen és a betegszállítás biztosításán túl komoly társadalomformáló szerepet töltek be a főváros lakosságának népegészségügygel kapcsolatos felvilágosítása révén. Emiatt is tartottam fontosnak az ifjúság oktatásáért tett erőfeszítéseiket, az úszómesterek,¹⁰ rendőrök, pedagógusok, házmesterek,¹¹ gyári munkások, tűzoltók számára rendezett tanfolyamaik bemutatását. Társadalmi megítélésüket, s az őket segítő közeg hozzáállását, ami nélkül nemhogy 61 évet, de még egy évtizedet sem élt volna meg egyletük. Ismertetem továbbá intézményük és tagjaik élet- és munkakörülményeit, magánéleti nehézségét is, kiket sokszor csak elhivatottságuk tartott meg a mentők közösségében. E területtől nem elválasztva törekedtem a korabeli kórház-ügy bemutatására, a főváros lakóinak szociális helyzetét, valamint a város közlekedésének, úthálózatának, infrastruktúrájának viszonyait is feltárom a mentőmunkával összefüggésben állásuk miatt szükséges mértékig. E kérdések tükrében kívánom e korszak mentőinek szerepét feltárni, mellyel a mai napig adós az orvostörténelem.

A *BÖME gazdasági dokumentumai* olyan feljegyzéseket őriznek, melyek túlmutatnak számláikon, fizetési kötelezettségeiken és bevételeiken. A valós élet mindennapjaiba kalauzolnak. Kihasználva a lehetőséget, tematizálva kíséreltem meg a járművek beszerzése,¹² orvosaik, mentőik, őrvezetőik, ápolóik, kocsisaik és adminisztratív személyzetük illetményei,¹³ ruházatuk, pénzgyűjtési akcióik, hadügyi kiadásai,¹⁴ egészségügyi beszerzéseik, lótarással kapcsolatos kiadásai,¹⁵ szilveszteri gyűjtéseik, gyűjtőakcióik elszámolásait feltárni. A Mentőpalota építésének ügye mellett külön vizsgáltam első világháborús kiadásait és a

¹⁰ RAJNA NÁNDOR BÖME főorvos jelentése a fürdősök részére megtartott elsősegély tanfolyamról. HU BFL X. 201.B.2. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1917-1924 (1923. június 18.).

¹¹ A házfelügyelők tanfolyama. *Mentők Lapja*, 2. évf. 1904. 7. sz. 7. p.

¹² Gumikerekű Landauer mentőfogat vásárlásának kimutatása 1906-ból. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1904-1907. évi főkönyve.

¹³ A kivonuló állomány panaszlevele illetmény emelésének tárgyában. HU BFL X. 201.B.2. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1917-1924 (1922. március 14.).

¹⁴ „Hadi kiadások” bejegyzésben szereplő katonai ápolónak fizetett 46 koronás illetmény kimutatása. HU BFL X.201.c 14-23. kötetek. A BÖME 1918. évi főkönyve.

¹⁵ ÖLVEDY JÓZSEF 2718 kg szénáról kiállított számlája. HU BFL X.201.C.2. kisdoboz. Számviteli iratok, (1919. augusztus 27.).

bethleni konszolidációval egybeeső (1920-1931) talpra állást, a „második alapítás” korát. Ezek olyan alapjaiban meghatározó források, melyek ismerete nélkül a legjobb esetben is csak körvonalakban tárulhatott volna fel e négy évtizedes történet. Céljaik és sikereik mellett rámutatnak tagjaik azon állandósuló nehézségeikre is, melyek nemcsak a mentőmunkának, hanem életkörülményeiknek is akadályozó tényezői voltak.

Az *őrségi naplók* (esetnaplók) tanulmányozása során számos olyan kérdésre igyekeztem választ kapni, melyek a betegellátás hatékonyságát igazolták.¹⁶ Korábban nem ismert, fel nem dolgozott protokollok ismertetését tartom a téma egyik kiemelt területének. Fontos megismerni lehetőségeiket, világlátásukat a medicina már korokban is napról-napra változó világában. Mai szemmel csalódásnak tűnhet azon „egyszerűség”, mely esetismertetéseiket jellemzi, hiszen az elsősegélynyújtás tudománya a 19. század utolsó éveiben még a maga kialakulásának, útkeresésének útját járta. Mégis felbecsülhetetlen értékű forrásai e szakterületnek, mert esetismertetéseik közt bontakozik ki a mentőorvos és a mentő (medikus-mentő, ma mentőtiszt) lehetőségeinek akkor még nagyon szűkös tárháza.¹⁷ Fejlődését kutatva a nemegyszer elnagyolt esetleírások közt is minden egyes szó, utalás komoly súlyt kapott a konklúzió megállapítása során.

A VIZSGÁLAT SZEMPONTJAI ÉS EREDMÉNYEI

Nehéz helyzetben van a kutató e közel másfél évszázaddal ezelőtti formálódó szakterület dokumentálásakor, ami igen aprólékos feltáró munkát kíván az egykori gyakorlat és az intézménytörténet bemutatása során. Legfőbb segítők a mentők voltak, akik tollat ragadva tudósították laikus olvasóikat és mentő bajtársaikat szakmai sikereikről. Így kutatásom fókuszában – a feltárni kívánt korszak társadalmi életének, népegészségügyének, szociális helyzetének ismertetésén túl – a betegellátás gyakorlata és intézményük fejlődése állt. Azért is tartottam e terület bemutatását oly fontosnak, mert ennek ismerete nélkül aligha érthetnénk meg iskolateremtő szerepüket a sürgősségi orvoslás történetében.

Elsődleges szempont volt intézményük felépítésének és működésének bemutatása, aminek tagjai szigorú regulák szerint látták el feladataikat. A feladatkörök ismertetésén túl gazdasági ügyeik menedzselése is az intézményi struktúra feltárásának részeként kerültek bemutatásra. Elemzése gyakran a munka legszárazabb részének bizonyult és sokszor csak pénzügyi, gazdasági dokumentumaik adták egyedüli tükröt egy-egy terület megismerésének. A kutatást mégis siker koronázta, mert a napi működést, kapcsolatrendszerüket feltáró források segítségével olyan ismeretek birtokába jutottunk, melyek korábban egyáltalán nem voltak ismertek. Békeidőben és háborús, rendkívüli körülmények között megélt mindennapjaik tárulnak fel a disszertáció olvasása során. Nehézségeiket ismerve, még ha volt is panasz a mentőellátás akadozására, fontos hangsúlyozni, hogy fővárosunk sürgősségi ellátása még a legkritikusabb időszakokban is biztosított volt.¹⁸

¹⁶ Keletkezésük a mentőeset helyszínéről visszatérő mentők utólagos dokumentációs kötelezettségének volt köszönhető. Ugyanis szolgálati szabályzatuk szerint minden beavatkozást követően (anamnesztikus adatok, kórisme, beavatkozások) a mentőeset részleteit rögzíteniük kellett.

¹⁷ Villamosgázolt sérült mentőellátása (1892. július 12.). HU BFL X.201.a 1-10. kötet. A BÖME őrségi naplója 1892. július 8. – 1893. január 10.

Ambuláns beteg ellátása során alkalmazott kisebb sebvarrás a Markó utcában (1890. augusztus 10-11.). HU BFL X.201.a 1-10. kötet. A BÖME őrségi naplója 1890. július 31. – 1890. december 31.

¹⁸ Elhivatottságukon túl leleményességük is kellett fennmaradásukhoz, aminek leggyakorlatiasabb példája a századfordulót követő szilveszteri adománygyűjtő gyűjtőakciók volt. Dokumentálásuk sikerét a bőségesen rendelkezésre álló levéltári forrásanyag segítette.

Működésük megítélése szempontjából szintén kulcsfontosságú volt a sebészeti, pszichiátriai, toxikológiai, szülészeti és a legkevésbé ismert belgyógyászati esetek gyakorlatának feltárása.¹⁹ Mai szemmel elképesztően kevésnek tűnhet azon ismeretek és beavatkozási lehetőségek tára, amely a kor szakemberének rendelkezésére állt, így igyekeztem minden olyan forrást feldolgozni, amely kortársaikhoz képest a gyógyászatban úttörő jelentőségű volt. Példaként említve, így kapunk átfogó képet a kiszáradt, kivérzett betegek ellátása során alkalmazott volumenterápiáról.²⁰ De ugyancsak izgalmas kérdés bontakozik ki az antibiotikumok kora előtti gyakorlat feltárásakor, aminek során még kezdetleges és radikális megoldásokat látunk.²¹ Fontos lépcsőfoknak tartom mindennek ismeretét a jelenlegi és jövőbeni kutatás szempontjából. Az ellátástól el nem választható módon kerestem a beavatkozásokkor alkalmazott eszközök és készítmények (gyógyszerek, gyógyszernek hitt ellenszerek, kötszerek), különböző rendeltetésű mentőtáskák hiteles forrásokból merítő leírását. Fontos pontjához érkezett vele a kutatás, mely immáron hiteles, objektív képet ad a korabeli mentőmunka szakmaiságáról.

Hogy kik és milyen kompetenciák mentén alkalmazhatták felszereléseiket, további kérdéseket vetett fel. E kérdések megválaszolása szintén a korabeli szakirodalom és levéltári dokumentumok feltárása során kristályosodott ki, melyek egységes rendszerben összeállva fedték fel évszázados titkukat. Itt mindenféleképpen dicsérendő a mentőegyesület korai vezetőségének egységes álláspontja, mely lehetőséget teremtett az orvosi szakképesítéssel még nem rendelkező, felsőbb éves orvosok önálló betegellátó tevékenységére a prehospitális gyakorlatban. Ennek értékelhetősége oktatásuk, tananyagaik és vizsgáik feltárása révén valósult meg.

Szintén elsődleges szempontként tekintettem a mentés mobilizációjának evolúciójára, ami a fogatolt kocsik, majd a századforduló hajnalától kibontakozó motorizáció térhódítását foglalta magába. Kiemelten fontos terület volt már a maga korában is, mely a technika adta lehetőségeknek köszönhetően és a városi infrastruktúra változása nyomán követelt változásokat eredményezett. Súlyát tekintve a betegellátás prioritásával mérhető forma.²² Folyamatosan dokumentált forrásai révén gazdag ismeretanyag született e témában, ami feltétlen bizonyítéka az egyesület újítások iránti fogékonyságának. Ilyenek a laikus érdeklődők és a mentőállomásokat alapítani szándékozók számára szervezett elsősegélynyújtó tanfolyamaik. E tevékenységük is a korabeli népegészségügyi rendszerében betöltött szerepüket bizonyítja.

¹⁹ A kutatás egyik érdekes területe a reanimatológiai esetleírásoknak feldolgozása volt. A segítségnyújtásnak egy speciális, a többi beavatkozástól lényegesen eltérő formájáról van szó, egy olyan magas időfaktorú kórfolyamat ellátásáról, mely nem tervezhető, nem halasztható. A beteg életének megmentése érdekében rögtöni beavatkozást igényel, aminek elmaradása végzetes, a beteg biztos halálát jelenti.

²⁰ A *Sósvizes infúziókról*, aminek elgondolása napjaink koncepciójával megegyező, ám annak kivitelezése a korban még ismeretlen invazív gyakorlat hiányát mutatja. Ugyancsak a témához kapcsolódó *Az adrenalin hatása és adagolása subcutan injectióknál* a szív működés, vérnyomás emelés egykori belgyógyászati vonatkozású próbálkozása.

²¹ A sebellátás gyakorlata ún. antiszeptikus, a kórokozókat, de a szöveteket is roncsoló oldatok alkalmazásával indult (karbolsav, szublimát, mely kémiai nevén higany-klorid, maró mész és rézgalic). *A bőr desinfectiója jódtincturával* a maga idejében forradalmi újításról tudósít, a modern dezinficiálás korszaka kezdődik el ezzel a sürgősségi gyakorlatban. Fontos forrása e témának többek között RAJNA NÁNDOR főorvos 1910-ben írt *A sebek kezelésének legújabb módja* c. írása.

²² E tárgyban fogant egyik első írások közt számon tartott értekezés CHYZER BÉLA tanulmánya, *A mentő eljárásokkal kapcsolatos betegszállításról*, majd az ismeretlen szerzőtől származó *Betegek szállítása a fővárosban* című írás. Amely már a maga korában sem pusztán logisztikai, hanem komoly kérdéseket felvető orvosszakmai kérdés volt, a fertőzőbetegek, részegek, dühöngő pszichiátriai, súlyosan sérült politraumatizált sérültek szállítása. Ezért az utcai gázolások és gépkocsibalesetek elhárítása céljából már 1909-ben esetleírások, javaslataik sora látott napvilágot.

1 A FŐVÁROSI MENTÉSÜGY KEZDETEI

1.1 A MENTÉS TÖRVÉNYI SZABÁLYOZÁSÁNAK KIALAKULÁSA MAGYARORSZÁGON

A szervezetiileg középkori alapokon nyugvó sebész-céh-rendszere az 1872-ben életbelépő ipartörvény mérte a végső csapást. Az uralkodó által 1872. február 27-én szentesített VIII. tc. IV. fejezetének 83. §-a törölte el a Magyar Királyságban a céhrendszert: „*A jelen törvény életbelépésétől számított 3 hó alatt valamennyi czéh megszűnik. Ha a volt czéhtagoknak többsége ezen törvény életbelépte után 9 hó alatt ipartársulatot alkot, a megszűnt czéh vagyona ezen társulatra száll, ellenkező esetben a volt czéh-testület vagyona a czéh közgyűlése által közhasznú iparczélokra adományozandó, s ha a gyűlés ily határozatot hozni nem akarna, a társulati vagyonnak ipari czélokra való fordítása iránt az illető törvényhatóság fog határozni.*”²³ Az akadémiai medicina feladata lett, hogy megszervezze az iparosodó Magyarország, elsősorban a főváros lakosságának sürgősségi betegellátását.

Az elsősegélynyújtás ügyében 1876-ban törvényi szabályozás született. A közegészségügy rendezéséről szóló, XIV. tc. V. fejezete, a „Segélynyújtás balesetek alkalmával” cím alatt részletesen leírja a megszervezendő mentésügynek és az elsősegély oktatásának módját. A törvény 41. §-a írja elő – amit a korszak ismert orvos kiválósága, FLÓR FERENC már 1835-ben megfogalmazott – a mentőintézmények alapításának törvényi kötelezettségét: „*A hatóság intézkedik, hogy népesebb városokban mentőintézetek állíttassanak, melyek a szükséges mentőeszközökkel és gyógyszerekkel ellátandók...*”²⁴

Nem elégedett meg azonban a jogalkotó csupán a mentés intézményeinek felállításával, hanem bizonyos szakmákban a vállalatokra és a hatóságokra vonatkozó elsősegélynyújtás-oktatás kötelezettségét is előírta: „*Mindazok, kik foglalkozásuknál fogva gyakrabban jönnek azon helyzetbe, hogy balesetknél segédkezést nyújthatnak, mint pl. hajósok, halászok, mozdony-és vonatvezetők, bányászok, rendőrök stb., a tetszhalálból felélesztésnek s a segélynyújtásnak lényegesebb eszközlésében oktatandók.*”²⁵ A törvény korszerű szellemét dicséri, hogy az elsősegély oktatását nemcsak a munkaadók kötelezettségévé tette, hanem a népiskolai tanulók oktatásrendjébe is beillesztette. Az természetesen magától értetődő volt, hogy 39. §-a deklarálja az elsősegélynyújtás kötelezettségét: „*Rögtöni balesetek, valamint gyanítható tetszhalál alkalmával a segélynyújtás mindenkinek, ki ehhez tettel vagy tanáccsal járulni képes, kötelességében áll.*”²⁶

Az 1876. évi közegészségügyi törvény mindemellett rendelkezett az állami fegyházak és börtönök egészségügyi rendtartásáról, az orvosi és szülésznői gyakorlatról, kuruzslásról, kórházakról és gyógyintézetekről, pszichiátriai betegek gyógykezeléséről („tébolydai ügy”), a vasúti és hajózási közegészségügyről. A járványokról, gyógyfürdők rendtartásáról, védőoltásokról, gyógyszerészetről és temetkezésről szintén. Az előrelátó törvényi szabályozás ellenére mégsem érezte egyetlen város sem annak igényét, hogy a 41. § előírásának megfelelően mentőintézményt állítson fel. Így e „kollektív nemtörődomség” miatt a közterületen, lakáson és üzemben történt helyszíni rosszulletek, hirtelen halál és egyéb balesetek ellátása továbbra is megoldatlan maradt.

²³ Magyar törvénytár 1872-1874. évi törvenyzikkek. Budapest, Franklin-Társulat, 1896. 29. p.

²⁴ Magyar törvénytár 1875-1876, 1896: 370.

²⁵ Magyar törvénytár 1875-1876, 1896: 370.

²⁶ Magyar törvénytár 1875-1876, 1896: 370.

Az 1876: XIV. tc. 141. § „d” pontja, a „Közegészségügyi szolgálat a községeknél” című része Budapesten és a nagyobb városokban, községekben rendőrorvosi feladattá tette az elsősegélynyújtást: „a község vagy közegészségi kör területén tartózkodó élet- vagy testi biztonságát és egészségét veszélyeztető eseteknél, különösen hirtelen életveszélyeknél rögtön eljár. E teendőket nagy és kis községekben a bíró és községi (kör-) jegyző, rendezett tanácsú városokban a rendőrkapitány, törvényhatósági joggal felruházott városokban a kapitánysági közegek, Budapesten pedig a fővárosi rendőrség végzi.”²⁷

Akárcsak Ausztriában, a mentés – az első mentőintézmények felállításáig – rendőrségi hatáskörébe került.²⁸ Rendőrorvos szállt ki a baleset helyszínére, kísérete többnyire rendőrségi előállított személyekből állt. A betegvizsgálatot, majd ellátást követően a kísérők a rendőrorvos felügyelete mellett zárt, fedeles hordágyon szállították el betegüket a legközelebbi kórházba. A helyzet tarthatatlanságáról így emlékezett meg egy szemtanú Debrecenben: „A vasúti állomás előtti kertben egy napszámos öngyilkossági szándékkal több helyen mellbeszúrta magát, majd felvágta ereit...segíteni senki sem tudott, orvost nem lehetett kapni...Végre valakinek eszébe jutott, hogy a rendőrségnek van egy zöldszínű vászonnal borított fedett hordágya...negyedórak múlnak el, míg végre megérkezett a hordágy két tolonc és két utcán fogott munkanélküli vállán, betették...rágombolták a fedelet és elindultak...mire a szomorú menet két rendőr által kísérve megérkezett a meglehetősen távol lévő közkórházba, már nincs kin segíteni...”²⁹ Látva a tarthatatlan helyzetet – és a johanniták 1881. évi kensington-kerti mentési bemutatóját a londoni Nemzetközi Higiéniai Kongresszuson³⁰ – KRESZ GÉZA a mentésügy szervezése felé fordult. Személyében nemcsak a hazai szervezett mentésügy megteremtőjét, hanem annak első tudományos igényű kutatóját is tiszteljük.

1.2 KRESZ GÉZA ÉS A HAZAI MENTÉSSZERVEZÉS – KÜLFÖLDI MINTÁK ÉS HAZAI EREDMÉNYEK

Nemcsak a mai olvasónak, de már a kortársaknak is fejtörést okozott a mentés ügyének mozdulatlansága hazánkban. Számos humanista, lelkes polgár adott csalódottságának hangot a hivatalos szervek és a lakosság érdektelenségét látva. Nem úgy a Habsburg-birodalom fővárosában, ahol gyorsabban alakultak az események. Ugyanis az ausztriai ipartörvény értelmében megszűntek a sebészcéhek, a 44 elsősegélynyújtásra kötelezett sebésműhely feladatkörét a Bécs városának rendőri erői vették át. 1870. április 20-án a kormányzat elrendelte az elsősegélynyújtás újjászervezését, a segélynyújtásban használatos mentőeszközök beszerzését a császárváros hatáskörébe utalta. A rendőrök mentőszekrényeket új felszereléseikkel együtt a kerületi rendőrőrsökhöz helyezték el. Új feladataik ellátásának színvonalát rendőrorvosok biztosították,³¹ oktatásuk és vizsgáztatásuk a városi tiszti főorvos feladata lett. Ám feladataik ezzel még korántsem értek véget, ugyanis az elsősegélynyújtáson kívül a betegszállítást is ők látták el a császárvárosban. Munkájuk hatékonyságát dicséri, hogy tíz évvel később, 1880-ban 2084 esetben nyújtottak a nyílt utcán elsősegélyt, s 134 öngyilkost

²⁷ Magyar törvénytár 1875-1876, 1896: 387-388.

²⁸ A kerületi kapitányságokat és rendőrlaktanyákat mentőszekrényekkel és hordágyakkal szerelték fel.

²⁹ CSELKÓ LÁSZLÓ: 1987. p. 11.

³⁰ LÖBL VILMOS: Mentésügy körébe vágó előadások a 14. nemzetközi higiéniai és demographiai congressuson. *Mentők Lapja*, 5. évf. 1907. 11. sz.136-137. p.

³¹ Nem épp a mentőszolgálathoz kapcsolódóan, de egy fontos közegészségügyi feladatkörhöz is városuk rendőrsége adta a segítséget; a halottszállítás folyamatosságát biztosító rendőri kíséret mellett végezte ebbéli tevékenységét egy speciális nyolc főből álló egyenruhás alakulat.

mentettek meg a biztos haláltól. Mégsem ők voltak az egyedüliek ebbéli tevékenységükben a kontinensen, vagy jó ötven évvel megelőzték őket az Angliában,³² Franciaországban, Hollandiában és Belgiumban működő mentőintézmények.³³

Az első osztrák mentőegyesületet egy máig emlékezetes tragédia hívta életre. Az 1881. december 8-án leégett Ringtheater tragédiájának mentési kudarcán okulva alapította meg JAROMIR MUNDY a máltai lovagrend főorvosa a Bécsi Önkéntes Mentő Egyesületet (Wiener Freiwillige Rettungsgesellschaft). A lángok martalékává váló városi körszínház pusztulása Európa addigi legnagyobb színháztűz-katasztrófája volt, a becslések szerint több mint négyszáz ember lelte halálát az ablaktalan épületben. MUNDY a fejvesztett kapkodást látva határozta el egy egységesen kiképzett mentőegyesület megalakítását. A báró törekvését siker koronázta, egyesülete már 1883-ban 500 működő tagot számlált. Félévente közel ötszáz esetben vonult balesethez és végzett betegszállítást.³⁴

Az ausztriai példát látva KRESZ GÉZA Budapest V. kerületének tisztiorvosa a bécsi mentők előtt megszervezett gyakorlatot kívánta meghonosítani. A Duna két partján, lehetőleg a hidak közelében 6-8 mentőház felállítását javasolta, melyekben két mentő teljesített volna szolgálatot. A mentőházakban – felkészülve a vízi mentésre is – csónakokat és szállító felszereléseket kívánt elhelyezni. Állomáshálózatának későbbi bővítéseként kerületenként további 1-2 mentőház létesítését tervezte, ahol kétfős személyzet fogadta volna a sérülteket. Elképzelése szerint a közterületi és lakáson talált betegeket, valamint a halottakat³⁵ nem a végleges ellátást nyújtó kórházakba, magánklinikákra, hanem a kerületi mentőházakba szállították volna. Az állomáshálózat bővítésének utolsó fázisában Budapest területén ún. központi mentőház létesítését tervezte. Hat fős személyzete rendőrorvos irányításával látta volna el a kerületi mentőházakból beszállított betegeket. Kihasználva a modern kor vívmányait, a kerületi mentőházból telefonon tervezte riasztani a központi mentőházat. Ellátott betegek továbbszállítását már nem a mentők, hanem a fővárosi egészségügyi hatóság vagy magánvállalkozók közreműködésével képzelte megvalósítani. A központi mentőház mobilitását egy- és kétfogatú mentőkocsik biztosították volna.

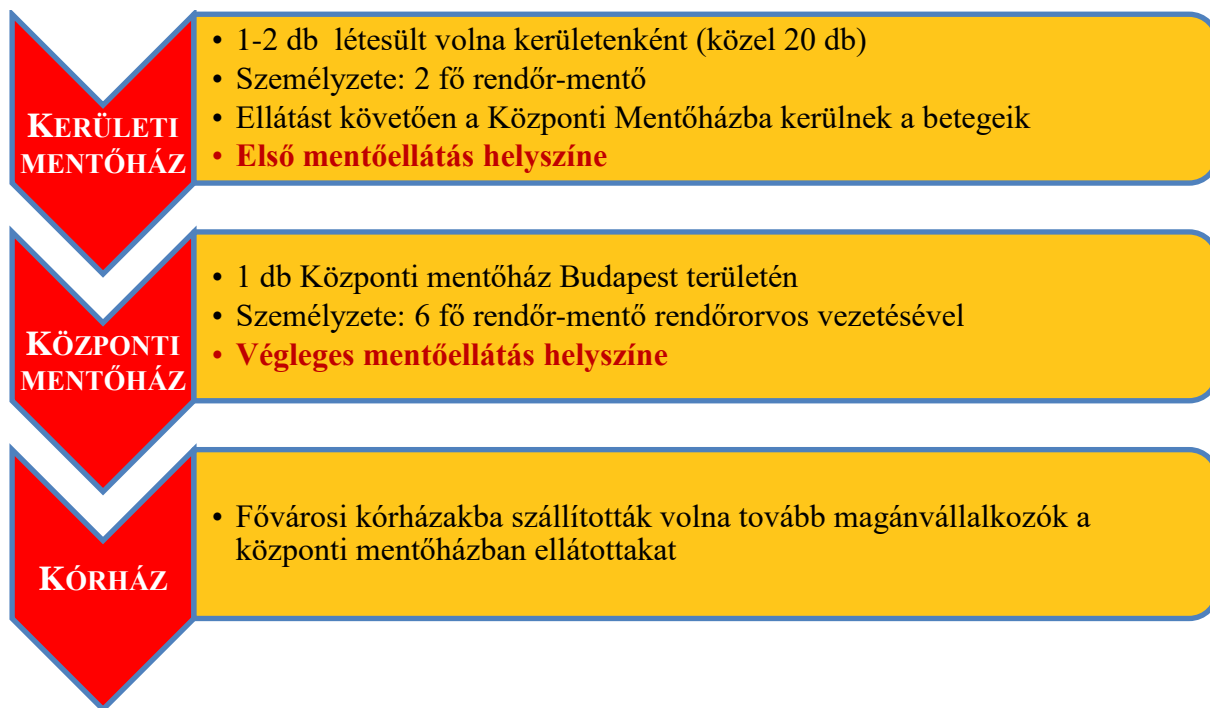
Mai szemmel idegennek, furcsának tűnő elképzelése szerint – a Wiener Freiwillige Rettungsgesellschaft megalakulása előtti módszert alkalmazva – rendőr-mentők adták volna az új szolgálat személyzetét, míg tárgyi és infrastrukturális hátterét a székesfőváros biztosította volna. Javaslatá háttérében abbéli felháborodása állt, melyet korának az ügy iránt tanúsított közönye, valamint a lakosságnak a bajbajutott embertársak megsegítése kapcsán tapasztalható széleskörű tudatlansága váltott ki belőle.

³² Az »első segítség«Angliában. *Mentők Lapja*, 7. évf. 1909. 7. sz. 141-142. p.

³³ KRESZ GÉZA: *Első segély rögtöni baleseteknél az orvos megérkezéséig*. Budapest, Pesti Könyvnyomda, 1885.

³⁴ CSELKÓ LÁSZLÓ (szerk.): *Jubileumi emlékkönyv a szervezett magyar mentés centenáriumán*. Budapest, 1987, Országos Mentőszolgálat.

³⁵ A fővárosi mentőktől oly idegen tevékenység, mint a halottszállítás az alapító korai elképzeléseiben még szerepet kapott, de csak a bécsi gyakorlat vonatkozásában. Sem 1887. évi indulásukkor, sem a későbbiekben már szóba sem került a mentőgyakorlatban megvalósítandó formája.

1. ábra. KRESZ GÉZA rendőrségi mintára tervezett fővárosi mentőállomás-hálózat rendszerének terve

KRESZ a magyarországi elsősegélynyújtás teljes kudarcát 1885-ben megjelent könyvében ismerteti: „...két piszkos, ronda fegyenczet, tolonczot, vagy kerítenek két csavargót, a ki éppen közelben ácsorgott, a legjobb esetben két targonczást, azok aztán szép csendesen oda ballagnak a szerencsétlenség színhelyére; ezen egész idő alatt pedig a sérült ott kinlódik egy sereg bámészkodó csoport közepén, a kik között nem akad vagy egy is, ki a szenvedő betegnek csak a fejét képes volna, a nélkül, hogy újabb fájdalmakat okozzon neki ...aztán az a két avatatlan ember összerángatva, összetörve, sok kinlódás után beleteszi, szerencse, ha bele nem ejti, a beteget a kosárba...”³⁶ Idézetéből nemcsak a mentés szervezetlenségére, hanem az esetleg segíteni akarók egészségkultúrájának színvonalára is fény derül. A hiányosságokat látva, az 1887-ben megalakuló Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület egyik első lépése, az elsősegélynyújtó tömegoktatás bevezetése volt.

KRESZ GÉZA, a magyarországi közegészségügy egyik kiemelkedő szervezője, a szervezett mentés alapítója 1846. augusztus 31-én, Budapesten született. Orvosi tanulmányait Bécsben és Pesten végezte, 1870-ben avatták orvosdoktorrá, majd gyakornok a Pesti Egyetemen és a Szent Rókus Kórházban. 1873-tól fővárosi kerületi, később Pest belváros IV. kerületének (ma V. ker.) tiszti orvosa. Szervezőképességére kortársai hamar felfigyeltek, ugyanis az 1876. évi fővárosi árvízi készültség idején az árvízbizottság munkáját segítve, a bizottság mentőőrségeket szervezett. Ez utóbbiak felállításában a pályakezdő orvos igen jelentős szerepet vállalt. Értékelve erőfeszítéseit az árvízi riadó idején kifejtett tevékenységéért később kitüntetésben is részesült.

1879-ben már tisztiorvosként jelentette meg az *Elmeállapotok megvizsgálása*, majd 1883-ban a *Miként lehetne Budapest fővárost jó, egészséges anyatejjel ellátni* c. tanulmányait. Egy évvel később, 1884-ben publikálta *A tuberculosis és annak pusztítása ellen való védekezés. Tekintettel hazánk és a főváros közegészségi viszonyaira* és – a Berlinben rendezett VI.

³⁶ KRESZ GÉZA: *A mentés és első segély szervezése a fővárosban*. Budapest, Athenaeum, 1885. 5. p.

Közegészségügyi Kongresszus élményeit leíró – *Gyakorlati tapasztalatok a Berlini Közegészségügyi Kiállításon és a VI. Nemzetközi Közegészségügyi és Demográfiai Kongresszus kritikai méltatása* c. könyveit. Részt vett az 1885. évi Budapesti Országos Általános Kiállítás idején megrendezett Országos Orvosi és Közegészségügyi Kongresszus megszervezésében és lebonyolításában. A kiállításon élelmiszer és gyermektápszer hamisításokkal foglalkozott, s az iparban üzemi baleseteket okozó eszközökből kiállítást rendezett. Balesetvédelmi kutatásai mellett lelkes hirdetője volt a fürdőkultúrának, a hazai gyógyfürdők széleskörű megismertetésének. Még a kiállítás évében, a *Budapesti Országos Általános Kiállítás* c. kiadványában is megemlékezett a nívós szakmai rendezvényről. Nem sokkal később megalapította a Higiéniai Múzeumot, amely oktatási céllal a Pesti Tudományegyetemen nyert elhelyezést. Sokrétű tevékenységéért, szakmai szervező munkásságáért az egyik legmagasabb elismerésben részesült, a király a Ferenc József rend lovagkeresztjével tüntette ki.

1885-ben, a londoni és berlini közegészségügyi kongresszusokon szerzett tapasztalatait követően figyelme a mentésügy felé fordult.³⁷ Sőt, már 1884-ben figyelmeztette a főváros vezetőségét egy mentőintézmény felállításának szükségességére, de próbálkozása akkor még süket fülekre talált. A fővárosban felállítandó majdani mentőintézményt az 1881-ben alapított ausztriai Wiener Freiwillige Rettungsgesellschaft mentésszervezési elveit követve javasolta megvalósítani. Elképzeléseit *A mentés és első segély szervezése a fővárosban* című tanulmányában jelentette meg. Ugyanabban az évben adta ki színes oktató-ábrákkal ellátott elsősegélynyújtó könyvét, az *Első segély rögtöni baleseteknél az orvos megérkezéséig* címmel, de ekkor látott napvilágot az élelmiszerhamisításokról szóló munkája is, a *Táp- és élvezeti szerek és használati cikkek hamisítása* is. *A mentés és első segély szervezése a fővárosban* c. 1885-ben megjelent könyvében csalódottan állapítja meg a hazai közegészségügyi közállapotokról: „Ha meggondoljuk, hogy Európa minden nagyvárosában hatóságilag van már szervezve az első segély s hogy annak dacára mindenütt léteznek társulatok, melyek nemes emberbaráti czélul az első segély nyújtá sát tüzték maguk elé: lehetetlen fel nem jaidulnunk, hogy nálunk Magyarországon, még a mai napság sem történt semmi ezen irányban; sőt jelenleg azzal sem bírunk már, a mi régibb időben rendelkezésünkre állott – az ugynevezett sebész – (borbély) műhelyekben.”³⁸ Az *Első segély rögtöni baleseteknél az orvos megérkezéséig* c. füzetében a helyszínen alkalmazandó gyakorlati tennivalókat is leírja. Útmutató táblázattal és ábrákkal készült könyve valamennyi sérüléstípust, azok rögzítését, kötözését ismerteti az ájulástól a hirtelen rosszulleteken át korának újraélesztési gyakorlatáig.

Közéleti szerepvállalásai közül kiemelendő, hogy a lelkes szervező az 1886-ban TREFORT ÁGOSTON vallás- és közoktatásügyi miniszter elnökletével alapított Országos Közegészségügyi Egyesület választmányának is tagja volt. Publikációinak sorát gazdagítva látott napvilágot 1886-ban az *Állítsunk fertőtlenítő intézeteket a cholera s egyéb ragályos kórok terjedésének meggátlására* címmel. Nem sokkal később a budapesti himlőjárvány idején megalapította a Fővárosi Oltó és Nyiroktermelő Intézetet, melynek alapító igazgatója lett.³⁹ A

³⁷ SEBŐK ZSIGMOND. Az angol mentőegyesületekről. *Mentők Lapja*, 3. évf. 1905. 8. sz. 3-4. p.

³⁸ KRESZ GÉZA: 1885. 4. p.

³⁹ Az intézményt az 1898. évi Markó utcai palotabővítés során korábbi telephelyéről elköltöztették, helyt adva a telek optimálisabb, mentők általi felhasználására. Az újabb épületszárny kialakításának. Jegyzőkönyv az oltó intézmény áthelyezéséről. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1898. évi iktatókönyv, 550. ügyszámon. Főváros levele az oltó intézmény áthelyezéséről. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1898. évi iktatókönyv, 587. ügyszámon. Főváros levele az oltó intézmény anyagainak átadásáról a Lemberger és fiai cég részére. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1898. évi iktatókönyv, 630. ügyszámon.

Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület (BÖME) indulásáig a fővárosi törvényhatósági bizottság és a közegészségügyi albizottság tagjaként a főváros közegészségügyének egyik irányítója volt.

Élete főműveként, egy évtizedes szervezőmunkája eredményeként 1887-ben megalapította a Budapesti Önkéntes Mentő Egyesületet, hazánk első szervezett mentőintézményét. Az Egyesület nemcsak első volt az elsők között, hanem 61 éves működése során katalizátorává is vált az országos mentőfejlesztés ügyének. Első mentőfogata 1887. május 10-én indult el a kora délutáni órákban a Lipót templom-bazár téri (ma Szent István tér) üzlethelyiségből kialakított mentőállomásról. Elsősorban neki köszönhető az a dinamikus fejlődés, amelynek eredményeként már 1890-ben, Európa első mentőállomásnak épített épületével, a Mentőpalotával büszkélkedhettek mentői. Szintén neki köszönhető, hogy a kétségbeesetten szűkös, nyomorgó helyzetekből az általa kialakított testületi összetartás segítette át mentőit a holtponton. Ám ereje még azt is engedte, hogy 1889-ben megalapítsa a BÖME havonta megjelenő szakfolyóiratát, a *Mentők Lapját*, majd nem sokkal később 1893-ban a Mentőmúzeumot.⁴⁰

Nem törekedett az azonnali sikerekre, ám kortársai részéről már a korai években elismerést vívott ki magának. Az 1892. évi budapesti kolerajárvány idején széles körű társadalmi közmegebecsülést vívtak ki maguknak Budapest mentői, amiért védőfelszereléssel ellátott fogataikkal egymaguk szállították fővárosuk fertőző betegeit. Tapasztalatait és a jövőbeni védekezés tennivalóit *A cholera és az ellene való védekezés* c. munkájában tárta olvasói elé. Mint az egyesület igazgatója jelentős szerepet vállalt a vidéki mentőegyesületek, tűzoltósági mentőalosztályok szervezésében és indulásában. Minden erejével támogatta az 1892-ben Kolozsvárott és Székesfehérvárott, 1894-ben Szabadkán, Fiumében és Szegeden, 1897-ben Miskolcon, Debrecenben és Aradon létesülő önálló vagy a helyi tűzoltóságok keretein belül üzemelő mentő-alosztályok indulását. Mentéstechnikai eszközök és mentőkocsik adományozásával vagy legalább olcsóbb átadásával⁴¹ járult hozzá indulásukhoz. Orvosaival és medikusaival az alakuló helyi mentőerők részére felkészítő tanfolyamokat szervezett.⁴² A Budapesten rendezett 1894. évi első Demográfiai és Közegészségügyi Kongresszus⁴³ egyik

⁴⁰ FELKAI TAMÁS: Dr. Kresz Géza. *Magyar Mentésügy*, 1. évf. 1981. 2. sz. 94-96. p.

⁴¹ POSGAY LAJOS városi főorvos kérésére Arad városának történő mentőkocsi eladása utáni kimutatás. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1899-1903. évi főkönyve.

A Soproni Torna és Tűzoltó Egyesület részletekben történő befizetése egy részükre történő BÖME mentőkocsi értékesítése után. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1899-1903. évi főkönyve.

Már az alapító halála után, de továbbra is a segítség, a könnyebb indulás reményében értékesítette továbbra is jóval a piaci ár alatt a Mentőegyesület nélkülözhető mentőkocsijait az induló mentők számára.

Eperjes szabad királyi város számára 400 koronáért értékesített használt mentőkocsi 1906-ban. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1904-1907. évi főkönyve.

⁴² Tűzoltó főparancsnok részéről mentőtanfolyam kérése. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1896/97. évi iktatókönyv, 2068. ügyszám, 18. folyószám.

Tűzoltók oktatása a mentésben. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1896/97. évi iktatókönyv, 25. folyószám.

⁴³ A MARKUSOVSKY LAJOS egyetemi tanár elnökletével összeülő kongresszus társadalmi elfogadottságát jelzi, hogy a szervezők résztvevőként üdvözölhették a Honvédelmi, a Vallás és Közoktatásügyi Minisztériumot. 51 vármegye, 63 város a fővárosi Állami Rendőrség, a Pesti Egyetem és Budapesti Műegyetem, a Debreceni Református Főtanoda, a Királyi Magyar Állatorvosi Tanintézet, az Országos Közegészségügyi Tanács, az Országos Közoktatásügyi Tanács, a Fővárosi Közmunkák Tanácsa, 23 orvosi és gyógyszerészeti társulat, az eperjesi Királyi és Katolikus Gimnázium, továbbá a Magyar Királyi Államvasutak és további öt magánvasút társaság képviselőit. *Az országos orvosi és közegészségügyi congressus Budapesten*. In GAZDA ISTVÁN: A modern hazai közegészségügy kialakulása 1867–1896. Tanulmányok és dokumentumok a 150 éve megindult egészségügyi reformról. Magyar Tudománytörténeti és Egészségtudományi Intézet, Magyar Orvostörténelmi Társaság, Budapest, 2017.

http://real.mtak.hu/46712/1/kozeu_dvd_real.pdf

(Letöltés: 2020. november 6.)

szervezője volt. Az 1896. évi Millenniumi Kiállításon a BÖME mentőfelszereléseiből kiállítást rendezett, melyet a Budapestre látogató uralkodó is megtekintett. Sőt az egyesület mentőegységei az egy évig tartó országos kiállítás egészségügyi háttérét is biztosították. Látva szűnni nem akaró igyekezetét, az uralkodó a fáradhatatlan szervezőt királyi tanácsosi címmel tüntette ki, majd 1901-ben „szemlőhegyi” előnévvel nemesi címet adományozott neki.

1899-ben még sikerült megszerveznie az I. Országos Mentőkongresszust, amelyen a jelen lévő mentőintézmények vezetői jövőbeni együttműködésükről döntöttek. Ám egészsége a rengeteg munka és az állandó stressz súlya alatt megromlott. Mind gyakoribb betegeskedései miatt először a Délvidéken, majd Dél-Tirolban keresett gyógyulást, ahol nem sokkal később állapota válságosra fordult. Súlyosan beteg igazgatójukat az egyesület ellenőrző főorvosa, ACZÉL KÁROLY szállította haza, de az eszméletlen betegen már nem tudtak segíteni. A zseniális szervező, a magyarországi mentés alapítója 55 éves korában, 1901. április 10-én hunyt el. Az immáron 135 éves múltra visszatekintő hazai mentésügy az általa lefektetett alapokon nyugszik.⁴⁴

* * *

Noha a magyarországi mentésügy szervezése kapcsán az alapul szolgáló politikai akarat az 1876. évi népegészségügyi törvényben testet öltött, mégis bő egy évtizedet kellett várni arra, hogy az első mentőfogat beteghez indulhasson 1887 tavaszán. Eddigre a magyarországi népegészségügy lemaradása a korabeli társadalmi igényekhez képest – az iparosodás és a városiasodás robbanásszerű fejlődésének korában – már jelentős volt. Nemcsak orvos, de egészségügyi szakszemélyzet is alig állt rendelkezésre, és erős társadalmi akarat sem húzódott a sürgősségi betegellátás szervezése mögött. A helyzet Bécsben, sőt általában a Monarchia nyugati felében sem volt kedvezőbb a mentésügy terén. További párhuzam a két főváros között, hogy egyikben sem a városi hatóság, a kormányzati szervek, hanem polgári kezdeményezés útján jöttek létre az első mentőegyletek. Fontos hangsúlyozni, hogy Budapest több, a későbbiekben tárgyalandó ponton támogatta a BÖME fejlődését (pl. telek átadása), de a mentésügyet nem maga szervezte. A törvényi kötelezettségnek, mely szerint a hatóságnak kellett gondoskodnia e terület ellátásáról, úgy tett eleget, hogy azt gyakorlatilag „kiszervezte” az egyesületi formában szerveződő „szakmának”. Részben ennek is tudható be, hogy végül nem a korai időszakban KRESZ GÉZA által is vizionált, hatósági rendőr-mentő modell lett a meghatározó intézményesülési forma, hanem egy „KRESZ-féle”, orvosi szakképzettségen alapuló, akadémiai medicina útját járó, modern mentőszolgálat született.

⁴⁴ DEBRŐDI GÁBOR: Egy életút. Kresz Géza a magyarországi mentés megalapítója. *Mentők Lapja*, 2. évf. 2006. 10-11. p.

2 EGYESÜLETI ÉLET A FŐVÁROSBAN – TÖRTÉNETI ÉS SZABÁLYOZÁSI ELŐZMÉNYEK

Mivel a hazai mentésügy szervezésének kezdetei egyesületi keretek között valósultak meg (BÖME), így indokolt röviden áttekinteni a magyarországi egyesületi élet kibontakozásának előzményeit, illetve a dualizmus korában fennálló viszonyokat. Az ekkorra kialakult jogszabályi környezet teremtette meg az ilyen szervezeti formában működő mentők munkájának keretfeltételeit.

Az egyesületi élet kezdete hazánkban a 19. század első felére esik és tipikusan a városi életforma szülte. Nagy ívű kiteljesedése Pest-Buda robbanásszerű urbanizációjában gyökeredzik. Az egyesület és a város közötti kapcsolat kétoldalú, az előbbi azon változásokra és igényekre reflektál, mely a városias életmód újszerűségéből fakad, a társadalom szerveződésének újszerű módja. TÓTH ÁRPÁD várostörténész megfogalmazásában a rendies szerveződést felváltó, az egyén döntési szabadságán alapuló szerveződés. Első egyleteink indulásukkor a szegényügy kezelését, a kölcsönös segélyezést, valamint a szabadidő és a szórakozás kulturált eltöltésének célját tűzik zászlajukra.⁴⁵ Sőt, a maguk korában iránymutatók is, hiszen oly elvek mentén szerveződtek, amelyek az akkori államélet szintjén még ismeretlenek voltak. A modern polgári demokrácia „kísérleti terepeként” a tagok jogegyenlőségének birtokában, tisztviselőik választásával a többségi elv és a nyilvánosság kontrolljával igazgatták tagjaik apró világát. Keletkezésük az individualizáció lassú, de biztos térhódításának termékei.⁴⁶

Mindez eredményeként az 1848. évi polgári forradalom előestéjén a Magyar Királyságban már közel 500 egyesület működött, közülük 100 Pest-Budán.⁴⁷ Alakításukat, működésüket hazánkban jogszabály nem szabályozta. Ezen félezerből megközelítőleg 210 kaszinóként, társas- és olvasókörként fogta össze mind népesebb tagságát, előre vetítve a belőlük formálódó politikai irányultságú szerveződéseket.⁴⁸ Az ALEXANDER BACH vezette neoabszolutizmus korának adminisztrációja 1851-ben betiltotta a politikai célú szerveződéseket, majd az uralkodó 1852. évi november 26-ai pátensével szabályozta a még meglévők működését. Ennek értelmében a politikai célzattal alapítandóak működésükhöz már egyáltalán nem kaphattak engedélyt. Némi enyhülés az 1860. évi októberi diploma kibocsátását követően tapasztalható, ami ugyan nem foglalja az egyletek működésével csak alapelveket rögzít, de már ez is a szabadabb működés lehetőségét vetítette előre. Az egyletek száma az ANTON VON SCHMERLING államminiszter vezette átmeneti időszak korában (Schmerling-provizórium) tovább emelkedett, sőt meghaladta a forradalom előttit. Ennek ellenére felügyeletük továbbra is rendőri hatáskörben maradt. A legkiemeltebbek esetében (Magyar

⁴⁵ KÓSA JÁNOS 1937-ben megjelent művében, a *Pest és Buda elmagyarosodásában 1948-ig* e szervezetek öt típusát határozza meg: társadalmi egyesületek, politikai csoportok, foglalkozási egyesülések, tudományos és művészeti egyesületek, valamint természettudományi társulatok.

⁴⁶ TÓTH ÁRPÁD: *Önszervező polgárok. A pesti egyesületek társadalomtörténete a reformkorban*. Budapest, 2005, L'Harmattan.

⁴⁷ Az egyesületi mozgalmat (is) megalapító SZÉCHENYI ISTVÁN elkeseredve állapította meg, ugyan is nemhogy nem a kormányzat állította őket fel, de még a meglévőket sem támogatja (TÓTH ÁRPÁD: 2005. 43.p.). E téren a panasz már-már tradicionális; a főváros XIX. század végén alakuló mentői 61 éves működésük során rendre megtapasztalták a kormányzat támogatói közönyét, hűvös távolságtartását.

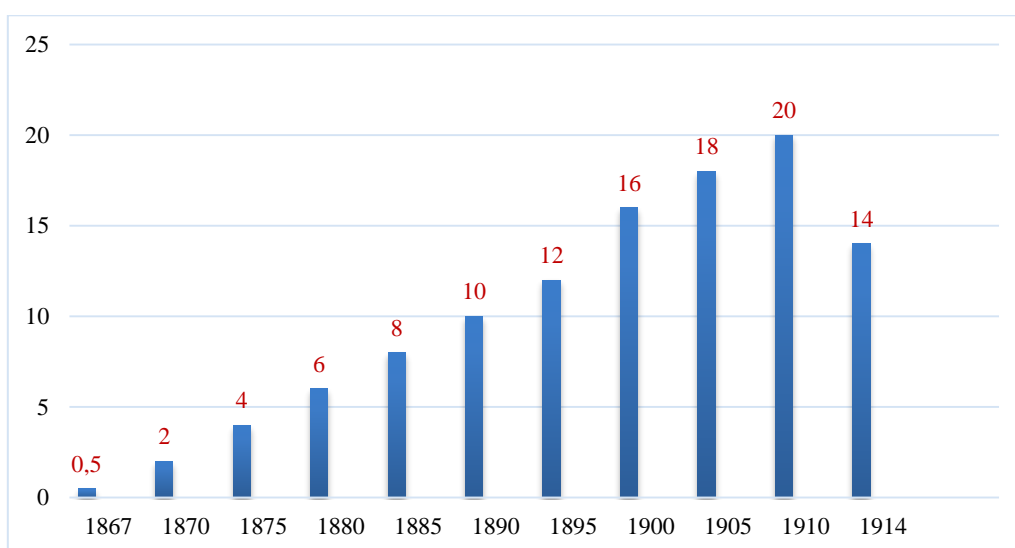
⁴⁸ SZABÓ DÁNIEL: A magyar társadalom politikai szerveződése a dualizmus korában. *Történelmi szemle*, 34. évf. 1992. 3-4. sz. 199-230. p.

https://tti.abtk.hu/images/kiadvanyok/folyoiratok/tsz/tsz1992_3-4/szabo.pdf

(Letöltés: 2021. 03. 20.)

Tudományos Akadémia, Országos Magyar Gazdasági Egyesület) elnökeik megválasztása uralkodói engedélyhez volt kötve.

Számottevő változás az egyesületi életben az 1867. évi osztrák-magyar kiegyezéstől datálódik. Az új politikai hatalom – a kontroll bizonyos elemeit fenntartva, működésüket belügyminiszteri körrendeletekben szabályozva – már nem veszélyforrásként, hanem a modern polgári állam építő elemeként tekintett rájuk. Működésüket nem akadályozta. Ennek következtében a Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület megalakulása előtti években, az 1878. évi felmérés során hazánkban számuk közel négyezerre emelkedett!⁴⁹ A városegyesülést követően (1873) a politikai egyesületeket, ipartársulatokat és az induló szakegyleteket nem számítva az évtized közepén már 229 működött Budapesten. Tagságuk 80 ezer főt számlált. Számuk két évtizeddel később – a sportegyesületeket kihagyva – a statisztika kimutatás szerint 231-et sorol fel, ami némi fenntartást kíván, miután a korabeli fővárosi cím- és lakjegyzék több mint 500 egyletet tartott számon.⁵⁰ A hivatalos statisztikai felmérés alapján 1912-ben már 1471 működött fővárosunkban.⁵¹

2. ábra. SEBESTYÉN ISTVÁN kimutatása a Történelmi Magyarország egyesületeinek alakulásáról az 1867 és 1914 közötti időszakban. A függőleges tengely 1000 egyesület/év vonatkozásában ismerteti számukat. Forrás: SEBESTYÉN ISTVÁN: 2003. 384. p.

⁴⁹ SEBESTYÉN ISTVÁN: Az egyesületek számbavételének módszertani problémái a történeti statisztikában. *Statisztikai Szemle*, 81. évf. 2003. 4. sz. 373-387. p.

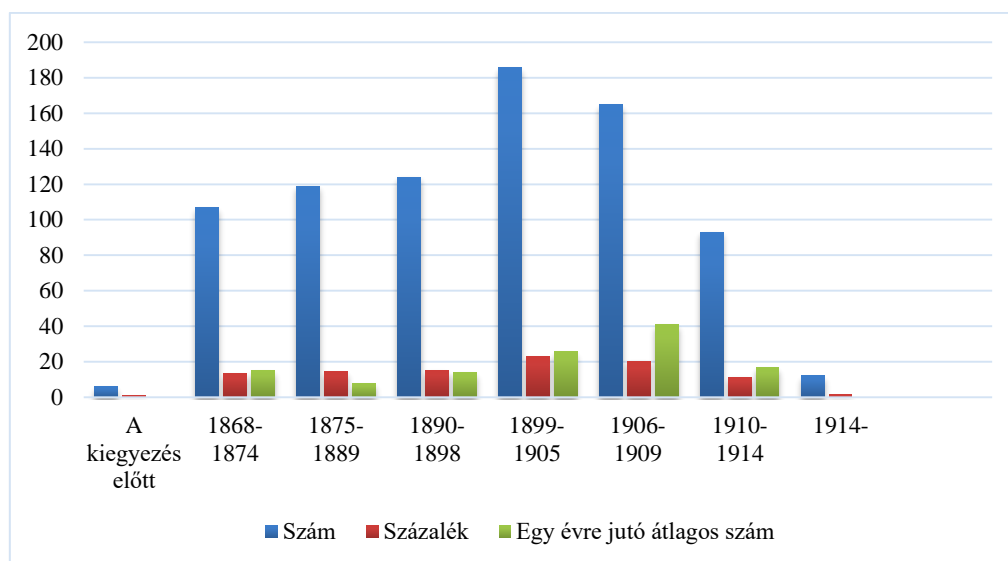
http://www.ksh.hu/statszemle_archive/2003/2003_04/2003_04_373.pdf (Letöltés: 2021. 03.20.)

A hatalmas feladattal a kormányzat a helyi törvényhatóságokat bízta meg az 1874. évi XXV. törvénycikk 5. §-a alapján. A viszonylag hiányos kimutatásokat megküldve – aminek KELETI KÁROLY csalódottságában hangot is adott – az egyleteket és társulatokat 16 tevékenységi csoportba, majd azokat további 76 alcsoportba sorolták. Az 1878. évihez fogható országos összesítés fél évszázaddal később, már a trianoni Magyarország korában, 1932-ben készült. De itt már csak az egyharmadnyira zsugorodott ország területén mérve fel.

SZABÓ DÁNIEL *A magyar társadalom politikai szerveződése a dualizmus korában* c. tanulmányában egy 1899. évi országos felmérésről is közöl adatokat. Számításai szerint a hazánkban működő egyletek száma meghaladta a 3600-at, melyből 2000 volt politikai indíttatású. Az 1878. évi összeírásban pedig 1000.; SZABÓ DÁNIEL: *A magyar társadalom politikai szerveződése a dualizmus korában. Történelmi szemle*, 34. évf. 1992. 3-4. sz. 199-230. p. https://tti.abtk.hu/images/kiadvanyok/folyoiratok/tsz/tsz1992_3-4/szabo.pdf (Letöltés: 2021. 03. 20.)

⁵⁰ KABA MELINDA-TÓTH EMESE (Szerk.): *Tanulmányok Budapest múltjából XXIV*. Budapest, 1991, Budapesti Történeti Múzeum. 37. p. http://epa.oszk.hu/02100/02120/00024/pdf/ORSZ_BPTM_TBM_24.pdf (Letöltés: 2021. 03.20.)

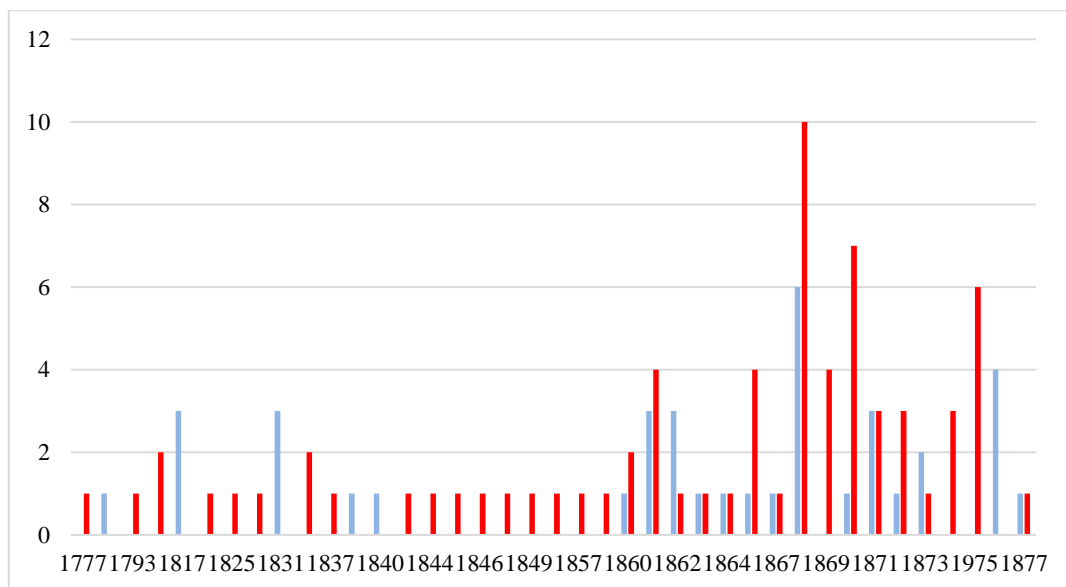
⁵¹ KABA MELINDA-TÓTH EMESE: 1991.40. p.

3. ábra. SZABÓ DÁNIEL kutatásai alapján számba vett politikai egyletek a dualizmus korában
Forrás: SZABÓ DÁNIEL: 1992. 218. p.

A működő egyletek tevékenysége igen sokszínű volt, ám legnagyobb részük közvetlen segélyezést folytatott. Népkonyhákat tartottak fenn, betegápolást folytattak, óvodákat, menhelyeket üzemeltettek. Fővárosi és országos szinten többnyire háromfajta tevékenységi csoportba voltak sorolhatók: jótékonyági, kulturális-vallási és szabadidős egyletként működőek. Egyesek széles társadalmi tömegbázissal rendelkeztek (Zion, Caritas, Fehérkereszt Lelencház Egylet),⁵² míg mások szűk tagságú, többnyire a társadalom felsőbb rétegeire támaszkodó, viszonylag nagy vagyont kezelőek voltak. A szakmai alapon szerveződő egyesületek és az ipartestületek száma az 1872. évi VIII. törvénycikk 83. §-ának következtében, a magyarországi céhek megszűnése eredményeként látványosan emelkedett.

⁵² Széleskörű támogatottságát jelzi a pesti izraelita Zion 16 000, a katolikus Caritas 7600 és a Fehérkereszt Lelencház Egylet 5000 főt számláló tagsága. KABA MELINDA-TÓTH EMESE: 1991. 54. p.

4. ábra. Fővárosunk egyleteinek alakulása a városeyesítés évtizedéig, 1879.

A piros színű oszlopok az önsegélyező, a kékkel jelöltek a jótékonyági egyleteket jelölik.

Forrás: GERLÓCZY GYULA – DULÁCSKA GÉZA (Szerk.): *Budapest és környéke természetrajzi, orvosi és közmivelődési leírása*. Budapest, 1879. Magyar Királyi Egyetemi Nyomda. 290-309. p.

A fővárosi intézetek főorvosa, RÓZSAY JÓZSEF által 1879-ben összeállított felmérés szerint a foglalkozások körül csoportosuló önsegélyező egyletek számát tekintve egyértelmű dominancia jellemezte őket a jótékonyági alapításúakkal szemben. A 18. század utolsó évtizedeitől egy évszázadon át Pest, Buda és Óbuda területén szerveződő önsegélyező egyletek 70 szervezetet hoztak létre. Alapításuk intenzitása különösen az 1867. évi kiegyezéstől kiugró, ami részben a jótékonyági egyletekről is elmondható, ám számarányukban csupán a felét, 34 alapítását tudták megvalósítani. Ennek oka létrehozásukban és fenntartásukban rejlett. Felnőtt és gyermekkorházakat, különböző gyógyító és ápoló, gondozó intézményeket, kisdedóvókat, szeretetházakat alapítani és fenntartani sokkal költségesebb, nagyobb személyi és tárgyi, infrastrukturális háttérrel követelt.

A kiegyezés adta politikai és gazdasági változásnak köszönhetően az egyesületi élet hazánkban látványos fejlődésnek indult. Könnyed, de annál tartalmasabb szabadidőt biztosítottak a nagy múltú Nemzeti Kaszinó mintájára alapított Országos és Lipótvárosi Kaszinók. Ezt követte a fenti kaszinótagok feleségei részére alapított első Női Kaszinó, mely a hölgyek társadalomban betöltött hagyományos szerepének változását is mutatja. Ám nemcsak az „elit” élhetett a társadalmi érintkezés eme nemesebb formájával, ugyanis majd minden társadalmi csoport részére kaszinók sora alakult. A nagyobb városokban és kisebb településeken a városi életforma velejárójaként szökött szárba. Gyarapodó tagságuk a tisztviselői kaszinók mellett munkások által alapítottak sorával gazdagodott.⁵³ Sajátos szint kölcsönzött a zömében kisebb és messzemenően kevesebb művelődési lehetőséget biztosító településeknek a helyi értelmiségiek által alapított olvasóegyletek. Ahol – mint egyes kritikusai megjegyezték – a tudós betűk keresése helyett néha gyújtó hangú politizálás, harsány kritika ragadta magával az alkalmi szónokokat és az olvasni vágyó tagtársakat.⁵⁴

⁵³ SZABÓNÉ VARGA MARIETTA: *Az egyesülési jog története Magyarországon 1945-ig*. Miskolci Egyetem Állam és Jogtudományi Kar Jegtörténeti Tanszék. Miskolc, 2014. 15-16. p. <http://midra.uni-miskolc.hu/document/16768/9661.pdf>

⁵⁴ SZABÓNÉ VARGA MARIETTA, 2014. p. 21-22.

Az ifjúság körében kedvelt forma volt az önképzőkör, a testnevelési és sportkör. A működésükhöz szükséges jogszabályi háttérrel a vallás-és közoktatásügyi miniszter rendeletei biztosították. TREFORT ÁGOSTON miniszterségének idején definiálta az ifjúság számára szóba jöhető egyleti tevékenységet, ami önművelődési, önszegélyezési, testedzési és szórakozási célok végett engedélyezte alakulásukat. 1891-ben az Országos Erkölcsmemesítő Egyesület az iskolai népoktatásból – 15 évesen, a kötelező tankötelezettség korát átlépve – kikerülő vidéki ifjúság számára alapítandó önképző egyesületek támogatását kérte a minisztériumtól. Így ifjúsági egyesületek sora látott napvilágot a századfordulón. 1907-ben hazánk 609 településén 620 ifjúsági egyesület működött, ami igen sikeres utat mutat. Az ipar ehető szükségleteinek kielégítésére szakképzett munkásfiatlokat oktató iparos ifjúsági egyesületek, a katonai erő megszervezésére ifjúsági honvéd egyesületek, a hitélet és erkölcsök erősítése végett katolikus és protestáns ifjúsági egyesületek alakultak.⁵⁵ A gyermekvédelem egy korai formája volt 1908-tól a Magyar Királyi Államrendőrség által működtetett gyermekbíróság gyakorlata. Intézményük szorosan együttműködött számos, elhagyott gyermekek mentésével foglalkozó jótékony egyesülettel, így a Patronage Egyesületek Országos Szövetségével,⁵⁶ a Fehér Kereszt Országos Lelénház Egyesülettel (1885) és az Országos Gyermekevédő Ligával (1906).⁵⁷ Elődjeként ismert az elárvult gyermekeket felkaroló, 1871-ben felállított Országos Első Gyermekekekedékhely Egyesület.

A szakmák szerint tömörülő egyesületek sajátos csoportját alkották a mentő és tűzoltó egyesületek. Utóbbiak nemcsak tüzesetek, elemi csapások, balesetek műszaki szakembereként vettek részt a kárelhárításban, hanem településeik egy-egy orvosának felügyelete mellett mentőosztályokat is szerveztek. Tőlük függetlenül látták el mentési és betegszállítási feladataikat az autonóm, független városi mentőegyesületek (Budapest, Kolozsvár). Mindkét működési forma felügyelete és segítő támogatása a Belügyminisztérium égisze alatt történt. Mind a mentői tevékenységet folytató intézmények, mind a népegészségügy egyéb területén munkálkodók is megalakították érdekvédelmi szervezetként is működő egyesületeiket. Csak néhányat említve az egyre gyarapodók közül: a Vidéki Orvosok Társasága (1879), Országos Orvosszövetség (1897), a szegény betegek ingyenes gyógykezelésére a Budapesti-Poliklinikai Egyesület (1887), a fürdőkultúra támogatására szervezett Magyar Szent Korona Országainak Balneológiai Egyesülete (1891). A kórházépítés koordinálása és a közkórházi dolgozók szakmai irányító testületeként ismert a Közkórházi Orvostársulat (1893), a Budapesti Szegénysorsú Tüdőbeteg Szanatórium Egyesület (1898) és a Magyarországi Betegápolók és Ápolónők Országos Egyesülete (1902).⁵⁸

E korszak egyesületeinek definiálásával kapcsolatban találó SZABÓ DÁNIEL megállapítása, aki a politikai, s attól eltérő indíttatásúakat jellemezte: „A választási időszakot kivéve nincs nagy különbség a politikai és nem politikai egyesületek működése között. A meghatározó vonás mindkettőben a sajtó-olvasás, szórakozási lehetőségek: kártya, biliárd stb. Népszerűsítő előadásokat tartanak a világ „csodáiról”, a helyi gazdasági lehetőségekről, új

⁵⁵ P. MIKLÓS TAMÁS: A magyar gyermek- és ifjúsági szervezetek a dualizmus kori Magyarországon (1867-1918). *Neveléstörténet*, 2005. 1-2.sz.

http://www.kjf.hu/nevelestortenet/index.php?act=menu_tart&rovat_mod=archiv&eid=31&rid=1&id=143

⁵⁶ A Katolikus Patronage Egyesület és az Országos Protestáns Patronage egyesületek 1908-ban alakultak.

⁵⁷ PERÉNYI ROLAND: Renitens járókelők. A városi térhasználat konfliktusai Budapesten a 19-20. század folyamán. *URBS. Magyar várostörténeti évkönyv IX.* 2014. 221-241. p. (Letöltés: 2021. 05. 25.)

https://library.hungaricana.hu/hu/view/BFLV_Urbs_09_2014/?query=urbs%20%C3%A9vk%C3%B6nyv&pg=22&layout=s

(Letöltés: 2021. 05. 25.)

⁵⁸ KAPRONCZAY KÁROLY: *A magyarországi közegészségügy története 1770-1944. Jogalkotás, közegészségügyi intézmények, szakirodalom.* Budapest, 2008, Semmelweis Egyetem Közegészségtani Intézet-Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár-Magyar Tudománytörténeti Intézet. 209-213. p.

mezőgazdasági technikákról stb. Az egyleti élet része a műkedvelő előadások és táncmulatságok rendezése is. Ezek között szerepelhettek úgynevezett családi estélyek, hazafias estélyek. A színielőadások és a „bálok” igen fontos funkciója volt az egyleti tagok családtagjainak bevonása a szervezet éleibe. Egyes gazdagabb egyletek még szélesebb szolgáltatási körrel rendelkeztek: volt olyan is, amely állandó orvost tartott.”⁵⁹

Hogy pontosan mik is voltak századfordulós egyleteink azt a hazai jogtudomány nemzetközi hírű magánjog-tudósa, SZLADITS KÁROLY akadémikus a XX. század elején kísérelte meg a legközérthetőbben definiálni: „*olyan szabad társulásoknak nevezi, melyek a társadalom közösségi érdekeit az állam által abszorbeált terjedelmen túlmenően valósítják meg.*”⁶⁰

BŐSZE SÁNDOR történész, *Az egyesületi élet a polgári szabadság... Somogy megye egyesületei a dualizmus korában* c. munkájában DOBROVITS SÁNDOR szavait idézve, az egyesületek meghatározott célból, de nem kereseti szándékkal alakult, tagjai szabad társulás szándékával működő, állandó jellegű társadalmi szervezetek. Ha létezett evolúciójuk, akkor az egyesületek előtti és utáni szakaszból áll. Előbbi korszak tagjai a szalonok és asztaltársaságok, az utóbbiak a szövetségek és pártok formációi. „*Az egyesület – így tehát – természetes és jogi személyek által, államigazgatási eljárás útján (hatóságilag) engedélyezett és ellenőrzött alapszabályban megfogalmazott gazdasági, társadalmi, politikai, kulturális, szakmai és egyéb közös akarattal meghatározott célok megvalósítása érdekében, a nyilvánosság számára létrehozott – önkormányzattal, rögzített szervezeti felépítéssel és az önálló gazdálkodás jogával rendelkező – olyan társaság volt, amelynek tagjai megszabott tagdíjat fizettek. Az egyesület kifejezetten gazdasági – termelő –, pontosabban mondva: profitorientált tevékenységet nem folytatott, valamint – általában – elsősorban nem politikai célokat kívánt megvalósítani. Hatósági jogkört – néhány kivétellektől eltekintve – nem gyakorolt. Az alapszabályban lefektetett célokhoz viszonyított közös érdekeket az egyesületen kívülállókkal szemben, mint érdekvédelmi szerv is képviselte. Az adott helyzetben közvetítő szerepet töltött be a kormányzat vagy a politikai pártok és a helyi törekvések között. Az egyesületi tagok jogai, a fizetett tagdíj mértékétől függően nem voltak egyformák. Az egyesület az alapszabályban meghatározott közigazgatási határokon belül működhetett, de – néhány kivételt nem számítva – főkegyesületet hozhatott létre.*”⁶¹

Pezsgő életük ellenére az egyesületi élet törvényi szabályozása Magyarországon mégsem valósult meg. Helyette a legtöbb esetben ágazatonként miniszteri körrendeletek sora látott napvilágot.⁶² A körrendeletek kibocsátásához szükséges keretszabályokat legtöbb esetben a belügyminiszter határozta meg. Ennek mondott volna ellent az a javaslat, mely WENCKHEIM BÉLA belügyminiszter 1868. évi benyújtott törvényjavaslata az egyesülési és gyülekezési jogról, ami egyszerre szabályozta volna e két alapjogot. Haladó elgondolása ellenére – miután a minisztertanács levette napirendjéről – törvényerőre mégsem emelkedett, de több eleme a hazai szokásjog rendszerében mégis helyet kapott. Ellenben az 1868. évi XLIV. törvénycikk a nemzetiségi egyenjogúság tárgyában, az ún. nemzetiségi törvény egyes elemeit mégis átvette. Így az definiálta az egyesülési és gyülekezési jogot is, amit a Magyar Királyság

⁵⁹ SZABÓ DÁNIEL: 1992. 221-222. p.

⁶⁰ BŐSZE SÁNDOR: *Az egyesületi élet a polgári szabadság... Somogy megye egyesületei a dualizmus korában. Somogyi almanach*, 53. szám. Kaposvár, 1997. 15. p.

⁶¹ BŐSZE SÁNDOR: 1997. 21. p.

⁶² Nem sokkal később ágazati törvényekkel is mód nyílt működésük szabályozására. E törvények közül a kereskedelemről 1875:XXXVII. tc. és az iparról szóló 1872: VIII. és 1884:XVII. tc. megemlítendő.

minden polgára számára biztosított. A törvénycikk 26. §-a ekképpen fogalmaz: „Valamint eddig is jogában állott bármely nemzetiségű egyes honpolgárnak épen úgy, mint a községeknek, egyházaknak, egyház-községeknek: úgy ezentúl is jogában áll saját erejökkel, vagy társulás útján alsó, közép és felső tanodákat felállítani. E végből, s a nyelv, művészet, tudomány, gazdaság, ipar- és kereskedelem előmozdítására szolgáló más intézetek felállítása végett is, az egyes honpolgárok az állam törvényszabta felügyelete alatt társulatokba, vagy egyletekbe összeállhatnak, és összeállván szabályokat alkothatnak, az államkormány által helybenhagyott szabályok értelmében eljárhatnak, pénzalapot gyűjthetnek, és azt, ugyan az államkormány felügyelete alatt nemzeti jogi törvényes igényeiknek is megfelelően kezelhetik.”⁶³ DOMANICZKY ENDRE találóan jegyzi meg *Adalékok a magyar egyesülési jog szabályozásához a dualizmus korában* c. tanulmányában,⁶⁴ hogy az egyesületek szabályozása „kvázi egyesületi törvénnyel” történt, mert jogszabály külön nem rendelkezett róla, de viszont részese volt jogszabályi rendelkezésnek.⁶⁵

Az egyletek szakterületeket érintő (bírói: 1869:IV. tc. 11. §-a, ügyészi: 1871:XXXIII. tc. 16. §-a, honvédségről: 1868:XLI. tc. 22. §-a, 1889: VI. tc., 1890:V. tc., 1912:XXX. tc. és a vasutasok: 1914:XVII. tc. 29. §-a) korlátozásai mellett a jogalkotó – hogy mozgalmukat elősegítse – számos pénzügyi, illetéki és adózási vonatkozású támogatási szabályt alkotott részükre. Egységes jogszabály híján rendezésük felől a SZAPÁRY GYULA belügyminisztersége idején kiadott 1394/1873. sz. rendelet⁶⁶ gondoskodott, majd TISZA KÁLMÁN belügyminiszter 1508/1875. sz. B.M. körrendelete⁶⁷ a következőket írta elő: „Az egyesülési jog egyike az állampolgárok legbecsesebb jogainak, és én éppen azért feladatommak azt tekintem, hogy ezen jognak élvezetét mentől könnyebbé tegyem, és hogy oly intézkedést léptessenek életbe, melynél fogva a kormányzati szempontból kifogás alá nem eső egyletek működése a kormány semminemű mulasztása miatt bizonytalan időre meg ne akasztassék.”⁶⁸ A rendelkezés értelmében a megalakulásuk előtt álló egyleteknek az illetékes törvényhatóságon keresztül a kormányzat felé kellett elfogadás végett betérjeszteniük alapszabály-tervezetüket.⁶⁹

⁶³ 1868. évi XLIV. törvénycikk a nemzeti jogi egyenjogúság tárgyában.

<https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=86800044.TV&targetdate=&printTitle=1868.+%C3%A9vi+XLIV.+t%C3%B6rv%C3%A9nyek&referer=1000ev> (Letöltés: 2020. 12. 25.)

⁶⁴ DOMANICZKY ENDRE: *Adalékok a magyar egyesülési jog szabályozásához a dualizmus korában. Jogtörténeti Szemle*, 1. évf. 2012. 1. sz. 1-16. p.

<https://majt.elte.hu/media/de/9a/98ed7f6a815565b36f169fda42e32e0521dfb78c4ff817833b8ecec62243/MAJT-Jogtorteneti-Szemle-201201.pdf> (Letöltés: 2020. 12. 25.)

⁶⁵ Korlátozását viszont jogszabályi úton rendezték, így szolgálati jogviszonyok esetére állítottak fel keretszabályokat. A bíróságokról, majd az ügyészségekről szóló törvény tiltja meg az érintetteknek a politikai és munkás-egyletekben történő részvételét, a Magyar Királyi Államvasutak alkalmazottai számára a jogszabály a vasutas egyletek feletti felügyeleti jogkör gyakorlójaként a kereskedelmi minisztert tette meg.

⁶⁶ Magyarországi Rendelet Tára 1867-1945. Belügyminiszteri körrendelet egyletek ellenőrzésének tárgyában. 131-133. p. https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_RT_1873/?pg=134&layout=s&query=1394%2F1873 (Letöltés: 2020. 11. 8.)

⁶⁷ Magyarországi Rendelet Tára 1867-1945. Belügyminiszteri körrendelet egyletek alakulásának tárgyában. 245-248. p. https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_RT_1898/?pg=324&layout=s&query=1508 (Letöltés: 2020. 11. 8.)

⁶⁸ Magyarországi Rendelet Tára 1867-1945. Belügyminiszteri körrendelet egyletek alakulásának tárgyában. 245. p. https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_RT_1898/?pg=324&layout=s&query=1508 (Letöltés: 2020. 11. 25.)

⁶⁹ Gyakori panasz a dualizmus-kori szabadelvű kormányzat idején, hogy az ellenzékinek vagy nem éppen kormánypárti szerveződésnek tartott egyletté formálódó közösségek státútum-tervezeteit a Belügyminisztérium automatikusan visszaküldte további átdolgozásra. Így gyakorlattá vált, hogy az alapítók ún. minta alapszabályok kitöltése útján folyamodtak az engedélyező hatósághoz, ami formájukat tekintve egyfajta szematizmushoz vezetett.

Mérlegelésre, így az engedélyeztetésre vagy elutasításra a Belügyminisztériumnak 40 nap állt rendelkezésére. A jelentkezőktől differenciált, működési céljaikhoz igazított tervezetet vártak el politikai, humanisztikus, nyereszkesedési, közművelődési és gazdasági egyleteik alapítása kapcsán.⁷⁰ Működésük fölötti főfelügyeleti jogkörön a különböző szakminisztériumok osztoztak, ám – miként a mentők – mindvégig a belügyminiszter felügyelete alá tartoztak.⁷¹ Egyik korlátozásuk még a világháborút megelőző években látott napvilágot, az 1912. évi LXIII. tc., *A háború esetére szóló kivételes intézkedés* címmel. A jogalkotó a törvény 9. §-a külön kitér az állam biztonságának szempontjából szükséges egyletek vagy fiókegyesületeik esetleges betiltására. Valamint, háború kitörésekor gyűléseik ellenőrzésére adtak lehetőséget az ideiglenes intézkedések. A rendeleti szintű szabályozás az első világháborút követően is folytatódott,⁷² KLEBELSBERG KUNÓ rövid ideig tartó belügyminiszterségének idején, a 72 390/1922. sz.⁷³ és a 77 000/1922. sz.⁷⁴ B.M. rendeletek láttak napvilágot. Ez utóbbi az egyletek

BEZDÁN SÁNDOR: A dualizmus kori egyesülettörténet forrásai. *Belvedere Meridionale*, 6. évf. 1994. 7. sz. 85-89. p. http://acta.bibl.u-szeged.hu/5412/1/belvedere_kk_007_085-089.pdf (Letöltés: 2020. 11. 8.)

⁷⁰ Nemzetiségi egyletek csak irodalmi és közművelődési formában alakulhattak. További megszorításként ismert, hogy az alakuló egyletek neveikből a nemzeti megnevezést el kellett, hogy hagyják. Idegen államok címereit, jelvényeit, színeit nem használhatták. Tagságuk feltétele a magyar állampolgárság való kööttség volt. Alapszabályaikba felvett céljaik szabálytalan formában vagy nem teljesítése a hatóságok részéről felosztatást vont maga után.

⁷¹ Mint arra BEZDÁN SÁNDOR rámutat, e terület kutatása azért sem egyszerű feladat, mert a témával releváns források (tagnévsorok, alapszabályok, kísérő kérvények, alakulási jegyzőkönyvek) nagy része még feldolgozásra vár, s a lelőhelyük is változó. Elsődleges forrásaik az Országos Levéltár belügyminisztériumi levéltári anyagában található. A megyei levéltárak az egykori egyletek alispáni iratainak, a városiak levéltárak polgármesteri iratainak, az Országgyűlési Naplók az egyesületekkel kapcsolatos viták iratainak őrzői.

⁷² E nehéz, a háborút követő zűrzavaros időszak szülte az 1919. évi III. néptörvényt az egyesülési és gyülekezési jogról, mely deklarálja, hogy mindenkit megillet a gyülekezés és egyesülés joga. Sőt, ami korábban miniszteriális engedélyhez volt kötve, mint az egyesületalapítás, azt a néptörvény nemhogy nem kötötte engedélyeztetéshez, de még hatósági bejelentéshez sem. Jogokat és kötelezettségeket csak akkor kaphatott az egylet, ha alapszabályokat alkotott, vezetőséget választott és a bíróság az egyesületek jegyzékébe bejegyezte. (1919. évi III. néptörvény az egyesülési és gyülekezési jogról. *Belügyi közlöny*, XXIV. évf. 1919. I. félév. 43. p.)

A rosszemlékű Tanácsköztársaság bukását követően, a háborút követő konszolidáció jegyében vont vissza FRIEDRICH ISTVÁN miniszterelnök 1919. szeptember 30-án az 1919. évi 5084. M. E. rendeletével, *Az egyesülési és gyülekezési jogról* címmel az egyesületeket ért valamennyi rendkívüli korlátozást. Ennek értelmében ismét azon jogszabályokat állította vissza, melyek 1918. október 30-áig hatályban voltak. (Magyarországi Rendeletek Tára 1867-1945. Miniszterelnöki rendelet az egyesülési és gyülekezési jogról. 729-730. p.)

https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_RT_1919/?pg=842&layout=s&query=5%2C084

⁷³ Magyarországi Rendeletek Tára 1867-1945. Belügyminiszteri rendelet az egyesületi jelvények használatáról és védelméről. 232-233. p.

(Letöltés: 2021. 03. 20.)

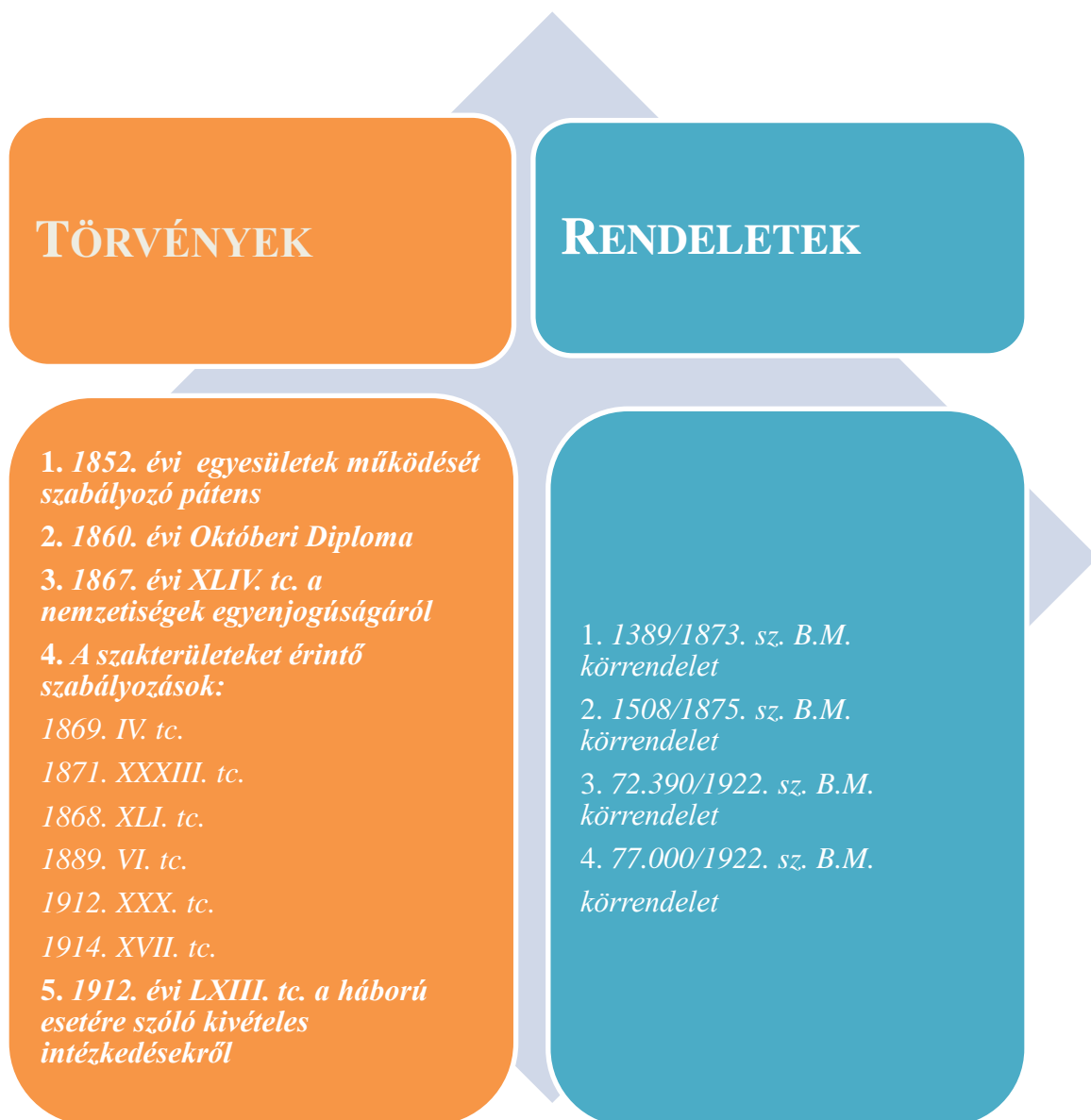
https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_RT_1922/?pg=261&layout=s&query=egylet

⁷⁴ Magyarországi Rendeletek Tára 1867-1945. Belügyminiszteri rendelet az egyesületi alapszabályok általános kellékeiről. 233-240. p.

https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_RT_1922/?pg=262&layout=s&query=77.000

(Letöltés: 2021. 03. 20.)

működési szabályainak részletes rendelkezését is adta.⁷⁵ E gyakorlat ellenére az 1926. évig terjedő időszakban az egyesületi élet jogi kodifikációja mindvégig megoldatlan maradt.⁷⁶

5. ábra. A magyarországi egyesületei élet törvényi és rendeleti szabályozása

⁷⁵ Az első világháborús katasztrófát követően az államhatalom újbóli megszilárdításának jegyében a Belügyminisztérium mind nagyobb szerepet kívánt gyakorolni az egyesületi élet felügyelete és irányítása. Sőt, az egyesületek szerepét a jogalkotó által életre hívandó központi intézményekkel igyekezett átvenni, aminek egyik első példája az ifjak Levente képzésének elindítása volt 1921-ben. (PÁSZTOR ÁGOTA: *Egyesületi kultúra és változása a 20. században egy alföldi nagyhatalú településen. Értekezés a doktori (Ph.D.) fokozat megszerzése érdekében a Néprajzi és kulturális antropológia tudományágban.*)

<https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/112738/Pasztor%20Agota%20dolgozat-t.pdf?sequence=6&isAllowed=y>

(Letöltés: 2021. 03. 20.)

⁷⁶ DOMANICZKY ENDRE, 2012. 11. p.

<https://majt.elte.hu/media/de/9a/98ed7f6a815565b36f169fda42e32e0521dfb78c4ff817833b8ecec62243/MAJT-Jogtorteneti-Szemle-201201.pdf> (Letöltés: 2021. 03. 20.)

1867-től tehát túlnyomó részt belügyminiszteri körrendeletekkel szabályozták a hazai egyesületi élet mindennapjait, melyek működésükben többnyire egységes képet mutattak. Tagságuk felé elszámolási kötelezettséggel tartozó előjáróikat maguk választották, az évente néhány alkalommal összehívott közgyűlés közötti időszakban a választmány vagy az igazgatótanács rendelkezett operatív jogkörrel. Szaktudásukat tekintve jelentős különbségek voltak az egyesületek hierarchikus felépítésében. Míg a választmány tagjai és elnökeik, elnökeik legfőképp társadalmi kapcsolataik, elismertségük folytán kerültek egyesületeik élére, addig a szakfeladatokat ellátó tisztviselők megválasztásakor a velük szemben állított elsődleges követelmény magas szintű szaktudásuk volt. Tevékenységi körükhöz messzemenően kapcsolódott lokalizációjuk, így csak az alapszabályukban megszabott közigazgatási területen belül működhettek. Amennyiben egy másik településen, közigazgatási területen is kívánták feladataikat folytatni, abban az esetben fiókegyesületet kellett, hogy alapítsanak, mely működését az érintett területen fejtette ki. Egyesületkutatási tanulmányaiban hívja fel a figyelmet BEZDÁN SÁNDOR a vidéki, falusi közösségek által alakított egyletek vezetőinek kiválasztása során tanúsított gyakorlatra. A rendiség utóéletét látva a megkérdőjelezhetetlen státusszal, befolyással rendelkező helyi földbirtokosok vezető szerepére hívja fel a figyelmet az alakuló egyletek patrónusának, elnökének választása során.⁷⁷

Leendő támogatói körük mind szélesebb bővítése céljából az 1887-ben alakult fővárosi mentők is igyekeztek a legmagasabb patrónust ügyüknek megnyerni. Így egyesületük fővédnökéül HABSBURG JÓZSEF főherceget kérték fel, s választották meg nagy egyetértésben, 1888-ban.⁷⁸ Tevékenységükben további hasonlóságot mutat, hogy a kifinomult szervezeti forma szabályainak betartásán túl különösen fontos hangsúlyt helyeztek a nyilvánosságra. Aprólékos kimutatásokat készítve dokumentálták adományaik utolsó fillérig nyomon követhető kiadásait, biztosítva környezetük irántuk táplált jóakarát és bizalmát. Fennmaradásuk szempontjából életbevágó fontosságú volt a pártoló tagság számának bővítése, így saját kiadványaik révén is közvetlenül szólíthatták meg célközönségüket. Sőt, volt, hogy közadakozásra felszólító kampányok, utcai plakátok formájában érték el városuk lakosságát. E téren a fővárosi mentők kitűnő szervezőképességgel megáldott vezetősége útjára indította az 1908-tól 1948-ig tradicionálisan élő szilveszteri gyűjtőakciót, a „Mentők Napját” és az országosan is ismertté vált *Mentők Lapja* szakmai periodikát.⁷⁹ A saját szerkesztésükben napvilágot látott kiadvány joggal számított az életmentés nemes hivatását pártoló fővárosi lakosság támogatására.

A fővárosi mentők egyesületén túl valamennyi egyletet bemutatni természetesen lehetetlen vállalkozás lenne, ám fontos megjegyezni, hogy kiemelt szerepet játszottak a szegénykérdés csillapítása végett megalakuló jótékony, temetkezési és betegsegélyező egyletek. Ugyancsak meghatározó szerepet töltöttek be a kutatott korszakban működő társas, testedző, a tudományt, művészetpártolást és kulturált szórakozást kínálóak és a gazdasági egyesületek.

* * *

A polgári önszerveződések eredményeként alakuló dualizmus-kori egyesületi élet a polgáriasodó városi életforma szülte. Az olvasó számára színes kavalkádnak tűnhet az egyletek kialakulása, gombamód gyarapodó sokasága, nem is beszélve az egységes törvényi

⁷⁷BEZDÁN SÁNDOR: 1994. 87. p.

⁷⁸ STRIHÓ GYULA: *A Budapesti Önkéntes Mentő-Egyesület története. 1887. évi május hónap 8.-1897. évi május hónap 8. Az egyesület évtizedes jubileumának emlékére.* Budapest, Pesti Könyvnyomda-Részvény-Társaság, 1897.

⁷⁹ DEBRÓDI GÁBOR: Gyűjtés a mentőkért. *Magyar Mentésügy*, 24. évf. 2004. 1. sz. 19-22. p.

szabályozás híján a rendszert igazgató miniszteriális rendeletek számáról. Ám a tisztánlátást segíti az a városiasodó életforma és öntudat, mely a munkásegyleteken⁸⁰ át a nagypolgári és arisztokrata körökön át láttatja velünk e korszakot. E fejezetben igyekeztem átfogó képet adni fejlődésükről a dualizmus-korától a trianoni Magyarország első évtizedén át követve az egyletek társadalomformáló szerepét. Ennek köszönhetően hazánk 20. századi társadalomfejlődése szociális és kulturális vonatkozásban is a nyugat-európai államok mögé sorakozott fel. E korszak fontos szereplői a mentők, akik önnön erejük segítségével szervezték meg kisebb településeik, városaik lakosságának védelmében szervezeteiket. Komoly sikert könyvelve el a népegészségügy és a közterületi sérültek, szerencsétlenségek bajbajutottjainak, az azonnali segítségnyújtásra szorulóknak megsegítésének terén.

⁸⁰ A kistisztviselőket és a legjobban fizetett, képzett szakmunkások egyleteinek fejlettségére jellemző, hogy a XX. század első éveiben szervezeteik már rendelkeztek telefonkészülékkel, mely a maga korában komoly eredménynek számított. FRISNYÁK ZSUZSA: *A telefon térbeli elterjedése Budapesten (1881-1912)*. URBS. MAGYAR VÁROSTÖRTÉNETI ÉVKÖNYV II. 2007. 13-37.p.
https://library.hungaricana.hu/hu/view/BFLV_urbs_02_2007/?query=urbs%20%C3%A9vk%C3%B6nyv&pg=14&layout=s (Letöltés: 2021. 03. 20.)

3 BUDAPEST FEJLŐDÉSÉNEK A MENTÉSÜGGYEL ÖSSZEFÜGGŐ SZEMPONTJAI A SZÁZADFORDULÓN

3.1 A FŐVÁROS TÉRBELI ÉS GAZDASÁGI FEJLŐDÉSE, A LAKOSSÁG KONCENTRÁLÓDÁSA

Budapest a századfordulón Európa egyik legdinamikusabban fejlődő, a kontinens nyolcadik, a Magyar Királyságnak pedig legnagyobb lélekszámú ipari városává vált.⁸¹ Hatalmas vonzerőt gyakorolva kínált lehetőséget az élhetőbb életet keresők számára. Ez nemcsak hazánkban, hanem az egész kontinensen az ipar, a gazdaság, kereskedelem és a kultúra szinte példa nélküli koncentrációját jelentette.⁸² Budapest és nagyobb városaink mágnesként vonzva fogadták be leendő lakosaikat, aminek eredményeként már a fővárosban és annak környékén élt az ország összlakosságának 5%-a. Lakóinak 70%-a az iparban helyezkedett el, ám nem volt lebecsülendő a szellemi szabadfoglalkozásúak és a köztisztviselők aránya sem, mely elérte a 10%-ot. Agglomerációjának lakossága a századfordulón közel negyedmillióra duzzadt. Az iparban foglalkoztatottak 18%, a gyári munkások 28%-a telepedett itt le vagy a város határában kiépült angyalföldi, csepeli, újpesti és kispesti gyárövezetekben.⁸³ A fejlődés dinamikáját jól mutatja, hogy csupán az 1893-ban Csepelre települt Weiss Manfréd Művekben több mint 5000 munkást alkalmaztak.⁸⁴

⁸¹ E rangos helyezés csak olyan városokat engedett maga elé, mely az egyesített főváros előtt, már évszázadokkal is gazdasági, kulturális és politikai központjai voltak kontinensünknek. Hamburg, Moszkva, Szentpétervár, Bécs, Berlin, Párizs és London világvárosok álltak Budapest előtt.

VÖRÖS KÁROLY: A világváros útján (1873-1918). Budapesti Negyed, 1998. 20-21. sz. 106-172. p.
https://library.hungaricana.hu/hu/view/BFLV_bn_20_21_06_1998_2_3/?pg=63&layout=s (Letöltés: 2021. 03. 20.)

⁸² Pest-Buda, majd Budapest és a nagyvárosok mellett a Duna-Tisza közén és a Tiszántúlon a legjelentősebb a népességnövekedés. Hazánkban a századforduló utolsó harmadában vált érezhetővé a polgárosodás demográfiai hatása, aminek következtében a termelés és a munkamegosztás lehetőségeit kihasználva az ország lakosságának jelentős hányada, kettő és negyedmillió fő hagyta el végleg korábbi lakhelyét. NAGY MARIANN: Budapest „nemzetközi város” gazdasága a 19-20. század fordulóján. In: BARTA GYÖRGYI – KERESZTÉLY KRISZTINA – SIPOS ANDRÁS (szerk.): A „világváros” Budapest - két századfordulón. Tanulmányok. Napvilág Kiadó, Budapest, 2010. 61–86.

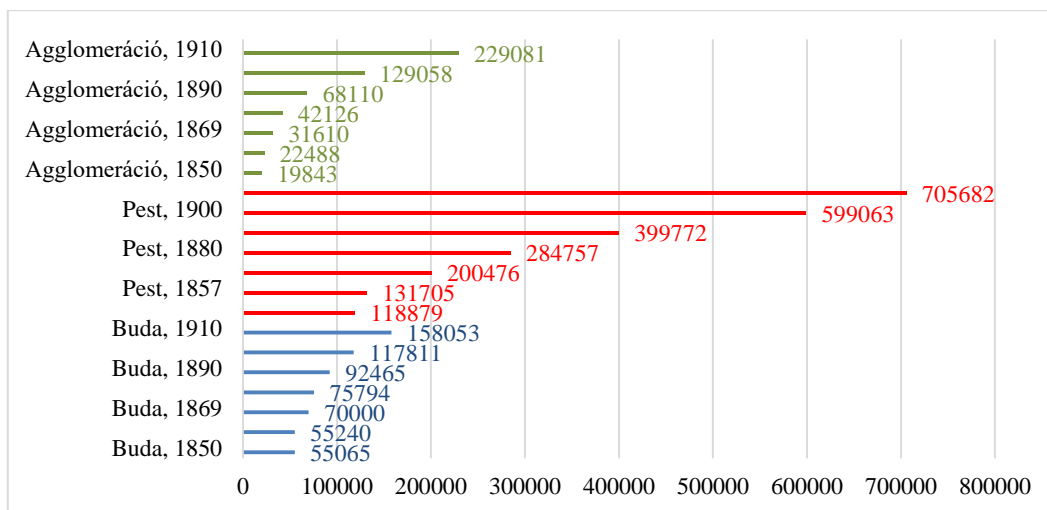
⁸³ ROMSICS IGNÁC: Magyarország története a XX. században. Budapest, Osiris Kiadó, 1999. p. 35.

Az agglomerációban lévő települések növekvő súlyát, urbanizációjának mértékét mutatja Rákospalota, Kispest, Pesterzsébet, Pestszentlőrinc és Budafok várossá nyilvánítása.

BELUSZKY PÁL: A várossá nyilvánítás gyakorlata Magyarországon 1945 után. URBS. Magyar Várostartörténeti Évkönyv II. 2010. 135-147. p.

https://library.hungaricana.hu/hu/view/BFLV_urbs_05_2010/?query=urbs%20%C3%A9vk%C3%B6nyv&pg=136&layout=s (Letöltés: 2021. 03. 20.)

⁸⁴ ROMSICS IGNÁC: 1999. 34. p.

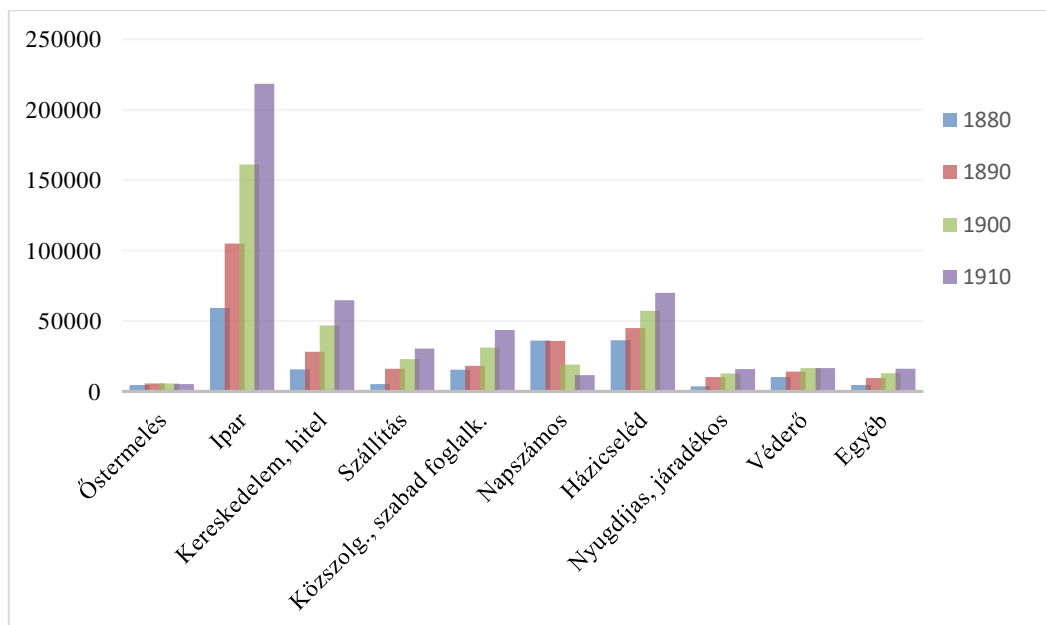
6. ábra. Buda és Pest városrészek, valamint az agglomerációs települések lakosságának növekedése, 1850-1910

Forrás: BARTA GYÖRGYI – KERESZTÉLY KRISZTINA – SIPOS ANDRÁS (Szerk.): *A „világváros” Budapest két századfordulón.* Budapest, 2010. Napvilág Kiadó. 250. p.

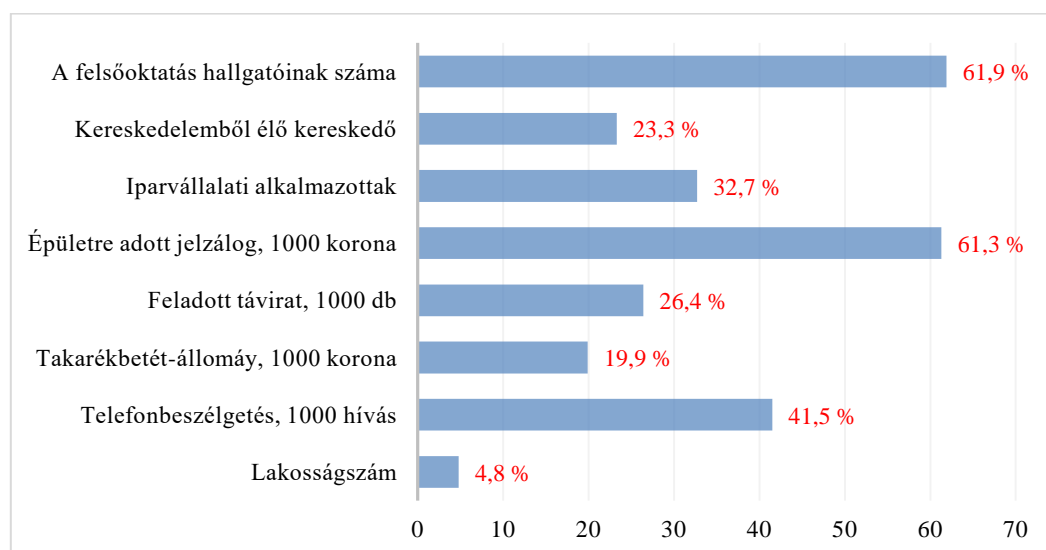
Jelezve a beköltöző lakosság számát, a századforduló utolsó éveiben öt vásárcsarnok is létesült a fogyasztói igények kielégítése végett. Országos piacvezető és irányító szerepe a vasút révén teljesedett ki, aminek révén 1870-re hazánk minden országrésze közvetlen vasúti összeköttetésben állt vele. BELUSZKY PÁL és GYÖRI RÓBERT megfogalmazásában, „Így vált Budapest a külföldi tőke, a technikai civilizáció, a modern gazdaság, a banktőke, a gyáripar, az innovációk, az új társadalmi eszmék, művészeti irányzatok, egyszóval a modernizáció Kárpát-medencei hídfőállásává a századelőre, amikor a modernizáció „alközpontjai” még csak korlátozott számban és kifejeletben jöttek létre az országban.”⁸⁵ Gazdasági és kulturális dominanciáján túl valamennyi országos funkció, intézmény is a fővárost választotta székhelyéül a dualizmus korában, ami alól csupán az egyházi szervezet képezett kivételt. További egyediségét adta a városnak, hogy egy agrárországban lévő iparforgalmi-közszolgálati-értelmiségi lakosságú és kedvező iskolázottságú városként a maga korában egyedi mutatókkal rendelkezett. Az ország kis- és nagyvárosaiban működő intézmények, gazdasági-pénzügyi, kereskedelmi tevékenységet folytatók, de még a kulturális élet szereplői is a főváros „mintakövetésére” kárhoztatva szervezték életüket.⁸⁶

⁸⁵ BELUSZKY PÁL – GYÖRI RÓBERT: *Magyar városhálózat a XX. század elején.* Budapest, 2005. Dialóg Campus. 172. p.

⁸⁶ BELUSZKY PÁL – GYÖRI RÓBERT: 2005. 174. p.

7. ábra. Budapest aktív, kereső népességének ágazatok szerinti megoszlása, 1880-1910
 Forrás: BARTA GYÖRGYI – KERESZTÉLY KRISZTINA – SIPOS ANDRÁS (Szerk.): 2010. 62. p.

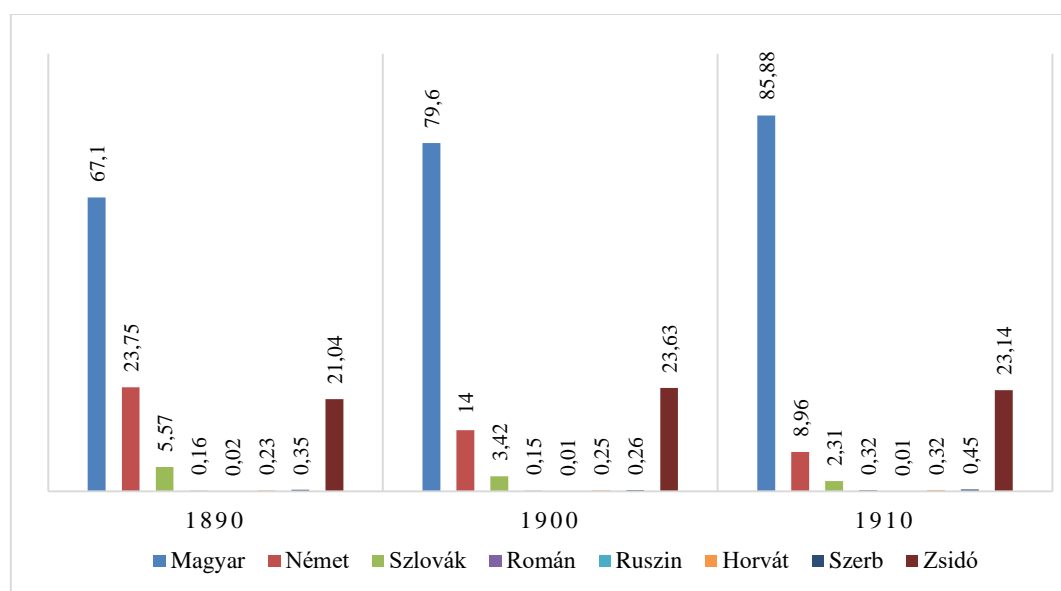

8. ábra. Budapest súlya hazánkban százalékos arányban kifejezve Horvát-Szlavónország nélkül, 1910.
 Forrás: BELUSZKY PÁL - GYÖRI RÓBERT: 2005. 174. p.

A nagyvárosokban is jelentős, de számarányát tekintve Budapesten jött létre a lakosság legnagyobb arányú koncentrációja, aminek jegyében új társadalmi osztályok és rétegek születtek. Megjelent a modern városi polgárság, s vele együtt a kis-és nagyipari munkásság, az értelmiség és a tisztviselők csoportja. Ám az arisztokrácia befolyása az új körülmények között is fennmaradt, a bankok és nagyvállalatok igazgatótanácsában még mindig meghatározó szerepet játszottak. Ennek ellenére a vezető szerepért hamarosan egy újabb osztály jelentkezett, a nagypolgárság, amely, ha az arisztokrácia rangját nem is, de gazdasági erejét látványosan utolérte. Tagjai hamarosan a gazdasági, pénzügyi élet szereplőiként a főváros legtöbb adót

fizetőiként váltak ismertté.⁸⁷ Fővárosunk lakossága az osztrák-magyar politikai és gazdasági kiegyezéstől az 1910-es évek elejéig megháromszorozódott, 270 ezerről 880 ezerre nőtt.⁸⁸

Dinamikus bővülésének alapját az ország különböző pontjairól beköltözők lendülete adta. Demográfiai különbözősége az idegen eredetű lakosok nagyszámú betelepüléséből fakadt. Már az 1870. évi első népszámlálás idején megdöbbentő adat született, ugyanis a város 1000 főnyi lakosából 633 nem a fővárosban született, 151 fő külföldről települt be. Magyar anyanyelvűnek mindössze 46%-a tartotta magát az összeírás szerint. A zsidó származásúak számaránya 1910-ben elérte a 23%-ot, ami a város összlakosságának egynegyedét tette ki.⁸⁹ A kiegyezést követő újabb bevándorlási hullámban, az 1890-1910 közötti betelepülők száma meghaladta a 0,5 millió főt, életkörülményeik mai szemmel nézve igencsak szűkösek voltak mondhatók. Az országon belüli főváros-irányú vándorlás elsősorban a felvidéki vármegyék, Árva, Turóc, Hont, Pozsony és Nyitra lakosságának mobilitását mutatja, míg a keleti és déli országrészek lakói alig járultak hozzá Budapest növekedéséhez. Az 1890-es évektől némiképp változott a helyzet, ugyanis már nem az északi és a nyugati országrész, hanem az alföldi és erdélyi települések lakói választották célállomásul a fővárost.⁹⁰ Betelepült lakóinak többségét a főváros VI., VII., VIII., és X. kerületei olvasztották magukba. A 20. század elejétől mindez az elővárosok javára tolódott el.⁹¹

9. ábra. Budapest lakosságának százalékos megoszlása nemzetisége szerint, 1890-1910

Forrás: BARTA GYÖRGYI – KERESZTÉLY KRISZTINA – SIPOS ANDRÁS (Szerk.): 2010. 264. p.

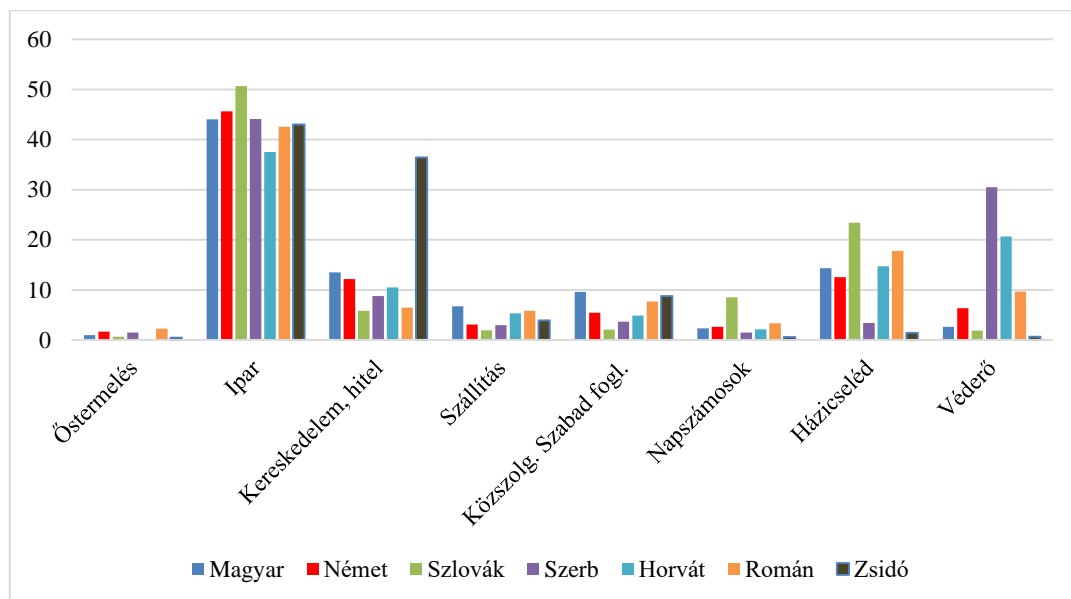
⁸⁷ ROMSICS IGNÁC: 1999. 53. p. Köszönőlevél HATVANYI-DEUTSCH BERNÁTNÉNAK a Mentőegyesületnek adományozott 1000 forintos támogatása tárgyában. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1893. évi iktatókönyv, 463. folyószám. DREHER ANTAL 10 000 forintos adománya. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1895. évi iktatókönyv, 140. iktatószám. Ez utóbbi összeg igen számottevő, a főváros által nyújtott éves támogatásának a felét tette ki.

⁸⁸ ROMSICS IGNÁC: 1999. 65. p.

⁸⁹ BELUSZKY PÁL - GYÖRI RÓBERT: 2005. 173. p.

⁹⁰ NAGY LAJOS (Szerk.): *Tanulmányok Budapest múltjából XX.* Budapest, 1973, Budapesti Történeti Múzeum. 119-123. p. http://www.btm.hu/files/TBM/ORSZ_BPTM_TBM_20.pdf (Letöltés: 2021. július 18.)

⁹¹ MALEKOVITS SÁNDOR: Magyarország közgazdasága és közművelődési állapota. *Budapesti Negyed*, 1995. 10. sz. 5-30. p. https://library.hungaricana.hu/hu/view/BFLV_Bn_10_03_1995_4/?pg=8&layout=s (Letöltés: 2020. november 8.)

10. ábra. Budapest kereső népességének etnikai csoportok szerinti megoszlása százalékban, 1910
 Forrás: BARTA GYÖRGYI – KERESZTÉLY KRISZTINA – SIPOS ANDRÁS (Szerk.): 2010. 83. p.

Fővárosunk növekedése alapján VÖRÖS KÁROLY várostörténész ekképpen foglalja össze a századfordulós Budapest jelentőségét: „*Budapest a kontinens egyik leggyorsabban növekvő városa lett. Magyarország nemcsak legnépesebb, hanem a gazdasági élet minden területén a legjelentősebb városa, az ország legnagyobb áru-, pénz- és munkaerőpiaca, legnagyobb iparvárosa, valamint kulturális központja.*”⁹²

Budapest túlsúlya a világháborút követően még tovább nőtt. Trianon előtt az ország lakosságának több mint 4, 1920 után már a 11,6%-val rendelkezett. Ezen arány a későbbiekben még tovább torzult.⁹³ Hazánk feldarabolását megelőzően a tíz nagy regionális központ – még ha növekedésük dinamikája messze elmaradt a fővárosétól – egyfajta ellenpólusként működött, lehetőséget biztosítva a vonzáskörzetükben élő munkavállalók millióinak.⁹⁴ Ám az első világháborút követő összeomlás Zágrábot, Kolozsvárt, Pozsonyt, Kassát, Temesvárt, Nagyváradot és Aradot az egykori Kisantant államainak juttatta. Így e tízből, mindössze három nagyváros, Debrecen, Szeged és Pécs maradt csak a trianoni Magyarország területén. „Igazi partner” Budapest számára korábban sem e tíz majd három központ, hanem a Bécs volt.

⁹² VÖRÖS KÁROLY: 1998. 107. p.

https://library.hungaricana.hu/hu/view/BFLV_bn_20_21_06_1998_2_3/?pg=63&layout=s
 (Letöltés: 2020. november 6.)

⁹³ LACZKÓ MIKLÓS: A két világháború között. Budapesti Negyed, 1998. 20-21. sz. 173-241. p.
https://library.hungaricana.hu/hu/view/BFLV_bn_20_21_06_1998_2_3/?pg=241&layout=s
 (Letöltés: 2020. október 8.)

⁹⁴ SIPOS ANDRÁS: Reformok és reformtörekvések a fővárosban (1920-1947). Budapesti Negyed, 1993. 2. sz. 49-67. p.
https://library.hungaricana.hu/hu/view/BFLV_bn_02_1_1993_2/?pg=50&layout=s
 (Letöltés: 2020. október 8.)

3.2 A VÁROSI INFRASTRUKTÚRA KIÉPÍTÉSE

Budapestnek még napjainkban is meghatározó arculatát – és a mentés korabeli infrastrukturális környezetét – e dinamikus évtizedek teremtették meg. A városbővítési koncepciónak megfelelően az 1870. évi X. tc. által alapított Fővárosi Közmunkák Tanácsának jóvoltából született városrendezési terve egy sugaras-gyűrűs úthálózatot álmódott meg.⁹⁵ Miután 1871-ben a Tanács közzétette városrendezési pályázatát, a következő évben, annak figyelembe vételével dolgozta ki pesti oldali szabályozási tervét.⁹⁶ Az úthálózat bővítése során a fővárosi személy-és áruszállítás további bővülését garantálta a fővárosi Duna-part kiépítése, s az ehhez kapcsolódó új hidak (Margit, Ferenc József és Erzsébet) építése.⁹⁷ E korszak teremti meg a főváros kommunális rendszerének alapjait is: az út-és csatornahálózatot, víz- és gázvezetékét, a századfordulót követően pedig utcai villanyvilágítását. A robbanásszerű urbanizációt jellemzi, hogy az elektromos közvilágítás bevezetését követően a fővárosban – a világon harmadikként – 1881-ben rendszerbe állított első postai telefonközpontnak rövidesen több ezer előfizetője volt. Három évtizeddel később, 1912 végére az agglomerációs településekkel együtt már 23 ezer.⁹⁸ Ennek előfutáraként a távíróhálózat kiépítése teremtette meg először a főváros telekommunikációs rendszerét. Az első távíróállomás a szabadságharc leverését követően még 1850-ben Pesten kezdte meg szolgáltatását, a budai 1853-ban. Az első kimutatások szerint

⁹⁵ A legismertebbek közül, több mint egy évszázad elteltével is meghatározó arculatot ad a Nagykörút, a Sugárút (ma Andrássy út) és a pestihez képest kisebb volumenű beruházások során, a budai oldalon létesített budai körút, az Attila út.

⁹⁶ DÉRY ATTILA: A Fővárosi Közmunkák Tanácsa (1870-1948). Egy független városrendező hatóság. *Budapesti Negyed*, 1995. 9. sz. 77-96. p.

https://library.hungaricana.hu/hu/view/BFLV_bn_09_03_1995_3/?pg=97&layout=s (Letöltés: 2020. november 8.)

⁹⁷ Mint az TOMSICS EMŐKE PhD-disszertációjából kiderül egyes helyeken a „változások” hatalmas léptékben haladtak. A legnagyobb ütetést az Erzsébet híd építése kapcsán szenvedte el az akkor még érintetlen középkori városkép. Az új hídfő és a hozzá vezető út építése során a történelmi Belváros épületegyüttesének, gyakorlatilag teljes állománya, 140 darab, XVIII-XIX. század között létesített épülete pusztult el az 1894-97. évi bontások során. Sokaktól eltérően ő inkább rombolásként, a kényszerű modernizáció jegyében zajló, de a régi értékek iránti érzéketlenséggel tekint a városkép ilyenén átrajzolására. A mai Kossuth Lajos utcai sugárút indokolatlanul nagy méreteinek kialakítását pillanatnyi politikai és üzleti érdekek motiválták. Sajnos, a világvárosi vízióba már nem fért bele az évszázados, kisvárosias utcák sora, így a kortárs, mint valami radikális korrekcióra szoruló maradványként tekintett a régi városképre. TOMSICS EMŐKE: *A pesti Belváros átalakulása az 1860-as és az 1900-as évek között – tervek, képek, megvalósulások*. URBS. MAGYAR VÁROSTÖRTÉNETI ÉVKÖNYV VI. 2011. 327-331. p.

https://library.hungaricana.hu/hu/view/BFLV_urbs_06_2011/?query=urbs%20%C3%A9vk%C3%B6nyv&pg=328&layout=s TOMSICS EMŐKE. Az elsüllyedt Belváros. *Budapesti Negyed*, 1993. 2. sz. 31-48. p. (Letöltés: 2020. november 8.) https://library.hungaricana.hu/hu/view/BFLV_bn_02_1_1993_2/?pg=32&layout=s

⁹⁸ A hálózathoz eleinte a legmódosabb polgárok csatlakoztak, kiknek üzleti érdekeltségeik egybeestek a telefon adta gyors kommunikációval, az azonnali cselekvéshez, intézkedéshez. Különösen népszerűvé váltak a vállalatok központjai és telephelyeik között létesített összeköttetéseknek. Magáncélra az első években még jószerivel alig használták. Az államapparátus és az állami vállalatok is csak az évtized közepétől kezdik szélesebb körben alkalmazni.

A szerző cikkében külön kiemeli KRESZ GÉZÁT, akit a kor több más olyan vállalkozójával, természettudósával együtt említi, akik invenciók sorával fejlesztik szakterületeiket. Így KRESZ, aki a fővárosi mentésügyet életre hívja, és azonnal szolgálatába állította a telefont. A mentők kerülete, az V. kerületi Lipótváros Budapest legjobban kiépített telefonhálózatával rendelkezett. Lipótváros 1912-ben 3 218 előfizetőjével a főváros tíz kerületének az élén állt, az előfizetők 23,64 %-a e kerületben élt.

FRISNYÁK ZSUZSA: *A telefon térbeli elterjedése Budapesten (1881-1912)*. URBS. MAGYAR VÁROSTÖRTÉNETI ÉVKÖNYV II. 2007. 13-37.p.

https://library.hungaricana.hu/hu/view/BFLV_urbs_02_2007/?query=urbs%20%C3%A9vk%C3%B6nyv&pg=14&layout=s (Letöltés: 2020. november 8.)

1867-ben Pesten összesen 278 ezer magánsürgönyt adtak fel, amely jóval a hazai átlag fölötti forgalmat jelentett, megkérdőjelezhetetlenül mutatva a főváros kereskedelmi-központi jellegét. A távírdai szolgáltatás forgalmát többi nagyvárosunkéhoz viszonyítva Temesvár esetében 17%, Győré 12%, Aradé 10%, Szegedé, Nagykanizsáé és Pozsonyé alig 9% -volt.⁹⁹ Nemzetközi viszonylatban számos szerződés biztosította Budapest számára a közvetlen vonalak kiépítését. Érthető módon Ausztriával zajlott a legnagyobb kommunikáció, az összes oda-vissza irányuló sürgönyök 63%-át tette ki. Németországgal 16%, Franciaországgal 5%, Szerbiával 4%, Nagy-Britanniával 3%-os forgalom kötötte fővárosunkat.¹⁰⁰ A telefonhálózat kiépítése valamivel lassabban haladt, paradox módon a magyar állam a telefónia helyett telefonvezetékekkel bővítette a távíróhálózatot. Tehát a nyomtatott szöveg helyett szóban értesítették egymást a távírdai pontok a táviratok tartalmáról. Hazánkban az 1900-as évek elején 46 városi telefonhálózat működött, melyek interurbán vonalaikkal 22 várost kötöttek össze. Fővárosunk első interurbán összeköttetése Béccsel, a második Berlinnel létesült.¹⁰¹ Az 1897. évi Bécs-Budapest vonalat¹⁰² követte a Budapest-Zágráb (1899), a Budapest-Fiume (1900), a Budapest-Schwadorf (1903), Budapest-Belgrád (1905) és a Budapest-Szófia (1911) vezetékek, melyek a város folyamatos kommunikációját biztosították az európai városok hálózatával.¹⁰³

3.2.1 A KÖZÚTI KÖZLEKEDÉS FEJLESZTÉSE

Fővárosunk közútjait kétlovas fiákeres, egylovas konflisok, omnibuszok, majd a századfordulót követően személygépkocsik és autóbuszok tarkították.¹⁰⁴ A kötöttpályás közlekedésben eleinte állati erővel vontatott lóvasúti forgalom elsőként Pesten, a mai Kálvin tér és Újpest között indult 1866-ban. 1868-ban már a budai oldalon, a Lánchíd és Zugliget között szállította utasait.¹⁰⁵ A következő nagyobb fejlesztés ismét a pesti oldalon történt, ahol 1887-ben megkezdte működését a villamos vasúti forgalom. Sikere átütő volt, így az első kísérleti szárnyvonal tapasztalataiból erőt merítve kiépülő villamoshálózat úgy szötte be fővárosunk főbb útvonalait, akár erek a testet.¹⁰⁶ Zsúfolt kocsijai egy évtizeddel később már 130 kilométer hosszúságú hálózatán szállították utasaikat a központ irányába. E fejlődésnek gátat csak a világháborút követő gazdasági és politikai összeomlás, majd a Történelmi Magyarország széthullása törte meg. Ám addig is több mint 1000 villamoscsoi állt üzembe a város területén, melyek a szintén hazai gyártású pályatest-hálózatot futottak. Ugyancsak e

⁹⁹ BARTA GYÖRGYI – KERESZTÉLY KRISZTINA – SIPOS ANDRÁS (Szerk.): *A „világváros” Budapest két századfordulón.* Budapest, 2010. Napvilág Kiadó. 188. p.

¹⁰⁰ BARTA GYÖRGYI – KERESZTÉLY KRISZTINA – SIPOS ANDRÁS: 2010. 188. p.

¹⁰¹ Az első Bécs-Budapest vonal-összeköttetés 1890-ben létesül, nem meglepő módon, de ebből a három vonalat biztosító kapcsolatból kettő kizárólag a bécsi és budapesti tőzsde közötti kommunikációt szolgálta.

¹⁰² Bécs városát már 1893-tól közvetlenül hívhatták az előfizetők. A Budapestről Bécsbe irányuló beszélgetések 21%-át (19 000 hívás) a pesti gabona és értéktőzsdékről bonyolították le.

¹⁰³ BARTA GYÖRGYI – KERESZTÉLY KRISZTINA – SIPOS ANDRÁS: 2010. 194. p.

¹⁰⁴ KABA MELINDA-TÓTH EMESE (Szerk.): *Tanulmányok Budapest múltjából XXIV.* Budapest, 1991, Budapesti Történelmi Múzeum.

http://epa.oszk.hu/02100/02120/00024/pdf/ORSZ_BPTM_TBM_24.pdf (Letöltés: 2020. november 10.)

¹⁰⁵ MALEKOVITS SÁNDOR: Magyarország közgazdasága és közművelődési állapota. Budapesti Negyed, 1995. 10. sz. 5-30. p.

https://library.hungaricana.hu/hu/view/BFLV_Bn_10_03_1995_4/?pg=8&layout=s (Letöltés: 2020. november 8.)

¹⁰⁶ Amilyen átütő erővel vált a lóvasút a városi transzport központi szereplőjévé, később ugyanolyan gyorsasággal veszít jelentőségéből a villamos megjelenésével. Utolsó vonalát 1927-ben számolták fel a Margit-szigeten, ahol már csak turisztikai látványossággént üzemelt.

periódus alatt a világon másodikként, 1896-ban indította el első szerelvényeit a Földalatti Vasút, ami 4 kilométeres szakaszával a gazdasági és tudományos haladás szimbólumává vált hazánkban.

Miután az 1870. évi X. tc. a közlekedés fejlesztésének ügyében is felhatalmazást adott a Közmunkák Tanácsának, a város szempontjából meghatározó közúti fejlesztést irányzott elő. Leendő sugaras-gyűrűs úthálózatán modern városi közlekedést álmodott meg. Első lépéseként 1878-ban egyesítette a Pesti Közúti Vaspálya Társaságot (PKVT) a Budai Közúti Vaspálya Társasággal (BKVT). Az egyesítés előnyeit kihasználva 1879-ben a Budapesti Közúti Vaspálya Társaság budai és pesti vonalait az 1876-ban átadott 887 méter hosszúságú Margit híddal kötötte össze.¹⁰⁷ A jövő mégsem az állati erővel vontatott járműveké volt, hanem a Siemens és Halske cégek által üzemeltetett gőzüzemű villamosoké. Vállalkozásuk 1887-ben Budapesti Városi Vasút néven kezdte meg működését. Kettejük versengése, az állami és magáninvestíció harca néhány év alatt behozta a főváros elmaradását, és a vaspályák és villamosok tekintetében az európai élvonalba vezetett. 1894-ben a Közmunkák Tanácsának javaslatára a városvezetés a lóvasúti vonalak villamos üzemeltetésére történő átállítását határozta el. Az acél érhálózat a perifériákat is elérte, a Közmunkák Tanácsa nyomatékosan felhívta a kormányzat és a városvezetés figyelmét az elővárosi vonalhálózat kiépítésének fontosságára.

Az 1880-as években indított vonalak között keskenyvágányú vasútként állt a lakosság szolgálatába a Budapest-Szentlőrinc, majd a Budapest-Soroksár-Haraszti helyi érdekű vasút, az Óbuda-Békásmegyer-Kalász-Pomáz-Szentendre és a Budapest-Rákosfalva-Cinkota között közlekedő vasutak.¹⁰⁸ Találón fogalmaz BENKŐ MELINDA urbanista *A pesti belváros kialakulása és fejlődése* c. tanulmányában, hogy a város földrajzi adottságain alapuló az úthálózat-fejlesztés a történelmi városrészek egységének, arculatának sokszor a pillanatnyi érdek diktálta feldúlását jelentette: „*A városfalon belül a középkort az úthálózat örökíti tovább, de az épületállomány már többször lecserélődött. A középkor házai a török kor áldozatai, a barokk, nagyrészt földszintes épületállományt a klasszicista Pest építette át, majd ennek többségét is letörölte a 19. század második felének, a 20. század elejének nagyváros-formáló építési akarata.*”¹⁰⁹ Budapest közlekedési rendszerének és úthálózatának fejlődése szorosan összefüggött népességének gyarapodó számával, mely közismerten a hazai és nemzetközi gyakorlatban egyedülálló. Hogy mindez milyen formában, technológiával kiépített úthálózaton történjék, ahhoz Európa nagyvárosai adták a példát. Nyugat-európába küldött mérnökök tanulmányozták a fővárosban meghonosítandó technikákat. Burkolóanyagok lerakása kapcsán Berlin, Párizs és London adták a követendő példát. Pest város útépítő mérnökét, MITTERDORFER FERENCET már 1867-ben Párizsba küldték a városi utak kövezetének tanulmányozása végett, majd 1870-ben úthengerek segítségével történt az első pesti cementöntvényes kövezés. Eddig nem alkalmazott, de rendkívül gyakorlatias megoldása volt SZUMRÁK PÁL főépítész újítása 1868-ban, az emelt járdák bevezetése terén. Újítása már biztosította a járdák folyamatos tisztaságát és biztonságát is, mely mederben tartva a közúti forgalmat, már fizikailag is

¹⁰⁷ A pesti vonal a Kálvin tértől Újpestig, a budai Óbuda és Zugliget között szállította utasait. A dunai összeköttetés előre vetíti a további szárnyvonalak közötti átjárást, ami a maga idejében még forradalmi megoldásnak számított a közösségi közlekedésben. Pesti Közúti Vaspálya Társaságot előtt csak néhány évvel kezdte meg működését a koppenhágai és bécsi lóvasút-üzem.

¹⁰⁸ SIKLÓSSY LÁSZLÓ: *A Fővárosi Közmunkák Tanácsának története. Hogyan épült Budapest? 1870-1930.* Budapest, 1931. Fővárosi Közmunkák Tanácsa. 565. p.

¹⁰⁹ BENKŐ MELINDA: *A pesti belváros kialakulása és fejlődése.* 36. p.

https://urb.bme.hu/segedlet/publikacio/budapest_benko.pdf (Letöltés: 2021. július. 19.)

elválasztotta azt a járókelőktől. Az egykoron épített útszakaszok felújítását követően már az emelt járdás rekonstrukciót alkalmazták.¹¹⁰

A legnagyobb igyekezet ellenére is volt mit bepótolni az eddigiek ellenére. „Szép formák tekintetében utolértük a művelt nyugatot, de nem követjük a burkolóanyagok megválasztásában és nem használjuk az aszfaltot és fát olyan mértékben, amilyenben a modern higiénia és haladás szempontjából kötelességünk volna.”¹¹¹ Ismét külhoni példa segített a szilárdságáról és tartósságáról híres aszfaltozás meghonosításában. 1871-ben az angol The Neuchatel Asphalte Company vezette be az eljárást, mely főváros-szerte elfogadott, jó minőségű útburkolatot biztosított.¹¹² A napjainkban is alkalmazott technológia közegészségügyi hatásait is ki kell emelni, ugyanis alkalmazásával megszűnt az úttesten állandóan kavargó por, az utcák tisztává, sármentesekké váltak. Ezzel jelentősen csökkent a felső légúti irritációk és fertőzések száma. A széles sugárutak járda széli oldalait fákkal ültették be, az úttest közepén villamospályák futottak, míg a sínek és az úttest széle között egy olyan szélességű úttest, melyen a lovasfogatok, személy-, és áruszállító kocsik haladtak. Nemcsak a közutak, de a járdák kiépítése is napirenden volt, így az új építésű házak esetén a tulajdonosok kötelessége lett házuk, telkük hosszában köjárdát létesíteni. Emeletes házak által határolt utcákban ezt aszfaltborítással kellett ellátni. Földutas utcák esetében a háztulajdonosokat kötelezték 1 öl szélességig (1 öl a korabeli Magyarországon 1,9 m volt) az úttest burkolására.¹¹³ A külterki utak kivétel nélkül makadám borításúak és kizárólag állami vagy fővárosi fenntartású országutak voltak.¹¹⁴

Mindezek komoly hatással voltak nemcsak a mentők mindennapi munkájára, például a sérültekhez, betegekhez való eljutás lehetőségei tekintetében, hanem átalakították a lakosság közlekedési szokásait, egyszerre szűrve ki korábbi veszélyforrásokat (pl. útburkolatok javítása), másrészt új baleseti rizikófaktorokat is teremtve.

3.2.2 VÍZELLÁTÁS ÉS A CSATORNAHÁLÓZAT KIÉPÍTÉSE

Pest és Buda lakosságának iható, szűrt vizű vízellátása már a városegyesítés előtti évtizedben is problémát jelentett. 1866-ban a *Pesti Napló* e sorokkal kívánt tükröt tartani a még mindig bizonytalan városvezetés elé: „Sokra jut pénz, ami bátran elmaradhatna, de vízvezetékre nem, és sokat észrevesznek, a mi senkinek sincs kárára, de azt nem veszik észre, hogy a kutakat árnyékszékek fertőzhetik meg, és hogy Pest város százezer lakója közt nincs ezer, ki egészséges vizet innék.”¹¹⁵ Szüretlen Duna-vizet árusító vízárusok, Donauwoosz-ok, magán és nyilvános ásott kutak oltották az évről-évre növekvő lakosság szomját. Ezek súlyos közegészségügyi

¹¹⁰ GERLÓCZY GYULA – DULÁCSKA GÉZA (Szerk.): *Budapest és környéke természetrajzi, orvosi és közmivelődési leírása*. Budapest, 1879. Magyar Királyi Egyetemi Nyomda. 35. p.

¹¹¹ BARTA GYÖRGYI – KERESZTÉLY KRISZTINA – SIPOS ANDRÁS: 2010. 201. p.

¹¹² A 18 cm-es biztosító beton alaprétegre por alakban szórták fel az aszfaltot, s azt úthengerekkel 5 cm vastag rétegben egyenletesen borították.

¹¹³ GERLÓCZY GYULA – DULÁCSKA GÉZA: 1879. 41. p.

¹¹⁴ Fővárosunk hídjainak, útjainak kiépítése, szélesítése mind a közösségi közlekedés és az áruforgalom bővítését szolgálta, de olyan áron, hogy annak telítettsége már a fejlődés akadályát képezte. A közlekedési infrastruktúra már nem tudta kiszolgálni a tőle várt dinamikával szolgáltatásait keresőket. Pályaudvarainak zsúfoltsága, a teherpályaudvarok áruval való torlódása, kiszélesített, de még így is kevésnek bizonyuló közútjainak dugói már egy másik, saját tapasztalatainkon is átélt életérzést hordoztak.

¹¹⁵ DÓKA KLÁRA: *Közegészségügyi viszonyok Pesten az 1866. évi kolerajárvány idején*. 54. p.

https://library.hungaricana.hu/hu/view/ORSZ_ORVO_OK_1976_080/?query=%22J%C3%B3zsefv%C3%A1ros%22&pg=50&layout=s (Letöltés: 2021. július. 19.)

kockázatot jelentettek, akárcsak az egykori szeméttelpek helyén létesült házingatlanok alatti fertőzött talaj vizének fogyasztása is. Több próbálkozást követően¹¹⁶ az 1866. évi pesti kolerajárvány utáni félelem vette rá a városatyákat a cselekvésre. Első lépésként egy ideiglenes vízmű felállításával kezdődött a főváros iható vízzel történő ellátása a Parlament későbbi építésének helyéül kiválasztott Hajós téren 1868-ban. A lakosok által hajóhivatali szivattyútelepként emlegetett, WILLIAM LINDLEY által indított vízmű a legnagyobb igyekezett mellett is kérészetűnek mutatkozott. Vize rövid időn belül poshadt, rothadó növényi darabokat tartalmazó pocsolyává vált, aminek állaga miatt még PATRUBÁNYI GERGELY tiszti főorvos is jelentésében panaszolta annak ihatatlan voltát. Buda sem volt jobb helyzetben, aminek jóval kisebb lakossága, s így alacsonyabb költségvetése miatt ki sem tudta volna gazdálkodni egy modern vízmű felállítását.

Mégis a budai városrész jutott elsőként jó minőségű szűrt ivóvízhez WEIN JÁNOS vízvezetéki igazgató tervei alapján az újlaki Duna-parton (ma III. kerület Árpád Fejedelem útja) az 1882. évtől. Sikerét mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy az elkövetkező időszakból, a joggal kritizált Hajós téri vízmű helyett az Újlak vizét átvezetve látták el a pesti városrészt is. Mihamarabbi megoldást keresve a pesti városrész ivóvízellátására kiírt pályázatra beérkezett pályamunkák körül a természetes szűrés technikáját alkalmazó WEIN JÁNOS-féle, Káposztásmegyer és Dunakeszi határában megálmodott pesti gőzszivattyús víztisztító-állomás tervét fogadta el a főváros.¹¹⁷ Az évekig tartó próbafúrások a természetes szűrés alapján biztosított technológiát igazolták, az objektív vizsgálati eredményeket biztosító SALBACH B. BAURATH szász királyi közmunkatanácsos útmutatásával született eredményeket a Közmunkák Tanácsa is elfogadta. A KAJLINGER MIHÁLY tervei alapján épített káposztásmegyeri vízmű napi 250 000 köbméteres vízkiemelő kapacitásával korának egyik mérnöki csodája volt, építése három szakaszban 1892 és 1897 között öltött végleges formát.¹¹⁸

Ugyancsak közegészségügyi célokat szolgált a fővárosi csatornahálózat, a város növekvő népességének igényeihez igazodó infrastruktúra kiépítése. Hálózatának kiterjedése egyáltalán nem követte a kor elvárásait, egy korabeli felmérés szerint 1860. évi hálózata összesen 80,3 km, a budai oldal 26,3 km, a pesti 54 km hosszúságú hálózattal rendelkezett.¹¹⁹ A nagyívű vállalkozás első megálmodója MORTON PETO angol vállalkozó volt, aki JOSEPH WILLIAM BAZALGETTE-al, a londoni Közmunkák Tanácsának főmérnökével, a londoni csatornarendszer fejlesztőjének¹²⁰ segítségével készített tervek alapján nyújtotta be terveit Pest városának még 1869-ben. Elképzelése szerint a szennyvíz elvezetése a Duna jobb és bal partjával párhuzamosan futó fő gyűjtőcsatornák hálózatával valósult volna meg. REITTER FERENC a Közmunkák Tanácsának mérnöki osztályát vezető szakembere több elképzelést is

¹¹⁶ 1857-ben magánvállalkozók ajánlották fel szolgálataikat Pest városának szűrt vízzel történő ellátásához, majd 1862-ben ROTTENBILLER LIPÓT és SZAPÁRY ANTAL gróf próbálta a hatóságot ráébreszteni a probléma súlyára.

SIKLÓSSY LÁSZLÓ: 1931. 570. p.

¹¹⁷ A pesti oldal ivóvízellátásának ügye kis híján a Közmunkák Tanácsa és a főváros közötti szakmai csatározás áldozata lett. Míg az előbbi a kiemeléssel, szivattyús technikát, addig Budapest vezetése a szűrési technológiát preferálta. Ez utóbbinak volt kidolgozója WEIN JÁNOS bányamérnök.

¹¹⁸ Építését csupán az 1892-1893-évi budapesti kolerajárvány hozott biztonsági intézkedések sora hátráltatta, ami egyben az építkezés mielőbbi befejezését is diktálta. Mielőbb biztosítva a biztonságosan felszínre hozott friss ivóvíz minden fogyasztó számára biztosíthatóságának megvalósítva.

SIKLÓSSY LÁSZLÓ: 1931. 573. p.

¹¹⁹ JUHÁSZ ENDRE: *A csatornázás kezdeti lépései Magyarországon. A városiasodás útján: Még minden megoldatlan.* 2008. 41. p. https://library.hungaricana.hu/hu/view/VizugyiKonyvek_096/?pg=39&layout=s (Letöltés: 2021. 07. 19.)

¹²⁰ JOSEPH BAZALGETTE: *How the Man Who Transformed London Paved the Way for Your Loo. History Extra.* <https://www.historyextra.com/period/victorian/joseph-bazalgette-who-london-sewers-work-toilets/> (Letöltés: 2021. 07. 19.)

tanulmányozva a sugárirányú tervezést elvetve a Duna folyásirányával párhuzamos főgyűjtőcsatornák kialakítása mellett döntött.¹²¹ Az előttük álló feladat kapcsán írja: „Egy olyan nagyváros, mely nagyszerű, fejlődésének csupán a kezdetén van, egészséges és körülményeinek megfelelő jó ivóvízzel való ellátása igen nehéz feladat, de még nehezebb és költségesebb egy megfelelő csatornahálózat létesítése, mely hivatva van nemcsak a jelenlegi szükségletet kielégíteni, hanem a következő évszázad igényeinek is megfelelni.”¹²² Ennek eredményeként az illemhelyek melléktermékei és a háztartás során keletkező szennyvizek a városi útvonalak alatt futó gyűjtőmedencékbe futottak. A gyűjtők pedig a három nagy főgyűjtő medencébe vezettek. A hatalmas vállalkozás kezdetén, a város csatornarendszerének lefektetéséhez szükséges földmunkák 1889-ben vették kezdetüket. Az általános csatornázás két évvel később, 1891 nyarán indult. 1894 tavaszán már üzemelt az új csatornahálózat szivattyútelepe, a hálózat első szakaszának kiépítése 1896-ban fejeződött be. A teljes beruházás 1906-ban fejeződött be.¹²³

* * *

Budapest mentésügye, rangja már indulásakor egy világvároshoz, de legalábbis infrastruktúrája és méretei alapján Európa vezető városaihoz volt méltó. A főváros pompás középületei, villasorai, egyre magasodó bérházai néhány évtized alatt születtek. A pezsgő világvárosi életet a mélyben azonban zsúfolt nyomorúság kísérte. Lakói szociális ellátásának javítása és város közegészségügyének kiépítése komoly kihívás elé állította vezetőségét és a kormányzatot. E fejezetben az infrastrukturális beruházások, a fővárossá válás alapvető intézményeinek kialakulását kívántam bemutatni. A közlekedés és közúthálózat fejlesztésén, az ivóvíz-szolgáltatás és a szennyvíz elvezetése soha nem látott beruházások keretében valósultak meg. Úthálózatának kiépítése, hídjai a kormányzat és a városvezetés koncepciózus következetességét, igényességét dicséri.

A századfordulós modernizáció feltárása során ki kell térni az egyre terebélyesedő város lakosságának életmód szerinti bemutatása, mely rámutat a városi infrastruktúra kiépítésének és további bővítésének szükségességére, illetve a menés körülményeinek, feladatainak további háttérét jelentik.

¹²¹ A csatorna-ügy ugyan egy kicsit megkésve indult, ám abszolút prioritást élvezett. Mutatja az is, hogy az 1873. évi városegyséteskor felállított X ügyosztályból a csatornázás feladatköre külön nevesítve a II. Középítési Ügyosztályhoz tartozott. A középítés gyakorlati teendőit a főváros Mérnöki Osztálya látta el.

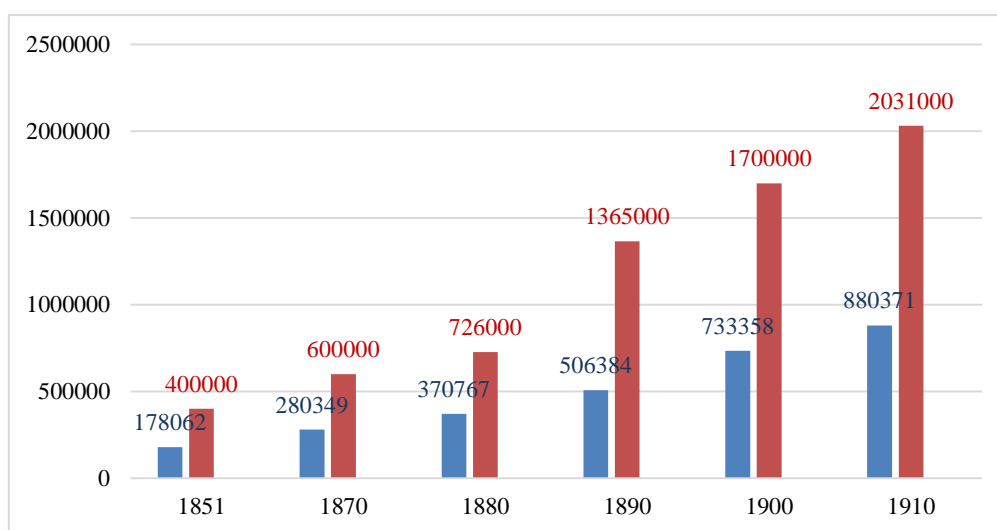
¹²² JUHÁSZ ENDRE: 2008. 47. p.

¹²³ SIKLÓSSY LÁSZLÓ: 1931. 575. p.

4 ÉLETVISZONYOK A SZÁZADFORDULÓS BUDAPESTEN

4.1 LAKÁSVISZONYOK

Általános panasz a zsúfoltság, az életkörülmények mostohasága. Nagy átlagot tekintve a belvárosban közel 2, a külső ipari kerületekben 3,5 lakos osztozott egy-egy szobán. E számok az 1870-es évek elején még megdöbbentőbbek, a főváros 200 476 lakosából 29 159 fő szobatársként vagy ágyrajáróként, idegen családoknál hajtotta le a fejét. A zsúfoltság a lakosság 30 százalékát gyötörte, egyes városrészekben volt, hogy nyolcan is aludtak egy szobában.¹²⁴ Sőt, még 20 fős tömeglakásokat is említenek a korabeli beszámolók. Ez utóbbiakat már kiköltöztetéssel, hatósági szabályozással igyekeztek felszámolni. Ezt orvosolni azért is nehéz volt, mert eleinte nem volt hová költöztetni a népes lakóközösséget. A teljes lakásállomány 67,7%-a mindössze egyszobás volt, s 1880-ban csak 0,65%-a volt üres. Tovább nehezítette a helyzetet, hogy az 1890-es évek közepéig épült házak fele még továbbra is földszintes. A nagy, tőkeerős beruházásoknak köszönhetően a három-négyemeletes bérházak csak a századfordulón válnak meghatározóvá.¹²⁵ A város népsűrűsége jóval meghaladta az országos átlagot, ami az 1 km²-re eső 64 fővel szemben 4500 lakossal számolt a városvezetés, ami elodázhatatlan fejlesztéseket követelt a közegészségügy terén.¹²⁶

11. ábra. Fővárosunk és Bécs népességének gyarapodása, 1851-1910.¹²⁷

Forrás: UMBRAI LAURA: *A szociális kislakásépítés története Budapest 1870-1948*.

Budapest, 2008. Napvilág Kiadó. 15. p.; Growth of the City – History of Vienna¹²⁸

¹²⁴ VIGH ANNAMÁRIA: *Egy polgárlakás Budapest*.

http://epa.niif.hu/02100/02120/00027/pdf/ORSZ_BPTM_TBM_27_077.pdf (Letöltés: 2020. november 8.)

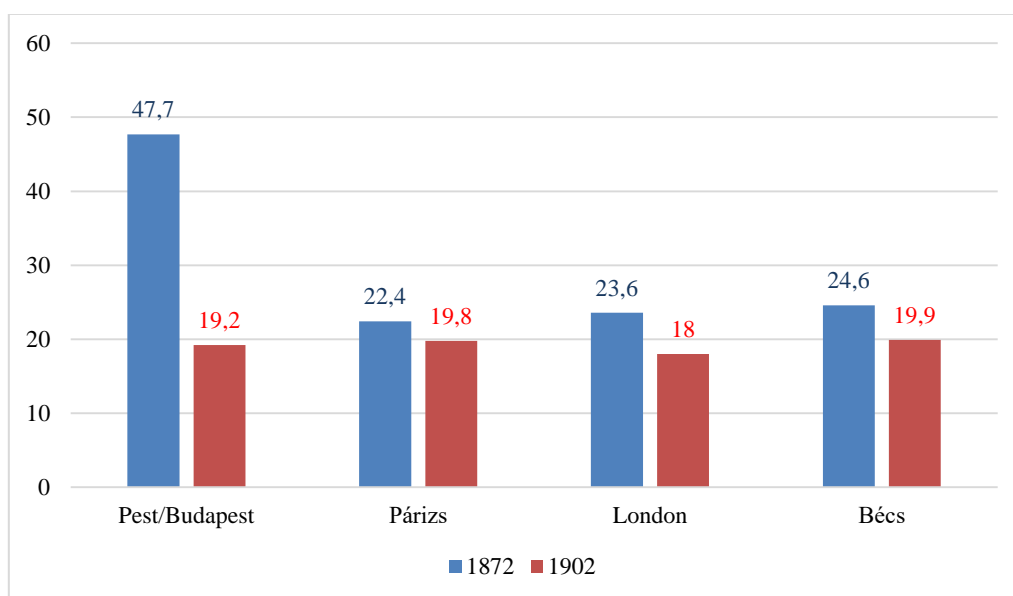
¹²⁵ UMBRAI LAURA: *A szociális kislakásépítés története Budapest 1870-1948*. Budapest, 2008. Napvilág Kiadó. 18. p.

¹²⁶ KAPRONCZAY KÁROLY: *A települések egészségügyét befolyásoló tényezők*. In GAZDA ISTVÁN: *A modern hazai közegészségügy kialakulása 1867–1896. Tanulmányok és dokumentumok a 150 éve megindult egészségügyi reformról*. Magyar Tudománytörténeti és Egészségtudományi Intézet, Magyar Orvostörténelmi Társaság, Budapest, 2017. 660-672. p. http://real.mtak.hu/46712/1/kozeu_dvd_real.pdf (Letöltés: 2020. november 5.)

¹²⁷ Az 1851. és 1870. évi ausztriai adat grafikonról mért becsült szám. Bécs növekedését a piros színű oszlopok ábrázolják.

¹²⁸ Growth of the City – History of Vienna. <https://www.wien.gv.at/english/history/overview/growth.html> (Letöltés: 2021. 07. 09.)

A lakásügy mihamarabbi orvoslása így napirendre került, NEMÉNYI AMBRUS tanácsstag felvetése nyomán a főváros tanácsa bizottmány felállítását határozta el 1883-ban: „*Midőn látjuk fővárosunknak napról napra növekvő terjedelmét, midőn látjuk, mint gazdagodik intézményekben és erőben, mint terjeszti ki utcáinak sorát, midőn látjuk a folyton növekedő bevándorlást és érezzük az ennek következtében mindinkább növekedő feladatoknak és terheknek a súlyát: úgy kétségtelenné válik előttünk, hogy itt az ideje a lakáskérdésen segíteni.*”¹²⁹ Így a lakásépítés mellett központi kérdéssé vált a kórházi kapacitás és az ivóvízhálózat bővítése is, a szemétszállítás megszervezése, a szennyvíz és az ipari végtermékként keletkező veszélyes ipari szennyvizek elvezetése. Különösen nagy problémát okozott a csatornázatlan fővárosban keletkező hatalmas mennyiségű szennyvíz elvezetése, melynek hiányában az idővel beszivárgott az épületek alatti altalajba. Ahol nem volt szivattyús kút általi víznyerési lehetőség, ott lajtoskocsikkal juttatták el a Duna szüretlen vizét a lakossághoz. Mindez járványok sorát indította el még a 19. század második felében is. Ismerve az életviszonyok és a vissza-visszatérő járványok pusztításait egy 1872. évi összehasonlítás alapján a mortalitást tekintve szomorú elsőbbség jutott fővárosunknak Európa nagyvárosaival szemben.

12. ábra. Pest és Budapest halálozási rátájának viszonyítása Európa nagyvárosaival 1872 és 1902-ben.¹³⁰

Forrás: LAKNER JUDIT: *Halál a századfordulón*. Budapest, 1993. MTA Történettudományi Intézete. 39. p.

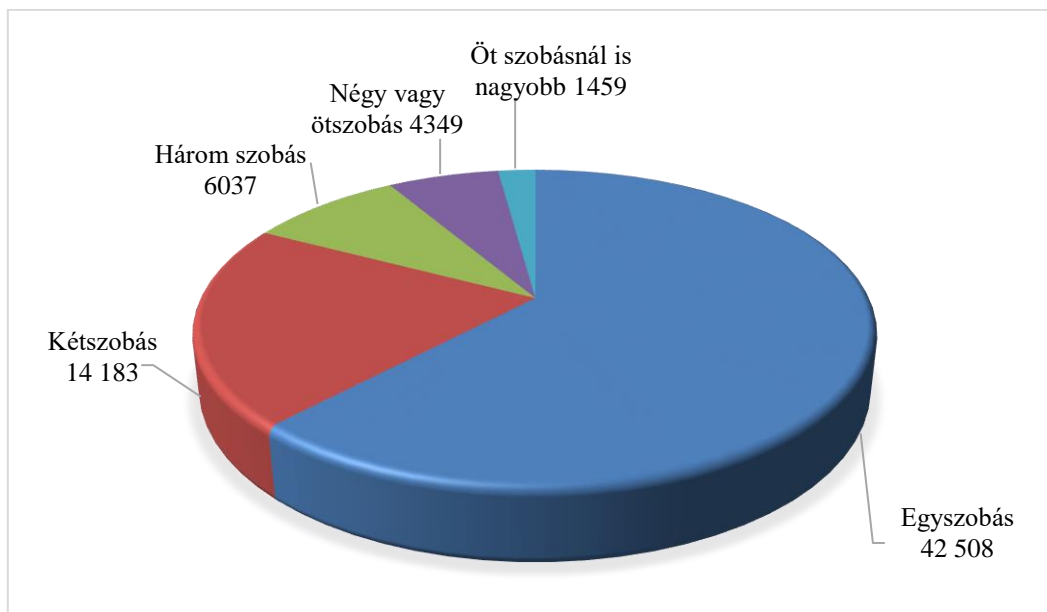
A főváros fejlesztésének célkitűzéseit RÁTH KÁROLY Budapest első főpolgármestere ekképpen fogalmazta meg az 1894. évi Országos Orvosi és Közegészségügyi Kongresszuson: „*A főváros főtörekvése odairányul, hogy Budapest mielőbb a nagyobb világvárosok sorába*

VERENA WINIWARTER – MARTIN SCHMID – GERT DRESSSEL: *Looking at half a millennium of co-existence: the Danube in Vienna as a socio-natural site*
https://www.researchgate.net/publication/257795613_Looking_at_half_a_millennium_of_co-existence_the_Danube_in_Vienna_as_a_socio-natural_site
 (Letöltés: 2021. 07. 09.)

¹²⁹ NEMÉNYI AMBRUS: *Jelentés a budapesti lakásreform tárgyában*. Budapest, 1883.

¹³⁰ Az 1902. évi felmérés a korábbihoz képest rendkívül dinamikus fejlődést mutat, mely a korabeli infrastruktúra és népegészségügy fejlesztéseit dicséri.

emelkedjék; odairányul, hogy nemcsak a politikai és társadalmi, nemcsak a kereskedelmi és ipar, s a materialis érdekek, hanem egyúttal a tudomány és művészetnek vagyis a szellemi életnek is méltó központja legyen, — oly központ, melyből minden nemesre, jóra, s magasztosra törekvő szellemi mozgalom kiinduljon; — mert csak ott, hol az anyagi és szellemi haladás egyiránt uralg, s ott, ahol egyúttal valósulást nyert azon bölcs mondat: »anima sana in corpore sano« — ott van igazi jólét, — ott van élet, boldogság és dicsőség!»¹³¹

13. ábra. Budapest lakásviszonyai az 1880. évi népszámlálás alapján

Forrás: VIGH ANNAMÁRIA: *Egy polgárlakás Budapesten*.

http://epa.niif.hu/02100/02120/00027/pdf/ORSZ_BPTM_TBM_27_077.pdf

(Letöltés: 2020. november 8.)

A város koncepciózusos fejlesztését dicséri a lakáshiány mérséklésére fordított 1,6 milliárd koronás, 1890 és 1913 között megvalósított beruházás, aminek keretében 80 000 új építésű lakás létesült. A hatalmas beruházás a városkép és szerkezet további átalakulásához vezetett.¹³² Ám ettől függetlenül a főváros lakásállományának 60%-a még mindig szoba-konyhás volt. Kispolgárok, munkások, napszámosok a századfordulót követő években is 77 890 egyszoba-konyhás lakásban, az alsóbb középosztály tagjai (kisiparosok, kiskereskedők) 42 587 kétszobás, a középosztály (hivatalnokok, tanárok, módosabb kisiparosok, kiskereskedők) 32 954 három-, négy-, ötszobás lakásban laktak. A nagypolgárság 2436 hat-, hétszobás lakásban élt.¹³³ A zsúfoltság még a szűkös lehetőségekhez szokottak számára is elviselhetetlen

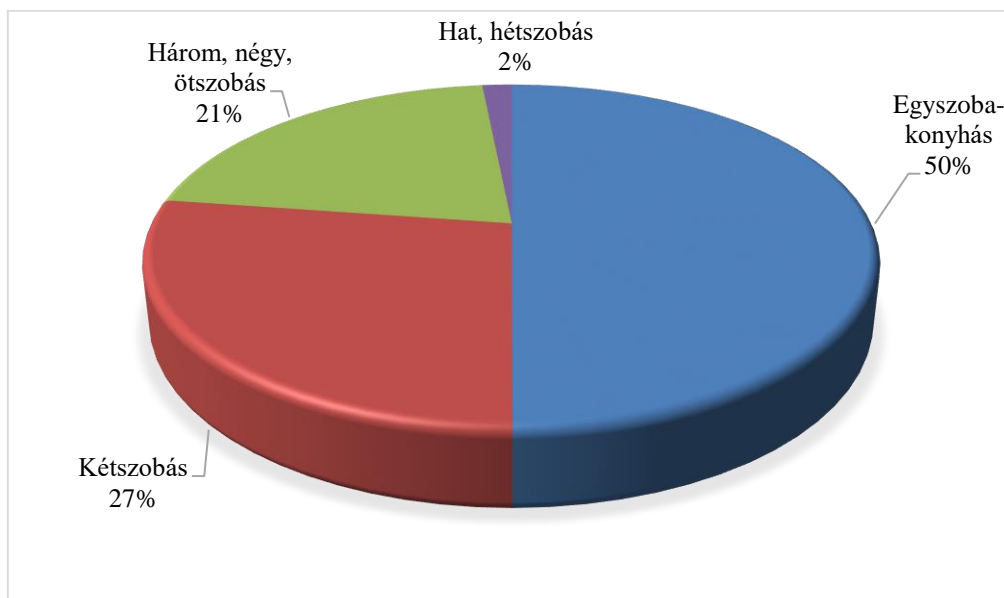
¹³¹ *Az országos orvosi és közegészségügyi congressus Budapesten*. In GAZDA ISTVÁN: A modern hazai közegészségügy kialakulása 1867–1896. Tanulmányok és dokumentumok a 150 éve megindult egészségügyi reformról. Magyar Tudománytörténeti és Egészségtudományi Intézet, Magyar Orvostörténelmi Társaság, Budapest, 2017. 601-603. p. http://real.mtak.hu/46712/1/kozeu_dvd_real.pdf (Letöltés: 2020. november 6.)

¹³² A robbanásszerű urbanizáció nyomában járó túlszűfolttság és tömeges otthontalanság leküzdése végett a kormányzat és a főváros egy mindent átfogó lakásépítési programot hirdetett. A nagy volumenű beruházás-sorozat BÁRCZY ISTVÁN főpolgármesterségének idején, 1909-1912 között valósult meg. Erőfeszítéseiknek köszönhetően e rövid időszak alatt 7500, zömében egyszoba-konyhás lakást építettek. Az egyemeletes bérházak új lakói (bérlői) túlnyomó többségében gyári munkások voltak.

GÁBOR ESZTER: A polgári lakásigények mélyrepülése – az egyszobás cselédszobás lakás. *Budapesti Negyed*, 2009. 63. sz. 91-122. p. https://library.hungaricana.hu/hu/view/BFLV_bn_63_17_2009_1/?pg=92&layout=s (Letöltés: 2020. november 8.)

¹³³ GÁBOR ESZTER: 2009. 91-122. p.

volt.¹³⁴ Tovább árnyalja a képet, hogy a teljes lakásállomány 18%-ában volt fürdőszoba a XX. század elején, aminek aránya 1920-ra 32%-ra emelkedett. Így a fürdőszobás, ám „konyhátlan” új építésű lakások számának emelkedésével az 1930-as évekre, a fővárosi és állami lakásépítési beruházások lezárásával e típusú garzonlakások váltak meghatározóvá a pesti belső kerületekből kiindulva a budai oldalon kiépülő városrészekben is.¹³⁵ Hozzájuk képest összehasonlíthatatlanul komfortosabb életkörülmények közt teltek napjaik a polgári-hivatalnoki rétegeknek, kiknek 3-4 szobás lakások biztosították hétköznapijaink kényelmét.¹³⁶

14. ábra. A krónikus lakáshiány csökkentését célzó 1890 és 1913 között megvalósított lakásépítési program keretében 80 000 új lakás létesült a fővárosban. Az egyszobás lakások számának csökkenése é a kétszobás lakások számának emelkedése jellemzi a korszakot.
Forrás: GÁBOR ESZTER: 2009. 91-122. p.

A napjainkban is megcsodálható paloták, s az utóbbi években felújított vagy éppen arra váró bérházak születése előtt a kiegyezés éveiben még jellegzetesen kisvárosias kép fogadta a Pest-Budára látogatót. Az 1870. évi népszámlálás szerint 5229 lakóházból, 73 százalék még földszintes, az akkor még magasnak számító két-háromemeletes a teljes állománynak csupán

¹³⁴ Jellemzően a közállapotokra még a korabeli statisztika is zsúfolt lakásnak nevezte azon ingatlanokat, ahol egy szobában hatan vagy annál is többen laktak!

NEMES LIPÓT: A kültelki gyermekek élete és jövője (1913). Budapesti Negyed, 2002. 35-36. sz. 7-16. p.
https://library.hungaricana.hu/hu/view/BFLV_bn_35_36_10_2002_1_2/?pg=8&layout=s
(Letöltés: 2020. november 8.)

¹³⁵ A garzonok elterjedése a középosztály elszegényedésének, a zömében gyermektelen tisztviselő házaspárok és egyedülállók számának emelkedése miatt volt kiugróan magas a fővárosban.

Valló Judit: Legénylakás – modern lakósejt. Fővárosi garzonlakások és bérlőik a 19–20. század fordulójától az 1940-es évekig. URBS. Magyar Várostörténeti Évkönyv VI. 2011. 77-101. p.
https://library.hungaricana.hu/hu/view/BFLV_urbs_06_2011/?query=urbs%20%C3%A9vk%C3%B6nyv&pg=78&layout=s
(Letöltés: 2020. november 8.)

¹³⁶ Ám az első világháborút követő gazdasági visszaesés és a gazdasági világválság az ő életminőségükre is kihatással volt, hogy bérleményeiket fenntartsák az 1930-as évek közepétől megindult e lakások kisebb, zömében kétszobás ingatlanokká történő leválasztása. Újlakások is létesültek, de itt már csak apró telkeken létesített miniatűr otthonok formájában. E tudatos koncepció már nem csak bérletre, hanem eladásra is kínálja az apró ingatlanokat.

12 százaléka volt.¹³⁷ Ám e területen is szabályozás született, az 1893-ban életre hívott Közegészségügyi Építészeti Hivatal a települések kommunális rendszerének kiépítése végett szakhatóságként ellenőrizte az építési előírások népegészségügyet érintő rendelkezéseinek betartását.¹³⁸ Ennek eredményeként az 1910-es évek közepétől már a két-háromemeletes vagy annál magasabb házak aránya meghaladta a 16%-ot. Ez még mindig elmarad Berlin, Lipcse, Hamburg, München, Trieszt és Bécs mögött, de még Prága és Graz is megelőzte „magasságban” a magyar fővárost.¹³⁹

Fontos szociális beruházásként említendő a Kén és Soroksári út sarkán átadott munkásbérletlakás-telep 1897 novemberében. A Hajléktalanok Menhelye Egylet kezdeményezésére a Belügyminisztérium által is jóváhagyott, állami támogatásból finanszírozott építkezés során négy egyemeletes, 24 lakásos épület létesült, összesen 96 munkáscsaládnak biztosítva benne otthont. Államilag támogatott heti 2,10 forintos bérleti díjuk törlesztése az elhelyezett családok számára nem okozott különösebb nehézséget. FERENCZI IMRE korabeli munkáslakás-szakértő nem éppen dicsérő szavakkal említi a beruházást: „*A külsőleg nem éppen csín és célszerűség nélkül épült pavilonszerű épületek belsejébe itt-ott mintaszerű túlszűfoltyságot, példás piszkosságot fog találni. Az árnyékszékek kis száma és elmaradott szerkezete, a rongálmányok javításának elmulasztása hamar rá fogja vezetni a bajok okára is. A város már eleve kelletlenül építette és a legridegebb üzleti szempontból kezeli e telepeket*”¹⁴⁰

A 20. század eleje hoz változást a főváros hozzáállásában, utat engedve a szolgáltatásszervező városigazgatásnak. BÁRCZY ISTVÁN polgármester irányította fővárosi városvezetés nemcsak a közszolgáltatók felvásárlása révén, hanem az általa elindított lakásépítési beruházásokkal kívánta megteremteni a város további fejlődéséhez elengedhetetlen lakhatás biztonságát. Ennek eredményeként 1909-ben kislakásépítések sora indult el Budapesten. Az állam vele egy időben 4000 munkáslakás építésére alkalmas építési telket vásárolt a fővárostól a kispesti Jászberényi úton és a Kúttó dűlőben, aminek helyén létesült a miniszterelnök-pénzügyminiszter nevét viselő 920 lakóházas, 4140 lakásos Wekerle-telep.¹⁴¹ Akárcsak nagyvárosaink esetében a további beruházásokat a világháborús készülődés során sajnos mind leállították. Így csak a fővárosban a húszas évek elejére 30 000 – 50 000-es lakáshiány lépett fel. Tovább nehezítette a helyzetet az elcsatolt területekről érkező menekültek száma.

¹³⁷ VIGH ANNAMÁRIA: *Egy polgárlakás Budapesten*.

http://epa.niif.hu/02100/02120/00027/pdf/ORSZ_BPTM_TBM_27_077.pdf (Letöltés: 2020. november 8.)

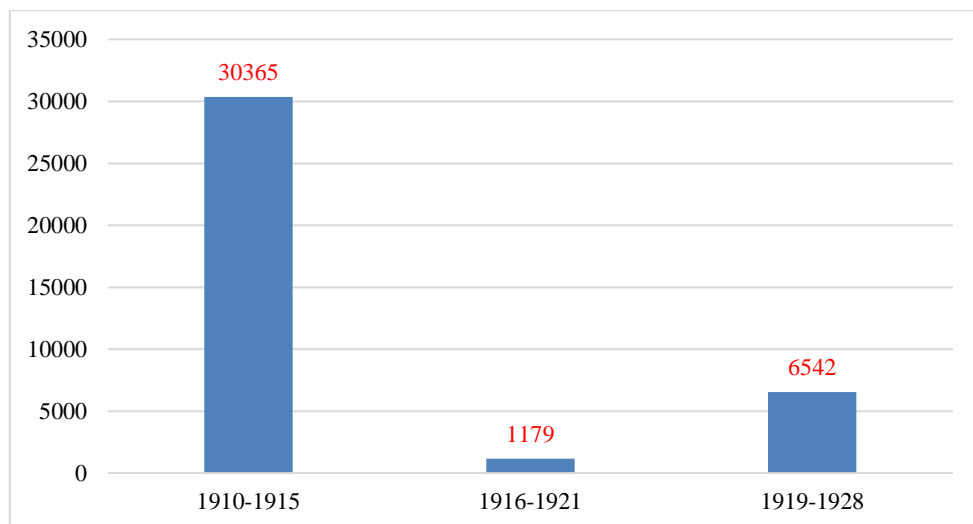
Szemben a kisebb városokkal Budapest házainak zöme 90%-a kő-és téglalapítású volt. Külön érdekessége, hogy a budai és pesti bérházak sora ekkor még istállóval épült. De már nem sokáig, mert néhány évtizeddel később az automobil válik a nagyváros egyik meghatározó közlekedési eszközévé.

¹³⁸ További szabályozás eredményeként látott napvilágot az 1881. évi ipartörvény, s annak 1884. évi kiegészítése alapján a nagyobb ipari létesítmények telepítéséről szóló jogszabály, mely a lakóházaktól való távolságukat szabályozta. Mint írja KAPRONCZAY KÁROLY a jogszabály betartását az emberi kapzsiság, tudatlan önzés és az illegálisan gyáraik közvetlen közelébe épített munkástelepek húzták keresztül. KAPRONCZAY KÁROLY: 2017. 660-672. p.

¹³⁹ UMBRAI LAURA: 2008. 17. p.

¹⁴⁰ UMBRAI LAURA: 2008. 50. p.

¹⁴¹ A háború előtti lakásépítési konjunktúra fő résztvevője a magántőke volt, a beruházások 70%-ában volt piaci részesedésük. 30 000 létesített ingatlanból, 20 000 volt vállalkozói beruházás. Mindennek az építőanyagárak 400-1500%-os drágulása vetett véget a háború idején, ami az ingatlanok előállítási költségeit hat-hétszeresére emelte. Mivel új lakások nem épültek a lakásigénylők száma a többszörösére emelkedett, így súlyos szociális feszültség forrásává vált a lakástulajdonosok öntörvényű gyakorlata a megállapított lakbérek folyamatos emelése kapcsán. A helyzet tarthatatlanságát felismerve a kormányzat kiadta 3787/1916. ME. számú első, majd 4180/1917. ME. második lakásrendeletét, rögzítve a lakbérek és életre hívta a Budapesti Központi Lakáshivatalt. A 8133/1917. ME. rendelet lakásbérleti bizottságokat állított a vitás kérdések rendezése végett.

15. ábra. Lakásépítési deficit Budapesten, 1916-1921.¹⁴²

Forrás: UMBRAI LAURA: 2008. 147. p.

A fejlesztések egy másik típusát adták a kilakoltatott, hajléktalan családok részére létesített szükséglakások, barakktelepek sora. Irányításuk eleinte a IX. számú Szociálpolitikai Ügyosztály alatt állt, majd 1891-től a kerületi előljáróságok keze alá került. E telepek helyi vezetője, gondnoka képviselte a telep lakóinak érdekeit. Az itt uralkodó közállapotok még a kortársak számára is leírhatatlanul visszataszítóak: „... a barakkokban lakó 420 ember számára falazott pöcegödörrel bíró 3, a legprimitívebb üléssel ellátott árnyékszék áll a rendelkezésére. Az ülések teljesen nyitottak, leülésre csupán egy hosszában húzódó gerenda szolgál, s így az árnyékszékek a felnőtteknél is óvatosságot igényelnek, a gyerekek viszont könnyen beleeshetnek a gödörbe, ezért ők a környéket rondítják... A szennyvíz, a mosogatóvíz és a moslék, más hely nem lévén, az udvaron szerteszét öntöződik, így van ez az alapítás óta, így a talaj jócskán szennyezett...”¹⁴³ A kerületi előjárói panaszt KRESZ GÉZA kerületi tisztiorvos is alátámasztja az V. kerületi Kárpát utcai állapotok láttán: „az udvar csaknem felét egy nagy kiterjedésű tócsa lepi el, melynek zöldes színű felületén mindenféle rothadó anyagok úszkálnak.”¹⁴⁴ Az ehhez hasonló telepeken élők közsegélyként kaptak elhelyezést, de bérleti díjat nekik is fizetniük kellett. Aki nem így tett, kényszer-kilakoltatás formájában kellett, hogy elhagyja ideiglenes lakóhelyét. Hírhedt közállapotaik miatt, az 1910-es évek közepéig újabb telepet nem is építettek.¹⁴⁵ A világháborút követő években már csak a Lenke, Mester és Vágóhid utcai favázás barakktelepek működtek Budapesten. A BÁRCZY-féle új koncepció mintaértékű lakások létesítését tervezte, s így a telepszerű építkezések kerültek előtérbe.

¹⁴² Az 1910-1915. évi fejlesztésekhez képest hatalmas a visszaesés, egykori volumenéhez képest csupán néhány százalékát teljesítette. Az 1920-as évek mutatói is szerények voltak, a háború előtti dinamikának is csak a 20%-át tudták teljesíteni.

¹⁴³ UMBRAI LAURA: 2008. 80-81. p.

¹⁴⁴ UMBRAI LAURA: 2008. 80. p.

¹⁴⁵ A telepek eredetileg a járványfészkek kiürítése során fogadták be ideiglenes jelleggel beköltöző lakóikat. A tervek ellenére mégsem e célt, hanem fedél nélküli családok elhelyezését szolgálták.

4.2 TEMETKEZÉS ÉS HULLADÉKGAZDÁLKODÁS – HIGIÉNÉ A SZÁZADFORDULÓN

Ugyancsak új szemléletet és szabályozást kívánt a temetők higiénikus elhelyezésének és üzemeltetésének, valamint az elhunytak ideiglenes tárolásának és a sírok mélységének gyakorlata. Mindez, hogy megvalósuljon, s állandóságát jogszabály szavatolja, arról az 1876. évi népegészségügyi törvény rendelkezett. Budapest külön, 1882-ben és 1901-ben is rendeletet adott ki az egyházi, magán- és köztemetők üzemeltetésének rendjéről.¹⁴⁶ A temető-ügy, s így a halál is a közegészségügyi adminisztráció egyik területe lett. Ugyancsak a halál bürokratizálódásának részeként az 1876. évi közegészségügyi törvény tette kötelezővé a halottszemlélt és a halotti bizonyítvány kiállítását hazánkban. Kiépült a halottkémlés intézményes hálózata is, így minden helység, s így Pest városa, majd Budapest is köteles volt halottkémeket alkalmazni, akiknek engedélye nélkül halottat eltemetni már nem lehetett. Csakis a halál beálltát követő 48 órás megfigyelési idő elteltével, s a halottkém által kiállított halottvizsgálati bizonyítvány birtokában kerülhetett sor a búcsúztató szertartásra.¹⁴⁷ Fertőző betegség és idegenkezűség gyanúja esetén a halottkém a rendőrhatalóságot értesítette.

A még fővárosi gyakorlatban is természetes otthoni felravatalozás gyakorlata miatt – felismerve a holttest bomlása során fellépő fertőzések veszélyének súlyosságát – a Fővárosi Tanács 1879-ben megtiltotta a szoba-konyhás lakásokban történő felravatalozást. Súlyos közegészségügyi kérdést kívánt a hatóság ezzel rendezni, mert a főváros lakásainak 54%-a még 1911-ben is egyszobás volt. A gyász e bizarr gyakorlata az egyszobás lakótérben, a felravatalozott halottal történő együtt lakást jelentette.¹⁴⁸ Szabályozták, de mindhiába. RÓZSAHEGYI ALADÁR egyetemi tanár, a hazai járványügy és iparegészségügy kutatója a hatóságok mihamarabbi cselekvését kéri a továbbra is élő gyakorlat láttán: „A szellem megszűnésével megszűnik az egyéniség is, az emberi holttest már csak tárgy, amellyel az élők egészségének megóvása elve szerint kell eljárunk.”¹⁴⁹ Hiába a további rendelkezéseknek, még 1912-ben is csak az elhunytak 20%-át ravatalozták fel a temetőben, e gyakorlatnak, majd az 1920. évi halottasházi temetői ravatalozásról szóló rendelet vetett végérvényesen véget.¹⁵⁰ A halál, a halott teste elszemélytelenedik és elválk gyászoló szeretteitől, a halál bürokratikus rendezése folytán már a temető és a kórház lesz az elhunyt közbülső állomása végső nyugalomba helyezése előtt.

A 19. század végén a temetés költségeinek előteremtése valóságos anyagi csapásként érthette a gyászoló családot. Sokan minden értéküket pénzzé tették, hogy legalább kétlovas kocsin szállíttassák halottjukat a temetőbe.¹⁵¹ Budapest tanácsa, hogy enyhítse a ravatalozás, szállítás és a temetés költségeit szerződést kötött 1886-ban az Első Magyar Szállítási Vállalattal. Főváros által dotált szolgáltatásait, az ingyentemetés gyakorlatát – a túlzott

¹⁴⁶ A haza és a főváros nagyjainak örökre adományozott sírokon túl mindenki csak bérelhette egykori szeretetének sírhelyét. Sírboltot száz, sírhelyet pedig harminc évre engedett bérelni az új szabályozás. Rendezve a halottak főkönyvének és sírboltkönyvének vezetését, a temetés módját, a különböző sírok kialakítását. Ami szabályozás az élőkre is kiterjedt, megszabva a látogatási időt, az öltözködés rendjét, a be-és kivihető tárgyakat.

¹⁴⁷ A halottkémek csak elenyésző része volt orvos, legtöbbjük e munkára felkészített laikus vagy szerencsésebb esetben borbély sebész volt. E téren Budapest kivétel, a korabeli felmérés szerint a főváros valamennyi halottkémléssel foglalkozó szakembere orvos végzettségű volt. A nem orvos végzettségűeket a körorvosok felügyelete alá rendelték.

¹⁴⁸ HANÁK PÉTER: *A halál Budapesten és Bécsben*. In: HANÁK PÉTER: *A kert és műhely*. Budapest, 1999. Balassi Kiadó. 58. p.

¹⁴⁹ LAKNER JUDIT: *Halál a századfordulón*. Budapest, 1993. MTA Történettudományi Intézete. 45. p.

¹⁵⁰ LAKNER JUDIT: 1993. 46. p.

¹⁵¹ A család nélküli vagyontalan elhunytakat „gratis-hullaként” nevezve jeltelen tömegsírokban, közkölségen temették el.

egyszerűség, és a minimális pompa elmaradása miatt – csak a jószerivel fizetni képtelenek vették igénybe. Szegényeinek megsegítése terén Bécs városa sem maradt e téren adós, 1907-ben megvásárolva a két legnagyobb korabeli szolgáltatót, az Enterprise de pompes funébre és a Concorðiát. A szegényügy támogatása terén a két főváros mély szociális érzékenységgel kísérelte meg rendezni e súlyos és sokszor zavaros helyzetet. Nem túl sok sikerrel, mert a gyász iparága mindkét fővárosban állami és egyházi felügyelettel, de magánvállalkozások kezében működött. Ahogyan a korabeli sajtó nevezte, a „temetkezési hiénák” és a „halál uzsorásainak fosztogatásai” ellen a szabadversenyre épülő piaci mechanizmusra a fővárosnak és az államhatalomnak is vajmi kevés ráhatása volt.¹⁵²

A legszegényebbeknek nyújtott ingyenes temetés bevezetésén túl a város napi közlekedését akadályozó utcai gyászmenetek forgalomkorlátozó gyakorlatát is fel kellett számolni, ami a kötelező temetői ravatalozás bevezetésével oldódott meg az első világháborút követő években. A közegészségügyi rendelkezéseknek megfelelően ugyanis a nagyobb kapacitású fővárosi temetők már a város határain túl kaptak új elhelyezést. Így a halottaikat kísérő gyászmenetek nem kevés nehézséget okoztak a budapesti forgatagban. Az előkelő elhunytakat kísérő pompás kocsik sorától a kisebb meneteken át a város forgalmát akadályozták, nem ritkán le is állítva okoztak kellemetlenséget a zsúfolt személy- és teherszállításnak. A *Főváros* című folyóirat az alábbi sorokban panaszkodik e jelenségről 1885-ben: „Az ember folyton halottasmenetekkel találkozik, amelyek a közlekedést negyedórásám megakasztják. Éppen a Kerepesi út közepén, ahol az út a legkeskenyebb, történik a halottak beszentelése a Népszínház előtt. A szertartás miatt az egész közlekedés leáll. Tagadhatatlan, hogy a Kerepesi út a főváros legszebb útjainak egyike, gyönyörű házakkal, kényelmes járdákkal, két színházzal és befejezésül a pompás pályaudvarral, de miért a Kerepesi út részesül abban a megtiszteltetésben, hogy a Duna balparti városrész csaknem összes halotti menetei ezen viszik útjukat a köztemető felé?”¹⁵³ Korunkkal ellentétben egy évszázaddal ezelőtt meghalni még mindig otthon kívántak a betegek, kik hozzátartozóik figyelmére és gondozására számíthattak. A végső búcsú helyszínéül is az otthon biztonsága szolgált, fájdalmas aktusa a haldokló otthonában volt a legszemélyesebb. Kórházban, szanatóriumban csak a legritkább esetben került rá sor. A 20. század fordulóján még csak a legszükségesebb invazív orvosi beavatkozások, műtétek céljából kerültek a betegek kórházba, amit az 1902. évi mortalitási statisztika is igazol. Budapesten 14 732 haláleset közül még az egytizede sem, 976 beteg hunyt el kórházban, veszítette életét kórházi kezelése során.¹⁵⁴

A város biztonságos fejlődésének egyik záloga, a köztisztaság folyamatos biztosítása volt. Irányítása a Közegészségügyi Ügyosztály alá tartozott, melynek munkáját a Köztisztasági Bizottság segítette. Tagságát a kor neves szakembereiből, az Ügyosztály vezetője, a főváros tiszti orvosa, középítési igazgatója, a köztisztasági igazgató, a kerületek előljárói és további 10 bizottsági tag adta.¹⁵⁵ Köztisztaság terén – a századfordulóig – Budapest nemzetközi viszonylatban is jó eredménnyel vizsgázott. Budapest területét munkakerületekre osztották, élükre köztisztasági felügyelők kerültek. Mindennek kiteljesedéseként a fővárosi közgyűlés döntése értelmében 1895-ben megszervezték a Köztisztasági Hivatalt. Munkagépeinek, eszközeinek tárolása és javítása végett a pesti oldalon a VIII. kerületi Kun, Budán a II. kerületi Csapláros utcában hoztak létre egy-egy telepet. A budai városrész akkor még kísérletképpen

¹⁵² HANÁK PÉTER: 1999. 57. p.

¹⁵³ LAKNER JUDIT: 1993. 69-70. p.

¹⁵⁴ LAKNER JUDIT: 1993. 69-70. p.

¹⁵⁵ UMBRAI LAURA: *Így szemeteltek Budapesten. A hulladékgazdálkodás múltja a fővárosban*. Budapest, 2014. Napvilág Kiadó. 82. p.

XI. kerületi Fehérvári úti telephelyével elindította Székesfővárosi Fuvartelepét 1902. január 1-jével.¹⁵⁶ Visszakanyarodva a kezdetekhez, már a városegysítést követően 1878-ban megszületett fővárosunk első köztisztasági szabályzata, ami részletesen rögzítette az ingatlan tulajdonosok, házmesterek és bérlők kötelezettségeit is. A mentőket is érintő közegészségügyi veszélyt jelentő lótrágya elszállítása szintén szabályozva volt.¹⁵⁷ Akárcsak az állati és emberi ürülék, úgy a háztartási szemét sorsát is rendezte a városvezetés. Az első célból létrejött vállalkozás már 1840-ben elindította szemétygyűjtő kocsijait Pest városában. 1849-ben a főkapitányság kötelezte a városlakókat az új szolgáltatás képviselőivel szerződés kötésére. Jelentős közegészségügyi szabályozása révén megtiltotta a szemét házon belüli felhalmozását, szemetük lerakását a vállalkozók kizárólag a főváros által kijelölt szemételepeken helyezhették el. E területek későbbi hasznosítását már építési vállalkozók által beépített telkek formájában láthatjuk viszont.¹⁵⁸

A vegyész, NURICSÁN JÓZSEF beszámolója szerint¹⁵⁹ 430 utcseprő járta reggeltől estig Budapest utcáit, kik kézikocsijaikkal folyamatosan szállították el a közterületen talált hulladékot. Éjjel a legforgalmasabb utcákat külön seprőgépekkel tisztították.¹⁶⁰ E téren a BALLÓ ALFRÉD által vezetett Köztisztasági Hivatal különösen jó példával járult hozzá a város levegőjének tisztaságához, habár szerencsésebb lett volna a port felkavaró száraz tisztítással szemben a nedves seprésű változatot alkalmazni. 1911 májusában már 20 db Cardanus típusú seprőgép takarította Budapest utcáit.¹⁶¹ Igyekeztek ellenére mégis gyakori vendég volt a sár és a piszok, mivel az útburkolatot adó kockakövek közeit nem szurokkal vagy cementtel töltötték ki, hanem kavicsos földdel. Ehhez társult a fővárosi kocsisok túlpakolt járműveiről lepergő szén, kavics és homok hordaléka, amik esős időben tavakká duzzadva saras folyamként borították be még a belső városrészek útjait is. A korommal és bakteriális részecskékkel telített por mindenütt, még a lakásokban is állandó réteget képezett, ami a vissza-visszatérő fertőző és légúti megbetegedések melegágyául szolgált. E helyzet megoldása végett, a por megkötését szolgáltatta a Köztisztasági Hivatal által rendszeresített lóvontatású, majd elektromos és benzines locsolókocsik alkalmazása mellett döntöttek. Ám a portalanítás és úttisztítás feladata roppant nagy kihívást jelentett. Budapesten 1908-ban közel kétfélmillió négyzetméternyi út volt gránit-, bazalt- vagy trahitkockakő burkolattal ellátva, aminek tisztán tartása az öntött, hézagmentes aszfalt vagy betonutakkal szemben jóval költségesebb volt.¹⁶² Mindezen túl állandó kellemetlenséget okozott a járókelők által eldobált gyümölcshéjak tömege, melyek halomszám borították a város utcáit, továbbá a kérértlen hirdetőcédulák és az eldobált szivarcsikok tömege. Súlyos közegészségügyi kockázatot jelentett a köpködés, ami az utcák, üzletek és járművek

¹⁵⁶ A budai modell kiállta az idő próbáját, de fővárosunk teljes köztisztasági tevékenységének egységét már csak a világháborút követően, 1929-re sikerült egységesen megszervezni.

¹⁵⁷ Az állati ürüléket az 1872. évi szabályozás szerint októbertől áprilisig 19:00-tól reggeli 08:00-ig lehetett elszállítani. Míg a nyári hónapokban este 19:00-tól reggeli 06:00 között. Ugyancsak rendelkeztek az árnyékszékek esti vizes öblítéséről, melynek kötelezettje az ingatlan tulajdonosa volt.

¹⁵⁸ A budai Lágymányoson, a Műegyetem épületeinek helyt adó területek, a Gellért-hegy mögötti kőporbánya, Pesten a mai Boráros, Baross, Mátyás és Köztársaság terek, a Bajcsy-Zsilinszky út és még számos területe szolgált lerakatként a XIX. században.

UMBRAI LAURA: 2014. 25. p.

¹⁵⁹ NURICSÁN JÓZSEF: A városi szemét értékesítése. Pótfüzet. *Természettudományi Közöny*, 1902, 4, 147-159. p.

¹⁶⁰ Szemben több európai város éjszakai gyakorlatával Budapesten általában a reggeli órákban kezdődött a közterületek takarítása, mely gyakran a forgalmat is akadályozta. A türelmetlen közlekedők elől volt, hogy menekülni voltak kénytelenek a munkájukat végző utcaseprők. A Köztisztasági Hivatal jelentése szerint 1912-ben utcaseprőik közül 107 főt ért utcai baleset, ami a teljes személyi állomány több mint 10%-át jelentette. UMBRAI LAURA: 2014. 35. p.

¹⁶¹ UMBRAI LAURA: 2014. 90. p.

¹⁶² UMBRAI LAURA: 2014. 96. p.

padozatát, kapaszkodóit szennyezte, utat engedve a tuberkulózis további terjedésének. E visszataszító gyakorlat felszámolása érdekében számos kezdeményezés született, így felvetődött a lámpaoszlopok köpöcsészével történő ellátása és ötszáz figyelmeztető tábla kihelyezése, amik a köpködés veszélyeire hívták fel a figyelmet.

Általános a panasz a városlakók nemtörődömségére. 1905-ben a *Budai Hírlap* így panaszkodik a korabeli mentalitást kárhoztatva: „Nálunk a gyalogjárót szemetesládának hiszik. Már az emeleti lakásokból is kidobálnak szivarmaradékot, van, aki égő állapotba, de ezzel csak maguknak ártanak, mert mások is követni fogják [...] Nálunk, ahol a társadalmi konvenciók oly szigorúan kötik az embereket, a legfinomabb úriemberek is úgy viselkednek az utcán, mint a kocsisok.”¹⁶³ A város járókelőinek fegyelmetlenségén túl az ipari hulladékok közterületre öntése is problémát okozott, ami a városban szép számmal működő hentesek, mészárosok és vendéglősök lelkét terhelte. Hogy „tereljék” egykori polgártársainkat, a Köztisztasági Hivatal 1909-ben utcai fém szemeteskosarakat helyezett el kísérletképpen, továbbá lámpaoszlopokra erősített fém szemétgyűjtő ládákat szereltetett fel. Sikeres döntésük a mai napig városaink, környezetünk tisztaságának egyik záloga.

E téren a kor egyik büszkesége, az 1896 óta Pestszentlőrinc határában üzemelő Cséry-telep volt. Miután megszűntek a fővárosi szemétkerakó telepek, a szerződött szállító vállalkozók a lakossági szemetet a Cséry-telep egyik tározójában kiürítették, a hulladékot munkások vasúti kocsikba átlapátolták, majd a vagonok a 4,7 km távolságban lévő gépesített telepre szállították rakományukat. E speciális vállalkozás alapítója IFJ. CSÉRY LAJOS pestszentlőrinci földbirtokos volt.¹⁶⁴ Hatékonyasága a maga korában európai hírű volt. Gépesített szalagjairól évente a telep munkásai 3000 mázsa üvegserepet, 10 000 mázsa kokszot, 15 000 mázsa csontot¹⁶⁵ válogattak ki. Ez utóbbiak a telep 150 lóerős gépének kazánját táplálták. Így a 380 munkást foglalkoztató telep energiafelhasználását tekintve önfenntartó volt, a hasznosítható hulladékból pedig komposzttrágyát állítottak elő!¹⁶⁶ A tematikusan válogatott, még hasznosítható szemetet bálákba csomagolva adták át az erre szakosodott felvásárlóknak. Fontos e helyütt kiemelni a fővárosi szemétszállítás fegyelmezetttségét, ami a kocsit hajtó és a kocsi csengettyűjét rázó segédje összeszokott munkájából állt, s különösen azt, hogy a házmesterektől, lakóktól átvett szemetet zárt, konténeres kocsikkal pormentesen szállították. Szintén újdonság, hogy a konténereket már nem lapátolták át, hanem egy sínen guruló 5 tonnás elektromos futódaru segítségével emelték le a kocsikról, s helyezték el a telep felé induló vasúti kocsikra.¹⁶⁷ A főváros által kötött szerződés lejártával Budapest 1912 májusában 3 120 346 Korona értékben megvásárolta a Cséry Rt.-től a teljes ingatlant, melyet Szemétszállító és Feldolgozó Üzem néven üzemeltetett tovább BALLÓ ALFRÉD vezetésével a Köztisztasági Hivatal alá tagolódva.¹⁶⁸

¹⁶³ Az utca esztétikája. *Budai Hírlap*, 1905. április 9. 3-4.p.

¹⁶⁴ UMBRAI LAURA: 2014. 48. p.

¹⁶⁵ A csont kiválogatása már a házaknál megkezdődött, ami 1893 óta hatóságilag, mint csonttal való házalás néven tiltott tevékenységnek minősült. Háztartási szemétből kiválogatni, s értékesíteni így nem lehetett. Gyűjtését csupán annyiban engedélyezte egy 1902. évi fővárosi szabályrendelet, hogy a nagyobb csontmennyiséget termelő intézményektől keletkező csontok megvásárlását és leadását az arra kijelölt IX. kerületi átvevő telephelyen rendelte megvalósítani. UMBRAI LAURA: 2014. 74. p.

¹⁶⁶ SZÁLLÁSI ÁRPÁD: *A városi szemét hasznosítása – 100 évvel ezelőtt.* In GAZDA ISTVÁN: *A modern hazai közegészségügy kialakulása 1867–1896. Tanulmányok és dokumentumok a 150 éve megindult egészségügyi reformról.* Magyar Tudománytörténeti és Egészségtudományi Intézet, Magyar Orvostörténelmi Társaság, Budapest, 2017. 672-676. p. http://real.mtak.hu/46712/1/kozeu_dvd_real.pdf (Letöltés: 2020. november 5.)

¹⁶⁷ A grandiózus méretű vállalkozás teljesítményét sejteti, hogy a szemét folyamatos továbbszállítására 4 mozdony és 18 db 15 tonnás, valamint 32 db 10 tonnás teherkocsi állt a Cséry-telep rendelkezésére.

¹⁶⁸ UMBRAI LAURA: 2014. 150. p

4.3 URBANIZÁCIÓ ÉS SZEGÉNYGONDOZÁS

A gyors urbanizáció egyik sajnálatos következményeként Budapest forgatagában mindennaposakká váltak a közlekedési balesetek, karambolok¹⁶⁹ és gázolások.¹⁷⁰ De az egyre növekvő ipari tevékenység¹⁷¹ és építkezések helyszínein előforduló üzemi balesetek száma is emelkedett.¹⁷² Ez természetesen a jogalkotó előtt sem maradt figyelmen kívül, ezeket az 1894. évi XIV. törvénycikk *Az ipari és gyári alkalmazottaknak betegség esetén való segélyezéséről*, betegsegélyező pénztárak alapításával kívánta rendezni még szélesebb szociális hálót tartva további százazrek alá, akiket az ipartörvény (1884. XVII. tc.) egy évtizeddel korábbi rendelkezése még nem említett.¹⁷³ A biztosítási reformtól függetlenül a korszakban a mortalitási statisztikát tovább rontotta az öngyilkosságok számának szomorú, de biztos emelkedése. Pécs városának gyakorlatára utalva az 51.000/1899 BM rendelet engedélyezte városuk számára, hogy olyan személyeket is támogathat, akiket törvény szerint más természetes vagy jogi személyeknek kellett volna segíteni. Külön rendelkezett a rendelet a szegényház falai közt élőkrol és az önálló egzisztenciával, de a város támogatására szorulókról, akiket élelemmel, ruházattal, fűtéssel, lakhatással, lakbérrel való támogatás formájában segítettek.

Fővárosunk és Bécs fejlődésének dinamikáját a 19. század második felétől kibontakozó urbanizáció változtatta meg. Bécs növekedése mögött már 1850-től elővárosainak beolvasztása állt, ipari struktúrájában a kisiparos és kiskereskedői réteg dominált, míg Budapest országos viszonylatban szívta fel betelepülő lakosait. Lakosságának nagy része a városban koncentrálódó nehézipari, nagyipari vállalatok munkásaiból és cselédekből állt. Bécs világvárossá válása során egymástól jól elhatárolható zónákra oszlott, melyben a „csőcselék” és az úri osztályok egymástól markánsan elkülönülve éltek mindennapjaikat. Az arisztokrácia és a nagypolgárság a Ring körül, a középosztály a város VI-IX. kerületeiben talált otthont, a kispolgárok és munkások a külterületeken és a vasúti csomópontok (Sünderbahnhof, Nordbahn) mentén. Budapesttel ellentétben egyszobás, szoba-konyhás lakásból volt a legkevesebb, s ami rendelkezésre állt, azonos árkategóriában kínálták, mint a többszobás polgárlakásokat. Új építésű lakások többnyire csak magán kezdeményezésre létesültek, szemben a magyarországi kormányzati támogatásokkal létesülő bérlakásokkal. A császárvárosban WC-k és csatornázás híján ismét felütötte fejét a tuberkulózis(!), amit a helyi viszonyokra utalva „morbus viennensis”-nek neveztek. E tarthatatlan helyzet 1910-1911-re már általános válságot eredményezett, a bérleményeket kifizetni nem tudók tömegei kerültek utcára, amit a városvezetés barakképületek és hajléktalanszállók létesítésével orvosolt. Mindezen túl az ágyrajárók száma is csúcsot döntött; az 1910-es évek elején évente 80 000 ágyrajáró jegyeztek fel.

¹⁶⁹ Automobil balesetek. *Mentők Lapja*, 7. évf. 1909. 1. sz. 13. p.

¹⁷⁰ Villamosgázolt sérült mentőellátása. (1892. július 12.) HU BFL X.201.a 1-10. kötet. A BÖME őrségi naplója 1892. július 8. – 1893. január 10.

Villamosgázolt sérült mentőellátása. (1892. július 25.) HU BFL X.201.a 1-10. kötet. A BÖME őrségi naplója 1892. július 8. – 1893. január 10.

¹⁷¹ Első segítségnyújtás az ipartelepeken. *Mentők Lapja*, 2. évf. 1904. 12. sz. 8. p.

¹⁷² S. Zs.: Az építkezési katasztrófák. *Mentők Lapja*, 9. évf. 1911. 10. sz. 142-143. p.

¹⁷³ Így váltak kötelezően biztosítottakká az építőiparban, bányászatban, a vasútnál, postánál, hajózásban és szállítmányozásban foglalkoztatottak. A biztosítottak ingyenes orvosi ellátásban részesültek a pénztár igazgatósága által szerződött orvossal. A gyógykezelés időtartama nem haladhatta meg a húsz hetet, mialatt a rászorulóknak számára a gyógyszereket és gyógyászati segédeszközöket szintén húsz héten át biztosította a jogszabály. Táppénzt azon keresőképtelenség esetén fizetett, ha a beteg gyógyulása három napnál tovább tartott, aminek első napja a keresőképtelenség fennállásától számított. Gyermekegyszerében gyermekegyszeri segélyt, halálozás esetén temetési segélyt biztosított.

Budapesten lakóhely szerinti szegregáció soha nem volt ilyen markáns, a lakásépítések dinamikája pedig példa nélküli. Példaként szolgáljanak erre a Kiscelli Múzeumban található plakátgyűjtemény egyes darabjai, melyek a Budapesti Kerületi Munkásbiztosító Pénztár Köztemetői pénztárában kerültek kiállításra 1919. április 20. és július 5-e között. A lakhatás elvileg könnyebben biztosítható volt, mint a császárvárosban, de hogy milyen körülmények között, az már más lapra tartozott. GYÁNI GÁBOR szavaival: „Általánosan kijelenthetjük, hogy a századforduló éveiben a munkásság zöme szobakonyhás, kamra nélküli, egy-két ablakos, alacsony, vaskályha-fűtésű udvari bérlakásokban lakott – ötödmagával.”¹⁷⁴ Fővárosunk szociálpolitikai sikereinek nemzetközi visszhangot keltő eredményei már BÁRCZY ISTVÁN polgármester értékteremtő tevékenységéhez kötődnek. Európai viszonylatban is kiemelkedő az általa indított lakásépítési program és a munkanélküli segélyezés rendszere. Nem felejtve el a szegénygondozás ügyét sem, amit az önkormányzat külön e célból felállított IX. ügyosztálya koordinált. A szociálpolitikai és közművelődési ügyeket szintén e célból felállított ügyosztályok irányították.¹⁷⁵ Az 1876. évtől csak az a fővárosi illetékességű kérvényező részesülhetett segélyben, aki teljesen vagyontalan, tartásra kötelezhető rokonok nélküli, munka- és keresésképtelen. Támogatásuknak két formája létezett, az ideiglenes és az állandó. Az ideiglenes a nehéz élethelyzetbe kerültek átmeneti segélyezését jelentette, amely fél évtől, maximum egy évig volt igénybe vehető. Az állandó a magányosan élő idős lakosoknak járt, kik jótékony egyletek adományaiból tartották fenn magukat, s amint aggápoldába kerültek e juttatásra már nem tarthattak igényt. Ide főleg azok kaptak felvételt, akik betegségük, testi fogyatékosságuk miatt nem tudták önmagukat ellátni. A pénzügyi segélyezés öt fokozatban, 1-5 forint összegben került megállapításra.¹⁷⁶ Halasztást nem tűrő élethelyzetekben az előljáróságok egyszeri alkalommal 20 forintot is kifizethettek. Segélyért folyamodás esetében – miután a kerület orvosa megállapította a segélyt kérő munkaképtelenségét – a kérvényező a kerület előljáróságához fordult, amely a rászorult ügyében előterjesztést tett Budapest tanácsához. Miután a segélyezett visszanyerte munkaképességét, további segélyre már nem volt jogosult.

A leszakadást és a tömeges elszegényedést látva már a városegysítésről megjelent 1872. évi XXXVI. törvénycikk 105. szakasza külön kitér a szegénygondozásra: „A mennyiben a jótékony intézetek segélye és egyesek könyöradománya a főváros szegényeinek ellátására elegendő nem volna, a főváros gondoskodni tartozik a fővárosban illetékes mindazon szegények ellátásáról, kik magokat közsegély nélkül fenntartani egyáltalában nem képesek.”¹⁷⁷ E fenti szakasz nyomán a főváros külön szabályrendeletet dolgozott ki, melyben megállapította a pénzügyi segélyezés módját, s annak összegét. A koldulást megtiltotta, a szabályozás ellen vétőket – külhoni illetőség esetén – területéről kitoloncolta, a nagykorúakat munkára, a visszaesőket kényszerdolgozházba, a szülő nélküli gyermekkorúakat 12 éves korukig állami gondozásba vették.¹⁷⁸ A már munkára képtelen nincstelen polgárok számára szegényházakat

¹⁷⁴ PERÉNYI ROLAND: *A nyomor felfedezése Bécsben és Budapesten. Szociális riportok a 19-20. század fordulóján.* Budapest, 2018, Kiscelli Múzeum. 37. p.

¹⁷⁵ MÉSZÁROS BALÁZS: *Községi szegénypolitika Pécsen 1840-1914 között. A szegényügytől a szociálpolitikáig.* In: PILKHOFFER MÓNKA – KAPOSI ZOLTÁN (Szerk.): *A dualizmus kori Pécs történetéből. Városgazdálkodás – társasági élet – szegénypolitika.* Pécs, 2017. Kronosz Kiadó, Pécs Története Alapítvány. 346. p.

¹⁷⁶ GERLÓCZY GYULA – DULÁCSKA GÉZA: 1879. 274-275. p.

¹⁷⁷ 1872. évi XXXVI. törvénycikk Buda-Pest fővárosi törvényhatóság alakításáról és rendezéséről.

<https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=87200036.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D29> (Letöltés: 2020. november. 11.)

¹⁷⁸ VÖRÖS KÁROLY: *Három vázlat Budapest társadalomtörténetéből a Dualizmus korában.* In KABA MELINDA-NAGY EMESE (szerk.): *Tanulmányok Budapest múltjából XXIV. A Budapesti Történeti Múzeum évkönyve.*

létesítettek (Erzsébet és Budai Szegényházak), a fiúgyermeket a József Fiúárvaházban, a leányokat az Erzsébet Leányárvaházban vették gondozásba. Az állami szerepvállaláson túl a legelesettebbek sorsáért aggódó civil kezdeményezéseknek köszönhetően a századfordulón csak Budapesten 30 általános jótékonyági és 21 gyermekjóléti egyesület működött.¹⁷⁹ A „szegényügy” a főváros mindvégig orvoslásra váró feladata maradt, melyet menhelyek nyitásával, étel-és tűzifaosztással kívánt enyhíteni. 1905-től pedig második szegényügyi rendeletével kívánta még hatékonyabban kezelni.¹⁸⁰ Az ügy felelőse a főváros tanácsa lett, mely a kerületi elöljáróságok (1908-tól kerületenként felállított Közjótékonyági és Gyermekvédelmi Bizottságok) munkájának koordinálása és ellenőrzése révén látta el feladatait.

KERÜLET	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.
SEGÉLYEZETTEK	87	97	60	76	18	144	144	254	158	0
KIFIZETETT SEGÉLY (FORINTBAN)	216	275	167	164	33	249	274	536	230	0
EGY FÖRE JUTÓ ÁTLAGOS SEGÉLYÖSSZEG (FORINTBAN)	2,5	2,8	2,8	2,2	1,8	1,7	1,9	2,1	1,5	-

1. táblázat: Készpénzsegélyezés Budapesten a városegysítést követően, 1876

Forrás: KOCIS ATTILA: A koldulás helyi szintű kezelése Magyarországon a dualizmus korában.

Aetas, XXV. évf. 2010. 1. sz. 5-23. p.¹⁸¹

A jogszabály életbe lépését követően rajzolódnak ki a korabeli támogatási rendszer leginkább rászorultjai. A Terézváros (VI.), Erzsébetváros (VII.) és Ferencváros (IX.) rászorultjain túl a Józsefváros (VIII.) lakói kapták a legtöbb kifizetést.¹⁸² A nyomor pontos feltérképezése a fenti szerzők feltáró munkássága ellenére mégis elmaradt.

A segélyezésen túl RÁTH KÁROLY főpolgármester kezdeményezésére népkonyhák hálózata alakult Budapesten. Nemes munkájának eredményeként néhány héten belül 8 népkonyha nyitotta meg kapuit az arra rászorulóknak. A három budai és öt pesti konyha 1874. december 1-jétől fogadta a rászorultakat. A 200 előkelő polgár által 25 000 forint összegben támogatott segély-étkeztetés helyiségei kamrából, konyhából, pincéből és 1-2 nagyobb étkező helyiségből álltak. Sikerük megkérdőjelezhetetlen volt, csak az első télen 1875 tavaszáig 125 934 adag ételt osztottak ki a konyhai kirendeltségek.¹⁸³ A főváros által télen üzemeltetett népkonyhák közül az Izraelita és a Mária Valéria Nőegyletek is üzemeltettek népkonyhákat. Szerepük felmérhetetlenül fontos volt, s a szervezőknek hála a századfordulót követően számuk

Budapest, Budapesti Történeti Múzeum. 1991. 27-63. p.

http://epa.oszk.hu/02100/02120/00024/pdf/ORSZ_BPTM_TBM_24.pdf (Letöltés: 2020. november 11.)

¹⁷⁹ VÖRÖS: 1991. 53. p.

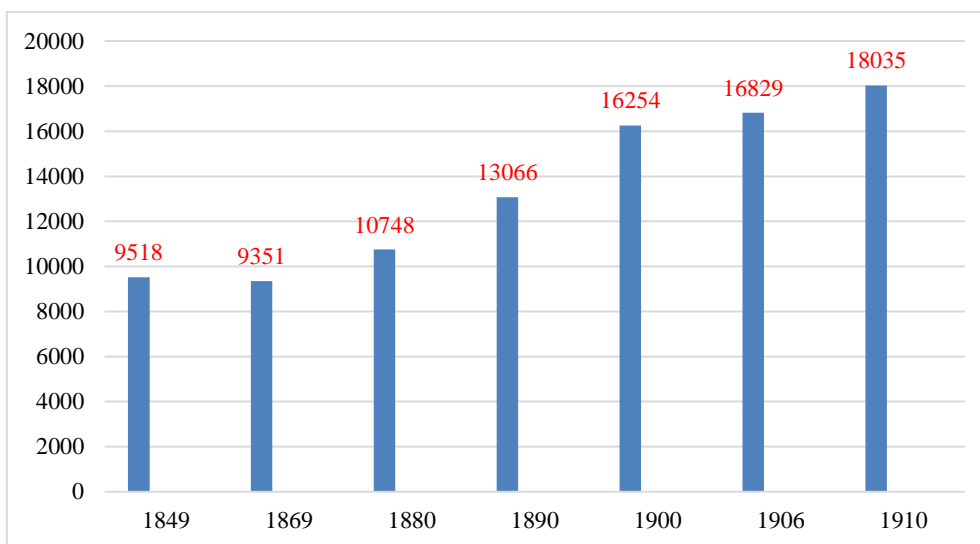
¹⁸⁰ Gyakorlattá vált az arra rászorulóknak részére történő szükséglakások kiutalása, munkaeszközök, szerszámok kölcsönzése. Lehetővé téve az önálló munkavégzést, bekapcsolva őket a piac körforgalmába. Mindemellett Budapest két szegényházában 1326 idős beteget gondoztak, árvaházaiban 296 gyermeket neveltek. VÖRÖS: 1991. p. 58.

¹⁸¹ http://epa.oszk.hu/00800/00861/00048/pdf/aetas_2010-01_005-023.pdf (Letöltés: 2020. november 11.)

¹⁸² KOCIS ATTILA: 2010. 5-23. p.

¹⁸³ GERLÓCZY GYULA – DULÁCSKA GÉZA: 1879. 309-310. p.

a további 4 egyleti népkonyhával 12-re bővült, mely az életben maradáshoz szükséges meleg étkeztetést biztosította. VÖRÖS KÁROLY kimutatása szerint 1912-ben összesen 830 000 népkonyhai étkezést tettek lehetővé.¹⁸⁴ Szintén a szegény-élelmezés egyik formája volt a levesosztás, mely ugyan egyszerűbb étkeztetést biztosított, de mégis megadta azt a minimális alapot, amely sokszor nagyon sokat jelentett. Ez utóbbi nem szervezeten, hanem jóakarátú polgárok magánvállalásaként történt.¹⁸⁵

16. ábra. Fővárosunk lakóépületeinek száma 1849 és 1910 között.¹⁸⁶

Forrás: PERÉNYI ROLAND: *A nyomor felfedezése Bécsben és Budapesten. Szociális riportok a 19-20. század fordulóján.* Budapest, 2018, Kiscelli Múzeum. 35. p.

4.4 SZOCIÁLPOLITIKA A SZÁZADFORDULÓN

Hogy hogyan éltek Budapest és Bécs lakói már a maga korában is kérdések sorát vetette fel, így újságírók, társadalomtudósok sora indult városaik azon területeire, ahol a periférián élők életét és jövőjét kísérelték meg bemutatni. E téren Bécsben előttünk járt az idő. A Pest megyei Tárnokon született bécsi újságíró MAX WINTER, majd kollégája EMIL KLÄGER és a fotográfus, HERMANN DRAWE voltak e terület első képviselői a Monarchiában.¹⁸⁷ Az utóbbi szerzőpáros nagyívű vállalkozását dicséri az 1908-ban megjelent *Durch die Wiener Quartiere des Elends und Verbrechens: Ein Wanderbuch aus dem jenseits* iskolateremtő, fotográfiákkal illusztrált alkotása. Megrendítő hatású vállalkozásuk célja Bécs „földalatti” világának, mélyszegénységben élő lakóinak bemutatása volt.¹⁸⁸ A magyarországi szociológiai irodalom a századfordulót követően kerül az érdeklődés középpontjába, melynek iskolateremtő alkotói

¹⁸⁴ VÖRÖS: 1991. p. 58.

¹⁸⁵ GERLÓCZY GYULA – DULÁCSKA GÉZA: 1879. 310. p.

¹⁸⁶ A számok kecsesítették, de ettől még tény marad, hogy Budapest lakosságának 36,1 %-a, 290 468 fő zsúfolt, egyszobás lakásban élt.

¹⁸⁷ PERÉNYI ROLAND: A bűn és a nyomor tanyái: a szegénység és bűnözés tere Budapesten a 19–20. század fordulóján. URBS. Magyar Várostörténeti Évkönyv IV. 2009. 205-226. p.

https://library.hungaricana.hu/hu/view/BFLV_urbs_04_2009/?query=urbs%20%C3%A9vk%C3%B6nyv%20&pg=206&layout=s

(Letöltés: 2020. október 8.)

¹⁸⁸ KLÄGER, EMIL: *Durch die Wiener Quartiere des Elends und Verbrechens: Ein Wanderbuch aus dem jenseits.* Wien, Karl Mitschke, 1908.

közt tartjuk számon TÁBORI KORNÉL hírlapírót és SZÉKELY VLADIMIR rendőrségi sajtóiroda vezetőjét, fogalmazót. Az 1905-ben született *Budapest nyomora*,¹⁸⁹ majd *A tolvajnép titkai*,¹⁹⁰ *A nyomorultak, gazemberek*¹⁹¹ és *Az erkölcstelen Budapest*¹⁹² címen megjelent interjúsorozataik a maguk teljességével kívánták feltárni a főváros „láthatatlan” rétegeinek szubkultúráját. Éles kontrasztként jelenítik meg a dinamikusan fejlődő, idealisztikus városkép színterét mögött lapuló „árnyékvilágot”.¹⁹³ Ahogyan PERÉNYI ROLAND fogalmaz, e két iskolaalapító szerző Budapestet feltáró munkásságával lezárult a szociális riport hőskora. A munka ugyan tovább folytatódott, de az első világháborút követően figyelme már a falukutatás felé fordult.

Mégis fel-feltűnnek a fővárosi nyomorról tudósító hazai írások, melyek már nem a város peremén, hanem az egykoron tehető, előkelő kerületekben élő középosztálybelieket szólították meg. A politikai, gazdasági válság hatására a nyomor Pest belvárosába költözött: „A pesti nyomor kliséi, szokásos képei az Angyalföldön készülnek. De egyetlen házban is, a város szívében is megtaláljuk ma már a nyomor teljességét.”¹⁹⁴ Különösen „fertőzött” területként vált hírhedt a Keleti pályaudvar környéke, a pesti „Csikágó” és az angyalföldi sikátorok útvesztője. A fenti szerzők írásain túl BALLA JENŐ *Bűn és nyomor* 1909-ben publikált munkája különös érzékenységgel ábrázolja a korabeli középosztály deklasszációját.¹⁹⁵ Híradásaik eredményeként és az elkísért rendőri razziák nyomán kormányzati intézkedések történtek a gyermekek védelmében.¹⁹⁶ Az 1901. évi XXI. törvénycikk a közsegélyre szoruló 7 éven felüli gyermekek gondozásáról¹⁹⁷ címen rendelkezett a 7 éves koruktól állami nevelésbe vett gyermekekről, akiket 15 éves korukig törvényhatósági vagy magán árvaházakban rendelt a jogalkotó elhelyezni. Az állami szerepvállalás követőjeként 1906-ban megalakult a napjainkban is működő Országos Gyermekvédelmi Liga.¹⁹⁸

Volt is miért aggódni, mert komoly problémát jelentett a már nyomorba születő gyermekkorúak leszakadása: „Ezután olyan helyeket látogatnak meg, ahol „veszendőnek induló” gyermekeket lehet találni; előbb a Bérkocsis utcai Fortuna, majd a Ferenc körút - Tűzoltó utca sarkán található Rujder kávéházba mennek, ahonnan több rendőrségileg ismert kiskorút egyenesen a toloncházba visznek a rendőrök.”¹⁹⁹ Vagy egy másik példán át: „a ki nem sajnálja a fáradságot, menjen el az angyalföldi és az alföldi-utcai menedékhelyre, a hol láthatja a kis nyomorgókat; vegye sorra az Erdélyi- vagy a Kisfuvaros-utca házait, a Százház roncsait a Bem utcában; állítson be a Zápolya- és Dagály-utca ólakban, istállószerű helyiségekben fetrengő lakóihoz; éjszaka üljön be a tűzoltó-utcai Rujder- kávéházba, a bérkocsis-utcai Fortuna-kávéházba, a hol csupa tíz-tizenöt éves gyerek kártyázik, iszik és szövi a lopások terveit.”²⁰⁰

¹⁸⁹ TÁBORI KORNÉL: *Budapest nyomora*. *Tolnai Világlapja*, 1905. március 5. 10. sz. 374-376. p.

¹⁹⁰ TÁBORI KORNÉL: *A tolvajnép titkai*. Budapest, A NAP Újságvállalat Nyomdája, 1908.

¹⁹¹ TÁBORI KORNÉL – SZÉKELY VLADIMIR: *Nyomorultak, gazemberek*. Budapest, A NAP Újságvállalat Nyomdája, 1908.

¹⁹² TÁBORI KORNÉL – SZÉKELY VLADIMIR: *Az erkölcstelen Budapest*. Budapest, A NAP Újságvállalat Nyomdája, 1908.

¹⁹³ PERÉNYI: 2009. 209. p.

¹⁹⁴ PERÉNYI: 2009. 217. p.

¹⁹⁵ BALLA JENŐ: *Bűn és nyomor. Leleplezések Budapest rejtelméből*. Budapest, Wodianer F. és Fiai, 1909.

¹⁹⁶ PERÉNYI: 2009. 222. p.

¹⁹⁷ <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=90100021.TV&searchUrl=/ezer-evtorvenyei%3Fpagenum%3D35> (Letöltés: 2020. november 4.)

¹⁹⁸ Bemutatkozás: Az Országos Gyermekvédelmi Liga. <http://www.ogyl.hu/bemutatkozas.html#bemutatkozas2> (Letöltés: 2020. november 4.)

¹⁹⁹ PERÉNYI: 2009. 221. p.

²⁰⁰ PERÉNYI: 2009. 218. p.

Budapest viszonylatában készített „tematikus térképek” sajnos nem készültek, így a szegénynegyedek pontos lokalizációját nemcsak a maga idejében, de egy évszázad távlatából sem könnyű felvázolni. Két munka azért mégis született, 1868-ban RÓZSAY JÓZSEF *Az 1866-diki cholera-járvány a Sz. Rókusi fiókkórházban Pesten* c. monográfiája mellékleteként megjelent térképen ismerteti a kolera elterjedését fővárosunkban.²⁰¹ Szintén a járvány terjedését mutatja egy 1873-ban kiadott térkép, mely Pest városát ábrázolja.²⁰² Az első „nyomortérkép” után majd egy évszázaddal, 1960-ban látott napvilágot a következő munka SZAMOS RUDOLF kutatásai alapján, aki a Mária Valéria-telepről értekezve *Barakkváros* című kötetében a korabeli főváros nincstelenjeinek életét tette vizsgálatá tárgyává.²⁰³ Felvetődik a kérdés, hogy miért ilyen alulreprezentált e térképes forma megjelenítése, mely a kutató, de a laikus érdeklődő számára is megannyi fontos információt hordoz. Legfőbb oka az adatok, s így a források hiányában keresendő, sem a bűnügyi, sem a szociológiai statisztikák nem szolgáltattak még akkor elegendő információval e terület mélyebb feltáráshoz. BALLA JENŐ éles hangú, realisztikus tudósításai során két egymás mellett élő, de egymástól tűz és víz kettősségében eltérő világot tár a kortárs elé. Mintha nem is ugyanabban a városban járnánk, írja riport útja során. *„Apró viskók, deszkával körükerített üres telkek, háromemeletes bérpaloták rendszertelen összevisszaságban maradoznak el mögöttünk. messze elhagytuk a lüktető élet lármáját, a környezet primitívebb, a modern kortól legalább ötven esztendővel elmaradottabb képet mutatott. Falusias, hepe-hupás utak, gyér világítás jelképezte, hogy ezen a vidéken lakóknak kevés közülük van a kultúrához. nem az ő hibájukból, hanem talán a közigazgatás vagy a társadalom nemtörődőmsége folytán. ...Csak fél órai távolság választja el ezt a részt, ahol a vagyon tobzódik, ettől a résztől és mégis a földi élet legszélsőbb ellentétei állanak egymással szemben.”*²⁰⁴ A mélyszegénység, s így a kiszolgáltatottság melegágyaként ismert bűnözés mértéke a korabeli „fertőzött” városrészek kiterjedése és lakosainak száma csak megbecsülhető. Ám annak feltartóztatása, „kordában tartása” – amennyiben elfogadjuk a korabeli kritikát – a bűnüldöző szervek részéről szervezési hibák miatt is csorbult. Így a rendőri jelenlét leginkább csak a főváros belső kerületeiben, a középosztály által lakott városrészekben volt tapasztalható, Budapest „terra incognita” perem- és elővárosaiban csak elvétve lehetett erőiket látni. Érthető módon visszatérő panaszként fogalmazódott ez meg a lakosság részéről, amit a létszámhiánnyal küzdő rendőrség jóformán kezelni sem tudott. Szabályzatuk – ellentétben több ország gyakorlatával – szerint kijelölt posztjaikat sem hagyhatták el, így „portyázásra” sem mehettek, ami megakadályozta területük mélyebb ismeretét és kapcsolatát annak lakosságával.²⁰⁵

* * *

A kutatott korszak lakásviszonyai mai szemmel nézve megdöbbentőek. Melegágyául szolgáltak a különféle fertőzéseknek, a kolera és a tuberkulózis a társadalom széles rétegeit érintve szedte áldozatait a fővárosban. Érthető módon a városi infrastruktúra fejlesztésén túl Budapest lakói jelentős részének kellett a kormányzat és a városvezetés részéről olyan életfeltételeket biztosítania, mely sem közegészségügyi, sem szociális szempontból nem érinthette hátrányosabban amúgy is az elviselhetőség határán lévő életüket. Modern és dinamikus városfejlesztési, lakásépítési program keretében épülnek meg a főváros új építésű városrészei. Mindennek részeként a higiéné, a hulladékgazdálkodás és a modern, az arra valójában

²⁰¹ RÓZSAY JÓZSEF: *Az 1866-diki cholera-járvány a Sz. Rókusi fiókkórházban Pesten*. Pest, 1868, Emich Nyomda.

²⁰² PERÉNYI ROLAND: 2018. 93. p.

²⁰³ SZAMOS RUDOLF: *Barakkváros*. Budapest, 1960. Kossuth Könyvkiadó.

²⁰⁴ PERÉNYI: 2018, 97-98. p.

²⁰⁵ PERÉNYI: 2018. 101-102. p.

rászorultakat támogatni kívánó szociálpolitika vagy éppen az elviselhetetlen nyomort csak valamelyest könnyítő lépések sora történt. Röviden igyekeztem e fejlesztések sikereit és hiányosságait felvázolni, elsősorban azokra a szempontokra tekintettel, amelyek a korabeli mentők mindennapi munkájában is fontos szerepet játszhattak.

5 HOSPITÁLIS ELLÁTÁS BUDAPESTEN, KÓRHÁZÜGY A SZÁZADFORDULÓN

Negyedmillió lakosú fővárosunk kórházügyének fejlesztése az 1867. évi osztrák-magyar kiegyezéssel kapott lendületet. Az egészségügy szervezése a Helytartótanáctól a Belügyminisztérium Egészségügyi Osztályának irányítása alá került. Országos hatásköre lévén ez nemcsak a fővárosban, hanem a vármegyék egészségügyi osztályain keresztül is érvényesítette központi akaratát.²⁰⁶ A minisztérium munkáját közvetlenül az Országos Közegészségügyi Tanács, a vármegyéket az Egészségügyi és Kórházi Bizottság segítette.

A törvényhatóságok közegészségüggyel kapcsolatos feladatait a közegészségügyi törvény kihirdetéséig a köztörvényhatóságokról szóló 1870. évi XLII. tc., *A köztörvényhatóságok rendezéséről* szabályozta, mely egyértelműen meghatározta, hogy a helyi törvényhatóságok a végrehajtói a központi kormányzatnak. Hazánk közegészségügyének hosszú távú fejlődését meghatározó szabályozása az 1876. évi XIV. tc.-ben, *A közegészségügy rendezéséről* címmel öltött testet. A kórházügyet a törvény IX. cikkelye rendezte. Ám a jogalkotó előrelátásának köszönhetően már az 1875. évi III. tc., *A nyilvános betegápolás költségei fedezéséről* rendezte a kórházi költségek rendjét, részletesen leírta, hogy a hospitális ellátás során kit milyen fizetési kötelezettség terhel.²⁰⁷ A megállapított adók révén finanszírozott állami költségterítést az 1898. évi XXI. tc., alapján felállított Országos Betegápolási Alap biztosította.²⁰⁸

²⁰⁶ Gyakran nehezítette az irányítást, hogy nemcsak a belügy, hanem a társmisztériumok is foglalkoztak a közegészségügyet érintő feladatokkal. Rendeleteik alkotása során természetesen egyeztettek a Belügyminisztériummal, ennek ellenére az irányítás mégsem volt egységes. Ezért is fogalmazódott meg egy önálló egészségügyi szakminisztérium alapításának gondolata, hol egységesen, az egészségügy valamennyi területét érintő kérdésekben szakpolitikusként irányítanák területüket. E terv több évtizedes késéssel, a második világháborút követően vált valóra, önálló Egészségügyi Minisztérium felállításával (1950).

PÁLVÖLGYI BALÁZS, *Kihívás és válasz – Az állami közegészségügy megteremtése a Dualizmus időszakában* c. tanulmányában a rendszer további hiányosságaként említi a vidéki orvos-ellátottság hiányosságait, orvosai városokba irányuló vándorlását. A járványügyi feladatok (elkülönítési, fertőtlenítési, köztisztasági) végrehajthatóságának állandósuló nehézségeit, tetéző a helyi érintettek ellenállásával. A jogszabályi háttér gyakori változása, értelmezésének nehézségei és pontatlansága okán. E jogszabályi polarizációt teszi átláthatóvá a belügyminiszter által felkért CHYZER KORNÉL miniszteri tanácsos által összeállított, *Az egészségügyre vonatkozó törvények és rendeletek gyűjteménye* c. hiánypótló munkája 1901-ben.

²⁰⁷ A népegészségügyi törvény idején hazánkban négy nagy közkórház üzemelt, melyek a hatókörükön kívül is képesek voltak további betegeket felvenni. Budapest központi helyét mutatja e téren is, hogy a négy nagy közül, a Szent Rókus Kórház, a Pesti Egyetem klinikái és a Lipótmezei Országos Tébolyda a fővárosban üzemeltek, az Állami Kórház pedig Pozsonyban.

²⁰⁸ Különösen nehéz sorsú magyar állampolgárságú betegek esetén finanszírozta hazai és külföldi gyógykezelésüket, hatóságilag igazolt szegények részére rendelt gyógyszerek és gyógyászati segédeszközök költségeit viselte, a kolera és pestis kivételével fertőző betegségek elleni védekezés gyógyintézmények fenntartási költségeit, elhagyott gyermekek gondozási, nevelési, ápolási költségeit 7 éves korukig valamint a gyógyintézményben szült anyák és gyermekeik ápolási költségeit.

KÖZKÓRHÁZAK	Szent Rókus Közkórház (1711) Szent János Közkórház (1869) Óbudai Közkórház (Szent János fiókkórháza)
MAGYAR KIRÁLYI ÁLLADALMI KÓRHÁZAK	Országos Tébolyda (1868) Egyetemi kórházak
CSÁSZÁRI ÉS KIRÁLYI KINCSTÁRI KATONAI KÓRHÁZAK	Helyőrségi 16. sz. Kórház (1872) Helyőrségi 17. sz. Kórház (1877)
SZERZETI KÓRHÁZAK	Irgalmas rend Kórháza (1815) Szent Erzsébet Apácák Kórháza (1785)
HITKÖZSÉGI KÓRHÁZAK	Izraeliták Kórháza (1842) Bethesda Református Kórház (1866)
EGYLETEK ÉS TÁRSULATOK ÁLTAL FENNTARTOTT KÓRHÁZAK	Pesti Szegény Gyermekekórház (1878) Kereskedelmi Kórház (1848) Duna Gőzhajózási Társaság Kórháza (1845) Elisabethinum Hasonszenvi Kórház
MAGÁNGYÓGYINTÉZETEK	Dr. Schwartz Ferenc Elme és Ideggyógy-ápoló Intézete (1850) Dr. Batizfalvy Sámuel Sebészi és testgyógyászati Gyógyintézete (1859) Dr. Fischhof Vilmos Hidegvízgyógyintézete (1852) Dr. Vaskovits János Vízgyógyintézete (1854)

2. táblázat. Fővárosunk gyógyintézetei a városeejesítés korában, GEBHARDT LAJOS összeállításában, 1879.²⁰⁹
Forrás: GERLÓCZY GYULA – DULÁCSKA GÉZA: 1879. 231. p.

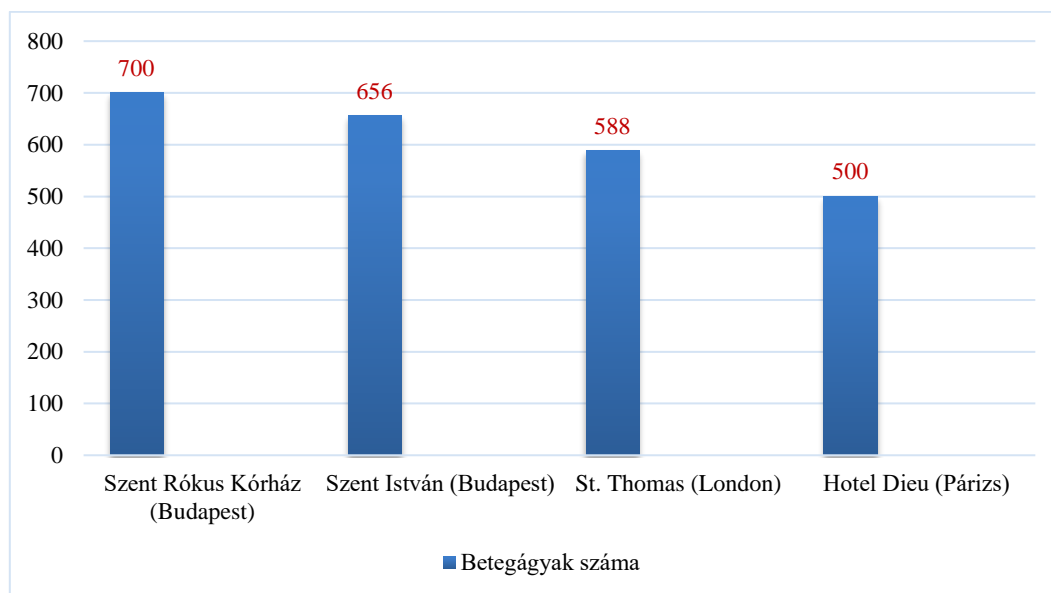
Szintén a kórházi törvény rendelkezett arról, hogy milyen kategóriába sorolt egészségügyi intézmények működhetek hazánkban. A fővárosban és az ország számos városában üzemelő az *állami kórházakat* (közkórházak, egyetemi klinikák és bábaképzők) az államkincstár tartotta fenn. Bizonyos fokú állami támogatás mellett a *törvényhatósági kórházakat* a vármegyék és a városok, az apró *községi kórházakat* – igénybe véve vármegyékük támogatását is – a városoknál kisebb települések üzemeltették. Az utolsó kategória a *magánkórház*, amelynek fenntartója magánszemély, egyház vagy egyesület volt. Természetesen valamennyi intézmény köteles volt az életveszélyben lévő betegeket azonnal fogadni. Ez esetben költségeiket a fenntartó finanszírozta, magánkórházak esetében az államkincstár kompenzálta a nem várt kiadást.²¹⁰ „Akár az országos kincstár, akár pedig valamely megye, kerület, járás, avagy község tulajdonához tartoznak – minden jelentkező beteget kötelesek személy különbség nélkül ápolás és gyógyítás végett befogadni, s ha csak fekhely nem hiányzik, beteget semmi szín alatt vissza nem utasíthatnak.”²¹¹ Írta a

²⁰⁹ A napjainkban is üzemelő új Szent János Kórház 1897-ben nyitotta meg kapuit.

²¹⁰ A kórházügy előmozdítása terén az európai kórházépítési modelleket követve új építési normákat léptettek életbe. Meghatározták az egy betegre jutó légköbmétert, az osztályok, kezelők és műtők elkülönítését, a fűtést és szellőztetést. A zsúfolt ún. német mintájú tömbépületek helyébe új, szellős pavilonrendszerű struktúrák léptek. Az új norma szerint 120 ágyig egy épületben kellett a kórházat megszervezni, e fölött már csak pavilon épülhetett. Viszont egy pavilonban 100 betegnél többet nem lehetett elhelyezni. Az építési kritériumokat az 1891. évi belügyminiszeri kórházépítési szabályzat tartalmazta.

²¹¹ PÁLVÖLGYI BALÁZS: *Kihívás és válasz – Az „állami közegészségügy megteremtése a Dualizmus időszakában.* <https://dfk-online.sze.hu/images/opus%20magistrale/2008/p%C3%A1lv%C3%B6lgyi.pdf>
(Letöltés: 2020. november 11.)

belügyminiszter 1868. évi levelében BALASSA JÁNOS professzornak a kórházügy rendezése kapcsán. 1873-ban, a városegysítés idején mindössze két intézmény, a pesti Szent Rókus és a budai Régi Szent János Kórház²¹² biztosította a fekvőbeteg-ellátást. Ismerve a korabeli lakosság már jóval negyedmillió fölötti népességszámát a város hospitális intézményeinek száma ijesztően kicsi volt. A számok magukért beszéltek, a két közkórház teljes ágyszáma együtt sem haladta meg az 1500-at!²¹³ Lemaradásunk még önmagunkhoz képest is óriási volt.

17. ábra. Budapest kórházainak ágykapacitása szerinti összehasonlítása londoni és párizsi vonatkozásban 1876-ban.

Forrás: ÁGOSTON ISTVÁN: *A kórházi kapacitások és szabályozásuk fejlődéstörténete*. Doktori (Ph.D.) értekezés. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Egészségtudományi Kar Egészségtudományi Doktori Iskola, 2013. p. 62.²¹⁴

A fővárosi kórházépítési program nem sokkal a fővárosi mentők indulása előtt vette kezdetét. 1884-ben GEBHARDT LAJOSNAK, Pest város legrégebbi kórházának, a Szent Rókus Kórház igazgatójának vezetésével összeülő szakbizottság az európai kórházépítési normákkal összhangban lévő intézmények létesítéséről döntött. „Közkórházaink kedvezőtlen fekvése, céliránytalan építkezése és részben hiányos felszerelése, azon meggyőződést érlelte meg a főváros közönségében, hogy új kórházak építése ma már elodázhatatlan, sőt mielőbb valósítandó követelmény.”²¹⁵ Áldásos igyekezetüknek hála 1884-ben nyitotta meg betegai előtt kapuit a Magyar Vöröskereszt Erzsébet Királyné Kórháza, 1885-ben a Szent István Kórház,

²¹² A mai telephelyén található pavilonrendszerű új Szent János Kórház 1898-ban épült, elődje a régi Szent János Kórház volt, mely a fővárosi Margit körút Széna tér felőli oldalán üzemelt. A fővárosi ostrom idején súlyosan megsérült, így a XVIII. századtól kórházként működő épületet a világháborús romeltakarítás munkálataival egy időben lebontották.

²¹³ SIPOS ANDRÁS: *Közegészségügy és várospolitikai Budapest, 1873-1914*. In GAZDA ISTVÁN: *A modern hazai közegészségügy kialakulása 1867–1896. Tanulmányok és dokumentumok a 150 éve megindult egészségügyi reformról*. Magyar Tudománytörténeti és Egészségtudományi Intézet, Magyar Orvostörténelmi Társaság, Budapest, 2017. 301-319. p.

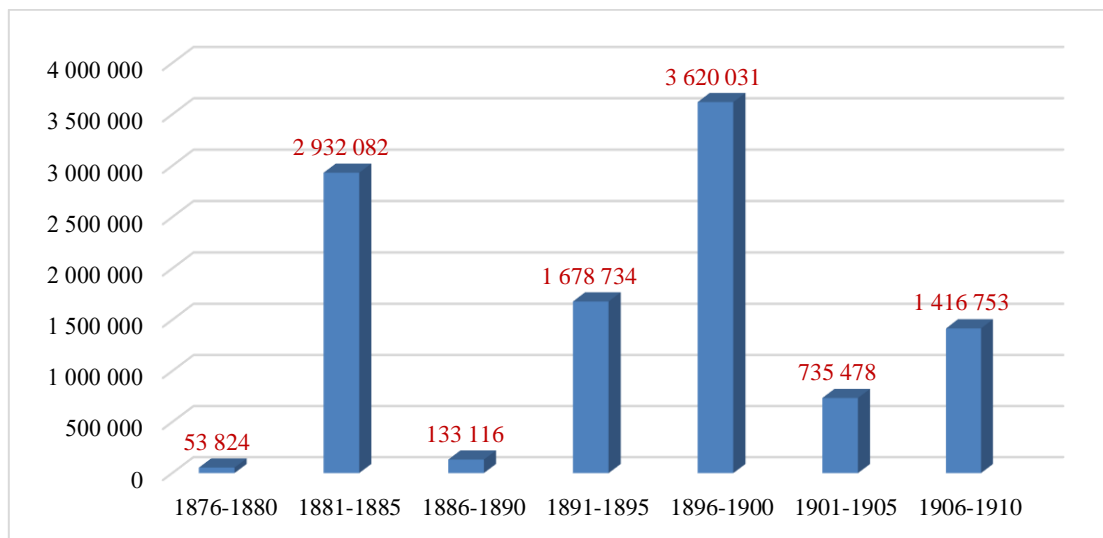
http://real.mtak.hu/46712/1/kozeu_dvd_real.pdf

(Letöltés: 2020. november 5.)

²¹⁴ http://doktoriiskola.etk.pte.hu/public/upload/files/Doktoriiskola/Tezisfuzetek/agoston_dissz.pdf (Letöltés: 2020. november 11.)

²¹⁵ GERLÓCZY GYULA – DULÁCSKA GÉZA: 1879. 231. p.

egy évtizeddel később, 1895-ben a Szent László Kórház, 1897-ben az új Szent János Kórház,²¹⁶ s az évtized végén, 1898 a Szent Margit Kórház.²¹⁷ Továbbá új pavilonok építésével pedig bővítették a főváros régebbi kórházait. A számok önmagukért beszélnek. Siettette és egyben rendezte is e fejlődést az 1876. évi közegészségügyi törvény, mivel a jogalkotó elválasztotta a kórházügyet a szegénygondozástól, majd utat nyitott az 1870-80-as években indított országos és fővárosi kórházépítési programnak.²¹⁸

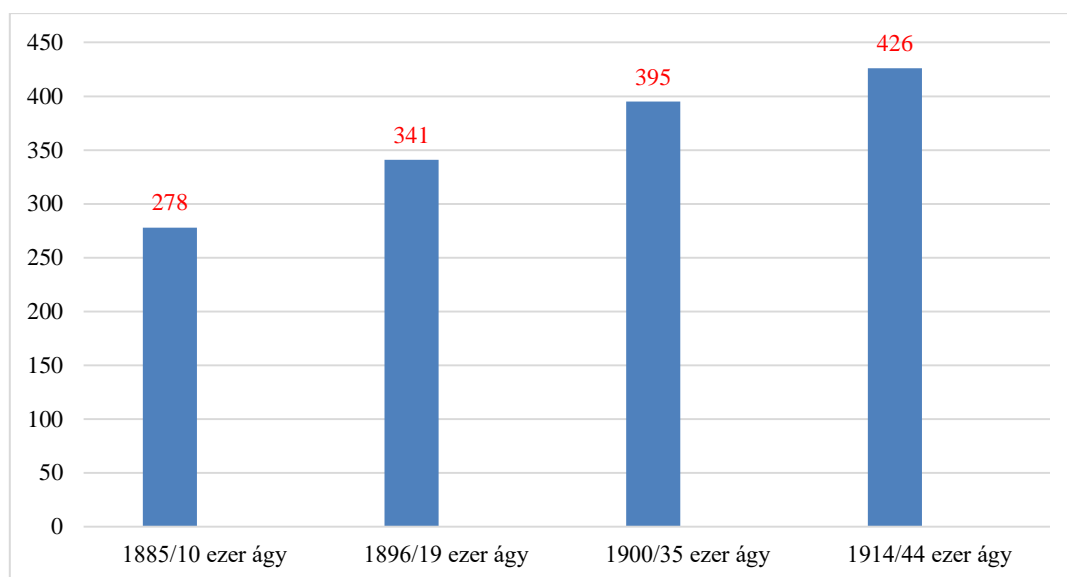
18. ábra. Budapest kórházainak bővítése koronaértékben 1876-1910 között
Forrás: SIPOS ANDRÁS: 2017. 313. P.

SIPOS ANDRÁS kimutatása szerint a fenti 35 év folyamán a fővárosra fordított 78 millió koronás, közegészségügyet érintő fejlesztésből a kórházügy 10 570 027 milliós korona dotációban részesült, ami a teljes összeg 13,5 százaléka volt.

²¹⁶ A mentők és a Szent János Kórház kapcsolata a korai időktől ismert. A kórház igazgatója 1764/99. számú levelében kifejezetten kéri, hogy a budai oldal betegeit intézményükbe szállítsák. Kórházigazgató levele a mentőknek. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1899. évi iktatókönyv, 625. folyószám.

²¹⁷ E terület növekedése lépést tartva a modern gyógyászat tudományos eredményeivel az ápolószemélyzet szakmai felkészültségével és létszámával kapcsolatban fogalmazott meg mind komolyabb követeléseket. Az eddigi, csupán gyakorlati képzést felváltotta a modern természettudományos ismeretek átadása, melynek biztosítására a korábbi oktatási modell egyre kevésbé volt alkalmas. Ezért az 1881-ben alapított Magyar Vöröskereszt Egylet magára vállalta a hivatásos és önkéntes ápolónőképzést. 1891-től immár betegápolók 30-30 fős csoportjait oktatta a fővárosban és Kolozsvárt. A középszintű állami egészségügyi szakképzés valamivel később, már az első világháborút követően indult el hazánkban.

²¹⁸ ANTALL JÓZSEF – KAPRONCZAY KÁROLY: *A magyar egészségügy az abszolutizmus és a dualizmus korában*. In GAZDA ISTVÁN: *A modern hazai közegészségügy kialakulása 1867–1896. Tanulmányok és dokumentumok a 150 éve megindult egészségügyi reformról*. Magyar Tudománytörténeti és Egészségtudományi Intézet, Magyar Orvostörténelmi Társaság, Budapest, 2017. http://real.mtak.hu/46712/1/kozeu_dvd_real.pdf (Letöltés: 2020. november 5.)

19. ábra. Az első kórházépítési program eredményei hazánkban, 1885-1914.

Forrás: KAPRONCZAY KÁROLY: *Gyógyító Budapest*. Budapest, 2011. Holnap Kiadó. 95. p.

1868-ban e korszak egyik kiemelkedő eseménye volt a kormányzat által szervezett Országos Közegészségi Tanács indulása,²¹⁹ melynek alakuló testülete e formában jelöli meg küldetésüket: „Szükséges, hogy a törvények alapján igazgatott országban a közegészségügy, az orvosi rendőrség és által az államorvosi működés úgy mint az igazságszolgáltatás – a törvényhozás útján országos törvények által alapíttassék meg és fejlesszessék ki. Szükséges, hogy a kormány, mely ezen törvények indítványozására első helyen hivatva van és mely azok kivitele felett örökös, olyan egyénekből álló testülettel rendelkezessék, mely megvitatandó tudományok és tapasztalatok színvonalán állván képes legyen, a kormányt feladatában tanácsával segíteni...”²²⁰ Feladatait az 1876. évi XIV. tc., *A közegészségügy rendezéséről* szóló törvény 169. §-a ekképpen fogalmazta meg: „A közegészségi ügyek tudományos tárgyalása céljából egy véleményező s indítványozó testület állítatik fel, melyben minden, ez irányban jelentékeny szakma képviselve legyen.”²²¹ Az új, országos ügyekben tanácsadó és indítványozó tudós testület alapítását a király 1869. április 9-ei kinevezési okmányával engedélyezte. Június 14-én a belügyminiszter előterjesztése nyomán a kormányzat BALASSA JÁNOS professzort tette meg elnökéül.²²² A Tanács nem kisebb hatáskörrel volt felruházva, mint a szakterületet érintő kormányzati döntés véleményezése, a járványos, fertőző és átörökölhető betegségek megakadályozása, az orvosi, gyógyszerészi és állatgyógyászati, orvostörvényszéki rendszabályok indítványozása, felülvéleményezés orvostörvényszéki esetekben, véleményezés orvosi műhibák feltárásában, véleményezés az állami közgyógyintézeteknél alkalmazandó orvosok személye tárgyában, továbbá egységes gyógyszerkönyvnek és árszabály-tervezetének

²¹⁹ Az intézmény új szervezeti keretét az 1936. évi IX. tc. 15. §-a alakította ki, mely nevének némi változását is maga után vonta, Országos Közegészségügyi Tanács néven.

²²⁰ SÓTONYI PÉTER: *Az Egészségügyi Tudományos Tanács története (1863-2009)*. *Egészségtudomány*, LIV. évf., 2010. 3. sz. http://egeszsegtudomany.higienikus.hu/cikk/2010_3/Sotonyi.pdf (Letöltés: 2021. 06. 30).

²²¹ KAPRONCZAY KÁROLY: *A magyarországi közegészségügy története 1770-1944. Jogalkotás, közegészségügyi intézmények, szakirodalom*. Budapest, 2008, Semmelweis Egyetem Közegészségtani Intézet-Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár-Magyar Tudománytörténeti Intézet. 214. p.

²²² A Tanács alakulásával szemben a *Gyógyászat* c. szaklap Balassa túlzott befolyását sérelmezte, mely „kiragadja” a közegészségügy szervezését az arra hivatott orvosok kezéből és egy szűk testület, a Tanács ügyévé teszi. ²²² A *Hon* pedig a politikai szimpátia alapján kiválasztott, Deák-párti szakemberek országos ügyekhez történő ferközését kiáltotta. Természetesen alaptalanul. KAPRONCZAY KÁROLY: 2008. 125. p.

szerkesztése. Legfőbb tevékenysége – sok más, a közegészségügyet érintő, szabályozó, tudományos megalapozottsággal kidolgozott, de sokszor a megvalósítást már el nem érve – a járványok megelőzéséből és leküzdéséből állt.²²³ Szakperiodikája, az 1887-től FODOR JÓZSEF főszerkesztésében megjelenő *Egészség* c. folyóirat volt.

Orvosaink száma még mindig aggasztóan kevés volt. A korabeli felmérés szerint a városegysítés éveiben a fővárosban elhunytak 25 százaléka még semmilyen orvosi kezelésben nem részesült korábban. Ezt az említett fejlesztéseknek köszönhetően, később sikerült 5-7 százalékra csökkenteni.²²⁴ Szerencsére e korban már a mortalitási index is csökkenőben volt, miután a városegysítés után lassan elmaradtak a demográfiai katasztrófát okozó járványok. A századfordulóig még vissza-visszatérő kolera- és himlőjárványok már nem fenyegették a zsúfolt, egészségtelen környezetben élő százvezrek életét. Az utolsó, 1892/93. évi kolerajárvány 636 elhunytat hagyott maga után.²²⁵ Hogy mindezek visszaszorulóban voltak, nemcsak a hospitális háttér kiépítése, hanem a vezetékes ivóvíz rendszerének korszerűsítése is kellett.²²⁶

A fertőző halálokok fokozatos visszaszorulásával egy időben tipikus, 20. századi nagyvárosi ártalomként emelkedett viszont a légzőszervi és keringési, szív eredetű (5%-ról 17%-ra) és rákbetegségben (2%-ról 9%-ra) megbetegedettek és elhunytak száma.²²⁷ Ez utóbbi nemcsak a magasabb életkornak, hanem a szennyezettebb ipari környezetnek is betudható volt. A járványok elleni hatékony küzdelem magvalósítása végett kormányzati feladatként fogalmazódott meg egy modern közegészségügyi intézményrendszer felállítása. E gondolat megvalósításának jegyében állították volna fel az Országos Közegészségügyi Intézetet, de mint annyi más kezdeményezést, ez utóbbit is az I. világháború kirobbanása akadályozta meg. Szerencsére bő egy évtizeddel később, 1927-ben a jogalkotó mégis életre hívta az Országos Közegészségügyi Intézetet. Megteremtette ezzel a fertőző betegségek laboratóriumi diagnosztikai hálózatát, az oltóanyaggyártást és az ivóvíz ellenőrzését is.²²⁸

²²³ Szerepe mégis meghatározó volt, mert ott volt az 1876. évi XIV. törvénycikk, a hazai népegészségügyet generálisan szabályozó jogszabály megalkotásakor, s kezdetét vették a Budapesti Tudomány Egyetem orvosi karának klinikai tömbjeinek építkezései is. Hazánk Kolozsvárt megalakuló második egyetemének születő orvosi fakultása, majd a pesti és kolozsvári karokon felállított közegészségügyi tanszékek is munkásságát dicsérik.

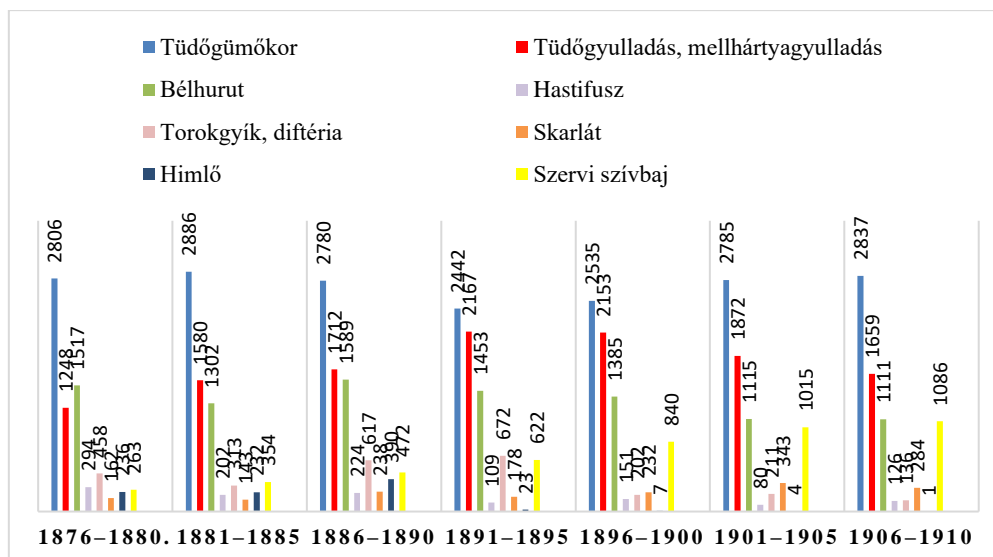
²²⁴ SIPOS ANDRÁS: 2017. 304. p.

²²⁵ SIPOS ANDRÁS: 2017. 305. p.

²²⁶ A főváros vízellátásának biztosítása végett az 1868/69-ben létesített ideiglenes vízmű még szűretlen Duna-vízet szivattyúzott a hálózatba. Így a *Vibrio cholerae* kórokozóval szennyezett folyóvíz akadálytalanul juthatott el valamennyi fogyasztóhoz. Az évtized utolsó éveiben felismerve az ok-okozati összefüggést a szűretlen vezetékes-vízellátást az 1892. évi utolsó fővárosi kolerajárvány idején szüntették be végleg. A súlyos helyzet rendezését a káposztásmegyeri vízmű üzembe helyezésével sikerült rendezni, mely kapacitásának köszönhetően a főváros teljes területét ellátta.

²²⁷ KAPRONCZAY KÁROLY: 2017. 670. p.

²²⁸ KAPRONCZAY KÁROLY: *A járványok elleni küzdelem intézményrendszerének kiépítése Magyarországon*. In GAZDA ISTVÁN: *A modern hazai közegészségügy kialakulása 1867–1896. Tanulmányok és dokumentumok a 150 éve megindult egészségügyi reformról*. Magyar Tudománytörténeti és Egészségtudományi Intézet, Magyar Orvostörténelmi Társaság, Budapest, 2017. http://real.mtak.hu/46712/1/kozeu_dvd_real.pdf (Letöltés: 2020. november 5.)

20. ábra. Budapest halandóságának megoszlása a vezető halálokok szerint

Forrás: SIPOS ANDRÁS: 2017. 305. p.²²⁹

KAPRONCZAY KÁROLY több korszakot átölelő munkája alapján, ha átlagot számolunk, alig több mint két és fél évente egy újabb egészségügyi intézmény nyithatta meg kapuit fővárosunkban. Az újak létesítése mellett modernizációs program keretében bővítették a Szent Rókus Kórházat, s ahol még nem érvényesült az új működési struktúra, ott a legújabb szabályok szerint kellett azokat megvalósítani. Így az 1891. évi 48160. számú belügyminiszteri rendelet külön rendelkezett a kórháztervezési pályázatokról, melynek figyelembevételével kellett elbírálniuk és engedélyezniük a szakhatóságoknak a benyújtott terveket. Érthető módon a rendelkezés egyik legfontosabb szempontja a zsúfoltság jövőbeni elkerülése volt, így 120 ágynál nagyobb kapacitású kórházi egységet már csakis pavilonos formában lehetett kialakítani. Egy pavilonban 100 betegnél többet nem helyezhettek el, a létesítmény csatornázása alapkövetelmény volt. Meghatározták a helyiségek méreteit és funkcióit, s annak tükrében kellett őket a tervdokumentációban feltüntetni. Az elhunytak tárolására a rendelet külön kitért. Minden intézménytől megkövetelte, hogy az e célból létesítendő pavilont a betegellátó egységektől minimum 50 méter távolságra lehetett csak kialakítani. A szabályozás természetesen az egyházi fenntartású intézményekre is vonatkozott. E jótékony fejlesztés keretében nyitotta meg kapuit 1907-ben a budai irgalmas rendiek új központi épülete a Margit híd közelében a budai oldalon. Néhány évvel korábban, 1889-ben az öt pavilonból álló pesti Zsidó Kórház, a Pesti Izraelita Hitközség Közkórháza kezdhetette meg működését. Mindehhez társulva a Pesti és a Kolozsvári Egyetem orvosi karainak újonnan létesített klinikai és oktató tömbjei adtak újabb lendületet az 1880-as évektől. Míg az orvosi kar 1870-ben mindössze 146 betegágygal, 1900-ban már a tízszeresével, 1500-al rendelkezett, a kolozsvári 1046-al.²³⁰

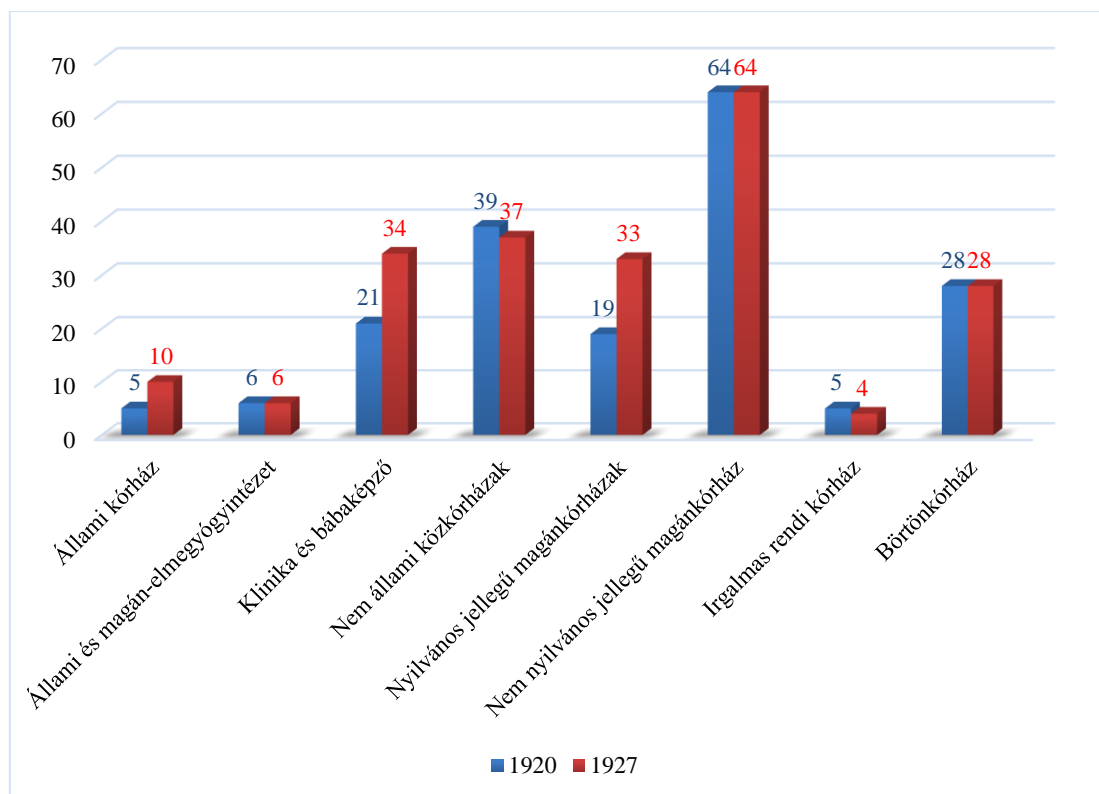
E fejlődés országos léptékben is rendkívül figyelemre méltó volt. Kórházaink száma a kiegyezés korában még 92, 1915-re 427-re nőtt. Ágyaik száma 4074-ről 45 590-re, több mint 11-szeresére emelkedett.²³¹ 10 ezer lakosra 25 ágy jutott, mely európai mércével nézve is

²²⁹ SIPOS ANDRÁS a fentiek melletti baleseti és mérgezési halálnemek gyakoriságára nem tér ki. A grafikonon általam nem feltüntetett, de a tanulmányban szereplő „egyéb halálokok” alatt értendőek a baleseti mechanizmusok, kriminális, toxikológiai esetek, szuicidiumok, további belgyógyászati, az időskori elhalálozások, és stb. Ezek a tárgyalt időszak alatt az összes halálesetek felét tették ki. Számuk sajnálatos módon évről-évre emelkedett (5469, 5718, 6468, 6683, 7041, 7624, 8568).

²³⁰ KAPRONCZAY KÁROLY: *Gyógyító Budapest*. Budapest, 2011. Holnap Kiadó. 95. p.

²³¹ ÁGOSTON ISTVÁN: 2013. 63. p.

kimagaslóan jó eredmények számított. Az akkoriban még világbirodalmát irányító Angliában is 51 betegség jutott, ami csupán a kétszerese volt a magyarországinak.²³² Sajnos a trianoni katasztrófát követően hazánk elveszítette kórházainak 60%-át, a trianoni országterületen mindössze 183 gyógyintézmény maradt. Kórházaink kapacitása 26 451 betegágyra redukálódott.²³³ A veszteséget SCHOLTZ KORNÉL belügyi államtitkár ekképpen jellemezte: „Magyarország legnagyobb és legjobban berendezett gyógyintézetei azokban az alföldek peremén levő, magas kultúrájú, virágzó városaiban épültek, amelyeket az ország testéről leszakítottak. Elvesztettük ezzel a megcsonkítással az egyetemi klinikákká fejlesztett pozsonyi, a háború alatt épült kassai állami kórházakat, a szatmárnémeti, nagykárolyi, nagyváradi, aradi, temesvári és szabadkai nagy közkórházakat...”²³⁴

21. ábra. Kórházaink típusai és fejlődésük a Magyar Királyságban 1920 és 1927 között
Forrás: ÁGOSTON ISTVÁN: 2013. 65. p.

A lehetőségek adta erőforrásokat kihasználva a fejlődés Trianont követően már korántsem olyan dinamikus, mint a megelőző időszakban volt. Ennek ellenére a második kórházépítési program keretében kórházaink száma 291-re növekedett 1935-re, ágykapacitásuk pedig 46 459-re. A felsőoktatás, az orvos- és ápolóképzés fejlesztése szintén tetten érhető a klinikai és bábaképző fekvőbeteg intézmények gyarapodásával együtt.²³⁵

²³² KAPRONCZAY KÁROLY: *Kórházügy a statisztika tükrében*. In GAZDA ISTVÁN: A modern hazai közegészségügy kialakulása 1867–1896. Tanulmányok és dokumentumok a 150 éve megindult egészségügyi reformról. Magyar Tudománytörténeti és Egészségtudományi Intézet, Magyar Orvostörténelmi Társaság, Budapest, 2017. http://real.mtak.hu/46712/1/kozeu_dvd_real.pdf (Letöltés: 2020. november 8.)

²³³ ÁGOSTON ISTVÁN: 2013. p. 63.

²³⁴ ÁGOSTON ISTVÁN: 2013. p. 63.

²³⁵ ÁGOSTON ISTVÁN: 2013. 65. p.

A Magyar Királyi Honvédség 1870-es években felállított katona-egészségügyi szolgálata a Honvédelmi Minisztérium VIII. Egészségügyi Osztályának irányítása alatt állt. Orvosi kara harminckét évesnél fiatalabb, önként jelentkezőkből, majd egyéves katonaorvosi iskolát végzettekből és harmadéves, honvéd ösztöndíjra jelentkező medikusokból állt. A végzetek hatéves szolgálatra kötelezték magukat, de a törzstiszti tanfolyamot elvégezve, akár a tábornoki rangot is elérhették. Hazánkban 127 katonaorvos teljesítette szolgálatát a Magyar Királyi Honvédségnél, a közös hadseregnél 1230, a császári véderőnél 239 katonaorvos állt szolgálatban.²³⁶ A közös Hadügyminisztérium az ország nagyvárosaiban (Kolozsvár, Debrecen, Pécs, Szeged, Győr, Pozsony, Nagyvárad, Nagykanizsa, Kaposvár, Budapest) helyőrségi kórházakat állított fel. A budapesti Magyar Királyi Budapesti 1. számú Helyőrségi Kórház, későbbi Zita Királyné Kórház felállításáról az 1898. évi 59. számú rendelet intézkedett. Hogy az állandó orvosi jelenlétet és gyors beavatkozást biztosítani lehessen, a Hadügyminisztérium az 500 főt meghaladó katonai egységeknél csapatkórházakat is szervezett. Ahol ennek felállítására nem nyílt mód, ott gyengélkedőt létesítettek.

Másfél évtizeddel később, az első világháború idején a fővárosba özönlő katonasérültek elhelyezése végett a minisztérium még további 29, helyőrségi mintára szervezett hadikórházat létesített.²³⁷ Súlyos helyzetet teremtett a hátszág betegellátása terén, hogy a katonaegészségügyi apparátus még a tartalékos állományban lévő orvosokat is bevonultatta, ami az akkori magyar orvoslétszám 40%-át jelentette. A katona-egészségügy kiegészítőjeként állították fel 1915-ben az Országos Hadigondozó Hivatalt, mely a harci cselekmények során lerokkant, munkaképtelen fiatalok, özvegyek és árvák segélyezésével foglalkozott. Hatalmas veszteségeket szenvedett el e téren is az ország, ugyanis 1918 őszén a tartós orvosi ellátásra szoruló sérültek, rokkantak számát már félmillióra becsülték.²³⁸ Trianont követően a magyar hadsereg létszáma 35 000 főre redukálódott, így az egészségügyi apparátus is e számok mentén formálódott. Ám az orvoslétszám mégsem csökkent, mert a világháborús katonasérültek utógondozása, rehabilitációja a honvédség feladatához tartozott. Katonaorvosaink 450 főnyi állománya még némi emelkedést is mutatott.

PÁLVÖLGYI BALÁZS ekképpen összegzi a dualizmus-kori népegészségügy eredményeit és hiányosságait: „A dualizmus időszakában az egészségügyi ellátó- és igazgatási rendszer – fölhasználva az orvostudomány legújabb eredményeit – hatalmas fejlődésen ment keresztül, hiszen létrejött egy működőképes alap- és egyes területeken szakellátórendszer, komoly lépések történtek az orvos-ellátottság javítására, a kórházi ágyak száma megsokszorozódott s végeredményben az egészségügy kezelése szinte minden szinten – még ha olykor felemás módon is –, de felvállaltan állami feladattá vált. Adós maradt ugyanakkor a korszak az önálló minisztérium, a társadalombiztosítás létrehozásával, a kórház-ügy átfogó rendezésével, valamint olyan kapcsolódó területek megfelelő szabályozásának kidolgozásával, mint amilyen pl. az illetőség intézménye, és olyan fogalmak jogszabályi meghatározásával, mint amilyen pl. a szegénység volt.”²³⁹ Az orvos-ellátottság terén is megmutatkozott Budapest túlsúlya, a húszmilliós ország 6192 orvosából a teljes kar 25%-a, 1548 fő a fővárosban praktizált. Ez természetesen a vidéki lakosságot hozta hátrányos helyzetbe. Míg a fővárosban 603 lakosra jutott egy orvos, addig hazánk többi részén csupán 4419 lakosra!²⁴⁰

²³⁶ KAPRONCZAY KÁROLY: 2011. 112-113. p.

²³⁷ KISS GÁBOR (Szerk.): *A Hadtörténeti Levéltár katona-egészségügyi iratainak repertórium 1740-1980.* <http://vmek.oszk.hu/01400/01472/01472.pdf> (Letöltés: 2020. november 8.)

²³⁸ KAPRONCZAY KÁROLY: 2011. 113. p.

²³⁹ PÁLVÖLGYI BALÁZS: 2008. 179. p.

²⁴⁰ BRESZTOVSZKY EDE: 1915. 462. p.

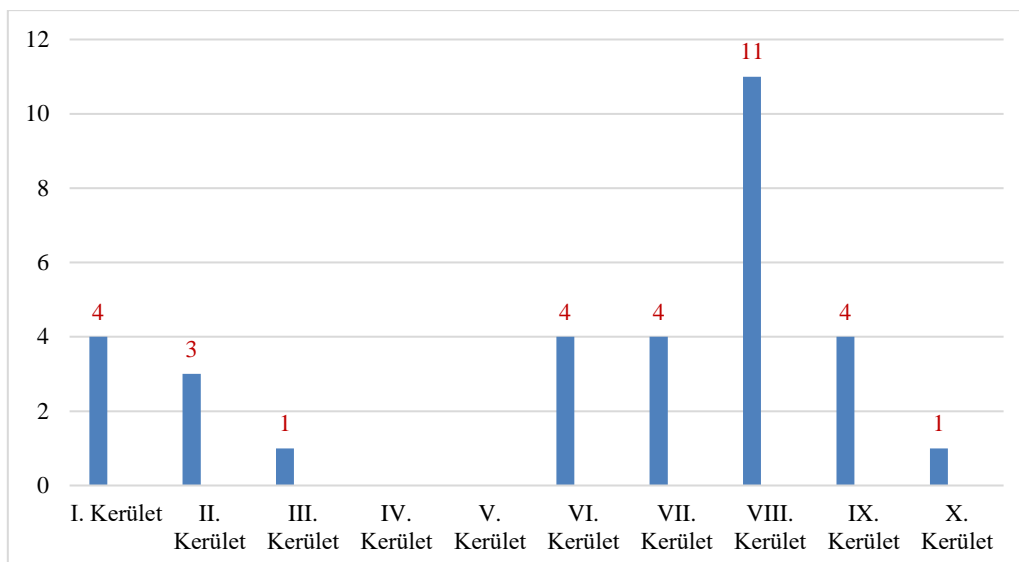
A mentők és a főváros kórházai, ahogyan napjainkban is, egyfajta szimbiotikus állapotban éltek meg mindennapjaikat. Amennyiben a beteg az első ellátást követően további kezelést, vagy csak megfigyelést igényel, akkor a prehospitális ellátó és a kórház egy egymásra szervesen épülő folyamat együtteseként egészíti ki egymást. Ennek ellenére, a mentők beszámolóí szerint még mindig kevés a kórházi ágy és sok a panasz. Napi problémát okozott a betegátadás. Ez utóbbi egy 1917. évi beszámolóéból is megerősítést nyer az üres ágyakat nyilvántartó szolgáltatás, az ágynyilvántartó hivatal kezdeményezése kapcsán a *Mentők Lapjában*: „A betegeket nem fogják ezentúl egyik kórházból a másikba hurcolni, nem történik meg a jövőben, hogy útközben elvéreznek, megszűnik az az embertelen és kegyetlen állapot, hogy a mentők kocsját a kórházakban » megtelt « jelzésű táblák fogadják és hogy a súlyos betegekkel néha egész napon át kell házalni, amíg végre valamelyik kórházban befogadják őket.”²⁴¹ Súlyos kritikája ez a korabeli rendszernek, amit a korabeli mentők fogalmaztak meg. Az apró közlemények rovatban olvasható írás az alábbi gondolattal zárul: „Mi mentői szempontból csak a következőket jegyezzük meg: Nem az üres ágyak nyilvántartása hiányzott eddig, hanem maguk az üres ágyak. Kevés a kórház! Kevés az üres ágy! Annyi hely kellene, hogy az utcáról felszedett balesettest bármely kórház minden körülmények között felvehesse.”²⁴²

Kimutatásaik szerint betegeiket a helyszíni ellátást követően Budapest I. kerületében az Új Szent János Kórházba, Lipótmezei Állami Tébolydába, a XVII. Katonai Kórházba, az és a Vöröskereszt Erzsébet Kórházába, a II. kerületben az Irgalmasrendi Kórházba, a Szent János Kisegítő és a Szent Erzsébet Zárda Kórházba szállították. A III. kerületben a Szent Margit Kórházba. Az V. kerületben kórház híján a Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület Markó utcai székházába, ahol az utcáról betérő ambuláns, ill. beszállított betegeiknek kialakított vizsgálóhelyiséget, a „műtőszobát” és a megfigyelésre visszatartottak számára fektetőt alakítottak ki. A VI. kerületben az Izraelita Hitközség, a XVI. Katonai és a Bródy Adél Gyermekkórházba, a VII. kerületben a Gróf Apponyi Albert Poliklinikára és a Ferencz József Kereskedelmi Kórházba. Az Erzsébet Szegények Házába, s a Bethesda Kórházba. A VIII. kerületben a Szent Rókus, az Új Dolog Fiókkórházba, a Stefánia Gyermekkórházba, a Pesti Egyetem I. és II. számú Sebészeti, I., II. és III. Belgyógyászati, továbbá az I. és II. számú Szülészeti Klinikáira. Valamint a Rendőrségi Rabkórházba, a IX. kerületben az Erzsébet, a Szent István, a Honvéd Helyőrségi Kórházba és a hadikórházzá alakított Telepy utcai Kórházba. Statisztikájuk szerint legtöbb betegüket a kor egyik legnagyobb kapacitású intézményébe, a Szent Rókus Kórházba szállították. Munkájuk egy speciális részét képezte pszichiátriai betegek ellátása és szállítása, akiket a Lipótmezei Állami Tébolydába, az Elme-kórtani Klinikára, az Angyalföldi Elme-és Ideggyógyintézetbe, a Fővárosi Elmebeteg Megfigyelőbe, az Erzsébet Szegények Házába és további magán pszichiátriai intézményekbe transzportáltak.²⁴³

²⁴¹ Kórházi nyilvántartó. *Mentők Lapja*, 15. évf. 1917. 6. sz. 98. p.

²⁴² Kórházi nyilvántartó: 1917. 98. p.

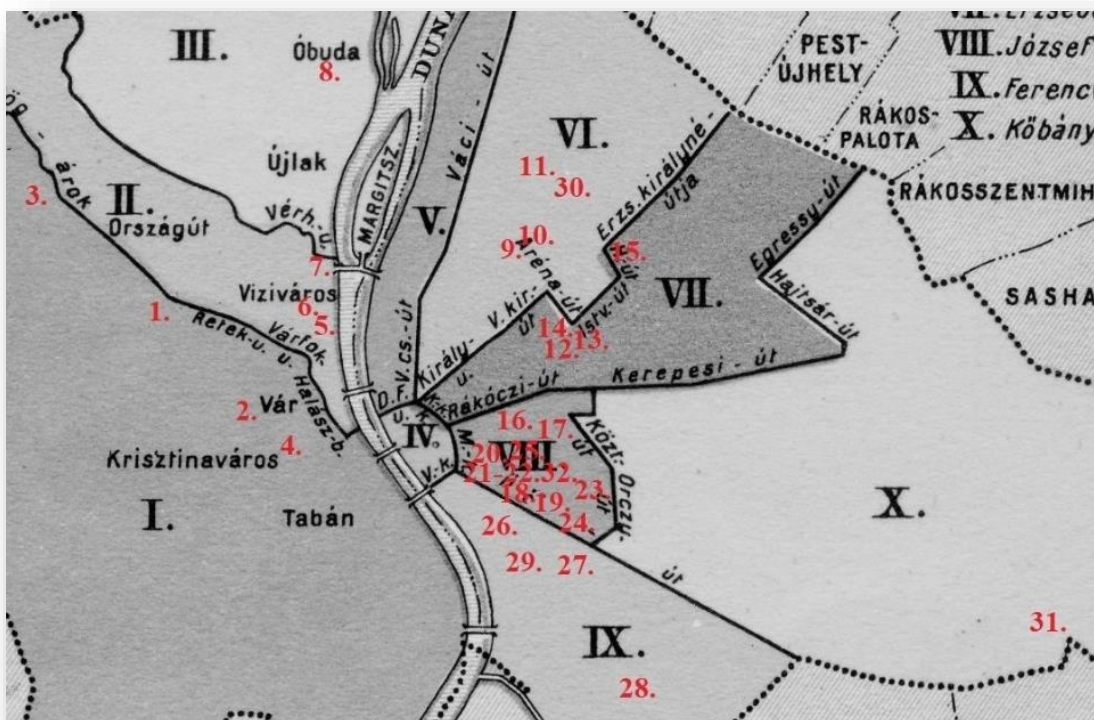
²⁴³ A rendszeressé váló pszichiátriai betegszállítások nemcsak kapacitásukat, hanem a kor úthálózatának állapota járműveiket is megterhelte, melyek komoly sérüléseket szenvedtek a szállítások során. Különösen igaz ez a budai oldal úthálózatának korabeli állapotára. Főleg a Lipótmezei Állami Tébolydába irányuló szállítások során gyakori panasz az úthálózat kiépítetlensége. A BÖME előterjesztése a Hidegkúti és a Lipótmezei utak rossz állapota és az ennek okán bekövetkező jármű-sérülésekről. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1899. évi iktatókönyv, 278. folyószám. A BÖME előterjesztése a Hidegkúti út szükséges karbantartásáért. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1899. évi iktatókönyv, 410. folyószám.

22. ábra. Célintézményként szereplő kórházak száma a századfordulón.

A IV. (Belváros), az V. (Lipótváros) kerületekben nem üzemeltek fekvőbeteg-ellátó intézmények.

Forrás: Kórházi nyilvántartó: 1917. 98. p.

23. ábra. Célintézményként szereplő kórházak lokalizációja a fővárosban, 1910.

Forrás: Budapest (1908) • Budapest közigazgatási térképsorozata.²⁴⁴

Új Szent János Kórház (1.), Lipótmezei Állami Tébolyda (3.), XVII. Katonai Kórház (2.), Vöröskereszt Erzsébet Kórház (4.), Szent Erzsébet Zárda Kórház (5.), Szent János Kisegítő Kórház (6.), Irgalmasrendi Kórház (7.), Szent Margit Kórház (8.), Izraelita Hitközség Kórháza (9.), Bródy Adél Gyermekkórház (10.), XVI. Császári és Királyi Katonai Kórház (11.), Gróf Apponyi Albert Poliklinika (12.), Ferencz József Kereskedelmi Kórház (13.), Erzsébet Szegények Háza (14.), Bethesda Kórház (15.), Szent Rókus Kórház, (16.), Új Dolog Fiókkórház (17.), Stefánia Gyermekkórház (18.), Pesti Egyetem I. (19.) és II. számú Sebészeti (20.), I. (21.), II. (22.) és III. Belgyógyászati Klinika (23.), I. (25.) és II. számú Szülészeti Klinika (24.), Erzsébet Kórház (26.), Szent István Kórház (27.), hadikórházzá alakított Telepy utcai Kórház (29.), Magyar Királyi Honvéd Helyőrségi Kórház (28.), Angyalföldi Elme-és Ideggyógyintézet (30.), Fővárosi Elmebeteg Megfigyelőbe (31.), Elmekórtani Klinika (32.)

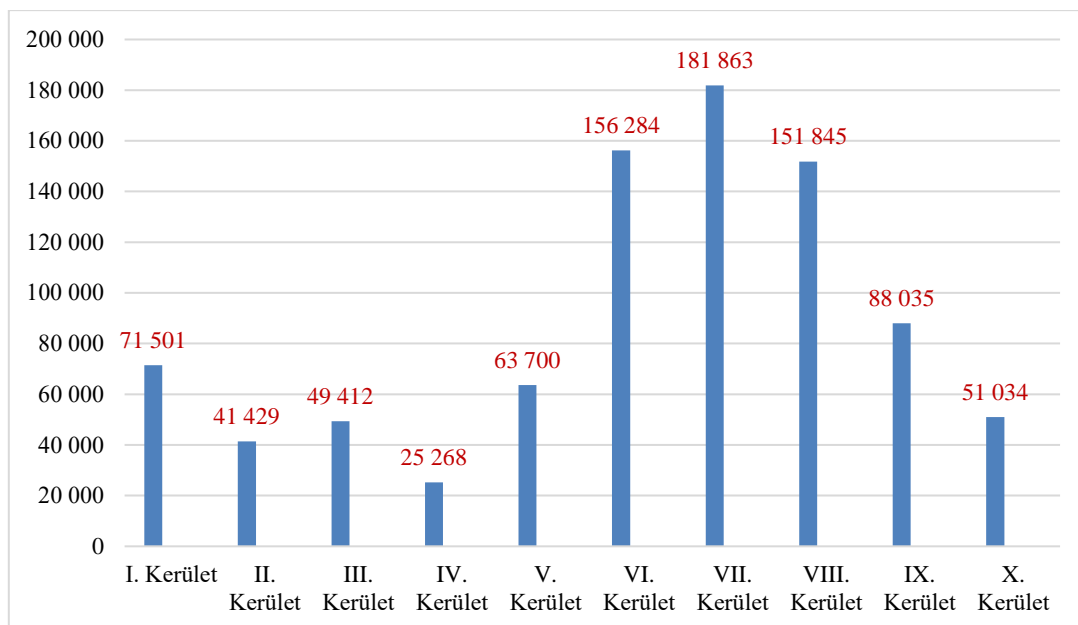
A fenti térképen látszik, hogy a korabeli kerületek kórházi ellátottsága mentő-viszonylatban viszonylag egyenletesnek mondható. A budai oldalon nyolc fekvőbeteg intézmény állt a betegek szolgálatára. Óbuda e téren kivétel, mely összesen egy intézmény birtokosa volt, holott a főváros harmadik legnagyobb kerületként többre lett volna jogosult. Ráadásul kórháza nem is állami alapítású és fenntartású volt. A jobb parti, budai városrész elérése a Markó utcából három közúti hídon volt lehetséges (Margit híd, Lánchíd, Ferenc József híd), melyhez – a Lipótmezei Állami Tébolyda és a Szent Margit Kórház kivételével – viszonylag rövid út vezetett. Ám a korabeli úthálózat minősége miatt a hatalmas területen élő 162 342 budai lakos elérése korántsem volt egyszerű feladat. Már csak azért sem, mert a

²⁴⁴<https://mapire.eu/hu/map/budapest1908/?bbox=2117009.6930912323%2C6024126.391847963%2C2125604.0814590473%2C6026992.780408657&layers=99> (Letöltés: 2020. november 14.)

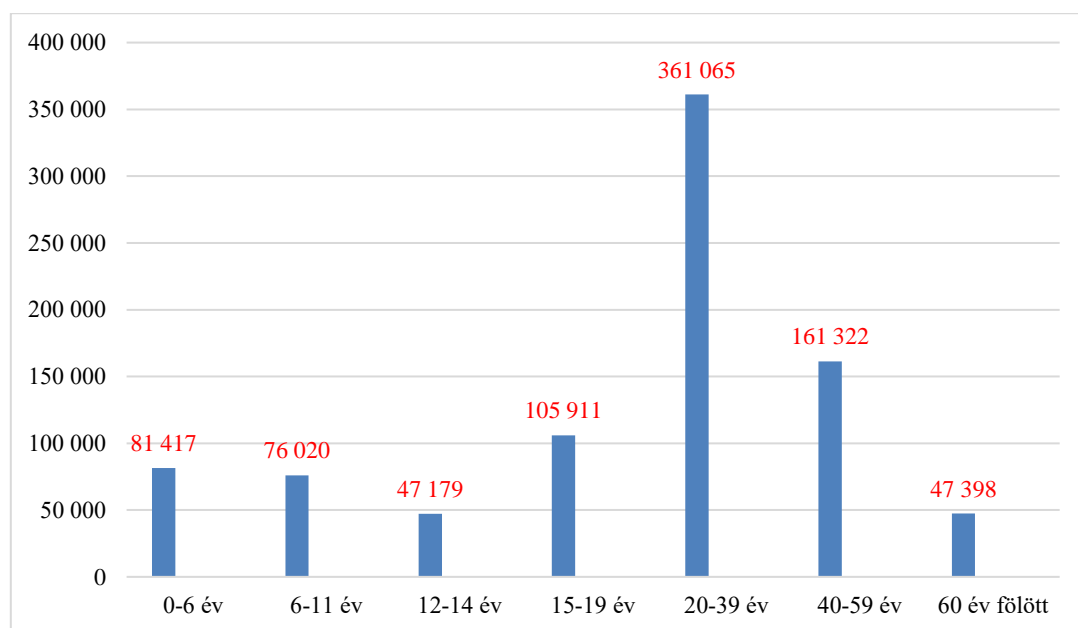
többszörféle egy vagy két mentőfogatot kiállító mentőket órákra lekötötte egy távolabbi, budai mentőfeladat teljesítése.

A pesti oldalon – a lakosság lélekszáma miatt is – lényegesen nagyobb kórházi kapacitások álltak rendelkezésre. A 718 029 lakosú városrész huszonnégy intézményével számolhattak a mentők. Belváros, Lipótváros és Kőbánya kivételével kórházak sűrű hálózata fogadta betegeit. Az ellátottság talán egyedüli szépségfoltja a korabeli gyermekgyógyászati háttérrel rendelkező intézmények alulreprezentáltsága volt. Az 1910. évi népszámlálás adatai szerint a 880 371 lakosú fővárosban 205 015 gyermekkorú lakos (0-14) élt, a teljes lakosság közel egynegyede, 23 százaléka volt.²⁴⁵ A helyzet rendezésére a fővárosnak mielőbb megoldást kellett találnia. Különösen jó ellátottságú volt Budapest egyik legkisebb, ám lakosságát tekintve a harmadik legnépesebb, 151 845 főnyi VIII. kerülete. Ennek egymagának közel annyi polgára volt, mint a budai oldal három kerületének együttesen. A mentők szempontjából nagy előnyt jelentett közelsége és a Pesti Egyetem kiépülő klinikai hálózatának tizenegy intézménye. A századfordulós Józsefváros fővárosunk közegészségügyének legmagasabb szinten ellátott kerülete volt. E sikertörténettel volt ellentétes a X. kerületi Kőbánya ellátottsága, melynek területén sem mentőállomást, sem fekvőbeteg intézményt nem sikerült létesíteni. Egy évszázaddal ezelőtt, a lóvontatású járművek korában a legtávolabbi városrész volt a Markó utcából induló mentőknek. Mint panaszkodták, egy-egy kőbányai riasztás során hosszú órákra nélkülözni voltak kénytelenek kocsijaikat, orvosukat. A gyárairól, ipartelepeiről ismert kerület ugyanis mind gyakrabban igényelte a mentők segítségét. Lakosságszámának arányához képest, a csupán egy elmeorvosi megfigyelő intézménnyel rendelkező kerület ellátása nem ritkán a szokottnál is nagyobb megterhelést jelentett.

²⁴⁵ 1910. évi népszámlálás 1. A népesség főbb adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint. 563. p. https://library.hungaricana.hu/hu/view/NEDA_1910_01/?pg=630&layout=s (Letöltés: 2020. november 15.)

24. ábra. Budapest kerületeinek lakosság száma ezer főben az 1910. évi népszámlálás alapján.
 Forrás: Az 1910. évi népszámlálás 1. A népesség főbb adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint. 563. p.²⁴⁶

25. ábra. A népesség korcsoportok megoszlása a fővárosban, ezer főben az 1910. évi népszámlálás alapján.

Forrás: A 1910. évi népszámlálás 1. A népesség főbb adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint. 198. p.²⁴⁷

²⁴⁶ https://library.hungaricana.hu/hu/view/NEDA_1910_01/?pg=265&layout=s (Letöltés: 2020. november 15.)

²⁴⁷ https://library.hungaricana.hu/hu/view/NEDA_1910_01/?pg=265&layout=s (Letöltés: 2020. november 15.)

KERÜLET	LAKOSSÁG	GYERMEKEK (6-14 ÉVES)	KÓRHÁZAK
I.	71 501	6 709	XVII. Katonai Kórház, Vöröskereszt Erzsébet Kórház, Új Szent János Kórház, Lipótmezei Állami Tébolyda, ÚJ SZENT JÁNOS KÓRHÁZ GYERMEKOSZTÁLYA
II.	41 429	3 415	Irgalmasrendi Kórház, Szent János Kisegítő Kórház, Szent Erzsébet Zárda Kórház
III.	49 412	5 587	Szent Margit Kórház
IV.	25 268	1 542	-
V.	63 700	5 177	-
VI.	156 284	12 722	Izraelita Hitközség Kórháza, XVI. sz. Császári és Királyi Katonai Kórház, Angyalföldi Elme- és Ideggyógyintézet BRÓDY ADÉL GYERMEKKÓRHÁZ
VII.	181 863	15 291	Gróf Apponyi Albert Poliklinika, Erzsébet Szegények Háza, Ferencz József Kereskedelmi Kórház, Bethesda Kórház
VIII.	151 845	11 833	Szent Rókus Kórház, Új Dolog Fiókkórház, I. és II. számú Sebészeti, I., II. és III. Belgyógyászati, I. és II. sz. Szülészeti Klinika, Elmekórtani Klinika, Rendőrségi Rabkórház, STEFÁNIA GYERMEKKÓRHÁZ
IX.	88 035	7 739	Erzsébet Kórház, Szent István Kórház, Honvéd Helyőrségi Kórház, Telepy utcai Hadikórház
X.	51 034	6 005	Fővárosi Elmebeteg Megfigyelő

3. táblázat. Budapest felnőtt és gyermekkorú lakosai kerületenként és szóba jöhető kórházi ellátásuk az 1910. évi népszámlálás alapján.

Forrás: A 1910. évi népszámlálás 1. A népesség főbb adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint. 563.p.²⁴⁸

Budapest mentőinek szerepe nem csak a prehospitális ellátásban, hanem a hospitális ellátás terén is fontos tényező még e korban, mivel kórház nélküli kerületükben gyakran a Markó utcai ambulancián helyezték el betegeiket. Gyermekkorházak terén az akkori ellátórendszer a felnőtt lakossághoz képest jócskán alulreprezentált volt. Intézményeiket a fenti táblázatban külön kiemelve tüntettem fel.

* * *

Egy város lakóinak életét, biztonságérzetét településük infrastrukturális rendszerének minősége, s azon belül az egészségügyi ellátórendszer milyensége már a dualizmus korában is meghatározta. Amint a fenti felsorolásban igyekeztem bemutatni e téren a főváros intézményeinek rendszere – a nyugat európai nagyvárosokhoz képes jókora hátrányt behozva – viszonylag kiépítettnek volt mondható. KAPRONCZAY KÁROLY kutatásainak köszönhetően a kutató alapos betekintést nyer e területre, mely a fővárosi kórháztörténetét is ismerteti. Kutatása mellett a korabeli mentők beszámolója is a források sorát gazdagítja. A *Mentők Lapja* több száma is ismerteti napi kapcsolatukat azon egészségügyi intézményekkel, melyek betegeiket

²⁴⁸ https://library.hungaricana.hu/hu/view/NEDA_1910_01/?pg=630&layout=s (Letöltés: 2020. november 15.)

fogadták. Gyakorlatuk bemutatása szempontjából ez felbecsülhetetlenül fontos forrás. E háttérintézmények nélkül munkájuk sikere vajmi keveset ért volna.

Ebben a fejezetben a hospitális-hálózat kiépítettségét és szerepét kíséreltem meg a maga teljességében bemutatni, a polgári intézmények mellett kitérve a katona-egészségügyi apparátus fővárosi intézményeire is. A fejlődés a kor döntéshozóinak, egészségpolitikusainak, gazdasági szakembereinek következetes politikáját dicséri. Igyekeztem egy korábban nem ismert aspektusában is vázolni kapcsolatrendszerüket, mely a két fél kommunikációját ismerteti, valamint azon nehézségeiket, melyek betegek elhelyezése kapcsán jelentkeztek a kórházi ágyhiánnyal küzdő Budapesten.

6 A BUDAPESTI ÖNKÉNTES MENTŐ EGYESÜLET SZERVEZETI FELÉPÍTÉSE, MŰKÖDÉSE (ORVOSOK, MEDIKUS-MENTŐK, ÁPOLÓK, KOCSISOK, GÉPKOCSIVEZETŐK)

6.1 A BUDAPESTI ÖNKÉNTES MENTŐ EGYESÜLET 1887. ÉVI MEGALAKULÁSA

A mentők, hogy minél hamarabb a lakosság szolgálatába állhassanak, a szükséges engedélyek beszerzése végett BÁRÓ ORCZY BÉLA belügyminiszterhez, a főváros tanácsához, KAMERMAYER KÁROLY főpolgármesteréhez és TÖRÖK JÁNOS rendőrfőkapitányhoz fordultak. Az egyesület alakuló közgyűlését 1887. május 8-ra hívták össze az alapítók. Elnökéül GRÓF ANDRÁSSY ALADÁRT, alelnökéül GELLÉRI SZABÓ JÁNOST és GEBHARDT LAJOST választották, aki egyben az igazgató bizottság elnöke és Budapest tiszti főorvosa is volt. Az egyesület titkára STRIHÓ GYULA országgyűlési gyorsíró lett, KRESZ GÉZÁT az igazgató bizottság igazgatójává választották.²⁴⁹ Egyesületük céljait az alapítók ekképpen határozták meg: „*A mentés és első segélynyújtás mindennemű balesetek alkalmával és mindenkinek, kivétel és megkülönböztetés nélkül.*”²⁵⁰ Első napjukon, május 10-én a mentőőrséget KLEIN FÜLÖP inspekciós orvos, KOVÁCH ALADÁR²⁵¹ őrsvezető – KRESZ tanítványa, 1902-től a BÖME második orvos igazgatója – KORÁNYI SÁNDOR és BOZÓKY JENŐ mentők (orvostanhallgatók) adták. Izgalommal teli várakozás előzte meg az első kivonulás előtti órákat. Délután 15:00 órakor megszörrent a telefon, a Wahrmann utcába (ma Victor Hugo utca) dühöngő nőbeteghez riasztották a mentőket. Negyed órával később már a Külső Váci út 56. szám alatt egy epilepsziás beteget láttak el, akit tudatának helyreálltáig bazári, ideiglenes mentőállomásukra szállítottak. Az első szolgálati nap két mentőesettel zárult.²⁵²

Indulásukat nagyban megkönnyítette BÁRÓ JAROMIR MUNDY, a Bécsi Önkéntes Mentő Egyesületet alapító igazgatója, aki egyesületének önkénteseivel²⁵³ nyolc napon át segítette a budapesti testvérintézmény munkáját. Mentésszervezésen és sérültellátáson át az általuk alkalmazott formanyomtatványok kitöltésében is tanácsaikkal szolgáltak. Volt is mit tanulniuk, mert 1887 tavaszán egy új diszciplína első képviselőiként kellett helytállniuk. A bécsiek hatása természetesen nemcsak orvos-szakmailag, hanem intézményi szinten is meghatározó volt. Ugyanis első szolgálati és működési szabályzatukat még a bécsiek alapján dolgozták ki, ami a fővárosi gyakorlatban nehézkesnek bizonyult, így azt 1896-ban átdolgozták.

Az alapítók lelkesedése mellett támogatóiknak is fontos szerep jutott. Kiemelkedő szerepet vállalt e szerepében GRÓF WILCZEK JÁNOS, a bécsi mentők tiszteletbeli elnöke. Ő a bécsi és a budapesti egyesületek működését gondoskodó mecénatúrájával biztosította. A budapestieknek egy fogatolt mentőkocsit, hordágyakat, 4000 forint összegben mentőszekrényeket, táskákat ajándékozott. Az indulás további anyagi hátterét GRÓF FESTETICS

²⁴⁹ 1904-ben GRÓF ANDRÁSSY ALADÁR halálát követően az egyesület közgyűlése egyhangú szavazással GRÓF KARÁTSY JENŐT választotta meg elnökéül. Az alelnöki tisztelet ROHONCZY GIDA választmányi tag kapta.

²⁵⁰ STRIHÓ: 1897.16. p.

²⁵¹ FELKAI TAMÁS: Kovách Aladár. *Magyar Mentésügy*, 5. évf. 1985. 3. sz. 139-140. p.

²⁵² DEBRŐDI GÁBOR: *A magyarországi mentésügy története (1769-2012)*. Készült a szervezett magyarországi mentés 125. évfordulóján. Budapest, 2012, Magyar Oxyologiai Társaság. p. 20.

²⁵³ Érdekességként kiemelendő, hogy a Wiener Freiwillige Rettungsgesellschaft önkéntesei zömében magyar nemzetiségű medikus-mentők voltak. A kortársak FÜRST GYULA, GRATZINGER JÓZSEF, KOHN IGNÁCZ, LUSTIG ALADÁR, MANDL MIKLÓS, SCHRÖDER KÁROLY, VOJNOVITS MLADEN, WORTMANN MÓR medikus-mentők neveit jegyezték fel, akik a puritán körülmények miatt maguk állták budapesti tartózkodásuk költségeit is.

TASZILÓ főudvarmester²⁵⁴ 1000 forint és egy pár ló, GRÓF ANDRÁSSY ALADÁR²⁵⁵ egyesületi elnök pedig két kocsi ajándékozásával támogatta. 1888-ban HAGGENMACHER KÁROLY²⁵⁶ és SCHÖNINGER ALFRÉD támogatóiktól összesen 1800 forint adományt kaptak mentőkocsik vásárlása céljából.²⁵⁷ A Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság is a segítségükre sietett, ami éveken keresztül kedvezményes áron szállította adminisztratív és egészségügyi nyomtatványait.²⁵⁸ A főúri támogatáson túl jelentősen emelte társadalmi elfogadottságukat, hogy HABSBURG JÓZSEF főherceg elvállalta egyesületük fővédnökségét. Ő kifejezve őszinte elismerését még abban az évben, 1888. június 27-én meglátogatta pártfogoltjait.²⁵⁹

Mentőállomásuk az akkor még épülő Szent István Bazilika előtti Lipót-templom-bazár 47. számú üzlethelyiségben működött, ami funkciójának ellátására a legkevésbé sem volt alkalmas. A deszkafallal kettéosztott helyiség egyik részében a 24 órás szolgálatot adó legénység tartózkodott. Ugyancsak e szűk helyen helyezték el az operáló-asztalt, kötszeres szekrényeiket, táskáikat, mérgezési felszereléseiket és a telefont.²⁶⁰ Rögzített hordágyukat csigák segítségével a mennyezeten helyezték el. A fal túloldalán az adminisztratív ügyek intézésére szolgáló szolgálati helyiséget alakítottak ki, ahol az egyesületi titkár és a mentőellátást végző ellenőrző orvos tartózkodott. A kényelmetlenül szűkös elhelyezés ellenére mégis ez volt az egyetlen megoldás ideiglenes állomásuk létesítésére. Környezetük ugyanis kellemetlen lakókként tartotta őket nyilván, mivel egyetlen lakos sem akart osztozni a mentők keltette esetleges zajokkal. A körülményekkel dacolva mégis nagy figyelmet keltve indult a mentőmunka. Mindez abból a kimutatásból derül ki, amely a május 10-ei induláskor 250 működő tagot, medikust, 47 orvosdokort és kiképzett mentőt (medikust) említ.²⁶¹ A mentőkhöz jelentkező orvosok és medikusok regisztrált önkéntesek voltak, szolgálatra történő kiírásukat a mentőegyesület saját hatáskörében intézte. Medikusaik a Pesti Egyetem orvosi karáról, orvosaiak közkórházakból (legtöbbször a Szent Rókus Kórházból), az egyetemről és klinikáiról jelentkeztek.²⁶² A mentőegyesület tagsága két részből állt, működő és pártoló tagokból. A

²⁵⁴ A gróf, majd 1911-től magyar herceg személyében egy igazán nagylelkű, a tudomány, kultúra, gazdaság és szociális ügyek iránt érzékeny támogatót talált a mentőegyesület. A herceg szenvedélyes lótenyésztő is volt, aki Fenékpusztán és Perdócmajorban kiváló félvér és angol telivér tenyészetet hozott létre.

²⁵⁵ Jótékony adományairól híres elnökük, a szabadságharc egykori hőse széles körű közmegebecsülésnek örvendett. Pénzügyintézetek, gazdasági egyletek tiszteletbeli igazgatója is volt, aki a tudományos élet fejlesztése végett a Magyar Tudományos Akadémia támogatását is szem előtt tartotta.

²⁵⁶ A mentőegyesület svájci származású támogatója a kor híres vállalkozója, gazdasági szakembere volt. Nemcsak a mentőügy, hanem a szegény-és árvagondozás elkötelezett híve is, s így a zuglói Bethánia evangélikus árvaház alapítójaként is tiszteljük.

²⁵⁷ A BÖME 1888. évi számadása. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek.

²⁵⁸ Igazolás a Pesti Könyvnyomda által végzett nyomtatványok utáni kifizetésről. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1899-1903. évi főkönyve.

²⁵⁹ STRIHÓ GYULA: *A Budapesti Önkéntes Mentő-Egyesület története. 1887. évi május hónap 8.-1897. évi május hónap 8. Az egyesület évtizedes jubileumának emlékére.* Budapest, Pesti Könyvnyomda-Részvény-Társaság, 1897.

²⁶⁰ Főkönyvük kimutatása szerint a telefon díja, melyet több hónap után egy összegben fizettek szintén jelentős tényező volt.

²⁶¹ A medikusok szerepe már a kezdetektől meghatározó az egyesület életében. Ennek az ára is meg volt, folyamatos jelenlétük gyakran tanulmányaikat is befolyásolta. Nem egy esetben szolgálati beosztásuk miatt az előadásaiktól voltak kénytelenek távol maradni. Az egyesület ezen esetben az abszenciáról, távolmaradásról igazolást állított ki medikusainak.

A Mentőegyesület igazolása, egyetemi előadásaikról távolmaradó orvostanhallgató tagjainak. HU BFL X.201.b 3-11. kötet, 1905. évi iktatókönyv, 748. folyószám.

A Mentőegyesület igazolása, egyetemi előadásaikról távolmaradó orvostanhallgató tagjainak. HU BFL X.201.b 3-11. kötet, 1905. évi iktatókönyv, 816. folyószám.

²⁶² A kivonuló állományon kívül a mentésben közvetlenül részt nem vevő 360 tagú támogató taggal rendelkeztek, száma egy évtizeddel később már 1198 főt számlált.

működő, a helyszíni betegellátást és az annak hátterét biztosító állományból állt. A pártoló, mentőmunkát nem végző, az egyesületet anyagi dotációval segítő tagság volt. Kivonuló állományuk szolgálati ideje huszonnégy óras volt, ami eleinte déli 12 órától, másnap déli 12 óráig tartott. Kiképzett laikusok a mentésben nem vehettek részt, mentőhívásokhoz csak egyesületi működő tagok vonulhattak ki.²⁶³

Igazgatójuk alapelve volt, hogy a kivonuló mentőegységek élén 24 órában orvos adja a szolgálatot. Ám látva az esetszámok emelkedését, belátta, hogy társadalmi munkában a napi 20-25 mentőhívást már nem tudják teljesíteni. Így került bevezetésre a díjazásos orvosi szolgálat, doktoraik illetményét a választmány napi 5 forintban határozta meg. De mivel csak egy díjazott orvost tudott egyesületük alkalmazni, így a felsőbb évfolyamos, szigorló orvosokból szerveztek önálló kivonuló szolgálatot. Ők STRIHÓ GYULA egyesületi titkár megfogalmazása szerint: „Működésükben az első segély határát soha túl nem lépték...”²⁶⁴ E döntéssel válik az orvostanhallgató a mentés egyik pillérévé. Napjaink, 21. századi mentőtiszt III., medikus-mentőtiszt gyakorlatának kezdete a 19. század végére datálható.²⁶⁵ Hogy medikusaiknak²⁶⁶ és laikus érdeklődőknek meghirdetett tanfolyamaikat biztosítani tudják, abban a különböző alapítványok és magánszemélyek meghatározó szerepet játszottak.²⁶⁷

Fontos kiemelni, hogy az egyesület elsősegélynyújtó tevékenysége ingyenes volt, csak a betegszállításért számolt fel külön díjat, ám a szegénységi bizonyítvánnyal rendelkezőket térítésmentesen szállították.²⁶⁸ Megrendelt betegszállítás esetén – hacsak nem volt a beteg a Munkásbiztosító vagy egyéb intézet biztosítottja – térítésköteles volt. Biztosított esetén a Kerületi Munkásbiztosító Pénztár orvosa díjtalan betegszállításra jogosító szállítási utalványt állított ki a beteg részére.²⁶⁹ Az átvett szállítási utalványért járó díjtételt a Kerületi Munkásbiztosító fizette ki az egyesület számára. Mindezen túl számos megkeresés tanúskodik kilátástalan helyzetű, alacsony keresetű családoktól, melyben szállítási díjtételük teljes vagy

²⁶³ Önkéntes, laikus jelentkező levele kivonulói szolgálat reménybeli teljesítésének tárgyában. HU BFL X. 201.B.1. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1906-1916, 1909. április 24.

²⁶⁴ STRIHÓ: 1897. 40. p.

²⁶⁵ Mentő-tanfolyamok a Budapesti Önkéntes Mentő Egyesületben. *Mentők Lapja*, 3. évf. 1905. 4. sz. 5. p.

²⁶⁶ A BÖME felhívása medikusokhoz. HU BFL X.201.b 3-11. kötet, 1896/97. évi iktatókönyv, 168. folyószám.

A BÖME orvostanhallgatóknak és kivonuló mentő tagoknak szóló értesítése. HU BFL X.201.b 3-11. kötet, 1905. évi iktatókönyv, 125. folyószám.

²⁶⁷ Budapest Székesfőváros Tanácsa 50239/1910. IX. sz. határozatában értesíti a Mentőegyesület vezetőségét néhai HONTY KÁROLY 2000 koronás hagyományáról, mely Honty Károly Alapítványa néven támogatja a BÖME-t. HU BFL X. 201.B.1. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1906-1916, 1910. május 24.

63439/1910. IX. sz. Honthy Károly Alapítványa. HU BFL X. 201.B.1. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1906-1916, 1910. május 13.

1332/1910. sz. Pernhardt Jakab Alapítványa. HU BFL X. 201.B.1. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1906-1916, 1911. február 25.

2399/1910. sz. Laky Adolf Alapítványa. HU BFL X. 201.B.1. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1906-1916, 1913. augusztus 11.

²⁶⁸ RADICS MIHÁLYNÉ részére kiállított szegénységi bizonyítvány az I. kerületi Elöljáróságtól. HU BFL X.201.C.1. kisdoboz. Számviteli iratok, 1914. augusztus 31.

JÓNÁS BERTA távbeszélő kezelő részére kiállított szegénységi bizonyítvány a VII. kerületi elöljáróságtól. HU BFL X.201.C.2. kisdoboz. Számviteli iratok, 1919. január 8.

Érsekújvár Városi Tanácsa értesíti a Mentőegyesületet lakosának, LINK LIPÓT szállításának kapcsán, hogy a korábban szállított sem ingatlan, sem ingó vagyonnal nem rendelkezik. HU BFL X.201.C.1. kisdoboz. Számviteli iratok, 1916. november 26.

²⁶⁹ DR. BARACS MIKLÓS biztosított panaszra felelőse 100 koronás díjtételes szállítása kapcsán a Mentőegyesület felé. HU BFL X.201.C.1. kisdoboz. Számviteli iratok, 1919. március 6.

részleges elengedését kérték. Akik esetében módjukban állt, a vezetőség igyekezett a kérvényezők díjait teljesen vagy részlegesen elengedni.²⁷⁰

Amint attól igazgatójuk, KRESZ GÉZA tartott, költségeik már az indulás után nem sokkal nagyon megemelkedtek. Az ideiglenes jelleggel működő állomás teljes felszerelése ugyanis, az ácsmunkákkal, bútorokkal, karjelvényekkel és egészségügyi felszerelésekkel együtt 3767 forintba és 65 krajcárba került. Egy új mentőfogatért 800, míg egy betegszállító Landauer kocsiért 400 forintot fizettek, két lovukat 504 forintért vásárolták.²⁷¹ Az apró állomásért negyedévente házbér gyanánt 191 forintot, a lovak elhelyezéséért ugyancsak negyedévente 60 forint istállóbért, a laktanya-rendszer 1888. december 1-jei életbe leptetésével 125 forint kaszárnyabért fizették.²⁷² Illetményt ekkor még csak az egyesületi titkár, a mentőszolgák és a kocsisok kaptak. A szolgálatot tevő mentőőrség ételmezését biztosítaniuk kellett, ami 1099 forint és 30 krajcárba került. Lótartási költségeik sem voltak elhanyagolhatóak, melyek 1058 forint és 6 krajcár, a ház-és istállóbér további 737 forint és 46 krajcárt tett ki.²⁷³

Az első működési évben, 1887 és 1888 között még nullszaldós az egyesület, bevétele a kiadásával megegyezett. 21 667 forint és 57 fillér volt.²⁷⁴ Egy évtizeddel később a kiadásuk 32 142, míg bevételeük 27 000 forint volt. STRIHÓ GYULA találóan jegyzi meg az állandósuló anyagi problémák láttán: „*Valóban nem lehetne csodálni, ha a választmánynak a jó ügy iránt hite és bizalma meginogna!*”²⁷⁵ A már indulásukkor is anyagi gondokkal küszködő mentők, hogy további forrásokhoz jussanak, tagszerzés és vagyongyűjtés céljából 7000 db *Felhívás és kérelem* feliratú szórólapot küldtek szét a fővárosban. Kampányukat azonban szerény siker koronázta, a temérdek szórólapból csupán 400 db érkezett vissza. A korabeli döntéshozók sem tették magukévá a mentők panaszait. Ugyan törvényi kötelezettségénél fogva a fővárosnak kellett volna megalapítania saját mentőintézményét, ehelyett évente a mentők folyamodványaira reflektálva csak kisebb összeggel támogatta az egyesület működését.²⁷⁶ Mai szemmel nézve érthetetlen az a hűvös távolságtartás, mely a közigazgatás részéről a mentésügyet kísérte. Már csak azért is, mert tevékenységük nagyrészt karitatív volt, költségeik többnyire dologi kiadásból álltak, és egyedüli intézményként biztosították a félmillió főváros sürgősségi betegellátását. „Úgyis kikalkulálják, megoldják” nyugtathatta magát a korabeli vezetés, mely más közegészségügyi beruházásokkal szemben (kórházépítési program) kifejezetten szenzitív volt. Ismét a bécsiek siettek segítségükre: 1888-ban a Bécsi Férfi Dalegylettől kapták a legnagyobb összegű, 4723 forintos támogatást. 1895-től, hogy növeljék bevételeiket, a betegszállításokra díjszabást dolgoztak ki, kérve a fővárosi orvosokat, hogy betegszállításaikhoz a BÖME egységeit rendeljék meg. Ennek ellenére az így befolyt 1700

²⁷⁰ FRÄNKEL HUGÓ négy gyermekkel egyedül maradt szülő kórházba beszállított és ott elhunyt felesége után az egyesülettől a 30 koronás díjtétel visszafizetését kérvényezi. HU BFL X.201.C.1. kisdoboz. Számviteli iratok, 1919. március 6.

BARTHÁZY FERENC nyugdíjas a felesége utáni 30 koronás betegszállítási díj visszafizetését kéri nehéz anyagi helyzetükre hivatkozva. HU BFL X.201.C.1. kisdoboz. Számviteli iratok, 1919. március 11.

²⁷¹ A BÖME 1887. évi számadása. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek.

²⁷² A BÖME 1887-1898. évi főkönyve. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek.

A kaszárnya utáni éves lakbér 500, fűtése 284, a világítás 62 forintba került. Az állomásuk és a kaszárnya takarítása 48 forint és 21 krajcárba. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1889. évi számadása.

²⁷³ A BÖME 1887. évi számadása. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek.

²⁷⁴ X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1887. évi számadása.

²⁷⁵ STRIHÓ GYULA: *A Budapesti Önkéntes Mentő-Egyesület története. 1887. évi május hónap 8.-1897. évi május hónap 8. Az egyesület évtizedes jubileumának emlékére.* Budapest, Pesti Könyvnyomda-Részvény-Társaság, 1897. p. 26.

²⁷⁶ Budapest Székesfőváros Tanácsa a107264/1909-IX. sz. levelében „Különféle és előre nem látott kiadások” címén a BÖME kérelmére 500 korona segély engedélyezett a mentés folyamatos biztosítása végett. HU BFL X. 201.B.1. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1906-1916, 1909. december 23.

forint sem fedezte az 1893. évi, 23 155 forintnyi kiadásukat. Egyedüli forrásuk elszántságukban, lelkesedésükben rejlett, amiben hiány egyszer sem mutatkozott.²⁷⁷

26. ábra. A Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület belső és külső kondíciói

Legnagyobb ellenségük a közöny volt, segítők egyesületük állandó támogatói és a főváros szegényebb rétegei voltak. A fenti ábrán belső erőforrásaikból adódó erősségeiket és gyengeségeiket, valamint azon külső tényezőket, melyekre mindvégig számíthattak, s azokat, melyek mindvégig akadályozták további fejlődésüket.

Az elsősegélynyújtáson túl az egyesület laikus érdeklődői számára egészségügyi tömegoktatást is végzett. Az 1890-ben emelt Markó utcai palotaépületben ún. házi estélyeken orvosaik nyilvános felolvasásokat tartottak. Rendőröket,²⁷⁸ csendőröket,²⁷⁹ tanítókat,²⁸⁰

²⁷⁷ Tengernyi nehézségüket látva parlamenti képviselők vették védelmükbe a főváros mentőit, állami támogatást kérve szólaltak fel a Képviselőházban.

Köszönőlevél HORÁNSZKY NÁNDOR és KOVÁCS JÓZSEF parlamenti képviselőknek a mentők támogatásának tárgyában tett felszólalásukért. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1893. évi iktatókönyv, 3-4. folyószám.

²⁷⁸ A fővárosi rendőrök számára tartandó mentő tanfolyam. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1896. évi iktatókönyv, 86. folyószám.

²⁷⁹ Megkeresés csendőrségi mentőtanfolyam elsősegélynyújtás tárgyában. A tanfolyam sikerére való tekintettel a III. sz. Csendőrpáncsnokság további tanfolyamokat kért az egyesülettől. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1902. évi iktatókönyv, 35. folyószám.

Csendőrök tanfolyamának megtartása utáni illetményfizetés kimutatása. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1899-1903. évi főkönyve.

²⁸⁰ A fővárosi tanítók tanfolyamának megtartása. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1903. évi iktatókönyv, 22. folyószám.

egyetemi hallgatókat,²⁸¹ tűzoltókat,²⁸² tornaegyletek tagjait,²⁸³ házmestereket,²⁸⁴ fürdősokeket,²⁸⁵ úszómestereket,²⁸⁶ a közlekedési vállalatok alkalmazottait,²⁸⁷ ipari üzemek alkalmazottait²⁸⁸ és a községi közigazgatási tanfolyamok hallgatóit oktatták,²⁸⁹ sőt, még az Állatorvosi Főiskola hallgatóit is.²⁹⁰ A tanfolyamot végeztek a mentőktől bizonyítványt kaptak.²⁹¹ Ezenkívül még vidékre is elutaztak orvosai, ahol mentőfelszereléseiket is bemutatták.²⁹²

Sikereik és megkérdőjelezhetetlen hasznuk ellenére még évekkel később is puhítania kellett alapítójuknak az intézményével szembeni ellenállást. Mentői védelmében üzent más szakterületek képviselőinek, mellyel a mentésüggyel szemben érzett gyanakvást kívánta eloszlatni. A főváros háziorvosainak, s egyéb szakterületek képviselőinek csoportjai ugyanis kontárkodással vádolták őket. Többen úgy érezték, hogy tevékenységük számukra konkurenciaharcot, sőt egzisztenciális válságot is okozhat. KRESZ a még mindig ellenállókat működési statisztikáik ismertetésével próbálta meggyőzni, bizonyítva a mentők összetársadalmi szükségességét. *„Az állomásra netalán szállítottaknak, a szabályok szerint, nyomban csakis az első segély nyújtatik; ambulansok nem kezeltenek, valamint egyáltalán sérültek nem részesíttetnek további orvosi kezelésben. Teljességgel alaptalan tehát orvosi körökből eredő olyféle panasz, mintha az egyesület a maga humánus működésével a magán orvosi gyakorlatnak hátrányára volna. Nincs hátrányára; mert a legtöbb esetben szegényeknek nyújtatik az első*

²⁸¹ Jelentés a műegyetemi hallgatók tanfolyamáról. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1903. évi iktatókönyv, 152. folyószám.

²⁸² A Tűzoltó Főparancsnokság mentőtanfolyamot kér a tűzoltók részére, amit a mentők biztosítottak. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1896. évi iktatókönyv, 18. folyószám.

²⁸³ KOVÁCH ALADÁR főparancsnok, későbbi igazgató illetményének igazolása tornaegylet részére tartott kurzusáért. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1887-1898. évi főkönyve.

²⁸⁴ A házfelügyelők tanfolyama. *Mentők Lapja*, 2. évf. 1904. 7. sz. 7. p.

²⁸⁵ A budapesti fürdősök mentőtanfolyamra jelentkezése. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1902. évi iktatókönyv, 166. folyószám.

²⁸⁶ Úszómesterek mentőtanfolyama. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1904. évi iktatókönyv, 316. folyószám.

²⁸⁷ A Budapesti Közúti Vaspályatársaság alkalmazottainak megkezdett tanfolyamáról. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1898. évi iktatókönyv, 108. folyószám.

²⁸⁸ ACZÉL KÁROLY mentőorvos munkásoknak rendezett kurzusa. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1896/7. évi iktatókönyv, 84. folyószám.

Gyári és ipari alkalmazottaknak rendezett mentőtanfolyamok. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1902. évi iktatókönyv, 130. folyószám.

²⁸⁹ A Belügyminisztérium 1000 koronát utalt ki a községi közigazgatási hallgatóknak tartott mentőtanfolyamokért. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1905. évi iktatókönyv, 543. folyószám.

Válaszlevél a budapesti községi közigazgatási tanfolyamának mentőtanfolyama tárgyában. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1902. évi iktatókönyv, 238. folyószám.

VIROSZTEK GYÖZŐ főorvos jelentése KOVÁCH ALADÁR igazgatónak a Kassán, közigazgatási tanfolyamok hallgatói részére megtartott mentő-tanfolyamról. HU BFL X. 201.B.1. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1906-1916. 1910. május 30.

Kimutatás a Mentőegyesület ellenőrző orvosainak vidéki (Pécs, Nagybecskerek, Szombathely, Kassa, Kolozsvár, Debrecen) közigazgatási tanfolyamokon tartott előadásairól. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1910. évi főkönyve.

Kassán, Pécsen, Nagybecskereken, Kolozsvárt, Szombathelyen, Debrecenben és Marosvásárhelyt megtartott közigazgatási tanfolyamokon elhangzott elsősegély oktatások. HU BFL X.201.c 14-23. kötetek. A BÖME 1913. évi főkönyve.

²⁹⁰ Az Állatorvosi Főiskola hallgatóinak bevonása az elsősegély kurzusok közé. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1899. évi iktatókönyv, 265. folyószám.

²⁹¹ BFL X. 201. /B. 5. köt. 111. iktatószám, 1898. febr. 8.

²⁹² Eperjes város főorvosa a tűzoltó egyesület keretén belül felállítandó mentőosztály számára mentőkocsit kért az egyesülettől. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1905. évi iktatókönyv, 624. folyószám.

segély, kiktől az orvos honoráriumra úgy sem számíthatna.”²⁹³ A Budapesti Önkéntes Mentő-Egyesület 1887-1893 c. kiadványában fejtette ki az egyesület hatéves működésének eredményeit, s vázolja a közeljövő fejlesztési terveit.

Fontosnak tartom kiemelni, hogy szerepük már indulásukkor nagy jelentőségű volt, mert az alapítók a betegellátáson túl a medicina egy rész tudományát hívták életre. Egy nagyváros működésének ekkor már elengedhetetlen feltétele volt a prehospitális ellátást biztosító mentőszolgálatok megléte. Nem volt ez másként a tíz közigazgatási egységre osztott Budapesten sem. Itt nem csupán logisztikai kérdéssről, az ellátásra szorultak gyógyintézetben történő elhelyezéséről volt szó, hanem a korszak tudományosan igazolt gyógyeljárait alkalmazni tudó mentők közösségéről.

Nem csupán foglalkozást üzőkként kell rájuk tekinteni, hanem úgy, mint professzionális szakemberekre. Olyan szakértőkre, akik HAROLD L. WILENSKY amerikai szociológus ötlépcsős, struktúrafunkcionalista modellje szerint az egyes foglalkozások professzionalizációját leírva látták el feladataikat, akik a hasonló területen végzett tevékenységeket egyetlen foglalkozássá olvasztják össze, tudásuk átadása végett tanfolyamokat szerveznek, szakmai egyesületeket alakítanak, foglalkozásuk gyakorlását diploma vagy különféle engedélyek megszerzéséhez kötik és kodifikálják szakterületük etikai normáit is. A fenti megállapítások általános megfogalmazását adják a professzionalizáció kialakulásának, ami az egészségügy szakterületeinek kialakulásáról is elmondható. Ugyan ULRICH SCHWÄNKE a tanári hivatás kritériumait fogalmazta meg már az 1980-as évek végén, de elmélete a mentést gyakorló szakemberekre is alkalmazható.²⁹⁴ E tevékenység ugyanis tudományos alapokon áll, hosszú és speciális képzés előzi meg alkalmazását, önzetlen, altruista motivációjú tevékenység jellemzi, a képzés és tevékenység gondos ellenőrzésen alapul. Az etikai normák érvényesülése és a szakmai autonómia hangsúlyosan érvényesül. Beszélhetünk-e a főváros mentőinek professzionalizációjáról? A felsorolt kritériumoknak ismerve ez nem lehet kérdés. Specializált működésük még a magyarországi népegészségügy történetén belül is a kutatás sajátos területét képezi, amelynek hatékonyságára adnak később választ a következő fejezetek.

A mentőegyesület indulását követően az ideiglenes mentőállomásként szolgáló apró üzlethelyiség lassan egészségügyi raktárrá alakult, így a mellette lévő helyiséget is kibérelték. Ez sem bizonyult tartós megoldásnak, így a vezetőségnek mielőbb élhetőbb megoldás után kellett néznie. Az ideiglenes mentőállomást el kellett hagyniuk. Ezért – hogy megkérdőjelezhetetlenül fontos társadalmi szerepüket a továbbiakban is elláthassák – az egyesület választmánya a fővároshoz fordult segítségért, ahol a Törvényhatósági Bizottságánál segítő közegre talált. Legnagyobb örömeikre még ugyanabban az évben a Markó és Sólyom (ma Bihari János) utcák sarkán lévő üres saroktelket egy leendő mentőállomás építése végett a városvezetés átengedte a mentőegyesületnek.²⁹⁵ A főváros által felajánlott telek lokalizációja tökéletes volt, mivel a belvárosban feküdt, így közvetlen szomszédja volt a VIII. kerületnek, mely beépülő klinikai tömbjeivel a gyors betegelhelyezést garantálta. Ugyanígy Pest legnagyobb kórházához, a Szent Rókusához is hasonló közelségben volt, hol a legtöbb betegüket áadták. De közel feküdt a Margit- és a Lánchídhoz is, melyek a budai oldalra való átkelés

²⁹³ KRESZ GÉZA: *A Budapesti Önkéntes Mentő-Egyesület 1887-1893*. Budapest, Pesti Könyvnyomda Részvény-Társaság, 1894. p. 26.

²⁹⁴ KELLER MÁRKUS: *A tanárok helye. A középiskolai tanárság professzionalizációja a 19. század második felében, magyar-porosz összehasonlításban*. Budapest, L'Hartmann-1956-os Intézet, 2010.

²⁹⁵ STRIHÓ GYULA: *A Budapesti Önkéntes Mentő-Egyesület története. 1887. évi május hónap 8.-1897. évi május hónap 8. Az egyesület évtizedes jubileumának emlékére*. Budapest, Pesti Könyvnyomda-Részvény-Társaság, 1897.

közvetlen útvonalában feküdtek.²⁹⁶ A főváros részéről gáláns és ideális ötlet született, a mentők leendő palotaépület terveit hamarosan a korszak egyik építészszenije, QUITTNER ZSIGMOND álmodja meg.

Említett teljesítményük ismeretében érthető, hogy a társadalom lassan felismerte a mentők össztársadalmi hasznát, sokan megértették az egyesületi forma finanszírozásból eredő problémákat is. Mind szélesebb rétegek fordultak a mentők felé. A mentőorvos a napi élet szereplőjévé vált. Színházakban, orfeumokban, népesebb rendezvényeken,²⁹⁷ magánlakásokban, közterületen biztosították a mentők orvosaikkal, fogatolt mentőegységeikkel az egészségügyi felügyeletet.²⁹⁸

6.2 A BUDAPESTI ÖNKÉNTES MENTŐ EGYESÜLET SZABÁLYZATAI

6.2.1 ALAPSZABÁLYAIK

A mentőegyesület alapszabályait harminc paragrafusban és az azokat záró függelékben állították össze. A 4. §., *A cél elérésére szolgáló eszközök* című fejezetben főváros-szerte mentőállomások alapítását irányozza elő és meghatározza a kiépítendő mentés infrastruktúráját: *„Ezen mentő-állomásokon nappali és éjjeli szolgálatot tart az e célra kirendelt orvosi és segéd személyzet. Készenlétben tartanak itt szállító-kocsik és hordkosarak az utcán hirtelen megbetegültek és sebesültek számára, valamint a szükséges kötszerek, sebészeti eszközök és gyógyszerek.”*²⁹⁹

A mentőegyesület működő (kivonuló mentőmunkát végző) tagjai csakis férfiak lehettek, nők az egyesületi adminisztrációban és a pártoló tagságban foglaltak helyet. E szemlélet egészen napjainkig tartotta magát, mely számolt a mentőmunka komoly fizikai igénybevételével. Szerepük megítélése a magyarországi mentőintézmények államosítását követő években alakult át. Orvosként, mentőtisztként 1948-tól a jogutód, az Országos Mentőszolgálat indulásától, mentőápolóként és gépkocsivezetőként pedig a 2010-es évek közepétől vehetnek részt nők a mentésben.³⁰⁰

²⁹⁶ Betegelhelyezés szempontjából mindig is kiemelt fontossága volt és van a távolságnak, különösen igaz ez egy olyan korban, mikor még lóvontatású járművek adták a mentők egyedüli közlekedési eszközeit.

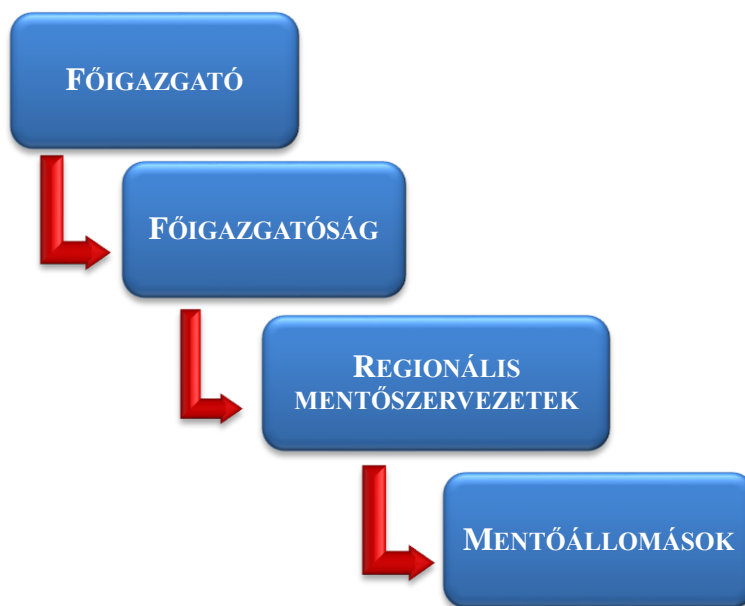
²⁹⁷ KOVÁCH ALADÁR: Mentőműködés népnepélyeknél és más nagyobb csoportosulásoknál. *Mentők Lapja*, 7. évf. 1909. 6. sz. 119-121. p.

²⁹⁸ HU BFL X. 201./B. 7. köt. 53. iktatószám, 1902. jan. 29.

²⁹⁹ STRIHÓ: 1897. p. 83.

A Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület Alapszabályai. Budapest, Vészi Gerzson Könyvnyomdája, 1935. HU BFL X.201.c.3. kisdoboz. Számviteli iratok, 1935.

³⁰⁰ Az 1948-ban alapított Országos Mentőszolgálatnál alkalmazott orvosnők és mentőtiszt-medikák (mentőtiszt III.) és hivatásos, főiskolai végzettségű mentőtisztek (mentőtiszt I.) teljesíthettek kivonuló szolgálatot. 2017 őszétől alkalmaztatásuk tovább bővült, immár mentőápolói és gépkocsivezetői munkakörben is foglalkoztathatja a Mentőszolgálat az arra jelentkezőket.

27. ábra. Az Országos Mentőszolgálat szervezeti felépítése napjainkban.

Forrás: DEBRŐDI GÁBOR: *Hét évtized a magyarországi mentés történetéből*. 70 éves az Országos Mentőszolgálat. Jubileumi kiadvány. Budapest, 2018, Országos Mentőszolgálat.

Egyesületük tagsága a működés és támogatás függvényében került kategorizálásra: az *alapítók* (akik egyszerre minimum 200 forintot adományoztak),³⁰¹ a *pártolók* (50 forintot adományozók).³⁰² Az *éves fizetők* (évente min. 3 forintot fizetők) három évig vállalták a fenti összeg fizetését. A felülfizetéseket a mentők külön feltüntették a fővárosi napilapokban, viszont a tagdíjat hat hónapig nem fizetők felszólítást kaptak. Ismételt mulasztás esetén 14 nap elteltével törvényes úton igyekezett a mentőegyesület behajtani.

Működő tagjaik (orvosok, szigorló orvosok, medikus-mentők, szolgák, ápolók, kocsisok) a kivonuló szolgálatban vettek részt, így pénzületi járulékot nem voltak kötelesek fizetni. Működésük körét a szolgálati szabályzat állapította meg. Kiváló szolgálatteljesítésüket az éves közgyűlés által választott öttagú jutalmazó bíróság szolgálati érdemérmek és dicsérek adományozásával ismerte el. *Tiszteletbeli tagjaik* az egyesület céljainak megvalósításában segítséget nyújtó, kiváló érdemeket szerző személyek voltak. Több külföldi állampolgár is volt soraikban, kiknek felvételét a Belügyminisztérium engedélyhez kötötte. Az alapszabályok nemcsak a tagok státusát és jogait, hanem a tagság megszűnésének módját is rögzítették.

A BÖME működését a *közgyűlés* szabályozta, mely az egyesület tagságát képviselte. A szabályzat értelmében a közgyűlés minden év első negyedében ült össze, határozatai mindenkire nézve kötelezőek voltak. Határozatképességéhez legalább száz szavazat kellett.

³⁰¹ Alapítók közül feltétlenül megemlítendőek azon segítők, akik a BÖME-t 200 forintos támogatásukkal dotálva járultak hozzá az egyesület indulásához. A BÖME főkönyve az első alapítók között név szerint tartja nyilván GRÓF SZÉCHENYI BÉLÁT, TISZA KÁLMÁNT, GRÓF CSEKONICS ENDRÉT, KLÉH ISTVÁNT, HABSBURG JÓZSEF főherceget, KOSZGLEBA ANTÓNIA, a Foncier Biztosító Társaságot és KOVÁTS JÓZSEFET 1888-ból. Az 1887. évi alapítók névsorát főkönyvük sajnos csak 1888-tól vezeti, de az alapítói támogatás ténye ismert, mert az 1887. évről összeállított számadásukban 3 400 forintos alapítói befizetésről tesznek említést. A BÖME 1887-1898. évi főkönyve. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek.

A BÖME 1887. évi számadása. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek.

³⁰² Az alapító és pártoló tagok neveit a Markó utcai mentőállomás kapualjában márványtáblába vésték tüntették fel.

Bizonyos esetekben 50 tag írásos kérvénye esetén a választmány rendkívüli közgyűlést hívhatott össze. A közgyűlésen az alapító tagok 5,³⁰³ a pártoló tagok 2 szavazattal rendelkeztek. A működő, az éves fizető és a tiszteletbeli tagok csak 1-1 szavazattal.³⁰⁴ A tagdíjjal hátralékosak nem szavazhattak. Közgyűlésük határozatképességéhez legalább 100 érvényes szavazat kellett, sikertelenség esetén 14 napon belül ismét össze kellett hívni. Egyenlő szavazatok esetén az egyesület elnöke döntött saját belátása szerint.³⁰⁵ A közgyűlés választotta meg a mentőegyesület védnökét, tiszteletbeli elnökét és három évre szóló mandátummal az elnökét, két helyettesét és alelnökeit. Rajtuk kívül a választmány tagjait, az évente választott három számvizsgálót, kiknek javaslatára hagyta jóvá a mentőegyesület következő évre tervezett költségvetését, s a belső ügyekben döntő ún. *bíróságot*. E belső jogszolgáltató intézmény az egyesületi tagok közötti vitás kérdésekben volt hivatott dönteni, ahol az „alperes” és a „felperes” felkérésére 2-2 általuk választott egyesületi tag töltötte be az „esküdtek” szerepét. A bíróság elnöke a mentőegyesület első számú alelnöke, jegyzője és titkára (szavazati jog nélkül) volt. Vitás ügyek elintézésében e belső bíróság döntése volt a mérvadó, melynek döntése minden egyesületi tagra nézve kötelező érvényű volt. Fellebbezésnek helye nem volt.³⁰⁶

Az 50-tagú *választmány* a közgyűlés végrehajtó, ügyvezető szerve volt. Havonta ülésezett, melyet az egyesület elnöke, akadályoztatása esetén alelnökei vezettek. A választmány az egyes ügyek megoldására bizottságokat alakított, tagjai a havi üléseken tettek jelentést munkájukról. Az aktuális döntések érvényesítéséhez minimum 10 jelenlévő szavazata volt szükséges. Tagjai közül egyedül a *titkár* kapott fizetést, aki a választmány adminisztratív ügyeit intézte. Fizetése nagyságát a választmány határozta meg.

Az *igazgatóbizottság* személyi állománya az egyesület igazgatójából, főorvosából, titkárából, pénztárnokából, ellenőréből és a választmány által választott két egyesületi tagból állt. Tagjait a választmány egyszerű szótöbbséggel választotta. Elnöki tisztjét az egyesület elnöke adta. Az igazgatóbizottság az egyesület napi dolgait intézte, mely az aktuális ügyektől függően akár naponta is tanácskozhatott.³⁰⁷ Működéséről választmányának havonta tett írásos jelentést.

A BÖME *igazgatója* a napi mentőmunkát koordinálta, aki egy személyben irányította a mentőegyesület szakmai és gazdasági életét. A napi működésért volt felelős. Két héttel előre összeállította a szolgálati beosztást, ellenőrizte a mentéshez szükséges álló- és fogyó felszerelések meglétét. Szakmai továbbképzéseket szervezett, az oktatás zökkenőmentes lebonyolítását az egyesület főorvosával ellenőriztette. A mentő-segédérőt biztosító mentőszolgákat személyesen vette fel, vagy éppen bocsátotta el. Napi ad hoc kiadásokra 50 forint azonnali utalványozási jogkörrel rendelkezett.

A *főorvos* a BÖME orvosi karát vezette. Az igazgatóság felé javasolhatta a betegellátáshoz szükséges sebészeti eszközöket, valamint köt- és gyógyszerek beszerzését. Az újonnan felvett mentődolgozókat személyesen tanította be. Kivonuló mentőmunkára csak azon dolgozók kaptak engedélyt, kiknek kellő szakmai jártasságáról az egyesületi igazgató és a főorvos személyesen is meggyőződött.

³⁰³ A Hunnia Magyar Bicycle Club 1910 tavaszán a 4 000 korona befizetésével a BÖME alapító tagjainak sorába lépett. HU BFL X. 201.B.1. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1906-1916. 1910. április 22.

³⁰⁴ A kiértékelési tagság 14 nappal a közgyűlés összehívása előtt megkapta a tárgyalásra jelölt témákat. Újabb anyag előterjesztését min. 8 nappal a közgyűlés összeülése előtt kellett az előterjesztőnek az igazgatósághoz eljuttatnia.

³⁰⁵ A BÖME elnöke, ill. annak alelnökei képviselték a mentőegyesületet hatóságok és harmadik személlyel szemben. Továbbá mindennemű hirdetményt, hivatalos nyilatkozatot is csak ő, ill. helyettesei tehettek közzé.

³⁰⁶ A választott bíróság elnökéül DR. BRÜLL IGNÁCOT választották. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1893. évi iktatókönyv, 367. folyószám.

³⁰⁷ Eredményes határozathozatalra az elnökön kívül négy tag szavazata kellett. 800 forint erejéig utalványozási joggal bírt.

Titkáruk a közgyűlés számára készített jelentést az egyesület vagyoni helyzetéről (bevétel, kiadás) és működéséről. Mindezen túl a mentők napi adminisztratív ügyeit is ő intézte, (tagok névsorának vezetése, levelezés lebonyolítása, a közgyűlés, a választmány és az igazgatói bizottság jegyzőkönyveinek vezetése, a gyűlésekre szóló meghívó írása) ebbéli hivatalából adódóan az összes szakbizottságnak is tagja volt.

A *pénztárnok* szedte be a támogatói tagsági díjat és adományokat. Az utalványokon szereplő kifizetéseket teljesítette, a kiadási és bevételi naplót vezette. Takarékpénztári könyveket kezelte, melyeket az elnöknek, alelnököknek és az egyesület ellenőrének felhívására köteles volt bemutatni. 10 forint feletti kifizetést csak az elnök, alelnökök és az egyesület igazgatójának utalványára teljesíthetett. Az adományok 300 forintot meghaladó részét kielégítő kamatozás mellett takarékpénztárakban helyezte el.

Az egyesület *ellenőre* figyelemmel kísérte a pénztár kezelését, melyet havonta egy alkalommal ellenőrzött, de az egyesület pénzügyi tranzakciót is ő ellenőrizte. Tevékenységéről havi rendszerességgel referált a választmánynak.

Számvizsgálók (2 fő) a titkárral együtt nézték át a választmány által a közgyűlés elé terjeszteni kívánt mérleget, a havi vagyonkimutatást és valamennyi költségvetési mérleget, s véleményezés után javaslatot tehettek azok elfogadására. A számvizsgáló-bizottság ülésein a rangidős számvizsgáló elnökölt, az ülés jegyzőkönyvét a titkár vezette.

Az egyesület alapszabályait 1907-ben módosították, melyet a belügyminiszter elfogadott, s így hatályba lépett. A szabályzatnak *A cél elérésére szolgáló eszközökről* szóló 4. §-a, 4. pontjaként bekerült a mentők laikusoknak rendezett tömegoktatási gyakorlata, 5. pontként pedig az országos mentésszervezés előmozdításának célja. Az 1887. április 28-án a belügyminiszter által elfogadott első alapszabályzat ügyrendjét is az új szabályzatba illesztették, amely a korábbi harminc ponttal szemben harmincegyre bővült. Egyben egyszerűsödött is, mert a módosított változat magába foglalta az ügyrend 25 paragrafusát. A változtatás igénye már 1889-ben, a második működési évben felmerült. Az élet, a napi gyakorlat formálta életük szabályait, s mivel legtöbb bírálat érte a működő tagok közül, így az igazgatóság egy 20 fős bizottságot állított föl, hogy javaslatot tegyen az alapszabályok vitatott pontjainak módosítására.

6.2.2 MŰKÖDÉSI SZABÁLYZATUK

A mentők működési szabályzata napi feladataikkal összhangban lévő, leíró gyakorlatias regula volt. *A működő tagok felvételi szabályzata* tizenhárom paragrafusban foglalta össze az ellenőrző orvosok, mentők (szigorló orvosok, mentő-medikusok és segédmentők) felvételének szabályait. Viselkedésük normáit, igazolványuk és megkülönböztető jelzéseik (sapka, karszalag, címeres kitűző) viselését. Még fegyelmi vétségeik következményeit is, mely végső esetben az egyesületi állományból történő kizárást jelentette.³⁰⁸ „*A végleges felvétel pedig akkor történik, ha az előjegyzett tag a képesítő vizsgálatokat sikeresen kiállotta. A felvétel az*

³⁰⁸ Napiparancs. SCHICK KÁROLY és EISLER SÁMUEL kizárása az egyesület kötelékéből. WIENER EMIL és MÉSZÁROS GÁBOR státusza pedig felfüggesztésre került. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1895. évi iktatókönyv, 625. folyószám.

*igazgatónál kézzel írt nyilatkozat aláírásával történik, melyben a felveendő az alapszabályok megtartására becsületszóval kötelezi magát.*³⁰⁹

A mentő-állomási őrségek felváltási szabályzata is tizenhárom pontban foglalta össze a napi működés és szolgálatba lépés, a tényleges mentőmunka szabályait. Nagy volt a szigor, mert a kivonuló személyzet kötelezte magát az egyesületi igazgató által két hétre megírt szolgálati beosztás szerinti munkavégzésre. A szolgálati naplóban és táblán lévő beosztás időpontjaiban, amiben az igazgató engedélye nélkül nem eszközölhetek semmiféle javítást. Egy félkatonai szervezet működésének már akkor is egyik alapja volt a kivonulók feletteseik döntésének tényszerű elfogadása: „Szolgálatban a működő tagok egymásnak tisztelegni, egymás iránt előzékenységgel viseltetni, a szolgák a szolgálatban levő mentő-tagnak tisztelegni és feltétlenül engedelmeskedni tartoznak.”³¹⁰

Az 1887. évben még négy működő tag adta a napi szolgálatot, közülük az egyik a baleseti hívásokat fogadó őrsvezető volt. Mivel a mentőhívások már az indulást követő hónapokban megsokszorozódtak, így a 24 órás kivonuló állományt bővíteni kellett. A létszámbővítés ellenére számuk még mindig a kívánatos érték alatt maradt. További bővítésük eredményeként az egymilliós Budapest mentőellátását az 1911. évi új ápolói beosztás szerint már 12 fő mentőápoló biztosította. A HARTYÁNYI ÖDÖN mentőápoló által készített újfajta beosztás-tervezet értelmében egy ápoló hetenként egy szabadnapot és egy szabad éjszakát kapott. A korábbi struktúrában csak minden 11. napon egy 24 órás szabadnapban részesültek a kivonulók, ami rendkívül megterhelő volt. Ez a magánéletet háttérbe szorítva alárendelt életvitelt követelt meg a pálya iránt érdeklődő fiataloktól.³¹¹ Mint várható volt, komoly következményei is lettek. A túlzott terhelés és a rendezetlen illetmény-juttatások az ápolók és szolgák, de főleg a kocsisok között elégedetlenséget szült.³¹² Panaszaikat immáron nem az igazgatóságnak, hanem a BÖME elnöknek, GRÓF KARÁTSONYI JENŐnek juttatták el. Az ellehetetlenülő helyzetért vezetőségüket okulva elnöküktől az állomány véglegesítését, nyugdíjigényének és balesetbiztosításának rendezését a betegsegélyező pénztárnál és a HARTYÁNYI-féle rendezés előtt a hetenkénti egy 24 órás szabadnap bevezetését sürgették. A pályakezdők havi illetménye 45 forint legyen, mely öt évente 5 forinttal emelkedne, szemben a napi 1 forintos bérezéssel.³¹³ Az egyesületnek mielőbb cselekednie kellett, s hogy e panaszokat orvosolja, léptette életbe az új szolgálati beosztást és egy kiszámíthatóbb illetmény-rendszert, majd nem sokkal később a kötelező baleseti biztosítást is.³¹⁴

Egy évtizeddel később, a világháborút követő időszakban a Mentőegyesület korábban nem tapasztalt nehézségekkel találta magát szemben. Már nemcsak az illetmények, hanem a válság következtében kialakult élelmiszerek folyósítása is zavart szenvedett. A vesztes világháború és Trianon társadalmi, gazdasági hatásai alól a mentők sem voltak mentesek.

³⁰⁹ STRIHÓ: 1897. 99. p.

³¹⁰ STRIHÓ: 1897. 101. p.

1892. július 8. – 1893. január 10. WEINBERGER MIKSA őrsvezető jelentése VILMOS nevű egyesületi mentőszolga mentőkkel szemben tanúsított engedetlen, fenyegető viselkedése miatt. HU BFL X.201.a 1-10. kötet. A BÖME őrségi naplója, 1892. július 16.

³¹¹ Ügyviteli iratok, 1906-1916. HU BFL X. 201.B.1. kisdoboz. 1911. december 23.

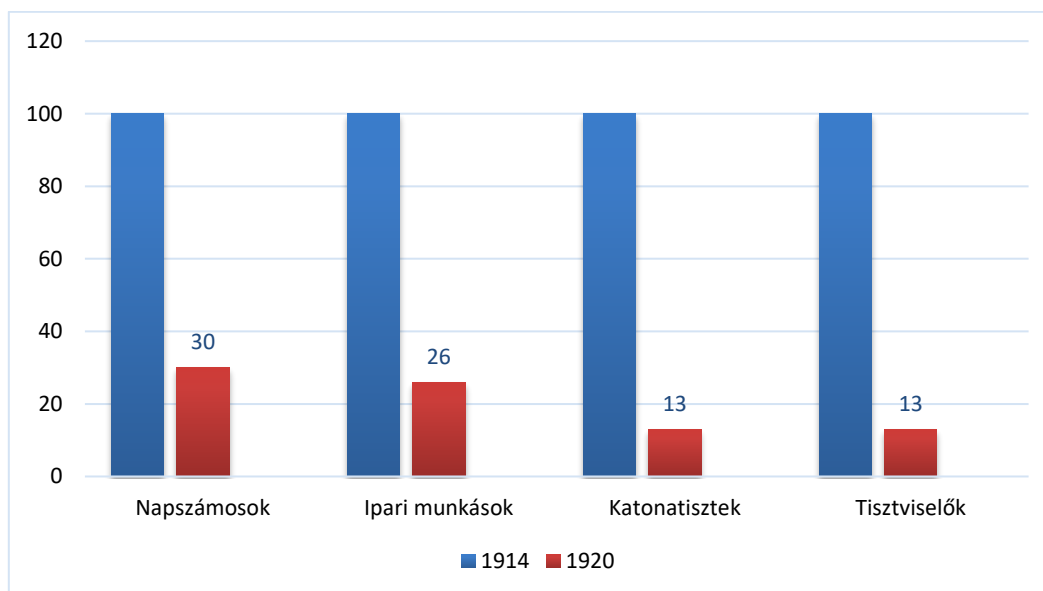
³¹² Talán a nagyobb értékű autók biztonságosabb üzemeltetése végett, de a fizetési jegyzékeket tekintve szembetűnő, hogy a sofőrök javadalmazása valamivel a kivonuló és az adminisztratív állományé fölött volt.

FARAGÓ JÓZSEF, ISTENES MIHÁLY, LINDENMAYER JAKAB és RADÓ JÁNOS sofőrök fizetési jegyzéke. HU BFL X.201.C.1. kisdoboz. Számviteli iratok, 1917. január első fele.

³¹³ A kivonuló állomány panaszlevele a Mentőegyesület elnökéhez. HU BFL X. 201.B.1. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1906-1916. 1906. január 9.

³¹⁴ Ügyviteli iratok, 1906-1916. HU BFL X. 201.B.1. kisdoboz. 1911. december 8.

Súlyos közellátási hiányt okozott az 1920. évben a mezőgazdasági és ipari termelés visszaesése, ami az agráriumban a háború előtti szint 50-60, a gyáripari termelésben pedig 35-40%-át jelentette.³¹⁵ Mindezek mellett az államháztartás is romokban hevert, amit súlyosbított a költségvetési hiányt kompenzáló fedezetlen bankjegynyomtatás. Az infláció havi két számjeggyűvé vált, a magyar fizetőeszköz leértékelődött. 100 korona 1923-ra már csak 0,003 svájci frankot ért.

28. ábra. A Magyar Királyság társadalmi csoportjainak elszegényedése az 1920-as évek elején százalékban kifejezve

Forrás: ROMSICS IGNÁC: 1999. 152. p.

Ha szolgálatteljesítés közben a kivonuló rosszul lett, baleset érte, vagy egyéb okból nem tudta szolgálatát folytatni, akkor a szolgálatot vezető őrsvezető a laktanyalakók közül állított valakit a helyére. Ha valamilyen okból kifolyólag az sem volt megoldható, akkor a szabadidejükben mentőállomáson tartózkodó vendégek (működő, kivonuló tagok) vagy a legközelebb lakó mentők egyikét kötelezhette azonnali szolgálatfelvevételre.

Az *Őrszolgálati szabályzat* öt pontban és a szabályzat végén lévő jegyzetben határozta meg az ügyeletben lévő őrsvezetőnek, a mentőőrségnek (kivonuló mentőegység), szolgáltnak és a mentőállomáson tartózkodó vendégeknek a tennivalóit.³¹⁶ A napi szolgálat ellátásakor az *őrsvezető*³¹⁷ szerepe volt a legösszetettebb, aki egy személyben végezte a működéssel kapcsolatos valamennyi dokumentációt, irányította és ellenőrizte a kivonuló mentőegységeket.³¹⁸ Egymaga rögzítette az esetbejelentéseket, tárgyalta az egyesületet

³¹⁵ ROMSICS IGNÁC: 1999. 152. p.

³¹⁶ Az eredeti szabályzatban még csupán a mentést irányító őrsvezető, a három kivonuló mentő (szigorló orvos, ill. tanulmányait végző medikus), az ellenőrző orvos, szolgálk és kocsisok szerepelnek, kiknek száma a mentőhívások sokasodása miatt később a többszörösére nőtt.

³¹⁷ PAPP ÁGOSTON jelentkezése őrsvezetői állásra. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1905. évi iktatókönyv, 766. folyószám.

Felhívás kiadása őrsvezetői állásra. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1905. évi iktatókönyv, 842. folyószám.

³¹⁸ A kivonulásnak szigorú menetrendje volt, az őrsvezető engedélye nélkül egyetlen egység sem hagyhatta el a mentőállomást.

Mentőkocsik magánfuvarozásra való használatát tiltó parancs. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1905. évi iktatókönyv, 775. folyószám.

megkereső hivatalos és magánszemélyekkel, ellenőrizte az állomás rendjét. Kiosztotta a mentőfelszereléseket az ügyeletes mentőőrsnek, visszatérésükkor pedig ellenőrizte azok tartalmát. A szabályzat a mentőőrök tevékenységét, egymáshoz való alá- és fölérendeltségi viszonyát is leírta: „*A működés lehetőleg gyorsan s szótlánul történjék. A mentők közül az idősbik (vezető) rendelkezik, nyújtja a segínyt s ügyel a betegre; az ifjabb (segítő) segédkezik, kitölti az esethez vitt füzet szelvényét s teszi meg a jelentést a kórházban vagy egyebütt, hova a beteg szállítatik.*”³¹⁹ A regula az egyesület vendégeinek (az állomáson lévő vendégszobában tartózkodó kivonuló tagok) azonnali szolgálatba léptetését is szabályozza, kiket az őrsvezető – a helyszín súlyosságától függően – a kivonuló mentőegységekkel is a helyszínre küldhetett. A jegyzetben a szabályzat definiálta a mentőállomás működését: „*A mentő-állomás csupán rögtöni balesetek alkalmával segélynyújtásra állítatott és rendeztetett be. Ambulatorium sérültek vagy betegeknek semmi esetre sem engedhető meg és nem tűrhető.*”³²⁰ A Mentőpalota funkciójában később apró változtatás történt; az epilepsziás és az utcáról betévedt vagy beszállított betegek elhelyezése körüli problémák miatt az épület földszintjén az ellátásukhoz szükséges ambulanciát és betegmegfigyelő fektetőt létesítettek.

6.3 A NAPI SZOLGÁLAT SZERVEZÉSE

A folyamatos riaszthatóság végett a napi szolgálat 24 órás volt. Ideje a korábbihoz képest módosult, este 19:00 órától másnap 19:00 óráig tartott. Pihenőidő csak éjjelkor volt engedélyezve, de akkor is csak teljes ruházatban lehetett az ágyra feküdniük, nappal a társalgóban tartózkodott a személyzet. A kivonulást végző mentők (orvostanhallgatók) közül naponta négyen voltak szolgálatban. A BÖME napi szolgálati működését az *Őrszolgálati szabályzat* tartalmazta.

A napi szolgálatot az *őrsvezető* vezette. Tisztjét pályázat útján lehetett betölteni az egyesület által meghirdetett állásra.³²¹ Felsőbb éves orvosok, mentők vagy az egyesületnél hosszabb ideje szolgálatot betöltő ápolók számára tartották fenn e sokrétű feladatkört. Mindmáig fennmaradt SCHLAMADINGER EMIL legendás őrsvezető a neve, aki az 1933. évi biatorbágyi vasúti merénylet idején a Markó utcában koordinálta a mentőerők riasztását és kivonulását a tragédia helyszínére. Az őrsvezető kezelte a telefonkészüléket,³²² fogadta a baleseti bejelentéseket, s döntött, hogy melyik mentőegység vonuljon ki a bejelentett esethez. Az őrsvezető az eset bejelentésétől függően adta ki a sebészeti, belgyógyászati és mérgezési táskákat a kivonuló személyzetnek. Később, a helyszínről visszatérő egységtől átvette a helyszíni esetdokumentációt rögzítő formanyomtatványt, melynek adatait bevezette az esetnaplóba.³²³ Rendkívüli eset kapcsán az eredeti dokumentumot az igazgató főorvosnak átadta.³²⁴ A mentőfelszereléseket rendszeresen ellenőrizte, mindemellett a mentőállomás napi

³¹⁹ STRIHÓ: 1897. 104. p.

³²⁰ STRIHÓ: 1897. 105. p.

³²¹ Furcsamód, a későbbi gyakorlattól messze eltérve a négy szolgálatot adó mentő (őrség) eleinte maga közül választotta az őrsvezetőt. Akkoriban még kizárólag orvos vezetésével történt a kivonulás, így az őrség egyik tagja, a mentő-medikus az ellenőrző orvos felügyeletével hagyta el a mentőállomást.

³²² Levél a Magyar Királyi Posta és Távirat Igazgatóságához az őrsvezetői mellékvonal felszerelése tárgyában. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1904. évi iktatókönyv, 497. folyószám.

³²³ Napiparancs. Az őrsvezetők dolga az esetnaplók adatainak rögzítése és kiírása. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1903. évi iktatókönyv, 276. folyószám.

³²⁴ DEBRŐDI GÁBOR: *A magyarországi mentésügy története (1769-2012)*. Készült a szervezett magyarországi mentés 125. évfordulóján. Budapest, 2012, Magyar Oxyologiai Társaság.

adminisztratív ügyeit feljegyző dokumentációs naplóikat is egymaga vezette.³²⁵ Az 1890-től bevezetett új dokumentációs rendszer működési könyveit is az őrsvezető állította ki.³²⁶ A *jelentési lapban* a mentőeset körülményeiről számoltak be a mentők, az *esetnaplóba* az őrsvezető a balesetet és körülményeit jegyezte fel (10. fotó), az *index* az ellátott betegek névsorát tartalmazta. Az *elmebeteg szállítások naplójába* és az *üzenetek könyvébe* a szolgálattal kapcsolatos bejegyzéseket vezették, a *pénztárkönyvben* a térítésköteles betegszállításokból befolyt pénzt és a napi kiadásokat könyvelő *nyugta-könyvben* regisztrálták a pénzforgalmat.³²⁷ A *postakönyvben* a bélyegkiadásokat könyvelte, a látogatók neveit rögzítő *vendégkönyvben* és a *kézbesítő könyvben* a címzettek leveleinek átvételét igazolta. A *felekkel való közlekedés könyve* a mentőállomáson hivatalos ügyben megfordult személyek neveit tartalmazta. A *gyógyszerkönyvben* a megrendelt gyógyszerek neveit jegyezték fel, a *megrendelő könyvben* a további működéshez szükséges fogyó-, és állóeszközöket rendelték meg. A *mozgóőrségi utalványkönyvben* a tömegrendezvényeken ügyeletet adó mentők bérezését rögzítették.³²⁸ Az őrsvezető rövid beszámolót volt köteles írni a mentőegyesület igazgatójának és elnökének a napi működésről. A főparancsnoki irodában *naplót* vezettek, melyben a kivonulók szolgálati beosztását és a napi szolgálattal kapcsolatos ügyeket vezették. A *törzskönyv* a mentődolgozók névsorát és szolgálataik számát tartalmazta, a *kurzus-könyv* a megtartott elsősegély-előadásokat, a *gyakorlatok könyve* az oktatást, a *laktanya könyv* a bentlakó laktanyás orvosok és mentők (medikusok) ügyeit vezette, az *index* a működő tagok névsorát és végül az *iktatókönyv*, melybe a levelezést vezették.

E roppant kötelezettségen túl talán a legfontosabbat, a mentésirányítást is az őrsvezető végezte, mint az az *Őrszolgálati szabályzat* 2. §-ban foglaltatott. Az eset bejelentésétől függően adta át a szakfelszerelést a kivonuló személyzetnek. Sebészeti bejelentéskor kis-mentőszekrényt³²⁹ és KRESZ-féle szer-, és kötszertáskát, belgyógyászati rosszulletekkor a KRESZ-féle szertáskát,³³⁰ mérgezéseskor a kis-mentőszekrényt, mérgezőszekrényt és a gyomormosó felszerelést. Az esetről visszatérő mentőkocsikat átvizsgálta, az esetlegesen elkallódott, hiányzó esetfelszerelés tényét rögzítette és jelentést tett róla az igazgatónak. A

³²⁵ A *napi jelentések könyvét* két példányban, továbbá a *felekkel való közlekedés könyvét*, a *rendőrséggel való közlekedés könyvét*, a *tettető könyvét*, az *orvos behívási és jelentési könyvét*, a *beteg felvételi és szállítási könyvet*. A kórházakhoz és a *rendőrfőkapitányi hivatalhoz szóló jelentések könyvét*, az *esetfelvételi* (baleset-bejelentési) *könyvet*, állomási *kézbesítési könyvet*, *utalványkönyvet*, *pénztári könyvet*, jegyzéket az őrség ideiglenes távollétéről, a *szükségletek könyvét* és a *vendégkönyvet* kezelte. Mivel a dokumentációs naplók főlegesen terheltek a szolgálatvezető őrsvezetőt, azoknak vezetését nagy részben beszüntették.

Az őrsvezető által az őrsvezetői pénztárból kifizetett 30 koronás rendkívüli kiutalás a 2. sz. eset kapcsán. HU BFL X.201.C.2. kisdoboz. Számviteli iratok, 1919. november 12.

³²⁶ A mai mentőgyakorlatban mentésvezető, amit az 1970-es évektől főiskolai diplomát szerzett mentőtisztek (mentőtiszt I.) töltenek be. Napjainkban, Pécsen, Budapesten és Debrecenben BSc képzés keretében szerezhető meg a felsőfokú végzettség.

³²⁷ Őrsvezető által kiállított elismervény 120 korona átvételéről teljesített betegszállítás kapcsán. HU BFL X.201.C.2. kisdoboz. Számviteli iratok, 1919. november 14.

Őrsvezető által kiállított elismervény 40 korona átvételéről teljesített betegszállítás kapcsán. HU BFL X.201.C.2. kisdoboz. Számviteli iratok, 1919. január 27.

Őrsvezető által kiállított elismervény 100 korona átvételéről teljesített betegszállítás kapcsán. HU BFL X.201.C.2. kisdoboz. Számviteli iratok, 1919. január 20.

³²⁸ KOVÁCH ALADÁR: A segítőhely berendezéséről mozgó őrségek és tömeges balesetek alkalmával. *Mentők Lapja*, 5. évf. 1907. 4. sz. 39-40. p.

³²⁹ 5 darab, 59 forintért átadott mentőszekrény kifizetésének kimutatása GRÜNBAUM PÁLNAK. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1887-1898. évi főkönyve.

³³⁰ 114 forint kifizetésének kimutatása FELBER LIPÓTNAK szertáskáért. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1887-1898. évi főkönyve.

kivonulás rendjén és a mentőfelszerelés ellenőrzésén túl a mentőállomás életét is figyelemmel kísérte, a házirend és működési szabályzat megsértését szintén írásban jelentette.

Tekintettel arra, hogy a szakmai irányítást egy idő után már nem lehetett alkalmi tisztségviselők nyakába tenni, így a szolgálatvezetői munkakört ellátó őrsvezetői poszt már főállású szakembert igényelt. Főállású alkalmazásuk 1894-ben lépett életbe. Bérézésük havi 36 forint lett, melyet két héttel előre kaptak.³³¹ Ha éppen nem volt a mentőegyesület közelében lakásuk, a mentő-kaszárnyában nyertek elhelyezést. A szállás biztosításán túl 24 órás szolgálatuk idején az egyesület számukra ételmezést biztosított. Pihenésre nem sok idejük volt, mert a másnapi pihenőnapot követően ismét szolgálatba álltak. Szabadnapjukon kötelesek voltak az egyesület igazgatójánál megadni elérhetőségüket, mert bármikor szolgálatba vezényelhették őket. Még szabadnapjaikon is kötelesek voltak 23:00 óráig a kaszárnyába visszatérni, sőt még a városból is igazgatói engedéllyel távozhattak el. Felvételi szabályzatuk negyedik pontja az előjáróikkal és a beosztott mentő-bajtársakkal szembeni magatartást szabályozta: „*Előjáróival szemben köteles katonai magatartással érintkezni, a szolgálkkal, kocsisokkal kíméletesen bántani.*”³³² Egy személyben volt felelős a kivonuló személyzet – szolgálk, ápolók, kocsisok³³³ – viselkedéséért. Betegszállítást csak az igazgató engedélyével rendelhetett el.³³⁴ Tömeges baleset bejelentésekor a folyosói harangot megkondgatta. Rengeteg feladata ellenére igen szigorú volt a mérce személyével szemben. Első mulasztása esetén intést, második esetben dorgálást kapott, harmadjára elbocsátással büntették.

A kivonulást *mentőszolgál*k segítették.³³⁵ A mentők technikai és egészségügyi felszereléseit (rögzítő eszközök, kötszerek, gyógyszerek) pótolták a visszaérkező fogatokon. Ezentúl még a mentők ruházatának tisztítása is a feladatuk közé tartozott.³³⁶ E szolgálk közül az

³³¹ A fenti illetmény összege sokáig nem volt tartható. Az őrsvezetői kar 1896-ban fizetésemelési kérelemmel fordult az egyesület igazgatóságához.

Az őrsvezetők kérvénye illetményemelésük tárgyában. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1896/7. évi iktatókönyv, 21. folyószám.

³³² STRIHÓ: 1897. 168. p.

Igazgatói megkeresés fizető betegszállítás tárgyában. HU BFL X. 201.B.2. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1917-1924. 1922. január 22.

³³³ SÓLYOM ISTVÁN kocsis fölvétele az egyesület állományába. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1904. évi iktatókönyv, 730. folyószám.

³³⁴ CHYZER BÉLA: A mentő eljárásokkal kapcsolatos betegszállításról. *Mentők Lapja*, 3. évf. 1891. 4. sz. 106-110. p.

Mivel a mentés volt legfőbb feladatuk, így a betegszállításokat csak az esetellátás kapacitásának figyelembe vételével vállalták.

A Mentőegyesület levele, „A betegszállítás iparszerű gyakorlásának meggátolása tárgyában”. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1898. évi iktatókönyv, 659. folyószám.

A Mentőegyesület levele betegszállítás ügyében az orvosoknak. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1898. évi iktatókönyv, 660. folyószám.

³³⁵ ERDŐS ISTVÁN mentőszolgai állásra történő jelentkezése. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1896/97. évi iktatókönyv, 28. folyószám.

RÁCZ GYÖRGY ISTVÁN mentőszolgai állásra történő jelentkezése. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1896/97. évi iktatókönyv, 44. folyószám.

KOVÁTS FLÓRIÁN mentőszolgai állásra történő jelentkezése. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1896/97. évi iktatókönyv, 59. folyószám.

³³⁶ Az egyesület létszámának növekedésével együtt a ruházat tisztántartása és javíttatása is nagyobb és speciális szakértelmet igénylő háttérrel követelt.

A Mentőegyesület megrendelő levele bundák és lábzsákok javíttatása és tisztítása tárgyában LEBLOVITZ MÓR szűcsmester felé. HU BFL X.201.C.2. kisdoboz. Számviteli iratok, 1919. szeptember 9.

Javíttatásra és tisztításra leadott 39 db bundát és 2 db lábzsákot igazoló letéti jegy. HU BFL X.201.C.2. kisdoboz. Számviteli iratok, 1919. szeptember 9.

egyik szolgálattevő még az éjszaka folyamán is a mentőállomáson tartózkodott, mert a kivonuló mentőegységekhez is rendelhették őket. Hogy biztosítva legyen a többletkapacitás, rajtuk kívül még további négy mentőből álló tartalék őrs volt készenlétben, akik – miután közölték elérhetőségüket – az elkövetkező 24 órában bármikor riaszthatóak voltak. E segédszemélyzet mentőorvosok felügyelete alatt betegszállításokat is végzett, a mentés számára így human erőtartalékot képeztek. Kiképzésük a BÖME igényeinek megfelelően történt, s így bizonyos tekintetben ők is a mentés szakembereinek számítottak. Tevékenységüket az őrsvezető koordinálta. A mentő szakirodalomban 1904-ben jelent meg az *ápoló* kifejezés, bár az éves számadásokban még szolgáknak, de van, ahol esetszolgának vannak feltüntetve.³³⁷ Főkönyveikben, gazdasági dokumentációikban még a századfordulón sem találkozni kifizetés (illetmény) vagy egyéb formában, mely az ápolói tevékenységet feltüntetné.³³⁸ A BÖME 1904. évi főkönyvében az éves illetmény kiutalásoknál már „ápolók, szolgák és kocsisok” rovat alatt szerepelnek a kifizetések.³³⁹ JÓKAI MÓR temetésén³⁴⁰ a mentők (medikusok) segítőként, asszisztenseiként vettek részt a betegellátásban.³⁴¹

A szolgák – ápolók – ruházatának differenciálódása is a mentőellátás működésének biztosítása végett alakult. A külön számukra rendszeresített mentősapkák, téli és nyári posztó ruházat, öltönyök, kabátok, téli köpeny, téli bunda, kesztyűk, automobil bunda mind e sokrétű helyszíni ellátói tevékenységet volt hivatott szolgálni.³⁴²

A *mentők* (szigorló orvosok és orvostanhallgatók) szintén 24 órás munkarendben – 19:00-tól 19:00 óráig – álltak szolgálatban. Hogy már az első naptól önálló munkavégzésre alkalmassá váljanak, KRESZ GÉZA a jelentkezőket személyesen készítette fel. Gyakorlati oktatásuk betegmozgatásból, dokumentumok vezetéséből és helyszíni elsősegélynyújtásból állt. Az idő rövidségére való tekintettel további felkészítésüket a bécsiek folytatták. Ám később kiderült, hogy az első felkészítő tanfolyam mégsem hagyott olyan mély nyomot a jelentkezőkben, ezért SZÉNÁSY SÁNDOR főorvos-helyettes vezetésével 20-20 fős oktató kurzusok indultak. Volt miért izgulniuk a hallgatóknak, mert a számonkérés igen magas mérce

A nagyobb igénybevételt igénylő darabok között említett a bőr autóbunda, kocsibunda, a bekecs és a lábzsák. LEBLOVITZ MÓR szücsmester számlája 39 db bunda és 2 db lábzsák javíttatása és tisztítása tárgyában. HU BFL X.201.C.2. kisdoboz. Számviteli iratok, 1919. október 30.

6 db átmeneti kabát, 2 db gallér, 12 db zubbony és 8db nadrág tisztítása kapcsán kiállított számla. HU BFL X.201.C.2. kisdoboz. Számviteli iratok, 1919. január 27.

POPOVITY LEONIDA varrónő 37 db fehér köpeny javításáról és 11 db mentőzászló (esetzászló) készítéséről kiállított számlája a Budapesti Mentőknek címezve a kömmün idején. HU BFL X.201.C.2. kisdoboz. Számviteli iratok, 1919. július 22.

³³⁷ KLEIN MÁRTON ápolói állásra jelentkezik. HU BFL X.201.b 3-11. kötet, 1904. évi iktatókönyv, 370. folyószám.

³³⁸ Az ápolók és kocsisok kifizetett illetményének 1910. évi kimutatása. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1910. évi főkönyve.

Az ápolók kifizetett illetményének 1912. évi kimutatása. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1912. évi főkönyve.

³³⁹ Ápolók, szolgák és kocsisok illetmény kifizetései. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1904-1907. évi főkönyve

³⁴⁰ JÓKAI MÓR temetésére kivonult őrségről. HU BFL X.201.b 3-11. kötet, 1904. évi iktatókönyv, 338. folyószám.

³⁴¹ Betegápoló tanfolyam indult BÁRÓ BABARCI SCHWARTZER OTTÓ udvari tanácsos, egyetemi tanár, a Magyarországi Betegápolók és Ápolónők Országos Egyesületének orvos-elnökének vezetésével 1912. január 16-án. Az egyesület tagjai számára féléves betegápolói tanfolyamot indított. Az előadások ingyenesek voltak, melyeket RAJNAI BÉLA műtőfőorvos tartott. Oktatótevékenysége mellett betegápolókat, ápolónőket, masszöröket, vízgyógykezelőket, betegkísérőket díjtalanul közvetített.

³⁴² Mentőszolgák ruházatának beszerzését, javíttatását igazoló kimutatások 1902-ből. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1899-1903. évi főkönyve.

szerint történt az illusztris vizsgáztatók előtt. 1887. december 15-én tették le vizsgáikat KOVÁCS JÓZSEF főorvos, egyetemi tanár, GRÓF ANDRÁSSY ALADÁR egyesületi elnök, KRESZ GÉZA igazgató főorvos és SZÉNÁSY SÁNDOR főorvos-helyettes vezette bizottság előtt. A 20 fő jelentkezőből 15 kapott megfelelő minősítést. Érthető volt a szigor mivel a felsőbb éves hallgatók hamarosan orvost helyettesítve kezdik meg önálló szolgálatukat.

Miután a napi szolgálatot csak egy orvos látta el, a BÖME választmánya 1888-ban szigorló orvosok³⁴³ alkalmazása mellett döntött. Gyakorlatias döntésüket siker koronázta, a megnövekedett betegforgalmat önkéntes orvosokkal már nem tudták volna ellátni.³⁴⁴ Revideálva az „orvost minden beteghez” koncepciót, a napi gyakorlatot némiképp módosították. Hogy ez a kívánt színvonalon történjen, a szervezők a felkészítésre helyezték a hangsúlyt. KOVÁCH ALADÁR ellenőrző főorvos és főparancsnok,³⁴⁵ majdani igazgató *Gyakorlati útmutató mentők használatára* c. oktató anyagában írta le az első mentő-medikusok tananyagát és állapította meg helyszíni kompetenciáikat. Napjainkban is aktuális bevezetőjében ekként határozta meg fiatal kollegáinak a mentőmunka mottóját: „*Főelveink két irányban vezetnek; az egyik »ne ártsunk« csak azért, hogy tegyünk valamit; másrészt: csakis azt tegyük, a mi az első segélynyújtás keretébe tartozik, mert nem kezeljük a betegeket, hanem csak segélyt nyújtunk nekik.*”³⁴⁶

Az egyesület indulását követő években a működő tagok számára SZÉNÁSY SÁNDOR főorvos-helyettes, majd 1890-től KOVÁCH ALADÁR, akkor még egyesületi parancsnok vezetésével a kivonuló állomány számára megtartott elméleti és gyakorlati kurzusokat rendeztek. „...*minthogy alapszabályaink az egyesület működő tagjainak a mentés és első segélyben való gyakorlati kiképzését nemcsak megszabják, de őket e tekintetben vizsgára is kötelezik: a mentés- és első segélyből elméleti és gyakorlati kurzusokat rendeztünk.*”³⁴⁷ Megvalósítása komoly szervezési munkát kívánt, mert az egyesület 1890-ben 306 működő taggal rendelkezett, orvosaik száma 55 fő volt. Ismétlő képzéseik pedig három hónapos kurzusokban folytatódtak az 1900-as évek elejétől.³⁴⁸ A medikus-hallgatók elméleti előadásokon, majd kötözési és betegszállítási gyakorlatokon vettek részt, hogy önállóan elsősegélynyújtást alkalmazhassanak.³⁴⁹ Oktatásuk sebészeti, belgyógyászati és különleges esetek tünettanának felismeréséből és ellátásából állt. A *Sebészeti bántalmak* c. előadássorozat a sebek, vérzések, törések, ficamok, zúzódások, rándulások ismertetéséből és ellátásából állt.³⁵⁰

³⁴³ Ismerte a hallgatók anyagi helyzetét a mentőegyesület elnökének felesége, GRÓF KARÁTSONYI JENŐNÉ 1921-ben „Gróf Karátszonyi Jenőné szigorlati alapítványa” néven 10 000 koronás alappal életre hívott alapítványa az egyesületnél eltöltött minimum kétéves szolgálati idő után a két legeredményesebb szigorló orvost jutalomban részesítette. A jutalmazás évente történt.

GRÓF KARÁTSONYI JENŐNÉ alapítványának alapítólevele. HU BFL X. 201.B.2. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1917-1924. 1921.

³⁴⁴ Mentőtanfolyam. *Mentők Lapja*, 4. évf. 1906. 4. sz. 58. p.

³⁴⁵ Elődje RÓNA LAJOS orvos főparancsnok volt, akitől lemondását követően vette át az egyesület második legfontosabb pozícióját, a főparancsnoki megbízatást 1894-ben.

RÓNA LAJOS megválik főparancsnoki tisztségétől. X.201.b 3-11. kötet. 1894. évi iktatókönyv, 298. folyószám.

³⁴⁶ STRIHÓ: 1897. 265. p.

³⁴⁷ A BÖME 1890. évi számadása. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek.

³⁴⁸ A BÖME 1905. évi számadása. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek.

³⁴⁹ A szigorló-mentők oktatását 1904. február 23-tól személyesen, KOVÁCH ALADÁR a BÖME igazgató-főorvosa vezette. Tanfolyamára mintegy 150 mentő jelentkezett, oktatásuk hetenként két alkalommal, kedden és pénteken este 19.00-kor kezdődött a Mentőpalotában. Az előadás-sorozat két hónapig tartott. Az 1904. május 16.-ai első számonkérés során, a vizsgabizottság előtt 110 fő vizsgázott.

³⁵⁰ PROCHNOV JÓZSEF: Mentő eljárás a törzs és a végtagok csontjainak törésénél s ficzamá nál. *Mentők Lapja*, 2. évf. 1890. 2. sz.97-112. p.

A *Belgyógyászati esetek* az ideg-, és keringési rendszer³⁵¹ (kardiológiai betegségek), továbbá a légző-, és emésztőszervek betegségeinek ismertetéséből állt.³⁵² A *Különleges bántalmak* szülések,³⁵³ sérvek, a tüdőbe, orr-, és szájgaratba került idegen testek okozta fulladás,³⁵⁴ megfagyás, napszúrás, villámcsapás és tetszhalál eseteit írta le.³⁵⁵ A kurzus negyedik előadássorozatában gyógyszer-tani ismeretekkel, kötőzéstannal, majd betegszállítással, a betegmozgatás műfogásaival ismerkedtek meg. Ugyancsak el kellett sajátítaniuk a mentő-jelölteknek a különböző mentőfelszerelések tartalmának ismeretét és alkalmazását. De tudniuk kellett a Markó utcai mentőállomás működési szabályzatát, az esetdokumentáció adminisztrációját, formanyomtatványok kitöltését, sőt még katonai rendgyakorlatokat is.

Számonkérésük elméleti- és gyakorlati elsősegélynyújtásból, a mentőfelszerelések ismertetéséből, kötőzéstani alapismeretekből, katonai rendgyakorlatok, tömeges szerencsétlenségekkor alkalmazandó szabályok és a vezénylet ismertetéséből állt.³⁵⁶ Ezt követte a betegszállítás bemutatása, mely kézen, hordágyon és mentőkocsiban bemutatott szituációs gyakorlatok végrehajtásából állt. Adminisztratív ismereteik bemutatásakor a helyszínen és a mentőállomáson vezetett formanyomtatványok kitöltéséből vizsgáztak. A fővárosiak szigora nem volt egyedüli. A Magyar Királyság második legnagyobb, 1892-ben alapított Kolozsvári Önkéntes Mentő Egyesülete indulásakor a medikus-mentők másodéves tanulmányaik során a mentők szakelnökétől, BRANDT JÓZSEFTŐL, a Kolozsvári Tudományegyetem sebész professzorának előadásain hallgatták az elsősegélynyújtás alapjait. Heti két órában zajlott az oktatás, a gyakorlati tennivalókat már a mentőállomáson sajátították el a jelöltek. A betanulás ideje igen hosszú volt. Jelöltjeik fél éven keresztül teljesítették az idősebb mentők felügyelete alatti segédszolgálatukat, s csak vizsgájukat követően váltak önállóan kivonulni képes mentőkké.³⁵⁷

Az *ellenőrző orvos* tisztjét a mind gyakoribb mentőhívások miatt hívták életre, hogy a hét minden napján biztosítva legyen az állandó orvosi felügyelet. A napi 20-25 mentőhívás miatt az orvosi jelenlétet folyamatosan biztosítani kellett, amit orvosaik eleinte önkéntes szolgálatvállalás formájában teljesítettek. Ám az esetszámok emelkedéséből látszott, hogy ez a gyakorlat hosszú távon nem lesz tartható, ezért 1888. január 1-jén bevezették a díjazásos ellenőrző orvosi szolgálatot.³⁵⁸ A huszonnégy órás napidíj 5 forintban lett meghatározva, ami igen szerénynek volt mondható, de már ez a csekély összeg is megterhelő volt az egyesület számára. Így eleinte csak egy főt tudtak alkalmazni. Ezt a szolgálatot egymást váltva 17 klinikus teljesítette. Doktoraik a mentők mellett a budapesti klinikákon voltak főállásban, számuk 1890-ben 55 főre növekedett.³⁵⁹ KOVÁCS JÓZSEF egyetemi tanár, mentőegyesületi főorvos klinikájának műtőnövevényeit, KORÁNYI FRIGYES egyetemi tanár orvos-gyakornokait,

³⁵¹ MORAVCSIK ERNŐ EMIL: Mentő-eljárások elme- és idegkórtani megbetegedésekben. *Mentők Lapja*, 2. évf. 1890. 8. sz. 237-245. p.

³⁵² JENDRÁSSIK ERNŐ: Mentő-eljárások belső bajokban. *Mentők Lapja*, 2. évf. 1890. 1. sz. 1-16. p.

³⁵³ SZABÓ DÉNES: Mentő eljárások szülészeti és nőorvosi bajokban. *Mentők Lapja*, 2. évf. 1890. 6. sz. 162-181. p.

³⁵⁴ Halszállka okozta idegen test helyszíni ellátása. HU BFL X.201.a 1-10. kötet. A BÖME örségi naplója 1890. július 31. – 1890. december 31. 1890. augusztus 10.

³⁵⁵TAUSZK FERENC: Mentő eljárások önakasztás, vízbefulás, villámsujtás, napszúrás, veszettség eseteiben. *Mentők Lapja*, 3. évf. 1891. 4. sz. 99-105. p.

³⁵⁶ Mentők vizsgálja. *Mentők Lapja*, 2. évf. 1904. 6. sz. 9. p.

³⁵⁷ KONRÁDI DÁNIEL: Az orvostanhallgatók kiképzése az első segítségnyújtásban Kolozsvártn. *Mentők Lapja*, 10. évf. 1913. 9. sz. 99-103. p.

³⁵⁸ Érdekességgé megjegyzendő, hogy a mentők által kiadott vagyonleltárban már az 1888. évtől külön kiadásként szerepel az ellenőrző orvosok díjazásának kiadása.

³⁵⁹ Kimutatásuk szerint az elmaradhatatlan szolgálatok éves szinten 1825 forintnyi kiadást jelentettek. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1889. évi számadása.

NAVRATIL IMRE egyetemi tanár segédorvosait és MÜLLER KÁLMÁN, a budapesti Szent Rókus Kórház orvos igazgatójának al- és segédorvosait engedte át 24 órás mentőorvosi szolgálatra.³⁶⁰ Szerepük az évek folyamán, többszörösen felértékelődött, mivel folyamatosan nőtt a balesetek száma, így orvos a betegszállításoknál már csak a legszükségesebb eseteknél volt jelen.

Az *állandó ellenőrző orvos* (főállású, díjazásos mentőorvos) hivatalát 1894. július 1-jén alapították. Mint neve is mutatja, az állandó ellenőrző orvos a mentők főállású orvosa volt. Belső szolgálati elfoglaltságain túl köteles volt valamennyi esetbejelentéshez kivonulni. Pihenőnapjának bármely órájában szolgálatra kötelezhető volt, ezért lakhelyét is a mentőegyesület közelében kellett kialakítania.³⁶¹ Díjazásuk ellenére a BÖME orvosai alacsony fizetésük miatt kénytelenek voltak másodállásokban elhelyezkedni. A kortárs erről ekképpen panaszkodott: „Az egyesület működői közül, különösen az orvosok körében, nincs senki, aki kizárólagos hivatásának tekintené az egyesületben gyakorolt működését, hanem úgyszólván mindenki küzd a létért, --tudását és idejét csak mellékesen szenteli az egyesületnek. Pedig az oly óriási működési kör pontos és szükségszerű ellátása megkövetelné azt, hogy az egyesület ne amatőr, hanem hivatásos mentőorvosokkal és mentőkkel dolgozzék.”³⁶²

1907-ben, az egyesület működésének huszadik évében a mentők hivatásos (főállású) kara KOVÁCH ALADÁR (igazgató), ACZÉL KÁROLY, VIROSZTEK GYÖZÖ, IVÁNYI ERNŐ, KÖRMÖCZI EMIL, LÖBL VILMOS és SEBŐK ZSIGMOND orvosokból állt.³⁶³ Általános panasz volt az alacsony bérezés. Mivel azokat még a BÖME indulásakor határozták meg, az a századfordulón már állandósuló egzisztenciális problémák forrása lett. A bérezés ügye azonnali rendezést kívánt.³⁶⁴ Talán ennek is volt köszönhető, hogy az orvosi kar nagy része csak mellékállásban,³⁶⁵ ahogyan akkoriban mondták, „kisegítő”, „helyettesítő” orvosként dolgozott a mentőknél.³⁶⁶ A mentőmunkában rejlő veszélyek és a mélyen átlag alatti bérek csak a legelszántabbakat tartotta meg a pályán.

Az 1914. évi márciusi illetmény kimutatások szerint közösségükben 16 *ápoló*: MÜLLER ANTAL (felügyelő), ANGYAL JÁNOS (I. főápoló), HARTYÁNYI ÖDÖN (II. főápoló), FARAGÓ GERGELY, GELLÉRT MÁRTON, KARSAI SÁNDOR, ULIVÁNCSEK JÁNOS, SZABÓ MIKLÓS, BOKOR GYULA, PAJER JÓZSEF, VADÁSZ JÁNOS, MUCSI MIKLÓS, BOCSOR KÁROLY, OSVÁTH LAJOS, PUHA MIHÁLY, CSORDÁS SÁNDOR, továbbá KÖRNYE JÁNOS (fűtő), FERENCZ VENDEL és TAKÁCS FERENCZ (irodaszolgák), KAJTÁR GYÖRGY (napos) állt szolgálatban.³⁶⁷

A *mentők* (medikusok): KRISTYÓRY ALADÁR, WEINER ÁRMIN, SCHÜK EMIL és MICKSKY DEZSŐ (őrsvezetők), JELLINEK VILMOS, GALLY EMIL, STERN LIPÓT, BOGNÁR BÉLA, REITER

³⁶⁰ A BÖME 1890. évi számadása. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek.

³⁶¹ A magyar tengerjáró hajókra sokszor a BÖME-től toboroztak orvost egy-egy nagyobb útra. Ha a doktor vállalta, az egyesület egyhavi fizetés nélküli szabadságra engedte el. Így került LENGYEL ÁRPÁD mentőorvos a Kárpátia fedélzetére hajóorvosként. Hajója 1912 tavaszán a szerencsétlenül járt Titanic életben maradt utasait mentette ki a jeges Atlanti-óceánból.

³⁶² *Mentők Lapja*, VII. évf. (1909) 5. sz. 48. p.

³⁶³ Mentőorvosok 1907. évi illetményének kimutatása. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1904-1907. évi főkönyve.

³⁶⁴ RADÓ BÉLA ellenőrző orvos 45 koronás illetményét tanúsító elismervény. HU BFL X.201.C.1. kisdoboz. Számviteli iratok, 1917. január 3.

³⁶⁵ Helyettesítő, kisegítő orvosok illetményeinek 1913. évi kimutatása. HU BFL X.201.c 14-23. kötetek. A BÖME 1913. évi főkönyve.

³⁶⁶ A Mentőegyesület anyagi lehetőségihez mérten igyekezte pótolni hiányzó szakembereit, így KOVÁCH ALADÁR igazgató főorvos 1628/911. számú pályázati hirdetményében kétéves megbízással, az első évben 720, majd a másodikban 960 koronás illetménnyel, s szükségképpen lakással biztosítva hirdette meg e kiemelten fontos állást. HU BFL X. 201.B.1. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1906-1916. 1911. december 12.

³⁶⁷ Ápolók fizetési jegyzéke. HU BFL X.201.C.1. kisdoboz. Számviteli iratok, 1914. március II. fele.

ERNŐ, HEDRY MIKLÓS, IVÁNKA ZOLTÁN, MAJOR REZSŐ, FILIPOVICS LAJOS, SZAFÍR SÁNDOR, GANDER LÁSZLÓ, KOVÁCS ISTVÁN és TÖRÖK EGYULA (laktanyalakovok).³⁶⁸

Orvosi karuk: SCHWARTZ GUSZTÁV, RAJNA NÁNDOR, FISCHL ÁRMIN, LÖRINCZ BÉLA, FISCHER GUSZTÁV, RÓNA GYULA, HAMMERSCHLAG GUSZTÁV, KARIKÁS JÓZSEF, BODÓ JENŐ, LENGYEL ÁRPÁD és PAULIKOVICS ELEMÉR.³⁶⁹

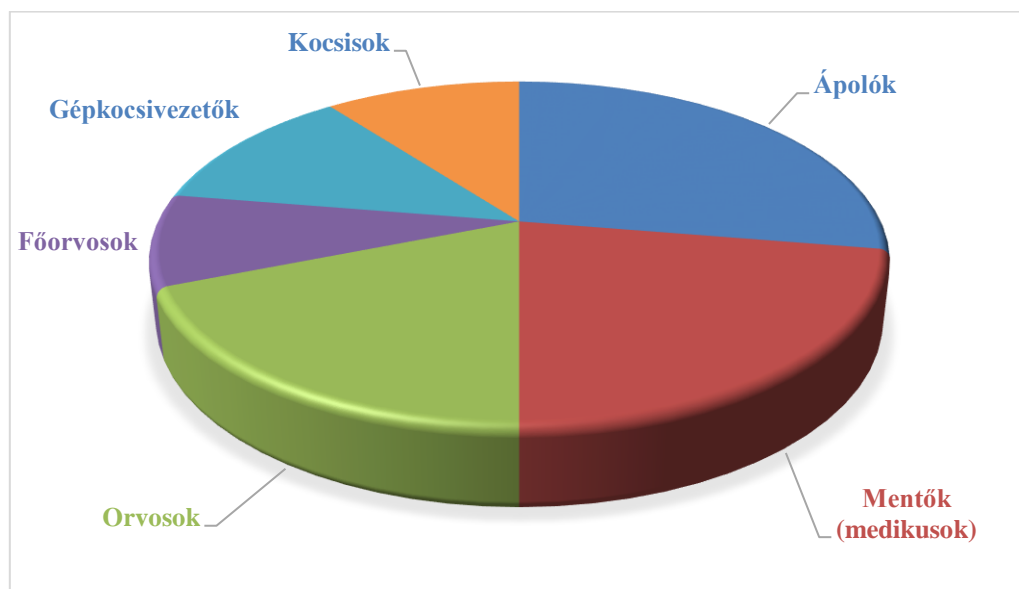
Főorvosai: ACZÉL KÁROLY, VIROSZTEK GYŐZŐ, IVÁNYI ERNŐ, KÖRMÖCZI EMIL és SEBŐK ZSIGMOND.³⁷⁰

Gépkocsivezetők: FARAGÓ JÓZSEF (főgépkocsi vezető), ISTENES MIHÁLY, LINDENMAYER JAKAB, SZABÓ LAJOS, SZÜCS ISTVÁN, SZILASSY GYÖRGY, FEKETE BÉLA.³⁷¹

Kocsisok: GOMBKÖTŐ ISTVÁN (kocsimester), HOMOLA JÓZSEF (főkocsi), LUKÁCS MIHÁLY, MARKOVITS ISTVÁN, ZELLEI JÁNOS, HORVÁTH ISTVÁN, DRECHLER JÓZSEF (kocsimosó) és NAGY FERENCZ (udvaros).³⁷²

Irodai személyzet: MARGITTAY ZOLTÁN (irodafőnök), BAKOS LAJOS (irodatitkár), SEREGI ÁRPÁD (pénztáros), KERÉNYI BÉLA (titkár), KERÉKES ISTVÁN (könyvelő), KARIKÁS JÓZSEF (mentőorvos, igazgatói szaksegéd).³⁷³

Gazdasági hivatal munkatársai: WRUSITY DÖME (tisztviselő), HUTYIK JÁNOS (pénzbeszedő), PIKKER IRÉN, MARTSCHIK HERMINA, KOHN MARGIT és BACH STEFI (tisztviselőnők).³⁷⁴

29. ábra. A kivonuló mentőmunkában közvetlenül részt vevők, az egyesületi adminisztráció nélkül 1914-ben.

Forrás: A mentőegyesület fizetési jegyzékei. HU BFL X.201.C.1. kisdoboz. Számviteli iratok, 1914. március I-II. fele.

³⁶⁸ Mentők fizetési jegyzéke. HU BFL X.201.C.1. kisdoboz. Számviteli iratok, 1914. március II. fele.

³⁶⁹ Orvosok fizetési jegyzéke. HU BFL X.201.C.1. kisdoboz. Számviteli iratok, 1914. március.

³⁷⁰ Főorvosok fizetési jegyzéke. HU BFL X.201.C.1. kisdoboz. Számviteli iratok, 1914. március.

³⁷¹ Gépkocsivezetők fizetési jegyzéke. HU BFL X.201.C.1. kisdoboz. Számviteli iratok, 1914. március I-II. fele.

³⁷² Kocsisok fizetési jegyzéke. HU BFL X.201.C.1. kisdoboz. Számviteli iratok, 1914. március I-II. fele.

³⁷³ Irodai személyzet fizetési jegyzéke. HU BFL X.201.C.1. kisdoboz. Számviteli iratok, 1914. március.

³⁷⁴ Gazdasági személyzet fizetési jegyzéke. HU BFL X.201.C.1. kisdoboz. Számviteli iratok, 1914. március.

Az egyesület vezetősége, érezve a helyzet súlyát, 1908. évi jelentésében jelezte, hogy a közeljövőben feltétlenül rendezni kívánják a béreket; „A dotációk, amelyekkel személyzetünk munkáját jutalmazzuk, oly csekélyek, hogy a kötelességtudáson kívül valóban a szenvedőkkel érző meleg szívre és a jó ügyért lelkesedő buzgalomra van szüksége működő tagjainknak, hogy fáradtságos munkájukat, türelmüket el nem veszítve, nem lankadó úgyszeretettel végezzék.”³⁷⁵

A napi szolgálat rendjéért a *főparancsnok* volt a felelős, aki egy személyben vezette a napi szolgálatot.³⁷⁶ Személyében helyettesítette az egyesület igazgatóját és főorvosát. A mentéshez és betegszállításhoz szükséges egészségügyi és mentéstechnikai felszereléseket ellenőrizte, jelentését közvetlenül a mentőegyesület igazgatójának küldte el.³⁷⁷ A *felügyelő* a mentőállomás rendjéért volt felelős. Az ingóságok leltári állományát felügyelte, az egyesület hivatalos ügyeit intézte. Naponta jelentést tett az igazgatónak, a főorvosnak és a polgármesternek. A *felvigyázó* a mentők segéderőiként alkalmazott mentőszolgák tevékenységét irányította. A *fertőtlenítő* a kivonuló állomány ruházatát, felszerelését és járműveit tisztította, fertőtlenítette. A *fürdő*s az esetről visszaérkező személyzet első fertőtlenítését végezte továbbá a betegszobát, zuhanyzót és öltözőt felügyelte. A mentőállomás forgalmát, a ki-és belépők ellenőrzését, a megkeresők tájékoztatását a *portás* látta el.

30. ábra. Az egyesület hierarchikus tagozódását bemutató sematikus ábra.

A további működést biztosítók (lóápolók, szerelők, udvarosok, takarítók) nem szerepelnek a felsoroltak között.

Forrás: STRIHÓ: 1897. 132. p.

³⁷⁵ *Mentők Lapja*, 9. évf. (1911) 3. sz. 30. p.

³⁷⁶ Az őrsvezető az operatív mentőmunkát irányította és adminisztratív feladatokat látott el.

³⁷⁷ Javadalmazása a hatósági járványorvosokéval egyezett meg.

6.3.1 LAKTANYA A MARKÓ UTCÁBAN

Egy másik újítás, a kaszárnya-rendszer bevezetése is az alapító előrelátását dicséri. A kaszárnyalakó, bentlakásos rendszer 1888. december 1-jén indult el Budapesten. Az egyesület 7 szigorló orvost helyezett el egy Váci körúti (ma Bajcsy-Zsilinszky út) bérlakásban, akik közül naponta két fő teljesítette szolgálatát. 5 másik társuk pedig köteles volt meghagyni, hogy hol tartózkodik szabad idejében, ha esetleg az őrsvezető berendelné őket. A Markó utcai Mentőpalota 1890. évi átadását követően a lakótanyás rendszer tovább bővült, a mentők a könnyebb riaszthatóság érdekében már az új épületben nyertek elhelyezést. A laktanya indulásáról ekképpen emlékezik meg a BÖME jubileumának évkönyve: „*A választmány ellenőrző orvosoknak a mentők köréből szigorló orvosokkal helyettesítését határozta el. S ennek lehetővé tételére 1888. december 1-ével a kaszárnya-rendszert léptette életbe, ami abból állott, hogy szigorló orvosok, akkoron 7, a kaszárnyában ingyen lakást, kiszolgáltatot, fűtést, világítást kaptak, mely kedvezményekért közülök naponként kettő köteles volt inspectiot tartani úgy, mint a közp. állomáson. E célra az igazgató már november hónaptól 3 udvari szobát bérelt ki a Váci-körút 16 sz. ház I. emeletén.*”³⁷⁸ A laktanya-rendszer a Markó utcai székház 1890. évi átadását követően az épület első emeletén üzemelt tovább. 2 db négy- és 2 db kétágyas szoba beosztásban történt a kialakítása. A századfordulón átadott újabb épületszárnyban már az épület második emeletén helyezték el a laktanyalakókat.³⁷⁹ Jelentős komfortnövelő tényezővé vált, hogy az új helyiségekhez egy konyha és fürdőszoba is tartozott.

Ötvenéves működésük évében, 1937-ben a laktanya 14 szobájában 24 mentőorvos és szigorló orvos lakott. A laktanyalakó orvosok és szigorlók négynaponként 24 órás kivonuló szolgálatot adtak. A laktanyalakó szigorló először másodmentő, majd laktanya-orvosi vizsgát tett, önálló kivonuló szolgálatát csak ezután kezdhette meg. Ennek hiányában még a laktanyába sem költözhetett be. A laktanyalakók eleinte medikusok (mentők), később szigorló orvosok, az államosítás előtti évtizedben már többnyire orvosok voltak. Sikeres vizsgáikat követően egyensapkájukon a medikusoknak és szigorlóknak egy, az orvosokén két aranyzsinór futott körbe. E lelkes, de nehéz körülmények között élő fiatalok a Markó utcában második családjukra leltek, mely anyagi lehetőségeihez mérten, igyekezett is támogatni előbbre jutásukat.

GRÓF ANDRÁSSY ALADÁR egyesületi elnök ekképpen említette a mentők segítőkészségét a mentő-medikusok tanulmányi támogatásával kapcsolatban: „*Anyagi nehéz küzdelmeinek dacára is, a mentők buzgalmának serkentésére létesítette a szigorlati alapot, a melyből a szegénysorsú szigorló-orvosok kapnak kamat nélkül segílyt, hogy szigorlataik díjait fedezni képesek legyenek.*”³⁸⁰ További segítség gyanánt 1913-ban az egyesület második elnökének, GRÓF KARÁTSONYI JENŐNEK felesége, ANDRÁSSY KAROLINA GRÓFNŐ a szolgálatot teljesítő szigorló orvosok szigorlati díjának megtérítésére 10 000 koronás alapítványt hozott létre.³⁸¹ Emlékezzék e néhány sor a kor megrendítő sorsú hallgatóiról, kik munkájukkal az

³⁷⁸ KÖRMÖCZI EMIL (szerk.): *A Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület ötven éves jubileumára 1887-1937.* Budapest, é. n., Közlekedési Nyomda.

³⁷⁹ RADÓ MÓR V. éves medikus felvételi kérelme az „internátusba”, a laktanyába. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1899. évi iktatókönyv, 539. folyószám.

LIPECZKY ANDRÁS IV. éves medikus felvételi kérelme az „internátusba”, a laktanyába. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1899. évi iktatókönyv, 548. folyószám.

³⁸⁰ STRIHÓ: 1897. 4. p.

³⁸¹ GRÓF KARÁTSONYI JENŐNÉ szigorlati segélyalapjának 1913. évi kimutatása. A segélyalap a levéltári dokumentum szerint 5 000 koronás alappal jött létre. HU BFL X.201.c 14-23. kötetek. A BÖME 1913. évi főkönyve.

egyesület gerincét adták. TREBITSCH ALADÁR lakótanyás szigorló orvos e szavakkal folyamodott a szigorlati alap támogatásáért: „*Alulírott azon alázatos kérelemmel járulok a Nagytekintetű Igazgatóság elé, hogy nekem a szigorlati alaptól az egyetemre való beiratkozási díjat kiutaltványozni kegyeskedjék. Tiszteletteljes kérelmem támogatására előadom, hogy az édesapám a harctéren van és keresetemmel családjunk eltartására járulok hozzá. Azon reményben, hogy kérelmem a Nagytekintetű Igazgatóság előtt kedvező elintézkedést nyer, ígérem, hogy ezután is a legkitörőbb szorgalommal fogom az Egyesületet szolgálni. Magamat és kérelmemet pedig nagybecsű jóindulatukra ajánlva maradok alázatos szolgájuk.*”³⁸²

A maga is állandó anyagi gondokkal küszködő egyesület számos alapítványt hozott létre a támogatandók megsegítésére. Még az alapító, KRESZ GÉZA igazgatósága idején hívták életre a *Rögtöni segély alapítványt*,³⁸³ melynek kamataiból kenyérkereset nélküli özvegyek árvái kaptak pénzügyi segítyt, a *Kezdet alapítvány* apjuk, szüleik öngyilkossága miatt árván maradt gyermekeket támogatott.

A Markó utcai laktanya rendjét a *Laktanya-szabályzat* foglalta össze. Az 1893 szeptemberében kibocsátott dokumentum részletesen szabályozza az egyesületen belüli apró közösség mindennapjait. „*Az első segély gyors, pontos és lehetőleg megbízható kiszolgáltatásán kívül, szigorló orvosoknak – az egyesület tagjainak – tanulmányainak folytathatása, illetőleg azok befejezésének megkönnyítése, lehetővé tétele czéljából a laktanya-rendszert léptettük életbe.*”³⁸⁴ Hogy ki lehetett a laktanya lakója az az igazgató-főorvos engedélyétől függött, s legalább fél éves mintaszerű szolgálat kellett, hogy a jelölt mögött álljon.³⁸⁵ Az engedély egy évre szólt, a továbblakást a bentlakónak kellett kérvényeznie. A bentlakóknak este nyolc órától reggel hét óráig kellett a laktanyában tartózkodniuk, távolmaradásuk az igazgató engedélyétől függött. Baleseti riasztás esetén a mentést irányító őrvezető utasítására kötelesek voltak szolgálatba állni.³⁸⁶ Tömeges baleset esetén a mentőállomás teljes személyi állományával együtt azonnal szolgálatra kötelezhetők voltak. Életüket az egymással és környezetükkel szembeni odafigyelés jellemezte. A bútorzat állagának védelmére, a dohányzás szabályainak betartására, a ruházat tisztántartására a regula külön kitért. Az esetleges károkat a laktanya-szolga jelentette a rendre ügyelő felügyelőnek. „*Bútorokban és egyéb berendezési tárgyakban vigyázatlanságból vagy szándékosan ejtett károk, rongálásokért egy-egy szoba lakói egyetemlegesen felelősek.*”³⁸⁷

³⁸² TREBITSCH ALADÁR lakótanyás szigorló orvos kérelme szigorlati alap tárgyában a Mentőegyesülethez. HU BFL X. 201. C. 1. kisdoboz. Számviteli iratok, 1917. január 11.

³⁸³ RADÓ BÉLA nyomdász, éhező beteg számára a mentők által kiutalt 3 koronás rögtöni segély. HU BFL X.201.C.2. kisdoboz. Számviteli iratok, 1919. január 22.

PLAVECZKY MARGIT számára a mentők által, igazgató engedélyével kiutalt 10 koronás rögtöni segély. HU BFL X.201.C.2. kisdoboz. Számviteli iratok, 1919. január 30.

³⁸⁴ STRIHÓ: 1897. 132. p.

³⁸⁵ BRAUN MIKSA bentlakóvá történő kinevezése. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1905. évi iktatókönyv, 843. folyószám.

ROSENBERG MANÓ bentlakóvá történő kinevezése. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1905. évi iktatókönyv, 844. folyószám.

³⁸⁶ Előfordulhatott az is hogy valamilyen okból kifolyólag az orvos vagy mentő nem tudott kivonulni (rosszullét, egyéb akadályoztatás), de az is, hogy egy speciális feladat ellátására további erőkre volt szükség. Ezen esetben is életmentő tartalékot jelentett a laktanyalakók mobilizálhatósága.

³⁸⁷ STRIHÓ: 1897. 133. p.

A nem megfelelő viselkedést szigorú szabályokkal szankcionálta az egyesület. Ez lehetett „rendbírság” vagy éppen elbocsátás.

Laktanyalakók 3 koronás rendbírságának kimutatása. HU BFL X.201.c 14-23. kötetek. A BÖME 1913. évi főkönyve.

A bentlakók ingóságaira és a tisztaságra a *laktanya-szolga* felügyelt. Kéthetente tiszta ágyneműhuzatot, harmadnaponként törülközőt osztott. Az ébresztő reggel 07:00 órakor volt, az esti lefekvés ideje éjjel, amikor a világító gázlámpát valamennyi lakószobában eloltották. Este 10:00 órától a hangoskodás tilos volt. Az éjszakai kimaradáshoz az igazgató írásos engedélye kellett. A laktanya rendjét a *felügyelő* ellenőrizte, szolgálati beosztása egy hétig, vasárnaptól-vasárnapig tartott.³⁸⁸ Szolgálatának kezdetekor ellenőrizte, és tételesen átvette szolgálati naplójában a laktanya ingóságait, az ügyelő által készített napi jelentést és a laktanyalakók által írt szolgálati lapokat, melyeket az egyesület igazgatójának írtak.³⁸⁹ Ugyancsak ő ellenőrizte a laktanya-szolga napi működését (szellőztetés, tisztaság). A későbbi félreértések elkerülése végett az újonnan felvett bentlakók a laktanya-szabályzat egy példányát átvették és kézjegyükkel hitelesítették. A laktanyában szolgáló *ügyelő* megbízatása egy napra szólt. A laktanya-naplót vezette, a felügyelő felé napi jelentést készített, a bentlakók által írt szolgálati lapokat is a felügyelőnek adta át.

³⁸⁸ Fölvívás a laktanyalakókhoz a házi telefon és légszesz kezelésével kapcsolatban. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1902. évi iktatókönyv, 77. folyószám.

³⁸⁹ KOVÁCH ALADÁR 1608/911.sz. napi parancsában nyomtatékosan felhívja az orvosi, kivonulói és a tisztviselői kar figyelmét a Mentőegyesület tulajdonában lévő bútort, fehérneműk, s egyéb tárgyak kapcsán az ingóságok fokozottabb védelmére. HU BFL X. 201.B.1. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1906-1916. 1911. december 10.

6.4 EGYENRUHA-SZABÁLYZAT, VÉDŐRUHÁZAT BEVEZETÉSE

Az alakulás évében a mentőknél még nem volt rendszeresített egyenruha. Szabályzatuk megjelenéséig a kivonulóknak sötét öltönyt, egyensapkát³⁹⁰ és karszalagot³⁹¹ kellett viselniük.³⁹² 1914 decemberében KOVÁCH ALADÁR orvos-igazgatónak és GRÓF KARÁTSY JENŐNEK, a mentőegyesület elnökének döntése értelmében a mentők egységes öltözködését szabályozó egyenruha-szabályzata látott napvilágot: „*A működés célszerűsége megkívánja, hogy az egyesület működői egyenruhát hordjanak. Ezen célból az egyesület igazgatósága az alábbiakban egyenruházati szabályzatot állapít meg a rangfokozatok külső jeleinek meghatározásával.*”³⁹³ A szabályzat „Ruházat” fejezetének 1. §-a sapka, a felső és alsó ruházat leírását ismerteti. A mentősapka továbbra is a már fekete, a korban divatosnak számító francia alakú sapka maradt. Felöltőnek, állig zárt, négy zsebes, zöldes barna színű kabátot írt elő, gombjai fedettek voltak.³⁹⁴ Az egyennadrág sötétzöld vagy fekete színű volt. Hideg és csapadékos időben ujjas vagy gallérszerű köpeny viseletét engedélyezték.³⁹⁵ Az intézkedés rendkívül időszerű volt, ugyan is sokak csak egyetlen civil ruhájukban teljesítették szolgálatukat.³⁹⁶

Ruházat címen, mint kiadás az 1887. évi számadásban szerepel először (198 forint),³⁹⁷ az 1888. évben már konkrét adatként, a szolgaszemélyzet részére biztosított ruházatként kerül feltüntetésre az „egyéb kiadások” rovatban.³⁹⁸ A további időszakban is csak az ő részükre biztosított ruházatot az igazgatóság egyenruha szabályzat bevezetéséig.³⁹⁹

³⁹⁰ Az egyensapka egy valamivel későbbi beszerzés eredménye, az 1891. évi számadásban jelenik meg először, mint 189 forintos kiadási tétel.

X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1891. évi számadása.

³⁹¹ A karszalag, mint „karjelvény” olvasható az 1887. évi számadásukban (175 forint). A jelvények pedig a következő évtől.

X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1887. évi számadása.

X.201.c 14-23. kötetek. A BÖME 1914. évi főkönyve. 50 db mentőjelvény vásárlásának 98 koronás kimutatása az 1914. évi főkönyvben.

³⁹² A legtöbb mentősapkát RANSCHBURG SOMA császári és királyi sapkakészítő készítette. A mester a BÖME hivatalos beszállítója volt. Műhelye a Kerepesi út 26. sz. alatt üzemelt.

HU BFL X. 201.B.2. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1917-1924 (1923. június 21.), 10 darab mentősapka rendelése RANSCHBURG SOMA műhelyéből.

X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1899-1903. évi főkönyve. RANSCHBURG SOMA mentőszolgáknak varrt sapkái utáni utalás igazolása.

³⁹³ *Mentők Lapja*, XII. évf. (1914) 10. sz. p.30.

³⁹⁴ X.201.b 3-11. kötet. Weiner és Srünbaum cég ajánlata ruhaszállításra. (1895. évi iktatókönyv, 863. iktatószám).

³⁹⁵ Debrődi Gábor: Rangjelzések az Országos Mentőszolgálatnál. *Magyar Mentésügy*, 32. évf. 2018, 2. sz. p. 64-65

³⁹⁶ X.201.C.1. kisdoboz. Számviteli iratok, (1917. január 12.). FÜRST SÁNDOR laktanyalakó szigorló szolgálati lapja, aki a herceghalmi vasúti szerencsétlenség helyszínén megsérült kabátjának javíttatására kiadott összeg megtérítését kéri.

³⁹⁷ X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1887. évi számadása.

³⁹⁸ A BÖME 1888. évi számadása. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1888. évi számadása.

³⁹⁹ 339 forintos kifizetés kimutatása ROSENTHAL H.-nak a szolgák ruházataért. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1887-1898. évi főkönyve.

204 forintos költség számla igazolása a gácsi Gyapjúszövet és Finom Posztógyárnak a szolgálai ruházataért. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1887-1898. évi főkönyve.

11 forint 60 krajcáros kifizetés kimutatása JAKAB JENŐNEK a szolgálai ruhák javíttatásáért. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1887-1898. évi főkönyve.

Tauszig M. és Társa részére történő kifizetés igazolása szolgák ruházatának tárgyában. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1899-1903. évi főkönyve.

RENNER ÁRMIN részére történő kifizetés igazolása szolgák ruházatának tárgyában. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1899-1903. évi főkönyve.

A 2. § a „Rangfokozatok zsinórzatai” az egyensapkán lévő zsinórzatot és paszományok, rendfokozatok jelzéseit írja le. A tisztek zsinórzata arany színű, az altiszteké ezüst, a legénységé fekete volt. 3. §. a „Rangfokozatok megkülönböztetése a sapkán” c. fejezetben a kivonuló személyzet számára a segédmentők esetében a sapkán arany zsinórt, a homlokrészen arany címer-rózsát írt elő. A mentők arany zsinórt, arany címer-rózsát és 4 cm-es függelék zsinórt. Tisztek arany zsinórt, arany címer-rózsát, 4 cm-es függelék zsinórt és harántul I-es (körkörösén futó 3 milliméteres) paszományt. Orvosok arany zsinórt, arany címer-rózsát, 4 cm-es függelék zsinórt és harántul két sor I-es paszományt. A főorvosok arany zsinórt, arany címer-rózsát, 4 cm-es függelék zsinórt és harántul egy sor III-as (körkörösén futó 10 milliméteres) paszományt. A tisztjelölteknek a címer-rózsa alatt 8 cm-es I-es paszomány járt. Az igazgatói segéd a III-as paszományt viselte. Az őrsvezetők sapkái hátulján az egyes paszományokból vitézkötést kaptak, s mellé vörös színű karszalagot viseltek. A tisztviselők sapkáját 4 cm széles sötétvörös sáv díszítette, egy sor I-es paszománnyal, a főtisztviselők sapkáján II-es paszomány futott.⁴⁰⁰

Az egyesületi vezetőség tagjai közül a választmányi tagok sapkáját aranyzsinór és egy sor III-as paszomány, az igazgatósági tagoknál aranyzsinór és egy sor III-as paszomány, felette I-es paszomány. Az igazgató-főorvos sapkáját aranyzsinór és két sor III-as paszomány, felette I-es paszomány, az egyesületi elnöknek aranyzsinór és három sor III-as paszomány, alelnökeinek aranyzsinór két sor III-as paszomány és felette egy sor I-es paszomány futott. Az alkalmazottak közül az altisztek sapkáját fekete zsinór és egy sor ezüst I-es paszomány, a legénység három évenként a balkarján II-es paszomány alakú díszeket viselt, a tizedik szolgálati évtől három évenként III-as paszomány járt. Az egyenruha szabályzat utolsó 4. §-nak, „Pótlék” c. fejezetében a díszkabátban lévő sárga, gömbölyű gombok és a kabát balkarján lévő sapka zsinórzata tüntetendő fel. A legmagasabb beosztású, III-as paszományú mentősapka díszítményt viselő mentődolgozók és egyesületi tagok ünnepi alkalmakkor lovassági kardot viselhettek. Az arany kardbojt szárán a mentőegyesület vörös kettős keresztjével. Az igazgatói segéd, az őrsvezetők, az igazgató-főorvos kabátjukon baloldalt vékony vállzsinórt hordtak. Polgári öltözködésükön, a mell baloldalán a vezetőség, orvosok és főtisztviselők a nagy, a mentők és egyesületi tisztviselők a kis mentőjelvényt (egyesületi címer) hordták.

6.5 A MENTÉS ADMINISZTRATÍV HÁTTERE

A mentőhívások számának emelkedése miatt a mentők eszközei, infrastruktúrájuk folyamatos fejlesztést kívánt. Mivel a beruházásokhoz több pénz kellett, a BÖME vezetősége 1909-ben felállította a *segédhivatal*t. E szervezeti egység legfőbb feladata abban állt, hogy az egyesületüket adományaival segítő tagokat toborozzon és további jövedelemforrásokat találjon.⁴⁰¹ Így az a napi működés adminisztratív ügyintézését és kiadásait koordinálta az adományokból⁴⁰² és hagyatékokból befolyt összegekből; „*Tervünk – hála támogatóinknak és a nagyközönség hozzánk való szeretetének – szépen sikerült. Ugyanannyira, hogy a biztató jelek után mérsékelt kétségbeeséssel nézhetünk a jövőbe és foghatunk intézményünknek immár*

HANKOVSKY J. részére történő kifizetés igazolása szolgál ruházatának tárgyában. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1899-1903. évi főkönyve.

⁴⁰⁰ KARÁTSYONI JENŐ – KOVÁCH ALADÁR: A Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület egyenruha szabályzata. *Mentők Lapja*, 12. évf. 1914. 10. sz. 234-235. p.

⁴⁰¹ A BÖME irodája. Visszapillantás és számadás. *Mentők Lapja*, 2. évf. 1904. 12. sz. 12-13. p.

⁴⁰² SEBŐK ZSIGMOND BÖME főorvos levele DR. HASENFELD ARTÚR egyetemi tanár 10 000 koronás adományának tárgyában, melyet elismerésének jeléül a mentőknek adományozott. HU BFL X. 201.B.2. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1917-1924. 1921. november 3.

*elkerülhetetlen és nagyobbarányú fejlesztések elé.*⁴⁰³ Működésének sikerét jelzi, hogy már alapításának évében egyesületük 850 főnyi tagságát 4436 főre emelte.

Tennivalójuk volt bőven, mert csupán az 1911. évben 8000 írásbeli megkeresés érkezett egyesületükhöz, közülük 1300 darabot a hatóságok adtak fel. A biztosítók üzemi balesetek esetén, a rendőri szervek bűnügyek, testi sértések kapcsán 600 db látleletet kiadását kérték.⁴⁰⁴ Hivatalos ügyben kb. 10 000 db levelet adott postára a hivatal, az egyesületi kezelőtisztek ugyanennyi esetben jártak el személyesen.⁴⁰⁵ Hivatalukat több ezer magánszemély kereste fel személyesen levélben vagy telefonon kisebb-nagyobb ügyben. Ez utóbbi segítségével a posta által biztosított 63-85 sz. telefonvonalon, mely a mentőegyesület közületi telefonszáma is volt.⁴⁰⁶ 1908 márciusában a hírszolgálat rendszeres ellátására *sajtóirodát* állítottak fel. Az egyesület adminisztrációs helyiségeiben üzemelt az elnöki és az igazgatósági szoba, az ülésterem, továbbá a pénztári, a titkári iroda és az intéző helyisége.⁴⁰⁷ Ezek kiegészítő része volt a segédhivatal, amely három helyiségből állt. Innen irányították a BÖME működésével kapcsolatos gazdasági, ügyviteli feladatokat (tagszerzés, tagok nyilvántartása, *Mentők Lapjának* szerkesztősége, perselyügyek, a mentők javára történő hagyatékok és adományok, valamint az adományozók nyilvántartását).⁴⁰⁸

Az egyesület *segítő osztálya* még 1907-ben, az igazgató javaslatára alakult. Eredetileg a Markó utcai székház tatarozási költségeinek fedezése végett állították fel.⁴⁰⁹ Később már a segítő osztály szervezte a gyűjtést, főnökévé MARGITTAY ZOLTÁNT szerződtette az igazgatóság. Az eredetileg 1903-ban életre hívott BÖME hölgynyilvántartása⁴¹⁰ 1908-ban újjáalakult, alakuló közgyűlését 1908. április 6-án a délutáni órákban tartotta. Elnökeivé GRÓF APPONYI ALBERTNÉT, GRÓF HADIK BARKÓCZY ENDRÉNÉT és GRÓF KARÁTSY JENŐNÉT választották.⁴¹¹

⁴⁰³ *Mentők Lapja*, VII évf. (1909) 5. sz. 91. p.

⁴⁰⁴ A látleletet a helyszínen lévő mentőorvos anamnézise alapján adták ki a megkeresőnek.

Három látlelet kiadása az V. Kerületi Kapitányságnak. HU BFL X. 201.B.2. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1917-1924. 1921. május 4.

⁴⁰⁵ A Magyar Királyi Székesfehérvári V. Honvéd Kerületi Parancsnokság 1729. sz. előnyomozati ügyben történő megkeresése a Mentőegyesület felé és az annak kapcsán kiadott dokumentum. HU BFL X. 201.B.1. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1906-1916. 1909. április 20.

A Budapesti VIII. Kerületi Állami Anyakönyvvezetőség megkeresése 3372/1909. sz. levelében, mentőkocsiban történt esetleges gyermekszülés tárgyában. HU BFL X. 201.B.1. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1906-1916. 1909. április 22.

⁴⁰⁶ A szolgáltató által kiállított, mentők hivatalos ügyben bonyolított távolsági, interurbán telefonszámlái a 83-85 és 19-86. sz. kapcsolási számokra. HU BFL X.201.C.2. kisdoboz. Számviteli iratok, 1919. március 1 - április 30.

⁴⁰⁷ Az átláthatóbb működés érdekében, egy hatékonyabb testületi formában működő intézménynek, a Gazdasági Tanácsnak felállítását indítványozta MARGITTAY ZOLTÁN 1911-ben. „Jegyzetek a Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület kebelében felállítandó Gazdasági Tanács szükségességéről, szervezéséről és munkásságáról” című beadványában. HU BFL X. 201.B.1. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1906-1916. 1911. október 20.

307/923. sz. jegyzőkönyv SZILÁGYI LAJOS intéző lakhatásának támogatása végett. HU BFL X. 201.B.2. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1917-1924. 1923. szeptember 18.

⁴⁰⁸ Az első világháború idején a személyzet nagy része frontszolgálatát teljesítette, az irodai munkákat 9 tisztviselő és 4 hivatalnoknő végezte.

⁴⁰⁹ Az elképzelés zseniális ötletnek bizonyult, mert az osztály nem csak a palotaépület 1907. évi 20 723 koronás kiadásait próbálta meg a támogatók felkutatásával előteremteni, hanem az év utolsó napjának éjszakáján kezdődő szilveszteri gyűjtési akciót is koordinálta. Ez utóbbi negyven éven keresztül a BÖME bevételeinek egyik legfontosabb forrásává vált.

A BÖME 1907. évi számadása. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek.

⁴¹⁰ Meghívás a hölgynyilvántartás alakuló ülésére. 1903. évi iktatókönyv, 11. folyószám. X.201.b 3-11. kötet.

⁴¹¹ A hölgynyilvántartás ülése. *Mentők Lapja*, 6. évf. 1908. 4. sz. 49-50. p.

JÓZSEF FÖHERCEG fia – atyja nyomdokait és 1905. évi halálát követően – 1905-ben elvállalta a BÖME védnökségét. Felesége, MÁRIA AUGUSZTA főhercegasszony, FERENC JÓZSEF leányunokája, GRÓF ANDRÁSSY

6.6 A MENTŐMUNKA ELISMERÉSE. KITÜNTETÉSEK, SZOLGÁLATI ÉRDEMÉRMEK ADOMÁNYOZÁSA

A 24 órás mentőmunka lelkileg és fizikailag az átlagostól eltérő, jóval megterhelőbb hivatás. Minden fázisa, a helyszíni betegellátás, kórházba szállítás, de az „egyszerű” betegszállítás is gyakran átlagon felüli megterhelést követelt és követel meg napjainkban is az ellátótól. Jól ismerve a körülményeket a BÖME igazgatósága közységformáló, és állománya önbecsülésének emelése végett kitüntetések, szolgálati érdemérmek adományozása mellett döntött; „*A jutalmak feddhetetlen magaviselettel teljesített mentő szolgálatok kitüntetésére és buzditásul szolgálnak.*”⁴¹² A működő tagok (kivonulók) számára adományozandó szolgálati érdemérmek, dicsérő oklevelek és jegyzőkönyvi köszönetek adását határozta el. A kitüntetettek névsorát a jutalomosztó bíróság javaslata alapján az egyesület közgyűlése hagyta jóvá. Az érdemérmeket a közgyűlés adta át a jutalmazottnak.⁴¹³

Arany szolgálati érdemérmet az kaphatott, aki mentési tevékenysége közben életét kockáztatva teljesítette hivatását. Talán kevésbé ismert, hogy az arannyal teljesen egyenértékű volt a vas érdemérem, mellyel a mentésben különleges érdemeket szerzettek jutalmazták. Ezüst érdemérmet az a minimum IV. éves medikus kaphatott, aki előző évi tevékenysége során legalább 35 kifogástalan (24 órás) szolgálatot teljesített. Bronz érdemérmet 25 kifogástalan 24 órai szolgálatért kaphatott, de csak abban az esetben, ha a jelölt III. évesnél nem fiatalabb. II. évesek ugyanennyi kifogástalan szolgálat esetében dicséretben részesültek. *Dicséretben* azok részesültek, akiknek legalább 10 kifogástalan 24 órás szolgálatuk volt, *dicsérő oklevelet* pedig csak az, aki már korábban ezüst érdemérmet kapott.⁴¹⁴

A főváros mentőinek egyik első erőpróbája az 1892. évi kolerajárványkor tanúsított helytállás volt. Az év késő őszén tanúsított járvány-szolgálat idején a fertőző betegek ellátása és szállítása során széles körben elismert teljesítményt értek el. Budapest és a mentők felkészülten várták az eseményeket, mert a járvány fővárosi megjelenése előtt a Német Császárságban szedte áldozatait. A városvezetés a fertőző betegek gyógykezelése és elkülönítése végett a város több pontján barakk épületeket, a mentők számára betegszállító telepet létesítettek. Korabeli feljegyzéseik szerint csak a legnehezebb 31 szolgálati napon 221 kivonulást teljesítettek, melyeket 117 esetben hatósági, 96 kórházi és 8 magánorvosi felkérésre végeztek. A fertőzött helyszíneket 116 esetben dezinficiálták, 264 beteget részesítettek elsősegélyben, 210 beteget kórházba szállítottak. A számok ismeretében és a kivonulói kar helytállását értékelve a közgyűlés az aranyéremmel azonos erkölcsi értéket képviselő vas szolgálati érdemérmeket veretett. „*A közgyűlés a telepen működött mentőknek emberbaráti önfeláldozásuk és nemes kötelességérzetükért meleg köszönetet mondott, egyszersmind a*

ALADÁR, a BÖME elnökének 1902. évi halála után az egyesület fővédnöknője lett. Még abban az évben megalapította a BÖME hölgyválasztmányát. 1903-ban GRÓF KARÁTSYNYI JENŐ alelnök lett a BÖME elnöke. JÓZSEF FÖHERCEG fővédnökségre történő felkérése. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1905. évi iktatókönyv, 773. folyószám.

⁴¹² *Mentők Lapja*, I. évf. (1904) 4. sz. p. 16.

⁴¹³ A szolgálati érdemérmek 1916. évi megrendelt darabjai MORZSÁNYI JÓZSEF díszműves munkáját dicsérik. Előállítási költségeik igen magasak voltak, az 1916. évi számla alapján csak 1 db aranyérem 100 koronába és 50 fillérbe került.

MORZSÁNYI JÓZSEF díszműves számlája a Mentőegyesületnek. HU BFL X. 201. C. 1. kisdoboz. Számviteli iratok, 1916. december 30. MORZSÁNYI JÓZSEF díszműves számlája a Mentőegyesületnek.

⁴¹⁴ A BÖME 1903. évi számadása. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek.

*jutalomosztó bíróság ítélete alapján a jutalmakul adni szokott érmék mintájára vert s az egyesületi érmék között az aranyéremmel egyenlő erkölcsi becsű vasérmeket osztott ki.*⁴¹⁵

1906-ban FERENC JÓZSEF a 25 éve tevékenykedő mentőknek és tűzoltóknak adományozandó szolgálati érdemérmét alapított. Az érme bronzból készült, narancssárga szalagon függött. Egyik oldalán babérkoszorúkkal övezve az uralkodó arcképe volt látható, másik oldalán „*Fortitudini, virtuti et perseverantiae*” felirat olvasható. Alig két évvel később 1908. június 23-án a húsz éve működő fővárosi mentőket nagy megtiszteltetés érte; az uralkodó a személye körüli magyar miniszter előterjesztésére a mentőegyesület több tagját is kitüntette. GRÓF KARÁTSONYI JENŐ belső titkos tanácsost, országgyűlési képviselőt, a BÖME elnökét I. osztályú vaskorona-renddel, KOVÁCH ALADÁRT, a BÖME igazgató-főorvosát, KRESZ GÉZA utódját III. osztályú vaskorona-renddel.⁴¹⁶ VUK GYULA gyárosnak, a mentők tiszteletbeli pénztárnokának, FUCHS LAJOSNAK, a Magyar-Francia Biztosító Társaság vezérigazgatójának, a BÖME ellenőrének a Ferenc József rend lovagkeresztjét. IVÁNYI ERNŐNEK, a BÖME ellenőrző orvosának és SEREGI ÁRPÁD számtanácsosnak, a BÖME számvevőjének a koronás arany érdemkeresztet adták. ANGYAL JÓZSEF főápolónak a koronás ezüst érdemkeresztet, VARGHA FERENC egyesületi kocsisnak az ezüst érdemkeresztet adományozta a miniszter az uralkodó nevében. 1910-ben DARÁNYI BÉLA miniszteri tanácsost, a mentőegyesület igazgatósági tagját az uralkodó a Lipót-renddel tüntette ki, az ajkai bányaszerencsétlenség alkalmával tanúsított mentési tevékenységéért LÖBL GYULA társpénztári orvosnak a koronás arany érdemkeresztet adományozta.

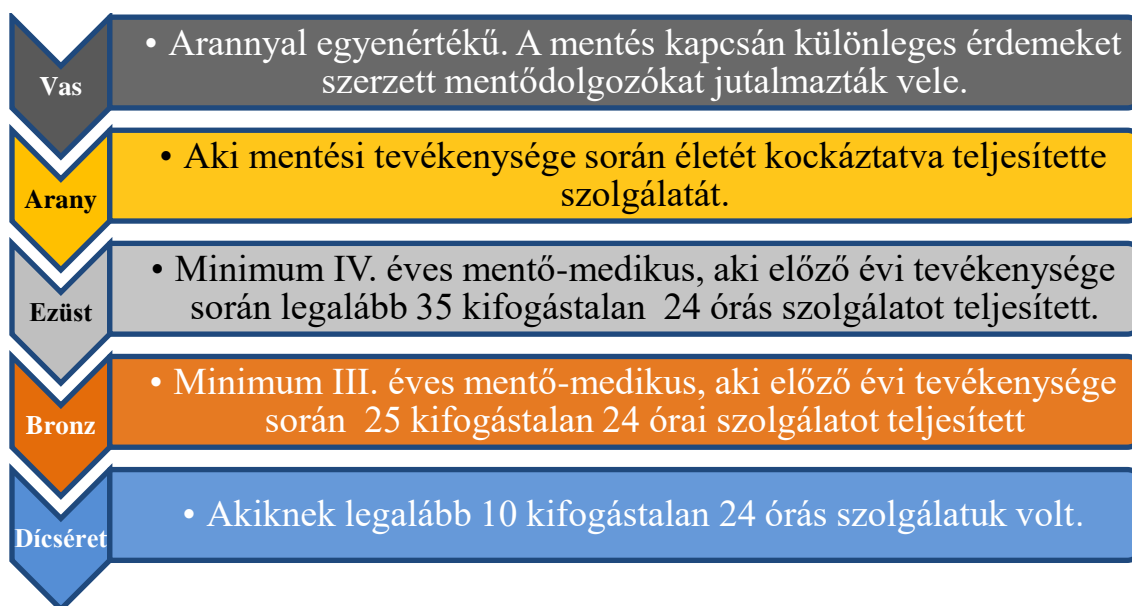
Negyedszázados működésük, 1912. évi jubileumi évük alkalmából a király felhatalmazása alapján LUKÁCS LÁSZLÓ miniszterelnök a mentésben tanúsított 25 éves helytállásáért díszérmét alapíttatott. Kitüntetésben részesítette GRÓF KARÁTSONYI JENŐ elnököt, ROHONCZY GEDEON alelnököt, KOVÁCH ALADÁR igazgató-főorvost, BRÜLL IGNÁC jogtanácsost, FUCHS LAJOS ellenőrt, ADLER ZSIGMOND és MUTSHENBACHER BÉLA választmányi tagokat. Ugyancsak a kitüntetettek sorát gazdagította a BÖME későbbi orvos-igazgatója, VIROSZTEK A GYŐZŐ, s a működési dokumentumok között oly gyakran szereplő IVÁNYI ERNŐ főorvos és SEREGI ÁRPÁD pénztáros.

⁴¹⁵STRIHÓ: 1897. 57. p.

⁴¹⁶ 1909-ben KOVÁCH ALADÁR orvos-igazgatónak, a *Mentők Lapja* főszerkesztőjének ítéltek a német császár által alapított Esmarch-érmet, melyet a professzor 80. születésnapja alkalmával alapítottak. Ez a kitüntetés volt a legrangosabb elismerése a mentésügy terén kifejtett munkálatoknak. A kitüntetést minden évben ESMARCH születésnapján ítélte meg a PROF. DOUGLAS, PROF. ANGERER, PROF. BIER és DÜMS tábornokorvos vezetésével működő szakbizottság.

A BÖME köszöntő levele ESMARCH professzor 80. születésnapja alkalmából. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1903. évi iktatókönyv, 27. folyószám.

A professzor 1897-ben, a mentőegyesület tízéves fennállása alkalmából a fővárosi mentők vendégeként tartózkodott a fővárosban. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1897. évi számadása.

31. ábra. Szolgálati érdemérmek a Budapesti Önkéntes Mentő Egyesületnél

Forrás: STRIHÓ: 1897. 57. p.

E kicsit telefonkönyv ízű felsorolás természetesen nem a sorok szaporítása céljából született, hanem a fővárosi mentők eredményeinek, társadalmi elismertségük bemutatása okán. Hírük idővel átlépve az államhatárt, Európa több mentőintézményébe is eljutott; így még ugyanebben az évben a Deutscher Bund für Samariter und Rettungswesen az Esmarch-éremmel tüntette ki GRÓF KARÁTSONYI JENŐ egyesületi elnököt.

6.7 MENTŐDOLGOZÓK BALESETI BIZTOSÍTÁSA. BIZTOSÍTÓ INTÉZETEK ELJÁRÁSA BALESETEK ESETÉN, A MENTŐORVOS HELYSZÍNI DOKUMENTÁCIÓS KÖTELEZETTSÉGE

A BÖME igazgatósága számolva a mentőmunka fokozottan veszélyes voltával, 1906-tól kivonuló állományát 10 évre biztosította a Nemzeti Baleset-Biztosító Részvénytársaságnál.⁴¹⁷ A biztosítás halálesetre, rokkantságra és mulékony szolgálatképtelenségre szólt.⁴¹⁸ A mentőorvosokat (6 fő) haláleset vagy rokkantság esetén 10 000 korona, mulékony munkaképtelenség esetén napi 5 korona kártérítési összegre biztosították.⁴¹⁹ Önkéntes szolgálatot tévő mentő-medikusokat halál vagy rokkantság esetén 4000 korona, mulékony munkaképtelenségükkor napi 2 korona illetve meg. Ápolók és mentőszolgák részére halál, rokkantság esetén 3000 korona, mulékony munkaképtelenség esetén napi 1 korona 50 fillér. Kocsisokat halál, rokkantság esetén 2000 korona, mulékony munkaképtelenség után esetén napi 1 korona.⁴²⁰ 1912. március 15-étől az igazgató főorvos 12 000 korona (1 fő), a főorvos 10 000 (6 fő), orvos 5000 (8), az őrsvezető 4000 (5), mentő 4000 (14), ápoló és mentőszolga 3000 (19), kocsis 2000 (10), sofőr 2000 (1) korona összegig lettek biztosítva a Nemzeti Baleset-Biztosító Részvénytársaságnál.⁴²¹

A mentődolgozók munkahelyi balesetbiztosításának rendezését követően az igazgatóság az idősödő kivonulók megélhetésének biztosításáról is gondoskodni kívánt, mivel a nyugdíj-helyzet rendezése az egész állományt érintette. Sokan közülük öregségük vagy éppen munkaképtelenségük miatt voltak képtelenek a további munkavégzésre. Mivel 1912-ben erről ekkor még törvény nem rendelkezett, a BÖME vezetősége a kormányzat állásfoglalására várt: „Kétségtelenül jogosult e törekvés, sőt valószínű, hogy előbb-utóbb törvény fogja kötelezni egyesületünket is ily irányban való gondoskodásra. Foglalkozunk e kérdéssel és megoldást keresünk, hogy az egyesületi kicsi vagyon megterhelése nélkül mikép valósíthatnók meg az alkalmazottak nyugdíjszerű ellátását.”⁴²² Nemcsak nyugdíjuk, hanem illetményük kérdése is napirenden volt, amit a mentőegyesület vezetősége fizetési osztályok és fokozatok bevezetésével kívánt rendezni. Alapjául a szolgálatban eltöltött idő szolgált volna. A nyugdíj és fizetésügy mielőbbi megoldást sürgetett, ám a háborús időszak fokozódó nehézségei még esélyt sem teremtettek, hogy a közeljövőben rendeződjene. Mindenki a háború, a nélkülözés éveinek végét várta, hogy e kérdésekben döntések szülessenek. Ám nehézségeik ellenére a „nyugdíj-ügy” nem várt sikert hozott még 1918 januárjában. Ekkor ugyanis az egyesület nyugdíjalapjának alapszabályait a BÖME közgyűlése elfogadta, s így 1918. január 1-jével azok hatályba léptek.⁴²³ Az 1917. évi október 18-án megtartott igazgatósági ülésen *A személyzet*

⁴¹⁷ A Mentőegyesület 1906. augusztus 1-től 1907. július 31-éig 675 korona és 7 fillér értékben szóló biztosításának 1906. évi kimutatása. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1904-1907. évi főkönyve.

⁴¹⁸ A Német Császárságban CARNEGIE amerikai milliomos bányászok, tengerészek, tűzoltók, orvosok számára 1,25 millió dolláros alapítványt létesített a szolgálatteljesítés közben, emberéletek mentése során kiváló érdemeket szerzettek, ill. szolgálatteljesítés közben meghaltak családtagjainak megsegítésére. Az alapítvány díszvédnőke maga a német császár lett.

⁴¹⁹ Hivatásukat teljesítő orvosok balesete, halála első segítségnyújtás közben. *Mentők Lapja*, 3. évf. 1905. 12. sz. 11. p.

⁴²⁰ Rendőrség és mentő egyesületi alkalmazottak balesetbiztosítása. *Mentők Lapja*, 6. évf. 1908. 5. sz. 100. p.

⁴²¹ A Nemzeti Baleset-Biztosító Részvénytársaság kimutatása, 18645. sz. függelék. HU BFL X. 201.B.1. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1906-1916.1912. március 16.

⁴²² *Mentők Lapja*, 9. évf. 1912. 5. sz. 57. p.

⁴²³ A Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület nyugdíjalapjának alapszabályai. *Mentők Lapja*, 16 évf. 1918. 4. sz. 62-69. p.

fizetésrendezésének és nyugdíjbiztosításának tervezete c. dokumentum foglalta össze a fenti elképzeléseket.⁴²⁴ Az illetményrendezés egyben a státusok végleges rögzítését is jelentette. A szolgálatot adók számát az alábbiak szerint rögzítették: *igazgató főorvos, főorvos* (3), *orvos* (9), *őrsvezető* (4), *mentő* (12), *napos orvos* (1), *ápoló* (14), 1-1 fő tisztviselőként a *titkár, pénztáros, könyvelő, intéző, irodavezető, tisztviselő* (2), *tisztviselőnő* (3). *Gépkocsivezetők* (11), *műhelyvezető* (1), *kocsisok* (6), *szolgák az udvaros és kocsimosó személyzet* (6). Összesen 75 fő.⁴²⁵

IRÁNYI DÁNIEL reformpolitikus, a Függetlenségi és Negyvennyolcas Párt elnöke már 1885-ben felvetette balesetbiztosítási törvényjavaslatát, de tervezete akkor még elakadt. Huszonkét évvel később, 1907-ben KOSSUTH FERENC kereskedelmi miniszter indítványt nyújtott be a Parlament elé, mely megalkotta az 1907. évi XIX. törvénycikket *az ipari és kereskedelmi alkalmazottaknak betegség és baleset esetére való biztosításáról*.⁴²⁶ A törvénycikk 84. §-a szerint üzemben történt baleset esetén a munkáltató köteles volt a sérülthöz orvost hívni, aki jegyzőkönyvben rögzítette a sérült állapotát és várható gyógyulásának prognózisát. Többen úgy gondolták, hogy a helyszínen tartózkodó mentők készíthetnék el jelentéseiket az üzemi sérülésekről a biztosító intézeteknek. Így e többletfunkció miatt a biztosítók részt vehetnének a mentők fejlesztésében, a hazai mentésügy ezáltal jelentős tőkeinjekcióhoz jutna. „*Mert amidőn a mentő a sérüléseket az orvosi szabályoknak megfelelően látja el, a fertőzést – a lehetőség határai közt – kizárja és ez által a gyors gyógyulást előmozdítja, akkor egyrészt az ápolási költségek csökkennek, másrészt a táppénzek redukálódnak*”.⁴²⁷

A korabeli biztosítók balesetelbírálási gyakorlatában a magánbiztosítás a sérültet valamennyi (háztartási, üzemi, sport stb.) esetben kártalanította, míg az állami csupán a 1907. évi XIX. tc.-ben rögzített üzemi balesetek esetében.⁴²⁸ A kötelező állami biztosítás bevezetése óta a biztosítottak száma rendkívül megemelkedett, a mentőgyakorlatban leginkább ez a biztosítási forma volt a meghatározó és ezek kimutatásai alapján lehetett statisztikai adatokat készíteni. Az ipari balesetek folytán kieső munkanapokról a Kereskedelemügyi Minisztérium készített kimutatást. Felméréseik szerint a kisipari üzemekben (ahol megnőtt az erőgépek alkalmazása) mutatott gyors emelkedést a munkahelyi balesetek száma. Számuk a téli hónapokban volt a legkevesebb, mert akkor foglalkoztatták a legkevesebb munkást, az építőipar szinte leállt, s ahol volt, ott a munkaidő is rövidebbé vált. Statisztikáik szerint a hétfői napon történt a legtöbb sérülés, melyet a hétfégi italozások, majd azt követő kimerültség, koncentrációs zavarok okoztak. Üzemben a 20 évnél fiatalabbak körében volt a leggyakoribb,

⁴²⁴ Illetmény és nyugdíjbiztosítási tervezet. HU BFL X. 201.B.2. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1917-1924. 1917. november 15.

Nyugdíjalapjuk 1923-ban már 163,835 korona és 60 fillér összegben biztosította a nyugállományba vonulók ellátását.

A BÖME 1923. évi főkönyve. HU BFL X.201.c 24-27. kötetek.

⁴²⁵ A tervezett nyugdíjjárulékok kifizetése kapcsán előzetes számítást végeztek. Gyakorlati megvalósítását az egyesület felkérésére HIMMLER IGNÁC matematikai számításai alapján végezték.

HIMMLER IGNÁC javára történt pénztári kifizetés kimutatása. HU BFL X.201.c 43. kötet. A BÖME pénztárkönyve 1918. január 1. – 1920. augusztus 31.

⁴²⁶ 1907. évi XIX. törvénycikk *az ipari és kereskedelmi alkalmazottaknak betegség és baleset esetére való biztosításáról*

<https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=90700019.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D36> (Letöltés: 2020. november. 17.)

⁴²⁷ *Mentők Lapja*, VI. évf. (1908) 5. sz.76. p.

⁴²⁸ Egyik biztosítási forma esetében sem számított balesetnek a hirtelen megbetegedés, még ha az munka közben is következett be.

oka leginkább a betanított munkások gyakorlatlanságából eredt.⁴²⁹ A mentőorvosok a helyszínen tartózkodó rendőrnek, csendőrnek, hivatalos személynek szóbeli felvilágosítást, majd hivatalos szakvéleményt adtak, melyben dokumentálták a sérült állapotát, s prognosztizálták gyógyulásának várható esélyeit.

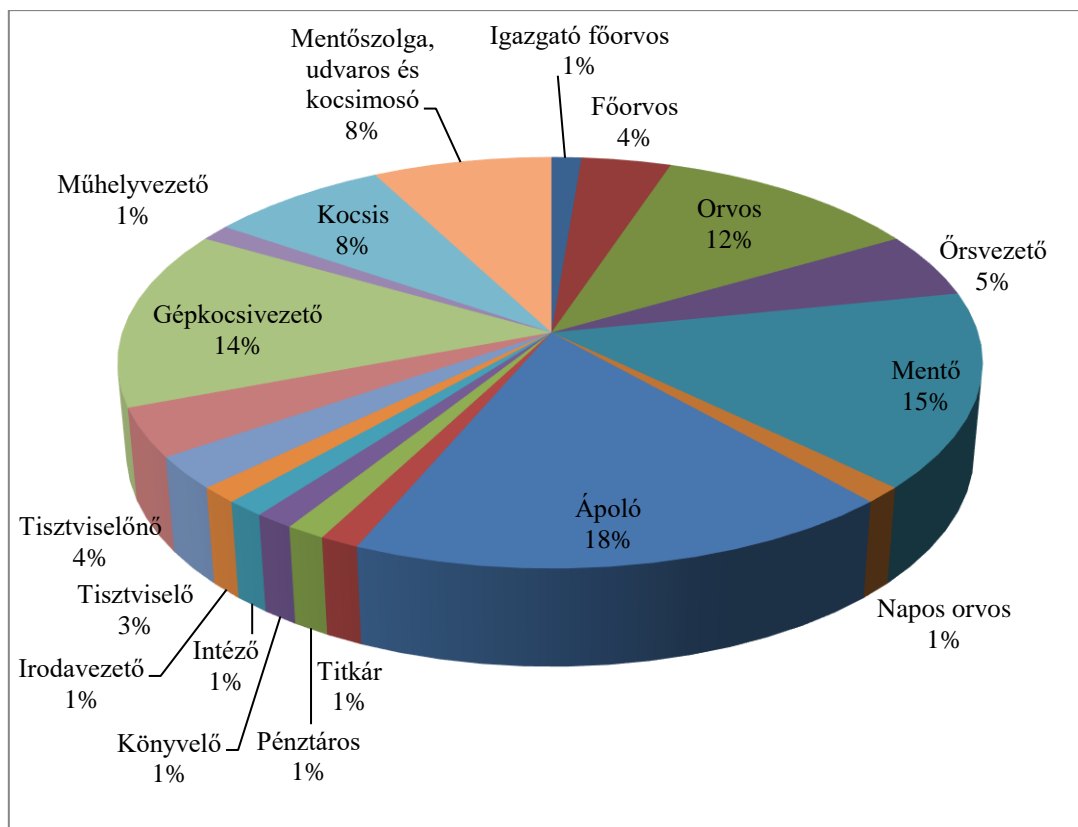
Az új baleseti törvény értelmében üzemi baleset esetén a munkáltató 24 órán belül köteles volt bejelenteni az esetet a rendőrhatóságnak és a kerületi munkásbiztosító pénztárnak. Bejelentési kötelezettségük miatt a törvény e célból külön rendszeresített űrlap kitöltésére kötelezte az orvost. Első pontjában az elsősegélyt nyújtó személyazonossága, a másodikban már a hivatalos minőségben helyszínen tartózkodó orvos neve és elérhetősége, az utolsóban pedig a sérülés neve és foka szerepelt. Így az Országos Munkásbetegsegélyező és Balesetbiztosító Pénztár követni tudta az űrlap alapján, hogy a beteg kitől és milyen segítséget, terápiát kapott. Elsődleges célja volt, hogy csakis elsősegélynyújtásra kiképzett laikus vagy orvos nyúljon a sérülthez.⁴³⁰

A balesetek, nemritkán halálesetek mennyiségét a korabeli statisztika tárja elénk, amiből kiderül, hogy Németországban ezer munkásból 9,58 szenvedett valamilyen sérülést, viszont Magyarországon 42,74-en. A különbség óriási, melynek további alakulása a sikeres prevenciótól, balesetvédelmi szabályok és a munkamorál emelkedésétől függött. A helyzet rendezésért kiáltott. Így Németországban – felismerve a munkásbalesetek okozta gazdasági károkat – a balesetek elleni óvintézkedésekre már a századfordulótól nagyon komoly összegeket és figyelmet fordítottak. Ennek csupán részeként, de hatásos erővel a védőberendezések nélküli gépek gyártóit baleseti kártérítési kötelezettséggel terheltek. Ugyan a BÖME ellátási területe a fővárosra szorítkozott, ennek ellenére előfordult, hogy a városhatárt átlépve rendkívüli eseményekkor is segítséget nyújtott. A statisztikát ismerve így volt miért aggódniuk a mentőknek, mert a századforduló első éveiben csak a főváros környéki övezet 100 ezer főnyi lakosából valamivel több, mint 50 ezer munkavállaló az iparban talált megélhetést. Egy részük a lakóhelyük közelében lévő kisiparban, másik részük Budapest üzemeiben, gyáraiban helyezkedett el. A főváros szerepe e téren is meghatározó volt, 700 ezres lakosságának nagy része ipari környezetben volt kénytelen elhelyezkedni a századfordulón.⁴³¹

⁴²⁹ 1900-1906 között 10 000 munkásból minden 18. sérült meg, közülük minden 31. súlyosan és minden 1667. halálosan.

⁴³⁰ SCHWARZ GUSZTÁV: Mentők és balesetbiztosítási intézmények. *Mentők Lapja*, 6. évf. 1908. 5. sz. 75-77. p.

⁴³¹ SCHWARZ GUSZTÁV: A balesetek és azok elbírálása különös tekintettel az egyéni biztosításra. *Mentők Lapja*, 7. évf. 1909. 1. sz. 6-10. p.

32. ábra. A Mentőegyesület személyi állománya 1917-ben.⁴³²

Forrás: HU BFL X.201.c 43. kötet. A BÖME pénztárkönyve 1918. január1. – 1920. augusztus 31.

* * *

Talán a korabeli mentőellátás szervezését, a betegellátásban résztvevők és egyesületük életét bemutató fejezet nyújtja az egyik legteljesebb áttekintést a Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület mindennapjairól. E hierarchikusan felépített szervezet – az egyletek szervezeti felépítését előíró jogszabályokon túl olyan működési mechanizmust valósított meg már korai éveiben, mely tökéletesen megfelelt a nap huszonnég órájában működő intézmény számára. Sőt, mindezen túl többlet humán erőforrásaik folyamatos biztosítása véget bentlakásos, ún. laktanya-rendszert szerveztek meg. E kicsit bonyolultnak tűnő struktúrában az igazgatótól a kapusig mindenkinek megvolt a maga szerepe. Sikeréhez pedig ugyanolyan fontos volt segítő adminisztratív apparátusuknak működése, mint a sokat emlegetett kivonuló állományé. Természetesen egyleti támogatóik folyamatos mecenatúrája nélkül is elképzelhetetlen lett volna fennmaradásuk. Mint a fejezetből kiderül, erőforrásaikkal tervszerűen gazdálkodva igyekeztek felszereléseik, járműveik bővítésére. A kivonuló állomány megteremtése és tudásának szinten tartása szintén komoly feladat elé állította vezetőségüket, de a mentésben résztvevők baleseti biztosításának megteremtése is, melyek a maguk korában a nyugdíjalap megteremtésével együtt igen haladó intézkedéseknek számítottak. Ezeken túl, nem felejtve napi erőfeszítéseiket honorálni, életre hívták a mentőmunka elismerését kifejező kitüntetés-szabályzatukat, ami tovább erősítette, amúgy is csekély számú személyi állományuk testületi összetartozását.

⁴³² Gyakorlatiasságukat mutatja, hogy az egyesület 75 főnyi személyzetéből 61 fő közvetlenül a kivonuló mentőmunkában, a helyszíni betegellátásban volt foglalkoztatva.

7 A MENTÉS INFRASTRUKTÚRÁJA, TECHNIKAI, MŰSZAKI FELTÉTELEI

7.1 AZ IDEIGLENES „BARAKK MENTŐÁLLOMÁSTÓL” A MARKÓ UTCAI MENTŐPALOTÁIG

Az 1887-ben alapított Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület első mentőállomása a még épülő Szent István Bazilika előtti Lipót-templom-bazár 47. számú, deszkafallal kettéosztott üzlethelyiségében működött. Ideiglenes állomásuk egyik helyiségében a kivonuló személyzet tartózkodott. A zsúfoltságot fokozta, hogy ugyanott voltak elhelyezve a kötszeres szekrények, kötszertáskák, a mérgezési felszerelések, az „operáló-asztal”, a telefon és a csigákkal mennyezetre felhúozható hordágy. A deszkafal túloldalán az adminisztratív ügyek intézésére kialakított szolgálati helyiség működött, ahol az egyesületi titkárnak és az ellenőrző orvosnak szorítottak helyet. Adminisztrációjuk központja, a titkári hivatal az elviselhetetlenné váló helyszűke miatt később az 1888-ban alapított kaszárnnyával együtt a Váci körút (ma Bajcsy-Zsilinszky út) 16-os számú házában nyert elhelyezést.⁴³³ Állomásuk lokalizációja egyébként kiváló volt. A főváros legtöbb fekvőbeteg intézményét üzemeltető VIII. kerület a közvetlen közelében és a belső területek legtöbb betegét felvevő Szent Rókus Kórház is ideális távolságban volt.

A mentők indulásának hírére sokan csodájára jártak a bazári mentőállomásnak. Polgárok, arisztokraták, sőt még az uralkodóház tagjai is bekukkantottak a szűkös helyen szorongó barakkállomásra. 1890-ben az ideiglenes mentőállomást megtekintette GRÓF TELEKI GÉZA belügyminiszter is, a látottak alapján ő is a mentésügy pártfogója lett, 200 forintos adományával az egyesület alapító tagjainak sorába lépett. A barakkállomás utolsó évében hirtelen nagy lett a forgalom, illusztris vendégeik további sorát emelte GRÓF CSÁKY ALBIN vallás- és közoktatásügyi miniszter. Aminek ő excellenciája módfelett örült és elismerését fejezte ki, hogy az egyesület életében milyen meghatározó szerepet kap a diákság, az orvostanhallgatók és szigorló orvosok sora.

Látva a mentők kitartását és megismerve folyamodványukat, a főváros közgyűlése ingyen átengedte számukra egyik belvárosi saroktelkét a Markó és a Súlyom (ma Bihari) utca sarkán. Minden képzeletüket felülmúló siker volt ez, hogy a későbbiekben saját igényeik szerint kialakított körülmények között folytathatták munkájukat. Az csak vajmi keveset számított a nagy örömben, hogy az egyesület később ingyen használhatta az épületet, mert annak tulajdonjoga a telekkel együtt a fővárosé maradt. Így kora ősszel az egyesület KRESZ GÉZA irányításával 18 423 forint 90 krajcár tőkével vágott bele az építkezésbe 1889. szeptember 19-én.⁴³⁴ A melléképületek, az istálló,⁴³⁵ a szertár és a kocsiszin építési munkálatai fél évvel később, már a tavasz beálltával kezdődtek. Ismerve a mentők anyagi lehetőségeit a kivitelezők ösztörsadalmi munkában segítették őket. Sokan ingyenmunkával és építőanyagok felajánlásával járultak hozzá az építkezés minél zökkenőmentesebb lebonyolításához. A költséges belső berendezések vásárlása végett a vezetőség a fővárosi háztulajdonosokhoz fordult, 10 000 darab kibocsátott adománygyűjtő ívükre az év decemberének végéig 6617 forint

⁴³³ ACZÉL KÁROLY: A B.Ö.M.E. fejlődése. *Mentők Lapja*, 6. évf. 1908. 5. sz. 66-67. p.

⁴³⁴ A BÖME 1889. évi számadása. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek.

⁴³⁵ Az állattartás mind helyigényesebb kialakítása végett 1895-ben a lóistálló kibővítésének jegyében tervek láttak napvilágot. A lóistálló kibővítésére vonatkozó tervek. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1895. évi iktatókönyv, 607. iktatószám.

és 3 krajcár adomány érkezett a berendezések, felszerelések vásárlása céljából.⁴³⁶ Az építkezéshez a 22 000 forintos tőkéjükön kívül a Fővárosi Pénzügyi Bizottság és a Fővárosi Tanács ajánlata alapján a Fővárosi Törvényhatósági Bizottságának közgyűlése 57 400 forintot biztosított. A főváros támogatói szerződésének és a belügyminiszter állásfoglalásának értelmében a BÖME saját céljaira ingyen használhatta az új mentőállomást, de a telek tulajdonjoga a fővárost illette, aminek elismeréseként évente 1 ezüst forint bérleti díjat tartozott megfizetni.⁴³⁷ KAMERMAYER KÁROLY főpolgármester, királyi tanácsos és helyettese, GERLÓCZY KÁROLY feltétlen támogatásáról biztosították városuk mentőit.

Mindenki nagy várakozással tekintett az építkezés elé. Talán kevésbé ismert, hogy a szervezők majdani székházukat csak 20-25 évig kívánták a Markó utcában üzemeltetni. Ám a telek későbbi beépítése során egyértelművé vált, hogy anyagi lehetőségeik és támogatottságuk maximumához érkeztek. Nagyobb udvarral, nagyobb fogat-, majd járműpark tárolására alkalmas telephellyel, viszonylag tágasabb épületegyüttesre a későbbiekben már nem tudtak szert tenni.⁴³⁸ Az építkezés idején a főváros részéről öttagú építési felügyelő bizottság és a mérnöki osztály által kirendelt mérnök ellenőrizte a munkálatokat. Tagsága a kor ismert kiválóságaiból állt; a főváros részéről RÓZSA PÉTER fővárosi tanácsnok mint a bizottság elnöke, BERNÁRDT GYÖZÖ osztrák-magyar államvasúti főfelügyelő, BOBULA JÁNOS fővárosi bizottsági tagok, SZILY JÓZSEF jegyző és az V. kerületi elöljáróság egy tagja.⁴³⁹ A mentők részéről HABERBAUER JÁNOS és PUCHER JÓZSEF műépítész, egyesületi választmányi tagokat, KRESZ GÉZA egyesületi orvos-igazgatót és STRIHÓ GYULA titkárt delegálták. HABERBAUER JÁNOS fővárosi tanácsnok nemcsak az egyesület választmányi tagjaként volt jelen, hanem az öttagú felügyelő bizottság az ő személyes felügyelete alatt látta el ellenőrző tevékenységét.⁴⁴⁰

A székházat QUITTNER ZSIGMOND műépítész tervei alapján emelték. Az építési munkálatok 1889. október 1-jén kezdődtek, s a következő év nyarának, 1890. augusztus 1-je éjszakáján vehették birtokba a mentők. Az éjszakai mentőfogat már a Markó utcai épületből teljesítette kivonulói szolgálatát KRESZ GÉZA igazgatóval. A neves építész emberi nagyságát mutatja, hogy a mentőket segítve a szükséges tervdokumentumokat ingyen bocsátotta az igazgatóság rendelkezésére s mindössze 2000 forintos díjazás ellenében – ami már akkor is kevés összegnek számított – még az építkezési munkálatok vezetését is elvállalta.

⁴³⁶ A BÖME 1889. évi számadása. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek.

⁴³⁷ A főváros és a mentők közötti viszony a BÖME főkönyveiben „úrbéri jogért” címmel nyomon követhető. A fent említett névleges összeget minden év elején fizették be a fővárosnak.

A Mentőegyesület 2 koronás „úrbéri jogért” történő befizetésének igazolása. HU BFL X.201.c 14-23. kötetek. A BÖME 1916. évi főkönyve.

⁴³⁸ 1909. február 2-án, KOVÁCH ALADÁR igazgató főorvos Budapest Székesfőváros Tanácsának írott levelében telekátengedést kért. 1000 négyszögölnyi területet kért átengedni az igazgató a Markó utcai telephely felhagyásáért cserében a Margit-híd közelében. Az épület és a járművek tárolásának egyik általuk javasolt helyszíne lett volna a Honvéd és Szalay utcák által határolt 1027-1028-1029. helyrajzi számú 870 négyszögöles üres telek. HU BFL X. 201.B.1. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1906-1916 (1910. február 2.).

Az egyesület vezetősége már 1893-ban tervbe vette fiók-mentőállomások megnyitását a fővárosban, mert az épület hamar szűknek bizonyult. Ráadásul mind gyakrabban riasztották a mentőket a külső kerületekből üzemi balesetekhez. Ennek ellenére a 61 évig működő intézmény mindvégig egy állomásos maradt.

A BÖME fiókállomásai. *Mentők Lapja*, 2. évf. 1904. 3. sz. 7. p.

DEBRÓDI GÁBOR: 116 éve történt. A Mentőpalota története. *Mentők Lapja*, 2. évf. 2006. 8. p.

⁴³⁹ Az előjáróság nemcsak az építési, hanem az egyesület gazdasági, vagyonkezelési gyakorlatát is ellenőrizte. Budapest Székesfőváros V. Kerületének Elöljárósága értesíti a Mentőegyesületet UNGER BÉLA előjárósági főjegyző és a számvevőség képviselőjének vezetésével megtartandó pénzügyi ellenőrzésről és épületbejárásról. HU BFL X. 201.B.2. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1917-1924. 1921. április 1.

⁴⁴⁰ A BÖME 1890. évi számadása. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek.

Honoráriumának egy részét, 500 forintot pedig a mentőegyesület pénztárába befizette, ezzel 1891. február 21-én a BÖME alapító tagjainak sorába lépett.⁴⁴¹

A Mentőpalota építési költsége QUITTNER által beárzolt összegben 62 450 forint és 15 krajcár lett volna,⁴⁴² de ez a Bechem és Post féle központi gőzfűtés beszerelésével és az építés idején felmerülő újabb építészeti munkálatokkal utólag 66 450 forintra emelkedett.⁴⁴³ Belső berendezése további 4000 forintot tett ki. Budapest Tanácsa igen bőkezű volt, ugyanis 57 564 forint és 51 krajcáros összeggel támogatta az építési munkálatokat.⁴⁴⁴ A kivitelezők keze munkáját dicsérje a mai napig fennálló palotaépület egysége és szépsége!⁴⁴⁵ Az építőknek sietniük kellett, nemcsak az építési költségek további emelkedésének elkerülése végett, hanem mert a mentőknek 1890 májusában ideiglenes állomásukról ki kellett költözniük. Am csúszott az új épület átadása, mert az utolsó hónapokban határozták el, hogy az épületben központi fűtés és villanyvilágítás is legyen. Így többszörösen is nagy volt az izgalom, mert egyben a király látogatását is várták. Az előzetes bejelentés szerint a júniusi átadás idején, Budapesten fog tartózkodni az uralkodó.⁴⁴⁶

Új állomásukat végül 1890. augusztus 1-je éjjelén vették birtokba a mentők. Éjfél után nem sokkal, 00:30 perckor indult el az egyesület három kocsiból álló karavánja az igazgató főorvos vezetésével, majd 00:38 perckor érkeztek meg a légszuszvillágítással kivilágított Mentőpalotába.⁴⁴⁷ Korabeli esetenaplójuk ekképpen rögzíti a rendkívüli eseményt: „Az őrség az igazgató úr vezetése mellett elhagyja a régi állomást és három kocsin a kaszárnya lakókkal együtt az új állomásra vonul.”⁴⁴⁸ Ezek egyikében utazott az 1887. évi induláskor is mentőőrséget adó BURIÁN ALADÁR főintéző, FODOR GÉZA, KOVÁCS ALADÁR parancsnok, az alapító KRESZ GÉZA és LACZKOVICH ELEMÉR, a költözés éjszakájának őrsvezetője. Velük tartottak a kaszárnyalakók is; CSEREY LÁSZLÓ, DEREKASSY ISTVÁN, FERDERBER IGNÁC, FISCHHOF SAMU, GEIGER JÓZSEF, SZAPPANOS MIHÁLY és VIROSZTEK ADOLF, valamint a mentőszolgák. Az emelkedett hangulatú éjszakai szolgálat során KRESZ GÉZA és STRIHÓ GYULA egyesületi titkár fogadták az érkezőket. Az épület bemutatását követően, rövid

⁴⁴¹ A BÖME 1890. évi számadása. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek.

A BÖME 1887-1898. évi főkönyve. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek.

⁴⁴² Többbe került az építkezés, mint az a korábban előirányzottban szerepelt mivel az épület alapozását 1 méterrel mélyebbre kellett ásni, továbbá az istálló és a kocsiszín méreteit a leendő igényeknek megfelelően bővíteni kellett.

⁴⁴³ A fenti számadatok STRIHÓ GYULA egyesületi titkár közlése nyomán ismertek. A Budapest Főváros Levéltárában őrzött 1890. évi pénztári kimutatás szerint a fűtési rendszer beszerelésével együtt 67 434 forint és 34 krajcár volt a teljes építési beruházás végösszege.

A BÖME 1890. évi számadása. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek.

⁴⁴⁴ A BÖME 1890. évi számadása. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek.

⁴⁴⁵ Alkotóiik közül a korabeli számadás nyilván tartja PRÉHLER és BREZINA (kőműves munkák), ÁPRILY JÁNOS (kőfaragó), GANZ és TÁRSA (vastartályok), ZELLERIN MÁTYÁS (bádогоzás, vízvezeték munkálatok, csatornázás, fűtési berendezések beépítése), NEUSCHLOSZ ÖDÖN és MARCZELL (ácsmunkák, és tölgyfapadló), CSEPREGHY JÁNOS (asztalos), ÁRKAY SÁNDOR (lakatos), SCHOLTZ RÓBERT (festés, mázolás), WADLSTEINER F. (üveges), VERÁN JÓZSEF (szobrász), DRASCHE (Kőbányai Gipsztéglagyár, keramit), DEPOT LUIGI (terrazo, díszburkolat, térkő), NEUCHATEL ASPHALT COMPANY (aszfaltozás), ERSLINGI FAREDÖNY GYÁR (faredőny), UJLAKI TÉGLAGYÁR (cserépfedés). HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1890. évi számadása.

⁴⁴⁶ Pont az építési költségek előteremtésének céljából 1889. február 16-ára kívánt Mentő Bált tartani az egyesület, ám a trónörökös, HABSBURG-LOTHARINGIAI RUDOLF 1889. január 30-ai tragikus halála miatt a jótékonyági rendezvény elmaradt. Így a mentők február 4-ei dátummal lehetséges támogatóik felé fordulva levelek formájában kérték az építkezés céljára kisebb-nagyobb összegeket felajánlani.

Kérelmek támogatói hozzájárulásra az építkezés céljából. HU BFL X.201.C.1. kisdoboz. Számviteli iratok, 1889. február 4. Kérelmek támogatói hozzájárulásra az építkezés céljából.

⁴⁴⁷ A légszusz szolgáltató Budapesti Légszuszgyárnak fizetett havi kimutatások jegyzéke. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1887-1898. évi főkönyve.

A fényt közvetlenül kibocsátó világító izzótesteket a Magyar Gáz Izzófény Részvénytársaság biztosította.

⁴⁴⁸ A BÖME őrségi naplója 1890. július 31. – 1890. december 31. HU BFL X.201.a 1-10. kötet.

díszvacsorán ünnepelték meg Európa első, mentőállomásnak tervezett épületének avatóját. A vidám mentőőrség hajnali két órakor tért nyugalomra, de az élet ezen az éjszakán sem állt meg. KRESZ GÉZA még azon a hajnalon 06:17-kor, a 715. számú rendőr bejelentése kapcsán súlyosnak jelentett sérüléshez vonult egységével a fővárosi Madách utcába.⁴⁴⁹ A költözés napján igazgatójuk adta a napi ellenőrző orvosi szolgálatot, az őrséget LACZKOVICS ELEMÉR vezette. A nap folyamán 18 mentőesetet láttak el. A következő, immár csak a Markó utcában töltött szolgálati nap idején valamivel kevesebbet, 11 esetet.

A palotát nemsokára GRÓF ANDRÁSSY ALADÁR egyesületi elnök is megtekintette, kit KOVÁCS ALADÁR parancsnok és BURIÁN ALADÁR főintéző kísért végig az épületben. Hogy az új állomást ténylegesen napi funkcióinak megfelelően hasznosíthassák, lakhatási engedélyt kértek rá, melyet SZAPÁRY GYULA belügyminiszter-miniszterelnök 1890. augusztus 1-vel adott ki. Így az első választmányi ülést már az új épületben tartották meg 1890. október 21-én. Ünnepi ülésükön további beruházásokról is döntött a választmány; hallva az igényeket engedélyezte, hogy az igazgatóság 300 forintért vásároljon egy sterilizáló készüléket, tömeges balesetekkor használandó szer- és üdítőkocsit, belső dekoráció gyanánt lépcsőházi futószőnyeget és a legénység legnagyobb örömeire fogadjon el egy tekeasztalt, mely a Seiffert cég ajándékaént került beszerzésre. Ugyancsak ekkor fogadták el a lényegesen nagyobb jelentőséggel bíró *Utasítás tömeges szerencsétlenségnél* c. szabályzatot,⁴⁵⁰ valamint a házirendet és a Markó utcai lótarással kapcsolatos lóberleti szerződést.⁴⁵¹ GRÓF ANDRÁSSY ALADÁR egyesületi elnök javaslatára – a személyzet fegyelmezettebb viselkedésének remélt garanciájaként – panaszkönyvet rendszeresítették valamennyi mentőkocsiba.

Az új épület földszintjén alakították ki az előcsarnokot, a kivonuló mentőőrség nappali tartózkodóját, az őrsvezetők szolgálati helyiségeit, a műtőszobát, a társalgót és az orvosi szobákat. Volt bőven helye mindennek. Az emeleti szinteken az adminisztratív helyiségektől a közösségeiken át a korábbi évekkel összehasonlíthatatlanul magasabb komfortfokozatban folytatódtak napjaik. Itt került kialakításra az igazgatói szolgálati lakás, az igazgatói és titkári dolgozószoba, a tanácsterem, melynek díszes falai közt kezdték meg nem sokkal később üléseiket az első magyarországi mentőkonferenciák. S ha nem is a legfontosabb, de a napi mentés szervezésének egyik támaszául szolgáló négyosztós laktanya egység is itt került kialakításra a bentlakó orvosok és mentők (medikusok) számára. Ugyancsak a bentlakó fiatalok életét segítette a laktanyaszolga⁴⁵² lakása és a tanulószoba. A laktanya négy szobájából kettő 4, kettő 2 ágyas volt, ez utóbbi egységhez veranda is tartozott, ahol a medikus urak előszeretettel töltötték nyugalmas perceiket. Ismét újabb térhez jutva, a következő évben megalapították a mentő-könyvtárat, melyben 1908-ban már 3000 kötetet tároltak. Továbbá elindították a mentők

⁴⁴⁹ Az első mentőesethez riasztás a Markó utcából. HU BFL X.201.a 1-10. kötet. A BÖME őrségi naplója 1890. július 31. – 1890. december 31.

⁴⁵⁰ DEBRŐDI GÁBOR: 116 éve történt. A tömeges baleset fogalma az 1890. évi mentő-szaksajtóban. *Mentők Lapja*, 2. évf. 2006. január 10. p.

⁴⁵¹ A lótarás, amint arról még a későbbi fejezetben külön lesz szó, mind a bértartóknak, mind a Mentőegyesületnek komoly nehézséget okozott. Költségeik 1887-ben még 1 058 forintot, öt évvel később már az ötszörösét, 4 981 forint kiadást jelentett az egyesületnek. Feszültségeik a magas összegek és az ehhez társult kívánalmak nem teljesülése között keletkeztek. Az egyik első szerződésbontás még 1894-ből ismert. A BÖME 1892. évi számadása. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek.

SZABÓ JENŐ bértartóval történő szerződésbontás. Eddigi illetményének kiadása, és lovainak elszállítása. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1894. évi iktatókönyv, 2. iktatószám.

⁴⁵² KESZTHELYI LAJOS laktanyaszolga levelei. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1904. évi iktatókönyv, 260. folyószám.

HUSZÁR SÁMUEL laktanyaszolga okmányai. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1903. évi iktatókönyv, 479. folyószám.

belső iskoláját, tantermében egyszerre 80 hallgató foglalhatott helyet. Újdonság, hogy padjai közt már laikus érdeklődők is feltűntek. A résztvevőknek kötözést, elsősegélynyújtást és betegápolást oktattak.⁴⁵³ Nemcsak a belső, hanem az épület körüli tér nyugalma is a helyszín kiválasztóit dicsérte. A főváros zajától távoli, még beépítetlen Markó utca igazán idilli helynek számított. Nyári esténként az épület előtt üldögélő mentők a Duna-part felőli béka-muzsikát hallgatták.

Segítőikről nem megfélemlítve a közgyűlés a palota kapualjában márványtáblát helyeztetett el, melyre JABLONSKY VINCE kőfaragó mester véste fel a pártoló tagok neveit.⁴⁵⁴ Az állomás udvarán, az épület mögött alakították ki a kocsiszínt. Mentőlovaik ellátása végett eleinte az istálló mellett, az udvaron tárolták az egy napra kiosztott szénát és zabot. Folyamatos lakhatást biztosítva, az istálló felett alakították ki a kocsisok laktanyáját és a mentőszolgák szobáját. A kocsiszín feletti tágas padlástérben a lovak etetésére szolgáló szénát és zabot, a szertárban pedig többet hordágyaikat tárolták. Ám e hirtelen jött bőség ellenére sem bizonyult mindenben elég tágasnak, így a hamarosan fellépő helyszűke miatt a vezetőség a palota kibővítése mellett döntött. Szerencsájukra a tervezett költségek nem haladták meg a korábbiakat, így az 1898. évben kezdődő épületbővítés 55 000 koronás beruházással még tartható volt, amit a főváros 10 000 koronás részletekben vállalta megtéríteni. Az építkezés 1898. november 18-ától 1900. szeptember 14-éig tartott.⁴⁵⁵ Teljes összege az egyesületi kimutatások szerint 138 910 koronába és 72 fillérbe került, amiből a főváros 110 000 korona megtérítését vállalta.⁴⁵⁶ Költségeiket itt is újabb összegekkel terhelte a tervezettnél mélyebb alapozás kivitelezése, és az épületrész alatti pincerendszer kiépítése. Szerencsájukra a fenti összeg teljes visszafizetését 1904-ig a főváros maradéktalanul teljesítette.⁴⁵⁷

A második épületszárnyban modern műtőszoba,⁴⁵⁸ tanterem és eskórosoknak (epilepsziásoknak) kialakított átmeneti ambulancia, pihenőhelyiség létesült.⁴⁵⁹ Fűtését a Danubius Schoenichen Hartmann Hajó és Gépgyár Rt. alacsony nyomású gőzkazánja

⁴⁵³ KOVÁCH ALADÁR: A Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület húsz éves története. *Mentők Lapja*, 6. évf. 1908. 5. sz. 60-66. p.

⁴⁵⁴ 1948-tól, az államosított mentés időszakától kezdve a pártoló tagok helyét az állam vette át. A táblák idővel lekerültek a boltíves bejáratról, helyükön a szolgáltatellátás, ill. jogviszonyban lévő elhunyt bajtársak nevei olvashatóak.

JABLONSKY VINCE kőfaragó által leszállított márványtáblájának elhelyezése. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1904-1907. évi főkönyve.

⁴⁵⁵ A Mentőpalota bővítését tárgyaló szerződés. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1899. évi iktatókönyv, 7. folyószám. A Mentőpalota bővítése kapcsán az első 10 000 forint megtérítésének kérése a Főváros Tanácsától. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1899. évi iktatókönyv, 62. folyószám.

Az új épületszárny központi fűtésének és szellőztetésének tárgyában írott levél. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1899. évi iktatókönyv, 155. folyószám.

Az új épületszárny felvonójának tárgyában írott levél. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1899. évi iktatókönyv, 172. folyószám.

RÉVÉSZ SÁMUEL mérnök levele az új épületszárny felvonójának elektromos ellátása tárgyában írott levele. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1899. évi iktatókönyv, 208. folyószám.

Az Építészeti Albizottság jelentése a felvonó tárgyában. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1899. évi iktatókönyv, 274. folyószám.

⁴⁵⁶ A BÖME 1900. évi számadása. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek.

⁴⁵⁷ A BÖME 1904. évi számadása. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek.

⁴⁵⁸ A műtőszoba berendezését az egyesületnek műszereket és mentőtáskákat szállító Weszely István és Társa cég 539 korona összegben biztosította.

A BÖME 1899-1903. évi főkönyve. A műtőszoba berendezéseinek költségei. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek.

⁴⁵⁹ Az epileptikusok sorsa Budapesten. *Mentők Lapja*, 2. évf. 1904. 4. sz. 5. p.

biztosította 350 forint értékben.⁴⁶⁰ A gőzfűtés berendezéseit a Zellerin Gyár biztosította.⁴⁶¹ A belső udvar kövezettel történő borítását a Hirsch Sebestyén és fiai cég vállalta.⁴⁶² Az utólagos javító munkálatokat MAJOROSSY GÉZA kőműves mester végezte.⁴⁶³ Ezen munkálatokat – miként több más esetben – is társadalmi közadakozás segítette. Az udvart borító kövezet borításához a Luczenbacher Pál és utódai vállalat⁴⁶⁴ és a Dunabogdányi, valamint a Visegrádi Magyar Királyi Kincstári Kőbánya 1000-1000 darab kockakövet adományozott.⁴⁶⁵ A folyosói kovácsolt vasszerkezeteket a Schlick Gyár szakemberei építették be az új struktúrába.⁴⁶⁶ Külön újdonság, hogy 1899-től immáron villanymotorral meghajtott felvonó is üzemel a Markó utcai új épületszárnyban.⁴⁶⁷ E fejlesztésekkel egy időben a járműpark elhelyezése végett, egy újabb telephely létesítése is napirenden volt. Az igazgatóság elképzelése szerint a Markó és Váci körút (ma Bajcsy-Zsilinszky út) által határolt üres saroktelken kívántak bérkocsi állomást létesíteni.⁴⁶⁸

Ugyancsak az újabb épületszárnyban kaptak végső elhelyezést az adminisztratív egységek helyiségei és az igazgatóhelyettes szolgálati lakása.⁴⁶⁹ A legénységi laktanya és a tanulószobák az első és második emeletére kerültek. Eredeti helyén csak az igazgatói lakás maradt. Hogy növeljék a hasznos területet, az egykori lakótanyát kisebb ráfordítással tanteremmé alakították át. Telefonvonalaiuk egyik logisztikai egységükben, a telefonteremben futottak össze.⁴⁷⁰ Akárcsak járműveik, úgy a telefon is munkájuk sarkalatos pontjaként a működés elengedhetetlen részét képezte. Fenntartása azonban jelentős összegekkel terhelte kiadásait.⁴⁷¹ Ugyanitt történt a felekkel való közlekedés is, azon személyekkel, akik személyesen vagy telefonon keresték fel a mentőket. Ugyancsak e teremből történt az orvosok

⁴⁶⁰ A BÖME megrendelése a gyártó felé 350 forintban. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1899. évi iktatókönyv, 531. folyószám.

⁴⁶¹ A Zellerin Gyár számlája. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1899. évi iktatókönyv, 784. folyószám.

⁴⁶² HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1899. évi iktatókönyv, 513. folyószám.

⁴⁶³ Köszönőlevél a munkálatokért. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1899. évi iktatókönyv, 593. folyószám.

⁴⁶⁴ Köszönőlevél az adományozónak. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1899. évi iktatókönyv, 527. folyószám.

⁴⁶⁵ A földművelésügyi miniszter leirata az adományozásról. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1899. évi iktatókönyv, 549. folyószám.

⁴⁶⁶ Értesítés a folyosói vasszerkezetek munkálatairól. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1899. évi iktatókönyv, 449. folyószám.

⁴⁶⁷ A kivitelezéshez a bécsi Wertheim F. és Társa céget kérte fel az egyesület. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1899. évi iktatókönyv, 401. folyószám.

A BÖME 1899-1903. évi főkönyve. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek.

⁴⁶⁸ Budapest Fővárosának Tanácsa értesíti a mentőket a kért telephely létesítéséről. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1899. évi iktatókönyv, 662. folyószám.

⁴⁶⁹ A BÖME adminisztrációs helyiségeiben üzemelt az elnöki szoba, igazgatósági szoba és az ülésterem, továbbá a pénztári, a titkári iroda és az intéző helyisége. Ezek kiegészítő része volt a segédhivatal, amely három helyiségből állt, innen irányították a BÖME működésével kapcsolatos gazdasági ügyvitelt (tagszerzés, tagok nyilvántartása, *Mentők Lapjának* szerkesztősége, perselyüggyek, a mentők javára történő hagyatékok, az adományok és adományozók személyének nyilvántartását).

⁴⁷⁰ Távbeszélő bérlete tárgyában írt levél. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1899. évi iktatókönyv, 258. folyószám.

Átirat a telefonállomás bővítése tárgyában. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1899. évi iktatókönyv, 369. folyószám.

Levél a Telefon Igazgatóságnak a helyi telefonálás zavartalan üzemeltetése tárgyában. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1899. évi iktatókönyv, 512. folyószám.

Átirat az igazgatósághoz a telefonkészülékek újabb darabokkal történő lecserélésének tárgyában. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1899. évi iktatókönyv, 716. folyószám.

A BÖME Hadügyi Parancsnokságának jelentése a Posta és Távirid Igazgatóságának a Mentőegyesület 63-85. sz. főállomásáról (központi telefonszáma) egy Mentőpalotán belüli mellékállomás létesítéséről. HU BFL X.201.C.2. kisdoboz. Számviteli iratok, 1918. december 11.

⁴⁷¹ A Postatávíró Igazgatóság elutasító határozata a mentők telefondíjainak elengedése tárgyában. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1903. évi iktatókönyv, 401. folyószám.

kivonulása őrsvezetőik utasításai nyomán. Vele közvetlen szomszédságban volt az orvosok és a mentők nappali tartózkodója, de a hálószoba és az étkező is. A földszinten volt a járóbetegek (ambuláns, alkalmi segítségnyújtásra betértek) kezelőhelyisége is, továbbá a mütő és a két kezelőszoba.⁴⁷²

A mentőbejárat közelében alakították ki a kocsikkal jól megközelíthető egészségügyi raktárt, melyben a kivonulásokhoz szükséges eset- és mentőfelszereléseket tárolták. A kinyitható, fiókos fa mentőtáskákat (mentőszekrényeket), méregtáskákat, az „oxigén belehelő-készülékeket” (lélegeztető készülékeket), az égéskor, robbanáskor használt készenléti táskákat, a nyáron használt mozgójégszekrényeket, télen pedig meleg teával feltöltött termosz palackjaikat. Szintén a földszinten volt található a laboratórium, ahol még vegyvizsgálatokat is végeztek. Földszinti szekrényeikből pótolták a bevonuló mentőőrök helyszínen elhasznált kötszereiket, gyógyszereiket,⁴⁷³ és egyéb egészségügyi felszereléseiket. A tartalék felszerelések (pokrócok, ruházat, mentőfelszerelés) és a házi műhely az épület alagsorában, a szuterénben kialakított raktárhelyiségekben lettek elhelyezve. Sikereik híre gyors lábakon járt, Európa számos országába eljutott. 1911 februárjában, az Osztrák-Magyar Monarchiához tartozó Kijevből érkező orvos vendégeik, BAIBAKOW és J. SEKEER a Markó utca palotaépület szemrevételezését javasolták, hogy új mentőállomásuk a budapesti mintájára létesüljön. Azonban az új szárny hozzáépítésével is csak rövid ideig látszott megoldottnak az egyre bővülő

⁴⁷² *A Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület 1887-1937 ötven éves jubileumára.* Budapest, 1937, k. n.

A helyben elvégzendő beavatkozásokhoz szükséges műjeget a Budapesti Jégművek ingyenesen biztosította a mentőknek. Megállapodásuk értelmében naponta 25 kg-ot juttattak el a Markó utcába.

Köszönőlevél a Budapesti Jégműveknek. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1899. évi iktatókönyv, 420. folyószám.

⁴⁷³ Kochmeister Frigyes és Utódai Gyógypár Nagykereskedés Gyógyp és Vegyszernkésztmények és Kötőszerek Gyára számlája gyógyszerek 178 korona és 28 fillér tárgyában a Mentőegyesületnek. HU BFL X.201.C.1. kisdoboz. Számviteli iratok, 1916. december 31.

Kochmeister Frigyes és Utódai Gyógypár Nagykereskedés Gyógyp és Vegyszernkésztmények és Kötőszerek Gyára számlája gyógyszerek (éter, morfium, koffein) 160 korona és 29 fillér tárgyában a Mentőegyesületnek. HU BFL X.201.C.2. kisdoboz. Számviteli iratok, 1910. április 26.

Kochmeister Frigyes és Utódai Gyógypár Nagykereskedés Gyógyp és Vegyszernkésztmények és Kötőszerek Gyára számlája gyógyszerek 44 korona és 91 fillér tárgyában a Mentőegyesületnek. HU BFL X.201.C.2. kisdoboz. Számviteli iratok, 1918. december 31.

Kochmeister Frigyes és Utódai Gyógypár Nagykereskedés Gyógyp és Vegyszernkésztmények és Kötőszerek Gyára számlája gyógyszerek 225 korona és 37 fillér tárgyában a Mentőegyesületnek. HU BFL X.201.C.2. kisdoboz. Számviteli iratok, 1919. január 31.

STEINBUCH ÁRMIN által leszállított gyógyszeres üvegek kifizetését igazoló kimutatás. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1899-1903. évi főkönyve.

SIGMUND JÓZSEF sebellátás, rögzítés címen leszállított „kötőszerek” kifizetését igazoló kimutatás. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1899-1903. évi főkönyve.

WESZELY ISTVÁN által leszállított műszerek kifizetését igazoló kimutatás. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1899-1903. évi főkönyve.

NETZASEK ADOLF által leszállított műszereket, gyógyszereket igazoló kimutatás. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1899-1903. évi főkönyve.

Heller Mór Utóda által felszerelt mentőszekrény leszállítását igazoló kimutatás. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1899-1903. évi főkönyve.

Salvator Kötőszergypár által leszállított kötszereket igazoló kimutatás. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1899-1903. évi főkönyve.

Arany Kereszt Gyógyszertár által átadott gyógyszerek (Atropin, Koffein, Morfium, Pilocarpin) számlája 209 korona és 26 fillér tárgyában a Mentőegyesületnek. HU BFL X.201.C.2. kisdoboz. Számviteli iratok, 1918. december 31.

SCHOTTOLA ERNŐ számlája sebvarró tűk és sebészeti selyemcérna tárgyában. HU BFL X.201.C.2. kisdoboz. Számviteli iratok, 1919. január 28.

Mint azt valamennyi számla tanúsítja a kiszállított termékeket az ügyeletes szolgálatvezető orvos vette át, majd adta ki a szolgálatnak.

járműpark és az egészségügyi szakfelszerelés elhelyezésének problémája. Csakhamar a földszinti folyosókon tárolták tömeges felszereléseiket, az 50 db kézi hordágyat, lámpákat, fáklyákat, jelzőzászlókat és meleg ruházatot. Az állandósuló helyszűkét még az újabb épületszárny hozzáépítése sem szüntette meg, a közel 1 milliós főváros ellátásához egy lényegesen nagyobb háttérintézményre lett volna szükség. Hogy szűkös helyzetükön javítsanak, igen komoly kiadást vállaltak magukra, költségeik a közel hároméves építkezés során elérték a 22 932 korona és 12 fillért.⁴⁷⁴

7.2 ÚJABB ÁLLOMÁSALAPÍTÁS, MINT SIKERTELEN ÁLOM

A kiútkeresés jegyében, a vezetőség megbízásából a BÖME elnöke, GRÓF KARÁTSONYI JENŐ 1904-től mindent megtett, hogy Budán és Kőbányán egy-egy mentőállomást létesítsen. Az egyesület e célból még pénzügyi alapot is létesített, ám anyagiak híján egyikük sem valósult meg. Látva próbálkozásaikat GÁRDOS JÁNOS pártoló tagjuk 1895-ben egy budai fiókállomás alapításának reményében pénzalapot hozott létre, melynek kamataiból az új állomást üzemeltették volna. 1896-ban még bált is rendeztek a javára, melynek 216 forint és 30 krajcáros jövedelmét a mentők rendelkezésére bocsátották. 1897-ben az Egyesült Budapesti Fővárosi Takarékpénztárnak és polgárok adományával, s azok kamataival együtt 5733 forint és 6 krajcár gyűlt össze a nemes vállalkozás megvalósítására.⁴⁷⁵ A hír később többeket is cselekvésre sarkallt, budai polgárok 20 000 koronát adtak össze leendő mentőállomásuk alapításához.⁴⁷⁶ A város másik pontján létesítendő kőbányai állomás tervének ügyének támogatását a mentők a helyi ipartelepek tulajdonosaitól várták.⁴⁷⁷ Nem így történt. Csak az egészségügyi szolgáltatás iránti igényük nőtt, támogatói kedvük nem. Mihelyst az anyagiak szóba kerültek, lelkesedésük lelohadt. S akkor még szóba sem került az immár két főépületből és kiszolgáló részekből álló palotaépület fenntartási költségeinek állandó kiadásainak támogatása.⁴⁷⁸

⁴⁷⁴ A BÖME 1899-1903. évi főkönyve. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek.

⁴⁷⁵ A BÖME 1887-1898. évi főkönyve. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek.

⁴⁷⁶ GÖTZINGER GÉZA vendéglős a budai fiókállomása alapításának céljából rendezendő bálhoz kért engedély az egyesülettől. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1896/97. évi iktatókönyv, 45. folyószám.

A Fővárosi Takarékpénztár 100 forintot adományozott a budai fiókállomás alapításának céljából. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1899. évi iktatókönyv, 126. folyószám.

SZÖLLÖSI SÁNDOR gyógyszerész 150 forintot küldött a budai állomás alapítására. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1896/97. évi iktatókönyv, 273. folyószám.

Néhai ORBAY ANTAL 800 koronás hagyománya a tervezett fiókállomás létesítésére. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1902. évi számadása.

Az Egyesült Budapesti Fővárosi Takarékpénztár 200 koronás adománya. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1902. évi számadása.

⁴⁷⁷ Költségelőirányzat a Kőbányán felállítandó fiók-mentőállomásra. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1896/97. évi iktatókönyv, 70. folyószám.

⁴⁷⁸ FLEISCHER SALAMON épület üveges, tükör és képkerepező számlája. HU BFL X.201.C.1. kisdoboz. Számviteli iratok, 1917. január 9.

A Mentőpalota pincei folyosójának meszelése utáni számla.

X.201.C.2. kisdoboz. Számviteli iratok, (1919. február 18.). A Mentőpalota pincéjében végzett csatornatisztítás, bontás és falazási munkálatok utáni számla. HU BFL X.201.C.2. kisdoboz. Számviteli iratok, 1919. február 14.

BEER ÁGOSTON lakatos számlája az épületben végzett záruk, zsanérok javításáról. HU BFL X.201.C.2. kisdoboz. Számviteli iratok, 1919. szeptember 9.

KOVÁCS GYULA asztalosmester számlája az istállóban és a palotaépületben végzett javítási munkálatai utáni. HU BFL X.201.C.2. kisdoboz. Számviteli iratok, 1919. február 22.

A palotaépületben elvégzett elektromos munkálatokról kiállított számla. HU BFL X.201.C.2. kisdoboz. Számviteli iratok, 1919. november 10.

Látva a tarthatatlan helyzetet, a fővárostól 260 kilométerre fekvő bácskai településről, Bácsszenttamásról érkezett a segítség; 1904 februárjában DUNGYERSZKY LÁZÁR földbirtokos a budai és a kőbányai mentőállomásokra összesen 20 000 koronás pénzadományt adott!⁴⁷⁹ Önzetlen hozzáállása napjainkban is példaértékű. E sorok több mint egy évszázad távlatából is állítsanak emléket nemes emlékének.⁴⁸⁰ A mentőegyesület is igyekezett minél több, tőle telhetőt tenni az ügy érdekében, az 1903. évi számadásukban a létesítendő budai mentőállomásra 20 424 koronát különítettek el. A következő, 1904. költségvetési évre a „Rendkívüli kiadások” c. rovatban további 1000 koronát. A budai állomás helyének kijelölése ügyében 1904. október 7-én az egyesületi igazgatóság megbízta az igazgatót, hogy keressen a budai oldalon alkalmas épületet, s ha lehet, hozzá ingyen lakható lakrészt is. Budai állomásukat, a dél-budai Lágymányoson szándékoztak felállítani.⁴⁸¹ A város másik pontján létesítendő pesti állomást pedig az ipari centrumnak számító Kőbányára tervezték. E két helyszínen túl harmadik alapításként egy szállító telephelyet is szándékoztak létesíteni, ahol a Markó utcai helyszűke miatt járműveiket és felszereléseiket helyezték volna el.

A kőbányai mentőállomás létesítése már korábbi terveik között szerepelt, a BÖME titkára, STRIHÓ GYULA is írt róla 1897-ben. Egy lakossági kezdeményezés keretén belül 1896. március 19-én KRESZ GÉZA és GRÓF ANDRÁSSY ALADÁR egyesületi elnök március 25-ére összehívta Kőbánya polgárait a Jászberényi és a Füzér utca sarkára, hol a létesítendő fiókállomás ügyéről tartottak előadást. Mivel a fővároshoz tartozó peremkerületből igen gyakori volt a mentőhívás, s azt nem mindig tudták idejében teljesíteni, vagy ha igen, akkor is csak nagy nehézségek árán. Nem ritkán arra is volt példa, hogy 12 órán belül három alkalommal

Kéményseprő által kiállított kályhacsövek lyukainak vésése és falazása kapcsán keletkezett számla. HU BFL X.201.C.2. kisdoboz. Számveteli iratok, 1919. november 24.

KOVÁCS GYULA asztalosmester számlája a 35. és 36. sz. szobák felszerelése kapcsán. HU BFL X.201.C.2. kisdoboz. Számveteli iratok, 1919. január 24.

Budapest Főváros Elektromos Művei áramfogyasztási kimutatása. HU BFL X.201.C.2. kisdoboz. Számveteli iratok, 1919. január 24.

Budapest Székesfőváros Gázművei gázfogyasztási kimutatása. HU BFL X.201.C.2. kisdoboz. Számveteli iratok, 1919. január 30.

ifj. HÁBER SÁNDOR tetőfedő számlája a palotaépület cseréptetejének éves karbantartásáért. HU BFL X.201.C.2. kisdoboz. Számveteli iratok, 1919. április 14.

⁴⁷⁹ DUNGYERSZKY LÁZÁR földbirtokos 20 000 koronás adománya a mentőknek. HU BFL X.201.b 3-11. kötet, 1904. évi iktatókönyv, 136. folyószám.

Köszönőlevél DUNGYERSZKY LÁZÁRNAK. HU BFL X.201.b 3-11. kötet, 1904. évi iktatókönyv, 339. folyószám.

DUNGYERSZKY LÁZÁR 10-10 ezer koronás adományainak kimutatása az 1904. évi főkönyvben. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1904-1907. évi főkönyve.

⁴⁸⁰ A szerb nemzetiségű DUNGYERSZKY LÁZÁR és fiai közmegebecsülésnek örvendtek hazánkban, a fél Bácskát magáénak tudható mágnás gyáraiban, ipartelepein, hatalmas kiterjedésű földbirtokain több ezer munkásnak biztosított megélhetést. Újságírói becslések szerint vagyona meghaladta a hatvanmillió koronát. Szociális érzékenysége nemcsak a széleskörű foglalkoztatásban, hanem az elesettek iránti donációban is megmutatkozott. A budapesti mentők támogatásán túl az első Balkán-háborúban megsérült szerb katonáknak is segélyeket küldött. Ez utóbbi miatt, voltak, akik a Szerb Királysággal történő kollaborációval vádolták meg. Sietve kelt védelmére e vádakkal szemben a *Délmagyarország* napilap *A Dungyerszkyek. A bácskai nábob család.* című írásában.

A Dungyerszkyek. A bácskai nábob család. Délmagyarország, 1. évf. 1912. 102. sz. 6. p.

http://dmarchiv.bibl.u-szeged.hu/826/1/dm_1912_102.pdf (Letöltés: 2020. november 18.)

⁴⁸¹ Főkönyveikben vezetett „Budai fiók alap” kimutatásai szerint az e célból gyűjtött adományok igen szép összegben gyarapodtak, 1923 tavaszán a fenti alap már meg is haladta a százezer koronát. Bár az összeg elsőnek soknak tűnik, ám az inflációt ismerve már kevésbé; a mentők által megrendelt speciális gépjármű karosszériák ára 1924. évi árakon négymillió koronától tizenhét millióig terjedt.

A BÖME 1923. évi főkönyve. HU BFL X.201.c 24-27. kötetek.

A BÖME 1924. évi főkönyve. HU BFL X.201.c 24-27. kötetek.

is kőbányai esetekhez riasztották a mentőket. A nagy távolság miatt előfordult az is, hogy még kikerkezésük előtt meghalt a beteg. „Kőbánya azonban, a hol annyi gyár és oly sok munkás van, szintén nem maradhatván első segély nélkül, hogy ezt ne kelljen nélkülöznie: erre az egyedüli mód Kőbányán egy fiók-állomás létesítése.”⁴⁸² A kőbányai mentőállomás terve is a nagylelkű mecénásnak, DUNGYERSZKY LÁZÁRnak köszönhetően indulhatott el 1904-ben 10 000 koronás támogatásával.⁴⁸³

KRESZ igazgató számításai szerint az állomás éves üzemeltetési költsége 1896-os árakon számolva 5821 forint lett volna, melyet még a bútorzat 400 forintos pluszköltsége is terhelt. A mentők biztosították volna az állomás működtetéséhez szükséges technikai felszereléseket, a mentőkocsit, kötszereket, mentősapkát és az adminisztráció irodai felszereléseit. A terv azonban csak terv maradt, nem úgy, mint Bécsben, ahol 1905-ben az Erste Filal-Sanitäts-Station Mariahilf Graf Wilczek néven nyitotta meg első fiókinézetét városuk mentőszolgálat 1905. február 1-jén. Budapesti bajtársaik természetesen gratuláltak a sikerhez, de látva a szerény hazai lehetőségeket és a társadalom érdektelenségét, csupán Markó utcai állomásuk további bővítésében reménykedhettek.⁴⁸⁴ Kudarckat látva felismerték, hogy magukra maradtak, külső erők csak a napi működés biztosításáig támogatják intézményüket. Így a Markó utcai mentőállomás kibővítésének céljából 1904-ben 110 000 koronát vettek fel a főváros központi pénztárából,⁴⁸⁵ majd 1907-ben a választmány elfogadta az igazgatóságnak a mentőállomás átalakításának és teljes tatarozásának tervét. Ha nem is eredeti elképzeléseik szerint alakultak az események, de legalább a választmányi döntésnek köszönhetően az épületet 1907-ben felújíthatták.⁴⁸⁶ Próbálkozásaik sikertelenségét látva már-már inkább irreális ötletnek tűnhetett a fővárostól több mint 250 km távolságra lévő Magas-Tátrában létesítendő fiók mentőállomás alapításának gondolata. Pedig – ahogyan tájékoztat róla 1906. évi beszámolójuk – még mozgalmat is indítottak az alapítás végett.⁴⁸⁷

Szembesülve a leendő állomások létesítésének kudarcával a mentők immár egy új építésű, a működés igényeit leginkább kiszolgáló mentőház létesítése felé fordultak. A költözés-építkezés ügye 1909-től állandó témájává vált az igazgatósági üléseknek, tervük BÁRCZY ISTVÁN polgármester és BÓDY TIVADAR tanácsnok, egyesületi választmányi tagok részéről is komoly támogatásban részesült. Elképzeléseiket szélesebb körben az 1910. június 5-én és 15-én KARÁTSY JENŐ elnök vezetésével tárgyaló igazgatósági ülésen KOVÁCH ALADÁR igazgató-főorvos ismertette először. Részletesen az ülés elé tárt a létesítendő mentőház terveit és az építkezés tervezett költségvetését, majd referált a leendő építkezés ügyében folytatott eddigi tárgyalásairól. 1911. március 25-én megtartott ülésen az igazgató-főorvos javaslatára a közgyűlés az egyesület igazgatóságába választott NEUSCHLOSS KORNÉL műépítész választmányi tagot bízta meg a leendő székház terveinek elkészítésével és majdani építésének megszervezésével.

1910-től már a személyi állomány egy részének külön lakásokat kellett bérelni, a felszerelések tárolását pedig az épületen kívül kellett megoldani. Így a palota közvetlen

⁴⁸² STRIHÓ: 1897. 184. p.

⁴⁸³ DUNGYERSZKY LÁZÁR 10 000 koronás adománya a kőbányai fiókállomás alapítására az 1904. évi főkönyvben. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1904-1907. évi főkönyve.

⁴⁸⁴ Tovább nehezítette a helyzetet az 1896. évi millenniumi kiállítás során egész évben teljesített mozgóőrségi feladatvállalás.

⁴⁸⁵ Előterjesztés a Mentőpalota bővítése kapcsán felmerült költségek utolsó 10 000 koronás részletének tárgyában. Kérésüket a főváros Tanácsa jóváhagyta. HU BFL X.201.b 3-11. kötet, 1904. évi iktatókönyv, 358. folyószám.

⁴⁸⁶ A mentők optimizmusa töretlen volt. Kudarcaik ellenére még a mentőállomás felújításának évében, 1907-ben is az igazgatóság újabb mozgalmat indított a Magas-Tátrában létesítendő mentőállomás alapításának ügyében.

⁴⁸⁷ A BÖME 1906. évi számadása. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek.

közelében, a Markó és a Koháry (ma Nagy Ignác) utca 8-as számú, 1070-1075 helyrajzi számú saroktelken ideiglenes, kettő darab ácsolt különítményt (kocsiszínt) állítottak fel. Építésére POPPER ZSIGMOND építőmester kapott megbízást.⁴⁸⁸ Itt lettek elhelyezve azon mentőjárművek, melyeket nem használtak minden nap, s az üres telken épített kis házban kapott szállást az éppen nem kivonuló hivatásos személyzetet egy része. E kényszerű átcsoportosítás 7650 koronájába került az egyesületnek, de a helyzetet így is csupán ideig-óraig tudták elviselhetőbbé tenni.⁴⁸⁹ A provizórikus különítményt ugyanis 1912-ben fel kellett számolniuk az egykoron üres telek beépítése miatt. Nem maradt más hátra, mint felszereléseiket ismét a Markó utcában összezsúfolva elhelyezni. Az ideiglenesen elhelyezett személyzet számára pedig a Váci körút 61. sz. (ma Bajcsy Zsilinszky út) alatt lakást kellett bérelni.⁴⁹⁰

7.3 A MENTŐK SPECIÁLIS FELSZERELÉSEI, MENTŐTÁSKÁK A NAPI GYAKORLATBAN

A mentők a könnyű szállíthatóság és áttekinthetőség végett, a túlsúlyolt táskák rémétől kívánták megkímélni orvosait. Mindezen túl, további fontos szempont volt mentéstechnikai eszközeik, kötszereik és gyógyszereik megbízható minősége. Működésük során többszörösen beigazolódott, hogy a piaci ár alatt vásárolt felszerelés több veszélyeset okozott az ellátó személyzetnek, mint a drágábban beszerezhető. Így kerültek a könnyen lebomló és ezáltal hatástalanná váló anyagokat. A viszonylag ritkábban alkalmazott és romlandó vegyszereket,

⁴⁸⁸ Budapest Főváros Tanácsának véghatározata az építkezés ideiglenes jellegű engedélyezéséről. HU BFL X.201.C.1. kisdoboz. Számviteli iratok, 1910. november 5.

Budapest Székesfővárosi Vízművek Igazgatósága a telken létesítendő vízvezetéki felszerelés terveit jóváhagyja. HU BFL X.201.C.1. kisdoboz. Számviteli iratok, 1910. október 20.

POGÁNY NÁNDOR által tervezett vízvezeték tervének alaprajza. HU BFL X.201.C.1. kisdoboz. Számviteli iratok, 1910. október 8.

KIS J. JENŐ okleveles mérnök tervrajza 1:50 méretben. HU BFL X.201.C.1. kisdoboz. Számviteli iratok, 1910. augusztus 31.

⁴⁸⁹ A különítmény 1910. évi építési költségeinek kimutatásai. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1910. évi főkönyve.

⁴⁹⁰ A Váci körúti különítmény negyedéves, 253 koronás lakbérének kimutatásai. HU BFL X.201.c 14-23. kötetek. A BÖME 1915. évi főkönyve.

235 koronás házbér fizetése a különítmény után az 1918. év I. negyedére. HU BFL X.201.c 43. kötet. A BÖME pénztárcönyve 1918. január 1. – 1920. augusztus 31.

Kevesen tudják, hogy a Mentőpalota még kórházként is funkcionált. A második világháború idején, Budapest ostromakor légoltalmi pincerendszerében a kórházak elérhetetlensége miatt ideiglenes segélykórház működött. 1948-ban az épület a BÖME államosításával az új, immár országos hatáskörű intézményhez, az Országos Mentőszolgálatához került, melyben az akkor induló Főigazgatóság és a Központi Mentőállomás működött tovább. Nyolc évvel később, az 1956. évi forradalom és szabadságharc idején, október 24-től főigazgatói utasításra kezdte meg működését az épület alatti légóhelyiségekben a „Pincekórház”, amely a mentők által beszállított, zömében lőtt sérülteket ellátó baleseti segélykórház volt. Később, a megyei mentőszervezetek kialakulásakor először a Budapesti, majd a Pest Megyei Mentőszervezet is az épületben lett elhelyezve. 1983 tavaszán az épületből a Főigazgatóság átköltözött az újonnan átadott Róbert Károly körúti Mentőbázisra, egykori helységeibe a Budapesti és a Pest Megyei Mentőszervezetek adminisztratív egységei költöztek. 22 évvel később, 2005-ben a mindmáig mentőállomásként is üzemelő palotaépület teljes belső rekonstrukciós felújításon esett át. Az ősz folyamán ismét falai közé költözött a Főigazgatóság és néhány szakigazgatási osztálya, és ugyancsak falai között kezdte meg működését a 2005-ben felállított Közép-magyarországi Regionális Mentőszervezet is. DEBRŐDI GÁBOR: *A magyarországi mentésügy története (1769-2012)*. Készült a szervezett magyarországi mentés 125. évfordulóján. Budapest, 2012, Magyar Oxyologiai Társaság.

melyek súlyos, nem várt reakciók okozói lehetnek, kerültek: „Mindenből a legegyszerűbbet, de legjobbat választjuk ki, csak ezzel tud a mentő eredményesen dolgozni.”⁴⁹¹

Kezdeti ormótlan és zsúfolt mentőszekrényeket (fiókos, fa táskák) utólag átalakították, így egyre kisebbek lettek. Felkészülve a tömeges balesetekkor fellépő nagyobb anyagigényre, a kisebb táskákból vittek ki többet a kárhelyre. A fiókos mentőszekrényeket áttekinthetetlenségük miatt egy idő után a BÖME már nem is alkalmazta.⁴⁹² Tapasztalatból tudták, hogy a címkékkel ellátott fiókok, ha elveszítik felirataikat – takarítás során feláznak, a gyakori igénybevétel kapcsán elkopnak – az azonnali cselekvést kívánó helyzetekben a gyakorlatlanság látszatát keltve kínos perceket tudtak okozni használóiknak. A mentőtáskák tartalma ennek megfelelően specializálódott; más táskát állítottak össze a laikus elsősegélynyújtóknak és megint mást maguknak, hivatásos elsősegélynyújtóknak. Külön szempont volt az egyes betegségtípusok szerinti tematizálás, mivel a sebészeti, égési, belgyógyászati és mérgezési esetek ellátása külön-külön eszközöket igényelt.⁴⁹³

Sebészeti eseteik ellátásakor speciális műszereket és kötszereket alkalmaztak. A kötszerek közül gézt, gyapotot, pólyákat, a vállízület és karsérültek esetében felhelyezhető háromszögletű kendőket használtak.⁴⁹⁴ A modern mentőgyakorlatban csak sterilizált kötszerek kaptak helyet, a kész kötszercsomagok (Verbandpatrone) légmentesen lezárt papírcsomagolásban kerültek kiszerezésre. KOVÁCH ALADÁR igazgató különböző méretű, sterilizált 6, 8 és 10 cm-es géztekercecseket, kötszercsomagot állított össze, melyet a mentőkön kívül a hadseregben is rendszeresítettek.⁴⁹⁵ Sérült végtagok rögzítésére kipárnázott keménypapír és puhafa síneket rendszeresítettek. A korábban alkalmazott sebmosó szereket, sublimat pasztillákat a századforduló tízes éveinek elején már nem alkalmazták, helyettük a napjainkban is ismert jódtinktúra került rendszeresítésre.⁴⁹⁶ Orvosaik és felsőbb éves vizsgázott mentők számára fiolában kiszerezelt szubkután (bőr alá adandó) injekciókat rendszeresítettek, beadásukhoz Pravaz-féle fém fecskendőket alkalmaztak. Nyugtatószerként morfiumot és hioscint, szívgyengesség esetén, szív-, és keringéstámogatás céljából koffeint, étert és kámfort adtak. Súlyos mérgezési esetekben apomorphint és ergotint kapott betegük hánytató gyanánt. Eszméletlenek és részegek ébresztésekor ammóniát szagoltattak. Az említetteken felül még néhány további gyógyszer, mint az ópiumtinktúra, a morfium-cseppek és az éter jelentette a gyógyszeres terápia eszköztárát.⁴⁹⁷

A fővárosi mentők gyakorlatában kétfajta táskatípus került rendszeresítésre. A *kis mentőtáska* inkább kiegészítő felszerelésként volt jelen, mely a legáltalánosabb felszereléssel volt ellátva. E típust a laikus segítőknek is ajánlották. Ám a speciális felszerelést tartalmazó *esettáskát* kizárólag mentőorvos és az annak alkalmazására vizsgázott mentő használhatta.

⁴⁹¹ *Mentők Lapja*, 15. évf. 1917. 6. sz. 86. p.

⁴⁹² KOVÁCH ALADÁR: Mi legyen a mentőszekrényben? *Mentők Lapja*, 4. évf. 1906. 10. sz. 133-134. p.

Mentőszekrények és mentőtáskák javíttatásának kimutatása. HU BFL X.201.c 14-23. kötetek. A BÖME 1915. évi főkönyve.

⁴⁹³ Kötszertáska, tömeges baleseti szertáska, gyomormosó felszerelés, méregszekrény a korabeli felszerelés 1892-ben.

⁴⁹⁴ Takarékosági szempontokat követve kisebb géz- és vattacsomagokat alkalmaztak, de azért is, mert a nagyobb kiszerezésű egyszer használatos, steril csomagok az első kibontást követően már többször nem voltak felhasználhatóak.

⁴⁹⁵ KOVÁCH ALADÁR: A Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület kötszer-csomagjai. *Mentők Lapja*, 9. évf. 1911. 11. sz. 154-157. p.

⁴⁹⁶ Nagy körültekintést igényelt a jódtinktúrák oldat tárolása a mentőtáskában, mert ha kifolyt, a vele érintkező valamennyi fém eszközt is megmarta.

⁴⁹⁷ KOVÁCH ALADÁR: A sürgős gyógyszerek eltartásának és beszerzésének helyes módjáról. *Mentők Lapja*, 5. évf. 1907. 5. sz. 61-62. p.

Egyéb táskáikat csak speciális esetekben vették elő; mint a mérgezéseknél bevetett *méregtáskát*, égett sérültek ellátásakor a *tűztáskát*, vízbe esett, fuldokló betegnél a *vízi táskát*. Táskáik háromosztatúak voltak, a fedél- és fenékrészt eszközök rögzítésére szolgáló lap kötötte össze, benne az eszközök, a kötszerek és gyógyszerek rögzítve helyezkedtek el. A könnyebb áttekinthetőség és az anyagfelhasználás követése végett egymástól eltérő rendeltetésű eszközöket nem, csak azonosakat helyeztek egymás fölé. Puhafából készültek, s hogy bírják a mindennapi igénybevételt, széleik fém szegéllyel voltak ellátva. A nagy mechanikai igénybevétel miatt víz-, és ütésállóak is voltak, egyesek fa, mások olajfestéssel kezelt vászonborítást kaptak. Eleinte kulccsal zárták a táskákat, de a rendszer nem volt tartható, mert felnyitásuk nemegyszer helyszíni zárfeltöréssel végződött, mikor az apró kulcsok elkallódtak. A higiéné nagy hangsúlyt kapott, vízzel, fertőtlenítő oldatokkal mosták le külső és belső felületüket.⁴⁹⁸

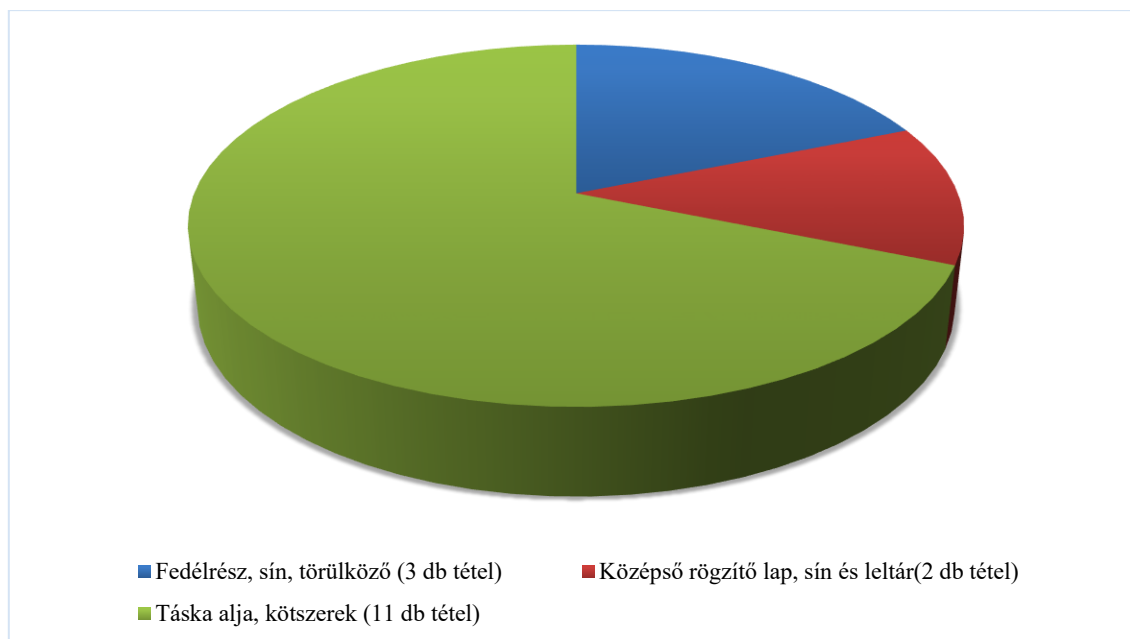
A századfordulón a mentőszekrények kisebbek lettek, ormótlan ládáikat mind lecserélték. Szempont lett, hogy nagyobb sérülések, tömeges balesetek esetén csak a legszükségesebb és a legkisebb mentőszekrényeket alkalmazták. A helyszíni elsősegélynyújtás így könnyebbé vált, kisebb, praktikusabb kialakítású táskáikban a felszerelések könnyebben áttekinthetőek lettek. 1912-ben, működésük 25. jubileumi évében 140 db hordágy és 50 db mentőszekrény állt Budapest mentőinek rendelkezésére.⁴⁹⁹ Táskák felszereléseit az ábrák melléklete című fejezetben táblázatos formában ismertetem.

7.3.1 LAIKUS SEGÍTSÉGNYÚJTÓ ÁLTAL IS HASZNÁLHATÓ KIS MENTŐSZEKRENY TARTALMA

E legáltalánosabb felszereléssel ellátott táskát a laikus segítőknek ajánlották. A beavatkozó lehetősége e táska felszerelésének használatakor szűk esetkörben, többnyire sebészeti esetek ellátására szorítkozott: felületi sebellátás, dezinficiálás és kötözés, ficamodott, rándult, törött végtag esetén a fájdalom mihamarabbi csökkentésének jegyében rögzítés. Keménypapírból és puhafából készített végtagrögzítő síneket használtak, melyeket a táskában lévő sínkessel lehetett alakítani. Fájdalomcsillapító folyadék, por, tabletta nem szerepelt felszerelési között. A gyógyszerelést semmilyen körülmények között nem bízták laikus segélynyújtóra. Felszerelésének kétharmadában kötszereket tartalmazott. Égett és forrázott sebekre e korban még kenőcsöket, olajokat helyeztek, így a táska felszerelési között a sebfedő kenőcs is szerepelt. Masszív vérzés esetén – lehetőségként az artériás nyomáspontok szorításán túl – szorítópólyát javasoltak alkalmazni, mely szintén a felszerelés része volt. (1. melléklet)

⁴⁹⁸ A sterilizálás (esetükben gőzölés, kifőzés) gyakorlatának elterjedésével olyan javaslatok is ismertek, melyek a mentőtáskákat is az alábbi eljárásnak vetették volna alá. Az ötlet természetesen megvalósíthatatlan volt, de a szennyeződések lerakódása ellen a táskák belső sarkainak felületeit legömbölyítették, segítve a mind alaposabb tisztán tartást, csökkentve a baktériumtelepek kialakulásának lehetőségét.

⁴⁹⁹ KOVÁCH ALADÁR: A mentőszekrények modern berendezéséről. *Mentők Lapja*, 15. évf. 1917. 6. sz. 85-97. p.

33. ábra. Kis mentőszekrény tartalma
 Forrás: KOVÁCH ALADÁR: 1917. 85-97. p.

7.3.2 HIVATÁSOS MENTŐK ÁLTAL ALKALMAZOTT ESETTÁSKA TARTALMA

Kizárólag az orvosi és vizsgázott primárius mentői (ma medikus mentőtiszt) részére ellátás céljából került rendszeresítésre. Medikusok csak elméleti és gyakorlati vizsgáikat követően alkalmazhatták a táska felszereléseit. Alapfelszerelése megegyezett a laikus segélynyújtók számára összeállított kis mentőszekrényvel, mivel a sebészeti vonatkozású mentőesetek a mentőmunka jelentős részét képezték. Rögzítőeszközök, kötszerek, a sebellátás alapvető felszerelése alkották az alapját. Külső oldalára 1-4 méretű végtagrögzítő-síneket rögzítettek.⁵⁰⁰ A táska aljában tárolt műszerek már az emeltszintű ellátást kellékeit képezik. Orvosok esetében a sebészeti fonál, tű, masszív vérzés esetén, a sebben használatos érfogó, csipesz és borotva. Ez utóbbival a hajas fejbőrön ill. szőrrel borított testtájékon lehetett a sebet feltárni. Az üvegfalú Pravaz-féle sterilizálható fecskendő a bőr alá (subcutan) beadható gyógyszerek alkalmazása végett került rendszeresítésre. A kézhigiénét szolgálta a szappan és a kézmosó kefe, a sebek fertőtlenítését pedig a külön üvegcsében rendszeresített jódtinktúra biztosította. A prevenció fontos szempont volt már a századfordulón is. Tiszta kézzel és sterilizált eszközeikkel az életveszélyes fertőzéseket és az akkor még kényszerűségből alkalmazott radikális sebészeti beavatkozásokat (amputatio) kívánták elkerülni. E tekintetben az első ellátóknak, a mentőknek szerepe meghatározó, felelősségük óriási volt.

Gyógyszereiket tematizálva, beadhatóságuk szerint, mint bőr alá fecskendezhetőket, szájon át (per os) adhatókat és inhaláció útján alkalmazhatókat helyezték el. A subcutan adhatók

⁵⁰⁰ A végtagrögzítő síneket eleinte maguk készítették, a későbbiekben már beszállítóiktól vásárolták. Csorbuló fém, sebészeti eszközeiket köszörültették. Végtagrögzítő sínek vásárlását és műszerek köszörültetését vezető kimutatás. HU BFL X.201.c 14-23. kötetek. A BÖME 1921. évi főkönyve.

közül ampulla formában koffeint, étert, kámfort, morfiumot, hyoscint, ergotint és apomorphint hánytatószerként rendszeresítették. Az inhalációs eljárás részeként ammóniát szagoltattak, szájon át fájdalomcsillapítóként és nyugtatóként étert, ópiumot és morfiumot adtak. (2. melléklet)

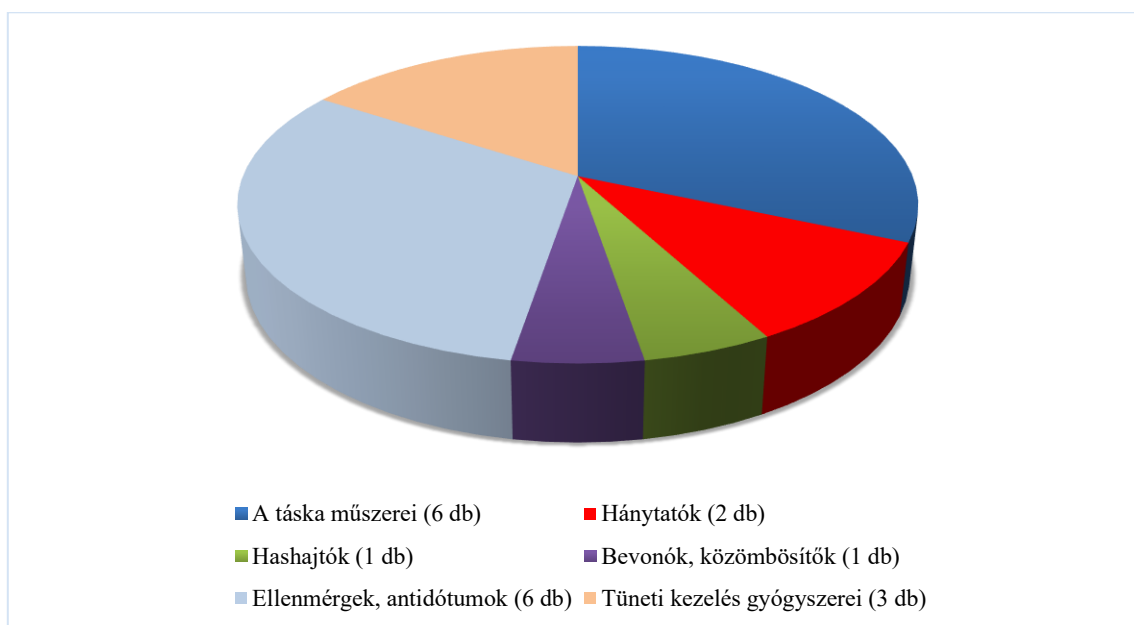

34. ábra. Az esettáska tartalma

Forrás: KOVÁCH ALADÁR: 1917. 85-97. p.

7.3.3 HIVATÁSOS MENTŐK ÁLTAL ALKALMAZOTT ELLENMÉRGSZEKRÉNY TARTALMA

Mérgezési esetekhez is külön táskával vonultak, melyeket csakis orvosaik alkalmazhattak. Az olyan veszélyes üzemekben, hol ipari mérgezések előfordulására számítani lehetett, a mentők kiérkezéséig a laikusoknak hánytató hatású rézszulfát oldatot, valamint a gyomor és a nyelőcső falán megtapadó semlegesítő bevonó oldatot, szezám olajat ajánlottak. A mentőgyakorlatban a szervezetbe bejutott mérgező anyagok közömbösítésén és a beteg életműködésének biztosításán volt a hangsúly. Ennek részeként a lehető leggyorsabban igyekeztek eltávolítani a bejutott mérget. Így lett a mérgezettenek ellátásának protokolljában a hánytatás, gyomormosás és a beöntés a napi gyakorlat része. Toxikológiai eseteik ellátásának sikere végett felszereléseik között különböző eszközöket és gyógyszereket, ún. ellenanyagokat helyeztek el. Így kapott helyt a gyomormosó tölcser és gyomormosócső.⁵⁰¹ Biztonságos alkalmazását szolgálta az ellátónak az ujjvédő, a beteg ellenállása esetén pedig az ék alakú, menettel ellátott szájterpesz. Vegyszerek helyi analízisét tette lehetővé a vegyhatást kimutató lakmuszpapír. A helyszíni medikáció részeként, a subcutan beadható gyógyszerekhez rendszeresített Pravaz-fecskendő is az ellátó rendelkezésére állt. Gyógyszereik e területen hánytatók, hashajtók, bevonók (közömbösítők), ellenmérgek (közömbösítők) és a tüneti, palliatív kezelés készítményei (ópium, morfium, amylnitrit) voltak. (3. melléklet)

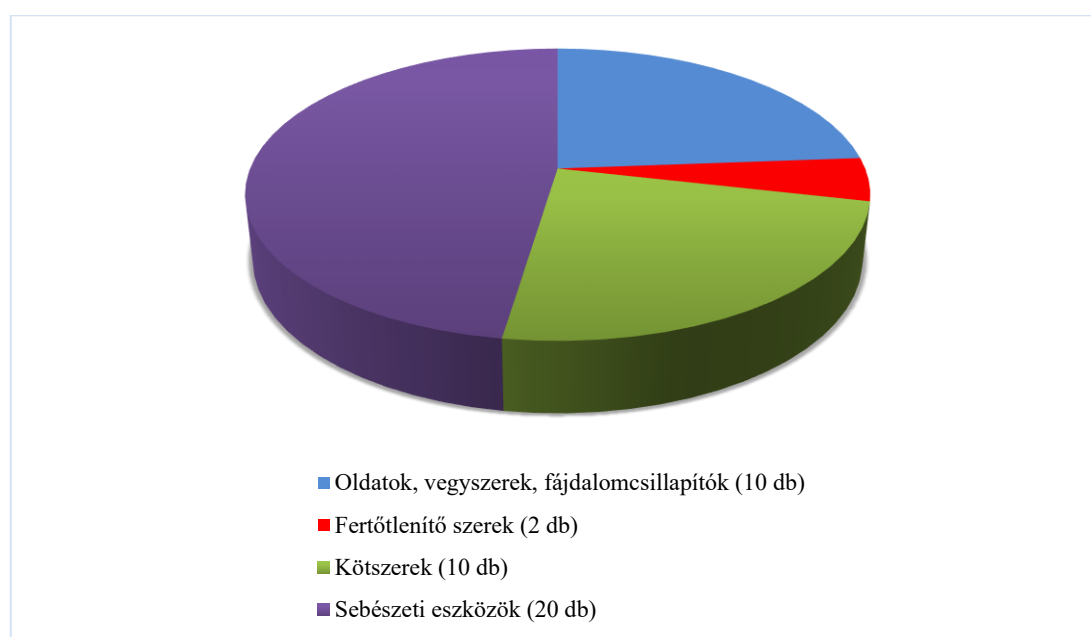
35. ábra. Ellenmérgezőkészlet tartalma

Forrás: KOVÁCH ALADÁR: 1917. 85-97. p.

⁵⁰¹ Az egyik gyomormosócső normálméretű volt, a második gyermekek gyomormosásakor alkalmazott vékonyabb, a harmadik szintén vékonyabb, az orrgaraton át a gyomorba levezethető cső volt. Az 1910-es évektől a mérgezések ellátásakor már a dinamikus ellenszereké volt a jövő, a vegyileg ható „ellenmérgek” idejémmúltakká váltak.

7.3.4 KRESZ-FÉLE KIS MENTŐTÁSKA TARTALMA

A mentőgyakorlatban legáltalánosabban elterjedt táska volt. Többnyire sebészeti esetek ellátása során alkalmazták. Gyógyszerei közt fájdalomcsillapítók, nyugtatók és légzést támogató készítmények szerepeltek. A sebfertőtlenítő szerek itt még az antiszeptikus eljárás jegyében rendszeresített maró dezinficiensek voltak, így a karbol- és bórsav-oldatok, melyeket jódtinktúrával helyettesítve vontak ki a gyakorlatból. A táska különböző méretű kötszerei, érleszorítói, végtagrögzítő sínjei a hatékony mentőmunkát biztosították. A sebészeti cérnák, tűk, kések és ollók alkalmazása már orvosi vagy medikus-mentői jogosultsághoz volt kötve a mentőgyakorlatban. Bizonyos esetekben a mentőorvos a sebszéleket összevarrhatta, sőt amputáció vagy súlyos, mélyre hatoló szöveti roncsolódás esetében az elroncsolódott testrészt a testről le is választhatta. Felszereléseinek felét e sebészeti eszközök, további részeit kötszerek és különböző oldatok, valamint fájdalomcsillapítók adták. (4. melléklet)

36. ábra. Kis mentőtáska tartalma.

Mentőápolók számára, általános betegvizsgálatot biztosító és könnyű sérültek ellátására rendszeresített mentőtáska.

Forrás: KOVÁCH ALADÁR: 1917. 85-97. p.

A ritkábban előforduló speciális riasztásokhoz, a tüzesetek égett sérültjeihez, vízbe fulladtak ellátásához külön táskákat rendszeresítettek. A *tűzi szekrény*ben az égett betegek ellátásakor használatos felszerelést tárolták. Sérült testfelületek borításához, kötözéséhez nagyobb mennyiségű kötszert alkalmaztak, így e táska egyik alapfelszerelése a nagyobb kötszermennyiség volt. E kötszerek a már ismert különböző méretű kiszerezésben álltak rendelkezésre. A nagyobb mennyiségű olajjal az égett bőrfelületet borították. Robbanás esetén, testszerte kiterjedt égéskor a beteget steril lepedővel burkolták be. Az ellátó személy kezének tisztántartására törülközőt és a holttest letakarására szolgáló hullapapírt is rendszeresítettek.⁵⁰²

⁵⁰² IVÁNYI ERNŐ: Égési balesetek. *Mentők Lapja*, 6. évf. 1908. 5. sz. 69-70. p.

LÖBL VILMOS: Tüzeknél előforduló balesetek. *Mentők Lapja*, 3. évf. 1905. 2. sz. 3. p.

A vízbe fulladtak ellátásakor alkalmazott *vízi szekrényben* az újraélesztéskor⁵⁰³ a beteg végtagjainak dörzsölésekor alkalmazott dörzsölőszereket és száraz öltözetet helyeztek el. A végtagok dörzsölésével az eszméletlen vagy a még eszméleténél lévő alacsony vérnyomású betegek keringését kívánták javítani. E mechanikus eszközökön kívül bőr alá fecskendezhető készítményeket is alkalmaztak, de ez utóbbiak már a mentőtáska felszerelését képezték. Fulladásos esetekben *élenyes szekrényt* vittek a helyszínre, amiben Dräger-típusú, „élennyel”, oxigénnel töltött palackkal ellátott lélegeztető készüléket tároltak.

Már a Markó utcai Mentőpalotában fogadták el 1890. október 21-én az *Utasítás tömeges szerencsétlenségénél* c. szabályzatot. Ez tömeges baleset esetén három mozgóőrségnyi mentőegység számára előírt felszerelést, kis és nagy mentőszekrényt, 3 db kötszertáskát, végtagrögzítő síneket, 6 db hordágyat, fáklyákat, kislámpákat és magnézium lámpákat írt elő.⁵⁰⁴ A BÖME-nél rendszeresített hordágytípust KOVÁCH ALADÁR igazgató fejlesztette,⁵⁰⁵ mely 235 cm hosszúságú és 50 cm szélességű volt. Lábai 17 cm magasak voltak. Súlya 8 kg, ára 10 korona volt. A hordágy összecukható fakeretes vászonhordágy volt, melyet tárolni és szállítani is könnyű volt.⁵⁰⁶ A biztonságos kimentéshez, fekvő betegek szállításához rendszeresített eszközök közé az egyesület 1922 augusztusában biztonsági öveket, hevedereket rendszeresített. Az új eszköz az esettáska tartozéka volt.⁵⁰⁷

Tűzesetekhez is kivonultak a mentők. Az esetleges sérülteket várva a helyszínen a tűzoltók egészségügyi felügyeletét is biztosították. Tűzesethez történt riasztáshoz 1 db *szertáskát* (tömeges baleseti táskát), 1 db kötszertáskát és 1 db tűzi mentőszekrényt vittek magukkal.

A BÖME elsősegély-oktató tanfolyamaival, a tömegoktatás legcélravezetőbb módszerével igyekezett az elsősegélynyújtás alapjait elsajátíttatni. KRESZ GÉZA, hogy fokozza az otthoni, illetve a munkahelyi, üzemi elsősegélynyújtás hatékonyságát,⁵⁰⁸ egy általa elképzelt, ún. Kresz-féle kis mentőtáskát állított össze.⁵⁰⁹

⁵⁰³ Mesterséges lélekzés vízbefultaknál. *Mentők Lapja*, 7. évf. 1909. 9. sz. 172. p.

⁵⁰⁴ 42 forint értékben kimutatás 20 magnéziumfáklya beszerzéséről. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1887-1898. évi főkönyve.

⁵⁰⁵ KOVÁCH ALADÁR: A hordágyakról. *Mentők Lapja*, 5. évf. 1907. 8. sz. 97-98. p.

⁵⁰⁶ A BÖME-nél rendszeresített hordágy a kor egyik legmegbízhatóbb darabja volt. A hadseregben alkalmazott típus, melyet a Magyar Vörös Kereszt Egylet is alkalmazott hevederekkel ellátott, lábainál széthajtható volt, ám igen gyakori volt meghibásodása.

⁵⁰⁷ Napiparancs a betegszállító hevederek rendszeresítésének tárgyában. HU BFL X. 201.B.2. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1917-1924. 1922. augusztus 19.

⁵⁰⁸ A gyári és ipari alkalmazottak 1903. és 1904. évi mentőtanfolyamai. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1904. évi iktatókönyv, 17. folyószám.

⁵⁰⁹ DEBRŐDI GÁBOR: A mentők szakfelszerelése a 19-20. század fordulóján. In: VAMOS ÉVA – VAMOSNÉ VIGYÁZÓ LILLY szerk.: *Tanulmányok a természettudományok, a technika és az orvoslás történetéből*. Budapest, 2011, Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetsége Tudomány- és Technikatörténeti Bizottsága, Magyar Szabadalmi Hivatal, 317-321. p.

7.3.5 AZ ELSŐSEGÉLY ESZKÖZEI A KORAI GYAKORLATBAN

A mentés indulásakor végtagok sérülésekor, törésekor még vattával kipárnázott síneket alkalmaztak. Ezek vastag papírkartonból és vékony puhafa deszkából készült sínek voltak. Olcsó előállítási költségük miatt e darabokat a mentők még maguk készítették.⁵¹⁰ Áruk egy krajcár körül mozgott. Combcsont-töréseknél és hasi sérüléseknél ún. térd-ágyat használtak, melyet kipárnázva vagy pokróccal kitömve alkalmaztak. Ezekből kettő darab volt megtalálható mindegyik mentőkocsin. KOVÁCH ALADÁR igazgató, korábban még a BÖME ellenőrző orvosaként és főparancsnokaként vezette be a könnyű alumínium síneket, de ezeket magas beszerzési árak miatt ekkor még nem alkalmazhatták tömegesen. Éppen ezért sem lehetett tömegesen rendszeresíteni a fekete színű kalikó-, és mullpólyákat sem. A törésekkel, zúzódásokkal járó sérülések helyszíni diagnózisának sikeres felállítása végett STEIN ADOLF orvos a *Mentők Lapja* 1907. évi februári számában részletesen beszámolt a századelőn még újdonságnak számító Röntgen-féle technikáról. Miután a szerző az eljárást részletesen ismertette, őszintén kifejezte abbéli reményét, hogy egyszer e technika talán még a mentők felszerelése között is helyet fog kapni. Elképzelése szerint a Röntgen-készüléket a mentőszekrény alapfelszereléseként lehetett volna rendszeresíteni.

Az indulást követő években egyes eszközeik közül a végtagrögzítő alumínium síneket és a merev, fekete színű, ún. kalikó-pólyákat a Wessely és társa cégnél szerezték be. Üzletük a Múzeum körút 37. szám alatt működött.⁵¹¹ Később a BÖME hivatalos kötszer, mentőtáska, mentőszekrény, hordágy és a többi technikai eszközének egyik hivatalos szállítója a Salvator Kötszergyár lett. Kirendeltségük Budapesten a VI. kerületi Hajós utca 15. szám alatt, az Operaház mellett működött.⁵¹² Géztekercs és gyapotvatta a helyszíni sebellátásnál alkalmazott fedőanyag volt. Szennyezett vízű helyen, ahol a vízöblítés nem volt megoldható, 3%-os carbol oldatot vittek fel a seb dezinficiálására. Ahol volt víz, ott is ezt használták, csak előtte vízzel lemosták a sebfelületet. Az ellátott sebet sterilizált mull-lapokkal befedték, melyeket a mentők saját maguk sterilizáltak, s légmentesen záródó dobozokban vitték ki a helyszínre. Mivel a tartalmát összefogdosták, esetleg szennyeződött, így a többször kinyitott doboz még érintetlen tartalmát újra sterilizálták. A kötözéseket gézből készült pólyákkal, kötözőpólyákkal végezték.

⁵¹⁰ TÍMÁR ISTVÁN pályázata kötszerész állásra. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1895. évi iktatókönyv, 796. iktatószám.

⁵¹¹ A Wessely-féle gyógyászati segédeszközgyár szerelte fel a BÖME időszakos mentőállomását, mely a Millenniumi kiállítás egész évi nyitvatartása alatt fogadta mentőellátásra szoruló látogatóit. Mindezeket túl SCHOTTOLA ERNŐ, József főherceg udvari szállítója is ismert, aki a Magyar Általános Kötőanyag és Ruggypot Gyár tulajdonosaként látta el az egyesületet mentési, egészségügyi felszerelésekkel.

SCHOTTOLA ERNŐ számlája 4 db oxigén ballon, 1 db luppe (nagyító), 3 db nelaton katéter (urológiai) és 11 db felszerelés nélküli mentőtáska leszállítása kapcsán. HU BFL X.201.C.2. kisdoboz. Számviteli iratok. 1919. február 28.

Kuttner Ede és Társa mentőszekrények javításának igazolását tanúsító kimutatása. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1899-1903. évi főkönyve.

Kuttner Ede és Társa 20 darab mentőtáska javításának igazolását tanúsító kimutatása. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1899-1903. évi főkönyve.

Kuttner Ede és Társa 17 darab mentőszekrénynek leszállítását igazoló kimutatása 1906-ból. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1904-1907. évi főkönyve.

⁵¹² A Salvator Kötszergyár által 15 db mentőszekrény felszerelését igazoló kimutatás 900 korona értékben. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1899-1903. évi főkönyve.

Az V. ker. Nádor utcai Viktória Kötszerüzem számlája 1000 darab kötszercsomag leszállításáról. HU BFL X.201.c.3. kisdoboz. Számviteli iratok, 1926. június 1.

Már új címről érkezve, az V. ker. Falk Miksa utcai Viktória Kötszerüzem számlája 120 méter kötszer leszállításáról. HU BFL X.201.c.3. kisdoboz. Számviteli iratok, 1926. július 9.

Hosszabb ideig tartó kötözéseknél durvább szövetű, ún. kalikó-pólyákat alkalmaztak. Ez utóbbi még mosható is volt, de nem simult olyan jól a test hajlataihoz. A kötszerhasználat terén steril anyagokat alkalmaztak, de rájöttek, hogy az egyszer megbontott steril kötszercsomag másik alkalommal már nem használható fel, mert sterilitását elveszítette. Így a későbbiekben már csak kisebb kiserelésű kötszeres csomagokat rendszeresítettek. A nagyméretű, nagy kiserelésű külföldi kötszereket (Untermöhlen stb.) a BÖME alkalmatlannak találta. Sőt, saját maga által selyempapírba csomagolt és sterilizált gézpólyákat is használt. Végtag és vállizület rögzítésére pólyákat és háromszögletű kendőt helyeztek fel.

Artériás vérzéskor a végtagokat körkörös elszorító gumipólyákat, a kisebb sebekhez ún. angoltapaszt (benedvesített, sebre helyezett selyemcsík) használtak. Kötés vagy háromszögletű kendő rögzítéséhez pedig biztosítótűt alkalmaztak. Sebfertőtlenítéshez eleinte „sebmossó vizeket”, korábban karbont, később sublimat (higany-klorid) és lysoform (folyékony kálszappan és formaldehid vizes keveréke) nevű fertőtlenítő oldatokat alkalmaztak. Mint az a gyakorlatban kiderült, mindkét oldat több kárt okozott, mint gondolták, így kivonták őket a forgalomból. A sublimat könnyen elillant, a lysoform⁵¹³ pedig mérgező volt. KOVÁCH nem is ajánlotta őket; kiderült, hogy a tiszta vagy forralt csapvíz is ér annyit, mint az említett kemikáliák. 1900-ban rendszeresítették a fertőtlenítő anyaggal, xeroformmal (bizmut-alapú oldat) impregnált és védő csomagolással ellátott steril kötszereket, melyeket háromféle méretben rendszeresítettek. A sebellátás gyakorlata 1910-ben megváltozott; a sebfertőtlenítő antiszeptikus oldatok helyett⁵¹⁴ a sebet és környékét jódtinktúrával kenték be, s ezt követően helyezték fel a fedőkötet.⁵¹⁵ A lemosásoknál úgy vélték, hogy a szennyeződés is a sebbe kerül, így ez utóbbi gyakorlat kezdett elterjedni.⁵¹⁶ Vérzések csillapításakor az ún. styptikus (az ereket összehúzó, vérzéscsillapító) szereket és a vashalvagos (vas-klorid) vattát is elhagyták. Ütőeres vérzések csillapítására rugalmas harisnyaszövetből készítettek leszorító pólyákat a gumipólyák és gumikötelek helyett. A Momburg-féle leszorító kötés, melyet altesti vérzések csillapításakor alkalmaztak, nem vált be. Korántsem hétköznapi eljárásakor medence fölött terület részeként a hasat kötelekkel kötötték körbe.⁵¹⁷ Sebllátáskor még oxigén fejlődéssel ható hydrogen peroxydatum készítményeket is alkalmaztak, közülük is a peroxygenolt. Egyéb baktériumölő szerek közül a hydrargyrum oxycianatumot (higany-cianid), az orvosi műszerekkel szemben közömbös higanykészítményt, a lysoform és a lysochlor (klór-metakrezol, szagtalan fertőtlenítő), valamint a nem robbanó benzoil lemosó készítményeket.⁵¹⁸

A korai belgyógyászati gyógyszerelés készítményei csillapító és izgató szerek voltak. Csillapító szerként volt ismert az ópium és a morfium,⁵¹⁹ izgatóként az éter és az ammónia. A valamivel később kialakuló lélegeztetés-terápia eszközeiként már lélegeztetőkészüléket (pneumatofór) és oxigénpalackot is alkalmaztak az 1910-es évek elején.⁵²⁰ Az újítások nemcsak

⁵¹³ Lysoform. *Mentők Lapja*, 2. évf. 1904. 12. sz. 7. p.

⁵¹⁴ Antiszeptikus kötés felhelyezése horzsoltsérülés esetén. 1892. július 13. HU BFL X.201.a 1-10. kötet. A BÖME őrségi naplója 1892. július 8. – 1893. január 10.

⁵¹⁵ A jódtinktúra kezeléséről. *Mentők Lapja*, 9. évf. 1911. 8. sz. 116. p.

⁵¹⁶ A 20. század elején a jódtinktúra széles körben elterjedt. Eleinte kézfertőtlenítésre használták, később a sebre öntötték. A vizes-szappanos lemosás gyakorlatát elhagyták, mert azzal csak a szennyezéseket mosták be a sebbe.

⁵¹⁷ A Momburg-féle hasleszorításról. *Mentők Lapja*, 9. évf. 1911. 4. sz. 57. p.

⁵¹⁸ Vérzéscsillapításra és vértelenítésre szolgáló újabb készülékek. *Mentők Lapja*, 9. évf. 1911. 5. sz. 71. p.

⁵¹⁹ Morfium injekció adása hasi görcsök csillapításakor. 1890. szeptember 5. HU BFL X.201.a 1-10. kötet. A BÖME őrségi naplója 1890. július 31. – 1890. december 31.

⁵²⁰ Németországban már 1907-ben javasolták, hogy komprimált oxigént kellene bombákban alkalmazni veszélyes gázokkal foglalkozó üzemek munkásainak elsősegélynyújtásakor. Az „oxigénbombát”, a helyszínre kivehető oxigénpalackot ajánlotta Németországban rendszeresíteni a Reichsversicherungsamt (Német Birodalmi Biztosítási Hivatal) a vegyészeti ipar biztosítási szakszövetkezetének. A Kais. Gesundheitsamt (Egészségügyi Hivatal) pedig javasolta az új technika gyógyászati céllal történő bevezetését.

a sebészeti, hanem a belgyógyászati betegellátásban és a gyógyszerelésben is jelentkeztek. Vérzések csillapítása kapcsán hatékony gyógyszerek kerültek forgalomba, melyek közül a mellékvese-készítmények említendők. Közülük is a Richter által bevezetett tonogen (epinefrin), mely nyálkahártya-, szövet-, orr-, hólyag- és gyomorvérzések esetén összehúzó hatása miatt kiváló vérzéscsillapítónak bizonyult.⁵²¹ Vérnyomásemelő hatása miatt újraélesztéseknél is alkalmazni kezdték a bőr alá fecskendezhető mellékvese kivonatot. Belső vérzéseknél, főleg méhvérzésnél kiváló ellenszer lett az anyarozs kivonat, a secale cornutum készítmény. Ennek továbbfejlesztett változatai az ergotina styptica, tablettae okistypini és a stypticin, secacornin. Izomba és bőr alá injektálva alkalmazták. Az oxigénterápia részeként oxigénkészülékek jelentek meg a mentőgyakorlatban, az eljárás még akkor kezdeti stádiumban volt.

7.4 MENTŐFOGATOK ÉS MENTŐGÉPKOCSIK ÜZEMBE ÁLLÍTÁSA

1887. május 10-én a budapesti mentők indulásakor a kivonuló mentőszolgálatot egyetlen fogatolt mentőkocsi és egy pár ló jelentette. Két héttel később, 1887. május 27.-én a BÖME igazgatósága 104. sz. beadványában kérte TÖRÖK JÁNOS Budapest rendőrfőkapitányától a fogatok gyorshajításának engedélyezését, melyet a főkapitány 1887. május 31-én 26.531./I.fk.887. sz. főkapitányi intézkedésében engedélyezett: „*A mentő-kocsik, midőn a baleset színhelyére sietnek, a rendesebb ügetésben mehetnek. A közönség a kocsin ülők által éles sípjelzéssel figyelmeztetendő a megállásra vagy kitérésre.*”⁵²² A mentőfogatok csak riasztáskor haladhattak az engedélyezettnél gyorsabb ügetésben, a beteg felvételét követően a kórházba történő haladáskor rájuk is a többi kocsira vonatkozó szabály vonatkozott. Mechanikus sziréna akkor még nem lévén, az első mentőkocsikon a kocsi a villamosokéhoz hasonló csengőt szólaltatott meg, amit a lábával lenyomva hozott működésbe.⁵²³

A mentőhívások számának folyamatos emelkedése miatt újabb és újabb fogatolt kocsikat állítottak üzembe, de a járművek fizikai adottságából kifolyólag még a belső kerületeken belüli távolságok is gyakran leküzdhetetlen akadállyal tűntek. A járműpark évről-évre növekedett, az egyesület 1890 júniusában 4 db mentőkocsival, 2 db Landauer-típusú betegszállító kocsival, 1 db pszichiátriai betegek szállítására átalakított mentőkocsival (Bécsi Mentőegyesület ajándéka), 1 db mentők szállítására alkalmas tömeges baleseti omnibusszal, 1 db betegszállító kézikocsival és 1 db halottszállító kézikocsival rendelkezett. A kezdeti napi 20-25 riasztás miatt később bővült a személyi állomány s velük a fogatok száma is. Tízéves, 1897. évi jubileumukig több mint 81 315 betegellátási és szállítási feladatot teljesítettek.

⁵²¹ A *Mentők Lapja* új vérzéscsillapító szerről számolt be 1910-ben. DR. WIRTH vérzéscsillapítás gyanánt 20-24 köbcentiméter humán vagy lóvérsavót fecskendezett vérző betegének vénájába vagy közvetlenül magára a sebre injektált.

⁵²² STRIHÓ: 1897. p. 111.

⁵²³ Pozdech József utódai vállalkozásnál építették be és javították a kocsikon megszólaló csengőket, harangokat. Mentőharangok, csengő javítását, beszerelését igazoló kimutatás. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1887-1898. évi főkönyve.

THURY JÁNOSNAK mentőharang javítását igazoló kimutatása. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1887-1898. évi főkönyve.

THURY JÁNOSNAK kocsi csengők javítását igazoló kimutatása. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1889-1903. évi főkönyve.

Krajer Ede és társánál a fogatokhoz külön „kocsi szócsöveket” is rendelt a Mentőegyesület. 7 db „kocsi szócső” kifizetését igazoló kimutatás. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1887-1898. évi főkönyve.

7.4.1 LÓTARTÁS A MARKÓ UTCÁBAN

E segítő állatok szerepe a korabeli mentésben létkérdés volt, riasztásra váró fogatolt mentőlovaik a Markó utcai főbejárattal szembeni állásból indultak. Hibáikat és jó tulajdonságaikat a kivonuló állomány egyenként számon tartotta, ember és állat együttélésének erős szimbiotikus formája volt, amit korunkban talán már elképzelni is nehéz. Mivel a lótartás gyakran ez egyesület lehetőségeit meghaladó vesződéssel járt, így 1889-ben felhagytak vele. Költséges volt az állatok tartása, takarmányozása⁵²⁴ és esetenkénti gyógykezelése.⁵²⁵ Nem utolsó sorban az istállók rendszeres takarítása és az állati trágya elszállítása is a tartás költségeit emelte.⁵²⁶ Betegségük idejére drága pénzen kellett egészséges állatokat bérelni, de a lovakra felügyelő személyek, a lóápolók javadalmazása is nehézséget okozott. Így a mentők a lófogatok további biztosítása végett az arra kiválasztott vállalkozókkal szerződést kötött.⁵²⁷ Ám mint kiderült, az sem volt minden tehermentes. Az egyik ilyen lótartó-szerződést még egy 1903. évi figyelmeztetést követően⁵²⁸ 1904-ben bontották fel LISZNYAI SZABÓ JENŐVEL.⁵²⁹ Egy újabb megállapodás értelmében, 1904-ben SPITZ LIPÓTTAL kötöttek szerződést,⁵³⁰ aki a napi működéshez szükséges lovakat biztosította. Vele 1906-ban bontottak szerződést. Így

⁵²⁴ Reiner és Tóbiás Zab- és Takarmánykereskedők zab, széna és szalma leszállítása során kiállított 6409 koronás számlája a Mentőegyesület felé. HU BFL X.201.C.2. kisdoboz. Számviteli iratok, 1919. február.

Reiner és Tóbiás Zab- és Takarmánykereskedők korpá, szalma és széna leszállítása során kiállított 2584 koronás számlája a Mentőegyesület felé. HU BFL X.201.C.2. kisdoboz. Számviteli iratok, 1919. január 3.

HU BFL X.201.C.2. kisdoboz. Számviteli iratok, (1919. január 3.). Reiner és Tóbiás Zab- és Takarmánykereskedők korpá, szalma és széna leszállítása során kiállított 2584 koronás számlája a Mentőegyesület felé.

ÖLVEDY JÓZSEF 5328 kg szénáról és szalmáról kiállított számlája. HU BFL X.201.C.2. kisdoboz. Számviteli iratok, 1918. december 28.

ÖLVEDY JÓZSEF 2718 kg szénáról kiállított számlája. HU BFL X.201.C.2. kisdoboz. Számviteli iratok, 1919. augusztus 27.

ÖLVEDY JÓZSEF 1160 kg szalmáról kiállított számlája. HU BFL X.201.C.2. kisdoboz. Számviteli iratok, 1919. augusztus 2.

ÖLVEDY JÓZSEF 1306 kg szénáról kiállított számlája. HU BFL X.201.C.2. kisdoboz. Számviteli iratok, 1919. szeptember 13.

ÖLVEDY JÓZSEF 3487 kg szénáról és 2510 szalmáról kiállított számlája. HU BFL X.201.C.2. kisdoboz. Számviteli iratok, 1919. szeptember 11.

⁵²⁵ Lóápolás díja az Állatgyógyintézetnek 20 forint 24 krajcár összegben. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1887-1898. évi főkönyve.

A Mentőegyesület köszönőlevele az Állatkórháznak. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1904. évi iktatókönyv, 522. folyószám.

E helyütt feltétlenül megemlítendő HAJDÚ PÁL főállatorvos személye, aki hosszú éveken át kitartóan szolgálva a mentőket látta el lovaik gyógykezelését.

HAJDÚ PÁL főállatorvos tiszteletdíjának kimutatása. HU BFL X.201.c 43. kötet. A BÖME pénztárkönyve 1918. január 1. – 1920. augusztus 31.

⁵²⁶ Lótrágya elszállítással kapcsolatos levél a Cséry-féle Szemétfuvarozó Vállalattal. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1903. évi iktatókönyv, 592. folyószám.

⁵²⁷ A korai kimutatások az állattartás specializációjának jeleként az abrakmesteri funkciót is említi, ami az állatok gondos, napi rendszerességgel történő tartását dicséri.

CSIZMADIA JÓZSEF abrakmester és munkatársainak karácsonyi jutalma. HU BFL X.201.C.1. kisdoboz. Számviteli iratok, 1907. december 24.

⁵²⁸ Figyelmeztető levél a lótartónak az állatok elhanyagolt állapota végett. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1903. évi iktatókönyv, 674. folyószám.

⁵²⁹ Ló előfogat szerződés LISZNYAI SZABÓ JENŐVEL. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1904. évi iktatókönyv, 476. folyószám.

⁵³⁰ SPITZ LIPÓT ló előfogat szerződés ajánlata. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1904. évi iktatókönyv, 539. folyószám.

kényszerűségből az egyesület a lótartást ismét saját hatáskörébe vette,⁵³¹ majd lóadományozás céljából körlevéllel fordultak több lótartóhoz és DARÁNYI IGNÁC földművelésügyi miniszterhez. „...az eddigi bértartás helyett a lóállományt házi kezelésbe vettük és megszorítottuk.” olvasható 1907. évi pénzügyi jelentésükben.⁵³² Kérő szavuk meghallgatásra talált, 1907 októberében a miniszter 2 pár lovat, GRÓF ANDRÁSSY SÁNDOR és GRÓF CSEKONICS ENDRE további 1-1 pár lovat ajándékozott a mentőknek.⁵³³ A továbbiakban bérleti díj fizetése helyett már fiatal lovakat vásároltak és a Markó utcai istállót ismét berendezték. Két-három pár új lovat vásároltak, így a váltott állatok már bírták a huszonnégy órás hajtást.⁵³⁴ A téli állattartást úgy lehetett megoldani, hogy a mentőgépkocsit a tél folyamán mellőzték, így az állatok a meleg istállóban elhelyezve várták a riasztást. Az 1910. évben már valóságos üzemi formát öltött a derék állatok tartása; a mentők kimutatása szerint 7220 korona értékben 15 darab lovat vásároltak, míg kiszolgált állataik közül 18 darabot értékesítettek 4090 korona értékben.⁵³⁵

7.4.2 A MENTŐFOGATOK KORA

1908 márciusában az egyesület megkülönböztető hangjelzés használata tárgyában előterjesztést küldött Budapest rendőrfőkapitányának, amelyet a főkapitány jóváhagyott. Így a mentőfogatok kivonuláskor éles síphanggal jeleztek haladásukat az úton közlekedőknek, este piros lámpa vagy fáklya fényét alkalmazva alkalmazták hang-, és fényjelzéseiket. A század első éveitől a legújabb fogatok kisebb darabok voltak, mint testes elődeik. Fontos szempont volt, hogy ezáltal fertőtleníteni is könnyebb volt őket, komfortfokozatukat pedig pneumatikus kerekeik emelték. Financális okokból az egyesület fizető betegszállításai biztosítása végett magasabb kényelmi szolgáltatást nyújtó betegszállító kocsikat állított üzembe,⁵³⁶ „C” típusú és Landauer kocsijukon külön díjtétel ellenében szállították betegeiket.⁵³⁷

A BÖME lóvontatású, fa felépítményű mentőkocsijai ügyes kezű mesteremberek műhelyeiben készültek. Ismert közülük REITTER ÖDÖN császári és királyi kocsigyáros váci műhelye. A nagyhírű manufaktúrát még REITTER ISTVÁN alapította 1853-ban, gyáruk a BÖME hivatalos beszállítója volt. Az üzem a beszállítás mellett a járművek szervizelését is ellátta.⁵³⁸ Fővárosi raktáruk a VIII. kerületi Népszínház tér 5. szám alatt üzemelt. Áraban és minőségében a mentők által egyik legkedveltebb modellt gyártotta. Gumikerekek nélküli beszerzési ára 1400 korona volt.⁵³⁹ A KÖLBER testvérek császári és királyi udvari kocsigyára is vállalta mentőkocsik

⁵³¹ SZŐKE REZSŐ mentőlovak patkolása tárgyában kiállított számlája. HU BFL X.201.C.2. kisdoboz. Számviteli iratok, 1919. szeptember 3.

SZŐKE REZSŐ mentőlovak patkolása tárgyában kiállított számlája. HU BFL X.201.C.2. kisdoboz. Számviteli iratok, 1919. január 31.

⁵³² A BÖME 1907. évi számadása. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek.

⁵³³ A Hadügyminisztérium 160 koronáért 10 pár lovat adott át az egyesületnek. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1905. évi iktatókönyv, 640. folyószám.

⁵³⁴ ZIMMERMANN NÁNDOR nyerges és szíjártó számlái gyeplők, ostorok, bokavédők, kápakarika, kocsiponyva, tarisznya tárgyában. HU BFL X.201.C.2. kisdoboz. Számviteli iratok, 1919. január 31.

⁵³⁵ Egyesületi kimutatás a vásárolt és értékesített állatokról. HU BFL X. 201.B.1. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1906-1916. 1910.

⁵³⁶ A szolgálati ág biztosításakor az ápoló és a kocsis jelentette a szállítófogat személyzetét.

⁵³⁷ A szegénységi bizonyítvánnyal rendelkező fizetni képtelen betegeket a mentők ingyen szállították.

⁵³⁸ A kocsizem levele 5 db mentőkocsi javíttatása tárgyában. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1902. évi iktatókönyv, 124. folyószám.

⁵³⁹ A Székesfehérvári Önkéntes Mentőegyesület mentőkocsi rendelésének tárgyában a BÖME a Reitter-féle üzemet és termékét ajánlotta Zalaegerszeg polgármesterének. HU BFL X. 201.B.1. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1906-1916. 1909. február 16.

készítését,⁵⁴⁰ javítását,⁵⁴¹ sőt tömeges balesetekkor szakmunkásaikkal, járműveikkel a baleseti helyszínek felszámolása felől is biztosították a mentőket. Kirendeltségük a VIII. Salétrom u. 5. szám alatt működött. Ugyancsak számon tartja az emlékezet GIACOMO ZOLTÁN kocsigyártót is, akinek VII. kerületi Kerepesi út 13. szám alatti üzeme a sérült, meghibásodott kocsik javítását vállalta. A lóvontatású mentőkocsikat fémtokban elhelyezett izzó brikettal vagy petróleumkályhával melegítették. Betegeiket óvva, testüket pokrócba csavarva termoforokkal vették körül. Látva a hideg időjárás embert próbáló nehézségeit 1907-ben jött a segítség, a VIRÁG SÁNDOR budapesti vállalkozó által szabadalmaztatott fűtőberendezést rendszeresítette az egyesület. A Virág-féle készülékben fűtőláng égett, melyet azbesztbevonatú fal választott el a kocsis belső kárpitjától. Használata praktikus, gyors és egyszerű volt, a kocsis napjában csak egyszer gyújtotta meg a lángot, mely egész napra biztosította a kellemes környezetet⁵⁴² Mivel a kocsis kárpitja mögé volt építve, így sem helyet nem vett el, s még az esztétikumot sem rombolta. Szellőztetni sajnos e járművekben nem lehetett, így egy idő után zavaróvá vált a kellemetlen levegőjű kocsiban való utazás. Mindennek ellenére az egyesület korának legelfogadhatóbb járműveit alkalmazta. Így a fővárosiak kocsijaiban megjelenő elektromos világítás a maga idejében szenzációt és az ellátás szempontjából is kiemelt komfortfokozatot jelentett.⁵⁴³ E járművek a maguk korában igen komoly értéket képviseltek, egy fogatolt új mentőkocsi beszerzési költsége 560 korona volt.⁵⁴⁴ Sérüléseik esetében a kivonuló mentők haladéktalanul kötelesek voltak az egyesület vezetőségét értesíteni.⁵⁴⁵ Idejük azonban a 20. század elején mégis lejárt, a tudomány és technika látványos fejlődésének korában már korszerűtlenek voltak. Korszakunk társadalma a közegészségügy és így a mentők mind gyorsabb segítségét, beavatkozó képességét igényli. A motorizáció terjedésével lovas mentőfogataikat csak betegszállításhoz vezényelték, a komfortos mentőgépkocsik árnyékában a korszerűtlen és lassú járművek idejétmúlttá váltak. Mint betegszállítók 1930. május 5-ig álltak forgalomban, a baleseti kivonulásból már a század elején, véglegesen pedig 1926-tól vonták ki valamennyit.

⁵⁴⁰ Az egyesület 1888. április 10-én 1 db új „sebesültszállító” kocsit vásárolt 830 forint értékben. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1887-1898. évi főkönyve.

Kölber testvérek mentőkocsi költségvetését küldik az egyesületnek. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1893. évi iktatókönyv, 344. folyószám.

A kocsikészítő üzem az egyesület kérésére az 1896. évtől részletes számlákat küldenek, s közlik egységeiket.

A Kölber testvérek 1896-tól részletes számlát küldenek a Mentőegyesületnek. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1896/97. évi iktatókönyv, 3. folyószám.

⁵⁴¹ A BÖME 1887-1898. évi főkönyve. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek.

⁵⁴² A kiváló Virág-féle fűtési rendszer biztonságos voltát az Országos Műszaki Egyesület is igazolta. A kolozsvári kiállításon aranyéremmel, a Nagyváradin pedig oklevéllel jutalmazták.

⁵⁴³ Kaufmann Alfréd bécsi és a szintén bécsi Feilendorf cégek belső villanyvilágítást szereltek a járművekben. Villanyvilágítás beszerelését igazoló kimutatás. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1887-1898. évi főkönyve.

⁵⁴⁴ Az első automobil kiadási költségeinek kimutatása. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1887-1909. évi számadása.

⁵⁴⁵ Jelentés KOVÁCH ALADÁR egyesületi orvos-főparancsnoknak a III. számú mentőkocsi sérüléséről. 1902. évi iktatókönyv, 124. folyószám. HU BFL X.201.b 3-11. kötet.

7.4.3 GÉPKOCSIK A MENTÉS SZOLGÁLATÁBAN

Hatalmas szenzációnak számított 1902-ben az a pillanat, amikor a BÖME működésének 15. évében kigördült a Markó utcából hazánk első mentőgépkocsija, egy Dyon márkájú 3,5 LE-s nyitott karosszériájú gépkocsi.⁵⁴⁶ A jármű beszerzési költsége és üzembe állítása 4439 koronába került, ami igen nagy összegnek számított.⁵⁴⁷ Kereken nyolc darab új mentőkocsi árából vásárolták első automobiljukat! Járművüket 1902. augusztus 4-én GRÓF ANDRÁSSY SÁNDORTÓL vásárolták. Felszerelését, mentőként történő üzembe állítását a Velodrom vállalat végezte, a megkülönböztető hangjelzést kibocsátó kürtöt CSÁKY RÓBERT biztosította.⁵⁴⁸ A gépkocsi üzemeltetése javíttatásával együtt a levéltári dokumentumok szerint igencsak költséges volt. A következő, 1903. évi teljes fenntartás 1446 koronába és 38 fillérbe került. Benzin üzemanyagköltsége 259 korona és 60 fillér, míg javíttatása 1186 korona, 78 fillér volt.⁵⁴⁹ Első gépjárművük biztonságos kezelésére egy vállalkozó kedvű mentődolgozó, HAMBURGER MÓR jelentkezett, aki még korábban az egyesület igazgató-főorvosának engedélyével, de saját költségén automobilvezetői tanfolyamon vett részt.⁵⁵⁰ Személyében a mentők egyik első gépkocsivezetőjét (régiesen gépkocsi-kezelőjét) tiszteljük.⁵⁵¹ Az új jármű használata⁵⁵² és üzembe állítása végett az egyesület engedélyért folyamodott a Magyar Királyi

⁵⁴⁶ Az ALBERT DE DION és GEORGES BOUTON vállalkozásában épített francia De Dion-Bouton modellek először gőzmeghajtású traktorok és triciklik voltak. Benzinüzemű gépkocsijaikat 1898-tól gyártották.

The National Motor Museum Trust

<https://nationalmotormuseum.org.uk/vehicle-collection/de-dion-bouton-model-q-6hp-2/>

(Letöltés: 2020. november 8.)

⁵⁴⁷ Az első automobil kiadási költségeinek kimutatása. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1887-1909. évi számadása.

⁵⁴⁸ Az automobil beszerzési és üzembe állítási költségeinek kimutatása. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1899-1903. évi főkönyve.

⁵⁴⁹ Az automobil üzemen tartási költségeinek 1903. évi kimutatása. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1899-1903. évi főkönyve.

⁵⁵⁰ HAMBURGER MÓR levele automobilvezetői állás tárgyában. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1902. évi iktatókönyv, 325. folyószám.

HAMBURGER MÓR automobil kezelői okmányai. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1902. évi iktatókönyv, 339. folyószám.

A lelkes jelentkezőn túl TAR LAJOS személye is ismert, aki szintén rendelkezett automobil-kezelő bizonyítvánnyal, melyet a Mentőegyesületnél mutatott be 1902-ben.

TAR LAJOS automobil-kezelő igazolványának a bemutatása. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1903. évi iktatókönyv, 337. folyószám.

⁵⁵¹ Magyarországon ez idő tájt még nem volt orvosi-egészségügyi vizsgálat a jogosítványukat megszerezni akarók előtt. Franciaországban orvosi vizsgálat alá fogják vetni a jelentkezőket, mert kiderült, hogy a legtöbb esetben a vezetők életkori sajátosságaik (gyermekkor) vagy egészségileg, fizikálisan, mentálisan alkalmatlanok a forgalomban való részvételre.

HAMBURGER MÓR 10 koronás gyorsajtási bírságának a Mentőegyesület által történt kifizetése. HU BFL X.201.b 3-11. kötet, 1904. évi iktatókönyv, 422. folyószám.

HAMBURGER MÓR 10 koronás bírsága gyorsajtásért. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1904-1907. évi főkönyve.

HAMBURGER MÓRnak egyetlen egyesületi gépkocsivezetőnek és munkatársainak fizetési jegyzéke. HU BFL X.201.C.1. kisdoboz. Számviteli iratok, 1907. december II. fele.

⁵⁵² Az automobil kezelésének szabályzata. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1902. évi iktatókönyv, 358. folyószám.

Államrendőrséghez.⁵⁵³ Új járművük kezelését egyesületüknél külön szabályzat rögzítette, a gépkocsik rendszeres műszaki felülvizsgálatát a rendőrhatalóság felügyelte.⁵⁵⁴

1904-ben tovább bővült a paletta, SPITZ ARNOLD bécsi, udvari karosszérikészítő vállalkozó⁵⁵⁵ egy 10 LE-s nyitott karosszérijű Mercedes-Benz gépkocsit ajándékozott a mentőknek.⁵⁵⁶ Ezen a kocsin már 5 személy utazhatott és 5 db hordágyat tudott a helyszínre szállítani, s mindezen túl, jelentős mennyiségű kötszert is szállított. Az időjárás viszontagságaival dacolva, a mentők még tetőt is szerelhettek rá.⁵⁵⁷ Ugyanebben az évben érkezett, BÁRÓ EDELSHEIM-GYULAY LIPÓT adománya, egy amerikai rendszerű gőzüzemű gépkocsi is.⁵⁵⁸ Ahogy GLUDOVÁTZ KÁROLY mentőorvos írta „*Cito, tuto et jucunde!*” (biztosan, gyorsan és kellemesen) a mentők tevékenységére vonatkozó régi tanács vezérelte őket.⁵⁵⁹ Az idézet második tagja a mentőkocsi gyakorlati alkalmazásának tökéletesen megfelelt.⁵⁶⁰ Az újabb modellek előnyeivel szembesülve az egyesület 1902-ben 4000 koronáért vásárolt első gépjárművét 1905. augusztus 31-én, ADLER JÓZSEF részére 1000 koronás eladási áron értékesítette.⁵⁶¹ A jövő már a betegszállításra is képes gépjárművéké volt.

Az első mentőgépkocsik az 1907. évi ipartörvény értelmében – ami elrendelte az állami és az általa támogatott üzemek, intézmények számára a hazánkban készült ipari termékek vásárlásának kötelezettségét – többnyire hazai gyártásúak voltak. A magyarországi gépkocsikat a 20. század elején a Győri Waggon és Gépgyár Rt., a Budapesti Malomépítészeti- és Gépgyár,

⁵⁵³ A BÖME folyamodványa automobil tárgyában. 1902. évi iktatókönyv, 346. folyószám. HU BFL X.201.b 3-11. kötet.

⁵⁵⁴ Főkapitány levele az automobil műszaki vizsgálata tárgyában. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1903. évi iktatókönyv, 173. folyószám.

⁵⁵⁵ Vállalkozásának telephelye az egykoron Terézvároshoz, ma Budapest XIII. kerületében található Lehel utca 10. szám alatt működött. Nyitott és fedett kirendeltségén 100 darab gépkocsi várta a motorizáció iránt érdeklődőket.

Spitz Arnold járműtelepe

<https://magyarjarmu.hu/helyszinek/budapest-xiii-kerulet-lehel-utca-10/>

(Letöltés: 2020. november 10.)

⁵⁵⁶ SPITZ ARNOLD ígérete az ajándékozandó gépkocsi tárgyában. HU BFL X.201.b 3-11. kötet, 1904. évi iktatókönyv, 103. folyószám.

Köszönőlevél az ajándékozásért SPITZ ARNOLDNAK. HU BFL X.201.b 3-11. kötet, 1904. évi iktatókönyv, 726. folyószám.

SPITZ ARNOLD adományaként érkezett gépkocsi rendőrségi átvizsgálását kéri forgalomba helyezése végett. HU BFL X.201.b 3-11. kötet, 1904. évi iktatókönyv, 663. folyószám.

SPITZ ARNOLD adományaként érkezett gépkocsi 4000 koronás leltári értékének kimutatása. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1904-1907. évi főkönyve.

⁵⁵⁷ DEBRŐDI GÁBOR: 104 éve történt. Az első mentőautomobilok. *Mentők Lapja*, 2. évf. 2006. 2. sz. 10. p.

Főkapitányi levél az automobilokkal való közlekedés tárgyában. HU BFL X.201.b 3-11. kötet, 1905. évi iktatókönyv, 776. folyószám.

⁵⁵⁸ Köszönőlevél BÁRÓ EDELSHEIM-GYULAY LIPÓTnak az adomány gépkocsi tárgyában. HU BFL X.201.b 3-11. kötet, 1904. évi iktatókönyv, 742. folyószám.

BÁRÓ EDELSHEIM-GYULAY LIPÓT adományaként érkezett gépkocsi 1000 koronás leltári értékének kimutatása. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1904-1907. évi főkönyve.

⁵⁵⁹ Talán kevesen tudják, a „*Cito, tuto et jucunde*” mondás a görög származású, köztársasági Róma által befogadott és csodált ASZKLÉPIADÉSZ (Kr. e. 129/124 – Kr. e. 40), a methodikus orvosi iskola alapítójától származik. A tudós orvos szerint a gyógyító feladata, hogy betegét a gyógyítás során gyorsan, biztosan és kellemesen kezelje.

⁵⁶⁰ GLUDOVÁTZ KÁROLY: Automobil a mentőszolgálatban *Mentők Lapja*, 2. évf. 1904. 12. sz. 5-6. p.

⁵⁶¹ Az első mentőgépkocsi 1905. évi értékesítésének kimutatása. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1904-1907. évi főkönyve.

Az összeg a maga korában viszonylag kisebb tételnek számított. 1 db új készítésű Kölber testvérek gyártmányú batár 1540, 1 db új készítésű Reitter Önön-féle mentőkocsi 1860 koronába került.

Fogatolt mentőkocsik 1905. évi vásárlásának kimutatása. X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1904-1907. évi főkönyve.

az aradi Magyar Automobilgyár Rt. és a diósgyőri Magyar Királyi Állami Vas-, Acél és Gépgyárak (MÁVAG) készítették. Alvázra épített karosszériájuk a megrendelő igénye szerint erre szakosodott vállalkozások műhelyeiben készültek.⁵⁶² Az egyesület gazdasági feljegyzéseiből ismert, hogy lovaikon, gépkocsijaikon túl, volt, hogy járműveik karosszériáit is értékesítették, amely feltételezi, hogy ugyanazon jármű esetében akár többször is cserélhették a speciális felépítményt.⁵⁶³ A századelő egyik leghíresebb műhelye a mentőket is támogató SPITZ ARNOLD bécsi karosszériaépítő üzeme volt. Az utólagos ráépítés gyakorlata még az 1920-as években is gyakorlat volt.⁵⁶⁴

Az autók fő előnye gyorsaságukban rejlett, a mentőfogatokkal szemben feleannyi idő előtt érhetek ki a baleseti helyszínekre. A jármű orvosa – mint a helyszínre elsőként kiérkező orvos – volt a mindenkor kárhelyparancsnok, ő irányította a többi mentőegységet is. Az apró járművek még betegek elszállítására nem voltak alkalmasak, akiket az időközben megérkezett lovas mentőfogatok szállítottak el Budapest kórházaiba. Motorizált mentőegységeiket eleinte a legsúlyosabb, legmagasabb időfaktorú esetekhez küldték (elvézréssel járó villamos- és gőzvasúti gázolások, súlyos sérüléssel járó verekedések, visszeres vérzések, vérzéssel járó nőgyógyászati esetek, mérgezések, fulladásos, újraélesztési bejelentések). A „kémkocsi”, ahogyan akkoriban nevezték, a helyszínre elsőként kiérkező első gépkocsit jelentette. A kortársak joggal rajongtak érte, büszkeségükben ekként emlékeztek meg róla: „*A telefonjelentést felvevő őrsvezető már a jelentésből következtet a baleset életveszélyességére s a rögtöni, gyors kivonulás szükségére, s pár szóval papírra vetvén az eset helyét és mineműségét, az ott alkalmazott villamos csengőn kb. 1/3 percig szaggatottan csenget. A vezető a legnagyobb gyorsasággal pár másodperc alatt »meggurblizza« a motort, a bejárat elé áll vele, hol már várják az esethez kivonuló orvos és mentő s újabb pár másodperc múlva már csak a távolból mind gyöngébben hangzó elmosódó kúrthangok jelzik, hogy a mentők egy szerencsétlen segélyére sietnek.*”⁵⁶⁵

A motorizáció egy addig ismeretlen baleseti veszélyforrást is magában rejtett, ugyanis a mentők balesethez siető egységei több alkalommal is szenvedtek közúti balesetet: „*Balesethez vágató őrségeink több ízben ütköztek össze a jelzéseinket a jelzéseinket figyelmen kívül hagyó villamos vasúti kocsival vagy más járművel; egyik-másik mentőorvos bizony bevért fejjel jött haza.*”⁵⁶⁶ A fejlődés e téren feltartóztathatatlan volt, a 20. század elején Európa legtöbb

⁵⁶² A Gép és Vasút Felszerelési Gyár Részvénytársaság jutányos áron megvételre ajánlott egy betegszállító gépkocsira építhető autókarosszériát, melyet korábban a saját céljai végett készített, ám egyszer sem használt. HU BFL X. 201.B.2. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1917-1924. 1921. április 29.

Bárdi József Automobil Részvénytársaság levelezése a BÖME-vel, kialakítandó mentőgépkocsi karosszéria tárgyában. HU BFL X. 201.B.2. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1917-1924. 1924. február 12.

Asbóth Repülőgépgyár árajánlata kialakítandó mentőgépkocsi karosszéria tárgyában. HU BFL X. 201.B.2. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1917-1924. 1924. március 20.

Victoria Automobil-Művek és Karosszéria-Gyár árajánlata kialakítandó mentőgépkocsi karosszéria tárgyában. HU BFL X. 201.B.2. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1917-1924. 1924. március 20.

⁵⁶³ 50 000 koronáért értékesített karosszéria számlájának kimutatása. HU BFL X.201.c 14-23. kötetek. A BÖME 1922. évi főkönyve.

⁵⁶⁴ Az Automobil Kereskedelmi Részvénytársaság 45 000 000 koronáról kiállított számlája Renault O.S. típusú tehergépkocsi alvázának tárgyában a BÖME felé. HU BFL X.201.c.3. kisdoboz. Számviteli iratok, 1926. március 29.

A Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület számára kiállított számla a Dr. Frohner-Pásztélyi Automobilművektől 27 609 000 korona összegben. HU BFL X.201.c.3. kisdoboz. Számviteli iratok, 1926. június 3.

⁵⁶⁵ *Mentők Lapja*, I. évf. (1904) 12. sz. 5. p.

⁵⁶⁶ Szerencsétlenül járt mentő. *Mentők Lapja*, VII. évf. (1909) 10. sz. p. 188.

Karambolos gépkocsi javíttatásának költségei. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1910. évi főkönyve.

országában a mentés a motorizációt választotta. Tömeges alkalmazhatóságuk nagy kérdése gyorsaságukban és betegszállítási képességeik alkalmazásában rejlett. Fekvőbeteg szállítására is alkalmas modellek üzembe állítása akkoriban még nagy kihívást jelentett. A szászországi Drezdában, 1904-ben rendezett nemzetközi mentőorvosi konferencián a bemutatott hannoveri mentőautomobil 30 métermázsát (három tonnát) nyomó óriás volt, amely súlya miatt alig tudott megmozdulni. KOVÁCH ALADÁR igazgató-főorvos a „drezdai látvány” kapcsán az alábbi jegyezte meg: *„Azt hiszem, hogy a betegszállító automobilmek kérdése mindaddig nem lesz megoldva, a míg gépkocsijaink könnyebb akkumulátorokkal és hűtőkészülékekkel nem szereltetnek fel és a míg a villamos hajtású gépkocsik nem lesznek olcsóbbak. A benzin hajtású motorkocsik zajos működése nem engedi meg a kocsin súlyos betegeknek a szállítását.”*⁵⁶⁷

New Yorkban ekkor már működött betegszállításra alkalmas mentőautó,⁵⁶⁸ a bécsi mentőknél és a Monarchia közös hadseregénél pedig a kivitelezés stádiumában volt. A bécsiek első betegszállításra alkalmas gépkocsija 1905-ben állt szolgálatba, egy 28 LE-s, Mercedes-Benz képeben. A jármű nyitható oldalán helyezték be a hordágyat, melyben szükség esetén két fekvőbeteget is el lehetett helyezni, vagy egy fekvő és négy könnyű sérültet. Fekvőbeteg híján, összesen nyolc könnyű sérültet is el tudott szállítani. Hatalmas előnye volt, hogy a gumírozott kerék (pneumatik), a rugók és a szíjakon felfüggesztett hordágyak a minimumra redukálták az úttest egyenetlenségét. A kortársak beszámolója szerint még a zajos motor sem okozott kellemetlenséget a betegeknek, ami a maga idejében sokáig gátjául szolgált a gépkocsiüzem elterjedésének. Sokan ugyanis a robbanómotorok keltette zajártalom miatt elleneztek rendszeresítésüket. Hangja ellenére a jármű sebessége mindössze 40 km/órás volt. A következő gépkocsit maga BÁRÓ ROTSCCHILD ajánlotta fel a bécsi mentőknek, amire nagy szükség volt, mert a századfordulón már két mentőállomás is üzemelt a császárvárosban.⁵⁶⁹

A BÖME vállalkozókedvű vezetőségének és a Budapesti Királyi Államrendőrség főkapitányának 1909. május 30-i engedélyének köszönhetően állt forgalomba az első fekvőbeteg-szállításra alkalmas 22 LE-s Berliet típusú mentőgépkocsi.⁵⁷⁰ Egy évvel később, 1910-ben már 2 db Berliet⁵⁷¹ és egy háromkerekű Phänomobiljuk volt,⁵⁷² az előbbieket az 1909. évi szilveszteri gyűjtésből vásárolták. A betegszállításra alkalmas mentőgépkocsik haszna három mentőkocsival ért fel. *„Az automobilmek, amint az manapság már általánosan elismert tény, nemcsak, hogy igen jól beválnak a mentőpraxisban, de úgy szólván nélkülözhetetlenné is lettek. Különösen a város távolabbi vidékeit lehetetlenség volna modern kívánalmaknak megfelelően megközelíteni.”*⁵⁷³ (39. ábra) Az új gépkocsik fenntartási költségét 8000 koronára

⁵⁶⁷ *Mentők Lapja*, I. évf. (1904) 3. sz. 2. p.

KOVÁCH ALADÁR igazgató főorvos drezdai kiutazásának költségeit igazoló kimutatás. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1899-1903. évi főkönyve.

⁵⁶⁸ Mentés New Yorkban. *Mentők Lapja*, 6. évf. 1908. 12. sz. 216. p.

⁵⁶⁹ Mentő automobilmek. *Mentők Lapja*, 2. évf. 1904. 4. sz. 6. p.

⁵⁷⁰ Budapesti Magyar Királyi Államrendőrség Főkapitányságának forgalomba helyező határozata. HU BFL X. 201.B.1. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1906-1916. 1909. május 30.

⁵⁷¹ Az 1910. év januárjában vásárolt második gépkocsiért a mentők két részletben törlesztve, összesen 10 000 koronás vételárat fizettek. A jármű felépítményéért további 3980 koronát. Szemben egy új lovas mentőkocsi árával, mely 1912-ben a gépjármű vételárának mindössze egynegyedébe, 2050 koronába került.

Az 1910-ben beszerezett második gépkocsi beszerzési költségei. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1910. évi főkönyve.

Lovas mentőkocsi beszerzésének kimutatása. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1912. évi főkönyve.

⁵⁷² BÖME Szolgálati lap Phänomobil rendőrség által végzett 31 korona összegű műszaki vizsgáztatásáról. HU BFL X. 201.B.1. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1906-1916. 1910. február 10.

Phänomobil javításának kimutatása. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1912. évi főkönyve.

⁵⁷³ *Mentők Lapja*, IX. évf. (1911) 3. sz. 29. p.

tervezték, ám összesített üzemeltetési költségük 23 000 koronába került. Ennek ellenére az 1911. évre további három darabot irányoztak elő 25 000 koronás fenntartási összeggel.⁵⁷⁴ A kísérleti évek sikere végképp átírta a gyakorlatot, az 1910. évben már 2836 automobilos kivonulásuk volt, s 26 714 km utat tettek meg. 1911-ben a betegszállításra alkalmas kettő darab járművel 3481 kivonulás történt, s 33 486 km utat futottak Budapest utcáin. Ám kapacitásuk bővülésével az éves üzemeltetési költségek is emelkedtek, a néhány évvel korábbi kiadások a duplájára szöktek. Az automobilüzem éves költsége már 39 958 koronába került.⁵⁷⁵ Az emelkedő költségek ellenére,⁵⁷⁶ az igazgatóság újabb gépkocsik üzembe állítását határozta el.⁵⁷⁷ Terveik szerint a sokasodó betegszállítások biztosítása végett az 1912. évtől már külső vállalkozó látta el a mentők tulajdonában lévő három darab Berliet típusú, zárt karosszériájú gépkocsival az egyesület által végzendő betegszállításokat. A járművek elhelyezése és üzemanyaggal ellátása – melyet a mentők vashordókban szállítottak a Markó utcába – a mentők feladata volt.⁵⁷⁸ A három gépkocsihoz rendelt gépkocsivezető illetményének fizetése, valamint a járművek karbantartása, javíttatása a szerződött vállalkozó feladata volt.⁵⁷⁹ E rendszer

⁵⁷⁴ A motorizáció hajnalán, 1904-ben még összehasonlíthatatlanul alacsonyabb költségvetéssel üzemeltek az első gépjárművek. Fenntartási költségeik (javíttatás, üzemanyag) még csupán a felét tette ki a lovas üzemnek. Az utóbbi a kocsisok 6086 koronás éves illetményével együtt 19 500 koronát tett ki, míg a gépjárművéké 4011 koronát. A gépkocsik és a lovas üzem mód 1904. évi kimutatása. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1904-1907. évi főkönyve.

⁵⁷⁵ A közel negyvenezer koronás üzemeltetési költség hatalmas összeg volt, de hála az 1911. évi szilveszteri Mentők napja adománygyűjtő akció során 88 638 korona összeg folyt be az egyesület pénztárába. 1911-ben 10 pár lófogat 23 db ló és 21 db jármű állt a mentők rendelkezésére.

⁵⁷⁶ A Mentőegyesület gépjárművei vásárlásának, javíttatásának, fenntartásának kimutatása. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1910. évi főkönyve.

⁵⁷⁷ KOVÁCH ALADÁR: A betegek és sérültek szállításáról. *Mentők Lapja*, 16. évf. 1918. 1. sz. 1-3. p.

KOVÁCH ALADÁR: A betegek és sérültek szállításáról. *Mentők Lapja*, 16. évf. 1918. 2. sz. 17-22. p.

⁵⁷⁸ Az üzemanyagot a számlák tanúsága szerint a Kőolajfinomítógyár-Részvénytársaság fővárosi telephelyéről vashordókban szállította ki a Markó utcába.

A Kőolajfinomítógyár-Részvénytársaság számlája a Mentőegyesületnek 5 hordó 0735/45-ös motorbenzin kiszállításáról. HU BFL X. 201.C.1. kisdoboz. Számviteli iratok, 1916. december 15.

A Kőolajfinomítógyár-Részvénytársaság számlája a Mentőegyesületnek 15 hordó 0745/60-as motorbenzin kiszállításáról. HU BFL X. 201.C.1. kisdoboz. Számviteli iratok, 1916. december 15.

A Magyar Petróleum-Ipar Részvény-Társaság számlája 2 hordó külföldi, import gépkocsi benzin átadásáról. HU BFL X. 201.C.1. kisdoboz. Számviteli iratok, 1919. január 16.

Wohanka és Társa utóda R.T. által átadott 1 hordó gépkocsiolaj. HU BFL X. 201.C.2. kisdoboz. Számviteli iratok, 1919. február 17.

„Pannonia” Magyar Olaj-és Petróleum R.T. által átadott 735-ös motorbenzin. HU BFL X. 201.C.2. kisdoboz. Számviteli iratok, 1919. február 12.

A Tanácsköztársaság idején engedélyhez volt kötött a petrokémiai termékek beszerzése, a mentők számára a szociális termelés népbiztossága adta ki a beszerzéshez szükséges hozzájárulást.

A Hazai Kőolajipar Részvénytársaság 1500 korona értékben 3 hordó finomított gépjárműolajat bocsájtott a Mentőegyesület részére a népbiztosság megbízásából. HU BFL X. 201.C.2. kisdoboz. Számviteli iratok, 1919. április 12.

A Magyar Fanto Művek Részvénytársaság 7 hordó, 736-os motorbenzin Markó utcába történő beszállításáról kiállított számlája. HU BFL X.201.c.3. kisdoboz. Számviteli iratok, 1926. június 8.

⁵⁷⁹ Érdekességgé megjegyzendő, hogy a gépkocsivezetőknek – más kivonulókkal ellentétben – nem volt rendszeresített egyenruhájuk, ami illetményük mellett másik panaszkodásuk tárgya volt. Ruházatuk a járművek karbantartása és a kivonulás során szennyeződött, károsodott.

SZÜCS ISTVÁN főgépkocsivezető panaszlevele a Mentőegyesületnek. HU BFL X. 201.B.2. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1917-1924. 1921. október 21.

Ugyancsak nála szereplő dokumentumként maradt fenn az autóvezetői jogosítvány megszerzéséért kifizetett 21 koronás vizsgadíja az illetékbélyeggel együtt.

SZÜCS ISTVÁN gépkocsivezető „soffőr” vizsgadíjának kimutatása 1913-ból. HU BFL X.201.c 14-23. kötetek. A BÖME 1913. évi főkönyve.

fenntartásának formájaként kilométer-átalányos fizetés mellett döntöttek, amely a vállalkozó esetében kilométerenkénti 50 filléres díjszabást jelentett. Ezt a járművezetők által vezetett munkanapló és a cég által beépített, hiteles mérőeszköz segítségével mérték a megtett kilométerek alapján.⁵⁸⁰ Érdemes megemlíteni, hogy a lovasfogatok is rengeteget teljesítettek, 1911-ben 87 157 km utat futottak. A fogattal végrehajtott kivonulás ugyan 50%-al olcsóbb, de a gépkocsi mégis összehasonlíthatatlanul praktikusabb üzem volt. Az állatok etetése, tartása akkor is kiadást követelt, ha éppen nem volt kivonulás, szemben a gépkocsival, mely a futott kilométerei után terhelte kiadásait.

Az első világháború kitörésekor a motorizáció gyors léptekkel haladt, a lótartást az egyesület maga biztosította, ám az autók⁵⁸¹ és fogatok⁵⁸² javíttatását még külső vállalkozók végezték, ami a rugalmasabb fenntartás végett idővel a mentők gondozásába került. A fokozott igénybevétel, s a vele együtt járó meghibásodások sora a háborús szolgálat idején a Mentőpalota udvarában egy gépjárműszervíz kialakításához vezetett 1916-ban. Gyakorlatias döntésük egyben műszaki önállóságuk kezdetét is jelentette.⁵⁸³ Mindenhez kellett érteniük, mert járműveik festése, esztergálása, a faipari munkálatok, s a kárpitozás még azonos műhelyben

⁵⁸⁰ Ügyviteli iratok, 1906-1916. 1911. december. HU BFL X. 201.B.1. kisdoboz.

A gépjármű üzemeltetők (Daimler, Palace, Bárdi) számára kifizetett fenntartási költségek kimutatása. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1912. évi főkönyve.

⁵⁸¹ Az Universal Automobil Pneumatik Gummijavító Gyáriműhely számlája 12 db 760/90-es méretű gumiköpenyről. X.201.C.2. kisdoboz. Számviteli iratok, 1919. január 10.

CSERE ISTVÁN számlája 2 db új mentő karosszéria festésének tárgyában. HU BFL X.201.C.2. kisdoboz. Számviteli iratok, 1919. február 26.

Hegyí és Társa Gummi Kerék Raktár és Vulkanizáló számlája belső gumitömlők és külső köpenyek tárgyában. HU BFL X.201.C.2. kisdoboz. Számviteli iratok, 1919. április 7.

SCHILLINGER GYULA autófényező és kárpitos számlája az 1. sz. Ford mentőgépkocsi tetőt borító posztó, ajtó és ülések javítását igazoló számlája. HU BFL X.201.C.2. kisdoboz. Számviteli iratok, 1919. március 6.

SCHILLINGER GYULA autófényező és kárpitos számlája az „kis” Mercedes-Benz mentőgépkocsi karosszériális munkái és festése utáni számlája. HU BFL X.201.C.2. kisdoboz. Számviteli iratok, 1919. március 8.

SCHILLINGER GYULA autófényező és kárpitos számlája szélvédőüveg behelyezése kapcsán. HU BFL X.201.C.2. kisdoboz. Számviteli iratok, 1919. január 25.

Puch Művek R.T. számlája dugattyú gyűrűk átadásáról. HU BFL X.201.C.2. kisdoboz. Számviteli iratok, 1919. február 11.

⁵⁸² SCHILLINGER GYULA autófényező és kárpitos számlája az 1. sz. lovaskocsi javításának tárgyában. HU BFL X.201.C.2. kisdoboz. Számviteli iratok, 1918. december 31.

SCHILLINGER GYULA autófényező és kárpitos számlája a 11. sz. lovaskocsi javításának tárgyában. HU BFL X.201.C.2. kisdoboz. Számviteli iratok, 1914. február 14.

SCHILLINGER GYULA autófényező és kárpitos számlája a 9. sz. lovaskocsi javításának tárgyában. HU BFL X.201.C.2. kisdoboz. Számviteli iratok, 1914. február 24.

SCHILLINGER GYULA autófényező és kárpitos számlája a 12. sz. lovaskocsi javításának tárgyában. HU BFL X.201.C.2. kisdoboz. Számviteli iratok, 1919. március 1.

BRUCK NÁNDOR számlája patkók leszállítása kapcsán. HU BFL X.201.C.2. kisdoboz. Számviteli iratok, 1919. július 19.

Reitter Ödön Császári és Királyi Kocsigyár számlája mentő-landauer javítása kapcsán. HU BFL X.201.C.2. kisdoboz. Számviteli iratok, 1918. szeptember 18.

MARKAF MIHÁLY számlája kerekek javítása kapcsán. HU BFL X.201.C.2. kisdoboz. Számviteli iratok, 1919. augusztus 29.

⁵⁸³ Pénzügyi Országos Biztosító Részvénytársasága engedélyezi a XV-135 forgalmi rendszámú Laurin Clement típusú karambolos mentőgépkocsi házi műhelyben történő, haladéktalanul elvégzendő javítási munkálatait. HU BFL X. 201.B.2. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1917-1924. 1922. december 29.

történt. Műhelyük személyi állományának első tagjai között tiszteljük DIRY JÓZSEF, JANKOVITS ISTVÁN, HORVÁTH JÁNOS és SZINTÉN JÁNOS szerelőket.⁵⁸⁴

1887, FOGATOLT MENTŐKOCSIK (ESETKOCSIK)

1889, FOGATOLT SZÁLLÍTÓKOCSIK

1890, FOGATOLT TÖMEGES BALESETI EGYSÉG (TBE)

37. ábra. Lófogatú járművek 1887-től.

A lófogatú járművek kora a mentésben viszonylag rövid életűnek volt, 1926-tól a BÖME az esetszolgálatból, 1930-tól pedig a betegszállításból vonta ki végleg.

1902, AZ ELSŐ GÉPKOCSI (KÉMKOCSI)

1908, BETEGEK SZÁLLÍTÁSRA IS ALKALMAS GÉPKOCSI

1934, TÖMEGES BALESETI EGYSÉG (TBE)

38. ábra. Motorizált mentőjárművek 1902-től.

Az első üzembe állított gépkocsival megváltozik a mentés dinamikája. A korábbiakhoz képest csökken a kikerzés ideje, ezáltal betegek életben maradási és gyógyulási esélye nőtt. A támogatói önzetlenséget kihasználva másfél évtizeden belül a járműállomány nagy részét modern gépkocsiparkkal töltik fel.

⁵⁸⁴ A szerelőműhely személyzetének fizetési jegyzéke. HU BFL X.201.C.2. kisdoboz. Számviteli iratok, 1919. január.

A reményteli jövővel kecsegtető képet a világháborús katasztrófa törte ketté. Trianont követően minden megváltozott; a BÖME és a vidéki mentőintézmények nem kitűzött céljaikért, hanem fennmaradásukért harcoltak. A fővárosi mentés 2 db gépkocsival és 5 pár lóval folytatódott. A Markó utcai mentőállomáson csak az őrségen (a baleseti bejelentéseket fogadó és a mentőket irányító egység) fűtöttek, tüzfűt a Szent István és a Szent Rókus kórházak ügyeletes orvosaitól kaptak. Szolgálatukat elrongyolódott ruháikban napi egyszeri étkezés fejében teljesítették.⁵⁸⁵ Az 1920-as évek második felére, az ország gazdasági stabilizálódását követően a magyar társadalom ismét talpra állt. Növekvő gazdasági teljesítőképességének köszönhetően adakozókedve is megnőtt. Ennek köszönhetően a mentőegyesület állandósulni látszó üzemeltetési válsága is megszűnt, így jelentős mértékben modernizálhatta gépkocsiparkját. A mentés 1926-tól, a betegszállítás négy évvel később, 1930-tól végérvényesen motorizálódott.⁵⁸⁶

Szükség is volt járműveik fejlesztésére, mert betegforgalmuk a duplájára nőtt. 1899-től 1909-ig feladataik 10 898-ról 19 085-ra növekedtek: „...bármennyire kutatjuk is az okokat, csakis azt tudjuk az esetek szaporodásának indokául felhozni, hogy székesfővárosunk valóságos amerikai mintára fejlődik. A lakosság szaporodása, újabb iparvállalatok üzembe vétele, a közelfekvő falvak és telepek lakosságának belevonása a fővárosi élet forgatagába, a nagy drágaság okozta megnehezede a megélhetésnek okozza azt: hogy az élet keserves küzdelmei oly élénké teszik forgalmunkat, hogy baleseteink nem csak szaporodnak, de azoknak szaporodása a közeljövőben feltétlenül még várható is.”⁵⁸⁷ Ha az 1887. évtől 1907-ig eltelt húsz évet vesszük alapul, a számok magukért beszélnek: sérüléssel járó mentőeseteik kapcsán 70 021, 59 320 belgyógyászati, 28 895 öngyilkossági, 13 443 betegszállítási, pszichiátriai betegek szállításához 7833 és 44 606 egyéb (mozgóőrségek, vaklármák, tömeges balesetek) esethez vonultak ki egységeik a Markó utcából.⁵⁸⁸ Csak a 25. évben minden addigi rekordot megdöntve 31 590 esetet láttak el, ami naponta 87 mentőfeladatot jelentett!

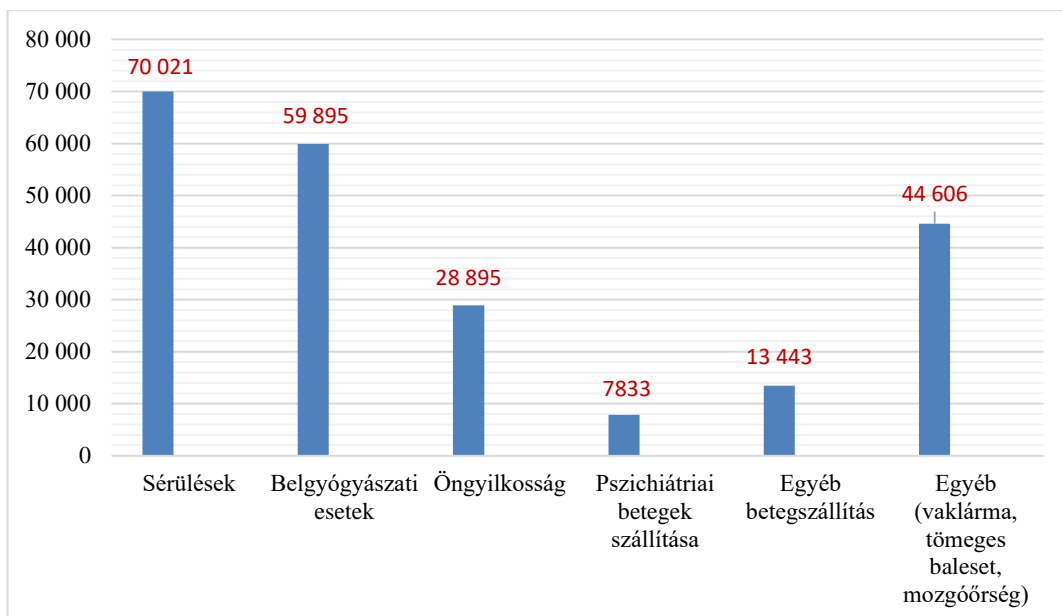
⁵⁸⁵ A Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület 1887-1937 ötven éves jubileumára. Budapest, 1937, k. n.

A mentők által két fuvar során jegyek ellenében elszállított szén utáni számla igazolása. X.201.C.2. kisdoboz. Számviteli iratok, 1919. november 4.

⁵⁸⁶ DEBRŐDI GÁBOR: A magyarországi mentésügy története (1769-2012). Készült a szervezett magyarországi mentés 125. évfordulóján. Budapest, 2012, Magyar Oxyológiai Társaság.

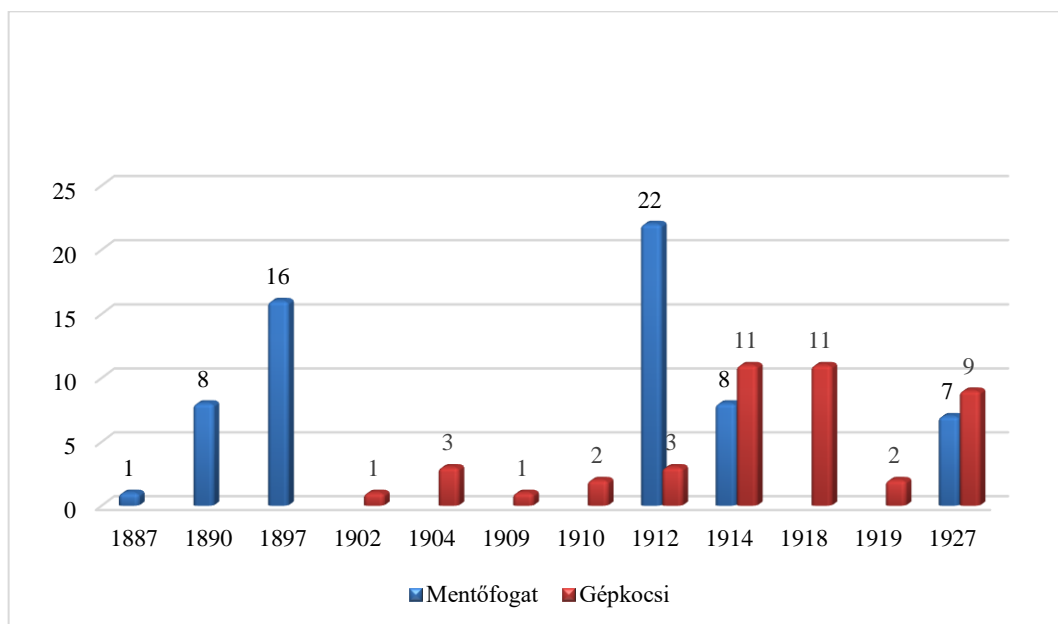
⁵⁸⁷ Mentők Lapja, VII. évf. (1909) 5. sz. 87. p.

⁵⁸⁸ A BÖME 1907. évi számadása. X.201.c 4-13. kötetek.

39. ábra. A mentőegyesület 1887-1907 közötti időszak leggyakoribb feladatainak összesített számai
Forrás: A BÖME 1907. évi számadása. X.201.c 4-13. kötetek

E számok ismeretében érthető, hogy a magasabb fenntartási költségek ellenére a gépkocsi végleg a mentés fundamentumává vált. Tengernyi feladatuk teljesítése végett számuk a háború utolsó évében 11 darabra emelkedett. A mentés 20. század eleji motorizációjának térhódítása a halaszthatatlan, életet veszélyeztető kórképek ellátásában hozott átütő változást.

40. ábra. A BÖME mentőfogatai és gépkocsijai, 1887-1927.
Forrás: *A Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület 1887-1937 ötven éves jubileumára.*
Budapest, 1937, k. n.

Hogy milyen speciális felszerelésekkel, eszközökkel és milyen hatékonysággal vették fel a mentők harcukat a baleseti helyszíneken, az e munka talán legbeszédesebb fejezetét adja a mentés történetének ismertetésekor. Sajátos evolúcióját bejárva, egészségügyi felszereléseiken át a lovasfogattól a benzinüzemű, négykerekű, kerékpár formájú, majd több beteg szállítására alkalmas mentő gépkocsin át igyekszik kronologikus sorrendben bemutatni az instrumentumok gazdag sorát. Előnyeiket és hátrányaikat megismerve bontakozik ki e színes funkcionalitás, mely a mentőmunka mind hatékonyabb eljárásait segítette. Ötletes fejlesztések sora kísérte az elődökhöz akkor még nem fordulható mentők gyakorlatiasságát.

Fontosnak tartottam, hogy a ma már érthető módon feledésbe merülő mentőtáskákat és szövevényes felszereléseiket, gyógyszereiket a maga teljességében ismertessem, érzékeltetve ezzel is a korabeli medicina ismeretanyagát. Hisz korántsem volt mellékes, hogy az milyen hatékony vagy éppen minimális lehetőségeket adott a mentőorvos kezébe a legkülönbélebb helyzetekben. Ugyanez elmondható járműveik evolúciójáról is. Számos gyakorlatias megoldást is ismertetve, mely a lótartástól gépjármű-üzemmódra történő átállás korát jellemezte. Gazdag levéltári források sora segítette munkámat, mely e fejezet dokumentálását tette lehetővé, és a Markó utcai Mentőpalota építéstörténetének is minél részletesebb leírását segítette. A palotaépület megalapította azt a strukturális és technikai egységet, mely több mint 130 éve a hazai mentésügy központi épületeként szolgálja Magyarország népegészségügyének egy kiemelten fontos területét.

8 A HELYSZÍNI BETEGELLÁTÁS GYAKORLATA

8.1 BELGYÓGYÁSZATI BETEGEK ELLÁTÁSA

KOVÁCH ALADÁR igazgató találó szavaival ekképpen jellemezte a mentést 1907-ben: „Az első segítségnyújtás közben kifejtett működés általában azon sebészek főelve szerint történjék, akiknek jelszava ez volt: *Tuto, cito, jucunde, azaz biztosan, gyorsan és kellemesen. Biztosak legyünk afelől, hogy jó a mit teszünk; gyorsan működünk, hogy a beteget soká ne izgassuk; gyöngéden és olyan módon, hogy a szenvedőknek minél kevesebb fájdalmat okozzunk.*”⁵⁸⁹ A BÖME orvosainak és medikus mentőinek belgyógyászati esetellátása igen behatárolt volt, a korszak gyógyszer-tani és élettani ismeretei miatt csak a legalapvetőbb beavatkozásokra szorítkozott. Fájdalom-, és lázcsillapítás, keringési és légzési elégtelenség, a vérnyomás fokozódása, mellkasi fájdalom esetén gyógyszeres és mechanikus (vérlebocsátás) kezelést végzett. „A belbajokkal szemben való mentési eljárások igen szűk korlátok között mozognak, a mennyiben kezelésünk kizárólag csak tüneti lehet, mert még a hirtelen fellépő betegségek kezelése sem tartozik a szorosan vett mentés körébe.”⁵⁹⁰ Ennek dacára a mentőhívások jelentős része mégis belgyógyászati vonatkozású volt, a korai mentőellátás főleg nyugtatók, „csillapítók” adására szorítkozott. Injekció formájában morfiumot, ha a beteg állapota lehetővé tette „belsőleg”, ópium oldatot itattak vele.⁵⁹¹ 1911-től a fájdalomcsillapítóként alkalmazott ópiumot kezdte kiszorítani a pantopon (ópiát származék) nevű gyógyszer, mely sokkal könnyebben oldódott, s így már ampulla kiszerezésben, subcutan adható formája is lehetővé vált. A gyógyszerből 1 ml volt adható, de por és tableta formában is létezett. Az ópiummal szemben obstipáló (hasfogó) hatása kisebb, altató hatása viszont nagyobb volt.

Kollapszus (ájulás) esetén „izgatókat” javasolt a szakirodalom. JENDRÁSSIK ERNŐ egyetemi magántanár a *Mentők Lapja* 1890. évi első számában bőr alá, subcutan adandó étert, kámfort és koffeint ajánlott. A beteg hűvös végtagjait meleg ruhákkal csavarták be, ha még öntudatánál volt, alkohol tartalmú italt itattak vele.⁵⁹² Az agy és a szív vérellátásának fokozására a törzs felé haladva a beteg végtagjait egyre szorosabb pólyamenetekkel elszorították. 0,6-0,7 %-os konyhasóoldatot fecskendeztek a vénájába, de leggyakrabban a bőr alá injektálták a folyadékot.⁵⁹³ Kómába esettek ellátásakor gyakorlatilag tehetetlenek voltak, diabéteszes (cukorbetegségből adódó) kóma esetén, a vér alkalóizisának (lúgosításának) növelése végett 3-5%-os szénsavas nátriumot fecskendeztek a beteg vénájába. Ezen túl izgató szerekek próbálkoztak a mentőorvos. Urémiás (veseeredetű) kóma ellátása során izzasztással kísérleteztek: meleg fürdővel, majd meleg ruhával bugyolálták be a beteget, aki ezek után izgató szereket kapott.

⁵⁸⁹ *Mentők Lapja*, V. évf. (1907) 1. sz. p. 3.

⁵⁹⁰ STRIHÓ: 1897. 270. p

⁵⁹¹ JENDRÁSSIK ERNŐ: Mentő-eljárások belső bajokban. *Mentők Lapja*, 2. évf. 1890. 1. sz. 1-16. p.

⁵⁹² Utóbbi alkalmazása számos visszaélésre adott okot, így az 1910-es évek elejétől terápiás alkalmazása megszűnt a mentők gyakorlatában.

⁵⁹³ Súlyosan kivérzett beteg ellátásakor vérátömlesztést a mentőgyakorlatban nem alkalmazták, de klinikai körülmények között igen. Az eljárás során a vért adó donortól 200-300 ml vért vettek, melyet előzetesen 100 C fok fölött sterilizált (kifőzött), majd hűtött edényben fogták fel, amit a lecsapolt vérral együtt 38 C fokos vízfürdőben tároltak. A vért szintén sterilizált (kifőzött) fahabaróval, „sprudlizóval” elkeverték, defibrinálták, majd tiszta szöveten keresztül átszűrték és sterilizált fecskendőbe öntötték, végül 50 ml-ként a vért kapó combjának bőre alá fecskendezték. Hogy a beadott vérmennyiség könnyebben felszívódjon, erős dörzsöléssel masszírozták a combját. A korántsem fájdalommentes beavatkozás idejére, az arra érzékenyeket elaltatták.

Szívgyengeségkor izgatókkal; éter, koffein, kámfor és moschus (pézsmá) injekciókkal támogatták a szív működését. A bőr alá vagy vénába sós vizet infundáltak. „Belsőleg” ópium tinktúrát alkalmaztak. Infarktusz (szívmeghaltas) és anginás (koszorúér görcs) roham által kiváltott fájdalom csillapítására 1-2%-os morfiumpot Bernatzik-féle körte fiolákból adtak. A légzést mechanikai bőringerek kiváltásával – hideg leöntések, mustáros papír felhelyezése - igyekeztek hatékonyabbá tenni. Mentőgyakorlatban nem, de arra is volt példa, hogy „élenyt”, levegőt fecskendeztek vénába vészes légszomj esetében a század elején.⁵⁹⁴ Szívelégtelenség kapcsán fellépő, az életet veszélyeztető tüdőödéma kialakulásakor szíverősítőt, étert, kámfort, koffeint fecskendeztek bőr alá, ha a beteggel még lehetett kommunikálni, a korai gyakorlatban még bort és konyakot is itattak vele.⁵⁹⁵ Elképzelésük szerint e rendkívül súlyos állapotban pangott a beteg „elhasznál” vére, így e kórfolyamat rendezése során 300-400 milliliternyi vér lebocsátását végezték. Vérnyomás emelése végett a végtagokat szoros pólyamenetekkel fedték körbe. Nagy újdonságnak számított a maga idejében a kámforos fecskendezésen túl az intravénásan adott Digalen, Strofantin és Adrenalin. Az alkohol és éter értágító hatása miatt érthető módon szóba sem jöhetett.

Bronchitis (hőrgyhurut) esetében hideg vizes fürdésnek vetették alá betegüket. Elképzelésük szerint a hideg víz intenzív belégzésekre sarkallta a nyákkal, folyadékkal teli tüdőt, így az a fokozódó belégzések hatására kitisztult. Fürdő helyett hideg vizes lepedőbe csavarást is alkalmaztak, emellett lázcsökkentőt, antipyrin adtak fecskendő segítségével, többnyire allóvet formájában, a végbélben keresztül. Lázmentes fulladás esetében hánytatók alkalmazásával, rézszulfát, ill. a radikálisabb apomorphin injekcióval (apomorphin-hidroklorid) kezelték betegüket, akinek mellkasára légzést segítő mustárpapírt helyeztek.⁵⁹⁶ Hánytatását követően szíverősítő feketekávé itattak. Vérrel, levegővel vagy gyulladásos folyadékkal teli mellkasból, ha kellett speciális eszközzel, ill. annak híján fecskendő és tű alkalmazásával szívták ki a levegőt vagy a folyadékot. A beavatkozás kiváltotta köhögési inger ellen morfiumpot adtak. A klinikusok asztmás roham esetén 1-3 gr jódkáliumot (kálium-jodid) javasoltak.

Heveny rosszullétkor a beteget lefektették, ha ülő helyzetben találták, fejét behajlított térdeihez szorították. A rendeződött vérkeringést a mentők a beteg fülének pirosodásából (kapilláris telítettségéből) állapították meg. Ekkor a beteg fejét felemelhette. Kialakuló vagy már meglévő shock esetén a beteget nyugalomba helyezték, bort, kávé és szeszes italokat itattak vele. Hűvös végtagjait sósborssal masszírozták. A légzés fokozására amilnitritet lélegeztettek be. Alacsony vérnyomású, ájult vagy ébreszthetetlen részeket ellátásakor ammonium karbonát vizes oldatát (salvolatile) is alkalmazták. A szúrós, mindenben átütő szagú, vízben oldott ammónia 3-4 cseppjét vattagomolyagra csepegtették, mely az orr nyálkahártyáján elviselhetetlenül erős irritációt váltott ki. A részeggel ébredését követően 2 gramm ammonium karbonát vizes oldatát hánytató gyanánt itatták meg, de dohány-és gombamérgezteknél is alkalmazták irritáló hatása miatt. Kipirult, gutaütött, izgatott, „vérdús” és kövér betegeknél csak kismértékben, vagy egyáltalán nem is alkalmazták. Az ammóniát még rovarcsípéskor is bevetették, a fájdalmas bőrfelületet ecsetelték be vele. Kígyómaráskor a harapott sebet mosták ki ammónia vizes oldatával, majd szintén ammóniával átitatott „sebruhával”, kötszerrel kötötték be a sebet. Sőt „belsőleg” is adták, kanalként itatták 2 %-os vizes oldatát.

Eszméletlenség esetén a beteget hanyatt fektették, vállai alá párnát helyeztek. Ruházatát meglazították, mellkasát szabadabbá tették. Arcát és mellkasát vízzel fröcskölték, aminek hatástalansága esetén érzékszerveire hatva aromatisztikus szerekkel ingerelték. Étert, ammóniát,

⁵⁹⁴ A levegő vénákba történő fecskendezését csak klinikai körülmények között alkalmazták.

⁵⁹⁵ Néhány szó az alkohol hasznáról első segítség-nyújtás közben. *Mentők Lapja*, 6. évf. 1908. 2. sz. 19-20. p.

⁵⁹⁶ KOVÁCH ALADÁR: A fulladásról. *Mentők Lapja*, 2. évf. 1904. 9. sz. 1. p.

valerianát, ecetet, tormát, füstöt, borsot, paprikát, dohányt próbáltak vele belélegeztetni. Az orr nyálkahártyáját kendő csücskével, madártollal, szőrszállal ingerelve kísérelték meg betegüket tüsszentésre bírni. Hatástalanság esetén a mellkasfalat vizes ruhával ütögették, a végtagjait kézzel, textíliával, ill. puha kefével dörzsölték. Az érpályában lévő vért a beteg szíve felé masszírozták, ha a pulzus frekvenciája még mindig a kívánt érték alatt volt, végtagjait a törzs felé haladva egyre szorosabb pólyamenetekkel kötötték le. Az így nyert vérmennyiséggel kívánták a beteg szívét és agyát friss vérrel támogatni, az autotranszfúziós eljárással az egyre alacsonyabb értékű vérnyomást próbálták növelni. A beteg törzsére és fejére hideg és meleg vizes borogatásokat helyeztek. Légzést fokozó hatása miatt lábszárait, gyomrára, tarkójára mustáros papírt vagy mustáros pépet helyeztek, ill. étert csöpögtettek az eszméletlen bőrére. A további beavatkozást hideg és meleg fürdő egymást váltó alkalmazása jelentette. Folytatásként végbélén keresztüli beöntéseket és klistírral végzett dohányfüst allöveteket ajánlott a korai mentő-szakirodalom még 1897-ben.⁵⁹⁷ Faradikus villanyáram alkalmazásakor – „villamozáskor” a faradikus készülékből kivezetett egyik elektródát a beteg tarkójára, a másikat a hasára helyezték – a beteg bőre alá éter, kámfor vagy pézsmá injekciót adtak. Mesterséges lélegeztetés gyanánt a beteg karjait ritmusosan le és föl emelgették, ill. a mellkas és a has nyomásával kívánták a természetes légzést helyettesíteni.⁵⁹⁸

A venaesection⁵⁹⁹ (érvágás) a kritikusan magas vérnyomású vagy már agyvérzett,⁶⁰⁰ uraemiás (vesebeteg), tüdőödémás (szívbeteg) betegek ellátásakor alkalmazták. Ilyen esetben a mentőorvos 150-300 ml vért csapolt le, melynek elvégzéséhez érmetsző késével 1-2 cm-es metszést ejtett a beteg könyökvénáján.⁶⁰¹ Amennyiben gyenge szív működést diagnosztizált, a beavatkozást nem végezhetette el. Egyes szakemberek kés helyett már cső alakú trokárt használtak, aminek alkalmazása lényegesen kíméletesebb volt, nem keltette mérszárszék hatását. Nem szennyezte a beteg környezetét és a lecsapolt vérmennyiség is pontosabban mérhető volt vele.⁶⁰²

KOVÁCH ALADÁR igazgató a gyógyszerek sürgősségi alkalmazása kapcsán a gyógyszerésznél azonnal kiadandó (statim-recept) gyógyszerek alkalmazása mellett érvelt a századfordulón.⁶⁰³ A leforrasztott végű fiolák a századfordulón még nem voltak széles körben elterjedve, kevés gyógyszertárból lehetett őket beszerezni. A fiolába forrasztott

⁵⁹⁷ E teljesen idejétmúlt technika a továbbiakban már említésre sem került. A dohányfüstklisztir bizonyított alkalmatlansága miatt a 19. század végére végleg kiszorult a medicina eszköztárából.

⁵⁹⁸ További eljárás volt a francia JEAN BAPTISTE VINCENT LABORDE ajánlása nyomán a beteg szájába nyúlva kivitelezett nyelvgyök ritmusos előre és hátra húzása.

CHRIS WOODYARD: *The French Tongue: A Method for Raising the Dead*
<http://hauntedohiobooks.com/news/the-french-tongue-a-method-for-raising-the-dead/>
 (Letöltés: 2021. 04. 03.)

JACQUES POIRIER: *Jean-Baptiste Vincent Laborde (1830-1903), forgotten neurologist and neurophysiologist*
<https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/25786426/> (Letöltés: 2021. 04. 03.)

⁵⁹⁹ Az érvágásról. *Mentők Lapja*, 8. évf. 1910. 8. sz. 142. p.

⁶⁰⁰ Mikép nyújtunk segítséget gutaütésnél. *Mentők Lapja*, 5. évf. 1907. 11. sz. 149-150. p.

⁶⁰¹ Az érvágás jelentőségéről a belgyógyászatban. *Mentők Lapja*, 8. évf. 1910. 11. sz. 184. p.

⁶⁰² Az érvágást főleg francia orvosok népszerűsítették, melyet kisvérköri szív- és légzési elégtelenség eseteiben alkalmaztak. A német tudományos világ az eljárást nem támogatta. Gyakran a digitális készítmények is csak a vérlebocsátással együtt érték el kívánt hatásukat. A századelőn már nemcsak a pulzus érték, hanem egy új technika, a vérnyomásmérés alapján is indikálható lett az eljárás. A strassburgi klinikán már így alkalmazták.

Az érvágás pótolható volt a vénás vér kiszorításával a végtagokból, csakhogy ennek hatása lassúbb volt. Azonnali beavatkozáskor 300-500 ml vért eresztettek le. Vérnyomás-kontroll indikációjával reménykedik a szerző a vérlebocsátás ismételt térhódításában.

⁶⁰³ KOVÁCH ALADÁR: A sürgős gyógyszerek eltartásának és beszerzésének helyes módjáról. *Mentők Lapja*, 5. évf. 1907. 5. sz. 61-62. p.

gyógyszertárolással lehetett állagukat megóvni, mert a tapasztalat szerint a dugós üvegcsékbe mindig került szennyeződés. KOVÁCH az azonnali életmentő gyógyszereket javasolta a fiolákban tárolni. A legfontosabbak közülük az izgatók, stimulans-ok (éter, kámfor, kámforos éter, moschus, koffein) fájdalomcsillapító és érzéstelenítő hatásúak (kokain), a nyugtatók, deprimens-ek (morfium, hioscin) és az ún. különleges hatásúak, mint ellenmérgek (apomorphin, pilocarpin, atropin). Ugyancsak ajánlotta a „szívserkentő” tonogent⁶⁰⁴ és a folyadékpótlásra (kiszáradás, vérvesztés, vérnyomáscsökkenés) légmentesen leforrasztott végű üvegbe zárt sterilizált sós vizet, melyet akkor még a külföldi gyakorlatban bőr alá fecskendezve alkalmaztak.⁶⁰⁵ A mai infúzió elődjét korabeli formája alapján „bombának” hívták.

Mint a korábbiakból ismert, 1908 előtt még a mentőszekrények felszereléséhez tartozott a konyak. Szerepe a helyszíni rosszulleteknél volt hangsúlyos, amit „frissítő” hatása miatt javalltak alkalmazni a beteg fizikális állapotának javítása végett.⁶⁰⁶ Később megrendült a hatásába vetett hit: „... a borszesznek ma más szerepet szántak mint azt, hogy a még nem ittas személyt azzá tegye, vagy hogy a mentő-személyzet egyhangú óráit derüesebbé varázsolja: a szesz külső használatra való s e téren sokkal sikeresebben alkalmazható, mint belsőleg, borszesz vagy sósorszesz alakjában.”⁶⁰⁷ A borszesznek, 1908-tól már csak a betegellátó kezének, műszereinek és a sebfelület környékének dezinficiálásában (fertőtlenítésében) szántak szerepet. Mint bőrvörösítő ájulásoknál, élesztéseknél is alkalmazták, továbbá napszúrások, hőkóros⁶⁰⁸ és kimerült betegek bőrének masszázsnál. A BÖME a „Brázay-féle” sósorszeszt rendszeresítette.

8.2 ÚJRAÉLESZTÉS A MENTŐK KORAI GYAKORLATÁBAN

A belgyógyászati esetellátás markánsan elhatárolható, speciális területét képezte a klinikai halottak újraélesztésének gyakorlata.⁶⁰⁹ Az „élesztés”, ahogyan a kortársak nevezték – szemben a mai egységes nemzetközi gyakorlattal – világszerte más és más eljárások szerint történt. A BÖME orvosai természetesen figyelemmel kísérték a tudományos sajtót és a téma újdonságainak helyt adtak a *Mentők Lapja* hasábjain is.⁶¹⁰

Eredeti, magyar nyelvű könyv még nem volt a 20. század elején a tetszhalálról, csak egy fordítás és a halottkémi instrukció. Hogy haláleset történt-e vagy sem, illetve milyen formában, azt a halottszemle során igyekeztek tisztázni. Erre vonatkozóan már a 18. század végén királyi és helytartótanácsi rendelkezések láttak napvilágot. Az 1826. évi *Utasítás a Magyar Országai Szabad Királyi Városokba elrendelt Halottkémek számokra* részletezte a halottkémlés gyakorlatát.⁶¹¹ A századfordulón gyakorlatias indítvány született, mely javasolta, hogy minden, az orvos által helyszínen diagnosztizált halálesetnél élesztési kísérleteket kéne végezni. Az

⁶⁰⁴ Az adrenalin hatása és adagolása subcutan injectióknál. *Mentők Lapja*, 9. évf. 1911. 4. sz. 57. p.

⁶⁰⁵ A sós vizes infúziókról. *Mentők Lapja*, 4. évf. 1906. 6. sz. 88. p.

⁶⁰⁶ Levél konyak szállítása kapcsán az Esterházy cognac gyárnak. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1894. évi iktatókönyv, 455. iktatószám.

Értesítő levél az Esterházy cognac gyártól 10 db üveg szállításáról. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1894. évi iktatókönyv, 492. iktatószám.

Levél konyak szállítása kapcsán a Keglevich cognac gyárnak. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1894. évi iktatókönyv, 456. iktatószám.

⁶⁰⁷ *Mentők Lapja*, VI. évf. (1908) 2. sz. 19. p.

⁶⁰⁸ KOVÁCH ALADÁR: Napszúrás, hóguta, hőkór. *Mentők Lapja*, 9. évf. 1911. 8. sz. 109-111. p.

⁶⁰⁹ KOVÁCH ALADÁR: Hogyan kell az eszméletlen egyént feléleszteni? *Mentők Lapja*, 2. évf. 1904. 6. sz. 1. p.

⁶¹⁰ KÖRMÖCZI EMIL: A tetszhalottokról és azok felismeréséről. *Mentők Lapja*, 6. évf. 1908. 5. sz. 71. p.

⁶¹¹ LAKNER JUDIT: 1993. 43. p.

osztrák halottkémi instrukció szerint a hullafeloszlás kezdetéig végzendő az újraélesztés, ahol a halál kizárólagos megállapítása a hullafeloszlás indulásával volt bizonyosságot kitevően kijelenthető. Hazánkban, ahol nem volt orvos, ott a halottat a helyi halottkém vizsgálta meg, hogy semmiképpen se történhessen élve eltemetés, amitől évszázadokon át rettegetek a betegek és hozzátartozóik.⁶¹² SZÉCHENYI ISTVÁN – aki az élve eltemetés gyakorlatának megakadályozása végett a halottakat megfigyelő célzattal létesítendő halottasházak létesítését is kezdeményezte – megrázó esetismertetéssel fordult a hatóságok felé BAY JÓZSEF néhai táblabíró „kettős halálát” ismertetve: „... fölnyitják a sírbolt ajtaját, a kettős halált halt boldogtalannak a teteme az ajtóüreg egyik szögletében összezsugorodva hever. Tetszhalottan temették el! Semmit sem teszünk, pedig egykor elkövetkezik a mi óránk, s egyikére azoknak, akik ezt olvassák, valószínűleg, sőt, merjük mondani, kétségtelenül, Bay József szörnyű sorsa vár... Még vagyonos családban is előfordul az elevenen való eltemetés, hát mi nem történhetik a szegényeknél.”⁶¹³ Egységes eljárások az újraélesztés, „élesztés” kivitelezése kapcsán még nem voltak. Így a legjobb belátásuk és a nemzetközi szakirodalom ajánlása nyomán a fővárosi mentők kivonuló tagjai a karok mozgatásával járó hatásos gázcserét kiváltó újraélesztési technikát alkalmazták.⁶¹⁴

A 19. század második felében a medicina elfordult a levegőbefúvásos lélegeztetéstől, mivel a korabeli szaksajtóban nyilvánosságra hozott kutatási eredmények a gyakorlat veszélyeire hívták fel a figyelmet. E hírek természetesen hazánkban is aggodalmat okoztak, s az alkalmazott gyakorlat feladására kényszerítették az orvostársadalmat. Ellenzőinek legfőbb indoka a befúvás során bekövetkező széndioxid-mérgezés volt. Ugyanis az amúgy sem légző beteg szervezetében – ez már akkoriban ismert tény volt – egy idő után visszafordíthatatlan, az élettel összeegyeztethetetlen változások következnek be, ezért is hívták fel a figyelmet a levegőbefúvás mihamarabbi megkezdésére. Helyesen felhívva a figyelmet a helyszínen elpazarolt idő jelentőségére. Azonban a legújabb kutatások arra a következtetésre jutottak, hogy a levegőbefúvás esetén a segítségnyújtó saját elhasználta, „mérgezett” levegőmennyiségét adja át betegének jelentősen rontva ezzel a rászorult életkilátásait. Így a medicina elfordult a korábban alkalmazott módszerektől, és más metódusok alkalmazásával kívánta megoldani a rászorulókat ellátását. Európai és amerikai szaklapokban egymást követte a lélegeztetés kivitelezését tökéletesítő, ám hatástalan felfedezések leírásának sora. Az új eszköz nélküli és eszközös lélegeztetési módszerek közös jellemzője, hogy már egyik sem alkalmazta a levegőbefúvásos technikát.

⁶¹² LABORDE francia orvos a látens, az agónia utáni életerőkről írt. Az „átmeneti állapot” átlagos időtartamát három órában határozta meg, „Les tractions rythmées de la langue” c. könyvében az általa szerkesztett élesztő apparátus és eljárás módszeréről ír, melyet 24 órán át üzemeltetett, amikor volt remény a sikerre. CALLIANO, „Soccorsi d’urgenza” c. munkájában is a hosszas újraélesztésről fontosságáról értekezik, melynek legalább tíz óra hosszát kell tartania.

JEAN-BAPTISTE VINCENT LABORDE: *Les tractions rythmées de la langue*
https://char-fr.net/IMG/pdf/laborde_1894_tractions_langue.pdf (Letöltés: 2021.04.03.)

Hogy bizonyosságot nyerjenek a halál beálltáról, országonként eltérő módon, de nemzetközi vonatkozásában egységes gyakorlat szerint tiltották az elhunyt azonnali eltemetését. Hazánkban 24 (1756. évi rendelet), majd 48 óráig (1776. évi rendelet) várakozási időt írtak elő, míg Franciaországban 36 órát, Hollandiában 5, az USA-ban (New York) 8 napot rendeltek el kivárni a hatóságok. Az első halottasházakat még a halottak megfigyelése céljából állították fel hazánkban. LAKNER JUDIT: 1993. 41. p.

⁶¹³ LAKNER JUDIT: 1993. 43. p.

⁶¹⁴ KOVÁCH ALADÁR: Hogyan végezzük a mesterséges lélekzést? *Mentők Lapja*, 2. évf. 1904. 7. sz. 1-2. p.

Az egyik legkorábban kifejlesztett eljárás a MARSHALL HALL-féle módszer volt.⁶¹⁵ Az eljárást, *Asphyxia its rationale and its remedy* címmel⁶¹⁶ 1855-ben írták le először, alkalmazhatóságát az angol Royal Medical and Chirurgical Society 1862-ben hivatalosan is elismerte. A felélesztendőt hasra fektették. A hasa alá helyezett párna a hasúri szervekre nyomást fejtett ki, felnyomva a rekeszizmot, s ezáltal kilégzést provokált. Ezt követően a beteget vállánál és csípőjénél megragadva az oldalára fordították, a nyomás alól felszabadult mellkasba így szabadon beáramolhatott a levegő (belégzés).

Az angol HENRY ROBERT SILVESTER módszerét még 1858-ban írta le,⁶¹⁷ melyet 1862-ben a Royal Humane Society javaslatára tovább finomított. Az általa leírtak igen nagy hatást gyakoroltak több kutatóra, így 1896-ban BROSCHE, 1908-ban pedig MEYER és LOEWY is foglalkoztak e módszerrel, s annak további újabb technikai változatát ajánlották.⁶¹⁸ A felélesztendőt hanyatt fekvő padra vagy asztalra helyezték. A szájoletette, majd a ruházat meglazítása után a beteg vállai alá ruhadarabot helyeztek, fejét oldalra fordították, és a beteg nyelvét – a szabad légutak biztosítása céljából – LEYDEN-féle nyelvfogóval a szájából kihúzták. A beteg fejénél álló megfogta annak mindkét alkarját, amelyeket először a mellkasfalhoz nyomott (kilégzés), majd a karjait a beteg feje fölé emelte (belégzés). Az eljárás sikerét senki nem vonta kétségbe, de több szerző is kiemelte annak fizikailag fárasztó voltát. E mozdulatsort ugyanis percenként tizenhatszor kellett négyes ütemben egymás után addig ismételni, amíg a beteg spontán lélegezni nem kezdett. Sikertelenség esetén pedig addig, amíg a süllyedéssel hullafoltok jeleit a segítségnyújtó nem észlelte.

Az angol BENJAMIN HOWARD módszerét 1869-ben ismertette először.⁶¹⁹ Az élesztendő a hátán feküdt, dereka alá párnát helyeztek, karjai egyenesen kinyújtva a feje fölött helyezkedtek el. A segítségnyújtó arccal a beteg felé, a derék magasságában, lovagló ülésben térdelt a beteg fölött, szétterpesztett ujjakkal a mellkasára nyomást fejtett ki (kilégzés), majd kiegyenesedett derékával újból felvette a beteg fölötti térdelő pozíciót (belégzés). Ez a módszer később számos követőre talált, akik közül többen továbbfejlesztették a Howard által leírt technikát. Ismert a Haedicke által módosított változata, melyet HOWARD-HAEDICKE módszerként említ a szakirodalom.⁶²⁰

SIR EDWARD SHARPEY-SCHAFER, az edinburgh-i iskola tanára 1903-ban írta le módszerét.⁶²¹ Sikerét bizonyítja, hogy később alkalmazni kezdte az angol, majd az amerikai és

⁶¹⁵ THOMAS F. BASKETT: *Marshall Hall and his ready method of resuscitation*

[https://www.resuscitationjournal.com/article/S0300-9572\(03\)00152-7/fulltext](https://www.resuscitationjournal.com/article/S0300-9572(03)00152-7/fulltext) (Letöltés: 2021.04.03.)

⁶¹⁶ MARSHALL HALL: *Asphyxia its rationale and its remedy*. *Lancet*, 154. évf. 1856. 393-394. p.

MARSHALL HALL: *Asphyxia its rationale and its remedy*. *Lancet*, 154. évf. 1856. 458-459. p.

Ez utóbbi kiadás, a szerző által korábban írt munka átdolgozott kiadása.

⁶¹⁷ HENRY ROBERT SILVESTER: *A new method of resuscitating still-born children, and of restoring persons apparently drowned or dead*. *British Medical Journal*, 18. évf. 1858. 576-579. p.

⁶¹⁸ A SILVESTER által leírtak időtállóságát mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy Európában közel egy évszázadig alkalmazták. Magyarországon a Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület, a Vármegyék és Városok Országos Mentő Egyesülete és még az Országos Mentőszolgálat is alkalmazta az 1950-es években, mint a legeredményesebben használható helyszíni eljárások egyikét.

⁶¹⁹ BENJAMIN HOWARD: *Plain rules for restoration of persons apparently dead from drowning*. Board of Health of the City of New York. E.B. Treat and Co., New York, 1869.

⁶²⁰ Ez utóbbi módszer továbbfejlesztett változata volt az ún. HANS-módszer, amelyet „gumikoronggal végzett van HASSELT-SCHÜLLER-nek” neveztek. HANS fogantyúkkal ellátott, homorú, elliptikus formájú gumikorongokat használt, amelyek szorosan odatapadtak a beteg mellkasához. Fontos kiemelni, hogy újítása már az eszközös kivitelezés alkalmazásának irányába mutatott.

⁶²¹ SIR EDWARD SHARPEY-SCHAFER, F.R.S. LL.D., M.D., D.Sc., F.R.C.P.Ed. *British Medical Journal*, 1935, 741-742. p.

<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2460253/pdf/brmedj07564-0053.pdf> (Letöltés: 2021.04.03.)

a francia haditengerészet is. Az Amerikai Vöröskereszt a *Red Cross Life Saving Methods* című hivatalos kiadványában is népszerűsítette. A metódus Magyarországon is követőkre talált. A BÖME, az 1926-ban alakult Vármegyék és Városok Országos Mentő Egyesülete (VVOME), majd az 1948-ban alapított Országos Mentőszolgálat (OMSZ) is ez utóbbit alkalmazta, s oktatta a Mentésügyi Szakcsoport ajánlása nyomán. A beteget a hasára fektették, mindkét tenyerét oldalra fordított feje alá helyezték. A segítségnyújtó a beteg mellé térdelt, nyitott tenyereit a beteg hátára helyezte, úgy hogy hüvelykujjai a beteg gerincoszlopával párhuzamosan álltak. A pozíció felvétele után a segítségnyújtó előredőlvé megnyomta a beteg hátát (kilégzés), majd kiegyenesedve a nyomást megszüntette (belégzés). A mellkasi összenyomások számát percenként 16-ban állapították meg.⁶²²

A fővárosi mentők gyakorlatában a klinikai halottnak számító beteget friss levegőre vitték, fejét felpolcolták, óvva a beteget az agyában keletkező „vértolulástól”, egy esetleges agyvérzés kialakulásától. A lemeztelenített mellkasú beteg arcát vízzel locsolták, ébreszthetetlenség esetén óvatosan ütögették, s ha még tehették, aromtikus izgatószeret szagoltattak vele. A beteg mellkasára mustárpapírt helyeztek, a további mechanikai bőringerek hatástalansága esetén mesterséges lélegeztetést alkalmaztak. „*A tetszhalotti állapotban levő ember leghatalmasabb felélesztő eszköze mégis a mesterséges légzés, melyet mindig és kitartóan kell végeznünk, mert helyesen alkalmazva: nem ártunk, csak használunk vele.*”⁶²³

Az újraélesztés alapja a lélegeztetés volt.⁶²⁴ A mellkasi összenyomásokat, a szív ritmusos telítődésének és ürülésének fontosságát még nem ismerték, ami nem volt egyedi, ugyanis az 1950-es évek végéig világszerte csak a mesterséges lélegeztetés szerepelt az újraélesztés protokolljában. Ám annak is megvoltak a buktatói, helytelen alkalmazásakor mechanikai sérülést és életveszélyes szövödményeket okozhattak vele az avatatlan segélynyújtók. Durva mozdulatsorok következménye volt a bordatörés, a gyomor nyomogatásával a savas gyomortartalom a beteg felső, majd alsó légútaiba került, hol életveszélyes légúti elzáródást és halálos kimenetelű tüdőgyulladást okozhatott. A karok emelgetésével végzett lélegeztetést megszakítva ammónia szagoltatása⁶²⁵ mellett a szív és tarkótájék elektromos faradizációját is végezték.⁶²⁶ A gyógyszeres terápia alapját szíverősítők képezték, kámfor (1 gr kámfor 10 gr éterben oldva), koffein (1gr koffein 10 gr vízben oldva) bőr alá, szubkután került beadásra, a digitális és strofantin injekciókat a vénákba, visszerekbe fecskendezték.

Az eszköz nélküli lélegeztetési technikákon túl a 19. század végétől már számos eszközzel kivitelezett lélegeztetési eljárást is kifejlesztettek. De csak lélegeztetési eljárást, mert a kutatás még ekkor sem ismerte fel a légzés és keringés egymástól elválaszthatatlan együttesének fontosságát. A keringés újraindításának, a szív pumpafunkciójának stimulációja

⁶²² Az eddig ismertetett metódusok közül LABORDE módszere tűnik a legriasztóbbnak, amely nemcsak korunk emberéből, de a kortársakból is ellenkezést váltott ki. A párizsi fiziológus 1892-ben lépett újításával a közönség elé, melyben az élesztendő nyelvének ütemes ki-behúzogatóásával, a n. glossopharyngeus izgalma révén az agyi légzőközpontokra akart hatást gyakorolni, remélve a halott légzésének spontán újraindulását.

⁶²³ *Mentők Lapja*, V. évf. (1907) 6. sz. 74. p.

⁶²⁴ KÖRMÖCZI EMIL: A villanyosság (villám) által sujtottak életre keltése. *Mentők Lapja*, 5. évf. 1907. 6. sz. 73-74. p.

⁶²⁵ Az ammoniák a mentőgyakorlatban. *Mentők Lapja*, 7. évf. 1909. 7. sz. 140. p.

⁶²⁶ A bécsi STEFAN JELLINEK korát meghaladva újraélesztési kísérleteinél elektromos kísérleteket végzett. A mai defibrillátor elődjét alkalmazva kísérelt meg elektromos áramütést alkalmazni áramütésben elhunyt klinikai halottnál. Módszere alkalmazhatóságát először 1906. május 3-án, a Bécsi Akadémián, majd 1907. január 27-én Berlinben tartott nyilvános előadásán ismertette. A hagyományos újraélesztési eljárások sikertelensége esetén az elektromos áram alkalmazását javasolta. Elektromos készülékéből egy lapos elktrodót (pozitív sarok) a szívtájékra helyezett, a másik rúd alakú elktrodót (negatív sarok) konyhasós oldatba mártott vattával a beteg végbelébe helyezte. A rövid ideig tartó áramütések után ellenőrizte betegei élettani működésének esetleges újraindulását.

csak a 20. század 60-as éveinek elejétől nyert polgárjogot, és vált a gyakorlat részévé.⁶²⁷ Tudták, hogy a halál oka a szívmegállás, de a vérkeringés újraindítását kizárólag a mesterséges, a karok le és felemeléséből álló levegőbefúvás nélküli lélegeztetéstől várták. „A mesterséges lélekzés lényege tehát nem lehet más, mint a rendes lélekzési mozgásokat utánózva, mesterséges úton juttatni be a tüdőbe a levegőt, illetve a benne foglalt és az élethez szükséges oxygént.”⁶²⁸

A 19. században a rendkívül magas gyermekhalandóság a gyermekgyógyászatot a felnőtt újraélesztési eljárásokhoz hasonló módszerek kidolgozására ösztönözte.⁶²⁹ Az életmentő kísérletek mindennapi gyakorlattá váltak. ALBERT 1834-ben – kollégáit több mint egy évszázaddal megelőzve – a mellkasfal ritmikus összenyomását ajánlotta, SCHULTZE 1871-ben a lóbálást. Módszere szerint a kendőbe csavart újszülöttet az orvos a válla fölé emelte (kilégzés), majd lefelé lógatta (belégzés). 7-8 lóbálást követően a gyermeket meleg fürdővízbe merítették, majd folytatták a lóbálást, amit percenként 10 alkalommal ismételtek.⁶³⁰

Az OGATA-féle módszer kifejlesztését a balesetveszélyes lóbálástól való félelem inspirálta. A metódus lényege, hogy az újszülöttet a hátára fordították, gerincoszlopa az orvos tenyerén nyugodott. Elődomborodó mellkasára az orvos a jobb kezével ütemesen, percenként 15-20 enyhe nyomást gyakorolt. A WERTH-féle eljárás esetében az ellátó megragadta a gyermek lábszárait, s azokat jobb kezével az élesztendő ajkáig nyomta úgy, hogy a térdek a gyermek száját érintették. Fontos kiemelni, hogy az utóbbi két módszernél már a szívmozgás újraindítása a kitűzött cél, az eljárások a mellkasfal összenyomtatásának első próbálkozásai. E a technikák a mai újraélesztési protokollban alkalmazott mellkaskompressziók elődjeinek tekinthetők.⁶³¹

Csecsemők újraélesztésének újabb eljárását alkalmazta SZOKOLOV Szentpétervárott. A gyermeket hanyattfekvő helyzetben asztalra fektette, fejét lelógatta és megtámasztotta. A gyermek jobb oldalán állt, fejét bal kezével megtámasztva le és felfelé történő biccentő mozdulatokkal emelte, míg jobb kezével mindkét lábszárat összefogva térdben behajlítva a gyermek hasára nyomta. A térdek hasra nyomásával egy időben kellett történnie a fej előrebiccentésének is, ez volt a kilégzés. A lábak kifeszítésével és a fej hátradöntésével valósult meg a belégzés.⁶³²

A németországi Dräger vállalatnak köszönhetően megszületett a világ első – napjaink lélegeztetőgépekhez leginkább hasonlatos – automatikus lélegeztetőgépe, a Pulmotor. Az oxigénpalackkal, nyomásmérővel, átváltó és nyomáscsökkentő szelepekkel ellátott készülék szívó- és nyomótművel alkalmazásával, arcmaszka segítségével, pozitív túlnyomással juttatta be a beteg tüdejébe a 30% oxigén és az 5% szén-sav keverékét. A nyomáscsökkentő szelep a palackban lévő oxigént 150 atmoszféra nyomásról 2 atmoszféra redukálta. Ha a levegő-oxigén keverék nyomása elérte a tüdőben a 20 cm vízoszlopnyomást, akkor magától átváltott, és pumpafunkciójának megfelelően a tüdőben lévő levegőt kiszívta. Az átkapcsolást vezérlőmű végezte. A Magyarországon is ismert lübecki Dräger gyár lélegeztető készülékeit a budapesti Ligeti és Bíró magyarországi vezérképviselő (Bp. V. ker. Vígszínház u. 5. sz.) importálta Magyarországra.

⁶²⁷ FELKAI TAMÁS: Az indirekt szívmasszázs kialakulása. *Magyar Mentésügy*, 2. évf. 1982. 2. sz. 89-92. p.

⁶²⁸ *Mentők Lapja*, IX. évf. (1912) 8. sz. p. 112.

⁶²⁹ BÓKAI JÁNOS: Az első segélynyújtás a gyermekkor egyes megbetegedéseinél. *Mentők Lapja*, 2. évf. 1890. 8. sz. 227-237. p.

⁶³⁰ A mesterséges lélekzés egy módja újszülötteknél. *Mentők Lapja*, 10. évf. 1912. 3. sz. 36. p.

⁶³¹ A rythmikus szívösszenyomás hatása gyermekeknél. *Mentők Lapja*, 9. évf. 1911. 2. sz. 18. p.

⁶³² DEBRŐDI GÁBOR: A mesterséges lélegeztetés és az újraélesztési eljárások története Magyarországon a felvilágosult abszolutizmus korától az 1960-as évekig, a hazai modern oxyologia megszületéséig. *Magyar Mentésügy*, 24. évf. 2004. 2-3. sz. 98-119. p.

8.3 SEBÉSZETI VONATKOZÁSÚ MENTŐESETEK ELLÁTÁSA

A mentők eleinte a vérző sebeket, nyílt töréseket tiszta vízzel mosták ki, majd a mentőfelszerelés részeként rendszeresített 3%-os karbol oldatba mártott vattalabdacsokkal mosták le a seb felszínét, majd bekötötték. A sebet eleinte házilag sterilizált gézlapokkal (mullapokkal) fedték be, melyet légmentesen záródó dobozokban tároltak.⁶³³ Az antisepticus szerek (a kórokozókat szétroncsoló marószerek alkalmazása) palettája már 1904-ben is gazdag volt. Egyesek maró, mérgező anyagok voltak, közülük a Lysoform vált be legjobban a mentőgyakorlatban. A vízben oldódó tejszerű fehér oldatot 1904-től alkalmazták, mely kíméletesebben fejtve ki hatását, nem marta szét a szöveteket, sőt a sebellátást követően még az eszközöket is le lehetett vele mosni. A hospitális gyakorlatban nemcsak kézmosáshoz, de még kórtermek fertőtlenítésére is használták. Sebek mosásához és kötésekhöz 1-2 %-os oldatát alkalmazták. Öblítésekhez 0.5-1%-os oldatát, fertőtlenítésre gyermekbetegségeknél 0.5-2%-os oldatban, illemhelyek és éjjeli edények szagtalanításához 3%-os oldatban, a betegszobák padlóját 2-3%-os oldatával mosták fel.⁶³⁴

Nyílt törések kezelésénél⁶³⁵ az 1910-es években már ügyeltek, hogy a desinficiáló (fertőtlenítő) folyadék, ha lehet ne is kerüljön a sebbe, így annak csak a szélét és a körülötte lévő bőrfelületet tisztították le. Ha erősen szennyezett volt a seb, sublimat, bór vagy hígított hidrogén peroxid oldattal kezelték. E szereket alacsony nyomással alkalmazták, mert erősebb sugár esetén a szennyeződést még mélyebben bemosták a sebbe. Mindegyik szer közül a leghatékonyabb a fiziológiás konyhasóoldat volt. A polgári mentésben, elsősegélynyújtásban a katonai orvosi, hadisebészeti gyakorlatot követve⁶³⁶ a sebellátások során a seb széleinek lemosása, majd a seb kimosása és az elsősegélynyújtó kezének a fertőtlenítése volt az ellátó elsődleges célja.⁶³⁷ A seb széleit szappannal és kefével megmosták, lágyították, ezáltal leválasztották a hám felső szennyezett rétegét. A századfordulót követő évektől már megváltozott a gyakorlat; az új eljárások szerint a sebben és a seb környékén lévő kórokozókat már igyekeztek megkötni, a sebet és környékét jódtinktúrával kenték be vagy ún. mastixos kötést ragasztottak rá.⁶³⁸ Ezáltal érte el az ellátó a seb elsődleges gyógyulását, a prima intentiót.⁶³⁹ A megoldás a gyorsan alkalmazható sterilizált kötszer, kötszercsomag használatában rejlett. Ez rendkívül gazdaságos is volt, mert az egyenként csomagolt steril kötszerek az ellátások során sterilek maradnak, hiába érintette meg az első ellátó azok külső csomagolását.⁶⁴⁰ Az antisepticus oldatok még ha lassan is, de kiszorultak a gyakorlatból.⁶⁴¹ A karbol és szublimát oldatos sebvizet kellemetlenül maró, roncsoló hatásuk miatt már nem javasolták. Helyüket a modern sebészet és higiéné szabályainak megfelelő aszeptikus sebellátás (marószerek nélküli sebellátás, hol steril kötszerrel fedik be a külvilágtól elzárt sebfelületet)

⁶³³ A többször kinyitott dobozok tartalmát újra sterilizálták, így a később rendszeresített kötszercsomagok kisebbek lettek, s az egy-egy alkalommal kibontott csomagokat maradéktalanul felhasználták. Kötszereiket forró vízben, ill. forró gőzökben csírátlantottak.

⁶³⁴ A hazai készítmény Újpesten, a Dr. Keleti és Murányi gyógyszergyárban készült.

⁶³⁵ A nyílt törések kezelése. *Mentők Lapja*, 8. évf. 1910. 6. sz. 104-105. p.

⁶³⁶ KARIKÁS JÓZSEF: A harctéri sérültek ellátása. *Mentők Lapja*, 10. évf. 1912. 3. sz. 29-31. p.

⁶³⁷ A kezek desinfekciója jódtinktúrával. *Mentők Lapja*, 10. évf. 1912. 12. sz. 150. p.

⁶³⁸ A mastixos sebkötésről. *Mentők Lapja*, 9. évf. 1911. 4. sz. 57. p.

⁶³⁹ A sebek fertőzéséről. *Mentők Lapja*, 2. évf. 1904. 6. 5. p.

⁶⁴⁰ KOVÁCH ALADÁR: A sebkezelés mai helyes iránya a mentő-gyakorlatban. *Mentők Lapja*, 4. évf. 1906. 3. sz. 33-34. p.

⁶⁴¹ Kisebb sebek esetében ecsetelő folyadékokat is alkalmaztak a mentők. Nagyobb kiterjedésűeknél már nem, mert féltő volt, hogy a véráramba kerülnek. Napi gyakorlatuk során a Monotal, Thymol és a Pikrin nevű oldatokat alkalmazták. Fájdalomcsillapításkor 5 %-os Chloralhydrat és 2 %-os Cocainoldatot oldatokat.

gyakorlata foglalta el.⁶⁴² A fővárosi mentők kapva az új lehetőségen 1910-től bevezették a jódtinktúrás eljárást.⁶⁴³ A sebfertőtlenítést követően csíráatlanított légmentes kötszerekkel, sebkötöző csomagokkal fedték a sérült területet, az aszeptikus sebellátás elveinek megfelelően a KOVÁCH-féle kötszercsomagot rendszeresítették.⁶⁴⁴ A kötszerek egyszerű mullpólyából készültek, 5, 8 és 10 cm-es szélességben, hosszúságuk 25-30 cm volt. Legöngyölített szárukat behajtották és azok közé kötözőgyapotot vagy gézt helyeztek. A legöngyölített pólyatekerceset a sebfedő anyaggal újra feltekerték és mullpólyát borító csomagolópapírba tekerték.⁶⁴⁵

Vérzéscsillapításkor⁶⁴⁶ a végtagot felpolcolták, a sebet tamponálták, s annak súlyosságától függően fedő- ill. nyomókötetést helyeztek fel. Ha artériás vérzéssel álltak szemben, nyomáspontot kerestek, az eret csontos alapjához szorítva igyekeztek a vérzést elállítani,⁶⁴⁷ vagy a végtagokat körkörösén leszorították, vagy még magában a sebben igyekeztek közvetlenül az eret elszorítani.⁶⁴⁸ Veszett vagy annak vélt állatok okozta harapáskor⁶⁴⁹ a vérzést szándékosan nem is csillapították, mert úgy vélték, hogy az is hígítja a mérget. A sebet és környékét karbol vagy szublimát oldattal dezinficiálták, a sebtisztítást követően a sebszéleket megnyírták, a sebbe lógó izomcsoportokat eltávolították.⁶⁵⁰ A sebet befedték és kitömték gézzel, ezáltal „nedváramlás” történt a kötszer irányába. A fedőkötéssel

⁶⁴² Az aseptikus sebbekezelési eljárást először a katonaeorvosok alkalmazta. Megfigyelték, hogy a sebet a helyszínen nem szabad kimosni, mert a seb környékén lévő összes szennyeződés a sebbe kerülhet. Helyette csíráatlanított kötszerekkel fedték be a sebfelületet. A sebész FÜRBERGER tovább lépett: a szappanos, alkoholos és szublimátos mosást követően a sebet jódtinktúrával kent be. A hatás minden elvárást felülmúlt. A helyszínen a cél a szekunder fertőzés megelőzése volt, a baktériumok megkötése, sebkezelés történő vándorlásuk megakadályozása. Az egyik ilyen eljárást, a jódtinktúrás sebbekezelést GROSSICH, fiumei kórházi főorvos dolgozta ki. Egy másik típusú sebellátás OETTINGEN nevéhez kapcsolható, aki technikáját az orosz-japán háborúban dolgozta ki. Újítását az azonnali sebellátásban alkalmazta. „Kötszere” egy gyanta – a Chiosból előállított mastix-gyanta – mely testhőmérsékleten gyúrható, kézzel formálható volt. A mastix-oldattal (chloroform és lenolaj keveréke) bekente a seb környékét és ráhelyezte a gyantát, majd a sebre steril mull-lapot rakott. A sebre helyezett sebvámkost a baktériumokkal együtt a mastix ragasztja, fixálja a seb fölött, a kötés elmozdulása így nem volt lehetséges. A mastix-gyantakötés ezer kipróbált esetben váltotta be a hozzá fűzött reményeket. A nedvesség távoltartásával az eljárás a baktériumokat elpusztította. Fixált, de nem allergizált, mint az a jódtinktúra esetében néha előfordult.

Ugyancsak katonaeorvosi megfigyelés vezetett annak megállapítására, hogy a harctéri hasi lőtt sérültek túlélési esélyei jóval nagyobbak, mint a hátszágban tapasztaltak esetében. E különbség legfőbb oka a gyomor és a belek teltségében keresendő, ami a harctéri sérültek esetében a legkritikább esetben volt teli. A telt belek és gyomor roncsolódása esetében kivétel nélkül hashártyagyulladás lépett fel, melynek következtében a sérültek inkurábilis életveszélyes állapotba kerültek.

⁶⁴³ A bőr desinfectiója jódtincturával. *Mentők Lapja*, 9. évf. 1911. 4. sz. 57. p.

⁶⁴⁴ KOVÁCH ALADÁR: A Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület kötszer-csomagjai. *Mentők Lapja*, 9. évf. 1911. 11. sz. 154-157. p.

⁶⁴⁵ A kötszerek gyártásáról és forgalmazásáról a belügyminiszter rendeletet adott ki, mely előírta, hogy még a gyógyszerészeknek és egyéb gyártóknak is külön belügyminiszteri engedélyt kellett szereznie kötszerek előállításához.

⁶⁴⁶ A vérzéscsillapításnak néhány modern eljárása. *Mentők Lapja*, 10. évf. 1912. 9. sz. 125. p.

⁶⁴⁷ A kötözésről. *Mentők Lapja*, 9. évf. 1911. 10. sz. 145. p.

⁶⁴⁸ Az *Annales d'antropologie criminelle* francia szaklap tetoválást javasol a katonák bőrébe a nagyerek mentén, hogy a harctéri sebesültszállítók azonnal megtalálják azok leszorításának helyeit.

Nagyon masszív vérzés esetén és messzire történő betegszállítás esetén DR. LŐRINCZ BÉLA sebészeti kapcsoló alkalmazását ajánlotta mentő-kollegáinak, amelyeket a hozzávaló csípővel együtt folyton alkoholban kellett tartani. 1-2 sebészeti kapcsoló (serres fines) elhelyezése jelentősen csökkenti a vérzést és jelentős kötszer megtakarítást is jelentene.

⁶⁴⁹ KÖRMÖCZI EMIL: Az „első-segítség”-nyújtás fontossága a veszett állatok által okozott sérüléseknél. *Mentők Lapja*, 7. évf. 1909. 10. sz. 179-184. p.

⁶⁵⁰ A kiégetést a sebészek hevesen ellenezték, mert az égetés után maradó hólyagosodás rendkívül megnehezítette a későbbi sebgyógyulást.

ellátott sérültet a HÖGYES ENDRE által alapított fővárosi Pasteur Intézetbe (IX. Rákos u. 7.) szállították.⁶⁵¹ Betegük itt kapta meg a védőoltást. Veszetség gyanúja esetén is ide indultak mentőegységeik.⁶⁵²

Törésekkor háromféle méretben készült – alkar, lábszár és comb méreteihez igazodó – végtagrögzítő síneket alkalmaztak. A sínek eleinte keménypapírból és puhafából készültek. Sérült végtaggal érintkező felületük vattával volt bélelve, a sánta végtag méreteihez igazodva zsebükkel faraghatták tovább. A BÖME-nél kísérleti jelleggel kipróbált alumínium sínek ekkor még magas előállítási költségük miatt nem terjedtek el, a rendelésre készült fa és papír sínek darabja mindössze egy krajcárba került. Combsont törésekor térd-ágyat alkalmaztak, a speciális rögzítőeszközből valamennyi mentőkocsin kettő darab volt rendszeresítve. Mivel behajlított térdrel pozícionálta a sérült végtagot, így azt minden olyan beteg szállításánál alkalmazták, ahol el akarták kerülni a hasfal megfeszülését (hasfal haránt sérüléseinél, alhasi fájdalomnál, kiszorult sérvnél).⁶⁵³ A ficamokat is el kellett látniuk, melyek a törésekkel megegyező gyakorisággal fordultak elő.⁶⁵⁴ Közülük is a leggyakoribb a vállizület ficama volt, amit a SCHIZINGER-féle rotációs eljárással próbálták meg helyreigazítani, vagy húzási technikával a helyére illeszteni a mentőorvos betegének hónaljába támasztott lábával.⁶⁵⁵ Ám a ficamok helyretételét csak a legritkább esetekben alkalmazták, a nagy szakértelmet kívánó eljárást, ha teheték sebész kollégáikra hagyták.⁶⁵⁶ A végtagokat ránduláskor, ficamkor, zúzódáskor rögzítőkötéssel helyezték nyugalomba.⁶⁵⁷

A BÖME mentési és betegszállítási tevékenységén túl az elsősegélynyújtás tanainak széles körű terjesztését is végezte. Elsősegélynyújtó tanfolyamainak orvosai, medikusai az életmentő vérzéscsillapításra is külön kitértek. A mentők megérkezéséig a kivérzett beteg ellátásakor a segélynyújtónak a beteg végtagjait el kellett szorítania, aki a lekötéssel a beteg

⁶⁵¹ Harapott sérült ambuláns ellátása a Markó utcában, majd a Pasteur Intézetbe történő irányítása. HU BFL X.201.a 1-10. kötet. A BÖME őrségi naplója 1890. július 31. – 1890. december 31. 1890. szeptember 10.

⁶⁵² DR. STÜHMER a *Mentők Lapja* 1912. évi számában ismertette korának vérzéscsillapításait. Gyógyszeres módon ötféle eljárás jöhetett szóba. Az első eljárás mészszókat alkalmaztak a vérárvadás előmozdítására, a másodikként gelatin injectiókat, a harmadikként adrenalin adtak, mely az érrendszert összehúzza. A negyedik esetben szérumterápiát, hemophilia-terápiát alkalmaztak, az ötödik, egyben a legjobban bevált, a konyhasó-terápia, mely VELDEN kísérleti eredményein alapult. 10%-os konyhasó-oldatból subcutan (bőr alá) injektálták be 3-5 köbcentimétert, ha szükséges volt a fecskendezést többször is meg lehetett ismételni. SCHREIBER szőlőcukor infúziót adott ugyancsak vérzéscsillapításra, melyet intravénás módon juttatott be betegének szervezetébe.

⁶⁵³ PROCHNOV JÓZSEF: Mentő eljárás a törzs és a végtagok csontjainak törésénél s ficamánál. *Mentők Lapja*, 2. évf. 1890. 2. sz. 97-112. p.

⁶⁵⁴ Bal oldali bokaficam ellátása és beteg kórházba szállítása. HU BFL X.201.a 1-10. kötet. A BÖME őrségi naplója 1890. július 31. – 1890. december 31. 1890. augusztus 10.

⁶⁵⁵ A vállficam beigazítása. *Mentők Lapja*, 10. évf. 1912. 9. sz. 126. p.

⁶⁵⁶ RAJNA NÁNDOR: Vállficamodásról. *Mentők Lapja*, 9. évf. 1911. 4. sz. 53-55. p.

⁶⁵⁷ Bécsben statisztikai kimutatás készült a közlekedési balesetekről, a közlekedés rendjét áthágókról és a sérültek számáról. Ehhez hasonló Magyarországon akkor még nem volt elérhető, csupán a feltűnően gyakori villamosgázolásokról jelent meg egy-egy publikáció. Bécsben csupán az 1912. év első felében 21 563 esetben indult rendőri eljárás közlekedési szabálysértés miatt. A jogalkalmazó szigora példátlan volt, a gyorsajtáson kapott járművezetőket fogházbüntetéssel sújtották. Bécsben ekkor 5200 személyszállító gépkocsi üzemelt, melyekkel az első fél évben 438 személyi sérüléses balesetet okoztak. E balesetekből kifolyólag 16 személy veszítette életét. A közlekedés szempontjából mintaként emlegetett Berlinben sem volt jobb a helyzet. 1910. október 1-től 1911. szeptember 30-ig a császárvárosban a 15 613 db személygépkocsival 2851 balesetet okoztak, a sérültek közül 67 személy veszítette életét.

törzse felé préselte a végtagból a vért.⁶⁵⁸ A végtagi szorító kötést csak fél-egy óráig hagyhatta fenn a végtagi keringés védelme végett.⁶⁵⁹

8.4 ÉGETT SÉRÜLTEK ELLÁTÁSA

Égési sebek esetén a századfordulón a BARDEKEBEN-féle pólyákat alkalmazták, eredményességüket a kortársak elismerő dicsérete kísérte. A bizmutporral impregnált pólyáknak fájdalomcsillapító hatásuk volt, s ami különösen fontos, hogy nem vezettek allergiához. Az égési olajnál jóval tovább lehetett őket tárolni. I. és II. fokú égési sérüléseknél akár egyetlen kötés alatt is gyógyultak a sebek, a pólyák minden előzetes dezinficiálás nélkül alkalmazhatók voltak.⁶⁶⁰

IVÁNYI ERNŐ, a mentőegyesület főorvosa égettek ellátásánál laikus segítők esetén a betegek lepedőre fektetését javasolta. Sebeik külvilágtól való védelme miatt az érintett területeket olajjal, vajjal (avas vajat tilos volt), vazelinnel vagy sótlan zsírral való bekenését kérte.⁶⁶¹ Forrázaskor pedig zsíros, olajos szereket tanácsolt. A mentők az égett, forrázott betegnek először a fájdalmát csillapították, de még előtte a sérültet a légáramtól, külső behatásoktól mentes, elzárt helyen helyezték nyugalomba. Zsíros vagy olajos oldatot (az Aqua calcis, Olei lini vagy Olei olivarum egyenlő arányú keverékét) kentek fel a sérült felületre.⁶⁶² A sebfelszín bekenését követően bevonószerekkel átitatott kötszereket helyeztek fel, majd bő folyadékbevitelről gondoskodtak. Előre csikokra felvágott vászondarabokat vittek a helyszínre, melyekre már korábban felkenték a seb védelmét szolgáló kenőcsöt.⁶⁶³ Az égési kötszertáska a kötszereken kívül fájdalomcsillapító olajokat (Mentholi, Olei sesami, Aque calcis) és zsíros (Xeroformi, Vaseline flav.) bevonószereket tartalmazott. Kisebb kiterjedésű égéseknél a Xeroformot por alakjában hintették a sebre. A táskában a kéz fertőtlenítésének eszközei is megtalálhatóak voltak (kefe, szappan, törülköző). Az ellátott sérültet tiszta lepedőbe, majd pokrócba burkolva szállították el a helyszínről.⁶⁶⁴ Mint a fenti felsorolásból ismert, a hatékony betegellátás végett külön égési mentőtáskát fejlesztettek ki.

FISCHER ALADÁR az eddigi porok, olajok és kenőcsök alkalmazásától messze eltérő, még korunkban is elfogadott eljárást dolgozott ki, az égett sebfelületet nedves kötésekkel látta el. Ugyanis kiderült, hogy az olajok és a kenőcsök alatt felszaporodtak a mikroorganizmusok, melyek súlyos szövődmények kialakulásához vezettek. Idejében felismerve a nedves kötések

⁶⁵⁸ KOVÁCH ALADÁR: Hogyan állítsuk el a vérzést? *Mentők Lapja*, 2. évf. 1904. 4. sz. 1. p.

⁶⁵⁹ Mai tudásunk szerint a végtagok leszorítása kontraindikált, a szöveti vérkeringést súlyosan károsítja, ezáltal visszafordíthatatlan szövetelhaláshoz vezet. Jelen gyakorlatunk vérzéscsillapításkor az artériás nyomáspontok alkalmazásán túl a fedő- és nyomókötezt alkalmazza.

⁶⁶⁰ BASCH IMRE: Mentő-eljárások égés és megfagyásnál. *Mentők Lapja*, 3. évf. 1891. 2. sz. 47-55. p.

⁶⁶¹ IVÁNYI ERNŐ: Égési balesetek. *Mentők Lapja*, 6. évf. 1908. 5. sz. 69-70. p.

⁶⁶² A zsiradékok közül sárga vazelint, lanolint, amerikai vazelint, sárga Gloria vazelint, Eston Vazelint, Linovalt, Viscolant, Unguentum Vasenolit, Fetroni Purissimum, Liebreicht Mitinum purum, Ichthyol kenőcsöt, Nosophen és Europhen kenőcsöket alkalmaztak. Továbbá Thiol és Tiophen és a legegyszerűbb bőr és Xeroform kenőcsöket. Másodfokon égett ambuláns sérült ellátása a Mentőpalotában. HU BFL X.201.a 1-10. kötet. A BÖME őrségi naplója 1890. július 31. – 1890. december 31. 1890. augusztus 14.

Aqua calcis és Olei lini oldatokkal kezelt, testszerte megégett beteg ellátása. HU BFL X.201.a 1-10. kötet. A BÖME őrségi naplója 1890. július 31. – 1890. december 31. 1890. augusztus 19.

⁶⁶³ Táskában nem lehetett kenőcsös kötszert tárolni, mert megromlott. Az egyik legújabb szer a Bayer által forgalomba hozott Ardol nevű kenőcs volt, amely 1 % pikrint, 10 % bórsavat, 10 % Bismuth-ot, 36% lenolajat és 50 % lanolint tartalmazott. (hűsít, jól fed és desinficiál).

⁶⁶⁴ IVÁNYI ERNŐ: Égett sebek. *Mentők Lapja*, 7. évf. 1909. 2. sz. 29-30. p.

alkalmazását, a mentők is az új sebkezelési gyakorlatot vették át az 1910-es évektől.⁶⁶⁵ A *Budapesti Orvosi Újság* égett beteg ellátása esetén a keringés támogatására intravénás Digalen injekciót, szájon át teát, konyakot, pezsgőt, kávé javasolt. A nagyfokú folyadékvesztés pótlására 100 ml fiziológiás konyhasóoldat adását tanácsolta klysma formájában. Amennyiben a beteg vérnyomása csökkent és pulzusszáma emelkedett intravénás konyhasós infúziós oldatot javasolt. Különösen akkor, ha időközben hányás is fellépett (korai shock-terápia!). Fájdalomcsillapításra morfiumot javallt. A folyadékbevitel és fájdalomcsillapítás tehát már a korai gyakorlatban is az ellátás alapját képezte.⁶⁶⁶

8.5 PSZICHIÁTRIAI BETEGEK ELLÁTÁSA

A pszichiátriai betegszállítások ügyében még 1894-ben KAMERMAYER KÁROLY, Budapest polgármestere kérte fel a mentőket, hogy amint lehetőségeik engedik, vállalják át szállításukat.⁶⁶⁷ A kerületi elöljáróságok által végzett betegszállítások során kirendelt „erős emberek” a beutaltakat oly durván szállították, hogy az a továbbiakban nem volt tartható.⁶⁶⁸ Értesülve a kirívó gyakorlatról MÜLLER KÁLMÁN egyetemi tanár, a fővárosi kórházak igazgatója azonnali változást követelt.

Ahhoz, hogy a mentők bárkit pszichiátriai intézetbe szállítsanak hatósági orvos által kitöltött beutalóra volt szükség.⁶⁶⁹ A pszichiátriának címzett felvételi megkeresésen (beutaló) túl az intézettől kiállított fogadói nyilatkozatra is szükség volt, hogy a beutaltat tudja fogadni. Ha magánszemély magán pszichiátriai intézetbe kívánt beszállítást eszközölni, akkor az ismertetett orvosi beutalón és fogadói nyilatkozaton kívül fizetési nyilatkozatot is kellett tennie, mert nemcsak a kórházba irányuló szállítást, hanem kórházi elutasítás esetén a beteg lakhelyére megtett hazaszállítási díjat is meg kellett térítenie. E szállítások fővárosunkban a Lipótmezei Országos Téboldyába, az angyalföldi Magyar Királyi Országos Elmebeteg Ápoldába, a Budapesti Magán Elme- és Ideggyógyintézetbe, valamint a Szent Rókus és a Szent János Kórházak megfigyelő osztályaira irányultak.

A mentők részéről eddig csupán anyagi okok akadályozták e betegek szállítását. Így az 1895. október 15-én született megállapodás értelmében a pszichiátriai szállítások finanszírozásáról évi 3000 forintban állapodott meg a főváros és a mentőegyesület vezetősége.⁶⁷⁰ A szállításokat 2 db, külön e célból kialakított, puha falakkal és rácsozattal

⁶⁶⁵ Az égési sebek gyógyításáról. *Mentők Lapja*, 9. évf. 1911. 5. sz. 70. p.

⁶⁶⁶ Az égési sebek kezelése. *Mentők Lapja*, 9. évf. 1911. 1. sz. 6-7. p

⁶⁶⁷ A Főváros Tanácsának levele a pszichiátriai betegek szállításának megkezdése tárgyában. X.201.b 3-11. kötet. 1895. évi iktatókönyv, 870. folyószám.

Rendőrségnek küldött szerződés és feltételek a pszichiátriai betegek szállításának tárgyában. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1896/97. évi iktatókönyv, 75. folyószám.

Előterjesztés PERCZEL DEZSŐ belügyminiszterhez pszichiátriai betegek szállításának tárgyában. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1896. évi iktatókönyv, 624. folyószám.

⁶⁶⁸ Bánásmód elmebetegekkel. *Mentők lapja*, 2. évf. 1904. 8. sz. 6. p.

⁶⁶⁹ Elmebetegek elhelyezése. *Mentők Lapja*, 8. évf. 1910. 6. sz. 105. p.

⁶⁷⁰ A Mentőegyesület kéri a fővárostól járó 6000 koronás támogatást pszichiátriai betegek teljesített szállítására kapcsán. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1902. évi iktatókönyv, 465. folyószám.

6000 koronás kiutalás a Mentőegyesületnek pszichiátriai betegek teljesített szállításáért. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1902. évi iktatókönyv, 526. folyószám.

Az Államrendőrség 333 koronás kiutalása a Mentőegyesületnek pszichiátriai betegek szállításáért. HU BFL X.201.C.2. kisdoboz. Számviteli iratok, 1919. január 5. - január 9. Pénztári jegyzék

VASZILIEVITS JÁNOS főpolgármester-helyettes 1911. évi 114347. számú székesfővárosi tanácsi döntés értelmében utasította a Székesfőváros Központi Pénztárát 6000 korona kifizetését a Mentőegyesület számára az 1910-1911.

ellátott kocsival végezték.⁶⁷¹ E speciális járművek beszerzése előtt még 1895 júniusában az igazgató egy „batárkocsit” is vásárolt 400 forint értékben.⁶⁷² Korai felszereléseik között még szerepelt a pszichiátriai betegek szállítása és „elfogása” céljából rendszeresített kényszerzubbony és háló.⁶⁷³

A kíséretet eleinte mentőszolgák⁶⁷⁴ biztosították, kikhez a beteg állapotától függően csatlakozott mentő (medikus) vagy egyesületi orvos.⁶⁷⁵ A mentők szolgálati szabályzata külön is foglalkozott a szállításokkal. Az 1895. október 8-án kiadott, *Utasítás elmebeteg-szállításánál követendő eljárás tárgyában* címmel 14. §.-ban rendelkezett a mentők feladatairól. Az utasítás 9. §.-a kimondta, hogy „A beteget kísérő egyesületi személyzetnek kötelessége a beteggel és hozzátartozóival lehető legkiméletesebb módon bánni... Kényszerzubbony csak az esetben alkalmazható, ha az az orvosi láttelepben, bizonyítványban fel van említve; avagy az egyesületi igazgató, tiszti orvos vagy kezelő orvos külön engedélyére.”⁶⁷⁶ Természetesen a sürgősségi mentőesethez kivonuló mentőszemélyzet a pszichiátriai betegeket ingyenesen szállította be a fogadó intézményekbe.⁶⁷⁷

Problémát és többletterhelést okozott, hogy a vidéki betegek ellátásául szolgáló háttérintézmények még a századfordulót követően sem voltak hazánkban kiépítve. 1910. június 4-én a belügyminiszter nevében JAKABFFY IMRE államtitkár a *Mentők Lapjában* tette közzé A *rendelet elmebetegek elhelyezése körül észlelt visszasságok megszüntetésére* címmel. A budapesti rendőrfőkapitány és az állami elmeógyógyintézetek igazgatói ugyanis panaszt emeltek, hogy figyelmen kívül hagyva kezelik a pszichiátriai betegek elhelyezésével kapcsolatos 1903. évi 10583. sz. belügyminiszteri körrendelet 3. bekezdésének intézkedéseit. Sokan a minisztérium és a pszichiátriai intézmények igazgatóinak előzetes engedélye nélkül az amúgy is zsúfolt fővárosi intézményekbe szállították vidékről hozzátartozóikat, ismerőseiket. Arra is volt példa, hogy a zsúfolásig megtelt intézmények miatt a kísérők a legközelebbi rendőrőrsre vitték betegeiket vagy csak egyszerűen eleresztették őket a főváros forgatagában, remélve, hogy a szerencsétlenek előbb-utóbb a mentők karjaiban kötnek ki.

8.6 EPILEPSZIÁS BETEGEK ELLÁTÁSA

Epilepsziás, „nehézkóros” betegek ellátása sajátos gyakorlatot alakított ki fővárosunkban, ahol a betegségben szenvedők még a századforduló idején is csak a mentők könyörületességében bízhattak. Hogy biztosíthassák számukra a hospitalizációt, kényszerűségből ún. „házi elhelyezést” biztosítottak számukra. A Markó utcai második épületszárny átadását követően epilepsziás betegeket már mentőállomásaikra szállították. Egy arra külön kialakított megfigyelő

év közötti szegény sorsú pszichiátriai betegek szállítása kapcsán. HU BFL X. 201.B.1. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1906-1916. 1911. december 4.

⁶⁷¹ Pszichiátriai betegek szállítását megrendelő levelezés az angyalföldi Magyar Királyi Országos Elmebeteg Ápoloda és a BÖME között. HU BFL X. 201.B.2. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1917-1924. 1920. december 6.

⁶⁷² „Batárkocsi” vásárlásának kimutatása az 1895. évi kimutatásban. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1887-1898. évi főkönyve.

⁶⁷³ Beteg szállító háló tárgyában adott válasz a Máramaros Vármegyei Kórháznak. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1899. évi iktatókönyv, 764. folyószám.

⁶⁷⁴ A szakma professzionalizálódásával egy időben a szolgálai státusz megszűnt, helyüket az immár bővebb kompetenciával felruházott ápolói kar vette át.

⁶⁷⁵ SZÁNTÓ SÁNDOR: Az izgatott elmebetegek kezeléséről. *Mentők Lapja*, 4. évf. 1906. 2. sz. 20-22. p.

⁶⁷⁶ STRIHÓ: 1897. 157. p.

⁶⁷⁷ Szabadnapjukon pszichiátriai betegszállítást vállaló mentődolgozók illetményének kifizetése a mentők pénztárából. HU BFL X.201.C.2. kisdoboz. Számviteli iratok, 1919. december 2.

helyiségben helyezték el őket. Sok problémát okozott, hogy a korai gyakorlatban egyetlen fővárosi intézmény sem vette fel e betegeket,⁶⁷⁸ akiknek legtöbbjét a mentők már személyesen is ismerték. Zavart tudatú betegeiket további megfigyelés céljából gondoztak, felügyeltek legnehezebb óráikban.⁶⁷⁹ „...megérkeznek a mentők, megtekintik a beteget s konstatálván, hogy epileptikus nem tehetnek egyebet (mert kórházakba az ilyen beteget fel nem veszik), mint, ha a beteg útban van, a közlekedést akadályozza, valamely védett helyre viszik s aztán a csoportosulásra oda vetődött vagy oda hívott rendőr gondjára bízzák és visszatérnek. A csoportosulás tart, a beteg vonaglik tovább, a míg aztán magához térve, vagy saját erejéből távozik, vagy a rendőr segítségével vánszorog el.”⁶⁸⁰ E betegségben szenvedők társadalmi megítélésében, elfogadottságukban sokat segített a mentők empátiás hozzáállása.⁶⁸¹ Budapest mentői e téren is pótolhatatlan úrtöltöttek be.⁶⁸²

Ellátásukkor görcseik oldását kísérelték meg, miközben fejüket és a végtagjaikat védték az esetleges sérülésektől.⁶⁸³ Görcsgátlásra kloroform narkózist vagy bőr alá fecskendezett hyoscint alkalmaztak.⁶⁸⁴ A status epilepticusban (folyamatos, nem csökkenő görcsrohamban) lévő betegek kloralhydratot (altatószert) vagy amilénhydrátot kaptak csőrében, végbélen keresztüli allóvet formájában.⁶⁸⁵

⁶⁷⁸ Epileptikus betegek elhelyezése. *Mentők Lapja*, 3. évf. 1905. 2. sz. 6. p.

⁶⁷⁹ SARBÓ ARTÚR: Mentőeljárások nehézkóros roham esetén. *Mentők Lapja*, 3. évf. 1905. 12. sz. 2. p.

⁶⁸⁰ STRIHÓ: 1897. 187. p.

⁶⁸¹ Mendemondák az epilepsziáról. *Mentők Lapja*, 8. évf. 1910. 5. sz. 86. p.

⁶⁸² Jelentés Budapest Tanácsának az epilepsziások (eskórosok) és részek ellátásáról, szállításáról. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1902. évi iktatókönyv, 303. folyószám.

⁶⁸³ Epilepsziás sérült beteg ellátása. HU BFL X.201.a 1-10. kötet. A BÖME őrségi naplója 1890. július 31. – 1890. december 31. 1890. augusztus 9.

⁶⁸⁴ MORA VCSIK ERNŐ EMIL: Mentő-eljárások elme- és idegkórtani megbetegedésekben. *Mentők Lapja*, 2. évf. 1890. 8. sz. 237-245. p.

⁶⁸⁵ Az epilepsziás betegek gyógykezelése a XX. század elején még nem volt megoldva. Pozitív példát állított Bács-Bodrog megye főispánja, aki - RUFFY PÁL országos gyermekvédelmi felügyelő kérelmére – beadványt nyújtott be a zombori törvényhatóságnak 20-25 beteg gyermek részére felállítandó „epilepszia kolónia” tárgyában. Nemcsak a városi ember idegenkedett e betegektől, vidéken még babonák is szövédték e betegség köré. A Trencsén megyei szlovákok körében valóságos sorscsapásnak számított az epilepsziás rokon. Meggyőződésük szerint a betegség a gyomorban és bélben képződő fekélyektől ered. Gyermkeiket, hogy a kórtól megvédjék, csak árnyékban engedték játszani, ágyukat úgy pozícionálták, hogy a nap még véletlenül se érje a gyermek arcát. Telihold esetén a kicsiket a kamrába zárták.

Az öntudatlan, epilepsziás rohamban rángó betegeket hideg vízzel öntötték le, majd HOFFMANN cseppeket adtak és hályogfavesszővel verték őket.

Sokan szívbajnak tartották a nyavalyatörést, a néphit sok helyen szívgörcsnek, szívszorulásnak, szívfogásnak nevezi. Egyes mendemondák szerint az epilepsziát meg lehet szüntetni, ha a roham alatt a beteg ökölbe szorított kezének hüvelykujját kifeszítik.

8.7 RÉSZEGEK ELLÁTÁSA

Súlyos társadalmi problémák, szociális konfliktusok forrása volt már a 20. század elején tapasztalt rendszeres és túlzott alkoholfogyasztása hazánkban, így fővárosunk életében is. E probléma nemcsak hazánkat érintette, összeurópai jelenség volt. Mértéke ugyan országonként eltérő volt, hazánk sajnos e tekintetben a szomorú elsőbbséget vívta ki magának. PÁNDY KÁLMÁN, a Lipótmezei Országos Téboldyában végzett kutatásai alapján állapította meg az *Orvosi Hetilapban*, hogy a beteges mértékű alkoholfogyasztás nemcsak a munkásosztály sorai közül szedte áldozatait. A diplomások közül kóros alkohol-abúzus kiváltotta pszichiátriai kórképek betegei 9%-ban orvosok, 15%-ban ügyvédek és mérnökök, 21%-ban katonatisztek, 33%-ban zenészek, 41%-ban bírók voltak.⁶⁸⁶ A helyzetet felismerve alakult meg NÁRAY-SZABÓ SÁNDOR miniszteri tanácsos elnökletével 1909-ben az Alkoholelleses Egyesületek Országos Ligája. Bízva a közös munka mihamarabbi sikerében a belügyminiszter a törvényhatóságokhoz eljuttatott, 25649/VII-b./1909. B. M. számú körrendeletében szólított fel mindenkit a Liga munkájának támogatására.⁶⁸⁷

További reménykedésre adhatott okot BÖLCS GYULA miniszteri tanácsosnak, a Belügyminisztérium Közegészségügyi Főosztálya kinevezett vezetőjének 1912. évi programterve. Tervei szerint az italmérések számának csökkentését, a korai záróra és vasárnapi munkaszünet bevezetését, valamint a kocsmai hitelek gyakorlatának beszüntetését kívánta megvalósítani.⁶⁸⁸ E gondolat jegyében ült össze 1914 őszén, a Budapesten megrendezett Első Országos Alkoholelleses Kongresszus (október 10-12.).⁶⁸⁹ Nemes célt választottak a szervezők, akik az állam összefogásával kívánták elérni az évről-évre súlyosbodó helyzet mielőbbi normalizálását. Az idő sürgetett, a szervezők üzenete azonnali cselekvésre sarkallt. Témái között szerepelt az állam szerepe az alkoholizmus elleni küzdelemben, az ipari és a mezőgazdasági munkásság,⁶⁹⁰ valamint a falvakban élők helyzetének javítása. Ám paradox módon nehezítette a helyzetet az államhatalom részéről fennálló azon adópolitikai ellenérdekeltség, mely az alkohol fogyasztásából, kereskedelméből eredő jövedelemforrás költségvetési prioritását jelentette.⁶⁹¹ Jól látta ezt a kortárs, a kassai egyházmegye püspöke,

⁶⁸⁶ PÁNDY KÁLMÁN: Az orvosoknak és a magyar kultúra más munkásainak elmebajairól. *Orvosi Hetilap*, 1910. 18-19. sz.

https://library.hungaricana.hu/hu/view/DTT_FOLY_MunkasugyiSzemle_1910/?pg=363&layout=s&query=alkoholizmus (Letöltés: 2020. november 22.)

⁶⁸⁷ Az alkoholizmus elleni küzdelem. *Somogyvármegye Hivatalos Lapja*, 28. évf. 1909. 23. sz. 357. p.

https://library.hungaricana.hu/hu/view/SomogyvarmegyeHivatalosLapja_1909/?pg=388&layout=s&query=Alkoholelleses%20Egyes%C3%BCletek%20Orsz%C3%A1gos%20Lig%C3%A1ja (Letöltés: 2020. november 21.)

⁶⁸⁸ A közegészségügyi osztály és a korcsmák. *Vendéglősök Lapja*, 28. évf. 1912. 15. sz. 2. p.

https://library.hungaricana.hu/hu/view/FSZEK_HelyiLapok_VendeglosokLapja_1912/?pg=173&layout=s&query=alkoholizmus (Letöltés: 2020. november 21.)

⁶⁸⁹ Felhívás a Budapesten 1914. évi október hó 10-12-én tartandó Első Országos Alkoholelleses Kongresszuson való részvételre. *Vendéglősök Lapja*, 30. évf. 1914. 14. sz. 4. p.

https://library.hungaricana.hu/hu/view/FSZEK_HelyiLapok_VendeglosokLapja_1914/?pg=157&layout=s&query=alkoholizmus (Letöltés: 2020. november 20.)

⁶⁹⁰ Az iparfelügyelet részéről fogalmazódott meg gyakori panasz az üzemek területén felállított kávéházak miatt. Teljes joggal, gondolva itt az alkoholos befolyásoltság alatti veszélyeztető állapotról, mely munkahelyi balesetek veszélyforrása volt. Romboló hatásán túl jelentős jövedelem elvonó tényezővé is vált, mely a család fenntartásának létalapját veszélyeztette. Különösen aggasztó volt a pálinkafogyasztás emelkedése, mely ellen a bor jövedéki adójának eltörlését vagy legalábbis csökkentését javasolták, miként az megtörtént Franciaországban és a Német Császárságban.

⁶⁹¹ Hatalmas volt a tét, csak az 1911. évi költségvetésben a bor, a sör és a pálinka adójából 108 millió korona bevétellel számolt a költségvetés. Ilyen érvekkel szemben nehéz volt harcolni.

Mennyi szeszadóra számít a kormány? *Vendéglősök Lapja*, 27. évf. 1911. 7. sz. 2. p.

FISCHER-COLBRIE ÁGOST is, aki a törvényhatóságokhoz intézett körlevelében e kettősségre figyelmeztetett. Mint írja, amíg e téren szemléletváltkozás nem történik, az állami érdekeltség a civil kezdeményezést gyengíteni fogja.⁶⁹² A helyzet sajnos az évtized végén is megoldatlan maradt, tudósít a *Munkásügyi Szemlében* STEIN FÜLÖP kórházi főorvos: „*Mint fontos szociálpolitikai problémának elsősorban az államnak lett volna kötelessége e kérdés megoldása, de az állam még jelenleg ezzel a kérdéssel nem tud, vagyis jobban mondva fiskális okokból nem akar foglalkozni.*”⁶⁹³

A sör és bor fogyasztása a vizsgált korszakban mindvégig emelkedett, ám a legnagyobb veszedelmet mégsem a fentiek, hanem az olcsó, égetett szeszesital tömeges elterjedése jelentette. Alacsony ára miatt a legszegényebbek itala lett. Csak Budapesten, 1895-ben 26 622 hektoliter pálinka fogyott, öt évvel később e mennyiségnek már több mint a dupláját, 60 122 hektolitert fogyasztottak el.⁶⁹⁴ A felnőttek mellett még a gyermekkorúak is fogyasztói voltak, így különösen aggasztó volt a gyermek alkoholizmus nagyvárosi megjelenése, amiben Budapest érintettsége szintén kiemelkedő volt.⁶⁹⁵ „*Lehetetlen túrni, hogy a város legnagyobb, illetve legforgalmasabb utait bűzös pálinkamérések foglalják el. Így többek között az Üllői-úton, amelyről a szabályrendeletben szintén el vannak tiltva a pálinka-mérések, közvetlenül a főváros polgári iskolája mellett van egy másik pálinkás butik, amely nappal is tele van részeg emberekkel.*”⁶⁹⁶ Belátva e véget nem érő hadakozást a zug és engedéllyel rendelkező pálinkamérésekkel kapcsolatban az apró Svájci Államszövetség egyedülálló döntést hozott 1908 őszén. 1908. október 5-ével végleg megtiltotta országában a pálinka előállítását, behozatalát és forgalmazását. A pálinkaárúsító helyeket végleg bezárták.⁶⁹⁷ E téren sajnos hazánk nem tudott a helvétekhez még csak hasonló eredményt sem felmutatni.

https://library.hungaricana.hu/hu/view/FSZEK_HelyiLapok_VendeglosokLapja_1911/?pg=79&layout=s&query=p%C3%A1linka (Letöltés: 2020. november 21.)

⁶⁹² Püspök és a korcsma. *Vendéglősök Lapja*, 28. évf. 1912. 5. sz. 2. p.

https://library.hungaricana.hu/hu/view/FSZEK_HelyiLapok_VendeglosokLapja_1912/?pg=52&layout=s&query=alkoholizmus (Letöltés: 2020. november 21.)

⁶⁹³ STEIN FÜLÖP: A munkásbiztosító pénztárak teendői az alkoholizmus elleni küzdelemben. *Munkásügyi Szemle*, 8. évf. 1917. 139-145. sz. p.

https://library.hungaricana.hu/hu/view/DTT_FOLY_MunkasugyiSzemle_1917/?pg=101&layout=s&query=alkoholizmus (Letöltés: 2020. november 21.)

Franciaországban ezalatt alkoholbeviteli tilalmat rendeltek el, a belföldön található 100 hektoliternél nagyobb készleteket pedig lefoglalták. A bor jövedéki adóját minimalizálták.

⁶⁹⁴ Budapest fogyasztása. *Magyar Székesfőváros*, 5. évf. 1902. 13. sz. 6. p.

https://library.hungaricana.hu/hu/view/FSZEK_HelyiLapok_MagyarSzekesfovaros_1902/?pg=181&layout=s&query=alkohol (Letöltés: 2020. november 21.)

⁶⁹⁵ Gyermek a korcsmában. *Vendéglősök Lapja*, 26. évf. 1910. 21. sz. 4. p.

https://library.hungaricana.hu/hu/view/FSZEK_HelyiLapok_VendeglosokLapja_1910/?pg=279&layout=s&query=alkoholizmus

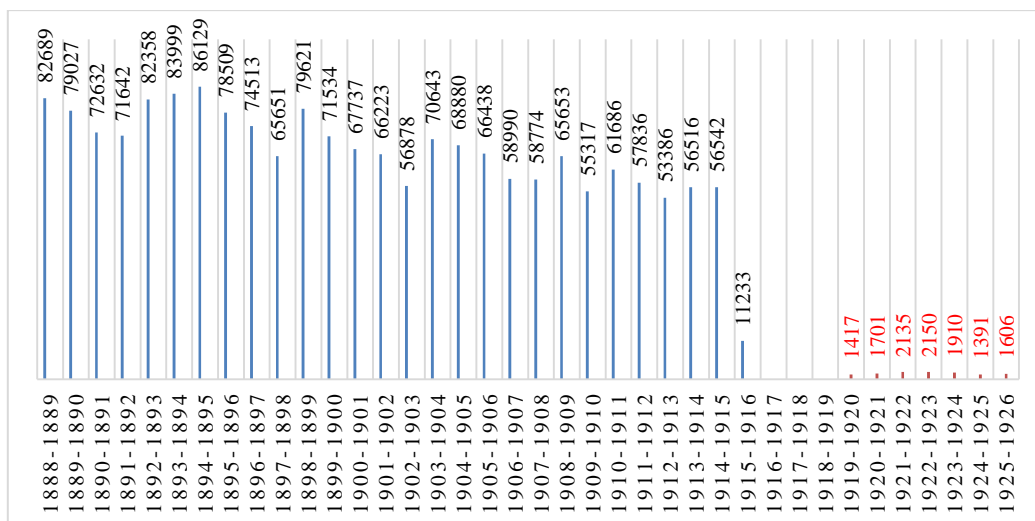
(Letöltés: 2020. november 20.)

⁶⁹⁶ A pálinkamérések botrányai ellen. *Független Budapest*, 8. évf. 1913. 40. sz. 2. p.

https://library.hungaricana.hu/hu/view/FuggetlenBudapest_1913/?pg=275&layout=s&query=p%C3%A1linka (Letöltés: 2020. november 22.)

⁶⁹⁷ A pálinkaivás vége Svájcban. *Vendéglősök Lapja*, 27. évf. 1911. 1. sz. 8. p.

https://library.hungaricana.hu/hu/view/FSZEK_HelyiLapok_VendeglosokLapja_1911/?pg=7&layout=s (Letöltés: 2020. november 21.)

41. ábra. Termelési adó alá eső szeszőfőzdék száma a Magyar Királyságban, Horvát-Szlavónországgal együtt. (1920-tól 1926-ig Horvátország nélkül.)
Forrás: Magyar Statisztikai Évkönyvek 1888-1926.⁶⁹⁸

A közterületen talált részeket eleinte a helyszínre kikerkező rendőrök kísérték vagy szállították el kézikocsin a legközelebbi rendőrkapitányságra. Biztonságos elhelyezésükről és megfigyelésükről a rendőrök voltak kötelesek gondoskodni.⁶⁹⁹ A megfigyelt személy miután kialudta magát, útjára eresztették. „Az egész úton aztán nagy népcsoport kíséri, mely mint a lavina, egyre nő s a melyben ismét ott vannak az iskolás gyermekek. A részeg esetleg garázda, trágár szavakat kiabál a csöcselék nagy mulatságára, de minden jobb érzésű ember nagy megbotránkozására.”⁷⁰⁰ A kínos gyakorlatot minél hamarabb föl akarták számolni. Így a mentőegyesület elnöke, GRÓF ANDRÁSSY ALADÁR 1896 decemberében Budapest Tanácsának írt levelében az epilepsziások és részek elszállításának ügyében, a főváros által fejlesztendő infrastrukturális bővítés – a Markó utcai épületbővítés és további mentőjárművek beszerzése révén – megvalósításával a mentők magukra vállalnák ideiglenes elszállításukat és elhelyezésüket.⁷⁰¹

A Markó utcai állomásbővítés a századfordulóra ugyan megvalósult, az epilepsziás betegek elhelyezése, ha nem is kórházi körülmények között, de megoldottá vált, ám a „részeg-ügy” még váratott magára. Ugyanis, ha a rendőr ért ki elsőnek a helyszínre, akkor ő felelt a részeg további sorsáért, akit az ilyenkor szokásos gyakorlat értelmében a kerületi rendőrkapitányságra kísért vagy szállított. Előfordultak azonban rejtett sérülések is, melyek az ittas halálát is okozhatták. Ezek felismerése nem volt könnyű, s előfordult, hogy elkerülte az intézkedő rendőrök figyelmét, melynek végzetes körülménye is lehetett. A kapitányságokra riasztott mentők volt, hogy már csak a beteg halálát állapították meg. További halálesetek elkerülése végett a helyzetet Budapest főkapitányának 1908. évi, 100.206/fk./11/908. rendelkezése kísérelte meg rendezni. Rendelete kimondta, hogy a helyszínen intézkedő rendőr

⁶⁹⁸ Az 1916-1919 közötti időszakból nincs adat.

http://konyvtar.ksh.hu/index.php?s=kb_statiztika&fbclid=IwAR3J7eA3XxDoFWdH1DMcjHG1TYZwtJRbvT MPIdDVbskTNIxVfNFrDzD-IeQ#kb_statiztika_szakstatiztikak (Letöltés: 2020. november 21.)

⁶⁹⁹ LÖBL VILMOS. Az alkohol. (Hétfői gondolatok). *Mentők Lapja*, 10. évf. 1912. 4. sz. 45-46. p.

Közterületi részeg beszállítása az I. Kerületi Rendőrkapitányságra. HU BFL X.201.a 1-10. kötet. A BÖME őrségi naplója 1892. július 8. – 1893. január 10. 1892. július 12.

⁷⁰⁰ STRIHÓ: 1897. 187. p.

⁷⁰¹ Ittas emberek szállítása. *Mentők Lapja*, 7. évf. 1909. 2. sz. 31. p.

minden esetben köteles mentőt hívni, melynek orvosa dönti el, hogy az illető kórházi ellátásra szorul, avagy sem. Ha igen, akkor a mentő szállította el, ha nem, akkor a rendőrség helyezte el a kerületi kapitányság fogdájában. További megfigyelésükről az ügyeletes altiszt gondoskodott. Ez már a maga idejében is komoly probléma forrása volt, ugyanis az ún. 1894. évi kihágási statisztika szerint csak a fővárosban 30 668 volt a regisztrált kihágások száma. Közülük 5723 esetben szabtak ki részegségért büntetést, 5533 személy pénzbírságot, 142 pedig rendőrségi elzárást.⁷⁰² A közterületen talált részeket a mentők maguk szállították el, amiért a rendőrhatalom már 1899-ben évi 4000 forintot utalt ki az egyesületnek.⁷⁰³

8.8 FERTŐZŐ BETEGEK ELLÁTÁSA

Budapest területén a fertőző betegek szállítását a Központi Fertőtlenítő Intézet térítésmentesen végezte (32.659/98. eln. sz. szolgálati utasítás 1. §.).⁷⁰⁴ A BÖME működési szabályzatában – betegek védelmének érdekében – egyértelműen elhatárolódott a fertőzők szállításától.⁷⁰⁵ Ennek ellenére többször is előfordult, hogy akut mentőesetnek bejelentett rosszulállatnál derült ki, hogy a mentőegység által megvizsgált beteg heveny fertőző betegségben szenved. Ilyen esetben sem hagyták magára a beteget, a mentőegység a lehető legrövidebb úton a Fővárosi Fertőtlenítő Intézetbe vonult: „A kocsit tehát mindenestől a fő- és székvárosi fertőtlenítő intézetbe vonul, ahol szabályszerűen megtisztítódik, a személyzet pedig az ugynevezett egyéni fertőtlenítésnek vettetik alá. Tudniillik ruháik gőzben sterilizáltatnak, maguk az egyének pedig intenzíven megfürödnek.”⁷⁰⁶

Mivel a tífusz és a kolera megbetegedés gyakori estnek számított, a mentők a fővárosi rendőrfőkapitánnyal és a tiszti főorvossal egyeztetve a Markó utcában kialakítottak egy zárt – mozaikpadlós, falait olajfestékekkel lefestett – kocsimosó helyiséget.⁷⁰⁷ Az igazgatóság, hogy tehermentesítse többi mentőkocsiját és a mentés folyamatosságát biztosítsa, járványok idején speciális mentőegységet állított fel, melynek személyzete csakis fertőzésgyanús esetekhez vonult ki. Fertőtleníthető köpenyben és cipőben történt a kivonulás, a fertőzésgyanús beteghez kizárólag gumikesztyűben nyúlhattak. A betegellátást követően bevonult mentőegység csak

⁷⁰² PERÉNYI ROLAND: Renitens járókelők. A városi térhasználat konfliktusai Budapesten a 19-20. század folyamán. URBS. Magyar Várostörténeti Évkönyv IX. 2014. 221-241. p.

https://library.hungaricana.hu/hu/view/BFLV_Urbs_09_2014/?query=urbs%20%C3%A9vk%C3%B6nyv&pg=22&layout=sv (Letöltés: 2020. november 19.)

⁷⁰³ 4000 forintos éves utalás a mentőknek részek szállításáért és ápolásáért. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1899. évi iktatókönyv, 102. folyószám.

⁷⁰⁴ NÉKÁM LAJOS egyetemi tanár részletes leírást közöl, melyben korának legmodernebb fertőtlenítő eszközét, a Központi Fertőtlenítő Intézetben is üzemelő, rakodó oldalakkal ellátott nagy gőz-dezinfektor működését ismerteti. A MERKE által tervezett készülékekből az Intézet három darabot is üzemeltetett, kamrákban egyenként 4,5 köbméternyi textíliát, bútort lehetett elhelyezni. 24 órás működésük során 54 alkalommal lehetett kamráikat megtölteni, mialatt 3,7 tonna szénat fogyasztottak. Egy köbméternyi anyag fertőtlenítése nyolc kilogrammnyi szén felhasználását igényelte.

NÉKÁM LAJOS: A gőzzel való fertőtlenítés. *Természettudományi Közöny*, XXIV. kötet, 1892, 541-545. p.

⁷⁰⁵ A Magyar Királyi Államvasutak üzletszabályzata lehetővé tette fertőző betegek szállítását, melyet 168.269/1909. B.M. sz. körrendelete és a Vasúti Üzletszabályzat 11. §-a szabályozta, ami szerint csak az egészségügyi hatóságok megrendelésére, erre külön elkülönített vasúti kocsiban volt eszközölhető a betegek szállítása.

A Magyar Királyi Népjelölti és Munkaügyi Minisztérium 1921. évi november 15-én 52.544/1921.-II.b. sz. leirata. HU BFL X. 201.B.2. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1917-1924. 1921. április 1.

⁷⁰⁶ *Mentők Lapja*, VI. évf. (1908) 3. sz. 31. p.

⁷⁰⁷ Kocsik fertőtlenítése. *Mentők Lapja*, 7. évf. 1909. 7. sz. 141. p.

szublimát oldatos fertőtlenítés után érintkezhetett az egyesület többi dolgozójával.⁷⁰⁸ Ha a fertőzés gyanúja beigazolódott az orvos értesítette a rendőrséget, az zár alá vette a lakást és értesítette a Központi Fertőtlenítő Intézetet. Ez utóbbi szállította el a beteget a „ragálykórházba”, és fertőtlenítette betege lakását. Magánlakásból magánlakásba történő átszállításkor (költözködéskor) a kerületi előjáráságtól kellett írásban kikérni az annak engedélyezését, majd azt bemutatni a fertőtlenítő intézetnek. Betegszállításkor a beteg lakását is fertőtlenítették. Magánlakásból kórházba történő fertőzőbeteg szállítást minden gyakorló orvos kérhetett a Fertőtlenítő Intézettől, akár telefon útján is. Ebben az esetben a bejelentést és betegszállítás kérését utólag formanyomtatvány formájában kellett beküldenie a Fertőtlenítő Intézetbe. A szükséges formanyomtatványok a kerületi előjáróságokon és a gyógyszertárakban portómentes borítékokban voltak megtalálhatóak. A bejelentett betegszállítást a Fertőtlenítő Intézet saját kocsiján azonnal, de legkésőbb hat órán belül teljesítette.⁷⁰⁹

A fertőtlenítők betegszállítási űrlapot töltöttek ki a szállított betegről, az adatfelvételi lapot a felvételkor, majd az átadásakor is aláírták a hozzátartozóval. A Központi Fertőtlenítő Intézet fertőzőbeteg szállításkor minden egyes betegét külön kocsin szállította. Csakis az ugyanazon, helyszínről, közösségből származó betegeket lehetett ugyanazon járművön szállítani. A betegszállító kocsikat gumikerekekkel látták el, a lovak csak lépésben haladhattak, hogy a súlyos betegeket megóvják a rázkódástól, akiket az előírás szerint hasukon fekvő kellett szállítani. E kocsik csakis csukottak lehettek, belsejüket cinkpléhvel (horganyzott bádóg) fedték, így tisztántartásuk viszonylag könnyű volt.⁷¹⁰

A kocsik felszereléséhez tartozott a hányadék és ürülék felfogására szolgáló edény és fertőtlenítő oldat, amivel a kocsis még menet közben elvégezhetette a legszükségesebb fertőtlenítést. A betegkísérő kendőt vitt magával a beteg köpetének felfogására. Kocsijaikban drótból készített hordágy volt, a hordágyon pokróc hevert, amelyet lepedővel takartak le, a beteg feje alá lószőrvánkost tettek, elgyötört testét lepedővel borított pokróccal takarták be. A szállítás végén a kocsi és a betegszállítók is fertőtlenítésen estek keresztül. A fertőtlenítés gőzfertőtlenítéssel és kefe használatával történt, miután a kocsit elviselhetőbb szagú fertőtlenítő folyadékkal kívül-belül lemosták. A tömegközlekedés zárt kocsijait (lóvasút, villamos, vasúti személyszállító és vasúti teherkocsikat) formalin párologtatással fertőtlenítették. A kocsik padozatát szublimát oldattal (higany-klorid) locsolták fel.⁷¹¹

⁷⁰⁸ Ragályos betegek szállítása. *Mentők Lapja*, 6. évf. 1908. 2. sz. 20. p.

⁷⁰⁹ A Budapesti Központi Fertőtlenítő Intézet igazgatósága javaslatot tett a főváros tanácsának, hogy rendezzen fertőtlenítő tanfolyamot, hogy a fővárosban és országszerte szakképzett fertőtlenítők tevékenykedjenek. A fővárosi tanács elfogadta a javaslatot és a belügyminiszternek továbbította. Az ingyenes tanfolyam egy hónapig tartana, melyet évente kétszer rendeznének. Gyakoriak voltak ugyan is a szakszerűtlenül végzett fertőtlenítések, melyeknek gyakran a bútorok látták kárát. A tervekben szerepelt az elsősegélynyújtás oktatása is, így e jövőbeli szakemberek elsősegély ismeretük folytán a szerveződő vidéki mentőintézményeknek is adhattak volna szakképzett munkaerőt.

Az 1908-ban indított budapesti országos fertőtlenítő tanfolyamot a Székesfővárosi Központi Fertőtlenítő Intézetben rendezték. A helyi törvényhatóságok által felküldött hallgatók egy hónapos elméleti és gyakorlati kiképzésben részesültek, elsősegélynyújtó kiképzésüket KOVÁCH ALADÁR a BÖME orvos- igazgatója és IVÁNYI ERNŐ főorvos adta.

SEBŐK ZSIGMOND főorvos az 1917. január 23-30 között, fertőtlenítőknek tartott tanfolyama után az egyesület házipénztárából felvett 100 koronás honoráriumát. HU BFL X.201.C.1. kisdoboz. Számviteli iratok, 1917. január 31.

⁷¹⁰ Fertőző betegek szállítása. *Mentők Lapja*, 7. évf. 1909. 7. sz. 140-141. p.

⁷¹¹ Nemcsak mentőkocsival, de vasúton is szállítottak fertőző betegeket. Az erről szóló rendelkezést a belügyminiszter bocsátotta ki 1910. január 1-jén, a Vasúti üzletszabályzat 11. §-a 3.4.5. pontjai szabályozzák. Leprában, kolerában, kiütéses tifusban, sárgalázban és hólyagos himlőben szenvedő beteget vagy csak annak gyanújában szenvedőt csak akkor szállíthatott el a vasút, ha az induló állomáson az illetékes hatósági orvos azt engedélyezte. Pestises beteget semmilyen körülmények között nem lehetett vasúton szállítani. E betegeket külön

8.8.1 AZ 1892. ÉVI FŐVÁROSI KOLERAJÁRVÁNY BETEGEINEK MENTŐELLÁTÁSA

Az 1892 tavaszán Indiából induló, majd Iránon és Oroszországon keresztül Európába eljutó kolerajárvány hatalmas pánikot váltott ki a fertőzéssel sújtott országokban. Hazánkban intézkedések sora látott napvilágot, mely a halálos kór elterjedését volt hivatott megakadályozni. SZAPÁRY GYULA miniszterelnök vezetésével Országos Központi Járványbizottság alakult, a fővárosban pedig Központi Járványbizottságot állítottak fel.⁷¹² A korabeli kormányzat és Budapest vezetősége előrelátó intézkedések sorával készült a járvány feltartóztatására és az ellátáshoz szükséges hospitális háttér kialakítására. A főváros pesti oldalán készenlétbe helyezték az Üllői úti nyolc barakkból álló, 320 beteget fogadni képes barakk-kórházat,⁷¹³ valamint a budai Mészáros utcai 30 ágyas kolera-szükségkórházat.

A BÖME szolgálati és működési szabályzata ugyan tiltotta fertőzőbetegek szállítását, de a fővárosban és környékén kibontakozó kolerajárvány idején mégsem vonhatta ki magát a tömeges méretű betegszállítások alól.⁷¹⁴ Felkészülve a főváros felé közeledő járványra, a kolerás betegek ellátására, a főváros tanácsához 1892. július 21-én írott levelében az igazgatóság önként vállalta a leendő betegek szállítását. A helytállás minden erejüket igénybe vette, így egységeik a Markó utcán kívül a Szent Rókus Kórház mögötti Stáhly utcai fertőzőbeteg telepről is indultak. A kapacitás további bővítése végett a városvezetés és az egyesület központi betegszállító telep létesítéséről állapodott meg a Markó utcától nem is túl távoli Váci és Lehel utak találkozásánál lévő telken. Érthető volt az igyekezet, mert az első fővárosi kolerás megbetegedést már szeptember 26-án észlelték. Minden óvintézkedés és kényszerű korlátozás ellenére Budapestet is elérte a rettegett betegség.

1892. október 31-e és december 2-a között – baleseti feladataik ellátásán túl – rendszeresen teljesített kolerás betegszállításait 14 db speciálisan átalakított szállítókocsival végezték. A bádoglemezzel bevont fertőző kocsikat éjszakai kivonulásukkor vörös lámpával világították ki, menet közben csengetéssel haladtak. Személyzetük (mentőorvos, mentő és mentőszolga) kaucsuk védőruhában látta el szolgálatát, speciális járműveiket a Szent Rókus Kórház felügyelője biztosította számukra.⁷¹⁵ A nem mindennapi megméréstetés során 221 kivonulást teljesítve ezek során 210 beteget szállítottak a járványbizottság által kijelölt megfigyelőkbe.

árnyékszékkel elkülönített vasúti kocsiban lehetett szállítani. A külön kocsiért külön díjszabást fizetett a beteg. E szállításokat csak a legindokoltabb esetekben lehetett eszközölni (műtét, halasztást nem tűrő kórházi gyógykezelés). Az engedélyező hatóságnak táviratilag kellett értesítenie a rendeltetési helyen lévő egészségügyi hatóságot.

⁷¹² A fővárosi mentők elismertségét jelzi az országos hatáskörű Járványbizottságban betöltött állandó tagság, melynek további tagjait a belügy-, földművelésügy, honvédelmi és pénzügyminisztérium, az Országos Közegészségügyi Egyesület és Budapesti Királyi Orvosegylet adta.

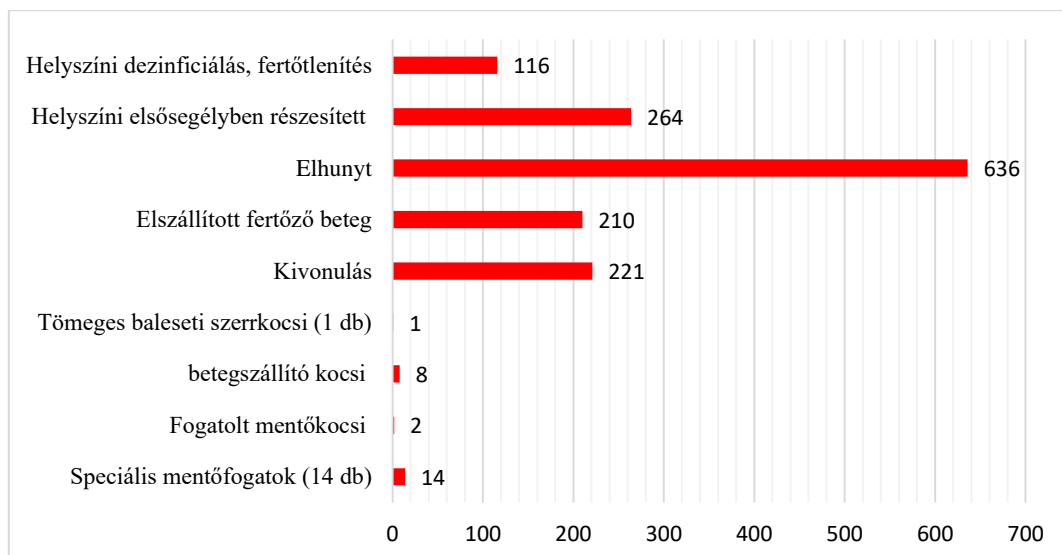
GÖNCZI AMBRUS: *Az 1892-93. évi kolerajárvány Budapesten*. p. 125. Tanulmányok Budapest múltjából 33. 2006- 2007 (2007) (niif.hu) Letöltés: 2022. március 12.

⁷¹³ Az 1890-es évek közepén már betegellátásra alkalmas barakk-kórházat 1895. április 9-én a tűzoltóság szakmai irányítása mellett felgyújtották. Szerepét az 1894. november 8-án megnyílt Szent László Kórház vette át a szomszédos Gyáli úton.

GÖNCZI AMBRUS: *Ideiglenes fabarakokban különítették el régen a fertőző betegeket a fővárosban. PestBuda. Ideiglenes fabarakokban különítették el régen a fertőző betegeket a fővárosban | PestBuda*. Letöltés: 2022. március 14.

⁷¹⁴ Mint ismert, a BÖME fertőző betegeket később sem szállított, e feladatkört Budapesten a Fővárosi Fertőtlenítő Intézet végezte. Betegeik és önmaguk védelme érdekében a mentők működési szabályzatukban egyértelműen elhatárolódott tőle. Ennek ellenére többször előfordult, hogy akut mentőeset kapcsán derült ki, hogy a mentőegység által megvizsgált beteg heveny fertőző betegségben szenved. Ilyen esetben a mentő természetesen nem hagyta magára betegét, a mentőegység a lehető legrövidebb úton a Fővárosi Fertőtlenítő Intézetbe vonult.

⁷¹⁵ Ragályos betegek szállítása. *Mentők Lapja*, 6. évf. 1908. 2. sz. 20. p.

42. ábra. A budapesti kolerajárvány alatti betegszállítások és erőforrások 1892. október 31. és december 2. közötti időszakban.⁷¹⁶

Forrás: STRIHÓ: 1897. 57. p.

1892 kora ősze az aggodalommal teli várakozás jegyében telt. Felkészülve az azonnali riasztásra, a Markó utcában két mentőkocsi állt szolgálatban, az esetjelző csengőt várva.⁷¹⁷ Szállítókocsijaik és a 300 sérült ellátására felszerelt tömeges baleseti szerkkocsi a kocsiszínben kapott elhelyezést.⁷¹⁸ Ugyanitt állt az 1892-ben adományként szerzett főzőkocsi, amely 720 fő számára tudott meleg ételmezt biztosítani tömeges baleseti kárhely helyszínén. Járműveik bevetéséhez alapos indokra volt szükség; a betegszállító Landauerek,⁷¹⁹ a főző- és a tömegeskocsi külön igazgatói utasításra indulhatott csak el.

⁷¹⁶ Heroikus munkájukat dicséri az akkor még csak ötödik éve működő egyesületnek az estszámokhoz cseppet sem igazodó alulreprezentált járműparkkal véghez vitt helytállásuk.

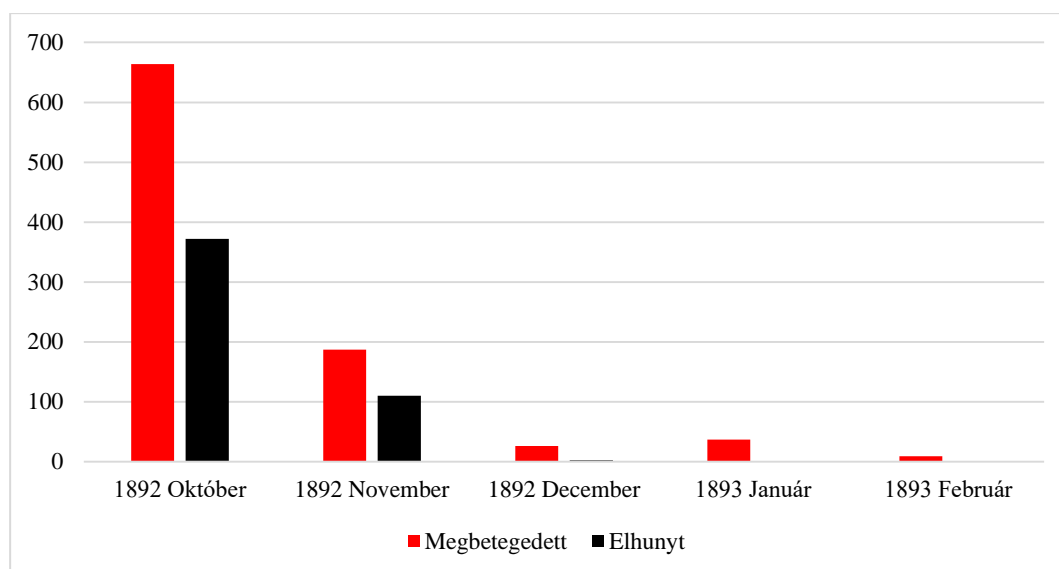
⁷¹⁷ Őrsvezetői jelentés az ügyeletes szolgáltnak és a tartalékos kocsinak szóló csengő meghibásodásának tárgyában. HU BFL X.201.a 1-10. kötet. A BÖME őrségi naplója 1892. július 8. – 1893. január 10. 1892. július 15.

⁷¹⁸ Érdekességgként itt megjegyzendő, hogy a mentési kapacitás bővítésének céljából 1896-ban egy tricklit is vásároltak 300 forint értékben.

A BÖME 1896. évi számadása. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek.

⁷¹⁹ E speciális darabok szívósan tartották az árukat, a Kölber Testvéreknél megrendelhető modellek a legdrágább lovasfogatú betegszállító járművek voltak. Az egyesület az egyik ilyen darabot 1906 őszén 3600 koronáért vásárolta.

Gumikerekű Landauer mentőfogat vásárlásának kimutatása 1906-ból. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1904-1907. évi főkönyve.

43. ábra. Az 1892-1893. évi fővárosi kolerajárvány adatai.⁷²⁰

Forrás: GÖNCZI AMBRUS: 2007.120. p.

Mint azt a korabeli felmérések jelezték, a járvány gyors elterjedése egyértelműen a zsúfoltsággal, rossz lakás- és higiéniai viszonyokkal volt összefüggésben. Fertőzöttség és mortalitás tekintetében az akkor még csak három kerülettel rendelkező budai oldal messzemenően védettebb volt, mint a folyó túlpartján lévő városrész. Ott is a legsűrűbben lakott VI., VII. és VIII. kerületek lakói voltak a legveszélyeztetettebbek, ahol a legzsúfoltabb otthonok és pincelakások kiugróan magas száma mutatta a pesti oldal egyes városrészeinek nyomorát. E kerületek lakóinak, kiknek legtöbbször munkás vagy kispolgár volt, szociális helyzetükön túl a szűretlen Duna-víz közcsapokról történő fogyasztása is rontotta esélyeiket. Minden harmadik megfertőződött napszámos és csak 35 százaléka élte túl a fertőzés gyöttrő tüneteit. Demográfiai hatását tekintve a gyermekkorúak 10, az idősek kb. 20 százalékát tették ki a fertőzötteknek, a 20 és 50 év közötti korosztály a 70 százalékát adta⁷²¹

Budapest mentőinek az 1892. évi járvány idején tanúsított teljesítménye mai szemmel nézve is példaértékű. Helytállásukat a fővárosi közgyűlés vasérmekkel jutalmazta, melyek erkölcsi súlyukat tekintve az arannyal voltak egyenértékűek. Így a mentők jutalomosztó bizottsága 1892-től kizárólag a legnagyobb teljesítményt elérőket honorálta e rangos kitüntetéssel.

8.9 SZÜLÉSZETI, NŐGYÓGYÁSZATI ESETEK ELLÁTÁSA

KOVÁCH ALADÁR főparancsnok, a BÖME majdani igazgatója a *Gyakorlati útmutató mentők használatára* c. oktató anyagában írta le először a mentő-medikusoknak szánt *Különleges bántalmak* c. fejezetben a szülészeti és vérző nőgyógyászati esetek ellátását. Mivel a mentők többnyire a szülés végére értek a helyszínre, így helyszíni tevékenységük a köldökellátásból, majd az anya és gyermekének kórházi beszállításából állt: „Szülészeti eseteink tulajdonképpen csak betegszállítások, minthogy egyrészt bármily gyorsan közlekednek is járműveink, mégis rendszerint már csak a befejezett szülési actushoz érünk s a legtöbb esetben már a köldökzsinórt

⁷²⁰ 1892 szeptembere és 1893 márciusa között 935 fő betegedett meg, közülük 505 fő vesztette életét.

⁷²¹ GÖNCZI AMBRUS: 2007.121. p.

lekötve és a méh-lepényt megszületve találjuk...”⁷²² Vérző nőbetegeiket az aszeptikus sebellátás szabályainak megfelelően tamponálva szállították el a fogadóképes intézménybe.⁷²³ További hasznos esetellátási protokollt közölt a *Mentők Lapjának* 1890. évi számában SZABÓ DÉNES egyetemi magántanár, a *Mentő eljárások szülészeti és nőorvosi bajokban* címmel.⁷²⁴ Cikkének bevezetőjében a szerző is ritka mentőesetnek tartja a szülészeti és nőgyógyászati eseteket, de ha csak azt a néhány mentőesetet sikerül útmutatásai alapján ellátni, már akkor megérte a gazdagon összeállított tanulmány ismertetése: „A szüléset és nőgyógyászat körében tulajdonképpen ritka az oly eset, melyben rögtön szükséges a segély, de nem ritkán találkozni azon jelenségekkel, hogy pl. napokig vérző nő a maga vagy környezetének pillanat alatt kifejezett aggodalmában, rögtön segélyt kér.”⁷²⁵

Útmutatásai alapján a nem légző halottnak látszó újszülöttek élesztésekor a szájából történt nyák és magzatvíz eltávolítása után bőringereket (paskolás) alkalmaztak. Mellkasi kompressziókat akkoriban még nem végeztek, az újraélesztés a lélegeztetés elindítása volt. Súlyosabb esetben, asphyxia livida kapcsán a magzat légzését meleg, majd hidegvízbe történő bemártásokkal igyekeztek elindítani. A legsúlyosabb légzési elégtelenségben, asphyxia algida (halvány álhalott) esetében a magzatot már mechanikus lélegeztetési eljárásoknak vetették alá. Többnyire a SCHULZE-féle lóbálást, ritkább esetekben a MARSHALL HALL-féle eljárást alkalmazták.⁷²⁶ A testszerte kiterjedő eclamsziás (görcsölő) nőbetegnél a beteg fogainak és nyelvének védelme érdekében fogai közé vászondarabbal körütekert főzőkanalat helyeztek. Tüneti kezelés gyanánt kloroform belélegeztetésével és szubkután (bőr alá) adott morfiummal csökkentették görcseit, biztosították nyugalmát, majd kórházba szállították. Ez utóbbi, az anya és magzatának életét súlyosan veszélyeztető esetben a helyszíni szülésvezetést már meg sem kísérelték. Alhasi görcsök esetén narkotikumokat adtak, a beteg hasára priznic-borogatást, vérzés esetén jégtömlőt helyeztek.

Nehézlégzés esetén étert, moschust (pézsmát) és bort adtak a betegnek, törzsére és végtagjaira mustárpépet helyeztek. Nyugalma biztosítása érdekében szubcutan morfiomot kapott. Kivérzett betegetüket takarókkal melegítették, szív működést „izgatókkal” ingerelték (forralt bor, rumos tea, feketekávé). Enyhébb esetben a vérvesztéséget meleg leves és tej adásával pótolták. Súlyosabb esetben ruhába burkolt forró vizes kőkorsókat, forró téglát helyeztek a beteg ágyába, bőre alá 5-10 percenként étert fecskendeztek. Autotranszfúzió gyanánt a lábait felpolcolták, de ha kellett alsó végtagjait és még karjait is szoros pólyamenetekkel szorították el,⁷²⁷ hogy a perifériákról a vér mennyisége az agyhoz és szívhez eljusson. Betegük karjába (vena mediana antebrachii) bejuttatott injekció formájában forralással sterilizált élettani konyhasóoldatot fecskendeztek.⁷²⁸ Mentőknek a bőr alá

⁷²² STRIHÓ: 1897. 272. p.

⁷²³ Közterületen született gyermek és édesanyja mentőellátása. HU BFL X.201.a 1-10. kötet. A BÖME őrségi naplója 1892. július 8. – 1893. január 10. 1892. július 26.

⁷²⁴ SZABÓ DÉNES: Mentő eljárások szülészeti és nőorvosi bajokban. *Mentők Lapja*, 2. évf. 6. sz. 162-181. p. Összefoglaló munkájában az álhalál újszülötteknél, görcsök, hirtelen rosszullét, ájulás, elkékülés, hirtelen halál a terhesség és a szülés alatt, továbbá helyszíni szülésvezetés és különböző nőgyógyászati vérzések felismerése, ellátásuk szerepelt.

⁷²⁵ *Mentők Lapja*, II. évf. (1890) 6. sz. 11. p.

⁷²⁶ DEBRŐDI GÁBOR: *A magyarországi mentésügy története (1769-2012)*. Készült a szervezett magyarországi mentés 125. évfordulóján. Magyar Oxyologiai Társaság, Budapest, 2012.

⁷²⁷ KÖRMÖCZI EMIL: Az elvérzési halálról és annak meggátolásáról. *Mentők Lapja*, 6. évf. 1908. 11. sz. 189-191. p.

⁷²⁸ A sósvizes infúziókról. *Mentők Lapja*, 4. évf. 1906. 6. sz. 88. p.

fecskendezést, szükség esetén az oldat végbélen keresztüli beöntését javasolták.⁷²⁹ Az anya hirtelen halálakor azonnal el kellett végezni a császármetszést: „*Ha a szerencsétlenül járt terhes (élő, életképes magzattal) nem hal meg rögtön, akkor a közelgő halált megelőzve, siessenek a mentők a terhes beszállításával a szülő osztályra; rögtön halálnál erre idő nem jut, a császármetszést azonnal kell végezni.*”⁷³⁰

Kitolási szakban talált szülőnőn az aseptikus sebellátási gyakorlatnak megfelelően a szülést le kellett tudniuk vezetni. A magzat megszületését követően a köldökzsinór lüktetésének megszűntét megvárva a zsinórt elvágták, a magzatot ruhába csavarták, majd anyjával együtt kórházba vagy otthonukba szállították őket. Helyszíni szülésvezetéskor a fertőzések elkerülése végett tudatosan nem végeztek gátvédelmet, ugyanis az anya genitáliáit nem érinthették meg. A gátvédelem hiánya viszont egyes esetekben súlyos sérüléseket eredményezett, ám még így is egyszerűbbnek tartották a sérülések utólagos kórházi sebészeti ellátását, mint kockáztatni az anya szepszikus fertőzését és elvesztését. Medencevégű szülésvezetésnél a méhre gyakorolt nyomással, ill. az alsó végtagok megszületésekor azokat az anya hasa felé húzva segítették a magzat fejének megszületését. Lepényi szakban, a magzat megszületését követő fázis egyes eseteiben méhösszehúzót, ergotint fecskendeztek az anya bőre alá. Enyhébb esetben a hasfal óvatos dörzsölésével siettették a lepény megszületését. A szeméremrésnek vérzéssel járó sérüléseikor jódos fedőkötést helyeztek fel. Méh és a hüvely vérzéseinél a hüvely és a méh izomzatának összehúzódását fokozó oleum martisba (vasklorid-oldat) mártott labdacsokat és jódos gézzel történő tamponálást alkalmaztak.⁷³¹

8.10 MÉRGEZETTEK ELLÁTÁSA

A BÖME táskáinak felszerelése a minden mentőhívásnál alkalmazhatóság elvei szerint lettek összeállítva. Munkájukat figyelve a rokonszakhák képviselői is igyekeztek tanácsaikkal segíteni kollégáikat. TÓTH LAJOS egyetemi tanár a *Mentő-eljárások mérgezések eseteiben* című írásában a különböző mérgezőtípusokról és azok specifikus gyógyeljárásairól értekezett. Tanulmányának VII. zárófejezetében, a *Mentőtáska mérgezésekhez* a mérgezés eseteire

⁷²⁹ A szerző a bőr alá történő fecskendezést és az azt követő masszírozást is említi, melynek segítségével a szöveteket a szív irányába igyekeztek a sóoldatot eljuttatni. Megjegyzendő, hogy az intravénás beavatkozás e korban még ritka, egyedi esetnek számított.

⁷³⁰ *Mentők Lapja*, 2. évf. 1890. 6. sz. 170. p.

⁷³¹ A Momburg-féle hasleszorításról. *Mentők Lapja*, 9. évf. 1911. 4. sz. 57. p.

Klinikai körülmények között csillapíthatatlan vérzéskor, életmentő eljárásként, ha a méhösszehúzó ergotin, valamint a méhdörzsölés és a vérzéscsillapító hüvelyöblítés alkalmazása eredménytelen volt, lényegesen radikálisabb eljárásokat voltak kénytelenek alkalmazni. Az összehúzódásra képtelen méhet a segélynyújtó egyik kezével a hüvely felől behatolva a hasfalnak nyomta, másik kezével a külső hasfal felől a méhet dörzsölte (bimanualis massage). Egy másik eljárás keretében a segélynyújtó kezeinek a korábbival megegyező pozícionálása mellett a méhet összenyomta (bimanualis compressio).

A századfordulón újabb módszerek is helyt kaptak az elvérzéses shock megakadályozásának kezelésében. A MOMBURG-féle módszer alkalmazásakor a beteg alsótestét felemelték (autotranszfúzió), hasi szerveit felfelé, a rekeszizom irányába nyomták, majd a „kiürített” hasfalra gumicsövet helyeztek. A gumicsövet megszorítva igyekeztek összenyomni a hasüregi nagyereket ill. biztosítani – a vér agy és a szív felé áramoltatásával – a beteg életben tartásához szükséges vérmennyiséget. A kellemetlen tünetek és a fájdalom miatt a megszorított gumicsövet csak percekig lehetett alkalmazni. A szülés utáni vérzéses nőgyógyászati eseteknél is bevált módszert továbbfejlesztve RIESMANN ún. aorta-leszorítót készített. A fogantyúval ellátott falapot, mely a csigolyák alakjához illeszkedik az orvos 2-4 harántujjal a köldök fölött addig nyomta a beteg hasfalán keresztül a gerincoszlophoz, ameddig a combi (femorális) artéria lüktetése abba nem maradt. A kompresszió öt percig tartott, az új eszköz egyik előnye volt, hogy bábatanulók és bábák is alkalmazhatták.

összeállított speciális táskák rendszeresítését javasolta. Az angliai W. MURREL részletesen felvázolta annak tartalmát, amelyben gyomorszivattyú vagy a kezdetlegesebb tölcserrel kombinált gumicső, Pravaz-féle fecskendő különböző méretű gyomormosó katéterekkel szerepelne: „Miután a mérgezések körüli mentő eljárásnál legnagyobb súly fektetendő, hogy az első segély mielőbb megadassék, mely célra pedig okvetlenül megkívánatik, hogy a szükséges eszközök és a legfontosabb szerek (ellenmérgek, hánytatók stb.) szükség esetén rögtön kéznél legyenek: ennél fogva igen kívánatos, sőt szükséges, hogy azon eszközök és szerek, melyekre mérgezéseknél segélynyújtás céljából leginkább szükség van, célszerűen megválasztva mindenkor készenlétben álljanak. Ezen célra szolgálnak a mentőtáskák, melyek Angliában a rendőrségnél, kórházakban, de magánorvosoknál is használatban vannak mérgezések ellen.”⁷³² Toxikológiai esetekhez gyógyszeres terápiát is ajánlott, mely 1-2 grammos Zincum sulfuricumot (rézszulfát), az Ipecucanha port és a rendkívül agresszív hánytatót, az Apomorphinum hydrochloricum 0.5%-os keverékét találta a legmegfelelőbbnek. Ezeken kívül konyakot, étert, ammóniát, feketekávé, arzén-antidotumot, ecetet, klórhidrátot, terpentinolajat, magnéziumot,⁷³³ csersavat, kloroformot javasolt. A medikáció további részeként amyl-nitritet kapszula formában, kénsavas atropinoldatot, 1 %-os sósavas morfiumot, 1%-os sósavas pilocarpint. Szíverősítőnek digitalis oldatot, továbbá nátrium- és magnézium-szulfátot és aqua calcis saechloratot.⁷³⁴

A mentők mérgezési eseteiket kiemelten kezelték. A bejelentést követően az őrsvezető (ma mentésvezető) a leggyorsabban közlekedő mentőegységet, az autóbilt volt köteles riasztani.⁷³⁵ A helyszínen nem a mérgezést előidéző anyag meghatározása, hanem a mérge által okozott tünetek csökkentése, súlyosabb esetben a beteg életfunkcióinak biztosítása volt a cél.⁷³⁶ Mérgezési eseteik kiemelkedően magas száma miatt a mentők oktatási anyagának egyik gerincét képezte a toxikológiai vonatkozású mentőesetek részletes ismertetése és ellátásának begyakorloltatása.⁷³⁷ Sőt, a laikus elsősegélynyújtóknak rendezett ingyenes tanfolyamaikon is szerepet kapott a téma ismertetése.⁷³⁸

A helyszínre kiérkezve az eszméleténél lévő beteget rézszulfát oldattal hánytatták, ennek hatástalansága esetén a radikálisabb apomorphin nevű hánytatószer alkalmazták, melyet az orvos betegének bőre alá fecskendezett.⁷³⁹ Mivel ez utóbbi heveny szívgyengeséget okozott, az ellátónak szíverősítőket kellett készenlétbe helyeznie. Gyermekek és szívbetegek nem kaphatták. A mellékhatásaként fellépő gyengüléses rosszullétkor a beteg szubkután koffein, kámfor vagy éter injekciókat kapott, gyengébb lefolyás esetén feketekávé, konyakot itattak vele. A BÖME gyakorlatában a hánytatást rendszerint gyomormosás követte, itt az egyszerű

⁷³² *Mentők Lapja*, 3. évf. 1891. 3. sz. p. 28.

⁷³³ Sósavmérgezett szuicidnak magnézium-hidroxid adása. HU BFL X.201.a 1-10. kötet. A BÖME őrsei naplója 1890. július 31. – 1890. december 31. 1890. augusztus 11.

⁷³⁴ LÖBL VILMOS: A hevenymérgezések első kezelése. *Mentők Lapja*, 6. évf. 1908. 8. sz. 141-143. p.

⁷³⁵ GLUDOVÁZ KÁROLY: Automobil a mentőszolgálatban. *Mentők Lapja*, 2. évf. 1904. 12. sz. 5-6. p.

⁷³⁶ 1913-ban aggasztó mértéket öltött a gyermekek marólúg mérgezéseinek száma, mely évről-évre növekedett. A mérgezés súlyos nyelőcsőszűkületet okozott. A Bródy Gyermekkorházban 1900 óta 371 lúgmérgezést regisztráltak. A Stefánia Gyermekkorházban 1880-tól 1900-ig 208 lúgmérgezett gyermeket kezeltek, a mérgezetek többsége 3 év alatti volt. A gyermekek szüleinek nagy része a munkásbiztosító pénztárak tagja volt, így annak elemi érdeke volt a helyzet megoldása. A természettudósok 1913. évi vándorgyűlése kérte a belügyminisztert, hogy rendeletben tiltsa meg a lúgkőnek és lúgkővet tartalmazó oldatok fűszerüzletekben történő árusítását. Árusítása ugyan azon kautélák mellett történjen, mint más egyéb mérgeké.

⁷³⁷ TÓTH LAJOS: Mentő-eljárások mérgezések eseteiben. *Mentők Lapja*, 2. évf. 1890. 12. sz. 355-363. p.

⁷³⁸ KOVÁCH ALADÁR: Mit tegyünk mérgezéseknél? *Mentők Lapja*, 2. évf. 1904. 10. sz. 1. p.

⁷³⁹ A rézszulfát oldat 2%-os oldatából 1-2 evőkanállal adták a betegnek, ami percek alatt hányást okozott.

tölcséres eljárást alkalmazták.⁷⁴⁰ Erőszakos, görcsös betegeknél az ékrendszerű csavaros szájtérpesztő is előkerült, eszméletlen betegeiket a beavatkozáshoz fekvő testhelyzetben, ágyról lelógó fejjel pozícionálták. Ha szájon át nem volt megoldható a gyomormosócső levezetése, akkor az orrgaraton át, pszichiátriai betegek táplálásakor használt gumicsővel végezték a beavatkozást. A gyomormosó gumicsövet glicerinnel, vérbő vagy felmart garat esetén szeszám olajjal kenték be.⁷⁴¹

Nagyobb felmaródás esetén – a perforatio elkerülése végett – sem hánytatást, sem gyomormosást nem alkalmaztak. Statisztikai adatok szerint a mérgezések riasztóan nagy hányada, 65%-uk marólúgmérgezés volt,⁷⁴² mely legtöbb áldozatát öngyilkos háztartási cselédek⁷⁴³ és a kisgyermekek közül szedte.⁷⁴⁴ Alkaloida és foszformérgezéseknél⁷⁴⁵ a langyos gyomormosó-folyadékhoz kálium-permanganát oldatot keverték.⁷⁴⁶ Mérgek eltávolítására hashajtást (keserűvíz, ricinusolaj), sőt beöntést is alkalmaztak. Mérgezési eseteik között, különösen a melegebb hónapokban az ételmérgezés különböző formáival találkoztak.⁷⁴⁷ Eszméletvesztés közeli állapotban a beteg öntudatát bőrízgatással, hidegvizes lepedőbe csavarással, bőrének paskolásával stimulálták. Légzését hideg vizes leöntésekkel, mustárpapír felhelyezésével igyekeztek megtartani. Eszméletleneknél a SILVESTER-féle mesterséges lélegeztetést alkalmazták. Ennek időtállóságát mi sem bizonyítja jobban, minthogy a HENRY ROBERT SILVESTER által 1858-ban kidolgozott eljárást a BÖME jogutódja, az Országos Mentőszolgálat még az 1950-es években is alkalmazta.

⁷⁴⁰ Gyomormosáshoz rendszeresített eszközök (gyomormosó csövek, összekötő üvegcsövek) átvétele kapcsán kiállított számla a Budapest Székesfőváros Községi Műszerüzeme és Kórházi Anyagraktárától. HU BFL X.201.C.2. kisdoboz. Számviteli iratok, 1918. december 30.

⁷⁴¹ Eseteik gyakoriságát is mutatja, hogy a főváros mentőegységei 1908-ig közel 1000 esetben végeztek helyszíni gyomormosást, és okulva a kellemetlen tapasztalatokból, később minden esetben ujjvédőt használtak. Budapesten az egyesület 300 mérgezési esetet látott el évente, így sok mentő orvos, mint leendő vidéki orvos hatalmas gyakorlatra tett szert.

⁷⁴² Marólúg mérgezett ellátása. HU BFL X.201.a 1-10. kötet. A BÖME őrségi naplója 1890. július 31. – 1890. december 31. 1890. augusztus 1.

⁷⁴³ SEBŐK ZSIGMOND: Öngyilkosságok. *Mentők Lapja*, 2. évf. 1904. 8. sz. 4-5. p.

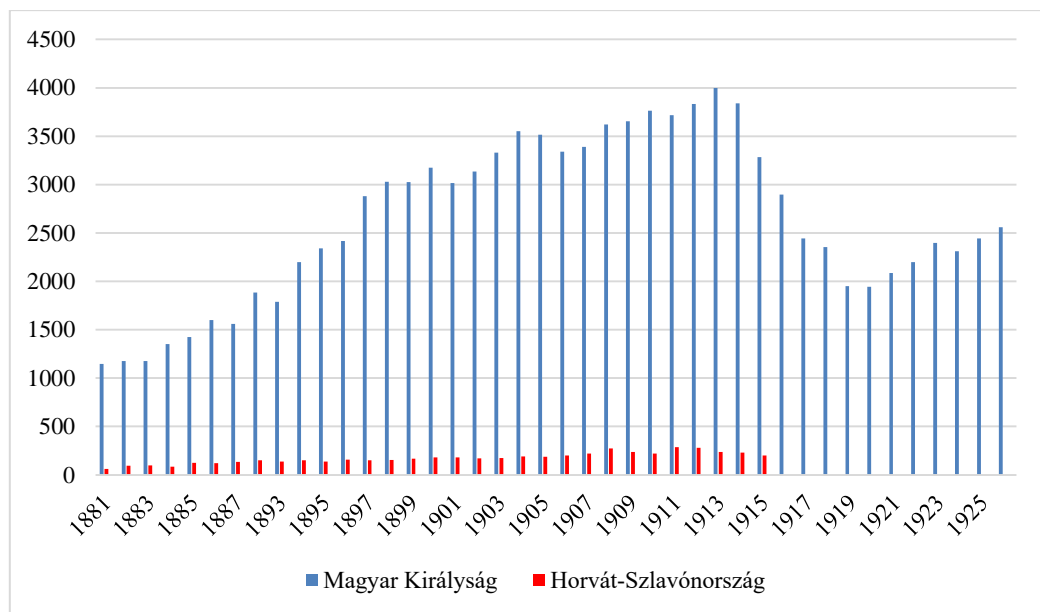
⁷⁴⁴ LÖBL VILMOS: A marólúg-mérgezésekről. *Mentők Lapja*, 2. évf. 1904. 4. sz. 3. p.

A mérgezések száma Budapesten ijesztő mértékben megnőtt 1910-re. 1909-ben a vétlen és suicid esetek 831-re rúgtak, 1910-ben pedig 1335-re emelkedtek. Nagy részük nő volt, kik – ahogyan az akkori szaksajtó említette – az „alacsonyabb néposztályokhoz” tartoztak. Leggyakrabban marólúgot ittak, ám 1910-re megszorodtak a gyógyszermérgezések is (morphium, veronal, sublimat és az opiumtartalmú pantopon). Az 1910. évi 1335 mérgezés a következőképpen alakult: 194 esetben marólúg, 36 esetben maró savak (sósav, kénsav, karbolsav), 841 esetben bódítóak (morphium, ópium, veronal, alkohol), 63 esetben egyéb mérgek (sublimat, foszfor, atropin), 37 esetben mérges gázok (világítógáz, pirszénkályhák szénkályháza), 164 esetben ételmérgezések (kolbász, gomba, konzerv). A foszfortartalom óta a gyógyszerekkel és a bódító mérgekkel történt mérgezések száma emelkedett ugrásszerűen. Az 1335 mérgezett közül 1268 beteget szállítottak kórházba a mentők.

⁷⁴⁵ A fehér foszfor eltávolítása. *Mentők Lapja*, 8. évf. 1910. 11. sz. 184. p.

⁷⁴⁶ LÖBL VILMOS: Gombamérgezések. *Mentők Lapja*, 8. évf. 1910. 11. sz. 180-183. p.

⁷⁴⁷ LÖBL VILMOS: Étél- és metylszesz-mérgezésekről. *Mentők Lapja*, 10. évf. 1912. 1. sz. 175. p.

44. ábra. Az öngyilkossági ráta alakulása a Magyar Királyságban 1881-től 1926-ig
Forrás: *Magyar Statisztikai Évkönyvek 1881-1926*.⁷⁴⁸

Némi bizakodásra adhatott okot a fenti táblázatot elemezve 1914-től az öngyilkosságok számának látványos csökkenése hazánkban. Mint utólag kiderült kérészetű volt a biztató tendencia, mert az 1921. évtől ismét a biztos emelkedés jelei mutatkoztak. Hogy mindennek mi lehetett az oka, azt korának nemzetközi hírű, orvos végzettségű egészségügyi statisztikusa, SAILE TIVADAR az alábbiakkal indokolta: „*A világháború számos elkeseredett, önmagával meghasonlott ember figyelmét terelte el önmagáról, az ő kicsiny – de neki fontos – bajairól és megakadályozta az öngyilkosságot.*”⁷⁴⁹ Ténymegállapításán túl felfigyelt a világháború végét követő női öngyilkosok számának emelkedésére, melyet kilátástalan helyzetükkel, özvegyiségük súlyával, csalódásaikkal és megnövekedett anyagi gondjaikkal hozott összefüggésbe. E tendencia különösen a vesztes hadviselő országoknál volt meghatározó.

Mérgezett szívbetegeket takarókkal, meleg vizes üvegekkel melegítettek, majd feketekávé, teát és alkoholos italokat itattak velük. Súlyosabb esetben koffein, kámfor és éter injekciókat adtak szubkután.⁷⁵⁰ Fájdalomcsillapításra ópiumot, morfiút, nyugtatása céljából morfiút vagy hioscint kapott a beteg.⁷⁵¹ Felmaródáskor bevonókat, tejet, tojást, olajos

⁷⁴⁸http://konyvtar.ksh.hu/index.php?s=kb_statistika&fbclid=IwAR3J7eA3XxD0FWdH1DMcjHG1TYZwtJRbvTMPIdDVbskTNIxVfNFrDzD-IeQ#kb_statistika_szakstatistikak Letöltés: 2020. november 23.

⁷⁴⁹ SAILE TIVADAR: Az európai államok népmozgalma a háború után (III). *Statisztikai Szemle*, 2. évf. 1924. 7-8. sz. 266. p.

⁷⁵⁰ Éter injekció szubkután adása belgyógyászati mentőesetnél. HU BFL X.201.a 1-10. kötet. A BÖME őrségi naplója 1890. július 31. – 1890. december 31. 1890. augusztus 2. Az eset dokumentációja során nemcsak az ellátó személyzet, hanem a mentőkocsi és a kivitt mentőtáska száma is feltüntetésre került.

⁷⁵¹ A narkotikumok használata már a XX. század első éveiben ijesztő méreteket öltött. 1910-ben a világon összesen 21 millió métermázsa ópiumot állítottak elő, húsz évvel korábban e mennyiségnek még a felét sem használták fel. Míg 1881-ben az USA-ban 3000 ópiumszívó volt, 1910-ben csak New Yorkban és San Franciscóban 40 000 ópiumszívót tartottak számon. Európában, Angliában már a XIX. század harmincas éveiben, Franciaországban az 1889. évi világkiállítás idején öltött tömeges méreteket. Marseillesben és Toulonban gombamód terjedtek el az ópiumbarlangok, melyeket a Tonkinból (Észak-nyugat Vietnám) hazatérő katonák alapítottak. Párizsban morfiumbefecskendező intézet működött. Németországban kevésbé volt elterjedt, Berlinben és Hamburgban is működtek befecskendező intézetek, de illegálisan. A németeknél divatként hódoltak az előkelő körök a narkotikumok fogyasztásának. Élelmes ékszerészek kicsiny fecskendőket készítettek, melyeket ékszerek alá

emulziókat és jéglabdacsoakat nyeltek, a felszívódás és oldódás megakadályozására tannint (csersav) adtak. Maró mérgek nyelésekor nem hánytattak, az ellátás első lépése a gyomormosás volt. Injekció által történt öngyilkosság vagy baleset esetén a mentők tehetetlenek voltak. Egyetlen lehetőségként az érszakasz és a szövetek környékének bemetszéseiből állt, majd szívókészülékkel igyekeztek a beinjektált anyagot eltávolítani. A morfin, dionin és strichnines öngyilkosokat egytől-egyig elveszítették. Inhalációs mérgezetteiket⁷⁵² a friss levegőre vitték, szükség esetén a SILVESTER-féle mesterséges lélegeztetést alkalmazták.

Infúzió alkalmazása a korai mentőgyakorlatban még csak kísérletként, egy-egy alkalommal fordult elő. Közömbösítés gyanánt savmérgezéskor lúgos, lúgmérgezéskor savas anyagokat itattak. Nadragulya okozta atropin-mérgezéseknél morfiomot adtak subcutan, kokainmérgezés esetén amylnitrit párna impregnált készítményét lélegeztették be. A hatékonyabb betegellátás érdekében KOVÁCH ALADÁR igazgató főorvos mobil ellenmérge-szekerényt állított össze. Az általa rendszeresített gyógyszereken és technikai eszközökön kívül immár leforrasztott fiolákban steril injekciós készítmények is segítettek a mentőket helyszíni tevékenységükben. Az 1910-es évektől a vegyileg ható „ellenmérgek” idejétmúltakká váltak, a toxikológiai eljárások új irányt vettek.

8.11 TÖMEGES BALESETI RIASZTÁS, TEENDŐK TÖMEGES KÁRHELYEN

Hazánk az 1867. évi osztrák-magyar kiegyezést követően példa nélküli gazdasági és társadalmi változáson ment keresztül. Nagyvárosai közül Budapest a kontinens egyik legdinamikusabban fejlődő városává vált, lakossága a századfordulón elérte 800 000 főt. Ám a hirtelen kibontakozó fejlődés egyik velejárójaként városi forgatagaiban mindennaposokká váltak a karambolok,⁷⁵³ gázolások, üzemi, villamos- és vonatbalesetek.⁷⁵⁴ Különösképpen igaz volt ez a városszerte zajló köz-, és magánépítkezésekre,⁷⁵⁵ valamint a külvárosokban terjeszkedő ipartelepeken történő balesetekre.⁷⁵⁶ A fejlődésnek szomorú velejárójaként a korabeli mentésszervezés egy újabb baleseti mechanizmussal, a tömeges baleset fogalmával találta magát szembe. KRESZ GÉZA a tömeges balesetet a következőképpen definiálta: „*Tömeges szerencsétlenség alatt – vonatkozásban az első segélynyújtásnál - oly véletlen eseményt értünk, melynek alkalmával több ember életét, testi épségét súlyos veszély fenyegeti.*”⁷⁵⁷ Így a mentőegyesület vezetősége részletes végrehajtási utasítást dolgozott ki, amely a *Különös szabályok* c. utasításban látott napvilágot 1890. április 20-án, amit a választmány ülése 1890. október 21-én fogadott el. Tömeges baleseten értették azt, amikor egyszerre egy baleseti helyszínen egyidőben három személynél többen sérültek meg, szenvedtek egészségkárosodást.⁷⁵⁸

lehetett elrejtteni. Az angol úrinők különösen kedvelték az ópiumos, morfiomos és kloroformas csokoládépasztillákat.

⁷⁵² MINICH KÁROLY: A szénélegmérgezésről. *Mentők Lapja*, 3. évf. 1905. 11. sz. 1-3. p.

⁷⁵³ Automobil balesetek. *Mentők Lapja*, 7. évf. 1909. 1. sz. 13. p.

⁷⁵⁴ SEBŐK ZSIGMOND: A vasúti tömeges szerencsétlenségek Budapesten és környékén 1890 óta. *Mentők Lapja*, 23. évf. 1931. 12. sz. 256-258. p.

Vonat által elgázolt, amputált karsérült mentőellátása. HU BFL X.201.a 1-10. kötet. A BÖME őrségi naplója 1892. július 8. – 1893. január 10. 1892. július 16.

⁷⁵⁵ S. ZS: Az építkezési katasztrófák. *Mentők Lapja*, 9. évf. 1911. 10. sz. 142-143. p.

⁷⁵⁶ LÖBL VILMOS: Pár szó az ipari balesetekről. *Mentők Lapja*, 2. évf. 1904. 5. sz. 4. p.

⁷⁵⁷ STRIHÓ: 1897. 137. p.

⁷⁵⁸ Utasítás tömeges szerencsétlenségek esetére. *Mentők Lapja*, 2. évf. 1890. 5. sz. 151-155. p.

Az utasítás értelmében a tömegest felíró őrsvezető (ma mentésvezető), miután rögzítette az esetet, megkongatta a mentőállomáson elhelyezett harangot, így tudatta az épületben tartózkodókkal a rendkívüli eseményt. Ezt követően a telefonnal rendelkező mentődolgozókat felszólította az azonnali szolgálattételre. Akinek nem volt telefonos elérhetősége, azt az erre rendszeresített formanyomtatvánnyal értesítette.⁷⁵⁹ Miután riasztotta az állomást és elrendelte a kivonulást, telefonon értesítette az igazgatót és az igazgatóság tagjait, majd a legközelebbi kórházakat és a Pesti Tudományegyetem sebészeti osztályait. A már akkor is gyakori vaklármák miatt igyekeztek a tűzoltóságtól és a rendőrségtől további információt begyűjteni tömeges baleset bejelentése esetén. Személyes bejelentés esetén a bejelentőt mindaddig a mentőállomáson tartották, míg be nem bizonyosodott annak valós tartalma.

Kivonuláskor az ellenőrző orvos vezetésével a mentőszemélyzet fele (2 fő), a kaszárnnyában lakó szabadnapos mentők (8 fő) és a kisegítő mentőszolgák (2 fő) mentőfogatokkal indultak a helyszínre.⁷⁶⁰ A mentőfogatok három mozgóőrségi kocsis teljes felszerelését tartalmazták (kis- és nagy kötszerszekrények, szer- és kötszertáskák, végtagrögzítő kartonpapír sínek, hordágyak, fáklyák, magnéziumlámpák).⁷⁶¹ A mentőládákat és egyéb mentéstechnikai felszereléseket a mentők, a fogatokat a szolgák és a kocsisok készítették elő. Rendkívül komolyan vették a folyamatos bevezethetőséget, így a Markó utcában a nap minden szakában kivonulásra készen állt egy tömeges baleseti kocsis, melynek lovai az azonnali kivonuláshoz fel voltak szerszámozva. Mivel ekkor még nem volt rendszeresített egyenruha, a helyszín átláthatóságának érdekében a mentők mentősapkát és karszalagot viseltek.

A második mentőcsapattal – az időközben behívott mentőkkel – az egyesületi igazgató vonult a helyszínre, aki felkérhette az útkukba eső kórházak orvosait, hogy az egyesület költségén induljanak a tömeges balesethez. Ezen esetben a doktorokat és a mentőket bérkocsikkal szállították a helyszínre. E járműveket a Váci körút (ma Bajcsy Zsilinszky út) 78. számú ház előtti bérkocsi-állomáson tárolták.⁷⁶² További mentőerők és szállítóeszközök igénybevétele esetén a Kölber Testvérek kocsigyártó üzeme is vállalta a segítségnyújtást. Salétrom utcai üzemükből művezetőjük irányításával 20 mentésre kiképzett szakmunkás indult sérültszállításra alkalmas kocsikkal a kárhelyre. De ha még ez sem volt elegendő, a Szent Rókus Kórház gondnoksága és a mentés iránt mindig is fogékony Magyar Vörös Kereszt Egylet biztosított további kocsikat. Legvégső esetben a mentést vezető egyesületi-igazgató vagy az őt helyettesítő kárhelyparancsnok a fővárosi lóvasutakat is a kirendelhetette.⁷⁶³

⁷⁵⁹ A mentőállomáson külön táblán volt elhelyezve a telefonon is riaszthatók névjegyzéke. A riasztás a laktanyában bentlakó, éppen pihenőnapjukat töltő mentőkre (ma mentőtiszt) és orvosokra is vonatkozott.

⁷⁶⁰ A gyakorlati igényekhez igazodva a századfordulón a tömeges riasztáshoz történő kivonulás némiképp módosult. Az első kocsival kivonuló egyesületi ellenőrző orvos már négy mentővel vonult ki, a következő kocsikhoz a négy ellenőrző orvoson kívül további tíz lakótanyás szigorló orvos (mentő) is csatlakozott. Az egyesület helyben riasztható személyi állományából azonnal öt orvossal és tizennégy mentővel tudott a helyszínre vonulni. A 19 szakember tíz percen belül 40-50 sérült ellátására volt képes.

⁷⁶¹ A BÖME esetfelszerelése 1890-ben 23 db kötszertáskából, 7db nagy és kis mentőszekrényből állt. Korabeli kimutatások szerint teljes egészségügyi felszerelésük 1891-ben már ezer ember ellátására volt elegendő. Készleteik további növekedése folytán, 1897-ben már 1500 fő ellátására megfelelő kötszer állt a rendelkezésükre.

⁷⁶² Levél a bérkocsi állomás esetleges áthelyezése tárgyában. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1894. évi iktatókönyv, 521. iktatószám.

Bérkocsikat kocsihány esetén riasztottak a mentők sürgős eseteikhez. Ez szükségmegoldás volt, s így arra is volt példa, hogy az őrsvezető hivatalát elhagyva vonult a bejelentett helyszínre.

Bérkocsi azonnali riasztása KUN SÁMUEL őrsvezetővel egyéb mentőkocsi híján közterületi összeeséshez. HU BFL X.201.a 1-10. kötet. A BÖME őrségi naplója 1892. július 8.–1893. január 10. 1892. július 22.

⁷⁶³ DEBRŐDI GÁBOR: 116 éve történt. A tömeges baleset fogalma az 1890. évi mentő-szaksajtóban. *Mentők Lapja*, 2. évf. 2006. 10. p.

Nagy hangsúlyt kapott, hogy a mentést mindig egy személy irányítsa. Így az igazgató vagy az egyesületi főparancsnok megérkezéséig az elsőként kivonuló mentőegység orvosa volt a kárhelyparancsnok, aki a mentés koordinációját a rendőrséggel egyeztetve végezte.⁷⁶⁴ A helyszíni dokumentációnál külön ügyeltek, hogy az áttekinthető képet adjon a betegek számáról, személyes adataikról, sérülésükről. A kárhely felszámolását követően a tömeges balesetről jegyzőkönyv készült. A másodpéldányokat a mentőegyesület elnökségének, a főváros tanácsának, a fővárosi rendőrkapitányságának, valamint az egészségügyi intézmények akkori felügyeleti szervének, a Belügyminisztériumnak is elküldték. Jelentésükhöz a halottak és eltűntek névjegyzékét is csatolták.⁷⁶⁵ A tömeges baleset protokolljával foglalkozó *Különös szabályok* 18. pontja zárja a szabályzatot, mely napjainkban is érvényes: „A tömeges szerencsétlenség színhelyéről visszahozott összes szerek megtisztítandók és minden hiányzó avagy megrongált eszköz kiegészítendő, illetőleg kijavítandó s előbbi helyére elrakandó.”⁷⁶⁶

⁷⁶⁴ A kárhelyparancsnok jelölte ki – a sérülteket állapotuk szerint osztályozva – az ellátandók sorrendjét, az ellátás helyszínéül kiválasztott kötözőhelyet, továbbá, hogy mely sérültek kerülnek elszállításra, megnevezve egyben a beszállítás helyéül szolgáló célkórházakat is. Belátása szerint vonhatta be az ellátásba a helyszín lévő rendőri erőket és tűzoltókat.

⁷⁶⁵ A mentőegyesület jelentése az Erzsébet körúti tüntetés kapcsán történt tömeges baleset tárgyában. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1905. évi iktatókönyv, 655. folyószám.

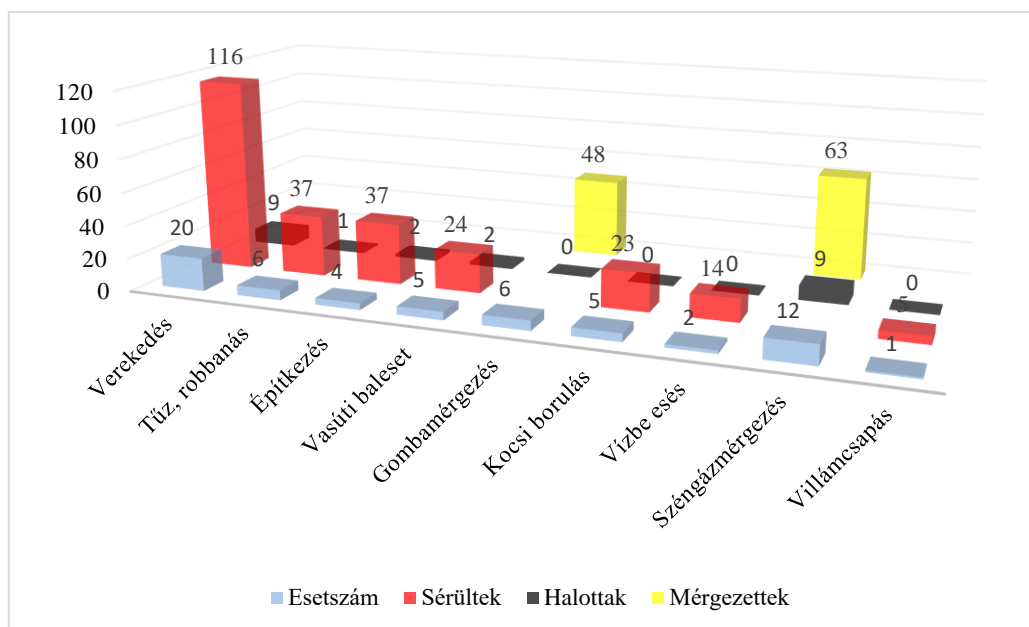
A Mentőegyesület jelentése a dunai, Erzsébet híd alatti tömeges baleset tárgyában. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1905. évi iktatókönyv, 668. folyószám.

⁷⁶⁶STRIHÓ: 1897. 142. p.

MENTŐESET	ESETSZÁM	SÉRÜLÉS	MÉRGEZÉS	HALOTTAK
Verekedés	20	116	-	9
Tűz, robbanás	4	32	-	1
Építkezés	6	37	-	2
Vasúti	5	24	-	2
Gombamérgezés	6	-	48	0
Kocsi borulás	5	23	-	0
Vízbe esés	2	14	-	0
Szengázmérgezés	12	-	63	9
Villámcsapás	1	5	-	0
Összesen	61	251	111	23

4. táblázat. Az első tíz év tömeges balesetei számokban, 1887-1897.

Forrás: STRIHÓ GYULA: 1897. 140. p.

45. ábra. Az első tíz év tömeges balesetei egymáshoz viszonyított arányukban, 1887-1897.

Forrás: STRIHÓ GYULA: 1897. 140. p.

Kezdeti éveik során a verekedésből kifolyólag keletkezett sérülések voltak többségben, ezt követték a tömeges gomba-, és szengázmérgezetek. A főváros-szerte kibontakozó építkezések nyomán az építkezési balesetek sérültjeinek száma növekedett. A tömeges balesetek mortalitása viszonylag magasnak volt mondható, a sérültek és mérgezetek 6,3 százaléka vesztette életét a baleseti helyszíneken 1887 és 1897 között. A halálozáshoz vezető szerencsétlenségek verekedésből és inhalációs mérgezésből kifolyólag következtek be. Érdekességgé megemlítendő, hogy a századfordulón a mentők gyakorlatából még teljességgel hiányzott a kórházi és a beteget beszállító orvos kommunikációja. A mentőorvosok és klinikus kollegáik a gyakorlatban alig érintkeztek egymással. Egységükkel kórházba érve az adminisztratív személyzetnek adták át betegeiket, az esetlegesen megjelenő ügyeletes kolléga csak a beteg felvételéről döntött. A gyakorlatból okulva a mentők a felvételi irodán eltöltött időt a beteg gyors elhelyezésére kívánták fordítani, de mint panaszták, akár a betegágyig is szívesen elkísérték volna betegeiket. Sőt, annak igénye is felmerült, hogy az első kórházi

vizsgálatokba érdemes lenne a beszállító orvost is bevonni, hogy meggyőződjön az általa felállított diagnózis helyes voltáról, s ezáltal, további ismeretekhez juthatna. „*Mindenestre a kétféle működés, a mentői és kórházi úgy fogja legjobban előmozdítani a beteg érdekét, ha képviselőik kölcsönös jóindulattal és előzékenységgel lesznek egymás iránt; a kórházi orvos érintkezzék egyáltalán a mentőorvossal és hallgassa meg referátumát.*”⁷⁶⁷ Mindez így, ebben a formában természetesen nem valósulhatott meg, de sokat segített a Markó utcában rész munkaidőben elhelyezkedő klinikai orvosok és mentőegyesület tartós együttműködése.

* * *

Több mint egy évszázad távlatából talán nem is lehetne teljes vertikumban rekonstruálni a korabeli sürgősségi orvoslás valamennyi eljárását. Így áttekintve a korabeli szakirodalmat és a levéltári esetenaplókban, feljegyzésekben dokumentált eseteleírásokat, törekedtem mégis e terület bemutatására. Munkámat gyakran nehezítette a felületes bejegyzések sora, ami arra enged következtetni, hogy a dokumentáció „veszélyes” kíváncsiakkal szemben nem minden esetben voltak következtetések a kor szakemberei. Ennek ellenére a kazuisztikának, eseteik gyűjteményének még korábban nem ismert sebészeti, belgyógyászati, „élesztési”, mérgezési, pszichiátriai, s egyéb klinikai tünet-együttesek tematizált formáját sikerült feltárni. Egyes eljárásaik mai szemmel nézve elgondolkodtatóak, ennek ellenére a helyes válaszokat keresve végezték beavatkozásaikat. Felkészültségükről elmondható, hogy a korszakban kanonizált, több szakterület által elfogadott eljárásokat alkalmazták. Sok újdonsággal segítettek is a gyakorlati medicinát, így például elsőként bevezetve a steril kiszerezésű injektátumokat, a gyomormosást, a parenterális volumenpótlást (ritkán a vénás hálózatba, többnyire a kötőszövetek közé injektált infúziókat, sós vizet, vagy beöntés formájában alkalmazott folyadékpótlást), fájdalomcsillapítást és a narkózist, „bódítást”. Mindezen túl az újraélesztés során alkalmazott eljárások sokaságát is alkalmazták. Az ellátási protokollok bemutatása terén válik teljes szakmai vertikumban értékelhetővé a századforduló prehospitális gyakorlata, mely a magyarországi mentők munkájának fokmérőjeként is szolgálhat.

9 MENTÉS ÉS BETEGSZÁLLÍTÁS

9.1 BALESETI RIASZTÁS

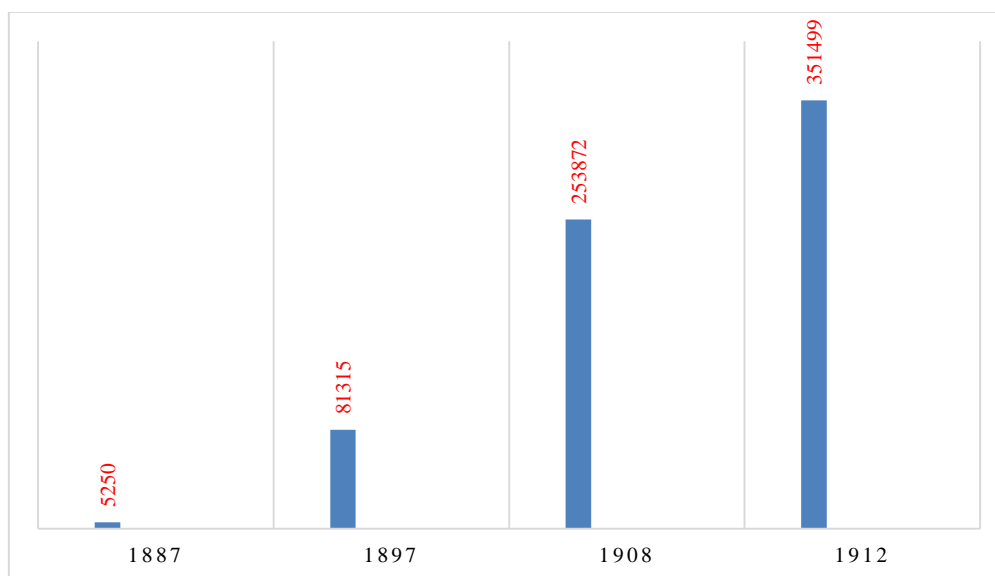
A Mentőegyesület felmérve teljesítőképességének határait, eleinte csak közterületi mentőhívásokhoz igyekezett egységeit eljuttatni. Ez a mai olvasó számára érzéketlennek tűnhet, de egy olyan kényszer szülte megoldásként vált a kezdeti évek gyakorlatává, ami nélkül képtelenek lettek volna egy-két mentőfogatos szolgálatukkal eleget tenni napi kötelezettségüknek. Hiszen már indulásukkor is óriási nyomás nehezedett egyesületükre a főváros közel 800 000 ezer főnyi lakosságának részéről. Pontosan évégett, a betegszállításokat csak engedélyhez kötve teljesíthették. KOVÁCS ALADÁR még egyesületi parancsnokként kiadott rendelkezése nyomán lakásra szóló hívásokat a mentők kényszerűségéből nem vállalhattak.⁷⁶⁸ Sürgős szükség esetén a helyi háziorvos feladata maradt betegeik felkeresése. Később,

⁷⁶⁷ RAJNA NÁNDOR: A mentők és a kórházak. *Mentők Lapja*, 6. évf. 1908. 5. sz. 77-78. p.

⁷⁶⁸ A BÖME örségi naplója 1892. július 8. – 1893. január 10. Lakáshívás teljesítésének tilalma. HU BFL X.201.a 1-10. kötet. 1892. július 29.

kapacitásuk bővítésének eredményeként e helyzet megváltozott, a kényszerű intézkedés csak működésük korai szakaszában volt érvényben.

A kezdeti, napi 20-25 riasztás miatt bővült személyi állományuk és vele együtt fogataik száma is. 1897. évi jubileumi évükben már túl voltak a 81 315. betegellátási és szállítási feladaton, járműállományuk – a kiegészítő segédjárművekkel együtt – 16 db kocsiból állt. Személyi állományuk 1908-ban az orvosokkal, kaszárnyalakó mentőkkel, ápolókkal és kocsisokkal együtt 60 fős volt. Ez további 300 fő önkéntes mentő orvostanhallgató egészített ki. Felszereléseik közül munkájukat segítette 22 db ló, 1 db megrendelés alatt lévő mentőgépkocsi, 23 db mentőszekrény, 58 db kötszertáska és 150 db hordágy. Az év folyamán 19 086 esetben láttak el mentési és betegszállítási feladatot, így fennállásuk óta összesen 253 872 mentőkivonulást teljesítettek.⁷⁶⁹ 1912 májusáig, negyedszázados fennállásukig 351 499 esetben indultak betegeikért.⁷⁷⁰ Az első évtized – évi 10 000 mentőfeladattal számolva – nyolcszoros feladatnövekedést mutat az 1887. évihez képest, jelezve azt a társadalmi igényt, mely munkájukkal szemben megfogalmazódott. A következő évtized végéig (1908) pedig megháromszorozódott az 1897. évihez képest. Eseteik között mindvégig vezető szerephez jutottak a sebészeti és belgyógyászati mentőhívások.

46. ábra. A fővárosi mentők negyedszázados mentési és betegszállítási feladatai számokban kifejezve 1887 és 1912 között.

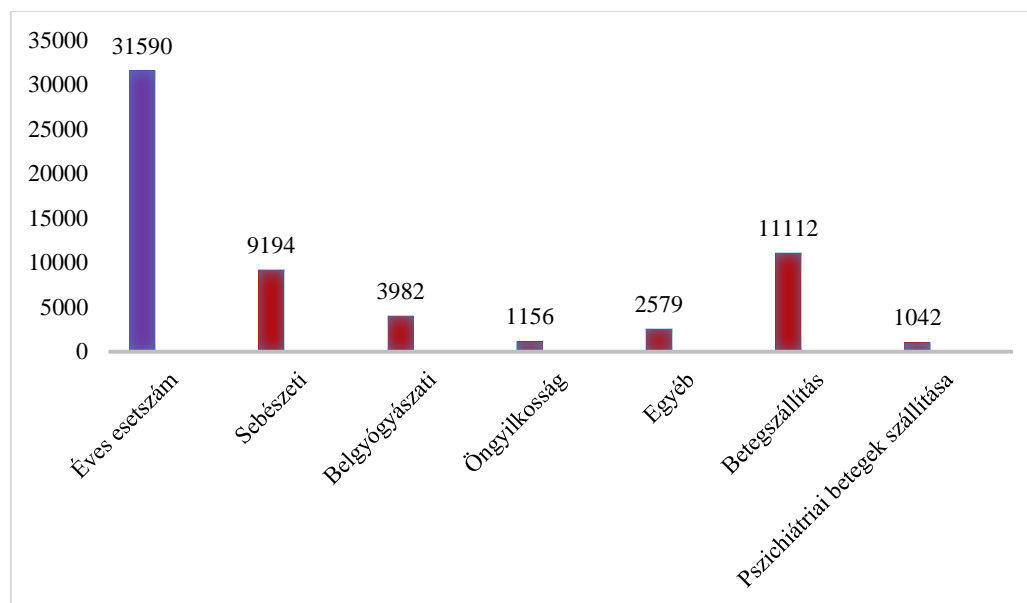
Forrás: KARÁTSONYI JENŐ – KOVÁCH ALADÁR – KERÉNYI BÉLA: A Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület jelentése az 1912. évi működésről. *Mentők Lapja*, 10. évf. 1913. 4. sz. 31-35. p.

Teljesítményük a számok tükrében is jelentős; A 25. jubileumi évükben 31 590 esetben nyújtottak baleseti elsősegélyt, ami napi átlagban 87 esetet jelentett, s minőségét emelte, hogy az év második felétől már csak gépkocsival vonultak ki balesethez. A 31 590 mentőeset közel egyharmada sebészeti (9194), belgyógyászati (3982) és egyéb (2579) eset volt. Öngyilkossági esetről 1156 alkalommal nyújtottak segítséget, akik közül 460 személy még a mentők

⁷⁶⁹ A Mentőegyesület működési adatainak ismertetése GRÓF WENCKHEIM FRIGYESnek Nagylévárdra. HU BFL X. 201.B.1. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1906-1916. 1909. április 15.

⁷⁷⁰ KARÁTSONYI JENŐ – KOVÁCH ALADÁR – KERÉNYI BÉLA: A Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület jelentése az 1912. évi működésről. *Mentők Lapja*, 10. évf. 1913. 4. sz. 31-35. p.
Visszaemlékezés. 1887-1908. A Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület fennállásának XX-ik évfordulója alkalmából. *Mentők Lapja*, 6. évf. 1908. 5. sz. 57-58. p.

kiérkezése előtt életét vesztette.⁷⁷¹ Betegszállítás 11 112 volt, melynek majd egytizede, 1042 pszichiátriai szállítás volt. Eseteik elsődleges okozói ipari balesetek, második helyen verekedések, a harmadikon különféle betegségek, a negyediken öngyilkosságok szerepeltek. A fenti esetek 10 %-ában az alkohol is jelentős szerepet játszott. A halálos kimenetelűek közül az öngyilkosságok,⁷⁷² majd a gázolások⁷⁷³ vezették a mortalitási statisztikát.

47. ábra. A mentőegyesület eseteinek és betegszállítási feladatainak kimutatása az 1912. évben.⁷⁷⁴

Forrás: KARÁTSONYI JENŐ – KOVÁCH ALADÁR – KERÉNYI BÉLA: A Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület jelentése az 1912. évi működésről. *Mentők Lapja*, 10. évf. 1913. 4. sz. 31-35. p.

Baleset bejelentésekor a mentőket a városi telefonközponton keresztül riasztották. Az esetet rögzítő őrsvezető az őrszolgálati helyiségben elhelyezett esetcsengőt működésbe hozta, mely a palotaépület három pontján is jelzett. Riasztáskor a mentők (felsőbb éves, vizsgázott orvosok), ápolók, gépkocsivezetők, kocsisok őrsei szobájában a csengő folyamatosan szólt. Az esethez kivonuló soros ápoló zárta el, jelezve, hogy tudomásul vette a kivonulást. Ha az őrsvezető döntése értelmében automobillal kellett kivonulni – mérgezés, szülés, tömegverekedés, súlyos vérzéssel járó sérülés – a csengő szaggatottan szólt. A mentőkocsi a Markó utcai kapu alá állt, a mentő és az ápoló a csengővel jelt adó őrsvezetőnél jelentkezett, majd a szóbeli tájékoztatást követően fél percen belül kocsijukkal elhagyták a mentőállomást. Amennyiben súlyosabb baleset történt és az őrsvezető több mentőőrség riasztása mellett

⁷⁷¹ Budapesten az öngyilkosok száma folyamatosan emelkedett, a BÖME első huszonöt éve alatt közel 15 000 öngyilkoshoz vonult ki. 1887-ben még alig évi 200 öngyilkos volt a fővárosban, tíz évvel később már 400, 1912-ben meghaladta az 1000 főt. Magyarországon a megfigyelések szerint 100 férfi öngyilkosra 70-75 női öngyilkos esett. Ez az arány a nyugat-európai országokban csak 30 nőt érintett. Életkor szerinti megoszlásban a 20-25 éveseknél volt a leggyakoribb, gyermekek közül a fővárosban átlagosan öt 10 éven aluli gyermek követett el öngyilkosságot. A téli időszakban (nehezebb körülmények) is emelkedett a számuk, ami az év közepéig konstans volt, majd az év végéig csökkent. Az elkövetők közül gyakoribb volt közülük az iskolázott, mint az iskolázatlan. A nők méreggel, a férfiak inkább lőfegyverrel törtek az életükre. Az öngyilkossági kísérletek 15%-a végződött halálosan.

⁷⁷² IVÁNYI ERNŐ: Öngyilkosok. *Mentők Lapja*, 5. évf. 1907. 5. sz. 62-64. p.

SEBŐK ZSIGMOND: Öngyilkosságok. *Mentők Lapja*, 2. évf. 1904. 8. sz. 4-5. p.

⁷⁷³ Forgalmi balesetek statisztikája. *Mentők Lapja*, 10. évf. 1912. 7. sz. 104-105. p.

⁷⁷⁴ Az „egyéb” kategória többnyire a mérgezettet, pszichiátriai betegeket, epilepsziásokat és a közterületen talált résztegeket jelentette

döntött, akkor bekapcsolta az élesebb hangú, ún. riasztó csengőt, mely nemcsak az őrségi helyiségekben, hanem az udvaron, a mentők és ápolók laktanyájában és a folyosókon is szólt. Tömeges baleset esetén az előre kijelölt tartalék személyzet riasztásán túl a lépcsőház bejáratánál elhelyezett kézi vészharang megkongatásával is riasztotta az épületben tartózkodó valamennyi mentődolgozót. A kocsisok befogták lovaikat, a gépkocsivezetők automobiljaikat üzembe helyezték, az összes ápoló és mentő utasításra várva felsorakozott az udvaron. Ezalatt a soros őrség, a tömeges helyszínt felderítő „kémcsapat” elsőként kivonult a helyszínre.⁷⁷⁵

Megkülönböztető hangjelzés gyanánt a mentőkocsikon először lábbal üzemeltetethető csengőt rendszeresítettek, aminek hangja a kortársak szerint összetéveszthető volt a villamos csengőjével. Ezért a kocsikon kéthangú jelzősípot is rendszeresítettek, majd a századfordulón az automobilon megjelentek az első szirénák. KARIKÁS JÓZSEF igazgatói szaksegéd találóan jellemezte az újdonságként bevezetett technikáról: „A sirenajelzés óriási előnye, hogy igen messze elhallható s mivel hasonló a veszedelemben került óriás ordításához, hallatára szinte meggyökeredzik az ember lába s az idegesebb emberekre »vérfagyasztó« hatása van. Ez a mi szempontunkból előny, hisz éppen ezt akarjuk elérni, hogy mindenki figyelme odaterelődjék a kivonuló őrségre. Az, hogy némelyik embertársunk túlérzékeny s tiltakozik a sirenahasználat ellen s az csak ezt mutatja, hogy az illető nem ült még mentőkocsiban, mikor az egy levágott lábú emberhez siet.”⁷⁷⁶ Megkülönböztető fényjelzés használatakor járműveiken eleinte vörös színű gyertya-lámpás égett. Kisegítő fényjelzésként petróleum és olaj keverékéből égő fáklyát vagy az erős fényű, de rövid élettartamú magnéziumfáklyákat használták. Közúti közlekedésükkor alkalmazott fényjelzéseik sok fejtörésre adtak okot; az olajlámpa füstölt és kellemetlen szaggal égett, a gázüzemű acetilén lámpák gázfejlesztője könnyen meghibásodott, a villanylámpák pedig „szeszélyességük” miatt nem még kerültek alkalmazásba. Részben ennek könnyítése végett is rendszeresítették fogataikon, majd automobiljaikon a piros színű esetzászlót.⁷⁷⁷ A kommunikációt jelentősen segítette a baleseti helyszínen, de különösen sokszerűtlen tömeges balesetekkor a kárhelyparancsnok általi síp és kürt használata.⁷⁷⁸

9.2 BETEGSZÁLLÍTÁS

Az egyesület fennállásának második évében, 1888 augusztusában anyagi kényszerűségéből indította el fizető betegszállítási tevékenységét.⁷⁷⁹ Az igazgatóság, szembesülve a működés állandósulni látszó fenntartási gondjaival, döntött a térítésköteles szolgáltatás rendszeresítéséről. Az új szolgáltatási ágazatról értesítették a főváros orvosait és egészségügyi

⁷⁷⁵ GLUDOVÁTZ KÁROLY: Automobil a mentőszolgálatban. *Mentők Lapja*, 2. évf. 1904. 12. sz. 5-6. p.

⁷⁷⁶ *Mentők Lapja*, 12. évf. 1914. 2. sz. 29. p.

⁷⁷⁷ 50 db piros lobogó vásárlásának 45 koronás igazolása az 1913. évi kimutatásban. HU BFL X.201.c 14-23. kötetek. A BÖME 1913. évi főkönyve.

Igazgató főorvos helyettes levele a Budapesti Főkapitányságnak a piros zászló újbóli bevezetéséről. HU BFL X. 201.B.2. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1917-1924. 1922. február 1.

Az esetzászlót az Országos Mentőszolgálat az 1990-es évek elejéig, az utolsó Nysa mentőgépkocsik selejtezéséig rendszeresítette, az újabb Toyota és az újabb típusú Mercedes-Benz gépkocsikon már nem került alkalmazásra.

⁷⁷⁸ Utasítás tömeges szerencsétlenségek esetére. *Mentők Lapja*, 2. évf. 1890. 5. sz. 151-155. p.

DEBRŐDI GÁBOR: 116 éve történt. A tömeges baleset fogalma az 1890. évi mentő-szaksajtóban. *Mentők Lapja*, 2. évf. 2006. 10. p.

⁷⁷⁹ KOVÁCH ALADÁR: A betegek és sérültek szállításáról. *Mentők Lapja*, 16. évf. 1918. 1. sz. 1-3. p.

KOVÁCH ALADÁR: A betegek és sérültek szállításáról. *Mentők Lapja*, 16. évf. 1918. 2. sz. 17-22. p.

intézményeit.⁷⁸⁰ Csak Budapesten és annak vonzáskörzetében vállaltak betegszállítást, a kor járműveinek és úthálózatának ismeretében érthető, hogy a vidéki betegszállításokat elutasították.⁷⁸¹ Kivételek azért akadtak, de ha csak tehették, a fővároson belül szállították betegeiket.⁷⁸² Az egyesület betegszállítási feladatköre korai kocsiparkjának kapacitását figyelembe véve jelentősnek volt mondható, mert az igazgatóság vállalta a hatóságok és magánszemélyek bejelentései alapján történő valamennyi betegszállítást. Engedélyezése azonban szigorú feltételekhez volt kötve; magánfelek kérelme esetén a szolgálatot vezető orsvezető csakis az egyesület igazgatójának engedélyével utasíthatta a mentőszemélyzetet a betegszállítás lebonyolítására. „Ily szállításra mindenkor az igazgató ad engedélyt s a kérelmező felek az igazgatóval személyesen érintkeznek.”⁷⁸³

Az elsősegélynyújtással kapcsolatos betegszállítás természetesen térítésmentes volt, viszont a lakossági vagy orvos által történt, nem elsősegélynyújtás (mentőeset) kapcsán megvalósítandó már térítésköteles volt.⁷⁸⁴ Az ún. „C” típusú betegszállító kocsin 5 forint, a nagyobb kényelmi fokozatot jelentő gumírozott kerekű Landauer kocsin 10 forint volt a szabott díjtétel. A kézi hordággal történő betegszállítást – mint a rendőr-mentők esetében ismert szállítási módszert – a BÖME egyszer sem alkalmazta. Érdekességgént említendő, hogy külön fekvő és ülő betegek szállítására rendszeresített kocsikkal is rendelkeztek.⁷⁸⁵ Utóbbiakban fekvőbeteg szállítására természetesen nem volt mód. Betegszállításhoz az orsvezető egy, vagy szükség esetén két mentőt és egy mentőszolgát biztosított, de mielőtt a mentőegység felvette volna betegét, a kezelőorvosnak igazolnia kellett, hogy a szállítandó nem szenved fertőző betegségben. A szállításokat a kerületi előjáróság útján a kerületi tisztiorvos, ill. szegénybetegek esetében a kerületi orvos rendelte el.⁷⁸⁶ Sikere ellenére az egyesület számára a betegszállítás mégsem képezhette prioritás tárgyát, mert tevékenységével elsősorban a sürgősségi betegellátás megvalósítására törekedett: „Tekintettel azon körülményre, hogy egyesületünk nem a betegszállítás, hanem első segítségnyújtás céljából alakult, mindennemű szállítás végzése másodhelyre kerül, ha ugyanakkor személyzetünk és felszerelésünk első segítség nyújtásával van elfoglalva.”⁷⁸⁷ Szegénybetegek szállítását az egyesület 1896-tól önmaga vállalt kötelezettséggént ingyen, fizetség nélkül végezte. Ebben az esetben csupán az arra feljogosító igazolást kellett a kezelő vagy a kerületi tisztiorvosnak beutalóján jeleznie. Telefonon történt értesítéskor a szállításhoz szükséges írásbeli kérelmet pedig utólag kellett

⁷⁸⁰ Korábbi, baleseti helyszínről kórházba történő betegszállítási feladatköre fizetőbeteg, elme-, és szegénybeteg szállítással bővült.

⁷⁸¹ Betegek szállítása a fővárosban. *Mentők Lapja*, 4. évf. 1906. 3. sz. 37. p.

⁷⁸² ANGYAL JÁNOS ápoló tételes kimutatása a Sopron megyei Balfra szállított vak, eskóros (epilepsziás) leánybeteg 90 koronás szállításáról. A betegszállítást a főkapitányság kérte és fizette ki a Mentőegyesület számára. HU BFL X.201.C.2. kisdoboz. Számviteli iratok, 1919. február 24.

⁷⁸³ STRIHÓ: 1897. 116. p.

⁷⁸⁴ KOVÁCH ALADÁR igazgató főorvos a Kerületi Munkásbiztosító Pénztárnak három órás vesztéglés miatt írott levelében 30 koronás összeg megtérítését kéri a Pénztártól. HU BFL X. 201.B.1. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1906-1916. 1910. július. 23.

⁷⁸⁵ Előre megrendelt fizetős betegszállítások esetén is vonult mentő (medikus-mentő, napjainkban medikus mentőtiszt III.), s biztosította a beteg szakszerű felügyeletét.

KOVÁCH ALADÁR válaszevele EMÁNUEL VIKTORNÉnak fizetős betegszállítás tárgyában. HU BFL X. 201.B.1. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1906-1916. 1910. december. 13

⁷⁸⁶ Érdekességgént megemlítené, hogy New York-ban már 1907-ben megtiltották a haldokló betegek mentőszállítását. Ugyanis a magánkórházak és szanatóriumok, hogy működési statisztikáikat javítsák haldokló betegeiket vagy más nyilvános kórházba vagy inkább otthonukba hazaszállították.

⁷⁸⁷ *A Budapesti Önkéntes mentő Egyesület szolgálati szabályzata*. Budapest, Pesti Könyvnyomda-Részvénytársaság, 1907. 64. p.

eljuttatni a mentőkhöz. A teljesített szegénybeteg szállításokról a mentőegyesület igazgatója minden hónapban jelentési kötelezettséggel tartozott a tiszti főorvos felé.

Az egyesület halottszállítást – számos vidéki mentőegyesület gyakorlatával szemben – nem végzett, de a halottakkal való szakszerű bánásmódra körrendeletek kötelezték a mentőket. Mentőkocsiban történt halálozás esetén a szolgálati szabályzat ekképpen rendelkezett: „*Ha valaki szállítás közben a kocsiban hal meg, hullája a törvényszéki bonctani intézetbe szállítandó. Ilyenkor az utközben legközelebb talált rendőri közeget felkérjük, hogy a hullát kocsinkon a bonctani intézetbe kísérje.*”⁷⁸⁸ Ezenkívül, csakis abban az esetben történt halottszállítás, ha a Markó utcai mentőállomáson a beszállított vagy ambulánsan megjelenő beteg meghalt, és a rendőrség – kinek kötelessége volt – nem intézkedett. Abban az esetben a halotti bárcát (bizonyítványt) kiállító halottkémet hívták, majd a mentők a holttestet az éppen fogadóképes halottasházba szállították. Magánházakból történő halottszállítást az egyesület egyáltalán nem vállalt.⁷⁸⁹ TÖRÖK JÁNOS, Budapest rendőrfőkapitánya 1887. május 29-ei körrendeletében a helyszíni halálozás esetéről rendelkezett: „*Ha valamely szerencsétlenség esetén az egyesület kiküldöttei megérkezésükkor a halál beálltát constatálják, kötelességük a status quo fenntartása végett egy embert mindaddig a szerencsétlenség színhelyén hagyni, míg rendőr nem érkezik...*”⁷⁹⁰ A helyszínen talált holttestet a feltalálás pozíciójában kellett hagyni – kivételt képezett az újraélesztési kísérlet miatti mozgatás – majd a kikerkeztet rendőrrjárőrnek átadták a mentők. Az elhunyttal kapcsolatos további ügyintézés és az elhunyt elszállítását már a rendőrség intézte. Ha közterületi eseményről volt szó a járókelők szeme elől letakarva, védett helyen kellett elhelyezni.⁷⁹¹ A holttest további őrzését a rendőrség biztosította, míg át nem adta a kórbonctani intézetből kikerkező halottszállító egységnek.

9.3 MOZGÓŐRSÉG

Az egyesület mentési, betegszállítási, oktatási feladatai mellett mozgóőrségi szolgálatot is végzett. Ez kulturális, sport-,⁷⁹² vagy tömegrendezvényen,⁷⁹³ tüzeseteknél, műszaki mentéseknél folyó egészségügyi biztosítást jelentett. KOVÁCH ALADÁR a *Mentők Lapjában*, a *Mentőműködés népnepélyeknél és más nagyobb csoportosulásoknál* címmel a következőképpen ismertette a mozgóőrség fogalmát: „*Hogy népcsoportosulásoknál az első segítségnyújtásról helyesen gondoskodhassunk, megfelelő személyzetre, kellő felszerelésre és helyes intézkedésekre van szükség.*”⁷⁹⁴

Tömegrendezvények helyszínein mozgóőrségük felállításához egy központi segítőhelyre volt szükségük, hogy szükség esetén innen induljanak ki, s állítsák fel kisebb

⁷⁸⁸ A Budapesti Önkéntes mentő Egyesület szolgálati szabályzata. Budapest, Pesti Könyvnyomda-Részvénytársaság, 1907. 86. p.

⁷⁸⁹ A halottszállítást egyes vidéki mentőintézmények, mentőalosztályok is elutasították. Mások, mint pl. a miskolciak és a szabadkaiak azt működésükkal összeegyeztethetőnek tartották.

⁷⁹⁰ STRIHÓ: 1897. 110. p.

⁷⁹¹ DEBRŐDI GÁBOR: Korai betegszállítási eljárások a mentéstörténet tükrében. *Kharón. Thanatológiai Szemle*, 8. évf. 2003. 4. sz. 52-66. p.

⁷⁹² Mozdóőrség megrendelése a Magyar Királyi Honvédség Országos Sportverseny Rendező Bizottságától. HU BFL X. 201.B.2. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1917-1924. 1923. augusztus 16.

⁷⁹³ Mozdóőrség megrendelése az állatkerti műjépgpályához. HU BFL X. 201.B.2. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1917-1924. 1921. december 1.

⁷⁹⁴ KOVÁCH ALADÁR: Mentőműködés népnepélyeknél és más nagyobb csoportosulásoknál. *Mentők Lapja*, 7. évf. 1909. 6. sz. 119-121. p.

segítőhelyeiket, majd legkisebb egységüket, az 1-2 főt magába foglaló mozgóörsöket.⁷⁹⁵ E mozgóörsök folyamatosan cirkáltak a tömegben, s figyelték az eseményeket, mialatt folyamatosan kapcsolatban voltak a kisebb segítőkkel, a segítők pedig a központi fő segítőkkel. A könnyebb felismerhetőség végett a fő segítők jelzőzászlóval, éjszaka pedig lámpával volt kijelölve. Létesítésének kritériuma volt, hogy a rövidebb ideig tartó betegszállítás miatt minél közelebb legyen a rendezvényhez, így a betegszállító kocsik is könnyebben megközelíthessék. Jól megvilágított, szellős, tiszta levegőjű helyen kellett, hogy felállítva legyen, megfelelő mennyiségű tiszta víz álljon rendelkezésére a sebfertőtlenítő oldatok elkészítése, továbbá a borogatások és a betegek folyadékigényének pótlása végett. Fontos alapszabály volt, hogy a fő segítők parancsnoklása minden esetben orvos vezetése alatt álljon. Nagy tömegek egészségügyi felügyeletkor fontos szempont volt, hogy a helyszíni mentőerőket mindig egyetlen személy irányítsa, a mentőerők pedig felszereléseikkel együtt szétszórta helyezkedjenek el.

A segítők helyektől távolabb csakis halaszthatatlan, életmentő beavatkozásokat végeztek. A betegellátást követően a segítők helyen felvették betegek személyi adatait, majd a fő segítők helyen gondoskodtak kórházba vagy otthonukba történő szállításukról. Tehát a mozgóörségi betegellátás három helyen zajlott: a fő segítők helyen, a kisebb segítők helyeken és az egyes mozgóörsök szintjén. A zavartalan ellátás biztosítása végett a helyszínen lévő személyzet semmilyen körülmények között nem hagyhatta el örségi bázisát. Díszfelvonulások esetén a mozgóörségi szolgálat bonyolultabb volt, ezekben az esetben a mozgóörsök együtt haladtak a tömeggel. Nagyobb sérülésekkor (leszakadó tribün, beomló fal) a mentők sokszor csak erőszak útján férhettek a sérültekhez, így fontosnak tartották, hogy jelzőkürtök vagy egyéb jelzések segítségével az összes helyszínen lévő mentő és segítők a szerencsétlenség helyszínére siessen. Jelzősíp-jelekkel irányították a helyszínen lévőket, rádió híján ezzel az ötletes megoldással tartották a kapcsolatot.⁷⁹⁶

Az első nagyobb tömegrendezvény egészségügyi biztosítása 1894-ben, KOSSUTH LAJOS hamvainak Magyarországra hozatalakor került sor. A Rendfenntartó Albizottság kérésére a mentőegyesület főváros-szerte mozgóörségeket vállalt.⁷⁹⁷ A március 30-tól április elsejéig tartó háromnapos gyászünnepe idején a kivonuló 97 mentő és 17 egyesületi orvos 10 db mentőkocsival és 2 db bérkocsival 556 esetben nyújtott elsősegélyt.⁷⁹⁸ A nagyszabású tömegrendezvény egészségügyi biztosítása feletti aggodalom vezette Budapestre BÁRÓ JAROMIR MUNDYT, a Bécsi Önkéntes Mentő Egyesület orvos-igazgatóját, aki a látottak alapján őszinte elismerésének adott hangot. A kortárs ekképpen jegyezte fel a hallottakat: „...*b. Mundy leérkezett Bécsből a temetést megelőző napon, hogy – mint mondá – saját szemeivel győződjék meg: képes lesz-e az egyesület ily nagy feladattal szemben helyét megállni? S hogy esetleg tapasztalatainak bő tárházából gyakorlati tanácsokkal szolgáljon és kocsin bejárva az összes mozgó-örségeket s állomásokat, kijelentette, hogy a mozgó-örségek beosztása mintaszerű; kijelentette, hogy életében már sok tömeges szerencsétlenségnek volt szemtanúja, de olyat, a mi aznap este s éjjel a muzeum környékén előfordult, - egyszerre 10-20 segélyre szorulttal*

⁷⁹⁵ KOVÁCH ALADÁR: A segítők hely berendezéséről mozgó örsök és tömeges balesetek alkalmával. *Mentők Lapja*, 5. évf. 1907. 4. sz. 39-40. p.

⁷⁹⁶ A mentők működése a választások alatt. *Mentők Lapja*, 3. évf. 1905. 2. sz. 5-6. p.

⁷⁹⁷ A Kossuth-Bizottság levele a mentőegyesülethez a hamvak hazaszállítása kapcsán rendezendő események egészségügyi biztosításának tárgyában. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1894. évi iktatókönyv, 99-100. iktatószám. Jelentés KAMMERMAYER KÁROLY főpolgármesternek a mentők működéséről a hamvak hazaszállítása kapcsán. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1894. évi iktatókönyv, 110. iktatószám.

⁷⁹⁸ A BÖME 1894. évi számadása. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek.

*foglalkoztak a mentők – csak háborúban látott...*⁷⁹⁹ A Nyugati Pályaudvartól a Kerepesi úti Temetőig felsorakozók tömege óriási volt. A jobb láthatóság végett még a házak cserepeit is felbontották, mások emelvényeket építettek, a gyermekek az út menti fák ágairól nézték a menetet. Az április 1-jei gyászszeretartáson a nyolcfogatú ezüst halottaskocsit 19 koszorúszállító kocsi követte. A korabeli híradások összenyomott emberekről és a több mint száz alkalommal beavatkozó mentők helytállásáról szoltak⁸⁰⁰ Ugyancsak az egyesület biztosította az 1902. évi Kossuth-ünnep egészségügyi háttérét is, mellyel a szervezőbizottságnak és Budapest főkapitányának mozgóőrséget kérő felkérésnek tett eleget.⁸⁰¹

1894. évi sikerüket követően magától értetődő volt, hogy az 1896. évi millenniumi országos kiállításon is a fővárosi mentők biztosították a rendezvény-sorozat egészségügyi háttérét.⁸⁰² A szervezőbizottság elismerésének gesztusaként KRESZ GÉZA igazgató az ünnepélyes megnyitó egyik díszvendége volt.⁸⁰³ Egyesületük az éves kiállítás 229 szolgálati napján, az építési munkálatok kezdetétől összesen 2025 mentőfeladatot teljesített. A kiállítás idején ideiglenesen felállított mentőpavilonban egy ellenőrző orvos és két mentő (szigorló orvos) tartott napi szolgálatot, munkájukat két szolgálta segítette.⁸⁰⁴ Mobilitásukat kaucsuk kerekű Landauer betegszállító és két darab elektromos világítással felszerelt mentőkocsi biztosította.⁸⁰⁵

A mentők elismertségét is jelezte a király látogatása, aki PERCZEL DEZSŐ belügyminiszter kíséretében 1896. június 19-én személyesen kereste fel pavilonjukat. Ám a fővárostól távolabbi helyszínekre is meghívták egységeiket, így a Maros megyei Segesvárra is, ahol az 1899-ben megrendezésre kerülő Petőfi-ünnepen a szervezőbizottság a BÖME-hez fordult segítségért. A rendezvény egészségügyi biztosítását a mentőegyesület háromfős mentő különítménye biztosította.⁸⁰⁶

1906-ban ismét felhívást kaptak, mikor a kassai gyászszeretartást követően, október 28-án RÁKÓCZI FERENC fejedelemnek és társainak hamvai Budapestre érkeztek. BODA DEZSŐ

⁷⁹⁹ A BÖME 1894. évi számadása. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek.

⁸⁰⁰ LAKNER JUDIT: *Halál a századfordulón*. Budapest, 1993. MTA Történettudományi Intézete. 28. p.

⁸⁰¹ A szervezőbizottság mozgóőrség tárgyában írt levele a BÖME-hez. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1902. évi iktatókönyv, 372. folyószám.

Az egyesület jelentése a főkapitánynak, polgármesternek s az egyesület elnökének a Kossuth-ünnepi mozgóőrségről. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1902. évi iktatókönyv, 379. folyószám.

⁸⁰² Az Ezeréves Kiállítás Bizottságának elnöke felhívja a mentőegyesületet a kiállításon való részvételre. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1893. évi iktatókönyv, 102. folyószám.

⁸⁰³ A Szervezőbizottság meghívója KRESZ GÉZÁnak. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1896/97. évi iktatókönyv, 301. folyószám.

⁸⁰⁴ Meghívó az ezeréves kiállítás mentőpavilonjának megnyitójára. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1896. évi iktatókönyv, 330. folyószám.

⁸⁰⁵ A mentőpavilon műtőszobájának és kezelőjének orvos- és műtéttechnikai felszereléseit (sterilizáló gép, a Jesset-féle mobil operáló asztal, a fertőtlenítő irrigátorállvány, Stelzner-féle operáló asztal, sebész-kocsi, a légútbiztosítást és légúti idegentestek eltávolítására szolgáló elektromos világítású gégetükör, az akkor még hatalmas szennzációnak számító röntgenkészülék) a WESZELY és társa nevű cég biztosította. A további felszereléseket és a vas bútortárat BUCHWALD SÁNDOR cége, a kárpitozott bútorokat BERSTEIN JÓZSEF bútorgyáros biztosította. Nagylelkű segítőik anyagi ellenszolgáltatás nélkül bocsátották felszereléseiket a mentők rendelkezésére. A WESZELY cég által kölcsönadott műszerek egyben a mentők helyi kiállításának is a részét képezték, amit tovább gazdagított az egyesület által kiállított 2 db mentőkocsi. Továbbá egy Landauer betegszállító kocsi, egy főzőkocsi, tömeges baleseteknél használt furgonkocsi és kézi szállító-kocsi.

Az orvosi szolgálattal egy időben, KOVÁCH ALADÁR vezetésével a közegészségügyi csarnokban a mentők technikai felszereléseiből kiállítást rendeztek. Működésüket kimutatásokkal, falitáblákkal, éves jelentésekkel és fényképekkel szemléltették látogatóik előtt.

⁸⁰⁶ A rendezőbizottság értesítése a háromfős mozgóőrség küldése tárgyában. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1899. évi iktatókönyv, 524. folyószám.

Köszönőlevél HAUER LUIZA grófnőnek Segesvárra a Budapestről érkező mentők megvendégeléséért. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1899. évi iktatókönyv, 529. folyószám.

Budapest főkapitánya átiratban kérte fel KOVÁCH ALADÁRT az ünnepség alatti egészségügyi ellátás biztosítására. Az igazgató a fővárosban a Keleti pályaudvar érkezési oldala előtti téren, a népszínház József körúti kapujánál, a Károly körúton a Dohány utca sarkánál, a Zrínyi utcánál, a Szent István Bazilika régi sekrestyéjében, valamint az összes felállított tribünnél létesített mozgóőrségi pontokat.⁸⁰⁷ Az őrségek reggel 7:00 órakor elfoglalták helyeiket, a Bazilika belsejében felállított mozgóőrség délután 16:00 óráig teljesítette őrszolgálatát. A mozgóőrséget 10 orvos, 78 mentő, 13 ápoló és 10 kocsis adta. Összesen 36 esetben nyújtottak elsősegélyt, sőt, a Keleti pályaudvari helyszínen még egy haláleset is történt. A harmadik mozgóőrségi ponton, a Károly körúton és a Dohány utca sarkánál kiemelkedően sok, 18 mentőeset történt. A Központi Mentőállomást is több mint 29 esethez riasztották a gyászmenet vonulása során. A mentőerők a gyászünnepek alatt összesen 65 esetben nyújtottak segítyt.⁸⁰⁸ Szervezettségüket látva Kassa városa külön mozgóőrséget kért a BÖME-től a helyi események egészségügyi biztosítása végett.⁸⁰⁹

Az 1910. évi királylátogatáskor kiállított mozgóőrségek felkészültségét és a fáklyásmenet során tanúsított fegyelmezettséget látva BÁRCZY ISTVÁN főpolgármester őszinte elismerésének adott kifejezést: „*Úgy a lefolyt ünnepségeknél, mint más esetekben is alkalmam volt meggyőződést szerezni arról a hivatás magaslatán álló működésről, amellyel a mentő egyesület a humanizmus ügyét szolgálja, és közelebbről is megismernem azt az odaadó ügybuzgalmat, amellyel tagjai nemes hivatásukat gyakorolják.*”⁸¹⁰ Az országos hírű rendezvény idején, a Nyugati pályaudvaron, Váci körút (ma Bajcsy-Zsilinszky út) és Arany János utca sarkán, a Budapesti Rendőr-főkapitányság épülete előtt, a Lánchíd budai oldalában, az Albrecht úti kanyarban (ma Hunyadi János út) és a Szent György téren állították fel őrségeiket.⁸¹¹

⁸⁰⁷ A B.Ö.M.E. a Rákóczi ünnepen. *Mentők Lapja*, 4. évf. 1906. 11. sz. 148. p.

⁸⁰⁸ RÁKÓCZI FERENC fejedelem hamvainak hazahozatalakor, 1906-ban az egyesület vezetését megkereste Kassa városa, hogy mentőőrséggel biztosítsa a várható látogatók egészségügyi ellátását. KOVÁCH ALADÁR Kassán VANDRACSEK JENŐ tiszti főorvossal együtt készítette el a mozgóőrség beosztását. 1906. október 28-án 14:10 perckor indult el a BÖME csapata KOVÁCH ALADÁR és VIROSZTEK GYÖZÖ ellenőrző orvos, későbbi igazgatójuk vezetése alatt. Csapatuk 20 mentőből (mentőtiszt-medikus) és két ápolóból állt. Felszerelésük 20 db összecsukható hordágyból, 16 db nagy kötszertáskából állt, továbbá két oldaltáskát és egy vizes palackot kaptak fejenként. Este 8 órakor érkeztek meg, a vasútállomásról a Kassai Mentőegyesületbe mentek, hol egészségügyi felszereléseiket elhelyezték. A Royal szállodában Kassa városa díszvacsorán látta vendégül a fővárosi mentőket, majd a kassai Munkás-Betegsegélyező Pénztár helyiségeiben szállásolták el őket. Másnap hajnali 4 órakor kelt a mentőcsapat, s KOVÁCH ALADÁR közölte a szolgálati beosztást. A helyi mentőállomásról indulva egészségügyi felszereléseikkel együtt 6.30-kor elfoglalták őrszolgálati helyeiket, a dízsátornánál, a dómnál és a tribünöknél többszörösen megerősített őrszolgálati pontokat létesítettek. A temetési menet útvonalát követve a mellékutakban hordágyakat helyeztek el. Munkájukban VANDRACSEK JENŐ tiszti főorvos, MOSSOLYI GÉZA, NAGY GÉZA helyi orvosok és a Kassai Mentő Egyesület segítette a fővárosiakat. Az első eset 8 óra után nem sokkal történt; egy helybéli cseléd lány a tribünről lezuhanva súlyos koponyasérülést szenvedett, 8. 20 perckor szállították el mentőkocsival a helyszínről. A menet ideje alatt folyamatosan dolgoztak a mentők. 2 súlyos, 6 könnyű sérülésnél, 11 ájulással járó rosszulállásnál voltak jelen. E viszonylag kevés baleset az akkori közönség fegyelmezett viselkedésének, a körültekintő szervezésnek és a jó időjárásnak volt köszönhető. 11.20 perckor ért véget a gyászmenet, a mentők a kassai mentőállomásra vonultak, hol jelentést tettek eseteikről. Ebédjüket követően a BÖME egység vonatra szállt és Budapestre utazott.

⁸⁰⁹ A BÖME 1906. évi számadása. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek.

⁸¹⁰ A főpolgármester 1910:62663. sz. köszönő levele KOVÁCH ALADÁRnak. HU BFL X. 201.B.1. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1906-1916. 1910. június 28. A főpolgármester 1910:62663. sz. köszönő levele KOVÁCH ALADÁRnak.

⁸¹¹ Az egyesület a tervezett esemény összes mozgóőrségi helyszínét jelentette Budapest főpolgármesterének és rendőrfőkapitányának. HU BFL X. 201.B.1. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1906-1916. 1910. június 21. Az egyesület a tervezett esemény összes mozgóőrségi helyszínét jelentette Budapest főpolgármesterének és rendőrfőkapitányának.

Mozgóőrségi és tömeges baleseti tevékenységük mind professzionálisabb ellátásához sajnos már az élet trenírozta őket a századfordulótól.⁸¹² „A politikai helyzet okozta utcai zavargások és tüntetések is nagyban igénybe vették egyesületünk működését. Mindenkor nagy készenlét vonult ki az eset színhelyére és számos esetben nyújtott első segítséget.”⁸¹³ Így emlékeznek vissza a mentők ezen újfajta eseményekre 1905. évi jelentésükben. Az 1912. évi május 23-i budapesti politikai tömegtüntetések alkalmával már tömeges sérülések és tömegbe lövetések is történtek.⁸¹⁴ Az aznapi 117 kivonulás-sorozat reggel 9:48 perckor kezdődött és hajnali 2:00 óráig tartott. A mentők három telefonon fogadták a beérkező hívásokat, a készülékeket egy-egy őrsvezető kezelte. Ahogy rögzítették az eset helyszínét a csengőt megnyomva a mentőgépkocsi 3 db hordággal és mentőtáskával a kapu alá állt. Az egyik egyesületi tiszt, aki az esetekhez való kivonulást intézte, az írott utasítást a kivonuló ápoló kezébe adta. Ezalatt a kivonuló őrségek tisztjei gondoskodtak, hogy a mentőegységek tagjai (mentő, segédmentő) a kocsiban üljenek, majd a kocsi vörös zászlóval és sípjelzéssel az eset színhelyére induljon. A kivonuló mentők közül többeket oldaltáskával szereltek fel, ők párosával, a kapubejárat alatt elhelyezett padokon várakoztak a kivonulásra. Míg a mentőegységek a helyszínen tartózkodtak, a Markó utcai állomás két műtőtermében kötöző helyiséget alakítottak ki, ahol hat mentőorvos kezelhette a beszállított sérülteket. A kiürült kocsiszínbén húsz ágyas szükségkórházat rendeztek be, ahová a már ellátott betegeiket helyezték el. Akik már nem tudták elhagyni a mentőállomást, azokat csoportosan szállították tovább otthonaikba vagy a felvevő kórházakba.⁸¹⁵

* * *

A *Mentés és betegszállítás* fejezetben nem a kórallapotok helyszíni rendezése, hanem a szervezett mentőmunka biztosításához szükséges működési formák, a baleseti riasztás, a betegszállítások, valamint a tömegrendezvények egészségügyi hátterét biztosító mozgóőrség gyakorlatának feltárása volt a célom. A bejelentéstől a kórházi átadásig követhetjük nyomon a mentőegységek útját, beleértve speciális felszereléseik előkészítésén át, a munkavégzésükhöz tartozó adminisztratív kötelezettségeikig. Mint a fejezetben közölt statisztikai kimutatásokból is kitűnik, a mentőegyesület személyi és tárgyi kapacitásaihoz képest nagyon túlterhelt volt. Emiatt is érthető, hogy a nem balesethez kötött betegszállításokat csak egyedi esetekben vállalták. Amennyiben igen, annak megvoltak a maguk kritériumai. Különösen vonatkozott ez a pszichiátriai betegek szállítására. Az olvasó számára idegen fogalomként csengő mozgóőrség nem is a napi életmentés, hanem a nagyvárosi életforma szülötte, ami az egyesület válaszaként is értelmezhető a társadalmi, politikai és a kulturális élet kihívásaira. Lépésről-lépésre megtervezett működési forma, aminek kidolgozása szintén a fővárosi mentőegylet hatékony működésének egyik záloga lett. Sikerességének fokmérője leginkább a századfordulót követő politikai tömegrendezvények, megmozdulások idején lett a mentőmunka megítélésének alapja.

⁸¹² Tüntetések első segítség szempontjából. *Mentők Lapja*, 2. évf. 1904. 12. sz. 9. p.

⁸¹³ A BÖME 1905. évi számadása. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek.

⁸¹⁴ KARIKÁS JÓZSEF: A mentők május 23-iki munkája. *Mentők Lapja*, 10. évf. 1912. 6. sz. 81-82. p.

⁸¹⁵ Az összecsapások ideje alatt 16 orvos, 64 mentő és a 27 főnyi segéd személyzet 117 alkalommal vonult ki az összecsapások helyszíneire, hol 191 sérültet láttak el. Akik közül 72 személyt szállítottak kórházba. A leggyakoribb sérüléstípus a karddal vágott, csontig hatoló 10-15 cm-es súlyos seb volt (105). További 36 lött sebet láttak el, melyek közül 5 halálos kimenetelű volt. Kódobálás, lóról leesés, üvegbe esés kapcsán 42 esetet regisztráltak. Összesen 183 sérülés történt, a többi beteg ijedtség, hisztéria és egyéb rosszhullét miatt került a mentők gondozásába.

10 VÍZI ÉS MŰSZAKI MENTÉS BUDAPESTEN

10.1 A BÖME VÍZI MENTŐÁLLOMÁSAI

Látva a mentésügy iránti közönyt és hallva a vízbefulladtak évről-évre növekvő számáról az egyesület nem sokkal a millenniumi ünnepségsorozat előtt indította el a Duna fővárosi szakaszán a vízből mentést. Főváros-szerte ismert volt a súlyos helyzetnek megoldatlan volta, így KRESZ GÉZA régi álma vált valóra, amikor elindította a mentés e speciális ágát. A probléma nagyon is súlyos volt, a korabeli sajtó nem győzte sorolni a dunai halálesetek híreit, a helyzet megoldásért kiáltott: „*A Duna két hídjáról oly sűrűn ugrálnak a Dunába (pénteken délből is aláugrott egy 25 éves leány, akit azonban élve fogtak ki a matrózok), hogy valóban örcsónakokat kellene éjjel-nappal ott tartani, a kétségbeesettek megmentésére. Erről régebben volt is már szó.*”⁸¹⁶ Nem lehetett nem észre venni e súlyos társadalmi problémát, melyre a művészet nyelvén még ARANY JÁNOS is reagált 1877-ben, *Híd-avatás* című versében. Sokak kilátástalan egzisztenciális helyzetük miatt, többségében fiatal, támasz nélküli emberek elkeseredett, már-már járványszerű menekülési reakciója volt.

Az egyesület 1894 végétől a folyó mindkét partján 20 db csónakkal és a folyami mentéshez szükséges eszközökkel szerelte fel az újonnan létesített mentőórhely-hálózatot.⁸¹⁷ Hogy a szükséges felszerelés mihamarabb rendelkezésükre álljon, az igazgató HELLER MÓRTÓL 21 db mentőszekrényt, KERTÉSZ TÓDORTÓL a vízimentő táskák felszerelését, SCHWALB FERENC TÓL 20 db mentőcsónakot, VEITH LIPÓTTÓL 20 db zászlót, majd SIGMOND JÓZSEFTÓL külön e célból ruházatot rendelt. A csónakok felállításával FISCHER DÁVIDOT bízta meg. A következő évben, 1896-ban MANDL JÓZSEFTÓL parafa gyűrűket rendelt.⁸¹⁸ Igyekezetük nagyon is időszerű volt, mert a statisztikák szerint évente 300 ember lelte halálát a Duna fővárosi szakaszán.⁸¹⁹

A vízi mentés megoldatlanságának ügye már korábban megoldásért kiáltott, 1874-ben a törvényalkotók a rendőrség államosításáról szóló törvény kidolgozásakor is foglalkoztak a folyami mentés esetleges megszervezésével. De a kezdeményezés ekkor még kudarcra volt ítélve, tervezett költségeinek láttán ismét a fiókok mélyére kerültek a tervek, majdani megvalósításuk további húsz évet váratott magára. Az akkori kalkulációk szerint az összköltségek meghaladták volna a 88 000 forintot, amitől még a mentés ügyét támogatók érdeklődése is lelohadt. A „vízi ügy” itt elakadt, a folyó pedig tovább szedte áldozatait. Szervezett mentés híján csupán a matrózok⁸²⁰ és kikötői munkások adhattak némi reményt a vízbe esetteknek. A fővárosi gyakorlat értelmében évtizedek óta jutalmat kaptak azok, akik kimentették a fuldoklókat, de jutalom illette azokat is, akik már csak a szerencsétlenek holttestét

⁸¹⁶ Híd-avatás. *Fővárosi Lapok*, 1877. július 8.

<https://mek.oszk.hu/00500/00596/html/ciklus/jegyzet/hidavatas.htm> (Letöltés: 2021. 04. 23.)

⁸¹⁷ Költségvetés a Deckert és Homolka cégtől a Lánchídon létesítendő mentő-csengettyű tárgyában. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1894. évi iktatókönyv, 646. iktatószám.

Levelek mentőcsónakok elkészítésének tárgyában. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1894. évi iktatókönyv, 642. és 691. iktatószám.

A mentőcsónakok vízrebocsátása. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1896. évi iktatókönyv, 181. folyószám.

⁸¹⁸ Fizetési igazolások mentőszekrények, csónakok, ruházat, gyűrűk és zászlók tárgyában. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1887-1898. évi főkönyve.

⁸¹⁹ A Magyar Királyi Állami Hidak Felügyelőségének írott levél a vízből mentés tervezete tárgyában. 1894. évi iktatókönyv, 704. iktatószám. HU BFL X.201.b 3-11. kötet.

⁸²⁰ Duna Gőzhajózási Társaság levele jutalomra érdemes matróz-mentők tárgyában. HU BFL X.201.b 3-11. kötet 1896/97. évi iktatókönyv, 82. folyószám.

emelték ki a partra. A mentésért járó jutalomdíj 3-6 korona körül mozgott.⁸²¹ Különleges esetekben, ha a segélynyújtó életét is kockáztatta, az alkalmi életmentő 52 korona 50 fillér jutalomra számíthatott.⁸²²

Az első kézzelfogható lépés mégis a mentők kitartásának volt köszönhető. KRESZ GÉZA 1888-ban egy általa kidolgozott tervezetet nyújtott be a főváros vezetőségének, melyben a költségvetés a korábbinak már csupán 30 százaléka volt. Ám legnagyobb csalódására az érintettek még így sem tanúsítottak érdeklődést a téma iránt, terveivel magára maradt. Így saját forrásait igénybe véve 1888-ban a Duna bal partján lévő tűzoltó állomással szemben egy mentőállványt állíttatott fel, melyen a vízből történő mentéshez szükséges felszereléseiket helyezték el. Használatuk végszükségben bárki számára biztosított volt.⁸²³ Látna az ügy iránti affinitás hiányát már önerőből próbálta meg a dunai mentést elindítani, s ha kellett a föld alól is előteremteni az üzemeltetéséhez szükséges összeget.⁸²⁴ Így 1895-ben a mentők ismét komolyabb beruházást eszközöltek a „vízi ügy” előmozdítása érdekében. Lovas fogataik éves beszerzési és javítási költségeivel közel megegyező nagyságban, 1344 forint és 35 krajcár értékben vállalták az infrastruktúra további kiépítését.⁸²⁵ A mentőegyesület mindezen túl maga képezte ki a folyamparti rendőröket⁸²⁶ és a dunai kikötők személyzetét is, majd saját költségén 20 db vízi őrhelyet állított fel a Duna fővárosi szakaszán. A rendőrök és a kikötői munkások számára mentőcsónakokat biztosított az ahhoz szükséges felszerelésekkel együtt. Az őrhelyek mentőfelszerelését alkalmazva vízbeugráskor, vétlen vízbeeséskor, lovasfogat Dunába borulásakor a kiképzett rendőrök és kikötői munkások már a tanultak alapján részesítették elsősegélyben a vízbe esetteket. A további betegellátást az időközben megérkezett mentők biztosították.⁸²⁷

KRESZ döntése nyomán a kiképzett laikusok részére is elérhetővé tették a vízi mentőfelszereléseket a frekvenciáltabb helyeken. A *Duna bal partján* létesült az I. Ingenfűrdő (Margit híd), III. Árpád utca, V. Arany János utca, VII. Eötvös tér, IX. Vígadó tér, XI. Lánchíd tér, XIII. Petőfi tér, XV. Eskü tér (ma Március 15-e tér)⁸²⁸, XVII. Ingenfűrdő, XIX. Várház

⁸²¹ Felterjesztés a Csavargózós Átkelési Vállalathoz a jutalmazandó matrózok ügyében. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1896/97. évi iktatókönyv, 159. folyószám.

⁸²² Európában az első vízből mentő intézményt, a hollandiai Maatschappij tot Redding van Drenkelingent Amszterdamban alapították 1767-ben, a következő évben Milánóban és Velencében szervezték meg a vízbőlmentést. 1772 körül Párizsban (Postes de secours pour le Noyés), 1773-ban Londonban (Life Saving Society), az 1870-es években pedig Németországban (Deutsche Gessellschaft für Rettung Schiffbrüchiger) alakult szervezet erre nemes célból.

⁸²³ Kérték a fővárost, hogy a folyó két partján legalább tíz mentési pontot létesítsen, s az eszközök helyes alkalmazása végett egy-egy arra kiképzett őrt delegáljon. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1890. évi számadása.

⁸²⁴ Előrelátásuknak köszönhetően, amikor 1891 telén a befagyott Duna jegén átkelő budapestiek alatt az Eskü térenél (ma Március 15-e tér) beszakadt a jég, 17 vízbe esettet sikerült kimenteni a biztos halálból.

⁸²⁵ A BÖME 1895. évi számadása. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek.

⁸²⁶ Főkapitánysághoz intézett levél rendőrök kiképzése tárgyában. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1896/97. évi iktatókönyv, 86. folyószám.

⁸²⁷ KOVÁCH ALADÁR: A vízből kimentett eszméletlen beteg felélesztése. *Mentők Lapja*, 4. évf. 1906. 7. sz. 97-100. p.

Dunába esett tetszhalott, 17 éves fiatalember ellátása, sikertelen élesztése. HU BFL X.201.a 1-10. kötet. A BÖME őrségi naplója 1890. július 31. – 1890. december 31. 1890. augusztus 7.

Anyja kisgyermekével együtt a Dunába ugrott. HU BFL X.201.a 1-10. kötet. A BÖME őrségi naplója 1890. július 31. – 1890. december 31. 1890. augusztus 25.

KOVÁCH ALADÁR: A vízből mentés technikája. *Mentők Lapja*, 4. évf. 1906. 4. sz. 54-57. p.

Mesterséges lélekzés vízbefultagnál. *Mentők Lapja*, 7. évf. 1909. 9. sz. 172. p.

⁸²⁸ Jelentés az Eskü téri mentőállvány hiányosságairól. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1896/97. évi iktatókönyv, 203. folyószám.

téri mentő őrállomás. A *Duna jobb partján*, a II. Óbuda, IV. Császárfürdő, VI. Pálffy tér, VIII. Bomba tér (ma Batthyány tér), X. Fazekas tér (ma Szilágyi Dezső tér), XII. Hídfő, XIV. Várkert, XVI. Tabán, XVIII. Rudasfürdő, XX. Sáros-fürdői őrállomás. A mentőcsónakokon azonosításuk végett a főváros zászlói lobogtak, rajtuk a „BÖME”, az „Első segély” és az őrhely sorszámát jelölő felirat volt olvasható. Őrhelyenként 1 db mentőcsónak, csáklya, mentőgyűrű, vető-golyó, flanel öltözék és 1 db mentőtáska volt elhelyezve. Az őrhelyeken – mivel pénz hiányában a BÖME nem tudott mentőszemélyzetet kiállítani – nem volt állandó szolgálat. A mentőfelszereléseket legnagyobbbrészt a Duna Gőzhajózási Társaság (DGT) és a Csavargózós Társulat kiképzett alkalmazottai vették igénybe. A fővárosi rendőrök közül 40 fő nyert kiképzést, a végzetek Budapest rendőrfőkapitánya, RUDNAY BÉLA előtt tették le vizsgájukat. Őket elsősorban a folyamparti rendőri szolgálatnál alkalmazták, mentő-kiképzésüknek köszönhetően váltak laikus segítségnyújtóból szakképzett segítőké.

Sikereik ellenére a vízi mentés mégis megszűnt a századfordulón. Az egyesület képtelen volt támogatók híján a további üzemeltetést finanszírozni. Az őrhelyek felügyelet és karbantartás híján elpusztultak, a még megmaradtakat a Duna part átépítése miatt távolították el a hatóságok. Az utolsó tábla, mely a mentő-őrhely létrehozására hívta fel a segíteni szándékozók figyelmét, felszerelésével együtt a Lánchíd budai oldalán a sűrű bokrok közé került. 1901-től annyi előrelépés történt, hogy a folyamparti rendőrség vállalta fel Budapest területén a vízi mentést. Vízből mentő rendőreit DUMITREANU DEZSŐ rendőrfőorvos már maga képezte.⁸²⁹ A dunai kerületi kapitányság a Duna két partján, a Margit híd pesti oldalán, a Ferenc József-híd pesti és budai hídfőjénél, a Lánchíd budai oldalán és az óbudai hajóállomásnál egy-egy csónakot helyeztetett el. Az idő szorított, intézményi szintre kellett emelni a vízből mentés gyakorlatát; 1901 és 1910 között a rendőrség adatai szerint a Dunába ugrott 946 személy közül a folyamparti rendőrök 629 személyt élve mentettek ki, ugyanezen idő alatt az egyesület 109 vízbe esettet és 523 öngyilkost mentett ki a folyóból.⁸³⁰ Ezért a főváros törvényhatósági bizottságának decemberi közgyűlésén DICK BÉLA bizottsági tag interpellációt intézett Budapest polgármesteréhez, melyben kérte, hogy utasítsa a főváros tanácsát vízi mentőállomások és egy mentőcsónakos szolgálat létesítésére. Az interpelláció meghallgatásra talált. Így azt a polgármester a fővárosi rendészeti bizottsághoz küldte, mely felkérte KOVÁCH ALADÁR igazgatót, hogy dolgozza ki a leendő vízi mentés tervezetét.

Elképzelése a *Mentők Lapjának* 1911. évi 12. számában látott napvilágot. Az igazgató a fővárosi Duna-szakasz forgalmasabb helyein és a hidaknál mentő-őrhelyek létesítését javasolta, felszerelésüket ezúttal is a mentők biztosították volna.⁸³¹ Ugyancsak javasolta, hogy a Dunán közlekedő vízi hajókat és uszályokat az üzemeltetők mentő felszereléssel lássák el, a járművek személyzetét elméleti és gyakorlati ismeretekkel kellene ellátni, akik a tanultakból vizsgát tennének. Az igazgató a rendőrségen túl a mentésbe úszóegyletek, fürdősök, úszómesterek bevonását is kezdeményezte. A városi lakosság érdeklődését brosrák, falragaszok, újságcikkek segítségével kívánta az ügy iránt felkelteni. Mobil mentőőrsök alkalmazását is javasolta, kik a partszakaszon sétálva figyelnek a folyót, s az öngyilkos-gyanús járókelőket. Sőt, még azt is elképzelhetőnek tartotta, hogy a Margit hídtól déli irányban lévő folyami szakaszon, az Összekötő hídig motoros mentőhajók járőrözhetnének. Jelzőrendszer kiépítését is kezdeményezte, így azonnal értesíteni lehetne a legközelebbi rendőrsőt és a közelben tartózkodó hajókat, kik éjjel-nappali szolgálatuk miatt bármikor riaszthatók. S

⁸²⁹ DUMITREANU DEZSŐ rendőrfőorvos kinevezése kapcsán írt köszönőlevele KOVÁCH ALADÁRNAK. HU BFL X. 201.B.1. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1906-1916. 1909. március 3.

⁸³⁰ A dunai szerencsétlenségek meggátlása. *Mentők Lapja*, 9. évf. 1911. 5. sz. 71. p.

⁸³¹ KOVÁCH ALADÁR: A vízből-mentésügy szervezése Budapest székesfőváros területén belül. *Mentők Lapja*, 9. évf. 1911. 12. sz. 166-171. p.

szükségesnek tartotta egy országos vízbőlmentő központ felállítását is, mely szakembereit riasztva árvíz idején az ország bármely pontján fel tudna lépni a lakosság mentésekor. A leendő vízbőlmentő intézmény tevékenységi körét a korcsolyázó helyek és a vízi mulatóhelyek megfigyelésével is meg lehetne bízni, de csakis akkor és azzal a feltétellel, ha a szervezett folyami mentés újraindítását a főváros komolyan gondolja és a felállítandó intézmény működéséhez szolgáló anyagi forrást is biztosítja.⁸³²

Ha nem is minden javaslata, de a fővárosi úszómesterek kötelező oktatása és vizsgáztatásának gyakorlata meghallgattatott. Az 1910-es évek közepén már főpolgármesteri felhívásra zajlottak a fővárosi mentők által vezetett tanfolyamok a fürdők és uszodák úszómesterei számára. Hallgatóik vizsgáztatása a tiszti főorvos jelenlétében történt. Hogy elképzeléseikből mégsem lett realitás, nem a zseniális szervezőnek, KRESZ GÉZÁNAK és utódjának, KOVÁCH ALADÁRNAK a hibája volt.

10.2 MŰSZAKI MENTÉS A SZÁZADFORDULÓN

A BÖME betegellátó tevékenysége során műszaki eszközeinek ellátottsága mind gyakrabban került a figyelem középpontjába, ugyanis a fővárosi tűzoltóság balesetek esetére egy darab műszaki mentőkocsival rendelkezett. A 12 főnyi személyzet egy tiszt irányítása alatt működött. Legfőbb hibája ennek a lóvontatású egységnek a lassúság és rendkívül időigényes alkalmazása volt.

Az egyszerűbb esetek ellátásához valamennyi tűzoltókocsi fel volt szerelve (csákány, feszítővas, mentőkötél), de falbeomlásnál és bonyolultabb eseteknél már a katonaság segítségét kérték: *„Aki látta már, hogy mennyi időt vesz igénybe egy villamos alá került egyén kiemelése, aki tudja, hogy már az egyszerűbb falbeomlásnál is az utász katonaság segítségét kell kérni, az belátja, hogy a tűzország technikai mentőszerelke (legénység és eszközök) bizony nem kielégítő.”*⁸³³ Ez időben a bécsi tűzoltókat már több tűzoltó automobil szerkocsi szolgált. Ismerve a körülményeket KARIKÁS JÓZSEF császári és királyi főorvos javaslata szerint a kerületi tűzorségeket műszaki mentőfelszereléssel kéne ellátni, de még a fővárosi mentők egyes kocsijait is: *„Mert sokszor az állomásunkhoz közel eső, technikai mentést igénylő esetekben miért álljon a mi személyzetünk összetett kezekkel, míg a messzi állomásáról odaért a tűzország kocsija? Pedig egy drótvágó ollóval vagy néhány méter kötéllal igen sokat segíthetnénk?”*⁸³⁴ A főváros műszaki mentésügyének rendezését követően a nagyobb városokban és vonzaskörzetükben is meg kellett valósítani annak technikai alapjait. Legfőképpen a bányák és ipari üzemek környékén volt fontos a kívánt infrastruktúra megteremtése.

Fővárosunkban különösen az építkezéseken és városszéli üzemekben bekövetkező tömeges baleseti sérültek ellátása volt körülményes.⁸³⁵ A város robbanásszerű fejlődése sajnos magával vonta az építkezési balesetek számának növekedését,⁸³⁶ csupán az 1910. évben 12 állványbedőlés történt, ami 14 ember halálát okozta, 54 súlyosan megsérült. 1911. október 17-én egy Rákóczi téri ötemeletes ház építésekor dőlt ismét össze az állványzat, 21 munkást a tűzoltók emeltek ki, ketten még a helyszínen életét veszítették, a sérülteket a Rókus Kórházba

⁸³² A Központi Árvíz Bizottmány felkéri az egyesületet egy leendő árvíz esetén a mentés módozatainak kidolgozására és szükség esetén annak irányítására. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1893. évi iktatókönyv, 84. folyószám.

⁸³³ KARIKÁS JÓZSEF: Néhány szó a technikai mentésről. *Mentők Lapja*, 9. évf. 1911. 12. sz. 173-174. p.

⁸³⁴ KARIKÁS JÓZSEF: 1911. 173-174. p.

⁸³⁵ Néhány tanács a »kimentésről«. *Mentők Lapja*, 9. évf. 1911. 11. sz. 159. p.

⁸³⁶ Az építkezési balesetek megelőzése. *Mentők Lapja*, 10. évf. 1912. 8. sz. 115. p.

szállították. Ez utóbbi eset után a belügyminiszter éles hangú levelében fordult Budapest tanácsához: „A székesfővárosban folyó nagymérvű építkezéseknél mind sűrűbben fordulnak elő oly balesetek, amelyek emberáldozatot is követelnek. Minthogy az 1893:XXXIII. t.-c. 13. §-a szerint az építkezések felügyelete a kerületi előljáróságok hatáskörébe tartozik, felhívom a törvényhatóságot, intézkedjék sürgősen, hogy a kerületi előljáróságok ebbeli feladatukat a jövőben fokozottabb erélylyel és pontossággal teljesítsék, különösen az építkezési állványok felállításának engedélyezésénél és ellenőrzésénél azzal a körültekintéssel és lelkiismeretességgel járjanak el, amely az emberi életet veszélyeztető baleseteket kizárja. Amennyiben az előljáróságok ebbeli kötelezettségeiket, tekintettel az építkezés jelenlegi rendkívüli nagy mértékére, a rendelkezésükre álló szakterekkel pontosan teljesíteni nem lennének képesek, fölhívom a törvényhatóságot, intézkedjék aziránt, hogy az előljáróságok részére a szükséges segítő erő a mérnöki hivatalból vagy más megfelelő úton, a kellő mértékben rendelkezésére bocsáttassék. A magam részéről kijelentem, hogy e téren minden mulasztást a törvény teljes szigorával meg fogok torolni.”⁸³⁷ Az ügygel a budapesti építőmesterek, kőművesmesterek, építési vállalkozók szövetsége is foglalkozott.

Az állványzat stabilitásáért a pallér volt a felelős, de a pallérok csak akkor tudták szakszerűen végezni munkájukat, ha kellő szakértelemmel rendelkező állványozó munkásokkal dolgozhattak. A balesetek másik oka a rövid határidőre vállalt kivitelezésekben keresendő. Az állványzatok kiépítése sokszor éjszaka, gyér megvilágítás mellett történt. Harmadik okként a szövetség az állványkapcsok gyakori lopását hozta fel. Az ügygel november 20-án már a Fővárosi Középítési Bizottság is foglalkozott.⁸³⁸ A fővárosi közgyűlésen a Városépítészeti Osztály előterjesztést dolgozott ki az építkezési balesetek megelőzésére, amit a Középítési Bizottság is tárgyalta. A Fővárosi Tanács a következő döntést hozta: felkérte a Fővárosi Közmunkák Tanácsát, hogy az új építkezési szabályzatba az alábbi rendelkezést vegye fel: Az építkezés idején az utca felé legalább másfél méter magas deszkázott mellvédet kell felállítani. Ahol az építési anyagot húzzák fel, ott az épülő épületrészt teljesen be kell deszkázni. Továbbá, meg kell határozni, hogy az építkezés folyamán a járda mely területeit lehet elfoglalni, s azt felvonulási területként kezelni (állványzat, építési anyagok elhelyezése). A vasbeton munkálatokra a Magyar Mérnök- és Építész-Egylet által kidolgozott szabályzat legyen a mérvadó. A Tanács pedig kérte a belügyminisztert, hogy a kereskedelmi miniszterrel együtt a végrehajtó szakértői minősítést szigorítsa meg és a különleges építési szerkezetek elbírálásához speciális minősítést állítson fel.

A tömeges balesetek fekete krónikájának addigi legnagyobb tragédiája az 1910. évi ököritói tömeges halált okozó tüzeset volt,⁸³⁹ mely a mentőellátás számára is legnagyobb volt eddigi történetében. 1910. március 27-én, húsvét vasárnap estéjén a Szabolcs megyei Ököritón a falu fiataljai közös mulatságba hívták a szomszéd falvak fiataljait. A mulatságnak helyt adó csúrt feldíszítették, a be- és kijáratit ajtókat a minimálisra szűkítették, hogy a mulatságba idegen személyek ne kerüljenek. A csűrben tűz keletkezett, a bennlévők nem tudták elhagyni a helyiséget és emiatt következett be a tömegkatasztrófa. A tömeges baleset színhelyén 459

⁸³⁷ S. Zs.: Az építkezési katasztrófák. *Mentők Lapja*, 9. évf. 1911. 10. sz. 142-143. p.

⁸³⁸ A Fővárosi Középítési Bizottság 1873-ban, Budapest törvényhatóságán belül jött létre. Feladata a városépítéssel, beruházásokkal kapcsolatos koncepciók, tervek előterjesztése és azok megvalósításának felügyelete volt Terveit a Fővárosi Tanács és a Fővárosi Közmunkák Tanácsa bírálta el és hagyta jóvá.

KOZÁRI MÓNKA: Budapest a békeidőkben. Fővárosi ügyek az 1880-as évek második felében. *Budapesti Negyed*, 1995. 9. sz. 153-172. p.

https://library.hungaricana.hu/hu/view/BFLV_bn_09_03_1995_3/?pg=154&layout=s
(Letöltés: 2021. 04. 24.)

⁸³⁹ KOVÁCH ALADÁR: Ököritó 1910. március 27. *Mentők Lapja*, 8. évf. 1910. 5. sz. 48-71. p.

személy szenvedett égési sérülést, közülük 328 fő veszítette életét.⁸⁴⁰ A BÖME segítő különítménye azonnal a helyszínre indult FAITH ALFRÉD, FIALA RICHÁRD orvosok, KARIKÁS JÓZSEF igazgatói szaksegéd és HARTYÁNYI ÖDÖN ápoló részvételével. Nemcsak a sérültek ellátásában segédkeztek, hanem a fejvesztett kapkodást látva átvették a fehérgyarmati kórház vezetését és megkezdték a környékbeli helységekből összegyűjteni az ellátásra szorulókat.⁸⁴¹ Különítményük 14 napig tartó szolgálata idején a négy mentődolgozó 103 sérültet kezelt, 3 betegük időközben életét veszítette.⁸⁴² A segítségnyújtás kölcsönös volt; nem csak a mentőegyesületi személyzet segítette a helyszíni munkát, hanem a lakosság részéről is fontos segítség érkezett a fővárosi mentő-különítmény számára.⁸⁴³

A mentőegyesület ebben az esetben is kénytelen volt levonni a mentéssel kapcsolatos konzekvenciáit. Ismételten megerősítést nyert az az évtizedek óta hangoztatott elv, hogy a vidéki paraszti, munkás és kisipari lakosságot az alapvető segítségnyújtási tennivalókra, felelős magatartásra minél előbb ki kell oktatni. Ahol megoldható, ott a városokban és nagyobb községekben mihamarabb mentőközpontokat kell felállítani. Az országos mentőközpont felállításáig a Markó utcában lettek felhalmozva azon felszerelések, melyek nagyobb katasztrófák esetén mobilizálhatók voltak.

* * *

E fejezet Budapest mentőinek ma már egy feledésbe merült vállalkozását mutatja be, a kortársak által olyannyira akart, de támogatások híján megszűnő dunai vízimentés eseménytörténetét dolgozza fel. Ugyan e téren az egyesület magára maradt, s kénytelen volt felhagyni ezzel a mentési formával, ám később, ha már nem is intézményi szinten, de az úszásoktatás, a „vizes szakmák” képviselőinek életmentéssel kapcsolatos ismereteinek megalapozása és továbbadása feltétlenül a fővárosi mentők erőfeszítésének, tucatnyi orvosának volt köszönhető. Technikai, műszaki vonatkozásaiban feltárva a kor lehetőségeit törekedtem a

⁸⁴⁰ A csengeri járásból 88 fő sérült meg, 115-en meghaltak, a fehérgyarmati járásból 27 sérülés volt, 43-an meghaltak, a mátészalkai járásból 16 fő sérült meg, 25-en meghaltak. További 145 személy a felismerhetetlenségig összeégett.

⁸⁴¹ A Mentőegyesület által küldött személyzet kiadásával és illetményeivel 1828 korona 52 fillér költséget vállalt, aminek összege az 1902-ben vásárolt mentőgépkocsi vételárának a felét tette ki. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1910. évi főkönyve.

⁸⁴² A három orvost a mentőegyesület jutalmazó bírósága vaséremmel, HARTYÁNYI ÖDÖN ápolót dicséretben részesítette.

A Szabolcs megyei alispán levelében indítványozta a Törvényhatósági Bizottságnak, hogy az ápolásban, betegek ellátásában részt vett orvosoknak és az egyesületnek végzett munkájukért köszönetüket nyilvánítsák ki, amit a Bizottság egyhangúan elfogadott és megküldte a Mentőegyesületnek. HU BFL X. 201.B.1. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1906-1916. 1910. május 25.

A helyi lakosok egyébként a helyi orvosokat okolták, hogy későn értek a helyszínre, melynek oka, hogy éjszaka nem működött a távíró, s így nem volt összeköttetés. A késés másik oka volt, hogy a sérültek falvaikban keresték fel a helyi orvost, akik miután ellátták a hozzájuk fordultakat csak azt követően indultak a katasztrófa helyszínére. A hazaszállítottak közül nagyon sokan nem mertek vagy nem akartak orvoshoz fordulni. Többen azt hitték, hogy az orvosi elsősegélynyújtás pénzbe fog kerülni, így otthoni csodaszerektől várták a gyógyulást. Sokan tejjel, lisztpéppel, porral, kovásszal, csirizzel, földdel és ganéjjal kengették sebeiket. Ez többeknél okozott tetanusz- és orbáncfertőzést, így sokan az utólagosan kialakult szepszisben veszítették életüket.

⁸⁴³ KOVÁCH ALADÁR igazgató főorvos köszönő levele a támogatói segítségért Ökörítőra NÉMET JENŐnek és feleségének. HU BFL X. 201.B.1. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1906-1916. 1910. május 18.

KOVÁCH ALADÁR igazgató főorvos köszönő levele a támogatói segítségért Ökörítőra KISS ANTAL orvosnak, JÉKEY LÁSZLÓ földbirtokosnak, JÉKEY SÁNDOR főszolgabírónak, ILOSVAY ALADÁR alispánnak és AÁRON SÁNDORnak. A minisztérium részéről KAMPIS JÁNOS és BÖLCS GYULA tanácsosoknak. HU BFL X. 201.B.1. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1906-1916. 1910. május 18.

kor építési szabványainak, a kárelhárításnak és a mentés során szóba jöhető technikai megoldásoknak a dokumentálására. Statisztikai adatokkal, a működés legfontosabb számaival kívántam megismertetni az olvasót.

11 A BÖME TEVÉKENYSÉGÉNEK EGYÉB TERÜLETEI (ADOMÁNYGYŰJTÉS, EGÉSZSÉGÜGYI TÖMEGOKTATÁS, TÁRSADALMI KAPCSOLATOK, HELYI MENTŐKEZDEMÉNYEZÉSEK)

11.1 A MAGYARORSZÁGI MENTÉSÜGY FEJLŐDÉSE A SZÁZADFORDULÓN

A *Mentők Lapjának* országos terjesztése és az egyesület orvosainak vidéken tartott előadásai sokak figyelmét felkeltették. Orvosok, tanárok, iparosok fogtak össze, hogy környezetükben is megszervezzék az elsősegélynyújtás legelemibb intézményeit. „A Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület nemcsak kivívja minden vonalon az elismerést, de jóindulatú, buzdító működését és figyelmeztetéseit honorálják hazánk vidéki városai is, ami abban nyilvánul meg leginkább, hogy naponta érkeznek a B. Ö. M. E.-hez látogatók, éppen úgy, mint vidéki írásbeli megkeresések, felhívások és tanácskérő levelek – valamennyinek célja tapasztalatokon és közös megbeszéléseken alapuló intézkedésekkel hazánk mentés ügyét előbbre vinni és fejleszteni.”⁸⁴⁴

A BÖME a századfordulón egymaga lendítette fel a magyarországi mentésügyet, eseményformáló szerepe meghatározó volt. Ennek egyik sikereként könyvelhető el, hogy megszervezte az első országos mentőkongresszust. Kongresszusukat a Belügyminisztérium támogatta, s az 1876. évi közegészségügyi törvény mentésről szóló XIV. törvénycikkelye értelmében az elsősegélynyújtásra kötelezett hatóságokat a kongresszusra mind elküldte. Sikereik ellenére azonban sok helyütt fanyalgó lelkesedés fogadta kezdeményezésüket és az infrastruktúra hiányosságai miatt sem történtek komolyabb lépések. Mindezek ellenére a fővárosiak vidéken indított mentőtanfolyamai felkeltették a helyi lakosság figyelmét az országos mentésügy iránt.⁸⁴⁵

Helyi kezdemények egyik példaértékű alapítójaként ismert TUSZKAI ÖDÖN kezdeményezése,⁸⁴⁶ aki a főváros VIII. kerületi állami gimnázium iskolaorvosaként országosan követendő gyakorlatot alakított ki. *Mentőőrségek és egészségügyi szolgálat a középiskolákban* címmel számolt be a *Mentők Lapjában* az általa szervezett iskolai mentőőrségről.⁸⁴⁷ Mint írja, a gyakori tornabalesetek miatt döntött így: „Kétségtelenné lett előttem, hogy a tanulókat osztályonként meg kell tanítanom az első segélynyújtás egyszerű szabályaira és hogy egyben az intézetben mindig jelenlevő szolgaszemélyzetet is ki kell oktatnom, valamint a tanári kar azon néhány tagját, ki erre önként vállalkozik.”⁸⁴⁸

Iskolájának orvosi tanulmányokra készülő vagy az egészségtan iránt érdeklő hallgatóit elküldte a mentők oktató tanfolyamaira, akikből később mentőőrségeket szervezett. A 900 fős gimnázium diák-mentői a torna- és lögyakorlatokon, tanítások és játékok alatt óvták társaik

⁸⁴⁴ *Mentők Lapja*, 8. évf. 1910. 4. sz. 42. p.

⁸⁴⁵ Külföldön is éledezett az érdeklődés. 1908-ban – pünkösöd hetében – rendezték meg az I. Nemzetközi Mentőkongresszust (I. Internationaler Kongress für Rettungswesen) Majna Frankfurtban. A kongresszus felszólalásait, eredményeit és célkitűzéseit két kötetben adták ki a szervezők. Egyben két kiállítást is rendeztek; az egyikben a mentés történetét, a másikon betegszállító eszközöket mutattak be. Elvezetessé tette a kongresszust az a gyakorlati bemutató, amit egy Frankfurt melletti katonai gyakorlótéren mutatott be 300 német szamariter (német mentők). Szituációs gyakorlatuk során üzemi robbanás sérültjeit látták el. A sérültellátási gyakorlaton kívül betegszállítási technikáikat is bemutatták, sőt a Majnán még egy vízbőlmentési bemutatót is tartottak, ahol a meghívottak a „Delphin” nevű vízből mentő készüléküket is megismerhették.

⁸⁴⁶ A budapesti VIII. ker. állami főgimnázium iskolaorvosi jelentése. *Mentők Lapja*, 9. évf. 1911. 1. sz. 7. p.

⁸⁴⁷ Az iskolai mentőőrségek haszna. *Mentők Lapja*, 10. évf. 1912. 3. sz. 34. p.

⁸⁴⁸ *Mentők Lapja*, 8. évf. (1910) 1. sz. 1. p.

egészségét. A VII. és VIII. osztályos ügyeletesek 7:45-kor kezdték szolgálatukat, átvették karszalagjaikat, az orvosi szoba kulcsait, a mentőtáskát és a jelentési naplót. Baleset esetén azonnal riaszthatóak voltak, így a tanórát elhagyhatták. Vészjelző megszólalása esetén a mentőtáskával, s ha kellett mentőhordággal siettek a balesethez. Miután diáktársukat ellátták, azonnal hívták a mentőket.⁸⁴⁹ Iskolai kirándulásoknál, ifjúsági tornaversenyeken a mentőőrség tagjai mindig jelen voltak. A szolgálat beosztása és a diákok oktatása az iskolaorvos feladata volt. „*Ezúton oly generáció nő fel, mely megtanulja az orvostudomány nagyságát megérteni, megbecsülni és épen ezért soha nem lesz kuruzslóvá. Régen ismert tapasztalat, hogy csak a szemérmertlenség és tudatlanság teremti a gyógykanászokat és javasasszonyokat. Egyben azonban épen az ifjúság van hivatva a babona, az előítélet és az embergyilkos kuruzslás nagy ártalmait leküzdeni.*”⁸⁵⁰

Mindezen törekvés nem előzmények nélküli hazánkban. BENE FERENC, Pest főorvosa, a Szent Rókus Kórház igazgatója már 1833-ban, az *Elementa medicinae practicae* c. munkájában kiemelt feladatként jelölte meg a diákok egészségnevelését, a korszerű egészségtan oktatását. Egy évtizeddel később, 1844-ben ugyancsak a laikus érdeklődők és diákok egészségnevelésének céljából írt orvosdoktori disszertációjában MARKUSOVSKY LAJOS hangsúlyozta, hogy az egészségre való nevelést az iskolaügy egyik fontos pillérének tartja.⁸⁵¹ FODOR JÓZSEF a Pesti Egyetem orvosi karának általa alapított közegészségtani tanszékén a graduális képzés részévé tette. Bakteriológiai, talajtani, környezeti és szociálhigiéniai kutatásai társadalmának népegészségügyi problémáira hívta fel a figyelmet. Mindezen túl az anya- és csecsemővédelem, valamint a megszervezendő iskola-egészségügy lelkes támogatója volt. Szerepe az iskola-egészségügy kialakulásának történetében azért meghatározó, mert azt a higiéné önálló területének tartotta, amiben az egészségtudatos életvezetés kialakítása véget az orvosi és pedagógiai elvek egymást segítve vannak jelen.

Tanai szerint az iskola-egészségügy irányítója az iskolaorvos, aki nemcsak a közegészségügyi rendelkezések betartását felügyelte, hanem a hallgatók egészségtudatos nevelését is koordinálta, az egészségtant oktatta. Elképzeléseit nemcsak tudományos körökben, hanem a szaktárcánál is helyesléssel fogadták, így azok a vallás- és közoktatásiügyi miniszter 48 281/1885. számú rendeletében láttak napvilágot.⁸⁵² A jogszabálynak köszönhetően

⁸⁴⁹ A mentőőrség szoros kapcsolatban volt az iskola-egészségügyi szolgálattal, melyet ugyancsak TUSZKAI ÖDÖN szervezett meg. Működésük lényege, hogy az iskolai egészségügyi rendtartást ellenőrizték és betartassák. 2 főfelügyelő, 6 felügyelő (a főfelügyelőt és felügyelőt két hetenként váltották), 6 napos és 6 egyhetes szolgálatot tevő osztályfelügyelő ügyeltek arra, hogy csengetéskor a diákok az osztálytermekből kivonuljanak, a szolga ablakot nyisson, a szünet végeztével a diákok osztályterembe visszamenjenek. Rendellenességek esetén jelentést tettek valamelyik főfelügyelőnek, akik, ha maguk nem tudták a helyzetet megoldani szóltak az iskolaorvosnak, az osztálytanárnak (osztályfőnök) vagy az előadó tanárnak. Ez utóbbiak, ha maguk nem tudták a helyzetet megoldani, végső esetben az iskolaigazgatót értesítették. A szolgálat ellenőrizte a köpöcsészéket, mellékhelyiségeket, kézmosótálakat, az iskolába behordott sár, szemét és a hulladék eltüntetését. A felsőbb osztályok naposai és hetesei szünet idején a lépcsőlejáratokhoz vonultak, s ellenőrizték a játékdélutánok helyszíneit és a lövészet gyakorlatokat. Amennyiben baleset történt, értesítették a mentőőrséget. Az iskola-egészségügyi szolgálat tagjait nem a BÖME orvosai oktatták, hanem az iskolában szerezték elsősegélynyújtó ismereteiket. A szolgálatot tévő tanulókkal megismertették az iskola-egészségügy legelemibb szabályait, különösen a fertőző betegségek elkerülését, külön kiemelve a tuberkulózist. A higiéné szabályainak, a tisztálkodás szokásának betartatása és felügyelése különösen nagy hangsúlyt kapott. Azok a diákok, akik nem tudtak otthonukban megfürdeni, az iskolai fürdőhelyiségben volt rá módjuk. 4 kád és 12 permetező (zuhanyzó) állt a diákok rendelkezésére. E tisztálkodások a diák egészségügyi személyzet felügyeletével történtek.

⁸⁵⁰ *Mentők Lapja*, 8. évf. 1910 1. sz. p. 3.

⁸⁵¹ MARKUSOVSKY LAJOS: *Az orvos mint nevelő*. Orvosdoktori disszertáció. Pest, 1844.

⁸⁵² ANTALL JÓZSEF-KAPRONCZAY KÁROLY: Fodor József és az iskola egészségügy. *Magyar pedagógia*. A Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Bizottságának folyóirata, (75) 2. pp. 191-200. (1975)
http://misc.bibl.u-szeged.hu/12724/1/mp_1975_002_5168_191-200.pdf

iskolaorvosok és egészségügyi tanárok képzése indul hazánk tudományegyetemeinek (pesti és kolozsvári) közegészségügyi intézeteiben. Nagyon fontos szerepkört kapott az iskolaorvos. Összekötő kapocsként szolgált az iskola és a közegészségügyi hatóság között.⁸⁵³ Figyelemmel kísérte a tanulók egészségi állapotát, életkoruktól elvárható testi, fizikai státuszukat. Ellenőrizte az iskola közegészségügyi infrastruktúráját (csatornázás, ivóvíz, tisztálkodás stb.) és a tanulók otthoni higiénés viszonyait. Ezen túl a diákok pszichés védelmében szót emelhetett túlterhelésük ellen.

Mai szemmel úgy gondolnánk, hogy az *egészségtan* mint tantárgy oktatása az elemi és középiskolákat egyaránt érintette, de csak a középiskolákra vonatkozott.⁸⁵⁴ A népiskolákban FODOR elsősorban egészségvédelmi, higiéniai és elsősegélynyújtó tanfolyamokat tervezett megtartani. A prevenció okán gondolta a diákok gyors felzárkóztatását e témában, mert gyakori eset volt, hogy a vidéki gyermekek sokszor csak néhány osztályt végeztek el iskoláikban. Így az iskolaorvosok ellenőrző jogát az 1906. évi 14 532. számú rendelet a népiskolákra is kiterjesztette.⁸⁵⁵

1909-ben több vidéki város is a mentőegyesülethez fordult, tanácsot kértek, leendő mentőállomásaik alapításához vagy a már meglévők modernizálásához. Mint azt Igló, Lugos, Mezőhegyes, Nándorhegy, Pozsony, Székesfehérvár, Szolnok, Törökbecse, Újpest, Versec, Zalaegerszeg, Zombor, Kistarcsa és Mohol tette.⁸⁵⁶ A hazai mentésügy fejlődése mégis elakadt, a kezdeti lelkesedés alábbhagyott, holott a húszmillió országban égető szükség lett volna az ügy támogatására.⁸⁵⁷ Azon településeken, ahol még nem létesült mentőegyesület vagy tűzoltósági mentő-álosztály ott a helyi orvosok tűzoltókat és rendőröket képezték ki elsősegélynyújtásra.⁸⁵⁸ Látva a közönyt és a mentő-ügy lassú haladását, a BÖME elnökének, GRÓF KARÁTSYNYI JENŐNEK felkérésére KOVÁCH ALADÁR igazgató memorandumot intézett GRÓF KHUEN-HÉDERVÁRY belügyminiszterhez a mentésügy országos szervezése ügyében. A mentésügy iránt eddig is nagy érdeklődést tanúsító belügyminiszter megértve fogadta az igazgató panaszait, ígéretet tett az ügy minisztériumi tárgyalására.⁸⁵⁹ KOVÁCH keserűen írja a miniszternek címzett levelében: „*Szóval az első segítségnyújtás ügye igen lassan vagy, sehogyse halad előre, dacára annak, hogy minden vonalon történtek az ügy érdekében lépések. A Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület kezdeményezésére, a m. kir. Belügyminiszterium*

(Letöltés: 2020. november 24.)

⁸⁵³ Ennek ellenére iskoláikban csak javaslattevési joguk volt, a végső döntés az iskolaigazgató kezében volt, mely több esetben konfliktusok forrásához és szerepük korlátozásához vezetett. Nem ritkán a tanári kar részéről is támadás érte, megkérdőjelezve az orvos szerepét az iskolában, egy oktató intézménynek az életében.

⁸⁵⁴ FODOR JÓZSEF: Iskolaorvosok és egészségügyi tanárok a középiskolákban. *Egészség*, 1887.

⁸⁵⁵ ANTALL JÓZSEF-KAPRONCZAY KÁROLY: 1975.197. p.

⁸⁵⁶ A Pozsonyi Önkéntes Tűzoltó-Egylet főparancsnoka CLAUER ELEK bárót, Pozsony vármegyei tűzrendészeti felügyelőt szakmai tanulmányútra a Budapesti Önkéntes Mentő Egyesülethez küldve. Továbbá az egyesülettől információkkal történő ellátását kérte. HU BFL X. 201.B.1. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1906-1916. 1911. október 6.

Szeged Szabad Királyi Város tiszti főorvosa 96/1921. sz. levelében érdeklődik a Mentőegyesület betegszállítási díjszabásai felől. HU BFL X. 201.B.1. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1906-1916. 1921. január 25.

DR. ÚTHY ISTVÁN a leendő Ózdi Mentőegyesület megalakítására a BÖME támogatását kéri. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1898. évi iktatókönyv, 667. folyószám.

⁸⁵⁷ A rennye érdeklődésre szerencsére ellenpélda is akadt. Az 1886-ban alakult, de a BÖME-nél kevésbé szervezettebb Temesvári Önkéntes Mentő Egyesület 1904-ben már 3 db mentőállomást üzemeltetett a városban. Mentőkocsija viszont nem felelt meg a kor kívánalmainak.

⁸⁵⁸ GÁLOSI SOMA: Az első segély faluhelyen. *Mentők Lapja*, 6. évf. 1908. 9. sz. 155-156. p.

⁸⁵⁹ JAKABFFY IMRE belügyi államtitkár 75769/1910: VII-b. válaszlevele GRÓF KARÁTSYNYI JENŐNEK „A mentésügy országos szervezése tárgyában” írt levélre. HU BFL X. 201.B.1. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1906-1916. 1910. június 3.

támogatásával, 1899-ben »mentőnap«, 1908-ban pedig »országos mentő kongresszus« is tartott. S bár ezen tanácskozmányok sokat lendítettek az ország mentésügyén, de mind a mai napig távolról sem vezettek megfelelő eredményre és a jó szándékú tervelgetések nagybárára zátonyra kerülnek, mert hiányzik az az erő, amely a közreműködőket a vidéken támogassa, a csüggedőket lelkesítse, azokat pedig, akik kevés érdeklődést mutatnak az ügy iránt, legalább a legszükségesebbeknek végrehajtására kötelezze! Ugyanennek az eredménye az is, hogy hazánkban alig van egynehány számba vehető mentő intézménye.”⁸⁶⁰

Végül célként javasolta, az egész ország területén megvalósítandó mentőellátást, és azt, hogy az elsősegélynyújtás tömeges oktatását az iskolában kellene elkezdeni. Országszerte meg kell szervezni a betegszállítást és mindenkinek lehetővé kell tenni a betegszállító eszközök elérhetőségét. Különösen rendezni kell az elme- és fertőző betegek szállítását; „Hogy a betegek, mint az igát húzó állatok minden alkalmas berendezés nélkül szállít-tatnak? Hogy az elmebetegeket naphosszant, kötéllel megkötözve, felvértezett kézzel és lábbal kísérik a főváros felé?”⁸⁶¹ Vidéki sürgősségi, betegfelvételi központokat javasolt létesíteni: „Módját kell adni annak, hogy vidéki betegek emberséges módon szállíttathassanak olyan központokba, ahol megfelelő ápolást nyerhetnek vagy megoperáltathatnak.”⁸⁶² A váratlan katasztrófákra felkészülve országos mentőközpontot és kisebb központokat kell kialakítani szoros kapcsolatban a vasúti intézményekkel.⁸⁶³ Fejleszteni kell a mentés technikai eszközeit és a műszaki mentést. Országosan egységesíteni kell valamennyi mentőintézmény egészségügyi felszereléseit, gyógyszereit. A városi és vidéki lakosság igényeihez igazodva kéne megállapítani egy-egy település mentőerőinek felállítását, a mentés infrastruktúrájának kiépítését. Javasolta, hogy a Belügyminisztérium vegye védnöksége alá a hazai mentésügy fejlesztését, melynek égíse alatt megalakulhatna az Országos Mentőszövetség.⁸⁶⁴ Az országos mentésszervezés szakmai hátterét orvosok adnák, az országos szervezettségű hálózatba a katonaság, vöröskereszt, rendőrség, vasúttársaságok, kórházak erőit is be kellene vonni. Egyeztetve a MÁV-val és a többi vasúttársasággal meg kell szervezni a betegek vasúton történő szállítását és átvételét a célállomásokon. A betegszállító eszközöket – pénz ellenében – az utazóközönség rendelkezésére kéne bocsátani. Vízparti településeknél, sporttelepeknél fürdősök és a rendőrség bevonásával kell biztosítani a vízi mentést.⁸⁶⁵ Továbbá mozgósítani kell a civil társadalmat a mentés anyagi alapjainak előteremtése végett, ugyanis saját érdekükben a városoknak és a községeknek hozzá kéne járulniuk az alapítás és üzemeltetés költségeihez.⁸⁶⁶ A betegsegélyező pénztárak azon összegeket fordíthatnák a mentésügy fejlesztésére, melyeket a balesetes sérültek kifizetésére fordít. Az állam szerencsejátékok, sorsjátékok rendezése útján teremthetne elő nagyobb összegeket a mentés finanszírozásához.

⁸⁶⁰ *Mentők Lapja*, 8. évf. 1910. 7. sz. 116. p.

⁸⁶¹ *Mentők Lapja*, 8. évf. 1910. 7. sz. 116. p.

⁸⁶² *Mentők Lapja*, 8. évf. 1910. 7. sz. 116. p.

⁸⁶³ KOVÁCH ALADÁR: Az „Országos Mentő Központ”. *Mentők Lapja*, 7. évf. 1909. 4. sz. 65-68. p.

A mentőintézmények országos szervezése tárgyában már 1894-ben koncepció született, a Belügyminisztérium felé küldött felterjesztés már akkor is e megvalósítást szorgalmazta.

Felterjesztés az országszerte megvalósítandó mentőintézetek tárgyában. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1894. évi iktatókönyv, 64. iktatószám.

⁸⁶⁴ A megalakítandó Országos Mentőszövetség tárgyában 1879/1909. sz. levelében KOVÁCH ALADÁR igazgató országos vonatkozású statisztikai adatokat kért a Magyar Királyi Statisztikai Hivatal Igazgatóságától. HU BFL X. 201.B.1. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1906-1916. 1909. június 7.

⁸⁶⁵ KOVÁCH ALADÁR: A vízből-mentésügy szervezése Budapest székesfőváros területén belül. *Mentők Lapja*, 9. évf. 1911. 12. sz. 166-171. p.

⁸⁶⁶ A költségek előteremtéséhez hozzájárulhatna a helyi lakosság civil egyesületek alapításával, gyűjtések és jótékony célú hagyatékok megszerzésével. A tűzoltó-ügy viszont annál gyorsabban haladt, egységesedése az Országos Tűzoltó Szövetségben öltött testet.

Így megszülethetne az országos mentő-alap, amely a szegényebb települések mentő-infrastruktúráját megteremthetné, a fennmaradó összeggel a már meglévő mentőegyesületeket lehetne támogatni. A BÖME addigi működésének közel negyedszázados tapasztalatát adva segíthetné a minisztériumot az országos mentésszervezésben.⁸⁶⁷

Az igazgató memorandumára az alábbi válasz érkezett a belügyminisztertől, melyet JAKABFFY IMRE államtitkár fogalmazott meg GRÓF KARÁTSONYI JENŐ elnöknek: „*Teljes mértékben méltányolván azon érveket, amelyekkel az emlékirat e kérdésben az állam, illetőleg a belügyi kormányzat szervező tevékenységének és támogatásának szükségét indokolja, értesítem Nagyméltóságodat, hogy készséggel hajlandó vagyok a jelentős ügyet tanulmány tárgyává tenni és a mentésügy országos szervezésének kérdését a vezetésem alatt álló belügyminisztérium munkaprogramjába felvenni.*”⁸⁶⁸ Ez nem várt siker volt, s bizakodásra adott okot. Az országos mentő-ügy gondolata pozitív fogadtatásra talált a minisztériumban, a belügyminiszter ígéretet tett még az év folyamán egy összehívandó értekezlet megtartásáról, melyről az összes érdekelt meghívót fog kapni.⁸⁶⁹

A bátorító szavak ellenére hazánk mentésügyének fejlődése még 1912-ben is kívánnivalót hagyott maga után, de mégis megtört a jég. A mentés ügye már nem csupán lelkes filantrópok mozgalma volt, hanem a népegészségügy egyik területévé vált. Kimutatásaik szerint 1912-ben már hazánk 13 városában működött igen jó szervezettségűnek nevezhető intézmény: A Kolozsvári Önkéntes Mentő Egyesület (1892),⁸⁷⁰ Arad Szab. Kir. Város Mentő Állomása (1901), Szombathelyi Önkéntes Tűzoltó Egylet Mentő Osztálya (1904),⁸⁷¹ Nagyvárad Mentő Osztály (1904),⁸⁷² Temesvári Önkéntes Mentő Társulat (1886), Szabadkai Önkéntes Tűzoltó Testület Mentő Osztálya (1906), Debreceni Önkéntes Tűzoltó Testület Mentő Osztálya (1906),⁸⁷³ Miskolci Önkéntes Tűzoltó Egylet Mentő Osztálya (1897), Szeged Szab. Kir. Város Mentő Állomása (1904), Székesfehérvári Önkéntes Tűzoltó Testület Mentő Osztálya (1898),⁸⁷⁴ Kassai Önkéntes Tűzoltó és Mentő Egyesület (1893), a Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület (1887) és a Fiume Városi Hatósági Mentő-Egyesület (Stazionale Municipale di Primo Soccorso) (1895).⁸⁷⁵ A századforduló elején lévő állapotokról az egyik legteljesebb

⁸⁶⁷ A Német Birodalomban sem haladtak gyorsabban az események, ott az országos mentőközpont felállítását a szamaritánusok és a Német Vöröskereszt civakodása akadályozta meg.

⁸⁶⁸ KOVÁCH ALADÁR: *A mentésügy országos szervezéséről. Mentők Lapja*, 8. évf. 1910. 7.

⁸⁶⁹ KOVÁCH ALADÁR: *A mentésügy fejlődése az utóbbi időkben. Mentők Lapja*, 8. évf. 1910. 4. sz. 42-47. p.

⁸⁷⁰ A kolozsvári önkéntes mentő-egyesület 1910. évi működése. *Mentők Lapja*, 9. évf. 1911. 6. sz. 92. p.

LÖBL VILMOS: A Kolozsvári Mentő Egyesület és a társadalom. (Az egyesület 1906. évi működésének ismertetése kapcsán). *Mentők Lapja*, 5. évf. 1907. 7. sz. 87-88. p.

⁸⁷¹ LENDVAI REZSŐ: Brutscher József a szombathelyi mentőegyesület alapítója. *Magyar Mentésügy*, 6. évf. 1986. 4. sz. 183-186. p.

⁸⁷² A nagyvárad mentőosztály féléves kimutatása 1911. jan.-júl. *Mentők Lapja*, 9. évf. 1911. 7. sz. 101. p.

⁸⁷³ *Debrecen sz. kir. város hivatásos tűzoltóságának évkönyve 1925*. Debrecen, 1926, Tiszántúli Hirlap Könyv- és Lapkiadó Vállalat r.-t. Könyvnyomdavállalata.

PUBLIG ERNŐ: *A Debreczeni Önkéntes Tűzoltó Testület története 1877. október 21-1902. október 21*. Debrecen, 1902.

⁸⁷⁴ BIERBAUER VIKTOR: A székesfehérvári mentők. *Mentők Lapja*, 8. évf. 1910. 1. sz. 6-7. p.

Estély a székesfehérvári mentők javára. *Mentők Lapja*, 10. évf. 1912. 6. sz. 93. p.

⁸⁷⁵ 1904-ben Dicsőszentmárton a Magyar Vörös Kereszt Egylettől kapott egy mentőszekrényt és egy hordágyat. Nemespéczy önkéntes tűzoltó testülete mentőosztály létesítését határozta el. Lőcsén 1901-óta működött önkéntes mentőegyesület, oktatásukat BOJÁRSZKY BÉLA helyi orvos látta el, aki a rendőröket és tűzoltókat is kiképezte, az intézmény vezetője TILKOVSKY ISTVÁN városi rendőrkapitány volt. Eperjesen a századfordulón HOLENIA GYULA városi főorvos igyekezett mentő-osztályt létesíteni. Bakonybél és Alsó-Lendva községek városokat megelőzve 1908-ban a BÖME-hez fordultak segítségért leendő mentőerőiknek felállítása végett. A veszprémi önkéntes tűzoltó egylet 1908-ban határozta el mentőegyesület szervezését. Kaposvárt 1906-ban, a

összefoglalást ACZÉL KÁROLY főorvos, a BÖME igazgatóhelyettese, *A mentőintézmény országos szervezésének jelenlegi állása hazánkban* című kiadványában tárta olvasói elé.⁸⁷⁶

48. ábra. A Magyar Királyság mentőállomásai a 20. század elején.

Forrás: ACZÉL KÁROLY: 1901.

E számok ellenére még mindig gyakori a panasz a közönnyel szemben, miszerint a tehetősebb polgárok, akik bálókra, mulatságokra gondolkodás nélkül áldoztak, a mentés ügyétől a lehető legtávolabb igyekeztek tartani magukat: „Szégyenteljes állapotok uralkodnak egyes nagyobb vidéki városainkban ezen a téren. Hogy csak egyetlen – jellemző – példát is említsek, nézzük meg, milyen a mentés ügye szab. kir. városunkban, amelyet lakói túlságos szeretettel a Dunántúl metropolisának neveznek, egészen indokolatlanul. Van e városban két közönséges bárka (a lá budapesti konflis), továbbá három »ruganyos kerek hordágy. Nincs tovább. Ebből áll a »mentő« intézmény felszerelése. A bérkocsiba a szegény lábtörős embert, hogy mi módon be, az ő titkuk, mert sohasem tudtam végig nézni ezt a rettenetes műveletet. Az inspekciós-orvosi teendőket a két városi tiszti orvos látja el. A mentő-legénység ellenben a tűzoltóság legénységéből kerül ki, olyképpen, hogy beosztás szerint mindennap két-két tűzoltó teljesít

Kaposvári Önkéntes Tűzoltó Testületen belül mentőalosztály létesült. Az induló alosztály 30 működő taggal és három orvossal indult, vezetőjük SZABADOS IMRE gyógyszerész, vármegyei tűzrendészeti felügyelő volt. A mentőalosztály 1911-ig csak kézi tolokocsival rendelkezett.

A Brassó melletti Botfalván működő Magyar Cukoripari Részvénytársaság mentőkocsit szerzett be az üzemből történt esetleges balesetek sérültjeinek szállítására. 1909-ben Újvidék döntött mentőállomás létesítéséről. 1909-ben Zalaegerszeg városa betegeinek szállítására betegszállító kocsit beszerzését határozta el. 1909-ben Lugoson kezdték el szervezni a leendő mentőintézményt. 1909-ben a Zombori Önkéntes Tűzoltó Testületen belül mentőalosztály alakult. 1910-ben GRÓF ERDŐDY TAMÁS indított mozgalmat Győrben mentőintézmény alapítása végett. A mentés elindításának szükségességéről és terveiről a *Győri Hírlapban* számolt be. A Gyöngyösi Önkéntes Tűzoltó és Mentőtestület 1890-ben, az Újpest-Rákospalotai Mentőegyesület 1913-ban megalakult.

⁸⁷⁶ ACZÉL KÁROLY: *A mentőintézmény országos szervezésének jelenlegi állása hazánkban*. Budapest, Hornyánszky V. cs. és kir. udvari könyvnyomdája. 1901.

mentői szolgálatot. Alapos kiképzésről, gyakorlottságról természetesen szó sem lehet. Még jó, hogy telefonja van a tűzoltó-laktanyában a lévő »mentő-állomásnak« ...»⁸⁷⁷

Bécsben, mintha meghallották volna KOVÁCH ALADÁR javaslatát a mentés további szervezéséről, s a hozzá kapcsolódó sürgősségi, betegfelvételi központok létesítéséről.⁸⁷⁸ ACZÉL KÁROLY főorvos, igazgatóhelyettes a bécsiek újabb sikeréről számolt be a Mentőpalotában. 1909 decemberében, Bécsben baleseti állomást nyitottak a közkórház volt II. sz. Sebészeti Osztályán. Az osztály baleseti állomássá történő átszervezését az osztályvezető ALBERT MOSETIG VON MOORHOF professzor váratlan halála kapcsán került sor, erre elárvult osztálya adott lehetőséget. A professzor, aki a mentésügy közismert élharcosa volt, halálát követően – mintha végakarátát teljesítette volna az egyetem – osztályát baleseti állomássá szervezte át. A baleseti állomássá alakult osztály akut sérültjeit az egyetem sebészei fogadták.⁸⁷⁹ ACZÉL főorvos a bécsi példát hallva messzemenően követendőnek tartotta azt a nagyobb lélekszámú Budapesten is. A létesítendő mentőállomás ugyanis kiváló példája lesz az orvosi kar és a mentők együttműködésének. „... a mentő-fiókállomás pedig élő tanujele lesz a »szerves« kapcsolatnak, mely statuálódik azzal ott az orvosi iskola és a mentőintézmény között is, amely szükségképpen kellene más városban is léteznie, például nálunk, - ahol szintén van egyetem és »mentés« - hisz a mentőintézmény kezén megy keresztül éppen a gyakorló orvosokra nézve ezen oly fontos része a beteganyagnak... ...a »baleseti« beteganyagot egészen különleges positio illeti meg a többivel szemben és annak nemcsak rögtöni segélye, hanem tovább kezelése is annyira fontos, hogy joggal igényelhet külön kezelési osztályt és külön orvosi személyzetet.»⁸⁸⁰

Érdekességként megemlítenő, hogy fővárosunkban a hadsereg is rendelkezett egy mentőintézménnyel, a Budapesti Helyőrségi Katonai Mentő Állomással.⁸⁸¹ A főváros szívében elhelyezett állomás a Budapesti Császári és Királyi Térparancsnokság épületének egyik szobájában volt található. Katonai Mentőállomásuk 1910 óta működött, ahol a császári és királyi, valamint a magyar királyi honvédség orvosai teljesítettek 24 órás szolgálatot. Személyzete az ügyeletes orvusból és a beosztott segédszemélyzetből – egészségügyi altiszt, sebesültvivő és vonatkatona – állt. Betegszállításra egy nehézkes szállítókocsit használtak, mely a kaszárnnyák gyakorlóterei és a három helyőrségi kórház (cs. és kir. XVI., XVII. és a Honvéd Helyőrségi Kórház) között közlekedett. Mivelhogy ezek Budapest peremén helyezkedtek el, ahol akkor még kiépítetlen volt az úthálózat, kinszenvedés volt a nehézkes járművel való közlekedés. Ám a katonai mentők életét nemcsak a betegszállítás körülményei, hanem a körülményes adminisztráció is nehezítette; az esetfelvétel lassú és komplikált volt. A bejelentett esetet a telefonügyeletes altiszt rögzítette, aki átment a szomszédos szárnyépületbe, hol az ügyeletes orvost értesítette. A jelentést aláírta, majd bevezette saját esetenaplójába. Csak ezt követően értesíthette a mentésre beosztott segédszemélyzetet, amely a másik épületben lévő

⁸⁷⁷ *Mentők Lapja*, 10. évf. 1912. 3. sz. 33. p.

⁸⁷⁸ Az Alsóausztriai Országos Mentőszövetség alakulása. *Mentők Lapja*, 9. évf. 1911. 6. sz. 88. p

⁸⁷⁹ A baleseti állomássá alakult osztály a mai sürgősségi betegfelvételi osztályok előfutáraként tekintendő. Hazánkban e gyakorlat sajnos nem terjedt el, egyedüli példája csak az Országos Mentőszolgálat által alapított Mentőkórház gyakorlatában volt ismert. Az épületet CONSTANTINOVITS MILÁN a fővárosi Szemészeti Klinika főorvosa, a Szobi utcai Trachoma Kórház vezetője adta át az Országos Mentőszolgálatnak az 1956. évi forradalom és szabadságharc idején sérültek ellátása és elhelyezése végett.

⁸⁸⁰ *Mentők Lapja*, VII. évf. (1909) 12. sz. p. 215.

⁸⁸¹ 1911-ben a BÖME szerkesztősége közölte le a *Honvédorvos* 1911. XXIV. évf. 6.sz. cikkét, melyben az 1901-ben alapított Magyar Királyi Honvédorvosi Alkalmazó Iskola BÖME-nél tett látogatását írta le. Az intézmény a hadsereg kötelékébe lépő honvédorvosok alap- és továbbképzését végezte, évente számos tanulmányi kirándulást szervezett, akik az 1911. évi tanulmányi kirándulásuk alkalmával a Markó utcába is ellátogattak.

vonatkatonát szólította fel a kocsiszínben történő fogatolásra. Az állomásra történő visszatérés és az újabb riasztás tengernyi időt vett igénybe, így arra is volt példa, hogy egy eszméletét veszített katonatiszt kerek egy órán keresztül feküdt az egyik gyakorlótéren, míg a riasztott egység megérkezett. Így, nehézkes működésük miatt gyakran a mentőegyesületet hívták segítségül saját mentőszolgálatuk helyett!⁸⁸² A lesújtó beszámoló szerzője nem más, mint HOHENBERG JÓZSEF m. kir. honvédfőorvos volt, aki személyi állományuk bővítésében és egy mentőgépkocsi beszerzésében látta szolgálatuk modernizálásának minimális alapjait.⁸⁸³ Egészségügyi felszerelésük még a kor mércéjéhez képest is szerénynek volt mondható, ami mindössze kettő darab mentőtáskából állt. Túltömött és emiatt nehezen áttekinthető táskáik súlyosak voltak, az orvosi kötszertáska 20, az orvosi gyógyszer-táska 10 kg-ot nyomott. Égett sérültek ellátásakor alkalmazott tűztáskával nem is rendelkeztek. KOVÁCH ALADÁR polgári mentőfelszerelések, táskák és mentéstechnikai eszközök rendszeresítését javasolta apró mentőállomásuknak.⁸⁸⁴

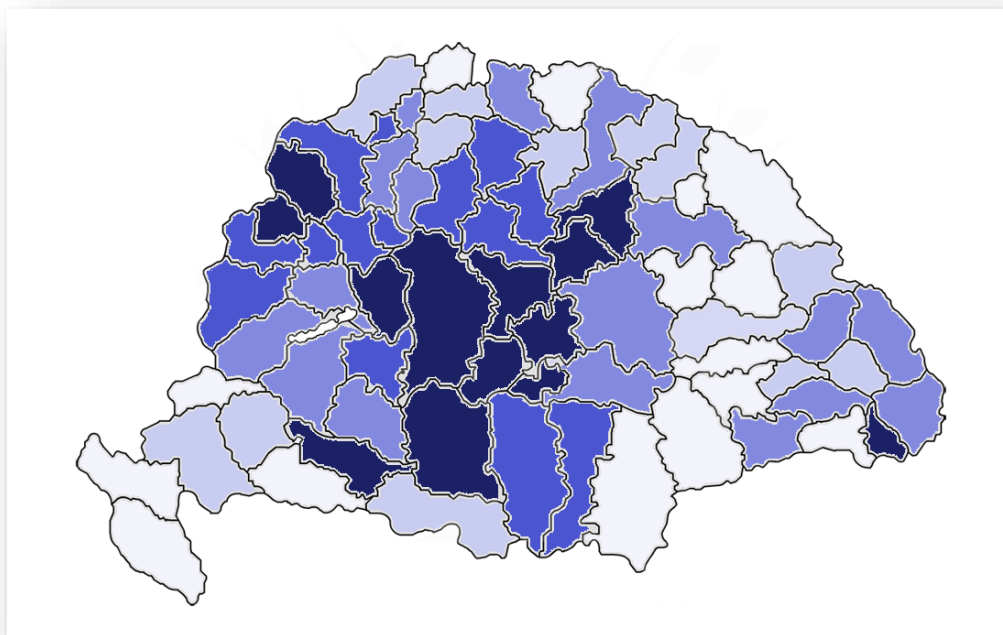
A mentőkön kívül civileket is foglalkoztatott a mentés országos szervezésének ügye, sokakat megrendített a Magyarország egyes területein élő lakosság ellátatlansága.⁸⁸⁵ Hirtelen jött baleset esetén a távolabbi településeken élők csakis a jó szerencséjükben és a gondviselésben bízhattak.

⁸⁸² Az anomáliákat látva KOVÁCH ALADÁR igazgató segítő kezet nyújtva, a két intézmény közötti együttműködés jövőbeni megvalósítását mérlegelte.

⁸⁸³ HOHENBERG JÓZSEF: A katonai mentő-állomásról. *Mentők Lapja*, 9. évf. 1911. 10. sz. 138-142. p.

⁸⁸⁴ Az 1910-es évek elején – már készülve egy várható háborúra – a Magyar Vörös Kereszt Egylet tagsága 40 ezer fős, vagyona 7 millió korona volt. Háború esetén a mentésnek hátteret adva tábori kórházakat, betegápolószertárházakat, betegszállító szakaszokat állított ki, melyeket harctéri működésre készítettek fel. Az anyaországban betegpihenő (üdítő) állomásokat, tartalékkórházakat és betegszállító egységeket tartottak fenn. A vasúti kocsikat hordágyakkal szerelték fel, tájékoztató irodát tartottak fenn, mely a sérülteket tartotta nyilván és azok hozzátartozóit értesítette. Az ausztriai vöröskereszt a trieszti nőegyesülettel együtt kórházi hajójáratot is üzemeltetett az Adriai tengeren.

⁸⁸⁵ HORVÁTH REZSŐ: A mentés ügye a vidéki városokban. *Mentők Lapja*, 10. évf. 1912. 3. sz. 31-33. p.

49. ábra. Haláluk előtt orvosi kezelésben részesültek aránya az 1910. évi kimutatásban.
 Forrás: BELUSZKY PÁL - GYÖRI RÓBERT: *Magyar városhálózat a XX. század elején*.
 Budapest, 2005. Dialóg Campus. 81. p.

LÉVAI ELEMÉR – aki véleményével nem volt egyedül – a *Mentés országos szervezése* c. írásában tett kísérletet, hogy gyakorlati javaslataival a vidéki mentésügy szervezését kimozdítsa a holtpontról.⁸⁸⁶ Elgondolásai szerint legelső lépésként a távbeszélő-hálózat mielőbbi kiépítését kellene befejezni, mely legalább olyan fontos volna, mint a postai vagy a távíró-hálózat megléte.⁸⁸⁷ Az általa javasolt segélyhívó-rendszerben nem is kéne a postának újabb alkalmazottakat munkába állítani, mivel az új rendszer nem a hagyományos postai úton működött volna. E telefonállomásokat „Vészjelző állomás” néven állították volna üzembe. Az állomások nagyobb községekben a jegyzőségeknél, kisebb falvakban az arra kiválasztott gazdánál, földbirtokosnál vagy gyártelepeken működnének. Vonala a legközelebbi postahivatalba vezetne. Ahol pedig kiépítése megvalósíthatatlan, ott a település elöljárósága szervezzen lovas vészhiénököt. A távolabbi balesetek jelzésére azonban továbbra is a távíró tartotta a legmegfelelőbbnek. Az infrastrukturális háttér kiépítését követően önkéntes alapon szolgálatot teljesítő, kiképzett mentők biztosítanák a községekben és falvakban az elsősegélynyújtás feladatát. Feltétlenül megjegyzendő, hogy a jószándékú, de tájékozatlan szerző a mentők alkalmazásának kérdésében jócskán leértékeli társadalmi hasznosságukat, balesetet váró „üresjárat” szerepüket említve: „*Mint közleményem címében is megjelöltem, legyen a mentőszolgálat önkéntes. Tehát nem szükséges a „mentőt” mint önálló foglalkozást felállítani, mert az tényleg nevetséges lenne, ha egy község alkalmazna „mentőt” csak azért, hogy egy vasárnapi bicskázásnál ott legyen. Különben nem is tudom, fizetnék-e a mentőt úgy, hogy az mindennapi kenyerét meg keresse.*”⁸⁸⁸ Ellenben egy kitűnő gondolatát megosztva, a

⁸⁸⁶ LÉVAI ELEMÉR: A mentés országos szervezése. *Mentők Lapja*, 7. évf. 1909. 3. sz. 48-50. p.

⁸⁸⁷ Az állam azért sem sietett a telefonhálózat kiépítésével, mert annak üzemeltetési költségeit tovább növelték az újabb telefonkezelők alkalmazásával.

⁸⁸⁸ *Mentők Lapja*, VII. évf. (1909) 3. sz. p. 49.

Budapesten felállítandó Országos Mentő Tanács gondolatát is vizionálta, aminek hatásköre alá tartoznának a vidéki mentők felügyeleti joga.⁸⁸⁹ Kirendeltségeik gyártelepeken és tűzoltó állomásokon lennének felállítva. A mentőállomások a már működő mentőegyesületek kirendeltségei lennének, melyek a falvakban mentőőrsöket hoznának létre. Falvanként 2-5 mentőt kellene választani, kik szolgálati jelvénnel ellátva, társadalmi munkában látnák el önkéntes feladataikat. Elérhetőségüket a falvakban éjszaka megvilágított „Első segély” tábla hirdette volna.

A helyi mentőerőket az Országos Mentő Tanács orvosai országosan azonos tananyag alapján évente több alkalommal oktatták volna. Hallgatóik a szakbizottság előtt tennének vizsgát, amelyről oklevelet kapnának. Az Országos Mentő Tanács nem irányítaná a mentőegyesületek életét, de a Tanács állítaná össze a kirendeltségek (mentőállomások) működési szabályzatát. A működtetés anyagi költségének biztosítására az Országos Mentőalap felállítását javasolta. „...úgy hiszem nemsokára nyomait látjuk olyan intézkedéseknek, amelyek közvetve némileg csökkentik a budapesti sebészklínikákon az olyan amputációk számát, amelyek tagok elhanyagolt elhanyagolt sebeinek infekciózus állapota miatt váltak szükségessé, vagy a budapesti mentőknél csökkentik azon esetek számát, midőn a pályaudvaroknál a kocsifülkékből, mint vérfürdőkből szedik ki az ország távoli vidékein 2 nap előtt összeroncsolt embereket.”⁸⁹⁰

A helyzetet tovább nehezítették a hozzá nem értők, vagy a közegészségügy intézményeiben működő, de a mentésben semmilyen jártassággal nem rendelkezők javaslatai. Az egyik ilyen, már-már provokatív ötletet közli a *Mentők Lapjának* 1907. évi száma. Ez FODOR GÉZA a Fővárosi Fertőtlenítő Intézet fertőtlenítő tisztjének az Országos Közegészségügyi Egyesület orvosi és közigazgatási szakosztályának együttes ülésén 1907. december 6-án előadott minden szakmai és ésszerű alapot nélkülöző felszólalásában maradt fenn. FODOR a közegészségügyi intézmények (mentők, a beteg- és hullaszállítás, fertőtlenítő intézmények, szemétfuvarozás, feldolgozás, égetés, gyepmesteri szolgálat, állategészségügyi és köztisztasági intézmények) összevonását, egységes vezetés alá történő helyezését javasolta.⁸⁹¹ A létesítendő intézmény telephelyéül szolgálna valamennyi közegészségügyi szolgálatnak, és mint egy vállalat osztályai állnának készen a lakosság igényeinek kiszolgálására az adott „szakfeladatok” ellátására. „Ha a fenti intézményeket egy központba vonnók, a mentő- és fertőtlenítő szolgálkat mesteremberekből kellene kiképeztetni, akik ellátnák eredeti hivatásukon felül a telep szabó-, cipész-, kovács-, bognár- stb. munkáit; a mely pillanatban mint mentőre vagy fertőtlenítőre van szükség, azonnal kéznél vannak s teljesítik ebbéli; azok a fogatok, melyek reggelenként a szemetet gyűjtik össze, nyári délutánokon ellátnák az utcák öntözését, éjjel azok söprését, télen a hóeltakarítást és egyéb teendőket teljesítenének. Mindez szakszerű beosztás mellett sokkal kevesebbe kerül, mintha az külön-külön akár vállalati, akár házi kezelés mellett történik.”⁸⁹²

⁸⁸⁹ A Mentő Tanács létezése szervezeti formában is igazolt, ugyan is több mentődolgozó a Tanács döntéseire hivatkozva nyújt be kérvényt a Mentőegyesülethez.

TÓTH FERENC a Mentő Tanács 131. sz. határozata alapján kéri illetménye különbözetének kifizetését. HU BFL X.201.C.2. kisdoboz. Számviteli iratok, 1919. január 10.

Mentődolgozók a Mentő Tanács 125/1919. sz. határozata alapján kéri illetményük előlegét megindított gyűjtési akcióban történő részvételükért. HU BFL X.201.C.2. kisdoboz. Számviteli iratok, 1919. január 18.

ORBÁN JÓZSEF ápoló elbocsátása kapcsán kéri illetményének kifizetését a Mentő Tanács 153. sz. határozata alapján. HU BFL X.201.C.2. kisdoboz. Számviteli iratok, 1919. január 18.

⁸⁹⁰ *Mentők Lapja*, VII. évf. (1909) 3. sz. p. 50.

⁸⁹¹ Középponti egészségügyi telep tervezete. *Mentők Lapja*, 5. évf. 1907. 6. sz. 76. p.

⁸⁹² Középponti egészségügyi telep tervezete nagyobb vidéki városok és törvényhatóságok részére. *Mentők Lapja*, 5. évf. 1907. 6. sz. 76-77. p.

Elképzelése szerint e leendő központi telepen valamennyi közegészségügyi feladatkör megtalálható lenne, így az állományában lévők egyszerre lennének mentők, hullaszállítók, sintérek, szemetesek. E racionalizáció bármely területen bevethető „szakembereket” vizionál, a kevesebb személyzet pedig olcsóbbá tenné az új intézményt. A képtelen ötletre a BÖME igazgatósága elborzadt, a mentők tömör, de sokatmondó válaszukban adtak hangot a groteszk ötletre: „*Mi a magunk részéről nem tartanók a célnak megfelelőnek, ha a mentést, illetőleg a sebnek bekötözését akárhol is a gyepmester és hulladék feldolgozó intézet alkalmazottai végeznék...*”⁸⁹³

Az ötlet sajnos ragadósan bizonyult, mert a délvidéki Versecen felmerült annak a gondolata, hogy a leendő mentőállomás mentőfeladatait a fertőtlenítők végezzék. KOHN EMIL a szakmaiatlan ötlet ellen a *Werschetzer Tagblatt* hasábjain adott hangját véleményének, amire a fővárosi mentők ismét felszólaltak: „*...mi is csatlakozunk Dr. Kohn véleményéhez a mennyiben lehetetlennek tartjuk azt, hogy a fertőző beteggekkel bánó egyének bánjanak az első segélyre szorulókkal, mert olyan módon csak a fertőző betegségek elterjedését mozdítanánk elő.*”⁸⁹⁴

Az akadozó mentésfejlesztés ellenére sikerek is történtek. A BÖME ismét bizonyította e téren tanúsított katalizatori szerepét, 1911-ben a konstantinápolyi mentőszolgálat megalapításában vállalt szerepet. 1911-ben a BÖME elnöke, GRÓF KARÁTSONYI JENŐ vetette fel az ötletét a török konzulátuson, hogy a másfél milliós Konstantinápolyban mentőállomást kéne létesíteni. MOUKHATAR BEY budapesti főkonzullal, SIMON TCHAYAN alkonzullal és EGYESY konzulátusi titkárral már hónapok óta folytak a létesítéssel kapcsolatos egyeztetések. Korábban más nemzetek is felajánlották szolgálataikat, de a formálódó katonai szövetségi rendszerek – antant és a központi hatalmak – szorításában az udvar mindenféleképpen leendő politikai szövetségeseinek közeledését preferálta. A 20. század elején már tradicionálisnak nevezhető török-magyar barátság segítette a budapesti kezdeményezést. Konstantinápoly már a 19. század utolsó éveiben európai-hírű, modern tűzoltósággal rendelkezett. Ez utóbbi alapítója a Török Birodalomban második hazára lelt GRÓF SZÉCHENYI ÖDÖN volt, akinek emléke, a mai 21. századi Törökországban is általános tiszteletnek örvend. Így az újabb vállalkozásnak biztos háttérét és mély bizalmát adta a már korábbi magyar-török együttműködés.

Az érdemi tárgyalások megindítását PALLAVICINI JÁNOS örgróf, a Monarchia nagykövete tette lehetővé. Az igenlő választ követően Budapest felvette a kapcsolatot GRÓF SZÉCHENYI ÖDÖN pasa-táborszernaggyal, SZÉCHENYI ISTVÁN fiával, aki a török császárvárosban lévő tűzoltó katonai ezredek irányította.⁸⁹⁵ Miután a BÖME vezetősége és KARÁTSONYI JENŐ ajánlatot tettek egy mentőállomásnyi mentéstechnikai felszerelés ajándékozására, s az kedvező fogadtatásra talált, májusban tanító-különítmény utazott ki GRÓF ANDRÁSSY MANÓ vezetésével. Szakmai háttérét FIALA RICHÁRD ellenőrzőorvos és NEDECKY

⁸⁹³ Uo. 78. p.

⁸⁹⁴ *Mentők Lapja*, 5. évf. 1907. 8. sz. 104. p.

⁸⁹⁵ Már korábban az angolok és az olaszok is felajánlották segítségüket, ám a törökök mindez idáig vonakodtak azt elfogadni, viszont a magyar felajánlást örömmel konstataáltak. Ennek előzményeként megemlítenéd, hogy a hagyományos magyar-török barátság jegyében GRÓF ANDRÁSSY ALADÁRT, a BÖME elnökét a szultán 1889-ben a Medzsije-rend nagy keresztjével tüntette ki. A budapesti mentők híre a Török Birodalomban is ismert volt. A mentőegyesülettel kiépített korábbi kapcsolatainak köszönhetően a táborszernagy a budapesti mentők tevékenységével nagyon is tisztában volt.

SZÉCHENYI ÖDÖN köszönőlevele a korábban küldött egyesületi kimutatásokért. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1895. évi iktatókönyv, 812. iktatószám.

GEDEON egyesületi intéző adta.⁸⁹⁶ A budapestiek igazán bőkezűek voltak; egy felszerelt mentőkocsit, 10 db hordágyat, betegszállító eszközöket, 2 db sebészeti táskát, 1 db kézi tűztáskát (égett betegek ellátásához) és 1 db mérgezési táskát ajándékoztak.⁸⁹⁷ A kiképzés a Taxim kaszárnnyában zajlott, hol heteken keresztül oktatták a mentésre kiszemelt török orvosokat és tűzoltókat. Semmit nem bíztak a véletlenre, a mentőállomás átadása előtt KOVÁCH ALADÁR⁸⁹⁸ több mentési gyakorlatot is tartott, hogy meggyőződjön a helyi mentőerők szakmai felkészültségéről.⁸⁹⁹ A budapesti küldöttség tiszteletére rendezett mentőbemutató május 13-án délelőtt a Taxim laktanyában kezdődött, ahol KOVÁCH igazgató vezetésével a kiképzett török mentők mutatták be felkészültségüket.⁹⁰⁰ A díszbemutató záróeseményeként KARÁTSYONI JENŐ elnök a BÖME nagy aranyérmét adta át SZÉCHENYI pasának. Az idős táborszernagy könnyek között vette át a kitüntetést: „...sokszorosan becses, mert magyar írást visel, magyar adta és a magyar hazára emlékeztet...”⁹⁰¹

A mentőállomás a Monarchia új kórházában, a Taxim kaszárnnya mellett létesült. Baleseti sérültjeiket a mentők a kórház speciális betegfelvételi osztályára szállították, ahol a Monarchia polgárain kívüli más állampolgárságú betegek csak elsősegélyben részesülhettek. Még ha bonyolultnak mutatkozott is a betegek végleges elhelyezése, akkor is nagyszerű eredmény volt az új szolgálati ág elindítása, sőt, az indulás sikerén felbuzdulva tervbe vették a rendőrök alapszintű kiképzését is.⁹⁰²

Ha kicsit késve is, de a 20. század első éveire Magyarország több városában a helyi tűzoltóság kötelékében szervezett mentőosztály vagy attól függetlenül működő autonóm mentőegyesület alakult. A vidéki mentés szervezett formáját az első világháborút követően már az 1926-ban alakult Vármegyék és Városok Országos Mentő Egyesülete valósította meg.

11.2 MENTÉSI GYAKORLATOK, BEMUTATÓK

A fővárosi mentők a rohamosan fejlődő Budapest igényeit és a balesetek valószínűségét felmérve rendszeresen gyakorlatoztatta kivonuló állományát. E nagyobb nyilvánosságot kapó bemutatók egyik első eseménye volt az 1889. augusztus 20-án KRESZ GÉZA igazgató

⁸⁹⁶ Különösen sokat segített a Konstantinápolyban tartózkodó BÖME bizottsági tag, GRÓF ANDRÁSSY GÉZA és fia, GRÓF ANDRÁSSY MANÓ, továbbá LICHTENSTEIN JÁNOS HERCEG, a nagykövetségi hajó kommandánsa, akik BÁRÓ MÜLLER LÁSZLÓ nagykövettel, KOLOSSA FERENC tanácsossal és BÁRÓ GERLICZKY FÉLIX diplomaták segítségével támogatták az alakuló mentőállomás ügyét.

A Mentőegyesület összkiadásainak kimutatása az 1911. évi főkönyvben. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1911. évi főkönyve.

⁸⁹⁷ A konstantinápolyi mentők már kiképzésük idején megkezdtek működésüket, első betegük egy magyarországi katolikus pap volt, aki a konstantinápolyi levéltárak tanulmányozása végett utazott a császárvárosba. Aki a hirtelen jött segítség és a kiváló török orvosok tudása ellenére a kórházban életét veszítette.

⁸⁹⁸ KOVÁCH ALADÁR: Alapításunk Konstantinápolyban. *Mentők Lapja*, 9. évf. 1911. 6. sz. 81-86. p.

⁸⁹⁹ A táborszernagy kíséretében KARÁTSYONI JENŐ és KOVÁCH ALADÁR a város összes kiválóságát és a török kormány minisztereit meglátogatták, hogy meggyőzzék őket a mentésügy fontosságáról. Az igazgató helyi orvoshirességeket is felkeresett. Francia nyelvű nyomtatványokon ismertették a BÖME működését és az elsősegélynyújtás alapjait, terjesztésükben a helyi kereskedők segítettek. A török, francia és német nyelvű lapok az új mentőintézményt méltatták, aminek hatásaként a kor orvos kiválóságai és a török közoktatási minisztérium is élénk érdeklődéssel fordult a mentésügy felé. HALLER MÁRKUS a Monarchia követségének orvosa és SCHUSTER igazgató, az osztrák-magyar kórház vezetője különösen sokat segítettek a téma népszerűsítéséért.

⁹⁰⁰ A helyi mentőszolgálatot a táborszernagy ugyancsak katonai alapon, katona-mentőkkel szervezte meg, mint az általa felállított konstantinápolyi tűzoltóságot.

⁹⁰¹ *Mentők Lapja*, 9. évf. 1911. 5. sz. 68. p.

⁹⁰² A városi telefonhálózat 1911-ben még a kiépítés fázisában volt, így a mentők és a rendőrök értesítése baleset esetén nehézségekbe ütközött. Mivel Konstantinápoly dombokra épült, közlekedése kifejezetten nehézkes volt.

vezetésével a székesfehérvári Országos Tűzoltószer-kiállításon megrendezett mentési bemutató. A bemutatót követően a mentők speciális mentőfelszereléseiket is közzé tették, aminek elismeréseként a szervezőktől díszoklevelet kaptak. A sors fintora, hogy a bemutató napján súlyos tűzoltóbaleset történt a gyakorlópályán, így a fővárosiak immár „élesben” mutathatták be szaktudásukat.

1890. május 3-án a pesti belvárosban léptek ismét a nyilvánosság elé, bemutatva a tömeges baleseti helyszíneken alkalmazandó új magnézium lámpáikat. Este nyolc órakor kezdődött a gyakorlat, melyre tíz mentőkocsin 43 mentő érkezett. A legnagyobb feltűnést a Doly-féle Wells-fény keltette, mely egy méter hosszú és két centiméter széles lángot produkált. Miután a helyszínre kiérkező – akkor még főintéző – KOVÁCH ALADÁR jelentette GRÓF ANDRÁSSY ALADÁR elnöknek, hogy minden kész a mentési gyakorlathoz, a főintéző sípjelére megkezdődött a várt bemutató. A tíz kocsi előtti pokrócokon két-három gyerek feküdt, kiken különböző sérüléstípusokat imitáltak. Az ellátott, majd hordágyakra fektetett „betegeket” a kocsikba helyezték és sípjelre egyszerre elindultak.⁹⁰³ Az eseményre a kortárs ekképpen emlékezett vissza: *„A mentők azonban igazán gyorsan rövid néhány percz alatt készen voltak a betegek kocsiba szállításával, pedig a rezerva ágyakat is elő kellett szedniök ebben a tömeges szerencsétlenségben, úgy hogy minden kocsi egészen tele lett. Majd fölhangzott ismét a főintéző sípja és a kocsik megindultak.”*⁹⁰⁴ Még ugyanabban az évben, augusztus 17-én szituációs mentési gyakorlatot mutatott be KOVÁCH ALADÁR parancsnok DEREKASSY ISTVÁN, ETIENNE KÁROLY és IVÁNYI ERNŐ mentő az önkéntes tűzoltó parancsnokság Kun utcai tűzoltó gyakorlóterén. A sérülteket vidéki tűzoltók alakították, a mentők ismételt sikert arattak az imitált betegellátás során.

A kor tömeges szerencsétlenségei a vasútüzemben és az építőiparban voltak a leggyakoribbak. 1890. május 25-e éjjelén, Rákoskeresztúron történt az első magyarországi tömeges vasúti baleset, itt 14 sérültet láttak el és szállítottak kórházba.⁹⁰⁵ A mentők számára az akkor még szokatlan helyzetben a stressz és a gyakorlatlanság komoly akadályozó tényező lehetett. Mindezzel számolva KRESZ GÉZA igazgató BAROSS GÁBOR kereskedelmi miniszterrel és a MÁV igazgatóságával egyeztetve, 1891. október 29-én az isaszegi állomáson vasúti szerencsétlenséget imitáló mentési gyakorlatot tartott. A 46 fő mentő-medikus és 10 mentőorvos vezetésével megtartott gyakorlat nemcsak a szaktárca, hanem a közvélemény elismerését is elnyerte. Tapasztalatait levonva KRESZ további mentőfelszereléseket, 1 db betegszállító és tömeges baleseteknél a legénységet helyszínre szállítani tudó tömeges baleseti szerkocsit, valamint 50 db modern hordágyat vásárolt. Az 1891. évi szituációs gyakorlat fontosságát később az élet többszörösen is igazolta. Csak az 1891. évben 34 tömeges balesetnél, a biatorbágyi katasztrófáig (1931-ig) pedig 38 vasúti tömeges szerencsétlenségnél nyújtottak elsősegélyt. Sőt, nem egy esetben még a fővárostól távolabb eső vidéki helyszínekre is kivonultak.⁹⁰⁶ Az egyesület mentésben résztvevő tagjait évente három hónapos gyakorlati

⁹⁰³ Az sem változtatott a bemutató sikerén, hogy az egyik „gyermeksérült” elnevette magát a mentőhordágyon, amire a kíváncsiskodó sokaság hangos nevetéssel válaszolt.

⁹⁰⁴ *Mentők Lapja*, 2. évf. 1890. 5. sz. p. 157.

⁹⁰⁵ SEBŐK ZSIGMOND: A vasúti tömeges szerencsétlenségek Budapesten és környékén 1890 óta. *Mentők Lapja*, 23. évf. 1931. 12. sz. 256-258. p.

⁹⁰⁶ Talán kevésbé ismert az a tény, hogy az 1931. évi szerencsétlenséget méreteiben jóval felülmúlta az 1916. december 1-jén történt herceghalmi vonatszerencsétlenség. Az éjszakai órákban a Bécsbe tartó gyorsvonat belerohant a sínpárját keresztező grazi személyvonatba. Az ütközés következtében 67 utas a helyszínen életét veszítette, további 163 személy súlyosan megsérült. A fővárosi mentők itt is külön mentővonattal érkeztek a helyszínre. Az áldozatok jelentős hányada a FERENC JÓZSEF temetéséről hazatérő gyászolók közül került ki.

tanfolyamon képezte tovább igazgató főorvosuk. Ő 1905-ben 215 új belépő működő tag számára tartott gyakorlati kiképzését a Markó utcában és a Valeró laktanya előtti téren.⁹⁰⁷ A gyakorlatok legfontosabb célja a szállítandó beteg szervezetére kifejtett hatások (rázkódás, gyorsulás, hirtelen megállás kinetikai szerepének) megismerése volt. Így a beteg mozgásának, kézen és hordágyon történő szállításának és kocsiba helyezésének gyakorlásából állt, továbbá a tömeges baleseti helyszínen (ma kárhely) való teendőkből. E gyakorlatokon nemcsak baleseti szituációs gyakorlatokat, hanem a tömegrendezvényeken biztosított mozgóőrségek, egészségügyi felügyelet kivitelezését is gyakorolták. (Ezek pl. sport- és kulturális rendezvényeken, parlamenti választások alkalmával,⁹⁰⁸ temetéseken voltak fontosak).⁹⁰⁹

11.3 A BÖME TÖMEGOKTATÁSÁNAK GYAKORLATA

Az egyesület alapítói nemcsak a napszaktól függetlenül működő szolgálat létrehozását tűzték ki maguk elé, hanem az egészségügyi tömegoktatás megszervezését is, biztosítva a laikusok mind szélesebb körű felvilágosítását. Az elsősegély oktatását az alapszabályzat IV. §-ának 4. bekezdésében kötelező érvénnyel határozták meg.

1890-től, a Mentőpalota átadásától téli estéken ún. házi estélyeket⁹¹⁰ és felolvasásokat rendeztek az egyesület orvosai.⁹¹¹ Mivel laikus hallgatók látogatták e rendezvényeket, a „sűrűnek” tűnő szaknyelvet zenés blokkokkal, versekkel, tánccal kombinálták. Az elsősegélynyújtó tanfolyamokon rendőröknek, tűzoltóknak, a közlekedési vállalatok dolgozóinak, gyári munkásoknak szerveztek tanfolyamokat: „...a kik állásuk vagy hivatásuk és foglalkozásuknál fogva gyakran jutnak oly helyzetbe, hogy baleset, szerencsétlenségtől ért embertársaikon segítsenek...”⁹¹²

A laikusok oktatása 1896-ban már öt előadásba szervezve folytatódott. Az I. előadás tárgya a vérzés, a vérzéstípusok differenciálása és azok csillapításából állt, a II. a korábban ismertetettek rövid áismétléséből, majd a könnyebben elsajátítható kötéstípusok begyakoroltatásából állt. A kötöző bábukon és egymáson átvett pólyás és kendős kötések

SEBŐK ZSIGMOND, a BÖME igazgató-főorvos helyettese és a MÁV tanácsadója 1931. évi közlekedésbiztonsági és munkavédelmi rendszabály-javaslatában részletes összefoglalása olvasható a „Vasúti tömeges szerencsétlenségek Budapesten és környékén 1890 óta” címen. Lásd. *Mentők Lapja*, 23. évf. 1931. 12. sz. 256-258. p.

⁹⁰⁷ A laktanya helyszíne ideális választásnak bizonyult, ahol a mentők 1905. június 6-13 között ismét egy nagyobb szabású kiképzést tartottak

⁹⁰⁸ A mentők működése a választások alatt. *Mentők Lapja*, 3. évf. 1905. 2. sz. 5-6. p.

⁹⁰⁹ KOVÁCH ALADÁR igazgató az elsősegély-nyújtóhely felszerelését az alábbiakban nevezte meg: a segélyhelyet, hogy már messziről észrevehető legyen lámpákkal, zászlókkal, táblákkal és fáklyákkal kell ellátni. A helyiséget fekvőhelyekkel, friss vízzel és megfelelő világítással kell berendezni. Egészségügyi felszerelése: gáz, kötözőgyapot, pólya, három- és négyszögletű kendők, végtagrögzítő sínek, sebészeti műszerek. Izgató és csillapító gyógyszerek: éter, ammónia, kámför, morfium, ópium, görcsoldó oldatok, kokain, pravaz-fecskendő, nyáron jég. Különleges felszerelése égési olaj, köldöklekötő fonál, dörgölő szerszámok, kefék. Ezeken kívül betegszállító eszközök, hulladékártólok és a kéztoillette eszközei.

⁹¹⁰ A mentők házi estélyének megtartásáról. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1894. évi iktatókönyv, 503. iktatószám.

⁹¹¹ Az 1894.-évi felolvasásokon orvosaik közül KUTHY DEZSŐ „a mentés ügye a vidéken”, GÁSPÁR FERENC „mentés a tengeren”, BÉLA PÁL „elsősegély szemsérüléseknél”, KOVÁCH ALADÁR „mentés köréből” és „első segély öngyilkossági eseteknél”, KRESZ GÉZA „a mentésről általában”, ACZÉL KÁROLY „a sebezéssel otthon” és „a mentés köréből”, FÜRST ZSIGMOND „apróságok a mentő-életből”, DONHOFFER SZILÁRD „a betegszállításról”, UTHY ISTVÁN „az első segély köréből” tartott előadást.

⁹¹² STRIHÓ: 1897. 17. p.

elsajátítását követően a vérköpés és vérhányás eseteit ismerték meg. A belső szervek anatómiáját követően a nyílt és zárt hasi sérülések ellátása következett. Megtanulták a kivérzett betegek fektetésének módjait, az ájult sérült ellátását. Sérült, égett, mart, harapott és fagyott sebek ismertetésén át az elsődleges sebellátás szabályait ismertették. A III. előadáson törések, ficamok, rándulások és zúzódások felismerését, nyugalomba helyezését, ellátását vették át. Hogy megértsék a végtagok sérüléseinek mechanizmusát és elváltozásait az egyesület orvosai a csonttan alapjainak ismertetésével folytatták előadásaikat. Tematikájában ide nem illő anyag volt, de legalább szóba került az eskóros (epilepsziások) és méhszenves (hisztériás)⁹¹³ állapotok felismerése és ellátása. A IV. és V. előadás mérgeзések, toxikológiai esetek ismertetéséből állt. Lúg- és sav-, gyufa- és karbolsav-mérgeзés tünettanát és ellenszereik ismertetését tárgyalták. A mérgeзésekről tartott stúdiumok másik csoportját a gázmérgeзések adták. Mivel ez utóbbiak áldozatai a helyszínen már eszméletlenek vagy a klinikai halál állapotában voltak, a mentők által is alkalmazott SILVESTER és HOWARD-féle lélegeztetési eljárásokat gyakoroltatták be. Ugyanitt sajátították el az akasztott, megfojtott, vízbe és gabonába fulladtak ellátását.⁹¹⁴ Az előadássorozat végén a betegszállítás technikáit vették át.⁹¹⁵

A frissen belépő mentőknek és a laikusoknak rendezett elsősegély-tanfolyamok télen, az esti órákban zajlottak. Népszerűsítő előadásaiknak hála a mentőmunka és az elsősegélynyújtás iránti megnőtt az érdeklődés a századfordulón. A belépő mentőket KOVÁCH ALADÁR igazgató-főorvos oktatta hetente három órában.⁹¹⁶ Egy egyesületi kimutatás szerint csupán az 1905. év április haváig 216 orvostanhallgató lépett a BÖME kötelékébe és látogatta az igazgató előadásait. 1905 tavaszán kiképzést nyertek az állatorvostan-hallgatók és a közigazgatási tanfolyamok hallgatói, a mozgóposta hivatalnokai és az ipari tanulók három tanfolyamban.⁹¹⁷ A nagyszámú érdeklődő miatt a Markó utcában megrendezésre kerülő oktatásokat⁹¹⁸ az igazgatón kívül többnyire az egyesületi ellenőrző orvosai végezték (KOVÁCH ALADÁR igazgató, ACZÉL KÁROLY, VIROSZTEK GYÖZÖ, IVÁNYI ERNŐ, LÖBL VILMOS, SEBŐK ZSIGMOND, KÖRMÖCZI EMIL),⁹¹⁹ akik nyáron és ősszel még vidéki tanfolyamokat is

⁹¹³ Gyógyszernevek-régi-patikaedény-és-fiókfeliratokon-Nagylexikon.pdf (gyogyszeresztortenet.hu) (Letöltés: 2022. 04. 26.)

⁹¹⁴ A mesterséges lélegeztetést a helyszínen lévő laikusnak addig kellett folytatnia, míg a riasztott orvos vagy a mentők meg nem érkeztek. A halál minden kétséget kizáró jelei esetén (hullamerevség, hullafoltok) lélegeztetést természetesen nem végeztek.

⁹¹⁵ Az első segítségnyújtás tanításának régi nyomai. *Mentők Lapja*, 3. évf. 1905. 12. sz. 11. p.

⁹¹⁶ A magyar tanügyi kormányzat 1901-ben felkérte az egyesületet, hogy lépjen szorosabb kapcsolatba a fővárosi kórházakkal, segítve így a gyakorlati orvosképzést, ugyanis tananyagul kívánta tenni a mentők tanulságos eseteit. Elképzelésük szerint a mentő-gyakorlat ismertetésével a klinikai ellátás is alaposabbá válhatna, ha a mentők által alkalmazott gyakorlatias gyógyeljárásokat felvennék a hospitális gyakorlatba. A BÖME vezetőségének már korábban a tervei között szerepelt az orvosképzésben a mentő-gyakorlat bevezetése, az elsősegélynyújtás tananyagul tétele. Sőt, az 1899. évi, szabadkai orvosi vándorgyűlésen, „Az első segélynyújtásról az orvosi tudományok sorában” c. előadásban a mentők külön tanszéket kértek a mentés és elsősegélynyújtás oktatására az egyetemeken.

⁹¹⁷ 1905-ben KOVÁCH ALADÁR a gyakori háztartási balesetek miatt közölte RÁKÓCZI KÁROLYAL, a *Házfelügyelők Lapjának* szerkesztőjével, hogy 1906-tól a BÖME szervezett formában kívánja a fővárosi ház mesterek elsősegély oktatását végezni. Tervüket csakhamar siker koronázta, a tanfolyamon részt vett ház mesterek a mentők egyik legfőbb segítőivé váltak. Szerepük a szilveszteri gyűjtőakciók során válik, majd kulcsfontosságúvá.

A házfelügyelők tanfolyama. *Mentők Lapja*, 2. évf. 1904. 7. sz. 7. p.

⁹¹⁸ Egyesületi ellenőrző orvosok Markó utcában megtartott tanfolyamainak kimutatása. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1910. évi főkönyve.

⁹¹⁹ A Mentőegyesület ellenőrző orvosainak illetményei. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1899-1903. évi főkönyve.

szervezetek.⁹²⁰ Lelkes orvosi karuk csupán az 1904. évi szezonban 30 tanfolyamot tartott az ország különböző városaiban és ipartelepein. Szerencsájukra most kivételesen nem maradtak magukra, ugyanis a vidéki tanfolyamok lebonyolításához szükséges anyagi fedezetet a Kereskedelemügyi Minisztérium biztosította.

A BÖME, hogy fenntartsa olvasói érdeklődését a *Mentők Lapjában* külön körlevelében értesítette az oktatás iránt érdeklődőket. Mindezen túl KOVÁCH igazgató az általa írt könyvből 4-5 napos tanfolyamokat rendezett, előadásának tananyaga laikusoknak szólt, melyben közúti és háztartási baleseteknél az alapvető tudnivalókat ismertette. „*Bizodalommal kérjük, különösen a gyárak, intézetek és üzletek tulajdonosait (vezetőit), hogy a mentő-tanfolyamok látogatására hajlandó alkalmazottakat az igazgatóságnál (V., Markó utca 22.) jelentsék be.*”⁹²¹

A századfordulót követően a laikusoknak tartott tömegoktatások már öt naposak voltak, alkalmanként 1-1,5 óra hosszát tartottak. Az első alkalommal „bonctant” (anatómiát) hallgattak, majd csont- és zsigertant, végül a sebek tisztítását és kötözését. A második alkalommal a vérzések típusaival és vérzéscsillapító eljárásokkal ismerkedtek, csonttörések és ficamok felismerését és ideiglenes rögzítését ismertették, a kötözési gyakorlatokon háromszögletű kendővel és kötözőpólyával rögzítették a sérült végtagokat. A harmadik foglalkozáson az ájulások összeesések és a „tetszhalál” ismertetése, újraélesztési kísérletek és a lélegeztetés ismertetése történt. Ezzel kapcsolatban a fulladás eseteinek, az akasztásnak, a vízbefúlás mechanizmusát és ellátását tanították. Negyedik alkalommal agyrázkódás, agyvérzés, epilepszia, hisztéria, napszúrás, megfagyás és villámcsapás eseteinek ismertetése és felismerése szerepelt. Ötödik alkalommal mérgezési esetek, maró és nem maró mérgek, ásványi, növényi, világító- és széngáz-mérgeзések felismerése és ellátása szerepelt, végül a betegszállítási tanainak minimális ismertetése. „*Fontos és szükséges ez kiváltképpen ott, ahol emberi számítás szerint gyakrabban fordulnak elő balesetek. Pl. gyárakban, műhelyekben, ipartelepeken, vasutaknál s egyéb ipari és közlekedési vállalatoknál.*”⁹²²

Mivel a legtöbb baleset ipartelepeken történt, a mentők igyekeztek minél több üzemi munkást és művezetőt az elsősegélynyújtás alapvető elemeivel megismertetni. Munkájukat és az ipari egészségügyi kultúra terjedését a kereskedelemügyi miniszter 76.271/99. számú körrendelete nagymértékben segítette. Az iparfelügyelők ugyanis kötelesek voltak gyárlátogatásaik során ellenőrizni a körrendelet által előírt kötszereket, mely állagukat és mennyiségüket is meghatározta. Vizsgálatuk során az üzemben, gyárban lévő elsősegélynyújtásban kiképzettek felkészültsége felől is meg kellett győződnie. Ha nem találtak erre kiképzett alkalmazottat, értesíteniük kellett az illetékes iparhatóságot, melynek gondoskodnia kellett a megfelelő alkalmazottak felkészítéséről.⁹²³ A körrendelet a KOVÁCH igazgató által írt, *Az első segítségnyújtás rövid vázlat*a c. munkáját ajánlotta, s egyben kérte a

A BÖME orvosainak helyi (Markó utca) és vidéki tanfolyamainak kimutatása az 1903. évből. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1899-1903. évi főkönyve.

⁹²⁰ ACZÉL KÁROLY főorvos pozsonyi tanfolyamát igazoló illetmény fizetésének kimutatása. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1899-1903. évi főkönyve.

VIROSZTEK GYÖZŐ mentőorvos – későbbi egyesületi igazgató – kassai tanfolyamát igazoló illetmény fizetésének kimutatása. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1899-1903. évi főkönyve.

Körmöczi Emil mentőorvos – későbbi egyesületi igazgató – szombathelyi tanfolyamát igazoló illetmény fizetésének kimutatása. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1899-1903. évi főkönyve.

LÖBL VILMOS mentőorvos pápai tanfolyamát igazoló illetmény fizetésének kimutatása. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1899-1903. évi főkönyve.

⁹²¹ *Mentők Lapja*, 3. évf. 1905. 2. sz. 8. p.

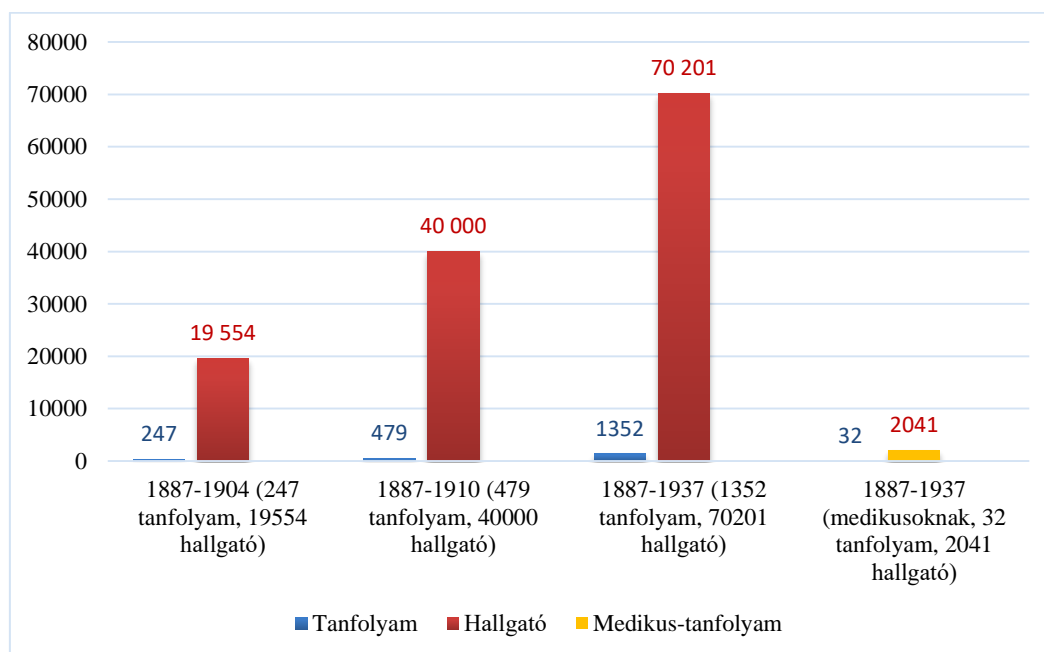
⁹²² *Mentők Lapja*, 6. évf. 1908. 5. sz. 68. p.

⁹²³ Előadások az első segítségről a munkás betegsegélyező pénztárnál. *Mentők Lapja*, 6. évf. 1908. 2. sz. 21. p.

mentőket, hogy az ipari mentőtanfolyamok hallgatóival az ellátás során alkalmazandó kötszerek alkalmazását is ismertessék.

Kimutatásuk szerint egyesületük fennállásának első 17 éve alatt 247 elsősegélynyújtó tanfolyamot tartottak, s így 19 554 hallgató nyert kiképzést.⁹²⁴ Az elkövetkező hat évben, 1911 elejéig összesen 479 tanfolyamot rendeztek, közel 40 000 érdeklődőt képeztek ki.

Szakkmák szerinti oktatásban részesültek a fürdősök,⁹²⁵ felső ipariskolai hallgatók, ipari és gyári alkalmazottak, a közigazgatási tanfolyamok hallgatói, állatorvostan-hallgatók, rendőrök,⁹²⁶ csendőrök, a fővárosi köztisztasági hivatal dolgozói, gimnáziumok és reáliskolák hallgatói és a posta alkalmazottai.⁹²⁷ A mentésügy elismertségét jelzi, hogy a Hadügyminisztérium a katonatorvosokat mentő szolgálattételre kötelezte elsősegélynyújtási alapismereteik bővítése végett. Kiképzésükkel a minisztérium természetesen a mentőket bízta meg. A kereskedelemügyi minisztertől is megbízást kaptak, hogy oktassák az ipari és a gyári alkalmazottakat a nagyobb hazai iparvárosokban, így Aradon, Brassóban, Beregszászon, Gyöngyösön, Makón, Nagyszombatban, Győrött, Kaposvárott és Trecsénben.⁹²⁸ 1907-ben még a vidékről továbbképzésre felrendelt fertőtlenítő szakembereket is az egyesület orvosai oktatták.⁹²⁹

50. ábra. A BÖME orvosai által laikus és medikus hallgatóknak rendezett elsősegélynyújtó tanfolyamai 1887-től 1937-ig.

Forrás: *A Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület 1887-1937 ötven éves jubileumára*. Budapest, 1937, kn.

⁹²⁴ Az 1904. évben a fővárosban 8, vidéken, 25 tanfolyamon tartottak és 2106 hallgatót oktattak orvosaik.

⁹²⁵ RAJNA NÁNDOR BÖME főorvos jelentése a fürdősök részére megtartott elsősegély tanfolyamról. HU BFL X. 201.B.2. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1917-1924. 1923. június 18.

⁹²⁶ Rendőrök tanítása. *Mentők Lapja*, 7. évf. 1909. 6. sz. 124. p.

Szakképző előadások a m. kir. államrendőrségnél. *Mentők Lapja*, 10. évf. 1912. 3. sz. 35-36. p.

⁹²⁷ Az állam, felismerve az elsősegély-oktatás súlyát, a belügyminiszter útján 1906-ban a községi közigazgatási tanfolyam oktatási céljaira 1000 koronát küldött az egyesületnek. A BÖME a Belügyminisztérium felkérésére oktatta a közigazgatási tanfolyamok hallgatóit, az ipari vállalatok alkalmazottait pedig a Kereskedelmi Minisztérium felkérésére.

⁹²⁸ Első segítségnyújtás az ipartelepeken. *Mentők Lapja*, 2. évf. 1904. 12. sz. 8. p.

⁹²⁹ Fertőtlenítők tanfolyama. *Mentők Lapja*, 5. évf. 1907. 11. sz. 139. p.

Még felsorolni is nehéz a fővárosi és a nagyobb városokban, kisebb településeken rendezett tanfolyamokat. Sajnos még mindig volt rá ok, hogy borzolja a kedélyeket a sajtóban megjelenő tragédiákról szóló hírek, de a közel két évtizede tartó lakossági tömegoktatás eredményeként 1909-ben már büszkén írhatta szaksajtójuk *Apró Közlemények* c. rovata: „Az egyesületünk által tartott ilyennemű tanfolyamok hatása már most is szemmel látható. Munkásaink már nem raknak enyvet, csirízt ganajt vérző sebeikre, hanem tisztán bekötött sérülésekkel várják az orvos megérkezését. Mennyivel megkönnyítik ezáltal az orvos feladatát! Sokszor örömmel látjuk azt is, hogy rendőreink mily ügyesen kötik körül a vérző végtagot, vagy mily okosan ápolják az ájultakat, nehézkórosokat, míg a mentők megérkeznek. Az elszórt mag tehát meg-meg ered, nagy örömeinkre és mindenki hasznára, bár még sok teendő vár reánk.”⁹³⁰ A rovat vezetőjének sajnos igaza volt, mert még volt még mit „csiszolni”, erről tudósít a *Mentők Lapjában* megjelent *Vidéki tapasztalatok* c. írás 1909-ben.

A városokban szerveződő mentőegyesületekre és tűzoltósági mentőalosztályokra várt a városi, de különösen a falun és tanyán élő lakosság egészségügyi kultúrájának emelése.⁹³¹ „G. F. lecsúszott a szénás szekérről. Hátán körülbelül két tenyérszerű excoriatiót szenvedett. A szomszédok dohánnyal, majd mézes liszttel kötözgették be. A beteg az egész hátra, vállakra s oldalakra kiterjedő bőrgyulladással még szerencsésen menekedett meg” L. A. gőzfűrésszel dolgozott; a fűrészt elkapta jobb kezét s a mutató ujj felé letépte. Mentőszekrény volt bár rendelkezésre, de azért jobbnak tartották a friss lótrágyával való bekötést, melynek következményeképpen másnap az egész ujj kiüszítése vált szükségessé.”⁹³² Érthető módon a cikk szerzője mihamarabb javasolta az elsősegélynyújtás oktatásának bevezetését a gazdaközösségekben, különösen a gazdasági tanintézetekben, a cselédek, a mezőgazdasági munkások körében.

Az évtized végén, 1909 februárjában már a BÖME hölgyválasztmányának tagjai is hallgatták a mentők előadásait. Köztük voltak a hölgyválasztmány tagjai,⁹³³ elnöknői GRÓF HADIK BARKÓCZY ENDRÉNÉ, GRÓF APPONYI ALBERTNÉ és a mentőegyesület fővédnöknője, AUGUSZTA főhercegasszony is. Férje, HABSURG JÓZSEF főherceg kétszer is meglátogatta a tanfolyamokat.⁹³⁴ Ugyanebben a hónapban kezdték el a fővárosi drogisták (piperecikket árusítók), a fertőtlenítők és a közúti villamos alkalmazottainak elsősegély-oktatását is. Mindemelllett a közigazgatási hallgatók tanfolyamait vidéken is folytatták. Tették már csak azért is, mert a belügyminiszter 1909. évi 167020/1909. sz. leiratában ismét a mentőegyesületet bízta meg a községi közigazgatási tanfolyamok hallgatóinak tartandó elsősegélynyújtó előadások megtartásával.⁹³⁵ E hatalmas munkát a helyi tanfolyam-igazgatókkal egyeztetve koordinálták. Anyagi fedezetül és az előadói tiszteletdíj biztosítása végett a Belügyminisztérium 1000 koronát utalt át a BÖME pénztárába. Felelőseik a megtartott előadásokról jelentés formájában tájékoztatták az egyesületet.⁹³⁶ Hogy a sikerek ellenére még

⁹³⁰ *Mentők Lapja*, 7. évf. 1909. 2. sz. 32. p.

⁹³¹ VIROSZTEK GYŐZŐ: Az életmentés és első segítségnyújtás népies oktatása és annak szükségessége. *Mentők Lapja*, 6. évf. 1908. 5. sz. 67-68. p.

⁹³² *Mentők Lapja*, 7. évf. 1909. 4. sz. 69. p.

⁹³³ A hölgyválasztmány ülése. *Mentők Lapja*, 6. évf. 1908. 4. sz. 49-50. p.

⁹³⁴ A Hölgyválasztmány tagjai számára tartott első segítség előadásról és sikeres vizsgájukról szóló jelentés. A tanfolyamot KOVÁCH ALADÁR tartotta, melyen jelen volt AUGUSZTA főherceg asszony, aki szintén eredményes vizsgát tett elméletből és kötözési gyakorlatból. HU BFL X. 201.B.1. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1906-1916. 1909. március.

⁹³⁵ Ügyviteli iratok, 1906-1916. 1910. január 17. HU BFL X. 201.B.1. kisdoboz.

A Belügyminisztérium felkérő levele a községi közigazgatási tanfolyamokon előadások megtartása végett.

⁹³⁶ Ügyviteli iratok, 1906-1916. 1910. május 26. HU BFL X. 201.B.1. kisdoboz.

további oktatómunka állt a mentők előtt az nem volt kétséges, KOVÁCH ALADÁR keserűen írja meg a valós helyzetet a magyarországi állapotokról a közelmúltban újraindított *Mentők Lapjában*: „... mindenki tudja azt is, hogy az első segítségnyújtásnak tudása még nem vált közkincsé és hogy hazánk 20 millió lakosa közül nincs 25 ezernél több, a ki szükség esetén első segítséget tudna nyújtani szerencsétlenül járt embertársának!”⁹³⁷

11.4 ADOMÁNYGYŰJTÉS, A MENTÉS TÁMOGATÓI

A fővárosi mentők léte 1948. évi államosításukig kisebb-nagyobb adományoktól, legfőképp a lakosság támogatásától függött. Különösen nehéz időszakban Budapest főváros⁹³⁸ és a Belügyminisztérium⁹³⁹ is a támogatók sorába állt, ám erre a legritkább esetben került sor. Így érthető módon fennmaradásuk érdekében mind szélesebb körben keresték lehetséges támogatóikat.⁹⁴⁰

1888-ban, farsangkor rendezték meg a fővárosban az első Mentő-bált, mely a mentés javára rendezett gyűjtési akciók egyik első eseménye volt. Az est folyamán adományozott összeget a mentőegyesület saját belátása szerint használhatta fel, ami hatalmas segítség volt a frissen alakult intézmény számára. Az 1889. évi bál ugyan elmaradt, de a következőt annál nagyobb pompával ünnepelték.⁹⁴¹ A budapesti Vigadóban rendezett ünnepség tiszteletbeli elnöki posztját GRÓF ANDRÁSSY ALADÁR, a mentők elnöke, elnöki posztját GRÓF BERCHTOLD MIKLÓS, fővédnöknői tisztségét KLOTILD főhercegné töltötte be. Az egyesület javára rendezett jótékonysági estély jelentős társadalmi eseménynek számított, HAAS FÜLÖP és társa értékes perzsaszőnyegekkel, szöveteivel, HÜTTL TIVADAR porcelán és majolika óriás vázáival, WEBER KÁROLY műkertész délszaki növényeivel és a Marton-féle cég belső dísztárgyaival emelte a díszítést, természetesen mindezeket ingyen biztosítva. A KRAMER kárpitos műhely SCHIKEDANZ ALBERT műépítész tervei alapján készítette el a Vigadó termeiben a belső kárpitos-munkákat, a díszítési munkákat pedig STRÓBL ALAJOS szobrászművész. Ezen a

A Kolozsvári Önkéntes Mentő Egyesület igazgató főorvosa, KONRÁDI DÁNIEL levele a BÖME-nek a helyi közigazgatási tanfolyamon történő előadás megtartása tárgyában. HU BFL X. 201.B.1. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1906-1916. 1910. május 24.

ACZÉL KÁROLY BÖME főorvos levele a BÖME-nek a Szombathelyen megtartott tanfolyam tárgyában. HU BFL X. 201.B.1. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1906-1916. 1910. május 30.

VIROSZTEK GYÖZŐ BÖME főorvos jelentése KOVÁCH ALADÁR igazgatónak a Kassán, közigazgatási tanfolyamok hallgatói részére megtartott mentő-tanfolyamról. HU BFL X. 201.B.1. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1906-1916. 1910. május 11.

A Kassai Községi Közigazgatási Tanfolyam igazgatójának levele az 1910 májusában tartandó mentő-tanfolyamok lehetséges időpontjairól a BÖME-nek. HU BFL X. 201.B.1. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1906-1916. 1910.

⁹³⁷ *Mentők Lapja*, I. évf. 1904. 4. sz. 1-2. p.

⁹³⁸ A főváros 20 000 koronás évi támogatásának kiutalása. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1905. évi iktatókönyv, 721. folyószám.

⁹³⁹ A Belügyminisztérium 12 000 koronás támogatásának felemelése iránti kérelem. X.201.b 3-11. kötet. 1905. évi iktatókönyv, 707. folyószám.

⁹⁴⁰ A főváros évi 20 000, a Belügyminisztérium 12 000 koronás állami támogatásban részesítette a mentőegyesületet. A kiadások növekedése miatt az igazgatóság 1894-ben a belügyminiszterhez fordult az állami segély felemelése tárgyában. 1906-ban pedig a miniszterelnökhöz az állami támogatás felemeléséért, így azt a belügyminiszter 1907-ben 20 000 koronára módosította. A mentők szűkös anyagi kereteinek ellenére maguk is adtak adományokat az öngyilkosok megsegítésére, a GRÓF ANDRÁSSY-féle alaptól csekélyke pénzadományt juttattak az elárvult családoknak.

Támogatás kérésének megemlése a belügyminiszternek. X.201.b 3-11. kötet. 1894. évi iktatókönyv, 302. iktatószám.

⁹⁴¹ A Mentő Bált szervező bizottsági iroda a Hungária Szállodában működött.

bálon adták elő KREPUSKA LAJOS mentő-csárdását és ifjabb FALK ZSIGMOND Mentő keringőjét, melyek osztatlan sikert arattak. A szemtanú feljegyzése szerint 100-120 pár táncolt rájuk a Vigadó dísztermében.

Az egyesületet támogató *pártoló* és *rendes* tagság fix összegben meghatározott adományain túl a mentők gyűjtőperselyekkel próbáltak további bevételhez jutni. Az első gyűjtőperselyek 1889-ben jelentek meg a fővárosban. A kávéházakban, mulatókban felállított hamu-gyufatartó perselyek jövedelméből a leszállító vállalkozó a befolyt adományok 50%-ával részesült, amíg a perselyek előállításának összegét a vállalkozó vissza nem kapta. Nemes céljuk ellenére az első próbálkozás nem járt sikerrel, 1894-ben a perselyek bevétele még a kezelés költségét sem fedezte. Így 1895-ben újabb, díszesebb perselyeket szállító vállalkozóval kötöttek szerződést, de mindhiába, ez a vállalkozás is deficittel zárult a harmadik hónap végén. A mobil perselyeket önkéntesek és mentődolgozók kezelték, akik mulatókban, fodrászüzletekben, kávéházakban, tömegrendezvényeken gyűjtötték az adományt. A nem mobil darabokat nyilvános helyen, az esetleges kifosztástól védve, felszerelve helyezték el. Az évközi perselyes gyűjtés mégis keserű tapasztalatokkal ért véget, mivel alig akadt adakozó, az évek óta folyó próbálkozást végül az egyesület beszüntette. A lakosság meg volt győződve, hogy mindez a perselyvállalkozó magánakciója, ami a mentőknek úgysem hoz hasznot. „Az eredmény anyagilag igen csekély volt, erkölcsileg pedig csak ártott a BÖME jó hírének, mert a közönség nem volt bizalommal a vállalkozás iránt, hanem az a gyanú merült föl ellene, hogy a BÖME kárára nagy jövedelmet húz. A valóság azonban az, hogy mi kevés hasznát láttuk a kellemes külsejű és tetszetős perselyeknek, a vállalkozó pedig tetemesen ráfizetett.”⁹⁴² Így az igazgatóság 1904-ben felkérte a perselyvállalat végrehajtóját, MARTIN KOBLENZERT, hogy szerelje le a kihelyezett perselyeket. A szerződés megszűnt,⁹⁴³ a perselyeket 1905-ben végleg bevonták.⁹⁴⁴ 1908 nyarán a gyűjtés mégis újraindult, s csoda történt; az első körben kihelyezett 500 darab perselybe alig fél év alatt 2500 korona adomány folyt be!⁹⁴⁵

Sport- és kulturális rendezvényeket is szerveztek a mentők javára. 1905. március 22-től március 28-ig tartó vívőünnepséget rendezett a *Nemzeti Sport* c. újság a Vigadóban. A vívóakadémia tagjai által bemutatott versenyek nyertese FODOR KÁROLY mester volt, aki a viadalon nyert vándorserlegét AUGUSZTA főhercegasszonytól,⁹⁴⁶ a BÖME védnökasszonyától vehette át. Rajta kívül amatőr versenyzők is indultak a megmérettetésen és sok katona is

⁹⁴² *Mentők Lapja*, II. évf. 1904. 4. sz. p. 14.

⁹⁴³ Perselyszerződés felbontása. HU BFL X.201.b 3-11. kötet, 1905. évi iktatókönyv, 543. folyószám.

⁹⁴⁴ A perselyes gyűjtés magánakciók keretében folytatódott tovább. Többen is jelezték, hogy gyanús elemek a BÖME javára adományt „gyűjtenek”. A mentők több napilapban is figyelmeztették a fővárosiakat, hogy a gyűjtéssel foglalatosskodók csalók.

Rendőrségi feljelentés a mentők által kihelyezett gyűjtőpersely kifosztása miatt. HU BFL X. 201.B.2. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1917-1924. 1921. május 3.

⁹⁴⁵ E gyűjtési forma sikerét bizonyítja a Radványi dobozgyár Rt-nek írott megrendelőlevel, melyben a Mentőegyesület 5000 db papír, könyvecske formájú zsebperselyt rendelt a gyártótól. HU BFL X. 201.B.1. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1906-1916. 1911. december 11.

A BÖME segédhivatalának levele a persellyel gyűjtőknek, melyben legkésőbb január 15-éig kéri a perselyek tartalmát személyesen leadni a segédhivatalban vagy postán feladni. HU BFL X. 201.B.1. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1906-1916. 1911. december 22.

⁹⁴⁶ AUGUSZTA főhercegasszonynak írt levelében a BÖME közelgő szilveszteri adománygyűjtése kapcsán kéri fővédnökasszonyától a saját és magasabb társadalmi köröket megmozgató segítségét. HU BFL X. 201.B.1. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1906-1916. 1910. november 20.

benevezett.⁹⁴⁷ 1905-ben már társaság is alakult a mentők megsegítésére: a *Vigadjunk társaság* ünnepségeken, mulatságokon, nyaranként kirándulások rendezésével kívánt adományt gyűjteni számukra. A társaság könyvtárral is rendelkezett, ingyen kölcsönzött tagjai részére, székhelye Budapesten a József körút 65. szám alatt volt, a Magyar Király Kávéház különtermében. Összejöveteleiket vasárnap délutánonként tartották.

A BÖME bevételeinek sajátos formáját képezték az örökös nélküli hagyatéki adományozások. Jómódú polgárok, vállalkozók, gazdag özvegyek, gyárosok, arisztokraták vagyonuk bizonyos hányadát vagy teljes részét a legendásan elhivatott, ám állandó anyagi gondoktól gyötört mentőkre hagyományozták.⁹⁴⁸ Felismerve a végrendelkezők adakozó kedvét, a mentőegyesület felkérte Budapest ügyvédeit és közjegyzőit, hogy hívják fel végrendelkező ügyfeleik figyelmét a mentők részére történő hagyományozásra.

1908 elején az egyesület egyes gyárak és hivatalok vezetőségéhez fordult. Munkásaiknak, hivatalnokaiknak kifizetésére fizetési borítékokat ajánlottak fel díjtalanul, melyeken hirdetések voltak elhelyezve, az ebből befolyt összegek később az egyesületet illették meg. A kezdeményezés kitűnő ötletnek bizonyult, mivel hatalmas lett a borítékok iránti kereslet, előállítását a BÖME alig győzte. Jelentős haszna még a borítékok előállítási költségét is fedezte, így a jövőben e tevékenység bővítését határozták el. Magánszemélyeken kívül különböző támogatói is voltak a mentésnek a banki és az ipari szektorból egyaránt.⁹⁴⁹ Csak az 1907. évben az Egyesült Budapesti Fővárosi Takarékpénztár (300 korona), a Magyar Országos Központi Takarékpénztár (100 korona), a Pesti Hazai Első Takarékpénztár-Egyesület (800 korona), a MÁV gépgyára (600 korona) és az Első Magyar Általános Biztosító Társaság (400 korona)⁹⁵⁰ az említett, ám lehetőségeikhez képest nem éppen a legbőkezűbb összegekkel vettek részt a szponzorációban.⁹⁵¹ Már a kortársak is furcsállták, hogy a gyáraktól, üzemektől, közlekedési vállalatoktól befolyó segélyek voltak a legszerényebbek, holott az ő területeiken és útvonalaikon történt üzemi és közlekedési balesetek adták a BÖME esetfeladatainak 60-70%-át. A Lajtától nyugatra mindez másként zajlott, a bécsi mentők az ipari és közlekedési cégektől közel százezer korona támogatást kaptak.

Az arisztokrácia is figyelemmel kísérte ügyeik alakulását. Elnökük, GRÓF KARÁTSONYI JENŐ a 1908. május 17-én, a mentőegyesület fennállásának huszadik évét krisztinavárosi palotájában ünnepelte meg a mentők vezetőségével és neves vendégeivel, a korszak legjelesebb képviselőivel. A jelenlévők adományain túl elnökük és felesége, ANDRÁSSY KAROLINA GRÓFNŐ 40 000 koronás adománnyal gazdagították a mentők pénztárát. *„Ez a fényes sikerű estély volt az egyesületnek a legszebb bizonyítványa arról, hogy az egyesület húsz esztendő*

⁹⁴⁷ A két főverseny győztese HELLER KELEMEN hadnagy (kard), UJFALUSSY GÁBOR főhadnagy (tőr). A felnőttek mellett gyermekversenyt is tartottak az iskolaakadémia növendékei, sőt, a Ludovika Akadémia és a közös hadapródiskola hallgatói is részt vettek a versenyben.

A vívóakadémia versenyei AUGUSZTA főhercegasszony és JÓZSEF ÁGOST főherceg jelenlétében zajlottak. Hölgy- és gyermekvívás színesítette a műsort.

⁹⁴⁸ FEKETE IGNÁ CZ budapesti ügyvéd levele a Mentőegyesületnek, néhai ELSASSER JÓZSEF hagyományának tárgyában. HU BFL X. 201.B.1. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1906-1916. 1911. október 26.

⁹⁴⁹ A Felten és Guillaume Kábel-, Sodrony- és Sodronykötélgyár Részvény-Társaság támogatói levele, melyben minden évben 100 koronás támogatásukról értesítik a mentőket. HU BFL X. 201.B.1. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1906-1916. 1909. január 7.

⁹⁵⁰ Első Magyar Általános Biztosító Társaság sürgönye GRÓF KARÁTSONYI JENŐnek 400 korona adományozásáról. HU BFL X. 201.B.1. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1906-1916. 1909. április 3.

⁹⁵¹ Az Egyesült Budapesti Fővárosi Takarékpénztár még a létesítendő budai fiók-mentőállomás ügyét is támogatta. Ezen ügy támogatása végett 200 koronát adományozott az egyesületnek.

munkáságával nemcsak a nép és a nagy közönség szeretetét biztosította magának, de kivívta elismerését a legfelsőbb köröknek is, amelyek csak látták, ismerték, de érezni csak alig érezték a mentők munkájának áldásos, életet mentő voltát.”⁹⁵²

Támogatás terén a vidéki mentőegyesületek sem voltak jobb helyzetben. KONRÁDI DÁNIEL, a Kolozsvári Önkéntes Mentő Egyesület orvos-igazgatója ekképpen számolt be 1907-ben: „Kolozsvár városának átlag minden tizedik embere reá szorult a mult évben a mentők ingyenes segélyére, de még minden 200-ik sem volt kapható arra, hogy a mentő egyesületnek forintos támogató tagja legyen.”⁹⁵³ Támogatók híján a városi mentők 1908-ban már a havi működési statisztikáikat sem voltak képesek önerejükől kiadni, így kimutatásaik már a *Mentők Lapjában* sem szerepeltek. Ugyancsak az 1908. év hozza meg az egyesület számára az országos nyilvánosságot, amikor is a pénzügy-, kereskedelemügyi, a belügy-, az igazságügyi és a közoktatásügyi miniszterek, az állami hivatalok, a megyei és városi hatóságok, bankok vezetői elrendelték, hogy alkalmazottaikat „mentő fizetési borítékok” felhasználásával fizessék ki. A borítékok szabad felületein a mentők hirdetéseket helyezhettek el. Mindennek köszönhetően már az év elején ötmillió darab mentő-boríték került postázásra Magyarország területén.⁹⁵⁴

1907-ben súlyos üzemeltetési problémák arra késztették az egyesület vezetőségét, hogy a fővárosi lakosság felé forduljon. Az alapítás óta eltelt húsz évben megszokottá és magától értetődővé vált a mentők tevékenysége Budapesten, az egyesület közel 300 szakemberével sokszorosan igazolta a lakosság bizalmát. A fokozott igénybevételt egy korabeli felmérés jellemzi a legjobban: míg az alakulás évében, 1887-ben 2067 esetet láttak el, 1907-ben közel tízszer annyi esetben, 17 361 betegen segítettek. Megállapítható, hogy a BÖME húsz év alatt mentési tevékenységét megtízszerezte, az első mentőfogat helyszínre vonulása óta 240 777 esetben látott el elsősegélynyújtó és betegszállító feladatot a főváros mind a tíz kerületében.⁹⁵⁵ De ha csak az 1907. évi mutatókat figyeljük, jelentős emelkedést láthatunk itt is: 1908-ban 1724-szer több esetben vonult ki azonnali feladathoz, mint az előző évben. Mindez azonban nem vonta maga után a mentés költségeinek finanszírozását. Ennek ismeretében érthető, hogy mindjárt az indulást követő év végén a csőd szélére jutottak, s csak a főváros jóindulatának köszönhetően tudták az üzemeltetéshez szükséges 20 000 forintos segéllyel fennmaradásukat biztosítani. A már ismertetett perselyes gyűjtés rövid életű volt, s csak az évtized végi összeomlás előtt, 1908-ban elevenítette fel újra vezetőségük.

KOVÁCH ALADÁR orvos-igazgató 1907 utolsó napját követően, 1908. január 1-jén, éjfélkor indította el a szilveszteri hagyománnyá váló „Mentők Napja” akciót.⁹⁵⁶ Mint ismert, állandósuló nehézségeik és az 1907. évi több mint 20 000 koronás többletkiadás miatti nehézségeik mérséklése végett fordultak e sajátos megoldáshoz, ami hosszú távon túlélésüket biztosította.⁹⁵⁷ 1907-ben olyan hagyomány született, mely a lakosság bizalmát és tartós segítőkészségét bizonyította a mentésügy iránt.⁹⁵⁸ Az igazgatóság által kezdeményezett és a főváros által jóváhagyott első szilveszteri gyűjtőakció sikeréhez nem kis mértékben járultak

⁹⁵² *Mentők Lapja*. 1908. 6. évf. 6. szám. 117. p.

⁹⁵³ LÖBL VILMOS: A Kolozsvári Mentő Egyesület és a társadalom. *Mentők Lapja*, 5. évf. 1907. 7. sz. 87-88. p.

⁹⁵⁴ HU BFL X. 201.B.1. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1906-1916. 1910. február 23.

A Brassói Cellulose-Gyár Részvénytársaság 10 000 darab bérfizetési borítékának megrendelése a mentőegyesületnek. HU BFL X. 201.B.1. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1906-1916. 1910. április 20.

⁹⁵⁵ *A Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület 1887-1937 ötven éves jubileumára*. Budapest, 1937, k. n. 27. p.

⁹⁵⁶ DEBRÓDI GÁBOR: Gyűjtés a mentőkért. *Magyar Mentésügy*, 24. évf. 2004. 1. sz. 19-22. p.

⁹⁵⁷ A BÖME 1907. évi számadása. X.201.c 4-13. kötetek.

⁹⁵⁸ A Szilveszter napi gyűjtés ötletét GUNDEL JÁNOS és NÉMAI ANTAL mentődolgozók vetették fel először, az ő sikerük a tradíció indulása. Az ötlet hamarosan követőkre talált: 1908 decemberén már a kolozsvári, temesvári, nagyváradi, miskolci és székesfehérvári mentőegyesületeknél is gyűjtés indult az újév első napján.

hozzá az ötletadó fővárosi vendéglősök és kávéház-tulajdonosok, akik elhatároztak, hogy a mentők segítségére sietnek.⁹⁵⁹ Mozgalmukhoz a kereskedők, bankok, iparosok, trafiktulajdonosok és házmesterek is csatlakoztak. A kereskedők, fűszeresek, mészárosok, hentesek, dohánytőzsdések és borbélyok az e célból nyomtatott plakátokon és jelvényeken kívül gyűjtőperselyeket kaptak. A házfelügyelők,⁹⁶⁰ ipari műhelyek, irodák, intézetek és szövetkezetek jelvényt és gyűjtőíveken, a vendéglősök és kávéházak tányéron gyűjtöttek, amihez ők is plakátokat és jelvényt kaptak.⁹⁶¹ Döntésük nyomán az újév első, gyűjtéssel induló napja lett a „Mentők Napja”. Vezetőségük joggal írta e sorokat: *„A jóttevő nem gondolkodik, a szívvel dolgozó orvos a szenvedő rovására nem takarékoskodhatik és korcs munka az az első segítség, a melynél egyik vagy másik gyógyító szer vagy eszköz hiányzik, nincs kéznél-, mert sokba kerül. Mindenkinek saját érdeke, hogy a mentők anyagiakban ne szűkölködjének! Vegyetek le Polgártársak a gondot a Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület vezetéséről.”*⁹⁶² Kirakati és fali plakátok ezrei hívták fel a fővárosiak figyelmét a közelgő adománygyűjtésre.⁹⁶³

1907. december 31-én este 19 órakor KOVÁCH ALADÁR vezetésével fiatal orvosokból, mentőkből, egyéb egyesületi alkalmazottakból⁹⁶⁴ és meghívott vendégekből álló bizottságok indultak el a Markó utcából. A gyűjtés nem sokkal később, éjfélkor indult. A mentők nyitott kapukat döngettek, ugyanis egy emberként mozdult meg a főváros, megbecsülésüknek jeleként széleskörű adakozás vette kezdetét.⁹⁶⁵ Éjfélről válszalagos úrasszonyok és leányaik adománygyűjtő kosarakkal indultak a vendéglőkbe, kávéházakba. Hogy minél több helyszínre eljussanak, az adománygyűjtésben közvetlenül kétezer aktivista segédkezett. Büszkén írja a *Mentők Lapja*: *„A hozzánk beérkezett jelentések szerint, nem akadt az egész fővárosban egyetlen ember sem, ki megtagadta volna az adakozást... Úgy bátran konstatálhatjuk, hogy az új év napja minden évben a »mentők napja« lesz és hogy ebben állandó és jelentős támogatásra fog találni egyesületünk.”*⁹⁶⁶ A gyűjtés eredménye mindenkit megdöbbenített, 21 780 korona adomány folyt be az egyesület kasszájába.⁹⁶⁷ A lakosság élénk figyelmét és segítőkészségét tapasztalva hagyomány született, 1948. évi államosításukig bevett szokássá vált a szilveszteri segélyakció. Ennek köszönhetően a mentés már többé nem kerülhetett olyan finanszírozási

⁹⁵⁹ VASZILIEVITS JÁNOS főpolgármester-helyettes 1911. évi 117998 számú rendeletében értesíti KOVÁCH ALADÁRT, hogy engedélyezi a Mentőegyesület számára az ellenőrző zárral ellátott perselyek, sorszámozott gyűjtőívek és állami, postai értékjegyek gyűjtésére alkalmas gyűjtőkönyvecskék útján történő szilveszteri gyűjtőakciót. HU BFL X. 201.B.1. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1906-1916. 1911. december 8.

⁹⁶⁰ Házfelügyelőkhez írt, szilveszteri gyűjtésre buzdító levél a mentőegyesulettől. X.201.C.2. kisdoboz. Számviteli iratok, 1919. december.

⁹⁶¹ A BÖME Segédhivatala főnökének levele UFERBACH GÉZA egyesületi megbízott gyűjtőnek. HU BFL X. 201.B.1. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1906-1916. 1909. október 10.

⁹⁶² GRÓF KARÁTSY JENŐ és KOVÁCH ALADÁR felhívása Budapest lakosságához a „Mentők Napján”, szilveszteri gyűjtésen való adakozás tárgyában. HU BFL X. 201.B.1. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1906-1916. 1910. december 30.

⁹⁶³ Az 1908 decemberében rendezett második szilveszteri gyűjtőakció is rekordot döntött, 24 óra leforgása alatt 85 000 korona adomány gyűlt össze az egyesület javára.

⁹⁶⁴ MAJOR KÁROLY egyesületi tisztviselő 2485/1909. sz. megbízólevele, melyben az igazgató főorvos feljogosítja gyűjtőkerületében azon személyek felkutatására, akik a következő szilveszteri gyűjtésben részt szeretnének venni. Számukra felvilágosítást adjon. HU BFL X. 201.B.1. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1906-1916. 1909. október 1.

⁹⁶⁵ A mentők Segítő Osztálya szervezte a gyűjtést, melyet az 1908. évi sikeres gyűjtést követően immár hivatalosan is felállították, főnökévé MARGITTAY ZOLTÁNT szerződtette az igazgatóság. Az Osztály még 1907-ben állíttatott fel, mely a Mentőpalota tatarozása körüli költségek fedezésére jött létre.

⁹⁶⁶ *Mentők Lapja*, 6. évf. 1908. 1. sz. 12. p.

⁹⁶⁷ Az első szilveszteri „Mentők napja” óriási sikerrel zárult. Egy 1909-es *Mentők Lapjában* olvasható cikk szerzője szerint KOVÁCH ALADÁR az ötletet fővárosi vendéglősöktől, mulatótulajdonosoktól, fodrászoktól, házmesterektől, munkásszervezetek képviselőitől vette, akik az első szervezett akció előtt is gyűjtöttek minden év szilveszterén és egyes jeles napokon a budapesti mentők részére.

válságba, mely az 1908. évit megelőzően mindennapjaikat jellemezte.⁹⁶⁸ A második, 1908. évi szilveszteri gyűjtést már 35 BÖME tisztviselő koordinálta. Ez alkalommal 22 000 db adomány-gyűjtőív és 6000 db gyűjtőpersely járta körbe a város szórakozóhelyeit, kocsmáit, színházait, külvárosi bérházait. Eredménye ezúttal sem maradt el, 85 000 korona bevételt inkasszálhatott igazgatóságuk!

Az adományozók nemcsak a szegényebb rétegekből kerültek ki, voltak közöttük gyárosok,⁹⁶⁹ nagyiparosok és kereskedők.⁹⁷⁰ KOVÁCH ALADÁR a *Mentők Lapjában* ekképpen összegezte sikerüket: „*Habár kitűzött célunk eléréséhez, intézményünk fejlesztéséhez első sorban anyagi támogatásra van szükségünk, mégis a » Mentők napja »-nak erkölcsi sikere az, amire különösen büszkék vagyunk. Mert ha figyelembe vesszük, hogy e tekintélyes összeg legnagyobb része igazán fillérekből rakódott össze és hogy annak összeadásában osztály és rangkülönbség nélkül vett részt a főváros egész társadalma, méltán tesz bennünket büszkévé annak a tudata, hogy a nagy igényű főváros közönségének minden egyes tagja méltányolja és elismeri munkálkodásunk hasznosságát. Ez az elismerés az, amire mi törekszünk, amit egyedüli jutalmunknak tekintünk. Mert az az adomány, amit a társadalom ránk bíz, nem a mi díjunk, hanem eszköz ahhoz, hogy zavartalanul szolgálhassuk a társadalmat.*”⁹⁷¹

A Szilveszter napi harmadik gyűjtési akciót a főváros vezetősége az alábbi meleg szavakkal ajánlotta a nagyközönség figyelmébe: „*Együtt a Budapesti Önkéntes Mentő Egyesületet az emberszeretet terén kifejtett nagyfontosságú és önzetlen munkálkodására való tekintettel, szíves készséggel ajánlom Budapest közönségének jóakaratói pártfogásába.*”⁹⁷² Érdekessége, hogy ekkor bevezették a „mentőgarasokat”, kartonpapírra nyomott pénznyomatokat, melyeket a főpincérek fizetéskor adtak át vendégeiknek.⁹⁷³ A másik, az ún. „számolócédula” volt, a vendéglők fizetőpincérei számára. Az 1910. évi februári statisztikák szerint az 1909. évi szilveszteri gyűjtésben már 45 000 ember vett részt, melynek során 124 000 korona folyt be a pénztárba.⁹⁷⁴ A gyűjtésből bejött összeg társadalmi megoszlása a

⁹⁶⁸ Mentők napja a Margitszigeten. *Mentők Lapja*, 6. évf. 1908. 6. sz. 117. p.

A sikereken felbuzdulva 1908-ban pünkösd hétfőjén JÓZSEF FŐHERCEG, a BÖME fővédnöke és felesége, AUGUSZTA főhercegnő egyedülálló módon, a Margitszigeten rendezte meg a Mentők Napja elnevezésű ünnepségsorozatot. A rendezvény teljes bevételét az egyesületnek ajánlotta fel. A nagy lelkesedés ellenére csak 2100 korona folyt be pénztárukba, viszonylag kevés látogatójuk a rossz időjárásnak volt köszönhető. Az esős idő miatt csak 6000 fő kereste fel a szigetet. Mentőzászlóktól volt pedig tarka a Margit-híd és a szigeti bejáró, egyenruhás mentődolgozók fogadták a látogatókat. Aki megtehetette, elment, hogy lehetőségeihez mérten adományt adhasson. A pünkösd „Mentők Napjáról” plakátok jelentek meg Budapesten, a villamostársaság jóvoltából még a villamosok ablakaira is felkerültek. Pünkösd hétfőjén a főhercegi pár nevében LIBITS uradalmi kormányzó, HOFHAUSER felügyelő, GRÓF KARÁTSY JENŐ elnök és ACZÉL KÁROLY főorvos, igazgatóhelyettes volt jelen a vezetőség közül. A rendezvény elődjeként már egy évtizeddel korábban is rendeztek gyűjtést a fővárosi mentők javára. Meghívó a Margitszigeten megrendezendő mentő-majálisra. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1895. évi iktatókönyv, 858. folyószám.

⁹⁶⁹ Báró WEISS MANFRÉD 4000 koronás adománya a mentőegyesületnek. HU BFL X.201.C.2. kisdoboz. Számviteli iratok, 1919. január 13. – január 18. Pénztári jegyzék.

⁹⁷⁰ Az adománygyűjtő perselyeket a BÖME által 1904-től induló elsősegély-tanfolyamon kiképzett házmesterek kezelték, de szakszervezetek és munkahelyi szakcsoportok is részt vettek az akcióban. Később a házmesterek és az önkéntes segítők a gyűjtőperselyekkel együtt már adománygyűjtő lajstromokkal folytatták a gyűjtést, melyekre a munkahelyi és lakóközösségek adományozó tagjai írták fel a nevüket. A befizetett adományokat a BÖME pénztárosának számolták le.

⁹⁷¹ *Mentők Lapja*, 7. évf. 1909. 2. sz. 36. p.

⁹⁷² *Mentők Lapja*, 7. évf. 1909. 12. sz. 221. p.

⁹⁷³ A Pozsonyi önkéntes Tűzoltó Egyesület Mentő Osztályának levele a BÖME-nek a bevezetendő mentőgarasok tárgyában, valamint a BÖME 2706/1910. sz. válaszlevele. HU BFL X. 201.B.1. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1906-1916. 1910.

⁹⁷⁴ Budapest polgármester-helyettese 6419/1909 sz. válaszlevelében engedélyezi az egyesület számára az 1909. évi szilveszter éjszakai gyűjtést a főváros területén ellenőrző zárral ellátott perselyekkel. Sorszámozott

következő volt: 28 000 korona a budapesti iskolásoktól, a házmesterek 24 000, a fővárosi munkások 15 000, a vendéglősök, főpincérek, kávéházak 15 000, a kereskedők 14 000, a helyőrség katonai állománya 6000, a közhivatalok dolgozói szintén 6000, a pénzintézetek és részvénytársaságok 5000 korona összeget adományoztak. További kisebb gyűjtések és magánadományok nyomán még 11 000 korona bevétel folyt be 1909 éjszakáján.⁹⁷⁵ Talán kevésbé ismert tény, hogy az egyesület nemcsak Budapest polgárait, hanem Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye lakosainak is gyűjtőíveket osztott,⁹⁷⁶ sőt a fővárosi katonai hatóságokat megnyerve, Budapest városparancsnoka is engedélyezte gyűjtőívek kibocsátását és pénzadományok átvételét katonai csapataitól és hatóságaitól.⁹⁷⁷

Érdeemes a kulisszák mögé nézni, mekkora szervezést, háttérmunkát igényelt egy szilveszteri gyűjtés lebonyolítása. Sikere, mint a korábbi beszámolókból ismert, óriási, de a megvalósításához vezető út sem volt kisebb. Négy hónapig tartott a gyűjtésre való felkészülés, majd az adományok számba vétele. E munkálatok és a gyűjtéshez szükséges anyagok beszerzése a ténylegesen befolyt összeg 25%-át tették ki. Személyi kiadásai szerint az egyesület tisztviselői karán kívül 32 fő ideiglenes tisztviselőt és 18 szolgát is foglalkoztattak,⁹⁷⁸ továbbá a főkapitányság által rendelkezésre bocsátott 120 rendőrt. A postaigazgatóság által tíz napig a mentőknek szolgálatot teljesítő postakocsit is használták.⁹⁷⁹ A 45 000 önkéntes segítőből 25 000 iskolás gyermek gyűjtött (a főváros iskolás gyermekeinek ötöde),⁹⁸⁰ 7000 házmester (minden harmadik a fővárosban), 6000 kereskedő, 3000 hölgygyűjtő zsebpersellyel „fosztogatta” férfi ismerőseit. Rajtuk kívül valamennyi gyár, nagyüzem munkásai adták össze filléreiket. Az összes színházban, mulatóban – a Royal orfeumot kivéve – vendéglőben és

gyűjtőívekkel nyugtául szolgáló számoló lapok útján. HU BFL X. 201.B.1. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1906-1916. 1909. december 2.

A Mentőegyesület bejelentése a Rendőr Főkapitányságnak 5 koronás szilveszteri adomány le nem adásáról a Markó utcai pénztárba. Egyedi esetnek számít az alábbi dokumentum, e tárgyban nincsenek panaszlevelek. HU BFL X. 201.B.1. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1906-1916. 1909. május 5.

⁹⁷⁵ Mentők köszönete. Jelentés az 1909. évi szilveszter gyűjtéséről. HU BFL X. 201.B.1. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1906-1916. 1910. febr. 11.

Főpolgármester-helyettes levele a BÖME-nek, melyben elfogadja az egyesület által benyújtott elszámoló jelentést az 1909. évi szilveszteri gyűjtésről. HU BFL X. 201.B.1. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1906-1916. 1910. szeptember. 10.

Szilveszteri gyűjtésünk. *Mentők Lapja*, 8. évf. 1910. 1. sz. 11. p.

Jelentés az 1910-1911. évi „Mentők napja” szilveszteri gyűjtés akciójáról. *Mentők Lapja*, 9. évf. 1911. 2. sz. 14-15. p.

⁹⁷⁶ A BÖME 16657/909. sz. levele Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye Alispáni Hivatalának a befolyt összegek Elöljáróság általi átvétele tárgyában. HU BFL X. 201.B.1. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1906-1916. 1910. január 5.

⁹⁷⁷ Császári és Királyi Térparancsnokság 5279/A. sz. levele a BÖME-nek a gyűjtés engedélyezéséről. HU BFL X. 201.B.1. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1906-1916. 1909. december 3.

⁹⁷⁸ Dologi kiadásai közül a mentőgarasok, mentőbankók és számológépek további költséget jelentettek, nem is beszélve arról a 22 000 db fémperselyről, továbbá a közlekedés és postai kiadásokról, nyomtatványok beszerzéséről.

⁹⁷⁹ A szállítási akció KOVÁCH ALADÁR és MARGITTAY ZOLTÁN személyes felügyeletével történt.

⁹⁸⁰ Koldulásnak számított volna, így gyermekek sem az utcán, sem egyéb nyilvános helyen nem gyűjthettek.

KOVÁCH ALADÁR felkérő, 2585/1910. sz. levele a Magyar Királyi Székesfővárosi Államrendőrség Főparancsnokságához gyermekek utcai kéregetésének megakadályozásának tárgyában. HU BFL X. 201.B.1. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1906-1916. 1910. december.

KOVÁCH ALADÁR 2585/10. sz. panaszlevele a Magyar Királyi Székesfővárosi Államrendőrség Főparancsnokságához. Gyermekek utcai kéregetése kapcsán tapasztalt túlzott rendőri fellépés és gyermekek rendőrségen történő előállításai miatt szüleik panasza tárgyában. HU BFL X. 201.B.1. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1906-1916. 1910. december 24.

kávéházban, összesen 350 helyen gyűltek az adományok.⁹⁸¹ A munka méreteit jelzi, hogy minden gyűjtővel átlagban 12 alkalommal lépett kapcsolatba az egyesület. A Mentőpalota első emeleti pénztárában, könyvelésén és kezelő hivatalában félmilliónál is több intézkedés történt. A kezelő hivatal közel 50 000 kérés, köszönő és felszólító levelet küldött szét, a BÖME pénztárában közel másfélmillió két, tíz és húszfillérest olvastak össze. A kis pénz is pénz, de nagy munka volt vele, mert csak az egyfilléresekből 70 000 darab gyűlt össze.⁹⁸²

Az egyesület vezetősége 1913 elején a főváros lakosságához fordult, *Kérelem a székes főváros közönségéhez* címmel, a kéregetést végképp feladva adakozásra szólított fel. Már csak azért is, mert 250 000 koronás évi kiadásait e formában már lehetetlen lett volna biztosítani: „A nyilvános kéregetések ideje lejárt és azt, hogy a pénzszerzés ez a módja talán nem is méltó az egyesülethez, mely mindenkit, gazdagot és szegényt, egyaránt érdeklődő, elkerülhetetlenül szükséges humánus munkát végez. Bizton kell tudnunk, hogy évente a polgártársak filléreiből mennyire számíthatunk, kik azok, akik költségeinkhez hozzá akarnak járulni és kivenni a kötelezettségből azt a részt, amelyet a főváros polgáraitól a szent ügy, de az önérdek is megkövetel! Épp ezért a nyilvános zajos pénzgyűjtés elkerülésével ezen körlevél útján kérünk fel mindenkit arra, hogy évi költségvetésünkhöz hozzájárulni szíveskedjék.”⁹⁸³ Sikerüket nem bízták a véletlenre; 90 000 fővárosi lakos címét megszerezve postázták a fenti kérelmet. Így a következő szilveszteri gyűjtésről lemondva a támogatók felajánlásait várva tervezték következő évi kiadásait. Ám csalódniuk kellett. A várt felajánlások sorra elmaradtak, nem maradt más, mint a korábbi gyakorlat folytatása. Sikere nem is maradt el. Legnagyobb meglepetésükre 1914 januárjában a korábbiak duplájához, 70 000 koronához jutott az egyesület 35 000 önkéntes gyűjtőjének köszönhetően! Sokan csak filléreikkel tudták segíteni a mentőket, a legadakozóbb rétegnek a városi munkásság és hivatalnokréteg bizonyult. Ezt a közel 600 000 adakozó bizonyítja. „Nagy hálával említjük fel, hogy e tekintélyes összeg javarésze a főváros munkásságának és szegényebb polgárságának jószívvel adott filléreiből került ki.”⁹⁸⁴

Elkeseredésüknek jogos alapja az a permanens alulfinanszírozottság volt, mely megmaradásukat veszélyeztette. Az 1876. évi XIV. törvény értelmében hatósági feladatot láttak el, ennek ellenére a fővárostól és a kormányzattól mindösszesen 40 000 koronás támogatást kaptak. Ezalatt 31 695 mentőesetet láttak el az 1913. évben, költségeik pedig elérték a 280 000 koronát. Hiába írta elő alapszabályuk 4. pontja a hazai mentésügy országos szervezését, a fenti nehézségek miatt e terveikről is lassan le kellett mondaniuk. S mint az alábbi példa bizonyítja, annyi előnye mégis volt, hogy a szilveszteri gyűjtés több mentőintézménynél is követőkre talált. Az 1908. évi szilveszteri gyűjtés 1400 koronás bevételéről számolt be a Temesvári Önkéntes Mentő Társulat parancsnoka, RADÁNY MÁRK KOVÁCH ALADÁR igazgató főorvosnak: „A szilveszteri dolgok körül nekünk nyújtott nagymérvű támogatásért hivatalosan akarunk köszönetet mondani... A dolog persze itt még kezdetleges lévén, bár eléggé melegen fogadták, nem hozta a várt eredményt de azért a legjobb uton vagyunk minden évben egy számításon kívül eső mégis szép összegnek bevételére...”⁹⁸⁵

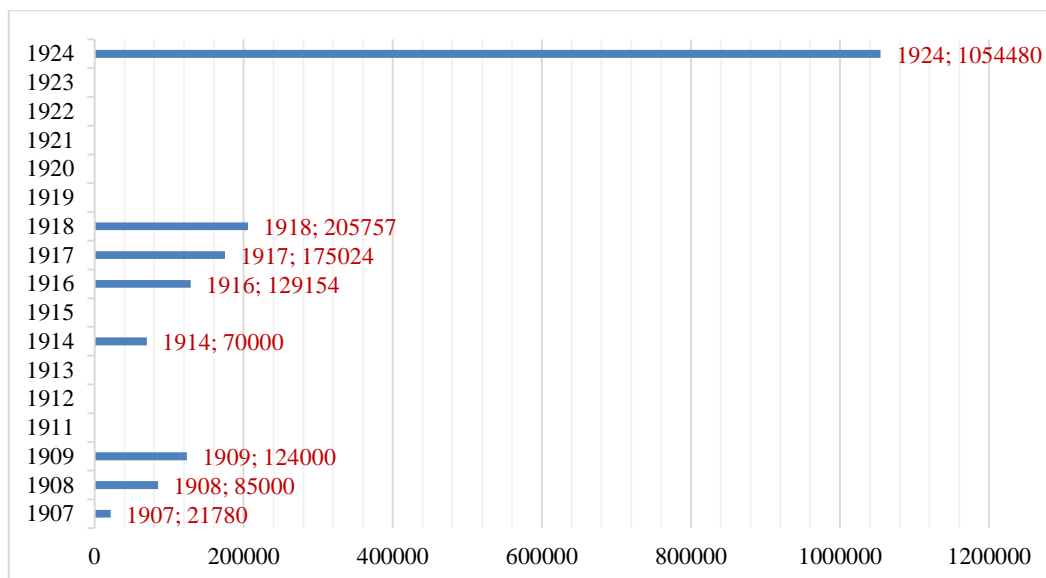
⁹⁸¹ Royal Orfeumban a mentők javára rendezett matinéről írt beszámoló és pénzügyi kimutatás. HU BFL X. 201.B.1. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1906-1916. 1911. december 24.

⁹⁸² Csak kétfilléresből 1500 zsákkal küldött az egyesület az Osztrák-Magyar Bankba.

⁹⁸³ *Mentők Lapja*, 10. évf. 1913. 1. sz. 1. p.

⁹⁸⁴ *Mentők Lapja*, 9. évf. 1912. 5. sz. 57. p.

⁹⁸⁵ A temesvári mentők parancsnokának köszönő levele KOVÁCH ALADÁRNAK. HU BFL X. 201.B.1. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1906-1916. 1909. február 12.

51. ábra. A BÖME szilveszteri gyűjtéseinek bevételei korona összegben, 1907-1924.
Forrás: BFL X. 201.B.– Saját gyűjtés.

Az 1907. december 31.-ével indult gyűjtési akció során Budapest lakói mentették meg a mentőket. A főbb mutatókat értékelve megállapítható, hogy a gyűjtés bevezetésétől az első világháború végéig közel konstans a gyűjtés összege. Az 1920-as évektől kibontakozó gazdasági és politikai stabilizáció jegyében lesz majd érezhetően magasabb e bevételi forrás társadalmi támogatottsága.

* * *

Ha a mentők által szervezett adománygyűjtésekről és a nekik juttatott szponzorációról nem esne szó, vajmi keveset értenénk meg életükből. 61 éves működésük során mindvégig gondjaik sarkalatos pontja maradt az anyagi kérdés. A megszűnés rémétől fenyegetve ötletes formák mentén, példás szervezettséggel képviselték érdekeiket. Nagyvállalatok igazgatóságát, a kormányzatot és a főváros lakosságát megszólítva igyekeztek minél szélesebb rétegeket megnyerni ügyüknek. Pénzügyi és ügyviteli irataik feldolgozása bőséges tárat tárja elénk erőfeszítéseiknek, melyeket e téren tettek. Még arra is volt erejük, hogy az országos mentésügy araszoló ügyét felkarolva buzdítsák és támogassák orvos kollegáikat vagy éppen mentőalosztályt alapítani kívánó tűzoltó parancsnokokat. E folyamat, amint azt a századfordulós statisztika, levelezéseik, jelentéseik mutatják a 20. század elején kapott lendületet, mely több mint száz új kisebb-nagyobb egyesület és alosztály formájában öltött testet. Ezt mutatják elsősegélynyújtó tanfolyamaik sikerei, melyeken rendőrök, úszómesterek, házmesterek, matrózok, egyetemi hallgatók és pedagógusok vettek részt. Nemcsak a Mentőpalotában, hanem az ország számos városában is. A meghirdetett tanfolyamokat, a mentők utazó orvosai tartották. Mint e fejezetből is kiderül, társadalmi szerepvállalásuk e téren szintén meghatározó volt.

12 A MENTÉS SZAKIRODALMA

12.1 A MENTÉS TÁRGYKÖRÉVEL FOGLALKOZÓ KIADVÁNYOK

Az elsősegélynyújtás irodalma már a mentők indulása előtt létezett hazánkban. KRESZ GÉZA 1881-ben, a londoni, majd az 1885. évi berlini közegészségügyi kongresszusokon szerzett tapasztalatait követően a mentésügy felé fordult. 1884-ben már figyelmeztette a főváros vezetését egy mentőintézmény felállításának szükségességére, de próbálkozása akkor még süket fülekre talált. Korai publikációi elsősorban figyelemfelkeltő és szervezési elveket megfogalmazó munkák. *A mentés és első segély szervezése a fővárosban*⁹⁸⁶ című tanulmányát követően jelentette meg még ugyanabban az évben, 1884-ben színes oktató-ábrákkal ellátott elsősegélynyújtó könyvét, az *Első segély rögtöni baleseteknél az orvos megérkezéséig*⁹⁸⁷ címmel. Eddigi gyakorlati tapasztalatait esetismertetésekkel az orvos-szakma elé tárva a *Mentők Lapja* szerkesztőségének kiadványaként látott napvilágot az első összegző munka, *Az orvosi mentés kézikönyve*.⁹⁸⁸ TÓTH LAJOS egyetemi tanár hasznos gyakorlati tapasztalatait osztotta meg a *Mentő-eljárások mérgezések eseteiben* a mentőegyesület medikusaival, ki is jelölve számukra a modern toxikológiai sürgősségi vonatkozású eljárásainak protokollját.⁹⁸⁹ Közel két évtizeddel később, a lakosság részére, VÁMOSSY ZOLTÁN által összeállítva elsősegély esetén alkalmazandó megoldásokról kaphattak gyakorlatias tanácsokat *A mérgezésekről. A nagyközönség számára*⁹⁹⁰ című felvilágosító munkából. Iskolaorvosként az elemi és polgári iskolák tanulóinak készségszintű segítségnyújtását elősegítő írásaként látott napvilágot SZÉLL LAJOS *Életmentés és egészségtan* című pályamunkája 1894-ben.⁹⁹¹ 1904-ben jelentek meg KOVÁCH ALADÁRNAK, KRESZ utódjának könyvei, *Az első segítség-nyújtás rövid vázlata* és *Az orvosi első segítség-nyújtás rövid váza a gyakorló orvos használatára* címmel.⁹⁹² Öt évvel később, 1909-ben készítette el a *Legelső segítség* c. falitáblát gyárak és üzemek dolgozói részére, mely az egyesület kiadásában jelent meg.

Szintén 1904-ben látott napvilágot a mentők ellenőrző orvosának, VIROSZTEK A. GYÖZÖNEK 89 elsősegélynyújtó ábrával mellékelt *Útmutatás az életmentés és első segítségnyújtásra balesetben orvos érkezéséig* c. könyve.⁹⁹³ A *Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület*-ben a mentők napi tevékenységéről és indulásuk körülményeiről számolt be. ACZÉL KÁROLY,

⁹⁸⁶ KRESZ GÉZA: *A mentés és első segély szervezése a fővárosban*. Budapest, Athenaeum, 1885.

⁹⁸⁷ KRESZ GÉZA: *Első segély rögtöni baleseteknél az orvos megérkezéséig*. Budapest, Pesti Könyvnyomda, 1885.

⁹⁸⁸ *Az orvosi mentés kézikönyve*. Budapest, 1891. Mentők Lapja.

⁹⁸⁹ TÓTH LAJOS: *Mentő-eljárások mérgezések eseteiben*. Budapest, 1891. Országgyűlési Értesítő kö- és könyvnyomda.

⁹⁹⁰ VÁMOSSY ZOLTÁN: *A mérgezésekről. A nagyközönség számára*. Budapest, 1907. Franklin-Társulat

⁹⁹¹ SZÉLL LAJOS: *Életmentés és egészségtan. Elemi és polgári iskolai tankönyv*. Budapest, 1894. Egyetemi nyomda.

⁹⁹² KOVÁCH ALADÁR: *Az első segítség-nyújtás rövid vázlata*. Budapest, 1903, Pesti Könyvnyomda-Részevnytársaság.

KOVÁCH ALADÁR: *Az orvosi első segítség-nyújtás rövid váza. A gyakorló orvos használatára*. H. n. é. n. k. n. *Az első segítség-nyújtás rövid vázlata* c. könyvecske 1910-re már a XI. kiadásban jelent meg, összesen 110 000 példányban. Az 50 lapos kiadvány az elsősegélynyújtás legújabb eljárásait tartalmazza, a maga korában a laikus olvasóközönségnek írott népszerűsítő elsősegélynyújtás alapmunkájának számított. Képekkel, ábrákkal tette a szerző még érthetőbbé munkáját, melyet a laikus közönség is megértett. A könyvet török nyelvre fordította DR. VEHLI TAHSUN török közegészségügyi tanácsos a BÖME által megszervezett konstantinápolyi mentőállomás megnyitójára.

⁹⁹³ VIROSZTEK GYÖZÖ: *Útmutatás az életmentés és első segítségnyújtásra balesetben az orvos érkezéséig*. Budapest, Községi Ny., 1914.

VIROSZTEK könyve jövedelmének 5%-át a mentőegyesületnek adományozta.

igazgatóhelyettes-főorvos *Rögtöni segély baleseteknél*⁹⁹⁴ című mentő-falitáblát készített, és a *Gyógyászat* c. szaklapban, *Megjegyzések az Esmarch-elszorítás hibás alkalmazásáról vérzéseknél* címmel jelentetett meg publikációt.⁹⁹⁵ A századforduló mentéstörténetének kutatásához nélkülözhetetlen forrásként tőle ismerjük meg a hazai mentésügy korabeli állását.⁹⁹⁶ IVÁNYI ERNŐ egyesületi ellenőrző főorvos a *Jó egészségben*, *Az égési balesetek* címmel közölte a sürgősségi gyógyászatban szerzett tapasztalatait. *Mentőtanfolyam* c. könyvecskéje⁹⁹⁷ a főorvos öt elsősegélynyújtó előadását közli, ezt a *Mentők Lapja* ekképpen ajánlotta olvasói figyelmébe: „A közvetlen előadás formájában irt munka sokat tapasztalt, régi mentő gyakorlati tanításait foglalja magában. Csak dicsérettel fogadhatjuk e könyvecske II. kiadását.”⁹⁹⁸ 1911-ben jelentette meg német nyelven *Erste Hilfe* c. munkáját a korábban magyarul megjelent szakkönyv fordításaként.

LÖBL VILMOS ellenőrző orvos toxikológiai témájú írásait, a *Camphor-mérgezési esetek*, *Atropin-mérgezési esetek*, *Aspirin- és phenacetin-mérgeзések*, *Marólug-, acut phosphor- és szénxyd-mérgeзések közegészségügyi vonatkozásai* a *Budapesti Orvosi Újság* hasábjain láttak napvilágot. *A tonogen suprarenale Richter mellékvese készítmény alkalmazása a szemgyógyításban* az *Orvosi Hetilapban*, a *Jó egészségben*, a *Pár szó a háztartásban előforduló mérgeзésekről* és az *Első segítség-nyújtás csonttörések és ficamodások eseteiben* c. munkái jelentek meg. *A Budapesti Mentő Egyesületnek mérgeзések eseteiben teljesített tizenöt évi működése, tekintettel a mérgeзések általános körülményeire és a segítségadás módjaira* című előadása az 1903. évi orvosi vándorgyűlésen hangzott el, nyomtatott formában a *XXXIII. évi vándorgyűlés munkálataiban* látott napvilágot.

1907-ben VEREBÉLYI MARZSÓ KÁROLY vasúti és hajózási főfelügyelő, *A vasúti balesetekről* címmel írt könyvet a vasúton bekövetkező baleseti mechanizmusokról. POLGÁR KÁROLY községi orvos, *Legelső segélynyújtás* könyvét a falvak lakosainak írta, célja a vidéken élők felvilágosítása volt. Ugyancsak a vasútegészségügy egyik korai kiadványaként látott napvilágot a *4. szám utasítás a magyar vasutakon való mentő szolgálat tárgyában* című kiadvány a Magyar Királyi Államvasutak gondozásában.⁹⁹⁹ E nagyszerű, a vasút összes alkalmazottjához írott munka második fejezete CSATÁRY LAJOST, az Államvasutak főorvosát, államvasúti felügyelőt dicséri. A *Balesetek alkalmával az orvos megérkezéséig nyújtandó segély* c. része 10 pontban foglalja össze bizonyos sérülés- és betegségtípusok eseteiben alkalmazandó első teendőket. Gyakorlati oktatásának célja a gyors és szakszerű betegellátás, a megfelelő helyzetfelismerés és magatartás kialakítása volt. A pályaorvos megérkezéséig vagy az orvossal rendelkező vasútállomásra való érkezésig ugyanis a vasúti személyzetnek elsősegélyben kellett tudnia részesítenie az utazás során megsérült vagy rosszul lett utasokat. Utasítása ismertette a sérült (törött, leszakadt, kificamodott) végtagok sebellátását, rögzítését és nyugalomba helyezését. Görcsök, hasmenés, fulladás, mérgeзés, újraélesztés, vérzéscsillapítás, forrázás, fagyás eseteinek, valamint nőgyógyászati bajok ellátásával és szülésvezetéssel kapcsolatos tanácsadás szerepel elsősegély-oktatásának középpontjában.

⁹⁹⁴ ACZÉL KÁROLY: *Rögtöni segély baleseteknél*. Budapest, Stephaneum Ny., 1907.

⁹⁹⁵ A JOHANNES FRIEDRICH AUGUST VON ESMARCH német sebészprofesszor által kidolgozott ún. Esmarch-csővet végtagi artériás és csonkolásos sérülésekkor alkalmazták. A gumírozott falú cső két végén kapcsokkal ellátott láncok lógtak, melyeket a cső körkörös felhelyezésekor egymáshoz kapcsoltak. Az eszköz hatékonyságát bizonyítja, hogy az még az 1948-ban alapított Országos Mentőszolgálat is rendszeresítette.

⁹⁹⁶ ACZÉL KÁROLY: *A mentőintézmény országos szervezésének jelenlegi állása hazánkban*. Budapest, Hornyánszky V. cs. és kir. udvari könyvnyomdája. 1901.

⁹⁹⁷ IVÁNYI ERNŐ: *Mentőtanfolyam*. Budapest, Birauz D. Kny., 1912.

⁹⁹⁸ *Mentők Lapja*, 7. évf. 1909. 4. sz. 73. p.

⁹⁹⁹ *4. szám utasítás a magyar vasutakon való mentő szolgálat tárgyában*. Budapest, Légrády testvérek, é. n.

1905-ben kiadott *A vasúti egészségügy kézikönyve*¹⁰⁰⁰ az elsősegélynyújtáson túl a vasútüzem valamennyi közegészségügyi vonatkozású rendelkezésére kitért, ami hatalmas összegző munkájaként látott napvilágot a magyarországi vasútegészségügy megteremtőjének nem sokkal bekövetkező halála előtt. Kényes, ám a napi gyakorlatban annál fontosabb témát érintve kísérelte meg SZENTKIRÁLYI SÁNDOR a hatóságok látóterébe kerülő pszichiátriai betegek felismerését megkönnyíteni, és esetleges izolációját ismertetni *Az ideg- és elmebetegség felismerése, valamint az ideg- és elmebetegek körüli eljárás*¹⁰⁰¹ című írásában a rendőri, ügyvédi, lelkészi és közigazgatási szakemberek számára.

Megemlítendő FIALKA GUSZTÁV, *A betegápolás kézikönyve* is, ami 1910-ben a Franklin Társulat gondozásában jelent meg.¹⁰⁰² A kilenc fejezetből álló munka VII. fejezetében található elsősegélynyújtás c. rész olyan jól sikerült, hogy azt ACZÉL KÁROLY igazgatóhelyettes főorvos külön is méltányolta. RENDES GÉZA *Scheintod und Wiederbelebnungsversuche* c. könyve a tetszhalálról és a közvéleményt sokkoló eldugott településeken történő élve eltemetésekről szól¹⁰⁰³ annak okán, hogy a századfordulón még egyes helyeken a laikusok hatáskörében volt a halottkémlés! A változás csigaléptekben haladt, 1913-ban a halálesetek megállapítását csupán 56,7%-ban végezte orvos, a többi esetben képesítés nélküli laikus halottkém járt el. Az e tárgyban intézkedő 15 522 nem orvos végzettségű személyből, 657-nek semmilyen képesítése nem volt.¹⁰⁰⁴ A szerző érthető módon e gyakorlat ellen küzd. Mindeközben a helyes felismerést és elsősegélynyújtást alkalmazva a még megmenthető betegek érdekében ismerteti a kor „élesztési eljárásait”, a lélegeztetés laikusok által is kivitelezhető formáit. 1910-ben a BÖME kiadásában jelent meg a *Mentés dióhéjban* c. népszerűsítő röpirat, melyet a mentők osztogattak az elsősegélynyújtás iránt érdeklődőknek. Az egyre színesedő magyarországi elsősegély-irodalom darabjai a *Mentők Lapjában* debütáltak. A lap könyvismertetéseiben természetesen helyet kaptak a külföldi szerzőktől megjelent publikációik is.

SZERZŐ	KIADVÁNY	CÉLKÖZÖNSÉG
KRESZ GÉZA	1. <i>A mentés és első segély szervezése a fővárosban</i>	Orvos szakma
	2. <i>Első segély rögtöni baleseteknél az orvos megérkezéséig</i>	Laikusok
KOVÁCH ALADÁR	1. <i>Az első segítség-nyújtás rövid vázlata</i>	Orvos szakma
	2. <i>Az orvosi első segítség-nyújtás rövid váza a gyakorló orvos használatára</i>	Orvos szakma
	3. <i>Legelső segítség</i>	Orvos szakma
	4. <i>A jégből mentés technikája</i>	Orvos szakma
VIROSZTEK A. GYÖZŐ	<i>Utmutatás az életmentés és első segítség nyújtásra balesetben orvos érkezéséig</i>	Laikusok
ACZÉL KÁROLY	1. <i>Rögtöni segély baleseteknél</i>	Laikusok

¹⁰⁰⁰ CSATÁRY LAJOS: *A vasúti egészségügy kézikönyve*. Budapest, 1905, Ullmann József fia.

¹⁰⁰¹ SZENTKIRÁLYI SÁNDOR: *Az ideg- és elmebetegség felismerése, valamint az ideg- és elmebetegek körüli eljárás. Községi jegyzők, községi előjárók, csendőrség, ügyvédek lelkészek és tanítók részére*. 2. kiad. Szatmár, 1906. Lövy Miksa.

¹⁰⁰² FIALKA GUSZTÁV: *A betegápolás kézikönyve. Hivatalos betegápolónők és a művelt közönség számára*. Budapest, Franklin, 1910.

¹⁰⁰³ GÉZA RENDES: *Scheintod und Wiederbelebnungsversuche*. Leipzig, Spohr, [1908].

¹⁰⁰⁴ BRESZTOVSZKY EDE: Az ország közállapotai 1913-ban. *Munkásügyi Szemle*, 6. évf. 1915. 19-20. sz. 485-464. p.

https://library.hungaricana.hu/hu/view/DTT_FOLY_MunkasugyiSzemle_1915/?pg=489&layout=s&query=alkoholizmus

(Letöltés: 2020. november 22.)

IVÁNYI ERNŐ	2. <i>Megjegyzések az Esmarch-elszorítás hibás alkalmazásáról vérzéseknél (Gyógyászat)</i>	Orvos szakma
	1. <i>Mentőtanfolyam</i>	Orvos szakma (medikusok)
	2. <i>Erste Hilfe</i>	Orvos szakma
KÖRMÖCZ EMIL	<i>Mikép nyújtunk első segítséget rosszulléteknél és sebesüléseknél?</i>	Orvos szakma
LŐBL VILMOS	1. <i>Camphor-mérgezési esetek (Budapesti Orvosi Újság)</i>	Orvos szakma
	2. <i>Atropin-mérgezési esetek (Budapesti Orvosi Újság)</i>	Orvos szakma
	3. <i>Aspirin- és phenacetin-mérgeзések (Budapesti Orvosi Újság)</i>	Orvos szakma
	4. <i>Marólug-, acut phosphor- és szénnoxid-mérgeзések közegészségügyi vonatkozásai (Budapesti Orvosi Újság)</i>	Orvos szakma
	5. <i>A tonogen suprarenale Richter mellékvese készítmény alkalmazása a szemgyógyításban (Orvosi Hetilap)</i>	Laikusok
	6. <i>Pár szó a háztartásban előforduló mérgeзésekről (Jó egészség)</i>	Laikusok
	7. <i>Első segítség-nyújtás csonttörések és ficamodások eseteiben (Jó egészség)</i>	Laikusok
VEREBÉLYI MARZSÓ KÁROLY	<i>A vasúti balesetekről</i>	Orvos szakma
POLGÁR KÁROLY	<i>Legelső segélynyújtás</i>	Laikusok
CSATÁRY LAJOS	1. <i>4. szám utasítás a magyar vasutakon való mentő szolgálat tárgyában</i>	Vasúti állomány Vasúti állomány
	2. <i>A vasúti egészségügy kézikönyve</i>	Ápolónők
FIALKA GUSZTÁV	<i>A betegápolás kézikönyve</i>	Ápolónők
RENDES GÉZA	<i>Scheintod und Wiederbelebungsversuche</i>	Orvos szakma
MENTŐK LAPJA	<i>Az orvosi mentés kézikönyve</i>	Orvos szakma
TÓTH LAJOS	<i>Mentő-eljárások mérgeзések eseteiben</i>	Orvos szakma
SZÉLL LAJOS	<i>Életmentés és egészségtan. Elemi és polgári iskolai tankönyv.</i>	Laikusok
SZENTKIRÁLYI SÁNDOR	<i>Az ideg- és elmebetegség felismerése, valamint az ideg- és elmebeteg körüli eljárás.</i>	Laikusok
VÁMOSSY ZOLTÁN	<i>A mérgeзésekről. A nagyközönség számára.</i>	Laikusok

5. táblázat. Az elsősegélynyújtás irodalmának legfontosabb kiadványai a századfordulón.¹⁰⁰⁵

Forrás: KAPRONCZAY KÁROLY: *A magyarországi közegészségügy története 1770-1944. Jogalkotás, közegészségügyi intézmények, szakirodalom.* Budapest, 2008, Semmelweis Egyetem Közegészségtani Intézet-Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár-Magyar Tudománytörténeti Intézet. 235-254. p.

¹⁰⁰⁵ Az „orvos szakmai” kategóriában az ápolónők részére összeállított kiadvány is szerepel.

12.2 A MENTŐK LAPJA

STRIHÓ GYULA országgyűlési fogalmazó, a BÖME titkára 1897-ben, *A Budapesti Önkéntes Mentő-Egyesület története* c. könyvében írja a *Mentők Lapjának* indulásáról: „A szolgálat tökéletesítése s általában a működő tagoknak az első segély terén elméletileg s gyakorlatilag továbbképzése egyik eszközéül volt hivatva szolgálni a »Mentők Lapja«, mely Burián Aladár, intéző buzgó vezetése mellett, az egyesület igazgatóságának jóváhagyásával indult meg.”¹⁰⁰⁶

A szaklap első évfolyama kéthetente 1, a következő évtől havonta 2-2,5 ív terjedelemben látott napvilágot BURIÁN ALADÁR egyesületi intézőnek, a mentőegyesület orvosának kiadásában BURIÁN ALADÁR, CHYZER BÉLA, FODOR GÉZA, KORÁNYI SÁNDOR és NÉKÁM LAJOS szerkesztésében. Előfizetői ára egy teljes évre 3, fél évre 1 forint 50 krajcár volt. Az induló évfolyam külön darabjai 15, 1890-től 30 krajcárba kerültek. A lap a fővárosi Országgyűlési Értesítő Kő- és Könyvnyomdában jelent meg. Első száma 1889. március 21-én látott napvilágot.¹⁰⁰⁷ A lap indításakor a szerkesztőség az V. Zrínyi u. 16. sz. alatt volt, 1903. évi újraindításakor már a BÖME mentőállomásán, a Markó u. 22. sz. alatt nyert végleges elhelyezést. Megjelenésének célja az életmentés ügyének terjesztése és szakirodalmának megteremtése volt. Széleskörű sikerének alapja volt, hogy szerkesztőségének sikerült bevonnia a kor elismert szaktekintélyeit a téma és a periodika népszerűsítésbe. Azon oktató tevékenysége úgyszintén sikerét növelte, mely a füzetek második évfolyamának számaiban, a *Tanácsadó az orvosi mentésben* c. sorozatban látott napvilágot. Sokat segítettek a rokon szakterületek a még útjait kereső mentésnek a betegellátás tökéletesítése kapcsán, megosztva vele évtizedes, évszázados klinikai tapasztalataikat. Így írásaikban a medikus-mentőknek is adtak tanácsokat az egyes tudományágak szaktekintélyei, klinikai sürgősségi esetek ismertetésével. Ezen kívül a laikus olvasóközönség okulására népszerű cikkeket is közölt a szerkesztőség az elsősegélynyújtás tárgyköréből.¹⁰⁰⁸

Az egyesület havi lebontásban közölte működési statisztikáit, az *Esetek* c. rovatban a *Rögtöni megbetegedések és azok nemei* alatt ájulásos, gutaütéses, eskóros (epilepsziás), mérgezési, részeg, megfagyott és megfulladt eseteiket. A *Sérülések és azok nemei* rovatukban csonttörések, ficamok, rándulások, agyrázkódások, a hasüri belső szervek sérülésének esetei, lőtt, égett, harapott, zúzott sérülések szerepeltek. *Öngyilkosság és öngyilkossági kísérletek nemei* alatt a méreggel, lőfegyverrel, akasztással, magasból eséssel, kocsni elé ugrással, vízbeugrással elkövetettek ismertették. Az *Egyéb esetekben* a hirtelen keletkezett pszichiátriai eseteket és az utcán, valamint a Markó utcai mentőállomáson történt szülésvezetéseket értették. *Betegszállítás* című rovata kétféle bontásban jelent meg, az egyik az elsősegélynyújtást követő kórházi beszállításokat a célkórházak megnevezésével, a másik a magánszemélyek vagy házi orvosok által bejelentett megkeresés folytán végzett szállításokat közli. Kevésbé részletesen, de a számok tükrében nyomon követhető a teljesített nappali és éjszakai kivonulások száma, a haláleseteké, a tűzhöz és mozgóőrségekhez vonulások száma, vaklármáké, a rendőrség, egyéb hatóságok és magánszemélyek által történt megkeresések, valamint az egyesületnél szolgálatot teljesítő ellenőrző orvosok és medikus-mentők szám szerinti kimutatása. A *Kisebb orvosi gyakorlati közlemények* az egyes betegségek és tüneteik alkalmazásakor használatos gyógyszereket ismertetik terápiás dózisaikat is feltüntetve. Az

¹⁰⁰⁶ STRIHÓ: 1897. 43. p.

¹⁰⁰⁷ Az 1890. működési évre a lap működéséhez 300 forint segélyt biztosított a vezetőség.

¹⁰⁰⁸ Cikk írása gyanánt kifizetett 20 koronás honorárium kimutatása. HU BFL X.201.c 14-23. kötetek. A BÖME 1913. évi főkönyve.

Apróbb jegyzetek az első segítség nyújtáshoz rovatban a nemzetközi és hazai irodalom kurrens publikációi olvashatóak. *Egyesületi hírek* a mentők társadalmi életének hírei, a napi működéssel kapcsolatos belső események és halálesetek, a *Különfélék* című rovatban az orvosi fakultás hírei, kinevezések, gyakorlatok szerepelnek. A *Levélszekrényben* a szerkesztőséghez intézett kérdések olvashatóak, a szerkesztőség válaszait ugyanazon rovatban, a *Mentők Lapjának* következő havi számában tették közzé.

Talán sokak megdöbbenésére, de a periodika 1891 júniusában beszüntette tevékenységét, BURIÁN ALADÁR szerkesztő letette a tollat. Nagy úrt hagyott maga után, ugyanis hiányzott a mentők életéből az a párbeszéd, az a szakmai vita, mely az elmúlt időszak elsősegély-irodalmát gazdagította. Ennek sajnálatos következtében 1903-ig, a *Mentők Lapjának* újbóli indításáig a mentés orgánus nélkül maradt. Klinikus kollégáikkal meglazultak kötelékeik, a lelkes szerzők kiszorultak a tudományos életből. Hogy mégse haljon el az eddigi párbeszéd, mentőorvosok által kiadott publikációk igyekeztek megtörni a körülöttük kialakult csendet. BURIÁN ekképpen indokolta a maga és szerkesztőtársa döntését: „*Azt a célt, melyet második évfolyamának megkezdésekor programjába maga elé tűzött, elérte, mert az életmentés ügyének szolgálatában egész irodalmat teremtett, s különösen a tudományos kérdéseket első rangú specialisták tollából eredő cikksorozattal teljesen kimerítette... Működésünk azonban az eddigi irányban már céltalan lenne ezentul. A mentés irodalma, látó tere sokkal szűkebb, szegényebb semhogy azt hamar, igen hamar ki ne lehetne meríteni, tárgyban szegényen, kitűzött cél nélkül pedig működni nem akarunk. Ezért kell a »Mentők Lapja« feladata végeztével megszüntetni.*”¹⁰⁰⁹ A szerkesztők tisztában voltak az elmúlt két év sikereivel, a lap által indított szellemi pezsgésről, így a búcsú csak egy rövid időre szólt. Mint mondták, erőt gyűjtenek egy újabb vállalkozáshoz, a szerkesztőséget és lelkes cikkíróikat egyben tartják.

Ám, mégsem így történt. A csönd túl hosszúvá sikeredett, a *Mentők Lapja* tizenkét évvel később, 1903-ben jelent meg újra. A mentő-szakma nem vette fel a tollat, nem akadt folytatója irodalmuknak. Állandósuló egzisztenciális problémáik, az indulás nehézségei, s hivatásuk még kiforratlan alapjai nem adtak újabb erőt a folytatáshoz. Emiatt az elkövetkező évtized az erő és tapasztalatgyűjtés jegyében telt. A sürgősség ellátás, mint alakuló diszciplína megtalálta, pontosabban elismertette helyét az orvoslásban. Még ha voltak is tisztázandó kérdéseik a hospitális betegellátás rendszerének képviselőivel és nagy múltú intézményeivel, szerepük a századfordulós népegészségügy rendszerében már megkérdőjelezhetetlen volt. A mentőket már nem csupán egy egyállomásos egyletként, hanem a székesfőváros egyedüli prehospitális intézményeként tartották nyilván, és így ítélték is meg. Nem csupán a polgári, hanem a katonai hatóságnak is kiemelt partnereként szerepelt. 1903-ban mégis megtört a jég, KOVÁCH ALADÁR igazgató kérésére a választmány a lap újraindítása mellett döntött.¹⁰¹⁰ Az első szám címlapján a BÖME elnöke, GRÓF KARÁTSY JENŐ maga ajánlotta a nagyhírű szaklapot az olvasóközönség figyelmébe: „*A mentő egyesület választmánya egyértelműen hozott határozatával kimondta, hogy ezt a lapot az egyesület közlönyéül elismeri, azt erkölcsi és anyagi támogatásban részesíti és ennek megfelelően minden, a BÖME ügykezeléséből származó, a közönséget és tagokat érdeklő megnyilatkozását ebben hozza nyilvánosságra.*”¹⁰¹¹ A szakmai párbeszéd felelevenítésén túl a lap elsődleges célja az első segítségnyújtás minél

¹⁰⁰⁹ *Mentők Lapja*, 3. évf. 1891. 6. sz. 174. p.

¹⁰¹⁰ KOVÁCH ALADÁR: Miért született a »Mentők Lapja«? *Mentők Lapja*, 2. évf. 1904. 1-2. sz. 1-2. p.

A Mentőegyesület kérése a Belügy és a Vallás és Közoktatásügyi Minisztériumok felé a szakperiodika támogatásának tárgyában. Kérésük meghallgatásra talált. X.201.b 3-11. kötet, 1904. évi iktatókönyv, 134. folyószám.

¹⁰¹¹ *Mentők Lapja*, 2. évf. 1904. 1. sz. 1. p.

szélesebb körben való elterjesztése volt. A szerkesztőség – a korabeli kritikákra is odafigyelve – igyekezett az újságot a széles olvasóközönség számára is érthetőbbé tenni a korábban csak tudós orvosok lapjaként ismert folyóiratot. „*Lapunk tehát mindenkit egyaránt érdeklő társadalmi értesítő lesz, hiszen a mentésügy nemcsak az orvosokat érdekli, hanem mindenkit, mert: Mindnyájunkat érhet baleset!*”¹⁰¹²

Az újraindított lapban helyet kaptak a kazuisztikai írások, esetismertetések, speciális eszközeik bemutatása, a mentéstörténelem, a hazai és külföldi szakirodalom publikációi. A fővárosi és hazai mentőintézmények működésének ismertetése, statisztikai adatok, pénzgazdálkodásuk kimutatásai is helyet kaptak. A szerkesztőség ügyelt arra, hogy ne legyenek túlsúlyban a csak orvos végzettségű olvasók számára írott szakcikkék. Az ötezres példányszámban megjelenő, vidéken is terjesztett lap a mindenkori egyesületi igazgató-főorvos szerkesztésében¹⁰¹³ jelent meg a Pesti Könyvnyomda Részvény-Társaság nyomtatásában.¹⁰¹⁴ Némi szomorúsággal megjegyzendő, hogy az újraindított periodika sikertörténete ismét megtorpant. A népszerű szaklap megjelenésétől számítva négy évtizeddel később, 1944 novemberében látott utoljára napvilágot, s a második világháborút követően sajnos már nem indították újra.¹⁰¹⁵

A lapot még az indulás évében a belügyminiszter 1904. április 5-én kelt 27.987/IV. számú átiratában a közigazgatási hatóságoknak ajánlotta, a vallás és közoktatásügyi miniszter 1904. április 9-én 1401. számú elnöki iratában pedig a tanfelügyelőknek, kiemelve a mentők hivatását és az elsősegélynyújtás fontosságát.¹⁰¹⁶ Ajánlásuknak meg is lett az eredménye, a Magyar Királyi Államvasutak elnöksége 46796. számú rendelettel a budapesti, aradi, debreceni, kolozsvári, szegedi, szombathelyi és zágrábi üzletvezetőségek részére megrendelte a *Mentők Lapját*. Sőt, a kereskedelemügyi miniszter 19.382/1904. számú rendeletével a kereskedelmi és iparkamaráknak, s az összes másodfokú iparhatóságnak figyelmébe ajánlotta. Továbbá a közlekedési, gyári és iparvállalatoknak, ipartestületeknek és a betegsegélyező pénztáraknak is felhívta a figyelmét a lap támogatására.¹⁰¹⁷ De még a fővárosi

¹⁰¹² *Mentők Lapja*, 2. évf. 1904. 1. sz. 1. p.

¹⁰¹³ KOVÁCH ALADÁR egyesületi igazgató jutaléka az 1912. évi számok után. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1912. évi főkönyve.

¹⁰¹⁴ Pesti Könyvnyomda Részvény-Társaság számlája a nyomdai költségekért. 1000 darab esetében 318 korona összegben. HU BFL X.201.C.1. kisdoboz. Számviteli iratok, 1916. december 31.

Levél a gyógyszerészek és a MÁV igazgatóságához a *Mentők Lapja* további terjesztésének tárgyában. Kérésük ez esetben is meghallgatásra talált. HU BFL X.201.b 3-11. kötet, 1904. évi iktatókönyv, 148. folyószám.

¹⁰¹⁵ A *Mentők Lapja* 1908-ig a BÖME igazgatójának tulajdonaként jelent meg, a tulajdonosi jogokat 1908. július 1-jén a mentőegyesület vette át. A mentők a lap értékesítéséből jelentős haszonra tettek szert. Már az 1908. évben 4000 korona folyt be a lap számainak értékesítéséből az egyesület pénztárába. Az igazgató-tulajdonos ingyen engedte át lapját az egyesületnek, melyet a továbbiakban díjtalanul tovább szerkesztett.

KOVÁCH ALADÁR 1000 koronás pénzfelvételének igazolása a *Mentők lapja* és *Legelső segítség* címen írt kiadványa tárgyában. HU BFL X. 201.B.1. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1906-1916. 1912. március.

¹⁰¹⁶ Sikerét és értékeit látva ÁDÁM JÓZSEF ISTVÁN, a mentők szakfolyóiratát az általa szerkesztett *Mentők és Tűzoltók Lapjával* kívánta egyesíteni. Kérése érthető okból elutasításra talált. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. ÁDÁM JÓZSEF ISTVÁN egyesítés tárgyában felvetett javaslata. 1905. évi iktatókönyv, 641. folyószám.

¹⁰¹⁷ KOVÁCH ALADÁR a *Mentők Lapja* szerkesztőségének írott levele, egész oldalas cikke a közelgő szilveszteri gyűjtés tárgyában. HU BFL X. 201.B.1. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1906-1916. 1910. december 10.

KOVÁCH ALADÁR a *Mentők Lapja* szerkesztőségének írott levele cikk közzététele gyermekkorúak tiltott utcai szilveszteri gyűjtése, járókelők zaklatása tárgyában. HU BFL X. 201.B.1. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1906-1916. 1910. december 21.

KOVÁCH ALADÁR a *Mentők Lapja* szerkesztőségének írott cikk közzététele Augusztai főhercegasszony segítő közreműködése a szilveszteri gyűjtőakció tárgyában. HU BFL X. 201.B.1. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1906-1916. 1910. december 27.

szállodatulajdonosok, vendéglősök és kocsmárosok ipartársulata is ajánlotta a lapot tagtársaik számára. Mindebből látható, hogy újraindított periodika fogadása mekkora elismerésnek örvendett már a századfordulón.¹⁰¹⁸ Annyira, hogy még a Magyar Királyi Posta- és Táviratigazgatóság is a kereskedelemügyi miniszteri 31816/95. sz. rendeletére hivatkozva tudományos, közművelődési, gazdasági egyesületek által kiadott orgánumként kezelte folyóiratukat, így – a csak ezen esetekben csatolható közgyűlési meghívókat – a BÖME számára díjköteles mellékletként postázni engedélyezte.¹⁰¹⁹

A lap vezércikkei mentő és klinikai eseteket ismertettek. Nívós, és heves szakmai viták is napvilágot láttak hasábjain, mivel a szerkesztőség teret engedett az egymástól eltérő véleménynek ütköztetésének. Jó példa erre ACZÉL KÁROLY igazgatóhelyettes főorvos vitája KÖRMÖCZI EMIL¹⁰²⁰ mentőorvossal, a mentők majdani igazgatójával az 1909. évi októberi és decemberi számokban. Az *Apró közlemények*, „vegyes” rovatában az egyesület belső hírei (kitüntetések, egyetemi, orvosgyakorlati közlemények), új mentőeszközök, a hazai és nemzetközi mentőegyesületek hírei, de még a legújabb orvosi eljárásokról szóló tudósítások is helyt kaptak. A szakmai párbeszéd fejlődése végett a szerkesztőség külön is felhívta a vidéki egyesületek és tűzoltósági mentő-alosztályok figyelmét: „Kérjük a t. c. nagyközönséget, főleg pedig az ország minden vidékének orvosait és mentőit, hogy minden, a mentés-ügyet érdeklő ügyet velünk közölni sziveskedjenek!”¹⁰²¹

Az egyesület működése nyitott könyv volt olvasóközönségük előtt, szaklapjuk minden számában két oldalon számolt be előző havi működésükről. Mentőkivonulásaik, betegszállításaik statisztikai kimutatásait közölték. Az utolsó oldalakon a Magyar Királyság több mentőintézményének hírei, havi lebontásban működési statisztikaik voltak olvashatók. Évszaktól függően közzétették a Magyar Királyi Államvasutak téli és nyári menetrendjét és természetesen reklámokat, melyek a lapot támogató szponzorok hirdetéseit tartalmazták.¹⁰²² Mindegyik oldal alján megtalálhatók, de ha volt rá mód még a publikációk között is apró helyet szorítottak nekik. Az olvasónak az az érzése támad, hogy az utolsó oldalakat kizárólag a hirdetések miatt nyomtatták. S nem is állunk távol e feltételezés igazságtartalmától, mert a bevételeket nézve, a reklám legalább akkora bevételt jelentett a kiadónak, mint a lapot előfizetők díjai.¹⁰²³ A lap áttekinthetőségét nem befolyásoló, de mindenütt hemzsegő hirdetések ellenére a *Mentők Lapja* korának nívós, olvasmányos, a magyarországi közegészségügy elkövetkező negyven évének egyik kiemelkedő szakperiodikája volt. A lap a téma iránt kutató forrásainak kiapadhatatlan tárháza. Nemcsak egy szűk szakmai vertikumban tárja fel a múlt megannyi eseményét, hanem társadalomtudományi, szociológiai aspektusában is felfedi a korszak hazai és nemzetközi viszonyait.

Jelentősége nemcsak tudományos igényességben vagy a laikus olvasóközönség információkkal történő ellátásában, hanem a mentők öntudatának, szakmai identitásának kialakításában is meghatározó volt. Önmaguk meghatározása a medicina századfordulós

¹⁰¹⁸ A lap nívós könyvészeti megjelenését elismerve GÖNCZI JÓZSEF főszerkesztőt a Mentőegyesület 50 koronás jutalomban részesítette. HU BFL X.201.C.2. kisdoboz. Számviteli iratok, 1919. január 16.

¹⁰¹⁹ A Magyar Királyi Posta- és Távirat Igazgatóságának értesítője közgyűlési meghívók postázása kapcsán. HU BFL X. 201.B.1. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1906-1916. 1909. május 30.

¹⁰²⁰ FELKAI TAMÁS: Körmöczy Emil. *Magyar Mentésügy*, 6. évf. 1986. 2. sz. 87. p.

¹⁰²¹ *Mentők Lapja*, 4. évf. 1906. 2. sz. 22. p.

¹⁰²² SCHOTTOLA ERNŐ állandó hirdető levele a lap szerkesztőségének, melyben közlemény formájában kéri tudatni JÓZSEF Főhercegtől kapott „udvari szállító” címének adományozását. HU BFL X. 201.B.1. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1906-1916. 1910. április 21.

¹⁰²³ A *Mentők Lapjának* bevételei az 1910. évi kimutatásban. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1910. évi főkönyve.

specifikációjának, a kisebb vagy éppen nagyobb részterületek kialakulásának korában nagyon is haladó törekvés volt.

12.3 A MENTŐK MÚZEUMA

A mentők múzeumának gondolata először az 1896. évi millenniumi kiállításon vetődött fel, ahol az egyesület a közegészségügyi pavilonban kialakított ideiglenes mentőállomásán kiállította szakfelszereléseit és a működése során begyűjtött, baleseteket okozó tárgyakat. Múzeumuk alapítása az 1898. évi épületbővítéssel vált realitássá, amikor az újabb épületszárny átadását követően komolyabb strukturális átalakításokra nyílt mód a kétszeresére növekedett épületegyüttesben. Így a szomszéd telken lévő Városi Himnlőnyirok Termelő Intézet helyén megépített második épületszárny első és második emeletén alakították ki a zömében szigorló orvosok részére létesített lakótanyát. A régi épület egykori lakótanyás szobáiból tantermet létesítettek és apró múzeumukat alakították ki.

Létesítésének gondolata alapítójuktól és egyesületük elnökétől, GRÓF KARÁTSONYI JENŐTŐL származott. Elképzelésüket tetteik követték, mely a kor e két kiválóságának köszönhetően öltött testet. *„E muzeumban szemléltető csoportokban helyezzük el általában a mentés ügyre, annak történetére és az első segítségnyújtás tanítására vonatkozó közérdekű tárgyakat és emlékeket.”*¹⁰²⁴ A múzeumi gyűjtemény már indulásakor közel 500 darabból állt.¹⁰²⁵ Egy részük az intézményesített mentés előtti mentőeszközöket, másik része pedig a napi gyakorlat során alkalmazott felszereléseit mutatta be látogatóinak.¹⁰²⁶ A tradícióikra oly büszke mentők a mentőegyesület húszéves működését összefoglaló értékelésében múzeumuk és a mentők könyvtára¹⁰²⁷ külön kiemelt helyet kapott; *„Ezek a tárgyak, eszközök, berendezések és felszerelések nemcsak a mentéssel szakszerűen és tudományos hivatásszerűen foglalkozó orvost, hanem a nagyközönséget is módfelett érdeklik s azok megtekintése, tanulmányozása és megbírálása kiszámíthatatlan gyakorlati haszonnal jár minden művelt. A múzeum fenntartásával tehát a célunk az, hogy ezt a ma (ég kisdéd, de máris számottevő és Európában eleddig egyetlenegy állandó mentő-múzeumot olyan olyan tárgyakkal gazdagítsuk, amelyek a jeleztük irány szolgáltatásban érdekes és vonzó, tanulságos és oktató hatással legyenek mindnyájunkra, akiket baleset érhet.”*¹⁰²⁸

Ismerve állandósuló pénzügyi nehézségeiket, a múzeum fenntartására csak minimális összeget tudtak elkülöníteni. Mint utólag kiderült, az épületbővítés sem hozott gyógyírt a mind nagyobb egyesületi apparátus elhelyezésére, így a szünni nem akaró helyszűke miatt a múzeum

¹⁰²⁴ *Mentők Lapja*, 7. évf. 1909. 4. sz. 15. p.

¹⁰²⁵ A BÖME 1903. évi számadása. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek.

Múzeumi tárgyak vásárlása és 10 láda könyv elhelyezése. HU BFL X.201.c 14-23. kötetek. A BÖME 1915. évi főkönyve.

Múzeumi tárgyak vásárlását kimutató számadások. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1916. évi számadása.

¹⁰²⁶ HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1903. évi iktatókönyv, 33. folyószám. Fölhívás a Mentőmúzeum gyarapítására a működő tagokhoz.

Múzeumi vitrinek, „szekrények” üvegezése. HU BFL X.201.c 14-23. kötetek. A BÖME 1916. évi főkönyve.

¹⁰²⁷ Körlevél a mentők könyvtárának gyarapítására. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1899. évi iktatókönyv, 346. folyószám.

¹⁰²⁸ *Mentők Lapja*, 7. évf. 1909. 5. sz. 90. p.

továbbra is egy kis szobában kapott elhelyezést.¹⁰²⁹ A nagyközönség előtt még egy évtizeddel később is zárva tartotta kapuit, funkciója leginkább befogadott értékeinek őrzésére szorítkozott. Ennek ellenére a mentők nagy becsben tartották, külföldi és hazai vendégeiknek büszkén mutatták. Az adományozóknak köszönhető adományokból gyarapodó könyvtár nagy része is az épület egyik irodahelyiségben összecsomagolva várta az állomány végleges elhelyezését.¹⁰³⁰

E viszonylag nehéz időszakot az 1930-as évek közepétől a múzeum gyors átalakulása követte; a helyiségét felújították, sőt még ki is bővítették.¹⁰³¹ Teljes átalakítása 1937 elejére, a mentőegyesület alapításának ötvenedik, jubileumi évfordulójára fejeződött be. A tanítás céljait szolgáló eszközöket végül máshol helyezték el, a kiállítótérben az egyesület és a mentés fejlődésének nyomtatott dokumentumait, tárgyi emlékeit helyezték el. A múzeum korszerűsítésében az egyesület igazgatója, KÖRMÖCZY EMIL, főorvosai közül BÁN S. ISTVÁN és RUSZWURM REZSŐ, későbbi igazgatók, továbbá DEZSERI LÁSZLÓ, PÉCHY LÁSZLÓ mentők és ZOLTÁN GÁZA mentőorvos vett részt.¹⁰³² Lehetőségeik híján a múzeum napi üzemeltetésére külön személyzetet nem neveztek ki, a gyűjteményt megtekinteni kívánó látogatóközönséget a portaszolgálat kalauzolta a tematikusan berendezett kiállítótérben.

* * *

Nem lenne teljes a mentés és a mentők professzionalizációjának bemutatása, ha kimaradnának belőle a korai szakirodalom azon reprezentánsai, melyek a prehospitális gyakorlat előfutáraként, elsőként fogalmazták meg a sürgős szükség esetén teendőket. Ezeken túl KRESZ GÉZA, VIROSZTEK A. GYÖZŐ, KOVÁCH ALADÁR, ACZÉL KÁROLY, IVÁNYI ERNŐ, LÖBL VILMOS kiadványai, melyek a már működő mentőegyesület korai szakirodalmának alapjait teremtették meg. Ezek tanulságos, koruk valamennyi ismeretanyagát tartalmazó forrásai a kutatásnak. Fontosnak tartottam egy külön fejezetben kitérni arra, hogy miként is gondolta a kortárs az új tudományterület alapjait. Ám ugyan olyan érdekes forrása a *Mentők Lapja* is e kor tanulmányozásának, mert a társasági élet hírein túl az orvosszakma valamennyi eljárását közvetíti a korai terápia legteljesebb vertikumában. Szerencsénkre nemcsak a lap szerkesztői, hanem szerzői is tisztában voltak a tájékoztatás és a kommunikáció fontosságával, így e terület különösen gazdag kiszolgálója a korai mentéstörténet kutatójának. A mentők múzeuma is helyet kellett kapjon a fejezetben. A mentők apró múzeuma már alapításának kezdetétől az egészségkultúra, és tárgyi emlékeiben a mentés története ismertetésének letéteményeseként kezdte meg tevékenységét. A maga korában betöltött fontos szerepe is kellő hangsúlyt kapott,

¹⁰²⁹ Fölvívás a Mentőmúzeum támogatására a fővárosi gyártulajdonosokhoz. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1903. évi iktatókönyv, 518. folyószám.

Fölvívás az iparfelügyelőkhöz és a kereskedelemügyi miniszterhez a Mentőmúzeum érdekében. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1903. évi iktatókönyv, 530. folyószám.

¹⁰³⁰ UHL GYULA a már tizenhat éve létező bécsi iparegészségügyi múzeum mintájára egy hazai intézmény felállítását javasolta a *Budapesti Hírlap* 1906. évi július 31-ei számában. Elgondolása szerint a szervezendő múzeum üzem- és munkabiztonsági bemutatokat tarthatna a bécsi intézmény mintájára, míg a Mentőmúzeum kiegészítő részét képezné a közös kiállításnak, a mentés szakemberei így elsősegélynyújtó előadásokat tarthatnának az érdeklődők számára.

¹⁰³¹ A korábbi időszak nehézségeit ismerve az apró múzeum és könyvtár fenntartására és további fejlesztésére igen szűkös alapok álltak rendelkezésre. A disszertáció tárgyalt időszakának végén, 1926-ban 4 170 000 korona összeget tudtak a mentők e célból a fejlesztésre fordítani, ami az egyesület ugyanazon év júniusi kötszer rendeléseinek felét tette ki. HU BFL X.201.c 24-27. kötetek. A BÖME 1926. évi főkönyve.

¹⁰³² *A Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület 1887-1937 ötven éves jubileumára*. Budapest, 1937, k. n.

ahogy a mentőegylet büszkeségéeként fogadta hazai és külföldi szakmai és nem szakmai látogatóit.

13 MENTŐORVOSI KONGRESSZUSOK

A BÖME, mint az első magyarországi szervezett mentőszolgálat nemcsak hazai, hanem nemzetközi kapcsolatait is építette. Rendszeres kapcsolatot tartott fenn a nemzetközi orvosi és mentő szaksajtóval, sőt tengerentúli mentőegyesületek vezetőségével is levelezett, orvosait külföldi tanulmányutakra küldte.¹⁰³³ A 19. század utolsó harmadában kiépülő európai mentőintézményeket hol a helyi vöröskereszt, rendőrség, tűzoltóságok mentőosztályai, önkéntes városi laikusok, vagy centralizált, hivatásos mentődolgozókból álló egyesületek adták. A szerveződő mentőintézmények megalakulásukhoz a már működőktől kértek szakmai segítséget, akik szolgálati statútumaikkal, mentőfelszereléseikkel,¹⁰³⁴ és ha kellett, személyes jelenlétükkel is segítették társaik indulását. A BÖME sokszor anyagi lehetőségeit meghaladva adományozta tovább felszereléseit, csak hogy a vidéki mentés olyan vontatottan haladó ügye végre elinduljon.¹⁰³⁵ A nemzetközi és hazai működés gyakorlati tapasztalatait megtárgyalandó mentőorvosi konferenciák alakultak, ezeknek elsőként az 1895. évi bordeauxi nemzetközi kongresszus adott otthont.

13.1 NEMZETKÖZI MENTŐORVOSI KONGRESSZUSOK

Az első mentőkongresszus 1895. július 17-én, a franciaországi Bordeaux-ban ült össze. Magyarországi vonatkozása, hogy a rangos eseményen a már nyolc éve működő BÖME is képviseltette magát.¹⁰³⁶ A pénzügyi gondokkal küszködő egyesületet PERCZEL DEZSŐ

¹⁰³³ VERMES LAJOS főtitkár helyettes befogadó levele KOVÁCH ALADÁRnak a XVI. Nemzetközi Orvosi Kongresszuson tartandó, *Az utca sebészete* című előadásának tárgyában. HU BFL X. 201.B.1. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1906-1916. 1909. február 20.

¹⁰³⁴ Debrecen Szabad Királyi Város Hivatásos Tűzoltó Parancsnokságának levele a BÖME kivonuló személyzete és egészségügyi felszereléseinek ismertetése tárgyában. HU BFL X. 201.B.2. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1917-1924. 1922. szeptember 17.

VIROSZTEK GYÖZŐ BÖME igazgató főorvos 67/923. sz. levele a Miskolci Önkéntes Tűzoltó és Mentőegyesületnek a fővárosi mentők betegszállítási díjszabásairól. HU BFL X. 201.B.2. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1917-1924. 1923. február 20.

¹⁰³⁵ A Székesfehérvári Önkéntes Mentők érdeklődése használt és méltányos áron átengedendő mentőkocsi felől. HU BFL X. 201.B.1. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1906-1916. 1909. április 17.

A Székesfehérvári Önkéntes Mentők köszönőlevele a BÖME-nek a számukra juttatott mentőkocsi tárgyában és kérelmük részletfizetési törlesztésük utolsó részletének kiegyenlítésére. HU BFL X. 201.B.1. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1906-1916. 1909. november 23.

A Temesvári Mentőtársulatnak kért nyomtatványok megküldése. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1899. évi iktatókönyv, 32. folyószám.

A Debreceni Önkéntes Tűzoltó Testület levele a megszervezendő mentő osztály tárgyában. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1899. évi iktatókönyv, 395. folyószám.

A Debreceni Önkéntes Tűzoltó Testület levele mentési nyomtatványokat kér a BÖME-től. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1899. évi iktatókönyv, 409. folyószám.

Losonc polgármestere mentőintézmény létesítése végett dokumentumokat kér a BÖME-től. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1899. évi iktatókönyv, 659. folyószám.

A Paksi Önkéntes Tűzoltók köszönete LÖBL VILMOS BÖME főorvos elsősegélynyújtó előadásaiért. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1899. évi iktatókönyv, 89. folyószám.

Eperjes város főorvosa a tűzoltó egyesület keretén belül felállítandó mentőosztály számára mentőkocsit kért az egyesülettől. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1905. évi iktatókönyv, 624. folyószám.

Szatmár mentés céljára 4 db hordágy beszerzése forrását kérte a Mentőegyesülettől. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1899. évi iktatókönyv, 438. folyószám.

¹⁰³⁶ Megbízólevel a Bordeaux-i Kongresszusra. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1895. évi iktatókönyv, 672. iktatószám.

belügyminiszter értesítette, aki minisztériuma nevében biztosította elnöküket, hogy lehetőséget nyújt két egyesületi tagnak a kongresszuson való részvételre. Egyesületüket KRESZ GÉZA igazgató főorvos, STRIHÓ GYULA egyesületi titkár és KOVÁCH ALADÁR első számú ellenőrző orvos, főparancsnok képviselte. Útjukat a szaktárca finanszírozta.¹⁰³⁷

A kongresszust nagy nemzetközi érdeklődés kísérte, védnökségét a franciaországi tengerészeti, külügyi, belügyi és közmunkaügyi miniszterek vállalták. 1895. július 17-én az előkészítő bizottság elnöke nyitotta meg, majd a bordeaux-i mentőegyesület alapító elnöke ismertette hazája és a nemzetközi mentés fejlesztésével kapcsolatos céljait. A résztvevők öt bizottságot választottak; így került napirendre a tengeren és a folyópartokon alkalmazandó mentési technikák, valamint a tengerjáró kereskedelmi hajókon alkalmazandó mentéstechnikai eszközök kidolgozása és majdani rendszeresítése. Bizottságaik megvitatták a vízi mentés lehetőségeit csatornákból és árvizek esetén. A napirend között szerepelt a mind gyakoribb városi tüzesetekkor alkalmazott mentés lehetősége, s az eközben megvadult lovak és kutyák befogása is. A helyszínen tevékenykedő mentők biztonsága végett munkavédelmi eszközök bemutatására is sor került. A témához talán kevésbé kapcsolódóan került elő az újraélesztés formáinak ismertetése, majd sérültek ellátása kapcsán egy egységes nemzetközi protokoll kidolgozásának terve. A laikusoknak szervezett elsősegélynyújtás oktatásának jelene és jövője is szóba került. Tovább terebélyesedve a megtárgyalandók sora, még szervezési kérdéseket is megfogalmaztak az alakulandó mentőintézmények számára. Végül a mentéstechnikai eszközök állagvédelmével kapcsolatos kérdések és működési statisztikák ismertetése lett az előadások tárgya a bordeaux-i konferencián.¹⁰³⁸

Nagyban nehezítette az első kongresszus munkáját, hogy az ülések rendjét és az időbeosztást a szervezők nem tudták tartani, mert többen a meghirdetett témáktól eltérő ügyeket vetettek fel. Már az elején zavart okozott az egyik résztvevő, aki a világbéke megővésének céljából a Béke Barátainak Uniójából a kongresszuson választmányt akart alakítani! A további nehézségek elkerülése végett emelt szót a BÖME titkára, STRIHÓ GYULA az 5. bizottság tagjaként a meghirdetett témák védelmében. A kezdeti nehézségek ellenére számos mentéstechnikai újítást, találmányt hagyott jóvá el a kongresszus. A vízi mentés tárgyában fogadták el az egyik résztvevő három személyt befogadó mentőcsónakjának ötletét, egy vízben alkalmazott fel nem boruló tömlőt, valamint egy 2 LE-s, petróleum motorral üzemelő mentőcsónakot és a megvadult lovak és ebek befogására tervezett készüléket. Sőt, még egy hálóból font, vízbe esettek szállítására alkalmazott gyaloghintót is bemutatnak.

Az újítások jóváhagyását követően a mentésszervezés tárgykörének javaslatai következtek. Itt a negyedik bizottság KOVÁCH ALADÁR egyesületi főorvos kezdeményezését elfogadva javasolta, hogy az önkéntes és hivatásos mentőket a kongresszus országaiban folyamatosan oktassák, gyakorlati továbbképzésükről gondoskodjanak. Ugyancsak itt fogadták el a hivatásuk teljesítése közben szerencsétlenül járt mentők és családjaik segélyezését. Továbbá, hogy az államok könnyítsenek az egyesületek közterhein és közhasznú intézményeknek minősüljenek, majd javasolták, hogy alakuljon meg a mentőegyesületek nemzetközi baráti szövetsége. Egyik képviselőjük előterjesztette, hogy a résztvevők országainak megyéi, városai járuljanak hozzá egyesületeik támogatásához, aminek kapcsán

Bordeaux-i jelentés. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1896/97. évi iktatókönyv, 55. folyószám.

¹⁰³⁷ STRIHÓ GYULA és KOVÁCH ALADÁR 400-400 forintos elismervénye a kongresszus utazási költségeiről. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1895. évi iktatókönyv, 705. iktatószám.

A mentőegyesület köszönete a belügyminiszternek a konferencia szponzorációjának tárgyában. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1895. évi iktatókönyv, 760. iktatószám.

¹⁰³⁸ A bizottsági és rendes üléseket, az *Athénében* tartották, a Bordeauxban épített tudomány és művészetek palotájában.

STRIHÓ GYULA jelezte, hogy Magyarország esetében már működik a kívánt rendszer. Ennek eredményeként az 1895. évben Budapest 10 000, a kormány pedig 5000 forinttal segítette a fővárosi mentőket. A kongresszus záróülésére 1895. július 21-én került sor, a szervezésben kiemelkedő teljesítményt nyújtókat külön jutalomban részesítették, amiben a magyarországi résztvevők is részesültek. STRIHÓ GYULA és KOVÁCH ALADÁR díszoklevelet kapott.

Az 1895 júliusában hazautazó magyar küldöttek a Riviéra felé haladva Párizson és Münchenen keresztül utaztak, hogy minél több mentőintézményt meglátogathassanak.¹⁰³⁹ Útjuk során szerzett tapasztalataikat STRIHÓ GYULA egyesületi titkár ekképpen értékelte: „...*az egész continensen, úgyszólván, nincs »ad hoc« szervezett mentő-egyesület. A mentés általában a rendőri vagy kórházorvosi működés egy mellékágaként szerepel. Az orvostan-hallgatóknak, mint hivatalos első segély-nyújtóknak alkalmazása csakis monarchiánkban szokásos s dicsekvés nélkül mondhatjuk, hogy egyesületünk úgy a szolgálat berendezése, mint az adminisztráció terén, valamint azon szolgálati ágak tekintetében, melyeket mi az utóbbi időben működésünk körébe bevontunk, milyen pl. az elmebeteg-szállítás, milyen lesz a fertőző-betegek szállítása, teljesen a modern igények színvonalán áll, sőt előkelő helyet foglal el.*”¹⁰⁴⁰

A Majna-Frankfurtban összeülő nemzetközi mentésügyi konferencia 1908 júniusában, nyitotta meg kapuit.¹⁰⁴¹ Hazánk képviselőiként, KOVÁCH ALADÁR igazgatót és LÖBL VILMOS ellenőrző főorvost delegálták. A kongresszus szervezési kérdésekben döntött, így a küldöttek elhatározták egy állandó nemzetközi bizottság felállítását, amelyben a résztvevő államok képviselői vennének részt. Legnagyobb sikere, hogy az itt felmerült centralizációs gondolat jegyében alakult meg a Német Mentőközpont.¹⁰⁴² Ehhez csatlakoztak a Német Vöröskereszt fiókjai, a szamaritánus és a német mentésügy képviselői, valamint a berlini központi mentőintézmény orvosai is. Előremutató volt az a tervezés, melynek jegyében a kongresszus elhatározta, hogy ötvenként más-más országban, de rendszeresen megrendezi szimpóziумait. Jelentkező azonnal akadt, az 1913. évi szimpóziум megtartására Bécs városa jelentkezett, melyet a jelenlévők elfogadtak. Hazai érdekessége is volt a szimpóziumnak, melyen LÖBL VILMOS az Eisenmenger-féle élesztő (lélegeztető) készüléket mutatta be, KOVÁCH ALADÁR a mentésügy magyarországi helyzetét ismertette.

A majna-frankfurti döntés értelmében a második nemzetközi konferencia közvetlenül az első világégés előestéjén 1913-ban, Bécsben tartotta meg ülését.¹⁰⁴³ A császárváros szeptember 9. és 13. között fogadta vendégeit. S nem is akárhon, ülései a parlament épületében

¹⁰³⁹ Fiume, Abbázia, Milánó, Bordeaux, Párizs és München városait keresték fel. Bordeauxban az Ambulance Urbaine nevű szervezet négy városi mentőállomással végezte a mentést, vezetője MAURIAC E. rendőr-főorvos volt. A mentést rendőrök végezték. A súlyos betegeket kézi hordágyakon, bérkocsin szállították állomásaikra, hol ügyeletes orvosok fogadták betegeiket. Ez a négy állomás ambulatórium is volt, hol a városi szegényeket ingyenesen gyógykezelték. Párizsban csupán éjjeli orvosi szolgálat működött. A fizetésektelen, szegény beteg vagy bejelentő a lakhelyéhez közeli rendőrállomást felkereshette, ott utalványt kapott a legközelebbi orvos nevére, melynek felmutatásával kérhették az orvosi segítséget. Az ingyenes segélynyújtás költségeit Párizs városa számolta el az elsősegélyt nyújtó doktornak.

¹⁰⁴⁰ STRIHÓ: 1897. 170. p.

¹⁰⁴¹ Első Nemzetközi Mentőcongressus Frankfurtban. *Mentők Lapja*, 6. évf. 1908. 1. sz. 7. p.
Nemzetközi mentő-congressus (Frankfurt). *Mentők Lapja*, 6. évf. 1908. 2. sz. 20. p.

Az I. nemzetközi mentőkongresszus. *Mentők Lapja*, 6. évf. 1908. 7. sz. 132. p.

¹⁰⁴² Német mentőközpont. *Mentők Lapja*, 9. évf. 1911. 5. sz. 71. p.

¹⁰⁴³ II. Nemzetközi Mentő-Congressus. *Mentők Lapja*, 10. évf. 1912. 6. sz. 93. p.

II. nemzetközi mentőkongresszus. (II. Internationaler Kongress für Rettungswesen und Unfallverhütung). Wien, 1913. évi szeptember hó 9-13. *Mentők Lapja*, 10. évf. 1912. 12. sz. 147. p.

zajlottak.¹⁰⁴⁴ Védnökségét LIPÓT SZALVÁTOR főherceg és BLANKA főhercegné vállalta, díszelnökei RICHARD WEISKIRCHNER, Bécs polgármestere és gróf WILCEK JÁNOS, a bécsi és budapesti mentők legendás mecénása volt. A díszüléseket gróf VETTER VON DER LILIE MÓRITZ vezette, a kongresszus titkára CHARAS HENRIK, a bécsi mentők igazgatója volt. A magyarok nemzetközi jó megítélését jelezte, hogy a kontinens mentőegyesületeinek vezetőiből álló kongresszusi díszelnökség között foglalhatott helyet GRÓF KARÁTSONYI JENŐ, a BÖME elnöke is. Sok, tanulságos téma gazdagította a kongresszust, így szó esett a vasúti és bányamentésről, a mesterséges lélegeztetésről, de tárgykörébe felvétellett a balesetvédelem is. A megnyitót követően a bécsi mentők bemutató gyakorlatot tartottak a bécsi üggetőn, majd az udvar és a belügyminiszter külön fogadást tartott a meghívottak tiszteletére. E szimpóziumon is szakosztályok alakultak, ahol az orvosi elsősegélynyújtás, a nem orvosok elsősegélynyújtó kiképzése, mentés a városban és a közlekedésügy mentőügyi vonatkozású (vasút, gépkocsi, lóvontatású kocs, léghajó) témáiban hangzottak el előadások. Ezt követően vízi-, bánya-, és hegyi mentés témájú, majd sportsérülési és balesetvédelmi témájú referátumok követték egymást.

A konferencia I. szakosztálya, az orvos által nyújtandó elsősegély egyik legfontosabb tevékenységéről, a mesterséges lélegeztetésről számolt be előadásában a holland, G. VAN EYSSELSTEIN. Kutatásai nyomán kijelentette, hogy az egyedül elfogadható lélegeztetési eljárás a Sylvester-féle lélegeztetés. A többi kifejezetten károsnak, veszélyesnek találta, melyek még a beteg halálát is okozhatják. A témához kapcsolódva a szintén holland, C. J. MIJNLIEFF is ez utóbbi lélegeztetési eljárást tanácsolta. Az eszközös technikák közül az Eisenmenger, a Fries, a Lewin-féle és a pulmotor által alkalmazott technikai megoldásokat tartotta veszélyesnek. A témához kapcsolódva a berlini F. KUHN szerint a megfulladt és áramütött egyének újraélesztését még órákkal a baleset után is sikerrel lehet végezni, a hosszú ideig tartó beavatkozást kifejezetten javasolta. Sikeres volt a tudós doktorok érvelése, ugyanis elképzelhető, hogy G. VAN EYSSELSTEIN előadása nagymértékben járult hozzá, hogy a kongresszus elfogadta az 1858-ban kidolgozott Sylvester-féle lélegeztetést és az Inhabad nevű lélegeztető tálca gyakorlati alkalmazását. Ezt a berlini Inhabad-társaság mutatta be a hallgatóságnak. Egyik nagy előnye volt, hogy a Sylvester-féle metódust alkalmazva gyenge fizikumú egyének is használhatták, továbbá, hogy a mechanikus szerkezet nem okozott máj- és bordarepedést.

A mesterséges lélegeztetés témaköre után a résztvevők a kor egy másik, sokat vitatott témáját, az elsődleges sebellátás gyakorlatát tárgyalták. A müncheni, JULIUS FESSLER vezérelve a következők voltak: a sebkötés egységes legyen, sebzhez nyúlni tilos, mivel az első kötéstől függ a beteg további sorsa. Az erős fertőtlenítő szerek (antiszeptikus sebellátás) ártalmasak, súlyos bőrrallergiás reakciókat okozhatnak. A bécsi, L. MOSZKOVICZ *Asepsis és antisepsis az első segítségnyújtásnál* c. előadásában kiemelte, hogy az első segély nem a seb fertőtlenítéséért, hanem a további fertőzések megakadályozásáért történik. A szintén bécsi, J. ROSNER is tiltotta a seb tisztítását és „kutaszolását”. A töréseket és a ficamokat a baleset helyszínén javasolta reponálni (a törött végtagot a sérülés előtti élettani helyzetbe pozícionálni), majd azt követően sínrel rögzíteni. Ugyancsak egyik bécsi kollégájuk tárgyalta a helyszíni életmentő beavatkozások között, az akkoriban még ritkaságszámba menő gégemetszést, az érvágást¹⁰⁴⁵ és a koponyalékelést. Nagyfokú vérzés csillapítására helyszíni sebészeti megoldást, a „véredényvarrat” alkalmazását javasolta. Nem éppen a sebészet tárgyköréhez kapcsolódva, de a berlini GEORG MEYER is fontos témát választott, *Az első orvosi segítség célja és határa* c.

¹⁰⁴⁴ A kongresszus 1200 meghívottal ült össze Belgium, Dánia, Németország, Egyiptom, Anglia, Franciaország, Görögország, Olaszország, Hollandia, Norvégia, Románia, Argentína, Brazília, Chile, Kína, Japán, Libéria, Mexikó, Paraguay, Oroszország, Svájc, Sziám, Spanyolország és Venezuela képviselőitében.

¹⁰⁴⁵ Kizárólagosan magas vérnyomásos, szívbetegek és agyvérzett betegeknek alkalmazták.

előadásában kiemelten fontosnak tartotta a gyors diagnózist, az elsősegélynyújtó-személyzet szakszerű kiképzését és a megfelelő egészségügyi felszerelést. Mindezeken túl fontosnak tartotta a segélynyújtó adekvát tanácsait, mellyel a beteg további kezelését irányítja. Az általa említett szempontok újdonságot ennyi évnyi egyeztetés után már nem tartalmaztak, de legalább újabb megerősítést nyert a felkészült mentőmunka szakmai orientációja. A kolozsvári mentők igazgatója, KONRÁDI DÁNIEL, városának mintájára a medikusok első segélyben való kiképzést ajánlotta a résztvevőknek.

A kongresszus III. szakosztálya a városi és síkvidéki mentés ügyét tárgyalta. Ülésükön nemcsak fontos javaslat, hanem döntés is született a berlini birodalmi egészségügyi hivatal elnökének kezdeményezését követően, aki a nemzetközi együttműködés jegyében mentésügyi bizottság felállítását javasolta. Ezt a kongresszus egyöntetűen elfogadta, és megalakította a Nemzetközi Mentőügyi Bizottságot, székhelye Bécs városa lett. További témák tárgyául szolgált a csatlakozó államok mentőinek azonos méretű hordágyakkal történő felszerelése, melyek a vasúti fülkékkel és betegszállító kocsikkal kompatibilisek lennének. Lipcséből GERHARDT WÖRNER a mentésügyben résztvevő szakemberek kötelező élet- és balesetbiztosítását javasolta. PAUL FRANK, a berlini mentők igazgatója a mentőintézmények összehangolt működtetésének céljából a berlini mentőközpontot az egyes mentőállomásokkal távbeszélő vonallal javasolta összekötni. Ugyancsak a berlini küldött, EUGEN HOFMOKL a betegszállítás ügyének fejlesztését sürgette, mint jogosan kifejtette, az nem lehet pusztán szállítói vállalkozás, e tevékenység is egészségügyi szakszolgáltatás.

A motorizációt érintő, érdekes referátummal állt elő Berlinből ERNST JOSEPH, aki a benzinmotoros mentőkocsik előnyeit ismertette az elektromos meghajtásúakkal szemben. Elsősorban azért, mert az elektromos üzeműeknél a telepek kicserélésekor igen jelentős volt az időveszteség. A kisebb forgalmú helyeken a háromkerekű járműveket ajánlotta, melyek így is háromszor akkora teljesítményt produkáltak, mint a lófogatú kocsik. Beszerzési áruk a lófogatúakkal volt megegyező. Sajnos e téma, a villany- és benzinmotoros gépjárművek mind fontosabb szerepe, nem kapott több figyelmet a neves eseményen, rendhagyó előadásának nem volt követője. A továbbiakban a mentés szervezését, részek és fertőző betegek ellátását taglaló előadásokat hallgattak a résztvevők. GEORGE MEYER mentőkocsik fertőtlenítését végző betegszállító állomás tervét mutatta be. A témához némiképpen kapcsolódva Bécs városának tiszti főorvosa, AUGUST BÖHM javasolta, hogy a laikus-oktatásban az elsősegélynyújtáson túl járványügyi teendőkre is képezzék ki az érdeklődőket. FRIEDRICH WELTZ Leitomischlból (ma Litomyšl) a hazai olvasó előtt sem ismeretlen témáról, a vidéki elsősegélynyújtás hiányosságait és a városokba szállított betegek ellátatlanságának eseteit ismertette. Joggal vetette fel szükségességét, hogy már a népiskolákban oktassák az elsősegélynyújtás ismereteit filmek, fotók segítségével. Valamennyi tűzoltóállomáson pedig elsősegélynyújtó osztályt kéne felállítani.

Prágai előadójuk a vidéki beteg- és fertőzőbeteg szállítás megszervezését sürgette. Javasolta, hogy az újonnan létesítendő betegszállító intézményeknél bádoggal bélelt kocsikban kéne a fertőző betegeket szállítani. Személyzetük védőruházatot hordana. Ha pedig munkájuk során – betegszállítás, a fertőző beteg lakásának fertőtlenítése – fertőzés, betegség érné őket, akkor kártérítésben részesüljenek. Tömeges balesetek, ill. tömegrendezvények biztosításában a bécsi mentők főorvos-helyettese, J. LAMBERG és a lipcsei PAUL STREFFER korábbi tapasztalataikat ismertették. Előadásuk során külön felhívva a figyelmet, hogy a mentőknek az ipari és a közlekedési vállalatokkal is legyenek kapcsolataik, akik szükség esetén kiképzett személyzettel tudnák segíteni a mentést. Mint ismert, ez utóbbi is bevett gyakorlat volt a budapesti mentőknél.

Részegekkel kapcsolatos bánásmódról, ellátási protokollról tartott előadást a bécsi, ANTON MERTA rendőr főorvos és a szintén bécsi, KAMILLO WINDT rendőrfőtanácsos. Álláspontjuk szerint a részeg egyén betegnek számít, elhelyezésüket egészségügyi intézményekben, s nem a rendőrségen kell megoldani. Ápolói személyzettel rendelkező intézmény (napjainkban detoxikáló) létrehozását javasolták. „Kijózanodási helyiségbe” szállíttatná a részegeket, hol józanodásukat követően az antialkoholista liga önkéntesei igyekeznének jó útra téríteni a beszállítottakat. További elhelyezésükről, családjaik értesítéséről is gondoskodnának.¹⁰⁴⁶ Tragikus, speciálisan magyarországi témával jelentkezett SEBŐK ZSIGMOND, a BÖME főorvosa, aki az öngyilkosok számának emelkedésével foglalkozott, s visszaszorításának érdekében osztálytársadalmi összefogást sürgetett. A bécsi mentők titkára, MORITZ WORTMAN közlése szerint Londonban „anti-öngyilkossági” egyesület alakult, melyet 1125 rászorult személy keresett fel, utalva egyben egy Bécsben hasonló céllal alakult intézmény működésére, mely eddig is szép eredményeket könyvelhetett el.

Egy esetleges európai katonai konfliktus lehetőségével számolva kerültek elő a katonaegészségügyi referátumok. MAXIMILIAM RICHTER bécsi törzsorvos javasolta a polgári mentőintézmények vezetőinek intézményeik kompatibilissé tételét a katonai hatóságok egészségügyi szolgálataival. Ennek során mentőik a hadseregben rendszeresített egyenlétszereket és békeidőben katonai felügyelőket alkalmazhatnának a hadi szolgálatra, együttműködésre történő felkészítés során. A mentők emellett személyzetet és járműveket bocsátanának a katonai intézmények részére. A Franciaországból érkezett előadó a harctereken sérült elköborolt katonák felderítésére létrehozott párizsi kutyakiképző iskoláról számolt be. Az iskola idomított kutyáival kutatta fel a sérülteket. FRANZ AMBROZIC vázolta az Osztrák Vörös-Kereszt Egyesület tevékenységét, mely, ha kell, azonnal megkezdí a működését, tömeges balesetekkor a lakosság szolgálatába áll. Akárcsak a német, mely békeidőben is végzett mentési tevékenységet.

A kongresszus szeptember 13-án ért véget, a városházán 2000 meghívott jelenlétében búcsúzott el Bécs városa vendégeitől. Résztvevői legközelebb már csak a frontvonalak közt találkozhattak immár szövetségesként vagy ellenségként. Végleg lezárult egy korszak kongresszusukkal, de egyben Európa történetében is. Majna-Frankfurti döntésük értelmében az ötévente összeülő szimpóziumok sora 1918-ban, Amszterdamban folytatódott volna. Az első világháború keltette hatalmas pusztítás a mentőügyet is utolérte, nyolc év kellett, mire az egykori résztvevők ismét egy nemzetközi szimpóziumot tudtak életre hívni. Sikere – talán a hosszú várákozásnak is köszönhetően – hatalmas volt, mely némileg oldotta a megfagyott nemzetközi kapcsolatokat is. Harmadik nemzetközi kongresszusukra 26 nemzet 760 résztvevőjével két helyszínen, Amszterdamban és Seveningenben került sor 1926. szeptember 5 és 8. között. Hazánkat KÖRMÖCZI EMIL igazgató vezetésével a mentőegyesület vezetősége képviselte.

¹⁰⁴⁶ A hazai alkoholizmus elleni harc jegyében javasolta RIPPER IGNÁCZ a BÖME neve alatt forgalmazott alkoholmentes italok értékesítését. HU BFL X. 201.B.1. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1906-1916. 1909. február 11.

13.2 MAGYARORSZÁGI MENTŐORVOSI KONGRESSZUSOK

Az első magyarországi mentőorvosi kongresszus SZÉLL KÁLMÁN miniszterelnök és ideiglenes belügyminiszter elnökletével ült össze Budapesten, az új városháza épületének közgyűlési termében¹⁰⁴⁷ 1899. november 19-én.¹⁰⁴⁸ A KRESZ GÉZA és KOVÁCH ALADÁR kezdeményezésére összehívott kongresszuson a meghívott tűzoltókkal együtt foglaltak állást a résztvevők a mentés további országos fejlesztésének szükségességéről. Elképzelésük szerint a tűzoltóság keretein belüli mentő alosztályokban lenne a leghatékonyabb az országos szervezés ügye. Természetesen úgy, hogy a már meglévő mentőegyesületek továbbra is megőrzik önállóságukat, akik a helyi tűzoltólaktanyáktól függetlenül, autonóm intézményként szerveznék és irányítanák tovább életüket. A döntést követően az országos szervezést a Magyar Országos Tűzoltó Szövetség vette a kezébe, a kongresszuson GLÓSZ KÁLMÁN egri tűzoltó- és mentő parancsnok előadásában ismertette, miként kellene a tűzoltósági mentőalosztályokat megszervezni. A tervet további kidolgozására szakbizottságot jelöltek ki. A bizottság 1904. június 16-án tartotta első ülését SZILY JÓZSEF, GLÓSZ KÁLMÁN, BALOGH DEZSŐ a Magyar Országos Tűzoltó Szövetség tagjainak és KOVÁCH ALADÁR, a BÖME igazgató főorvosa részvételével. GLÓSZ doktor figyelmességének és dinamikájának köszönhetően már 1902-ben újabb országos mentőértekezlet megtartását javasolta.¹⁰⁴⁹

A mentés társadalmi haszna és a szervezők minden igyekezete ellenére az orvostársadalom még mindig idegen testként kezelte a mentőket, további országos szerveződésükről már nem is beszélve! A két legfontosabb orgánus, az *Országos Orvosszövetség Lapja* és az *Orvosok Lapja* általános támadást indított a hír hallatán. „Botrányos dolog” egyes orvosoktól azt látni, hogy elveszik kollegáik praxisát, ezáltal a már vidéken is szervezendő mentőállomások egzisztenciális válságba sodorják praktizáló kollégáikat. Állításuk szerint kuruzslókat, hozzá nem értőket szabadítanak betegeikre, akikről ráadásul nagy honoráriumokat csálnak ki, ezáltal a mentőintézmények mesés anyagi részesedést inkasszálnak!¹⁰⁵⁰ Az okatlan vádak ellenére a vidéki mentésszervezés ügye dinamikusán haladt, vidéki mentőállomások sora alakult. A már korábban alakultak, Kolozsvár és Székesfehérvár 1892., Szabadka, Fiume és Szeged 1894., Miskolc 1894. évi mintájára 1904-ben Nagyváradon, 1905-ben Debrecenben, 1906-ban Szombathelyen alakultak városi mentőegyesületek. A mentésügy országos szervezésének igénye sokakban felmerült, GÁLOSI SOMA ijesztő példával szolgál, aki a vidéki elsősegélynyújtás teljes hiányáról számolt be. *„A multkoriban végig menve falun, látom, hogy egy asszony a háza előtti pad mellett áll, feltette arra az egyik lábát, előtte pedig az egyik szomszéd hajladozik: látszik, hogy kenegeti valamivel. Oda megyek közelebb nézni, micsoda szamaritánus cselekedet folyik, hát azt látom, miképen az öreg nagy*

¹⁰⁴⁷ Értesítés a közgyűlési terem átengedéséről. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1899. évi iktatókönyv, 680. folyószám.

¹⁰⁴⁸ Meghívás az elnöknek az országos értekezletre. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1899. évi iktatókönyv, 743. folyószám.

Jegyzőkönyv a belügyminiszterhez az országos mentő értekezletről. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1899. évi iktatókönyv, 740. folyószám.

Az országos mentőértekezlet szervezése kapcsán felmerült kiadások. HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1899. évi számadása.

¹⁰⁴⁹ Javaslat az összehívandó országos mentő értekezlet tárgyában. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1902. évi iktatókönyv, 197. folyószám.

¹⁰⁵⁰ Az *Orvosok Lapja* azzal a képtelenséggel vádolta a fővárosi mentőket, hogy a tűzoltókból orvosokat (tűzoltóorvosokat), a ház mesterekből sebészdoktorokat tervez faragni, utalva itt a fővárosban folytatott ház mestereknek szóló alapfokú elsősegélynyújtó tanfolyam „káros” hatására.

*buzgalommal kotorgatja ki pipaszurkálóval a pipaszárból a megüledett bagólet, szutykot és nem kevesebb igyekezettel és jóakarattal kenegeti az asszony lábán lévő nyílt sebre...*¹⁰⁵¹

A hatékonyabb mentőmunka érdekében egy általa koordinált központ létesítése végett KOVÁCH ALADÁR 1904-ben újabb mentőkongresszus összehívását szorgalmazta; *„Egyesülni kellene a hazai mentőintézményeknek. Ismét tartani összejövetelet, az 1899-ik évi Széll Kálmán miniszterelnök vezetése alatt tartott mentő-kongresszus mintájára a melynek bíráló tárgyává tétessék, az vajjon mennyit haladtunk az országban azóta. Ezen a kongresszuson megbeszélhetnők a teendőket, s esetleg m egalkothatnánk azt a mentő előírást vagy szabályzatot, szóval azt az utat, a melyen a mentés-ügy leggyorsabban és legbiztosabban haladhatna előre.”*¹⁰⁵² KOVÁCH igazgató a fővárosi mentésügy fejlesztésén túl a magyarországi mentésügy népszerűsítését tartotta legfontosabb feladatának, a témának jó lehetőséget kínáltak a századfordulót követő nemzetközi balesetvédelmi és iparegészségügyi kiállítások.¹⁰⁵³

Sikereiken felbuzdulva ismét országos mentőkongresszust hívtak életre 1908-ban, a szimpózium május 16-17-én tartotta üléseit.¹⁰⁵⁴ A Belügyminisztérium szervezésében létrejött kongresszust CZYHER KORNÉL miniszteri tanácsos nyitotta meg a Markó utcában. A rangos eseményt nagy várakozás előzte meg: *„Az önzetlen tett nem vár elismerést és dicséretet, de a szenvedő emberiség jogos hálája megilleti mindazokat, akik a kongresszus létrehozásán fáradoztak!!! és mindannyiunknak szeme meglepődéssel látta azt, hogy a tanácskozásokon résztvevő valóban minden magyar mentő a Kárpátoktól az Adriáig, s nem hiányzott meglevő mentőintézményeink vezérfiaiból egy sem!! Ebben látjuk a garanciát arra, hogy a kezdet és megindulás nehézségei rövid időn belül helyet fognak engedni a zaj nélkül, de annál nyomatékosabban működő mentőközpont munkálkodásainak!!”*¹⁰⁵⁵ Nem várt sikert hozott második kongresszusuk, amelyen 14 hazai mentőegyesület kinyilvánította az országos mentőközpont szükségességét, majd megalapították az Országos Mentő Szövetséget.¹⁰⁵⁶

A kongresszus május 16-án ült össze gróf KARÁTSONYI JENŐ vezetésével. Fényét és elismertségét mutatta, hogy a megjelentek között volt CHARAS HENRIK, a bécsi mentők igazgató főorvosa is. Az ülést ACZÉL KÁROLY ellenőrző főorvos néhány évvel azelőtt, 1901-ben elhunyt alapítójukról, KRESZ GÉZÁRÓL tartott emlékbeszédével nyitotta meg, majd KOVÁCH ALADÁR *Visszapillantás az 1899. évi mentőnap óta a mentésügy állására hazánkban* címmel tartott előadását. Az első ülésnap elnöke SZABÓ DÉNES, a kolozsvári mentők főorvosa volt. Budapest törvényhatóságának küldötteként MAGYAREVICS MLADEN tisztí főorvos képviselte a hatóságot.

¹⁰⁵¹ *Mentők Lapja*, 6. évf. 1908. 9 sz. p. 156

¹⁰⁵² *Mentők Lapja*, 2. évf. 1904. 4 sz. p. 2

¹⁰⁵³ LÖBL VILMOS: A Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület kiállítása a nemzetközi munkásvédelmi kiállítás keretében. *Mentők Lapja*, 5. évf. 1907. 10. sz. 121-122. p.

¹⁰⁵⁴ 1908. május 16-17. Országos mentő kongresszus. *Mentők Lapja*, 6. évf. 1908. 6. sz. 105-111. p.

Országos mentő kongresszus. *Mentők Lapja*, 6. évf. 1908. 7. sz. 125-131. p.

Az 1908. évi kongresszus idején tartott jubileumi ünnepségek alatt 11 vidéki mentőegyesületnek és fővédnökeinek, HABSBURG JÓZSEF főhercegnek és feleségének, AUGUSZTA főhercegnének társaságában ünnepelték az húszéves fennállásukat a főváros új városházájának közgyűlési termében. Volt is mit, mert 1908-ban már túl voltak a 250 000. beteg ellátásán. Május 17-én gróf KARÁTSONYI JENŐ elnök díszünnepséget adott a jubileumi ünnep alkalmával krisztinavárosi palotájában. Felesége, ANDRÁSSY KAROLINA grófnő 40 000 koronás adományával lepte meg vendégeiket.

¹⁰⁵⁵ *Mentők Lapja*, 6. évf. 1908. 6. sz. 105. p.

¹⁰⁵⁶ A konferencián elfogadott országos mentőközpont hallatára főúri mecénásaik sem maradtak tétlenek. A nemes gondolat életre hívása végett gróf ANDRÁSSY DÉNES 2000 koronát ajándékozott, gróf SZÉCHENYI LÁSZLÓNÉ, WANDERBILT GLADYS pedig egy nagyobb összeg átutalását jelezte.

ROSNER MÁRK a Temesvári Önkéntes Mentő-Társulat (1886) képviselője előadásában ismertette mindennapjaikat és alapszabályaikat. Őt követte KONRÁDI DÁNIEL igazgató, a Kolozsvári Mentő Egyesület (1892) vezetője, majd BIRBAUER VIKTOR a Székesfehérvári Mentő Egyesület vezetője (1892). BARTHA ANTAL a szabadkaiak (1895) orvosát a fiumei mentők (1895) küldötte, JELLUSCHEK ARTHURO követte. Küldött híján KOVÁCH ALADÁR adta elő a miskolci mentők (1897) eddigi történetét. POZSGAY N.-T az aradi mentők (1897) orvosát, majd BARÓTHY ÁKOST a nagyváradi mentőktől (1904), FARAGÓ ÖDÖNT a szegedi tűzoltó-mentők (1894) főorvosát DEREKASSY ISTVÁN, a debreceni tűzoltó-mentők (1897) főorvosa követte. KOVÁCH ALADÁR ismét felszólalt, aki a BRUTSCHER JÓZSEF által alapított szombathelyi tűzoltó-mentők (1906) működését ismertette.

GEYER JÓZSEF rendőrorvos *Mentésügy és államrendőrség* referátumában KOVÁCH ALADÁR kezdeményezését elevenítette fel, aki 8-10 ágyas kórterem felállítását tervezte az epilepsziás, ittas és múltó belgyógyászati rosszulléten átesett betegek számára. Mivel ezeket a betegeket a mentők nem tudták a kórházaknak átadni, így a helyi rendőrkapitányságok voltak kénytelenek őket átvinni. Természetesen e betegek megfigyeléséhez és ellátásához a rendőrségnek sem felszerelése, sem tudása nem volt.¹⁰⁵⁷ A helyzet megoldását Budapest főkapitánya is sürgette. „A most dívó eljárás szerint ezeket a rendőrkapitányságra viszik, ahol, mert lakásukat kipuhatolni nem lehet, »saját érdekükben« lezáratnak. Jobb eljárás hiányában ideiglenesen el kell fogadnunk ezen módszert, mert az utcán vagy a szabadban hagyni ezeket az eszméletlen állapotban levő résztegeket nem lehet – télen biztos megfagyás volna sorsuk, de nyáron is felette veszélyes volna. A rendőri fogadóhelyiségek sem alkalmasak azonban ily egyének befogadására, hisz sajnos, több ízben fordultak már elő hirtelen elhalálozások hányadék belehelés folytán.”¹⁰⁵⁸ Hálás elismeréssel nyilatkozott a BÖME rendőröknek szervezett elsősegélynyújtó tanfolyamairól, melyeken állományuk tagjai elméleti és gyakorlati képzésen vettek részt. Az első ülésnap végén KOVÁCH ALADÁR előterjesztést tett egy régóta várt, a mentők munkáját országos méretekben összehangoló szervezési és működési egység létrehozására, az Országos Mentőközpont megalakítására. Elképzelése szerint az új organizáció tevékenysége a rendőrség, csendőrség, tűzoltóság, társadalmi szervezetek és a mentők együttes koordinációjában egyesülne.¹⁰⁵⁹ KOVÁCH ALADÁR szavaival: „...egyesületünk már régebben célba vette, hogy kebelében egy országos mentő központot létesít, a mely országos önkéntes mentő központnak béke idején az volna föladta, hogy az ország bármely részében előforduló nagyobb tömeges szerencsétlenségeknél, mint földrengés, bánya robbanások, nagy tűzvészek, árvíz veszedelmek, vasúti katasztrófák stb.-nél az első segélyt nyujtsa.”¹⁰⁶⁰

A kongresszus másnapján TÓTHFALUSSY GYULA, a MÁV Egészségügyi Osztályának főorvosa, *A mentőszolgálat a vasúti üzemben* címmel számolt be tevékenységükről, majd a meghívottak megtekintették a MÁV mentő és betegszállító vonatait a Nyugati pályaudvar csarnokában. Részletesen bemutatták az egyedi járműveket felszereléseikkel együtt.¹⁰⁶¹ A nagy

¹⁰⁵⁷ A BÖME korábban sem határolódott el a résztegek elhelyezéstől saját intézményében, kivitelezésének csupán anyagi akadályai voltak. KOVÁCH ALADÁR elképzelése szerint a „részeg ügy” a rendőrség finanszírozásával valósulhatott volna meg.

¹⁰⁵⁸ *Mentők Lapja*, 6. évf. 1908. 6. sz. 110. p.

¹⁰⁵⁹ KOVÁCH ALADÁR: *Az „Országos Mentő Központ”*. *Mentők Lapja*, 7. évf. 1909. 4. sz. 65-68. p.

¹⁰⁶⁰ A BÖME 1909. évi igazgatósági ülésének jegyzőkönyve. HU BFL X. 201.B.1. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1906-1916. 1909. március 9.

¹⁰⁶¹ WIRKMANN JÓZSEF: A Magyar Királyi Államvasutak új mentőkocsija. *Vasúti és Hajózási Hetilap*, 11. évf. 1909. 39. sz. 302-303. p.

DEBRŐDI GÁBOR: Mentés a síneken (1882-1931). *Orvostörténeti Közlemények*, 2006. 3-4. sz. 147-164. p.

CSATÁRY LAJOS: Mentőeszközök a vasutaknál. *Mentők Lapja*, 2. évf. 1904. 5. sz. 3. p.

sikerű bemutatót követően a Markó utcai díszteremben folytatódott a kongresszus, elnöki tisztjét, CHYZER KORNÉL miniszteri tanácsos vette be.

KOVÁCH igazgató az Országos Mentőközpont életre hívásával a már működő 13 magyarországi mentőegyesületet akarta egy szervezetbe összefogni, ami szakmai tanácsokkal és szükség esetén anyagiilag is támogatná a mentőintézményeket: „Az 1899-ik esztendőben a magyar kir. belügyminiszter védnöksége alatt tartott mentőnap határozatainak alapján azt indítványozom, hogy a törvényhatóságok, az orvosi kar, közrendészeti tényezők, csendőrség, rendőrség, tűzoltóság és általában a társadalom közrevonásával alakíttassék egy országos mentőközpont – legyen annak neve akármi – alakíttassék egy országos szövetség. Ennek célja az volna, hogy legyen valahol egy, hogy úgy mondjuk »központi tanács« amelyhez forduljanak a vidékről azok, akik tanácsot óhajtanak és amely támogassa a vidéket, amikor tanácsra vagy egyébre van szüksége. Természetesen meg kell jegyezni azt is, hogy ennek a szervnek gondoskodnia kell arról, hogy megfelelő alap teremtsék, amelyből a szövetség tovább működni képes legyen. Még egyszer hangsúlyozom, amit tegnap is kiemeltem, hogy ennek az országos szövetségnek megalakulása semmiféle irányban nem turbálja a meglévő intézmények cirkulusait, melyek jól megalapított nyomdokaikon és szervezetük vonalán tovább haladhatnak a maguk útján és végezik dolgukat, de az állandó érintkezés a központtal kell hogy fenntartassék.”¹⁰⁶² Mint előadásából kiderült, az alakítandó szervezet a tagok, egyesületek életébe nem szólhatna bele, autonómiájuk sértetlen maradna. Javasolta az országosan egységesített járműpark kiépítését, és az eszközök egységesítését. A mentőerők koordinálásán kívül a Mentőközpont hatáskörében folytatódott volna a mentés országos ügyének propagálása és szervezése, valamint egy egységes statisztikai rendszer vezetése.

A kérdés körül komoly vita bontakozott ki. SZABÓ DÉNES, a kolozsváriak főorvosa hallani sem akart – ahogyan fogalmazott – a vidéki mentők életébe beavatkozni kívánó, beolvasztó fővárosiak szándékáról.¹⁰⁶³ A kicsinyes vita, személyeskedő megjegyzésektől sem volt mentes. „Elvileg tehát nincs kifogásom. Azt a modus praecedendit, amelyet előttem szóló kifejtett, hogy küldessék ki valamely bizottság vagy az ügghöz értő különböző vidékről jövő férfiak, igen helyesnek tartom. Én a magam részéről ehhez hozzájárulok akkor, ha tudom, hogy ez a szövetség nekem mit ad és én a szövetségnek mivel tartozom. Azt azonban már most hangsúlyozom, hogy béklyót veretni magamra nem engedek. Az én működésem odalenn Kolozsvárt biztosítva van, a társadalom támogatása mellett tudok egzisztálni, nekem gyámkodásra szükségem nincs és azt a gyámkodást csak úgy vagyok hajlandó elfogadni, ha az nekem nem terhes és ha tudom, hogy miféle viszonzatszolgálatokat követelnek tőlünk azért, hogy abban a szövetségben bennvagyunk. Semminemű úton és módon azt a bizonyos centralizációt, ami az egyesületeknél mutatkozik és ami a maga végeredményében sokszor a vidéknek a

¹⁰⁶² *Mentők Lapja*, 6. évf. 1908. 7. sz. 126. p.

¹⁰⁶³ A BÖME a hazai intézmények kialakulásának ügyében minden tőle telhetőt megtett. Tapasztalatát és anyagi lehetőségeit is kihasználva vállalt szerepet a Kolozsvári Önkéntes Mentő Egyesületnek a létrehozásában. Három mentőt küldött Budapestről, kik az első napokban segítették a helyi erők indulását – mint azt tették velük bécsi kollegáik – tudásukkal, tapasztalataikkal. A testvéregyesületnek átadták alapszabályukat, működési dokumentációikat, formanyomtatványait. Mindezeket túl a betegszállításra átalakított speciális Landauer kocsit, hordágyakat, mérgezszekrét, gyomormosó felszerelést, egy tömeges baleseti szertáskát és kötszertáskát adományoztak. Az 1892. január 28-án alakult Kolozsvári Önkéntes Mentő Egyesületet HALLER KÁLMÁN, BRANT főorvos, RÓZSAHEGYI ALADÁR egyetemi tanár és PATAKY LEÓ helyi mecénás főurak segítségével alapították. Ha voltak is köztük apró súrlódások, a kölcsönös tisztelet és kapcsolataik ápolása Kolozsvár román megszállásáig mindvégig intenzív maradt, ami az egykori Bécs-Budapest kapcsolatrendszer mintájára fogant. Meghívó a Kolozsvári Önkéntes Mentő Egyesület 10 éves fennállásának ünnepségére. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1902. évi iktatókönyv, 50. folyószám.

A Kolozsvári Önkéntes Mentő Egyesület hálanyilatkozata. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1902. évi iktatókönyv, 230. folyószám).

*mellőzését jelenti, nem vagyok hajlandó elfogadni... Azt hiszem, a vidéki képviselő urak igazat fognak nekem adni, hogy ma már mi vidékiek sem vagyunk oly ázsiai állapotban élő emberek és nem áll az, hogy internacionális dolgokkal ne tudnánk foglalkozni. Nincs szükségünk erre a kézen vezetésre. Bocsássák meg a fővárosiak, de azon már kissé túlnőttünk, hogy bennünket, mint kis gyermekeket vezessenek, hol a kezünkénél, hol az orrunknál.”*¹⁰⁶⁴ Ellenállása ellenére a kongresszus mégis sikerrel fejezte be küldetését, mert hazánk 13 mentőegyesületének képviselője közösen fogadta el az országos központ felállításának tervét. Így az ülés elnöke felkérte őket, hogy egyesületeik még a hó végéig küldjenek egy-egy képviselőt a központi tervező bizottságba, mely a mentőszövetség alakuló közgyűlését előkészíti. A látszólagos egyetértés ellenére többen féltették autonómiájukat, különösen a kolozsváriak idegenkedtek önállóságuk részleges feladásától, így a szövetségnek csak tanácsadási jogát ismerték el.¹⁰⁶⁵

Mivel a kezdeti lelkesedés alábbhagyott, és az országos szervezésből egy sor sem valósult meg, a BÖME vezetősége 1910-ben ismét a Belügyminisztériumhoz fordult. Kérésüket a szaktárca támogatva, KHUEN-HÉDERVÁRY KÁROLY miniszterelnök-belügyminiszter összehívta a harmadik magyarországi mentőkongresszust.¹⁰⁶⁶ Az 1911-ben összeült kongresszuson JAKABFFY IMRE belügyi államtitkár elnökölt. Égetően fontos témaként a mindenki által támogatott, de a helyi erők ellenállása miatt léket kapott Országos Mentőközpont ügye volt ismét a terítéken. A szervezők felkérték a vidéki egyesületek képviselőit, hogy ismertessék tapasztalataikat és javaslataikkal segítsék az országos mentőügy építését. Ám erre már nem maradt idejük, az Országos Mentőközpont elsikkadó tervét a kitörő világháború söpörte el. A világháború alatt azonban többszörösen is bebizonyosodott az országos mentésügy fontossága, mivel a hadsereg és a Magyar Vöröskereszt Egylet csak azon városokban tudta sérült katonáinak ellátását és szállítását hatékonyan biztosítani, ahol polgári mentőegyesület már korábban működött.¹⁰⁶⁷

Terveiket nem adva fel a BÖME vezetősége a háború harmadik évében még egyszer kísérletet tett a szaktárcánál az Országos Mentőközpont felállítására, de felkérésükre már válasz sem érkezett. A háború katasztrofális anyagi és emberveszteségei, a kommun zűrzavara és a trianoni sokk hatására a mentésügy marginalizálódott. A fennmaradásáért küzdő mentőegyesület elérkezett teljesítőképességének végső határához, az Országos Mentőközpont ügyét már nem tudta koordinálni. Az országos mentésügy negyedszázad óta vajdó ügye nyolc évvel a világháborús összeomlást követően VASS JÓZSEF népjóléti és munkaügyi miniszter,

¹⁰⁶⁴ *Mentők Lapja*, 6. évf. 1908. 7. sz. 126. p.

¹⁰⁶⁵ Míg a magyarországi mentőegyesületek civakodtak, addig az alsó-ausztriaiak, a Bécsi Önkéntes Mentő Egyesület vezetésével, CHARAS HENRIK császári tanácsos, a bécsi mentők igazgatója 1911. június 29-én a városháza üléstermébe hívta Alsó-Ausztria szervezeteit, hogy megalakítsák a tartományi mentőszövetséget. Az Alsó-ausztriai Országos Mentőszövetség elnökéül a császárváros polgármesterét választották, elnökhelyettesei, a badeni mentők főorvosa és az Osztrák Vöröskereszt elnökei lettek. A szövetség pénztárosaül a bécsi mentők igazgatóhelyettesét, titkárnak, a bécsiek titkárát választották. A választmány tagjait Bécsből, Badenből, Mödlingből, Gablitzból, Wolkersdorfból, Oberhollabrunnból és Hangsdorfból választották. Póttagjaikat Guntramsdorfból, Mödlingből, Ebreichsdorfból, Perchtoldsdorfból, Unter St. Veithből.

Az alsó-ausztriai mentőintézmények szervezkedése. *Mentők Lapja*, 9. évf. 1911. 7. sz. 100. p.

Az Alsóausztriai Országos Mentőszövetség alakulása. *Mentők Lapja*, 9. évf. 1911. 6. sz. 88. p.

¹⁰⁶⁶ KOVÁCH ALADÁR egy olyan központi mentőintézményt kívánt létesíteni, amely tömeges baleset, váratlan katasztrófa esetén megfelelő mennyiségű felszereléssel rendelkezik, s azt a helyszínre tudja szállítani a mentőszemélyzettel együtt. E célból az egyesület vezetősége nagyobb mennyiségű egészségügyi felszerelést különített el 1909 tavaszán.

¹⁰⁶⁷ Közvetlenül a világháború kitörése előtt, 1913-ban Nagybecskerekén, Versecen, Rákosszentmihályon, Kötcsén, Szentendrén, Kaposvárott, Újvidéken és Pancsován alakultak mentőegyesületek.

valamint SCHOLTZ KORNÉL államtitkár együttes összefogásának eredményeként életre hívott Vármegyék és Városok Országos Mentő Egyesületének felállításával kelt életre 1926-ban.

* * *

A 19. század végén, a kontinensünkön alakuló mentőintézmények jövőjének tervezése már a közös útkeresés jegyében folytatódott, szakmai kapcsolataik tudományos igényességgel életre hívott nemzetközi konferenciák formájában csúcsosodtak ki. E haladó folyamatnak szervezőiként és résztvevőiként a budapesti mentőket elismert tagjaikként tartották nyilván a kor mentésügyének irányadói. Elismerésük jeleként a fővárosi mentőegylet orvosai nemzetközi bizottságok elnökségének tagjaiként a kezdetektől biztosították hazánk szakmai elismertségét. Értékes előadásokat, korábban még nem publikált eljárásokat kívántam e fejezetben bemutatni, mely jól tükrözi a kor tudományos színvonalát a prehospitális gyakorlat különböző eljárásaiban. A hazai mentőorvosi konferenciák a fővárosi mentők vezetésével folytatódtak, nem titkolva azt az elképzelést, hogy egy főváros-központú mentőerőt, az Országos Mentőközpont létesítsenek a fővároson kívüli mentőegyletek és tűzoltósági mentőalosztályok segítségével. Mint ismert, a hazai centralizált mentésszervezés elindítása a testvérintézmények ellenállásán, majd a kitörő világháború szorításában sok évre elakadt. Ám tevékenységük mégsem volt hiábavaló, mert e hazai konferenciák révén Magyarország mentőegyletei és tűzoltósági alosztályai a közös szakmai párbeszéd és együttműködés mentén keresték megvalósítandó céljaikat.

14 A FŐVÁROSI MENTŐK SZEREPE AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚBAN

14.1 EGYÜTTMŰKÖDÉS A KATONAI HATÓSÁGOKKAL

Budapest mentőegyletének felkészültsége egyáltalán nem volt ismeretlen az udvari körökben. A főváros súlya pedig a Magyar Királyság gazdasági, politikai életében megkérdőjelezhetetlen volt, így stratégiai szempontból is az ország egyik legkiemeltebb pontjának számított. 1893 januárjában a Császári és Királyi Hadtestparancsnokság megkereste az egyesület elnökségét, érdeklődött, hogy egy háborús mozgósítás esetén akarna-e, s ha igen, milyen segítséget tudna nyújtani a katonai egészségügyi szolgálatnak. E felkérés elől a mentők nem tértek ki. Valamennyi mentődolgozó és a vezetőség hazafias kötelezettségének tartotta hazájuk és a Monarchia közös hadseregének szolgálatát. Az igazgatóság 1893 áprilisában írott 216. ig. sz. válaszlevelében, a *Határozmányok a katonai egészségügyi szervezetnek mozgósítás, háború esetén való önkéntes támogatására vonatkozólag* címmel 12 pontban fogalmazta meg a mentőegyesület által vállalható kötelezettségeket.¹⁰⁶⁸ A mentők önkéntes vállalását – a hadügyminiszter látogatását követően – a minisztérium a 4. sz. hadtestparancsnokság átiratában fogadta el.

Ismerve a mentők lehetőségeit az egyesület a lehető legnagyobb áldozatot vállalta önkéntes szolgálatteljesítéssel. Tette már csak azért is, mert a BÖME alapszabályának 3. §.-ban maga az egyesület vállalt erre kötelezettséget: „*Mentés és első segély-nyújtás mindennemű balesetek alkalmával (utczákon, gyárakban, nyilvános épületekben, mulatóhelyeken és vasutakon), árvízveszély, mozgósítás és háború esetén (csupán Budapest főváros határán belül), valamint egyáltalában a rendőrségnek és hatósági közegeknek támogatása ezen a téren.*”¹⁰⁶⁹ Az igazgatóság vállalta, hogy mozgósítás, ill. háború esetén a vasúti és gőzhajó-állomásokon mozgóőrségeket szervez. A sérült katonákat fogadja, majd a főváros határain belül a katonaság által kijelölt kórházakba szállítja, melyhez fogatolt és gépkocsi állományát a felmerülő igényeknek megfelelően rendelkezésre is bocsátja.¹⁰⁷⁰ A mentőegyesület ígéretet tett, hogy még békeidőben a vasútigazgatóságok betegszállító vasúti kocsijait tanulmányozza, személyi állománya részére mentési és betegszállítási gyakorlatokat fog tartani. A fővárosban és határában áthaladó csapatok mellé mentő-kíséretet biztosít. A felhasználásra kerülő egészségügyi felszereléseket (végtagrögzítő sínek, kötszerek, gyógyszerek) saját állományából fedezi, s gondoskodik pótlásukól. A mentők által begyűjtött élelmiszerekből és italokból biztosítja az érkező vagy átutazó sérülteknek és a mozgóőrségi személyzetnek napi étkeztetését.¹⁰⁷¹ A hadügyminisztérium, elfogadva az egyesület együttműködési nyilatkozatát, 1894. november 2-ai, 2.976. sz. rendeletében mozgósítás esetén a mentők kötelezettségét 2-3 mozgóőrség kiállításában állapította meg. Létszámukat 20-24 főben határozta meg.

¹⁰⁶⁸ Határozmányok megküldése a Hadtestparancsnokságnak. 1893. évi iktatókönyv, 216. folyószám. HU BFL X.201.b 3-11. kötet. Határozmányok megküldése a Hadtestparancsnokságnak. 1893. évi iktatókönyv, 216. folyószám.

¹⁰⁶⁹ STRIHÓ: 1897. 83. p.

¹⁰⁷⁰ Fertőző beteg katonák szállítása a Fővárosi Fertőtlenítő Intézet kolera kocsijain történik, szükség esetén a BÖME egészségügyi kísérő személyzetet biztosít.

¹⁰⁷¹ A nagylelkű felajánlást követően 1893. október 6-án a Markó utcában látogatást tett KRIEGHAMMER ÖDÖN tábornok, a Monarchia közös hadügyminisztere ZSOLDOS FERENC tábornok és NYÍRY SÁNDOR alezredes kíséretében. A mentők katonaság fegyelmezettsége, felszereléseik, gyakorlatias hozzáállásuk a legnagyobb elismerést aratta. A hadügyminiszter emiatt elképzelhetően tartotta, hogy a katonaeorvosok tudásuk gyarapítása végett kivonuló orvosi szolgálatot lássanak el a mentőknél.

Az igazgatóság 1897 márciusában, az *Előterjesztés a katonai egészségügyi szervezetnek mozgósítás, háború esetén nyújtandó támogatás tárgyában* címmel a minisztérium ajánlása nyomán három mozgóőrség kiállítását szervezte meg, létszámukat 24 főben állapította meg. Az őrségek személyi állományát 1 parancsnokból, 3 orvosból, 20 fő betegszállítóból állónak, felszerelésüket 10 db betegszállító kocsiban, 10 db kötszertáskában és 20 db hordágyban állapította meg. Számításaik szerint a három mozgóőrség éles bevetés esetén 60 súlyos, fekvő, illetve 360 könnyebben sérült, ülni tudó beteget tudott volna egyidejűleg elszállítani. A mozgóőrségek munkáját megkönnyítendő, a sérültek fogadására 1-1 nagy kötszerszekrény elhelyezését határozták el a MÁV nagyobb budapesti pályaudvarain, a nyugatiban, keletiben, a ferencvárosiban, kelenföldiben, és a déliben, a Dunán érkező sérültek fogadására pedig a rakparti görög templom előtti gőzhajó-állomáson tervezték kötszerszekrény elhelyezését.¹⁰⁷² Az egyesület a sebesültszállításnak háttérrel adó járműtelepéül, a Külső Váci úti, használaton kívüli fővárosi fertőző beteg-szállító telepet javasolta, hol az ellátáshoz és szállításhoz szükséges felszereléseiket tárolhatnák.¹⁰⁷³

1909-ben – a hadügyminisztériummal kötött együttműködési szerződés alapján – az egyesület igazgatósága GRÓF ANDRÁSSY GÉZÁt, az igazgatóság választmányi tagját és KOVÁCH ALADÁR orvos igazgatót hadi biztosként jelölte ki a Hadügyminisztériummal és a Vöröskereszttel folytatandó tárgyalásokra.¹⁰⁷⁴ Egyesületük mégis szerepvállalásuk alulértékeléseként értelmezte a Magyar Szent Korona Országainak Vörös Kereszt Egyletétől érkezett 1.197. sz. alatt átiratát, mely az egyesületet felszólította, hogy egy esetleges háború esetén a fővárosba érkezett súlyos, szakértelmet kívánó betegek szállítását a mentők bonyolítsák le. Az egyesület panaszával a hadügyminiszterhez fordult, mert úgy érezték, hogy mellőzik őket. Ugyanis, amíg a Magyar Automobil Klub sebesülteket szállító oszlop felállításával lett megbízva, addig ilyen kérést a mentők nem kaptak. Holott egyesületük – miként panaszolták – jelentős kocsiparkkal rendelkezik a tömegesen jelentkező betegszállítások gyors lebonyolításához. Mint korábban ígérték, a nagyobb betegszállítmányok érkezésekor a hajó- és vasútállomásokon szükség esetén üdítő- és ételmező állomásokat is létesítenek.¹⁰⁷⁵ Betegszállító oszlopot állítanak fel háború esetén, amelyet a mentők férfi választmánya és hölgybizottmánya biztosít a hozzárendelt egészségügyi erőkkel együtt. Továbbá a BÖME orvosi kara is rendelkezésére állt a betegek ellátására és szállítására. 16 db kocsival tudott az egyesület a főváros határain belül beteget szállítani, melyhez 100 db hordágyat biztosított. Mindemellett kötszereket, mentőszekrényeket, pokrócokat 2 db főzőkocsit terveztek bevetni.¹⁰⁷⁶

Tárgyalásaikkor még egyik fél sem sejthette a közelgő összeomlást, a fővárosi mentők 1914 elején a Magyar Királyságban egyedülálló mentési és betegszállítási kapacitással rendelkeztek. Személyi állományuk 18 orvosból, 18 laktanyalakó és 140 bejáró mentőből, 19

¹⁰⁷² Az egészségügyi személyzetet, a betegszállítókat a BÖME elsősegély oktatáson kiképzett orvosokból, kiszolgált egészségügyi katonákból, továbbá a gimnáziumok és reáliskolák legfelső osztályaiból tervezték kiállítani. A katonai szállításokhoz 30 db kocsiból a mentők 7 db-ot tudtak biztosítani, a többi a Fővárosi Fertőtlenítő Intézetből, magánszemélyektől, a MÁV-tól és a közlekedési vállalatoktól kívánták beszerezni. A pályaudvarokon elhelyezendő nagy kötszerszekrényekből a BÖME három darabbal rendelkezett.

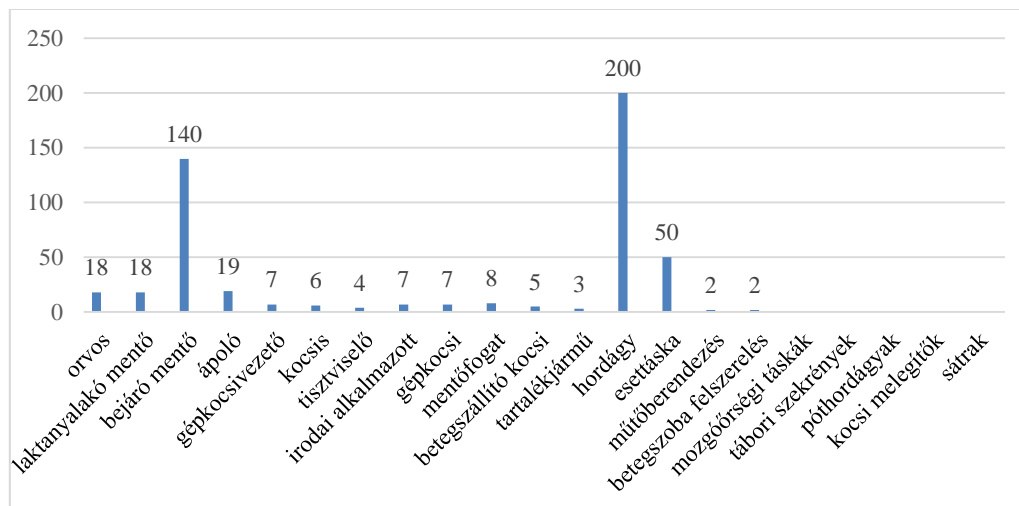
¹⁰⁷³ KARIKÁS JÓZSEF: Az önkéntes intézmények a harcéri sérültek ellátása szolgálatában. *Mentők Lapja*, 10. évf. 1912. 12. sz. 148-149. p.

¹⁰⁷⁴ A vöröskereszt betegszállító csapatai. *Mentők Lapja*, 10. évf. 1912. 8. sz. 114. p.

¹⁰⁷⁵ Üdítőtelep üzemeltetési költségének kimutatása. HU BFL X.201.c 14-23. kötetek. A BÖME 1914. évi főkönyve. Üdítőtelep üzemeltetési költségének kimutatása.

¹⁰⁷⁶ A BÖME igazgatósági ülésének jegyzőkönyve, háború esetén történő arányosan nagyobb feladatvállalás szándékának kifejezése véget. HU BFL X. 201.B.1. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1906-1916. 1909. március 7.

ápolóból, 7 gépkocsivezetőből, 6 kocsiból, 4 tisztviselőből és 7 irodai alkalmazottból állt. Járműparkjuk: 7 db gépkocsi, 8 db mentőfogat, 5 db betegszállító kocsi és 3 db tartalékjármű. Felszerelésük 200 db hordágyból, 50 db esettáskából, 2 db műtő berendezéséből, 2 db betegszoba felszerelésből, mozgóőrségi táskából, tábori szekrényekből, póthordágyakból, kocsi melegítőkből és sátrak arzenáljából állt.

52. ábra. A BÖME személyi állománya és infrastruktúrája 1914-ben.

Forrás: A Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület hadi működése 1914. július 26-tól 1916. december 31-ig. *Mentők Lapja*, 15. évf. 1917. 5. sz. 74-77. p.

Mint később kiderült, hiába volt a nagy lelkesedés és készülődés. A laktanyalakók 99%-át frontszolgálatra vezényelték, s alig 30 fővel és 3 orvossal teljesítették további feladataikat. Veszteségeik óriásiak voltak, a háború négy éve alatt járműállományuk csaknem teljes egészében tönkrement.

14.2 HELYTÁLLÁS AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚBAN

1893. évi szerződésükhöz híven az egyesület kivonulói és adminisztratív kara nemcsak kötelező frontszolgálatát teljesítette, hanem a hátszág mentőellátását is biztosította. E szolgálat egyik kiemelkedő példája volt az Augusztai mentővonat irányítása. A mentővonat 1915. február 14-én kezdte meg működését az Osztrák-Magyar Monarchia közös hadseregében. Mentő- és betegszállító frontszolgálatát 1918. október 31-ig, a Monarchia végső összeomlásig teljesítette.¹⁰⁷⁷ A vonatot ALEXANDER VON KROBATIN vezérezredes, a birodalom hadügyminisztere bocsátotta a BÖME rendelkezésére.

¹⁰⁷⁷ A BÖME pénztárkönyveinek kimutatásában, mint kiadás 1915. május 1-jétől jelentkezik a mentővonat. Első költségeik a jármű leendő speciális funkcióihoz szükséges átalakítási munkálataival voltak kapcsolatosak.

A mentővonat átalakítási költségeinek kimutatása. HU BFL X.201.c 14-23. kötetek. A BÖME 1915. évi főkönyve. Fenntartása jelentős összegeket igényelt már az első működési év felében is. A kimutatások szerint 1915. május 1-jétől 1915. december 31-éig 59 625 korona és 6 fillér többletkiadást jelentett e speciális szolgálat fenntartása. Az 1916. évben pedig 64 637 korona 99 fillért költött. Ez utóbbi összeg nagyságát mutatja, mely 1916. évi mentők napi, szilveszteri 129 154 koronás gyűjtésüknek pont a felét tette ki. Helyzetüket ismerve e nagy összegnek a polgári mentés fejlesztésében is lett volna helye. 1917-ben már 281 395 koronát, a háború utolsó évében valamivel kevesebbet, 205 757 korona 50 fillért.

A Mentőegyesület 1916. évi szilveszteri gyűjtésének kimutatása. HU BFL X.201.c 14-23. kötetek. A BÖME 1916. évi főkönyve.

A jármű nevét AUGUSZTA főhercegasszonyról, HABSBURG JÓZSEF főhercegnek, a mentőegyesület fővédnökének feleségéről, FERENC JÓZSEF leányunokájáról kapta.¹⁰⁷⁸ A főhercegasszony a BÖME megalakulásától kezdve folyamatos mecenatúrájával kiemelkedően sokat tett az egyesületért.¹⁰⁷⁹ Az első világháború kitörésétől kezdve a fővárosi pályaudvarokra kivonuló mentőkkel együtt fogadta a Budapestre érkező katonasérülteket. Humánus magatartása sokaknak jó példának szolgált, mely a mentésügy iránt eddig közömbös, ám tehetős támogatók érdeklődését is felkeltette. A 41-es számú Augusztia mentő- és betegszállító vonat eleinte a fővárosba szállította a harcterekhez közeli báziskórházakból a sérülteket, de később már a frontvonalak között is közlekedett. Nemcsak Magyarországra és Ausztriába, hanem a Német Birodalom távoli városaiba is szállított sérülteket. Arra is volt példa, hogy a vonathoz 10-15 pótkocsit¹⁰⁸⁰ hozzákapcsoltak, így egyszerre 800 sérültet is szállított.¹⁰⁸¹ A mentővonat különlegessége abban rejlett – eltérően a betegszállításra kialakított kórházvonalaktól – hogy a betegszállításon túl egyszerre tudott elsősegélynyújtást és műszaki mentést is végezni. Parancsnokai a mentőegyesület főorvosai közül kerültek ki, így a vonat munkáját eleinte KOVÁCH ALADÁR igazgató, majd VIROSZTEK GYÖZÖ, KÖRMÖCZI EMIL, SZAFIR SÁNDOR,¹⁰⁸² BARTA JENŐ¹⁰⁸³ és KARIKÁS JÓZSEF¹⁰⁸⁴ főorvosok irányították.¹⁰⁸⁵ Ezentúl az egyesület jelentős anyagi forrást biztosítva járult hozzá a speciális üzem folyamatos működtetéséhez.¹⁰⁸⁶ Hogy a betegellátás és -szállítás igényeit a tőle elvárható módon biztosítsa, a jármű MÁV által végzett átalakítási költségeit is maga állta!¹⁰⁸⁷ A 264 méter hosszú vonaton kürtjel adta a személyzet tudtára, ha az őrszemek sérültet vagy káreseményt észleltek. A 2-es, 12-es és 22-es kocsikban kéthangú kürt jelezte a riadót, így másodpercek alatt értesülhetett a teljes személyi állomány a

A kórházvonal 1918. évi működésének kimutatása. HU BFL X.201.c 14-23. kötetek. A BÖME 1918. évi főkönyve.

¹⁰⁷⁸ KARIKÁS FRIGYES: Az „Augusztia” betegszállító vonat mentő-és tűzkészültsége. *Mentők Lapja*, 16. évf. 1918. 1. sz. 4-6. p.

¹⁰⁷⁹ A 24 órában üzemelő fővárosi mentést az adományozó magánszemélyeken kívül a Belügyminisztérium és a főváros is kisebb, évi 20 000 és 12 000 koronás utalványozással támogatta.

¹⁰⁸⁰ A járműhöz csatolt pótkocsikért az egyesület külön díjat fizetett a vasúttársaságnak.

Vasúti pótkocsi 300 koronás bérleti díjának kimutatása. HU BFL X.201.c 14-23. kötetek. A BÖME 1916. évi főkönyve. Vasúti pótkocsi 300 koronás bérleti díjának kimutatása

¹⁰⁸¹ A komfortosabb működés érdekében 1916-ban a mentők december 1-jétől december 31-éig büfékocsit is kapcsoltak a szerelvényhez, aminek bérleti díját a Magyar Királyi Államvasutak Budapest-Központi Üzletvezetősége ki is számlázott az egyesületnek.

A MÁV 310 koronás számlája a Mentőegyesületnek a büfékocsi bérleti díjáról. HU BFL X.201.C.1. kisdoboz. Számviteli iratok, 1917. január 18.

¹⁰⁸² SZAFIR SÁNDOR mentőorvos napidíjainak elszámolása az Augusztia mentővonaton teljesített szolgálataiért. HU BFL X.201.c 14-23. kötetek. A BÖME 1915. évi főkönyve.

¹⁰⁸³ A BÖME 1915. évi főkönyve. BARTA JENŐ mentőorvos napidíjainak elszámolása az Augusztia mentővonaton teljesített szolgálataiért. HU BFL X.201.c 14-23. kötetek.

¹⁰⁸⁴ KARIKÁS JÓZSEF császári és királyi ezredorvos 310 koronás parancsnoki díjának felvételéről igazolás az egyesület pénztárából. HU BFL X.201.C.1. kisdoboz. Számviteli iratok, 1917. január 31.

¹⁰⁸⁵ A főorvosok közül ketten is, VIROSZTEK GYÖZÖ (1922) és KÖRMÖCZI EMIL (1926) a BÖME igazgató főorvosai lettek. KÖRMÖCZI igen széles vasútegészségügyi ismeretekkel rendelkezett, miután 1907-ben őt nevezte ki a Magyar Vörös-Kereszt Egylet a Duna Balparti teherpályaudvaron létesítendő 300 beteget befogadó kórház belgyógyász főorvosának.

¹⁰⁸⁶ Az Augusztia mentővonat BÖME általi üzemeltetési költségeinek kimutatása. HU BFL X.201.c 14-23. kötetek. A BÖME 1915. évi főkönyve.

Az 1915. évtől főkönyvi kimutatásaikban külön kimutatásban, „Kórházvonal” tételként szerepeltetik a mentővonat üzemeltetésével kapcsolatos összes kiadásukat.

¹⁰⁸⁷ Az Augusztia mentővonat BÖME általi üzemeltetési és átalakítási költségeinek kimutatása. Kályha beszereltetése és étkező kocsi bérlete. HU BFL X.201.c 14-23. kötetek. A BÖME 1915. évi főkönyve.

rendkívüli eseményről. Személyzete két egészségügyi tisztből és 34 legényből állt, utóbbiak feladatköreik alapján egészségügyi és műszaki mentőszemélyzetre tagolódtak.

Az egészségügyi mentőegységet minden esetben orvos vezette. A vonaton folyamatosan egy egészségügyi altisztból és két legényből álló mentőegység volt szolgálatban, kik riasztáskor adott kürtjelre futólépésben a parancsnoki kocsi előtt sorakoztak fel. Felszerelésük a nagy mentőtáskából – mely eset- és műszaki mentésre egyaránt használható tűztáska volt –, tábori hordágyból és takaróból állt. Számolva a műszaki mentés során keletkező személyi sérülésekkel és az előkerülő újabb sérültekkel, a mentőegység műszaki mentéskor is kivonult. A mentőkészültséget az orvos és az egészségügyi altiszt irányította. Műszaki mentőszemélyzete a kor valamennyi technikai, műszaki felszerelését alkalmazta. Tevékenységük a sínpálya közelében lévő katasztrófák felszámolásából, romok alóli kimentésből, égő vonatok és a pályatestre zuhant sziklák, kidőlt fák eltávolításából állt. A műszaki mentőegységet 2 tiszt vezette, feladatuk a műszaki mentés koordinálása volt, a szolgálatvezető őrmester a tisztektől kapott utasítást továbbította a legénység felé. Egyes egységeik lapáttal tűzoltást és romeltakarítást, mások csákánnyal bontó munkákat végeztek. Kimentést végző egységeik kézi fűrésszel, bontó fejszével, emelőrudal, létrával és mentőkötelekkel voltak felszerelve. A tűzoltást túlnyomósos kézi tűzoltógépekkel végezték. A mentővonat utolsó útjára közvetlenül a háborús összeomlás előtt került sor. Az olasz frontról indulva még rendben átlépte a magyar határt, de nem sokkal később katonai személyzete KARIKÁS JÓZSEF orvos-parancsnok utasításait megtagadva elhagyta a járművet. A parancsnok a Velencéhez közeli sacilei repülőtéremelésénél súlyosan megrongálódott mentővonatot a Kőbányai pályaudvaron adta át a Magyar Királyi Államvasutaknak. Hányattatása ellenére vonatuk mégis beírta magát a hazai és egyetemes orvostörténelembe. Személyzete három éves működése során 69 763 sérültet szállított el és részesített első segélyben. Vonatuk elsőként valósította meg a betegszállítás, elsősegélynyújtás és műszaki mentés együttes formáját.¹⁰⁸⁸

A biztonságot jelentő hátszágba érkező katonasérültek első áradata a beszámolók szerint már 1914. augusztus végén megérkezett a fővárosba. Az egyesület nagy erővel készülve a hadi betegszállításokra 19 db mentőgépkocsival (csak 9 db volt saját), 10 db mentőfogattal, 2 db betegszállító fogatolt mentőkocsival,¹⁰⁸⁹ 2 db tömeges baleseti kocsival (szerkocsi) és 2 db főzőkocsival állt rendelkezésükre.¹⁰⁹⁰ 1906-ban DANNENFELDTI LOVAG PITTONI EDE nyugalmazott honvédeztársaság a BÖME-nek ajándékozott egy saját találmányú főzőkocsit, mely eredetileg a honvédség szolgálatában állt. 1909-ben a mozsárágyúk hada tovább bővült, a Budapesti Szivattyú- és Gépgyár Részvénytársaság egy általa gyártott típust ajándékozott a mentőegyesületnek, amely ugyancsak a mentőszemélyzetet és a sérülteket látta

¹⁰⁸⁸ DEBRŐDI GÁBOR: 87 éve történt. A 41-es számú Augusztai mentővonat története. *Mentők Lapja*, 1. évf. 2005. 10. p.

DEBRŐDI GÁBOR: Mentés a síneken (1882-1931). *Orvostörténeti Közlemények*, 2006. 3-4. sz. 147-164. p.

DEBRŐDI GÁBOR: *A magyarországi mentésügy története (1769-2012)*. Készült a szervezett magyarországi mentés 125. évfordulóján. Budapest, 2012, Magyar Oxyologiai Társaság.

¹⁰⁸⁹ A hadügyi vezetés a mentőlovak mellé hadilovakat biztosított az egyesület megnövekedő feladatainak biztosítása végett.

Hadilovak patkolásának kimutatása. HU BFL X.201.c 43. kötet. A BÖME pénztárkönyve 1918. január1. – 1920. augusztus 31.

¹⁰⁹⁰ Nem voltak egyedül, mert a hadiszállításokhoz segítséget adtak a Magyar Szent Korona Vöröskereszt-Egyesület német lovagrendi kocsijai (12 db), a Magyar Királyi Automobil Club járművei (10-30 db), Magyar Királyi Államvasutak autóbuszai (2 db), a BKVT autóbusza, a VVV személyszállító kocsijai és egy rövid ideig a Fővárosai Fuvartelep autóbuszai is (10 db).

el meleg étellel, itallal.¹⁰⁹¹ Ám hiába volt gazdag a technikai háttér, amikor az egyesület állományának nagy részét frontszolgálatra rendelte be a birodalmi katonai apparátus. Kivonulásaik mellett, még az egyesület adminisztratív feladatait is a kivonuló állománynak kellett intéznie. A mentőellátás gerincét adó mentő-medikusi szolgálat biztosításában súlyos zavart okozott, hogy az első világháború során a laktanyalakók 99%-át bevonultatták a birodalom egészségügyi szolgálatába. Szinte hihetetlen, de az utolsó békeév 400 főnyi aktív kivonuló állományával szemben 1916-ban már alig 30 fővel teljesítették feladataikat! Súlyosan veszélyeztette a mentést, hogy 22 orvosuk közül 19 főt katonai szolgálatra rendeltek, így hárommal voltak kénytelenek további feladataikat ellátni.

Hiába volt a főhercegi, felsőházi látogatások és a miniszteri elismerések sora, a főváros mentői ismét magukra maradtak. Panaszaikat csak beszámolóik sorai közt elrejtve veszi észre az olvasó. A legkisebb segítséget is kegynek nyújtva a kormányzat terhelhetőségüket a végletekig feszítette. Mindez azért is kiáltott segítségért, hogy a katonavonatok fogadásán túl a főváros teljes mentőellátását is egyre zsugorodó mentőerőitől várta el. Hogy a mentők a helyzeten némiképp úrrá legyenek, a kivonuló állományt ideiglenes jelleggel alkalmazott, kisegítő ápolókkal és sofőrökkel igyekeztek helyettesíteni.¹⁰⁹² További erőket vont el a mentéstől a jelentős költségtényezőként is jelentkező pályaudvari mozgóőrségek biztosítása. Ezen egységek fogadták az érkező katonavonatok sérültjeit, biztosították a sérültek ellátását és vállalták a betegek egy részének a helyőrségi kórházakba történő továbbszállítását.¹⁰⁹³ Mindezekon túl az elsősegélynyújtó újonckiképző gyakorlatok megtartását is egyesületüktől várták el.¹⁰⁹⁴ Ám nemcsak a katonai apparátus számára, hanem a hospitális ellátó-rendszer tagjai, így kórházi ápolónők számára is tartottak elsősegélynyújtó tanfolyamokat az egyesület orvosai. ALEXANDER VON KROBATIN hadügyminiszter elismerő szavai a *Mentők Lapjában* buzdítottak: „A beküldött jelentésből a Hadügyministerium az Egyesület kiváló működését

¹⁰⁹¹ A Budapesti Szivattyú- és Gépgyár Részvénytársaság főzőkocsi adományozása tárgyában írt levele a Mentőegyesületnek. A speciális jármű üzemeltetésével kapcsolatban az adományozó beküldte munkatársait a Markó utcába. HU BFL X. 201.B.1. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1906-1916 1909. március 10.

¹⁰⁹² „Hadi kiadások” bejegyzésben szereplő ideiglenes ápolók, kocsisok, sofőrök és szolgák fizetésének kimutatása. HU BFL X.201.c 14-23. kötetek. A BÖME 1914. évi főkönyve.

¹⁰⁹³ „Hadi kiadások” bejegyzésben szereplő pályaudvari mozgóőrségek díjainak kimutatása. HU BFL X.201.c 14-23. kötetek. A BÖME 1914. évi főkönyve.

„Hadi kiadások” bejegyzésben szereplő ideiglenes orvosok díjainak kimutatása. HU BFL X.201.c 14-23. kötetek. A BÖME 1914. évi főkönyve.

HU BFL X.201.c 14-23. kötetek. A BÖME 1914. évi főkönyve. „Hadi kiadások” bejegyzésben szereplő ideiglenes MÁV sofőrök díjainak kimutatása.

„Hadi kiadások” bejegyzésben szereplő katonai munkásoknak és katonai mentőknek fizetett díjak kimutatása. HU BFL X.201.c 14-23. kötetek. A BÖME 1917. évi főkönyve.

„Hadi kiadások” bejegyzésben szereplő katonai ápolónak fizetett 46 koronás illetmény kimutatása. HU BFL X.201.c 14-23. kötetek. A BÖME 1918. évi főkönyve.

Ugyanitt két orosz hadifogoly élelmezése is megtalálható, mely feltételezi, hogy esetleg szakértelmük végett „helyezte” át őket a mentőkhöz a hadügyi vezetés. Ez utóbbit támasztja alá egy orosz fogoly munkabérének kimutatása is.

„Hadi kiadások” bejegyzésben szereplő orosz hadifogolynak 1918. június 28-án kifizetett 25 koronás munkabére. HU BFL X.201.c 14-23. kötetek. A BÖME 1918. évi főkönyve.

Orosz hadifoglyok élelmezése. HU BFL X.201.c 43. kötet. A BÖME pénztárkönyve 1918. január1. – 1920. augusztus 31.

Ugyancsak itt szerepel a mentők rendelkezésére bocsájtott hadügyi ideiglenes személyzet és vezényelt katonai munkások illetményének felsorolása, mely kiegészítő munkaerőként segítette a fővárosi mentőellátást. Továbbá vöröskeresztes sofőrök órabérének kimutatása. Továbbá kisegítő katonai ápolók napidíjának kiutalása olvasható. HU BFL X.201.c 43. kötet. A BÖME pénztárkönyve 1918. január1. – 1920. augusztus 31.

¹⁰⁹⁴ „Hadi kiadások” bejegyzésben szereplő cserkész-és újonckiképzések költségeinek kimutatása. HU BFL X.201.c 14-23. kötetek. A BÖME 1914. évi főkönyve.

megelégedéssel véve tudomásul, a Mentő Egyesületnek a beteg és sebesült katonák érdekében végzett működéseért különös elismerésemnek és köszönetemnek adok kifejezést.”¹⁰⁹⁵ Volt is mit dicsérni, mert csupán a háború első két évében 309 350 beteg, sebesült katonát láttak el és szállítottak a főváros területén.¹⁰⁹⁶

Kiadásaik is ennek megfelelően alakultak a helytállás négy éve alatt; az 1914. évben főkönyvük kimutatása szerint 83 926 korona és 25 filléres többletköltséggel zárult az első háborús év.¹⁰⁹⁷ A második évben már 209 509 korona és 63 filléres költségtöbblet zúdult a nyakukba.¹⁰⁹⁸ Költségeik legnagyobb hányadát a második évben is a személyzet illetménye, étellemezése, a benzin, motor- és kenőolaj, valamint a gépkocsikhoz folyamatosan vásárolt gumibroncsok előteremtése jelentette. Ez az 1916. évben valamelyest csökkent, de még így is az 1915. évének a duplája volt. Teljes összegében 143 740 korona és 29 fillér volt.¹⁰⁹⁹ 1917-ben ismét emelkedett, aminek eredményeként 225 921 korona és 36 fillér többletkiadással zárták az évszámot.¹¹⁰⁰ Az utolsó évben, az 1918. évi összeomláskor a korábbiakat mind túlszárnyalva, 257 059 korona és 54 filléres hadügyi kiadással kapta meg a kegyelemadó az akkor már harmincegy éve működő fővárosi mentés.¹¹⁰¹ Háborús évek alatti összkiadása 920 157 korona és 7 fillér volt, mely összegből nemcsak tervezett budai, kőbányai és tátrai mentőállomásait, hanem valamennyi fejlesztését, infrastruktúrájának teljes modernizációját meg tudta volna valósítani!

¹⁰⁹⁵ *Mentők Lapja*, 14. évf. 1916. 7. sz. 176. p.

¹⁰⁹⁶ A Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület hadi működése 1914. július 26-tól 1916. december 31-ig. *Mentők Lapja*, 15. évf. 1917. 5. sz. 74-77. p.

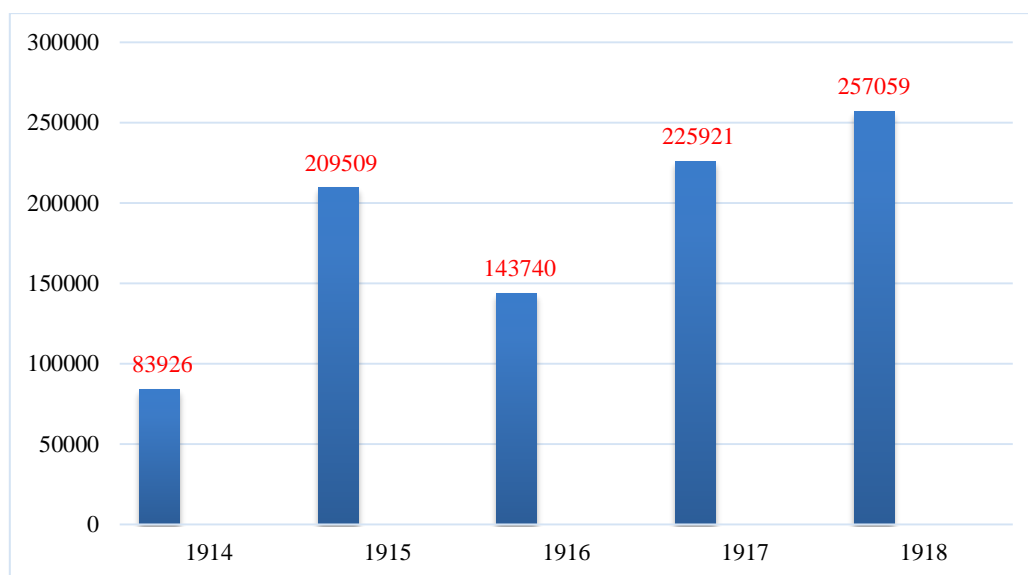
¹⁰⁹⁷ A Mentőegyesület 1914. évi hadügyi kiadásainak kimutatása. HU BFL X.201.c 14-23. kötetek. A BÖME 1914. évi főkönyve. A Mentőegyesület 1914. évi hadügyi kiadásainak kimutatása.

¹⁰⁹⁸ A Mentőegyesület 1915. évi hadügyi kiadásainak kimutatása. HU BFL X.201.c 14-23. kötetek. A BÖME 1915. évi főkönyve. A Mentőegyesület 1915. évi hadügyi kiadásainak kimutatása.

¹⁰⁹⁹ A Mentőegyesület 1916. évi hadügyi kiadásainak kimutatása. HU BFL X.201.c 14-23. kötetek. A BÖME 1916. évi főkönyve. A Mentőegyesület 1916. évi hadügyi kiadásainak kimutatása.

¹¹⁰⁰ A Mentőegyesület 1917. évi hadügyi kiadásainak kimutatása. HU BFL X.201.c 14-23. kötetek. A BÖME 1917. évi főkönyve. A Mentőegyesület 1917. évi hadügyi kiadásainak kimutatása.

¹¹⁰¹ A Mentőegyesület 1918. évi hadügyi kiadásainak kimutatása. HU BFL X.201.c 14-23. kötetek. A BÖME 1918. évi főkönyve. A Mentőegyesület 1918. évi hadügyi kiadásainak kimutatása.

53. ábra. A mentőegyesület I. világháborús kiadásai koronában 1914 és 1918 között.¹¹⁰²

Forrás: A Mentőegyesület 1914-1918. évi hadügyi kiadásainak kimutatásai. HU BFL X.201.c 14-23. kötetek. A BÖME 1914-1918. évi főkönyvei.

A munka oroszlánrésze – a katonasérültek elszállításán kívül – volt a Nyugati, Keleti, Déli, Ferencvárosi és Rákosrendező pályaudvarokra érkezők kiemelése zsúfolt járműveikből, majd állapotuk szerinti osztályozása és ellátása.¹¹⁰³ Nemhogy a mentők biztosították mindehhez ügyeleti szolgálatukat, de még az elhasznált kötszereket is maguknak kellett pótolniuk, a hatalom ismét elengedte a kezüket.¹¹⁰⁴ Más szállító kapacitás nem lévén, a fővárosban kizárólag a BÖME egységeit vették igénybe. Gyakori eset volt, hogy a kezelése alatt lévő katonasérülteket egy-egy operáció vagy vizsgálat (RTG) miatt tovább, vagy éppen átszállították a még fogadóképes intézmények valamelyikébe. De arra is akadt példa, hogy orvosi kíséret híján mentőorvosok biztosították a vidéki városokba továbbszállítandó katonavonatok egészségügyi felügyeletét. Mindezen nehézségeken túl a legnagyobb ellenségük az infláció volt, a gépkocsipark fenntartásához szükséges gumiabroncsok¹¹⁰⁵ és üzemanyag vételéhez szükséges kiadásait 200-300%-os áremelés terhelte. A benzin árának folyamatos emelkedése okozta az egyik legnagyobb problémát a gépkocsüzem napi biztosításakor.¹¹⁰⁶ Leterhelt lovaik takarmányoztatása is további gondot jelentett.¹¹⁰⁷

¹¹⁰² A fővárosi mentést gazdaságilag teljesen destabilizáló háborús kiadások közel egymillió koronás többletkiadást eredményeztek.

¹¹⁰³ Vízi úton érkezett betegeiket a Révész utcai hajóállomáson vették át. A Dunán szállított sérültek vontatóhajó által húzott, sebesültszállításra átalakított uszályokon érkeztek.

¹¹⁰⁴ Mentődolgozók pályaudvari ügyelei után fizetendő illetmények kiadási jegyzéke. HU BFL X.201.C.1. kisdoboz. Számviteli iratok, 1917. január 21-27.

Napi illetményük 5 korona volt, a Nyugati és a Keleti pályaudvarokon teljesítették szolgálataikat.

¹¹⁰⁵ Elnöküknek, GRÓF KARÁTSONYI JENŐNEK 5103 koronás támogatásával vásárolt benzin és gumiabroncsok kimutatása. HU BFL X.201.c 14-23. kötetek. A BÖME 1917. évi főkönyve.

Gépkocsik üzemeltetési költségeinek kimutatása. HU BFL X.201.c 14-23. kötetek. A BÖME 1917. évi főkönyve.

¹¹⁰⁶ Érdekességként megjegyzendő, hogy a járművek katonai nyilvántartásba vétele miatt a mentők gépkocsijai mind katonai rendszámot kaptak.

Egyesületi mentőgépkocsik hadi rendszámot kaptak vásárlásukat igazoló kimutatása. HU BFL X.201.c 43. kötet. A BÖME pénztárcönyve 1918. január 1. – 1920. augusztus 31.

¹¹⁰⁷ KOVÁCH ALADÁR: A betegszállító vonatok kiürítéséről és a harctérről érkezett betegek ellátásáról Budapesten. *Mentők Lapja*, 13. évf. 1915. 8. sz. 125-130. p.

Katonasérültjeik többségükben középsúlyosak voltak, így a vasúton és hajón történő szállításuk életkilátásaikat nem fenyegette. A súlyos sérülteket állapotuk javulásáig nem lehetett a hosszú út fátalmainak kitenni, hosszas gyógykezelésüket a hadsereg által létesített csapatkórházakban vagy a közelebbi polgári kórházakban biztosították.¹¹⁰⁸ A könnyű sérültek hátszágba szállítása szintén fel sem merült, mert ők rövidebb lábadozást követően ismét frontszolgálatra vezényelhetők voltak. A fővárosi mentők zömében az első kategóriával találkoztak. Nagy összeszokottságot és fegyelmet igényelt a Magyar Királyi Államvasutak által biztosított katonavonatok fogadása, így sajátos koreográfia mentén zajlott a munka, melynek során a Vöröskereszt munkatársai is segítettek a mentőket. Zászlók segítségével jelölték ki az egyes pontokat, melyeknek mind-mind külön funkciója volt; a zöld zászlóval jelzett helyen a fogadáshoz szükséges felszereléseket helyezték el, a piros a fekvőbetegek, a sárga a könnyebb sérültek gyűjtőpontja volt. A fehér zászlóval jelzett részen katonai adminisztrációs pont működött.

Az érkezést követően az egyesület orvosa bejárta a szerelvényt, ahol kolerára utaló jeleket talált, a kocsit lezáratta, s betegeivel együtt átadta a fertőtlenítő intézet munkatársainak. A rendőrség által lezárt területen gyorsan haladt a munka. Ha voltak civilek a vonaton, először ők szálltak le, majd a tisztek, őket követték a könnyű sérültek, akik a peronon, kocsijuk előtt gyülekeztek. A súlyos, járni képteleneket már a mentők emelték ki. Minden egyes betegüknek feljegyezték a nevét és sérülését. Akit kellett, azonnali elsősegélyben részesítettek, az elhanyagolt sebeket, elcsúszott, piszkos kötéseket újra cserélték. Egy fölösleges szó nélkül, katonás vezényszavak mentén zajlott a művelet. Az éhségtől és szomjúságtól elgyötört sérülteknek könnyű ételeket, alkoholmentes italokat és cigarettát adtak. Félve a fertőzéstől, a hasi sérültek élelmiszert nem kaphattak. Első világháborús helytállásuk, még ha csak kevesek által is ismert, annál nagyobb elismerést kelt bennünk, kései utódokban. Ugyanis az egyesület állományának frontszolgálatát teljesítő 70%-át nélkülözve, alig harmincfőnyi személyzettel a világháború négy éve alatt 493 246 sebesült katonának nyújtott segélyt.¹¹⁰⁹ Ami a hét minden napján – polgári mentőeseteiken és szállításaikon túl – közel 340 katonasérült ellátását jelentette.

14.3 ÚJABB CSAPÁS BUDAPESTEN. A SPANYOLNÁTHA (INFLUENZA) 1918. ÉVI MEGJELENÉSE

A közellátási és közegészségügyi problémáktól terhelt fővárosban az első járványos influenzás megbetegedések a politikai összeomlás előtt, 1918 nyarára estek.¹¹¹⁰ Európai megjelenése is az I. világháború pusztításának volt köszönhető, ugyanis e kontinentális pandémiát nagy valószínűséggel, influenza vírussal fertőzött, Franciaországban állomásozó amerikai katonák hozták kontinensünkre. A járványról szóló híradások a semleges spanyolországi tudósítások révén kerültek az európai sajtójába. Mivel a nyugati fronton hírzárlat volt, így semmilyen

¹¹⁰⁸ KISS GÁBOR (Szerk.): *A Hadtörténeti Levéltár katona-egészségügyi iratainak repertórium 1740-1980.* <http://vmek.oszk.hu/01400/01472/01472.pdf> (Letöltés: 2021. 04. 26.)

¹¹⁰⁹ KÖRMÖCZI EMIL: *Ötven éves a Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület.* A Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület jubileumára 1887-1937. H. n., K. n. 1937.

¹¹¹⁰ GÉRA ELEONÓRA: A spanyolnátha Budapesten. Budapesti Negyed, 2009. 64. sz. 208-232. p. https://library.hungaricana.hu/hu/view/BFLV_bn_64_17_2009_2/?pg=209&layout=s (Letöltés: 2020. november 12.)

járvánnyal kapcsolatos hír nem láthatott napvilágot annak franciaországi terjedéséről.¹¹¹¹ A közhiedelemmel ellentétben a spanyolnátha ragadványnévnek a betegség kialakulásával kapcsolatban semmi köze sem volt a Spanyol Királysághoz. Pusztítása rendkívüli volt, egyes becslések 20-50 millió közé teszik áldozatainak számát, de a 100 milliós nagyságrend sem kizárt. Több életet ragadott el, mint a világháború összes csatateret együttesen.¹¹¹²

Magyarországon a fővárosi Magyar Királyi 1. számú Helyőrségi Kórházban, a későbbi Zita Királyné Kórházban ütötte fel a fejét a rettegett kór. Első betegek az olasz hadszínterről hazaszállított katonák, majd a kórház egészségügyi személyzete közül kerültek ki. Budapest Közegészségügyi Bizottsága azonnali intézkedéseket javasolt, SZABÓ SÁNDOR tiszti főorvos 200 ágy elkülönítését rendelte el a Szent László Kórházban. WENHARDT JÁNOS a közkórházak és GERLÓCZY ZSIGMOND a Szent László Kórház igazgatója a súlyos helyzetre való tekintettel járványhelyzetet jelentettek, melyet a Bizottság elfogadott. A fertőzés vezető tünetei a riasztóan magas mortalitással bíró tüdő-, és mellhártyagyulladás tünetei voltak. Ugyan látogatási tilalmat, elkülönítést, a fertőzöttek kötelező bejelentését és az oktatási intézmények működésének felfüggesztését írták elő az elkövetkező főpolgármesteri rendeletek, de a hetek alatt elharapódzó járványt már nem lehetett megállítani. Áldozatainak 90%-át a 14-35 éves korosztályból szedte. Kétharmaduk nő volt. Pontos számuk azonban nem ismert, becslések szerint a fertőzöttek csupán 1/4-ét-1/6-át látta orvos.

Általános volt az a nézet, hogy a fertőzést a fővárosba érkező katonavonatok szállítják, ahol általános volt a zsúfoltság és a zűrzavar. Budapest pályaudvarai az őszi hónapokban közel kétmillió forgalmat bonyolítottak, orvosok, gyógyszerészek alig voltak a lakosság szolgálatában. Többségük akkor még a frontokon teljesítette szolgálatát. Érthető módon a magas morbiditású járvány árnyékában mindenki, leginkább a még fizetőképes családok igyekeztek felvásárolni minden olyan elérhető gyógyszert, készítményt, fertőtlenítőszert, amellyel biztosítani remélték túlélésüket. Ennek következményeként e szerekből általános hiány alakult ki, és csak növekedett a feszültség a katonai hatóságok és a lakosság között. Feszültség a járvány behurcolása miatt és a már hiánycikknek minősülő fertőtlenítőszer, lázcsillapítók „visszatartása” miatt is volt. Sokan úgy vélték, e cikkek rendelkezésre álltak, csak éppen a katonaság védelme érdekében tartották vissza valamennyit. Tovább rontotta a helyzetet, hogy a hatóságok – a korlátozó rendelkezések ellenére – mindvégig engedélyezték a szórakozóhelyek, mozik működését, így a betegség szétterjedése hetek alatt óriási méretet öltött, a fertőzöttek számát már százezerre becsülték. S akkor jött az októberi forradalom, mely intézkedéseivel csak tovább mélyítette a válságot.

A korlátozó intézkedéseket az államhatalom felbomlása miatt már lehetetlen volt kontrollálni, a főváros köztereit, utcáit tömegek lepték el. A közellátás akadozott, sőt az új miniszterelnök, KÁROLYI MIHÁLY – a feszültségek enyhítése végett – még a korábbi nyitvatartást korlátozó intézkedéseket is visszavonta. Az időközben Járványbizottsággá alakult Közegészségügyi Bizottság tagjai eltérő álláspontot képviseltek a járványhelyzet további kezelését illetően. Végül is belátták, hogy a politikai helyzet konszolidációjáig érdemi lépéseket nem lehet tenni. Így, aki csak tehetett, otthonában gyógyult. Azok, akik háztartási alkalmazottként, katonaként, nincstelenként vagy menekültként tartózkodtak a fővárosban, a

¹¹¹¹ KISS LÁSZLÓ: *A magyar közegészségügy fejlődése a közegészségügyi gondolkodás kialakulásától az állami közegészségügyi rendszer kiépítéséig*. Doktori (PhD) értekezés. Budapest, 2015.

https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/44529/kiss_laszlo_doktori_ertekezes.pdf?sequence=1&isAllowed=y

(Letöltés: 2020. november 12.)

¹¹¹² BÓDY ZSOMBOR (Szerk.): *Háborúból békébe: A magyar társadalom 1918 után*. Budapest, 2018, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet. 38. p.

több mint harminc férőhelyes kórházi kórterem-csarnokokban remélhették állapotuk javulását. A közösségi közlekedés használatát a Járványbizottság igyekezett korlátozni, de vajmi kevés sikerrel. Mindenki sietett, rohant célja felé, a kor leggyorsabb eszköze a városi forgatagban a villamos volt és maradt a több mint egymilliós forgalmú Budapesten, melyek ugyanúgy szállították fertőzött és még intakt utasaikat, mint korábban. *„A mozik és a színházak bezárásáról folyamatosan egyeztettek az illetékesek a tulajdonos-üzemeltetőkkel, akik mindvégig ádáz küzdelmet folytattak azért, hogy ne kelljen szüneteltetniük az előadásokat. Így végül csak korlátozták az előadások számát, illetve kötelező szellőztetési szünetet rendeltek el. (A tánciskolák azért lobbiztak – hiába –, hogy ne sorolják az iskolák közé őket, mert így nem tudtak kinyitni.) Az iszonyatosan zsúfolt villamosokon korlátozták a felszálló utasok számát, előírták hányan utazhatnak a részben nyitott kocsik elején és végén, hányan állhatnak a belső térben (október közepétől Budapesten: már senki!) és az időjárás rosszabbra fordulása ellenére kötelezővé tették az ablakok nyitva tartását (télen a felső ablakokról volt szó).”*¹¹¹³

A járvány terjedéséhez kapcsolódóan fontos hangsúlyozni, hogy a krónikus szakemberhiány miatt Budapest köztisztasága romokban hevert. A Honvédelmi Minisztérium – akárcsak a mentőknél – 40 hadifoglyot bocsátott a Szemétszállító és Feldolgozó Üzem részére, akik a Károlyi-forradalom idején a többi áthelyezettel együtt azonnal elhagyták munkaterületüket. Szemétszállító kocsik tömegei várakoztak üresen, senki sem akadt, aki a szemétszállítás ügyét felvállalta vagy legalábbis segítette volna. A főváros tanácsához fordult azonnali segítséget kérve a Köztisztasági Hivatal 1913. február 3-án. *„A forradalom kitörése és 1918. november 18-án történt hóesés óta az utcai és piaci szemét kiszállítása nagymértékben megbénult. Az utcán és a piaci rakodókon rengeteg trágya és rothadó anyag bűzlik, ami a mai járványos időkben beláthatatlan következményekkel jár.”*¹¹¹⁴

A több hullámban végigsöprő járvány végül megkegyelmezett a városnak, és 1920 februárjában, közel másfél évnyi rettegetés már csak lakóinak emlékezetében és az elveszítettek utáni gyászban élt tovább.¹¹¹⁵ A rettegett fertőzés még a nagy járványt követően is visszavisszatért, de már kisebb erővel és mortalitással. Pusztító hatását a legyengült szervezetű és krónikus betegségben szenvedőknél járulékos szövődmények formájában fejtette ki. A sűrűbben lakott településeken, különösen Budapesten – ellentétben a községekkel – ez okozta a legtöbb megbetegedést és halálozást.

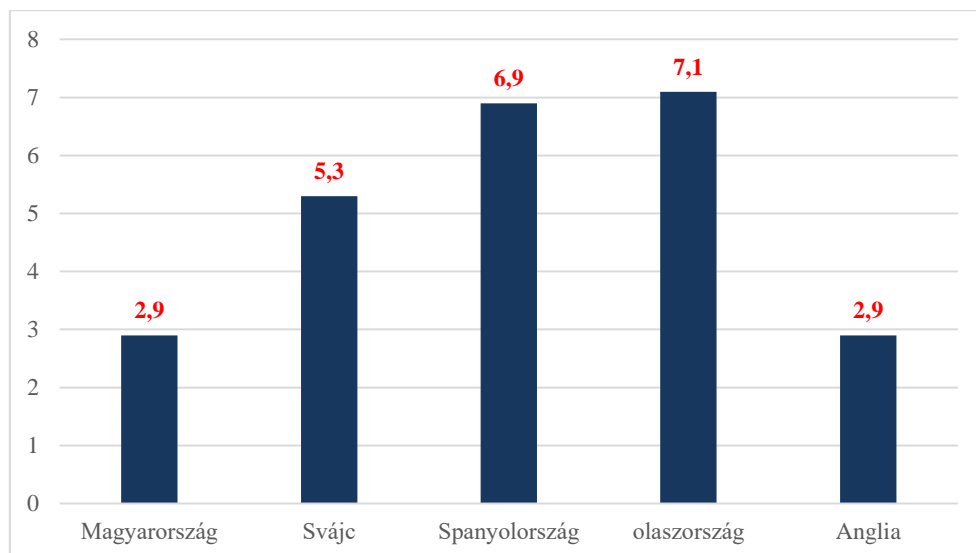
¹¹¹³ SZEGŐ IVÁN MIKLÓS: *1918 ősze: Magyarországon pusztít a spanyolnátha.*

<http://elsovh.hu/1918-osze-magyarorszag-pusztit-a-spanyolnatha/>

(Letöltés: 2020. november 13.)

¹¹¹⁴ UMBRAI LAURA: 2014. 164. p.

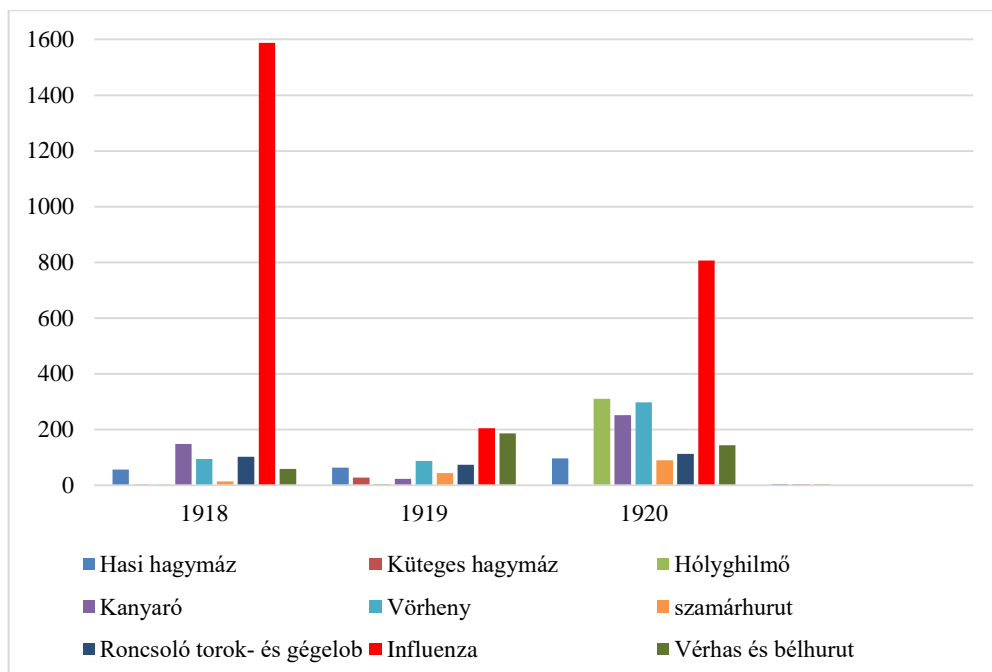
¹¹¹⁵ A járvány második, 1920 februári hulláma már meg sem közelítette az 1918. évi, késő ősztől datált első hullámban érkező robbanást.

54. ábra. A spanyolnátha járvány magyarországi áldozatai ezer főben a nyugat-európai veszteségekhez viszonyítva 1918-ban.

Forrás: KISS LÁSZLÓ: *A magyar közegészségügy fejlődése a közegészségügyi gondolkodás kialakulásától az állami közegészségügyi rendszer kiépítéséig*. Doktori (PhD) értekezés. Budapest, 2015. p. 183.¹¹¹⁶

¹¹¹⁶https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/44529/kiss_laszlo_doktori_ertekezes.pdf?sequence=1&isAllowed=y (Letöltés: 2020. november 12.)

55. ábra. Az influenzás megbetegedések fővárosi áldozatainak száma 1918 és 1920 között.¹¹¹⁷
 FORRÁS: BÓDY ZSOMBOR: 2018. 40-41. p., Forrás: *Fővárosi Közlöny* 1925. 31-32. p.

* * *

A mentőegyesület fennállása során egyik legnagyobb teljesítménye, világháborús felkészülésük és helytállásuk volt. Mai szemmel nézve érthetetlen az az indokolatlan optimizmus, ami a felkészülés éveit táplálta, s még szomorúbb azt a veszteségsorozatot látni, ami erőforrásaikat a végletekig kimerítette, személyi állományuk megfogyatkozásához és járműveik, felszerelésük tönkretételéhez vezetett. E nehézségeket sikereik is övezték, ezért ez a néhány év egyik legtermékenyebb időszakuként is felfogható. Hiszen a katonavonatok sérültjeinek ellátása, továbbá a polgári mentés biztosítása és az Augusztia mentővonat üzemeltetése külön-külön is kiemelkedő teljesítmény, hát még együttesen, mely összetartásukat, munkájuk szervezettségét dicséri. S minden nehézségükön túl a zsúfolt, tömegesen éhező Budapesten megjelent 1918 nyarán az elképesztő letalitású spanyolnátha fertőzés. Ez sok esetben az egészségügyi szakemberek véleményét figyelmen kívül óvatoskodó, hozzá nem értő aktuálpolitikai beavatkozások következtében terjedhetett tovább a legyengült lakosság soraiban. Kevésbé ismert és kutatott területe ez a hazai népegészségügy történetének, így e fejezet részben több kiváló tanulmányra alapozva kívántam annak fővárosi hullámait ismertetni.

¹¹¹⁷ Egy évszázad távlatából különösen nehéz a járvány méreteinek meghatározása, inkább csak nagyságrendileg állapítható meg a járvány volumene. Mint BÓDY ZSOMBOR kutatásából kiderül, az elhunytak vonatkozásában a Fővárosi Közlöny és a Budapest Székesfőváros Statisztikai Évkönyve eltérő adatokat közöl.

15 A VÁLSÁG ÉS A KONSZOLIDÁCIÓ ÉVEI (1920-1926)

Budapest mentői folyamatosan fogadták a fővárosba érkező katonavonatok sérültjeit. Akiket, ha kellett elsősegélyben részesítettek, sebeiket ellátták és továbbszállították a kijelölt helyőrségi kórházakba. Mindezt úgy, hogy a mentést is biztosították az 1 milliós fővárosban. A mentőegyesületnek e két vállalásának teljesítése miatt a háború végére súlyos árat kellett fizetnie. A katonasérültek tömeges szállítása kapcsán felszereléseik és járműveik tönkrementek. 1918 végén a fővárosi mentés mindössze 2 db gépkocsival és 5 pár lóval folytatódott.¹¹¹⁸ A kivonulók szolgálatukat elrongyolódott ruháikban, napi egyszeri étkezés fejében teljesítették.¹¹¹⁹ Ez idő alatt állományuk nagy része frontszolgálatra vezényelve szolgált, a harcoló alakulatok sérültjeit fogadva álltak helyt a katona-egészségügyi apparátusban.¹¹²⁰ Ám a mentők még a hátszágban is a katona-egészségügy szolgálatában álltak, a Budapestre szállított katonasérültek ellátása során 49 3246 főnek nyújtottak segélyt. Ezenkívül az Augusztai mentővonattal az egyesület elsőként valósította meg a betegszállítás, az elsősegélynyújtás és a műszaki mentés együttes formáját. Speciális járművükkel hároméves működése során 69 763 sérültet szállítottak.¹¹²¹ Frontszolgálatra besorozott kivonulói közül HAMMERSCHLAG GUSZTÁV ellenőrző mentőorvos, BOGNÁR BÉLA mentőorvos, KERTAI JÓZSEF mentőápoló, HORVÁTH ISTVÁN kocsis és KÖRNYE JÁNOS gépész hősi halált haltak, emléküket márványtábla őrzi a Mentőpalotában.

15.1 DEZINTEGRÁCIÓ ÉS ÜZEMELTETÉSI VÁLSÁG

A dezintegrálódó Magyarország 1918-ban történelme egyik legsúlyosabb bel- és külpolitikai válsága felé sodródott. Hadereje végső tartalékait felélve azonnali békét követelt. Általános panasszá vált az éhezés és a ruházat biztosításának súlyos zavara. A napi húsfogyasztás 70-100 gramm alá esett, s volt, hogy elrongyolódott ruháik helyett vagy maguk készítette darabokat, vagy az őrségben egymásért hordva teljesítették szolgálatukat. TISZA ISTVÁN miniszterelnök október 17-ei parlamenti beszéde, melyben nyilvánosan is elismerte a háborús vereséget, különösen demoralizáló hatással volt a még harcképes erőkre. „Szavai mint méreg áradtak szét az ereken” írta a hadsereg-főparancsnokság sajtóirodájának vezetője, EDMUND GLAISE-

¹¹¹⁸ Miután a Mentőegyesület teljes autóparkját a háború szolgálatába állította, s az majd teljesen amortizálódott, 1922. évi segélykérő levelükben a Magyar Királyi Honvédelmi Minisztériumhoz fordultak betegszállításra alkalmas járműveket kérve. Mindhiába, a minisztérium anyagihiány végett sajnos egyetlen darabot sem tudott átadni.

A BÖME levelezése a minisztériumtól igényelt járművek tárgyában. HU BFL X. 201.B.2. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1917-1924. 1922. szeptember 11.

¹¹¹⁹ A kivonuló mentők élelmezését minden áron biztosítani kellett. 1918 januárjában az egyesület még a Hadi Termény Részvénytársaságtól is igyekezett tea, kukoricadara és köleskása ellátmányait beszerezni.

Haditermének vásárlása. HU BFL X.201.c 43. kötet. A BÖME pénztárkönyve 1918. január1. – 1920. augusztus 31.

¹¹²⁰ Megkérdőjelezhetetlenül fontos társadalmi szerepük ellenére sajnos nem élveztek immunitást a kötelező katonai szolgálat alól, míg egyes szakmák képviselői, így a tanárok és a papok, valamint a családjukat egyedül eltartók tízhetes kiképzést követően tartalékos állományban maradván folytathatták további polgári foglalkozásukat. RÉVÉSZ TAMÁS: *Nem akartak katonát látni? A magyar állam és hadserege 1918 – 1919-ben.* Budapest, 2019. Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet. 45. p.

¹¹²¹ KARIKÁS FRIGYES: Az „Augusztai” betegszállító vonat mentő-és tűzkészültsége. *Mentők Lapja*, 16. évf. 1918. 1. sz. 4-6. p.

HORSTENAU.¹¹²² Számos osztrák-magyar tartalékos alakulat tagadta meg az első vonalba történő kivonulást, a 25. losonci közös osztrák-magyar és a 22. marosvásárhelyi honvéd gyalogezred egyértelműen kijelentette, hogy nem hajlandó a további harcokra, akárcsak az eperjesi 67. ezred két százada, de az 54. olmützi és a 87. pólai gyalogezredek menetalakulatai sem.¹¹²³

Mindezen túl a hazai politika a teljes széthullás felé kormányozta az országot, melynek nyitányaként JÓZSEF FŐHERCEG 1918. október 31-én KÁROLYI MIHÁLYT, az október 24-én megalakult Magyar Nemzeti Tanács elnökét nevezte ki miniszterelnöknek (Károlyi-kormány).¹¹²⁴ Ugyanezen a napon gyilkolták meg TISZA ISTVÁN volt miniszterelnököt Budapesten. November 13-án IV. KÁROLY lemondott a trónról. A király lemondásával egy időben már az ország államalkotó nemzetiségei is elhagyni készültek a közös hazát. Legelsőként a szerbek vették át a magyar közigazgatást a Délvidéken, csapataikkal már november 8-án megszállták Fehértemplomot, majd a következő napokban Újvidéket, Versecet, Szabadkát, Zombort, Pécsét, Temesvárt, Zentát, Nagybecskereket és Nagyikindát. A Cseh Nemzeti Tanács október 28-án kinyilvánította a Monarchiától való elszakadását, az önálló Csehszlovák Köztársaság megalakulását. „*Elválunk, és elindulunk a magunk útján*”, írta egy szlovák napilap, ANDREJ HLINKA, a Szlovák Néppárt vezére egy rossz házassághoz hasonlította a magyar-szlovák együttélést: „*Ki kell mondanunk: a magyarokkal való ezeréves házasságunk nem sikerült, külön kell válnunk.*”¹¹²⁵ A Román Nemzeti Tanács – meghallva az amerikai külügyminiszter, ROBERT LANSING november 5-ei Romániát biztató kijelentéseit – sem maradt tétlen szemlélő; Budapestet felszólította azon magyarországi és erdélyi területek átadására, melyen románok élnek. JÁSZI OSZKÁR a Károlyi-kormány nemzetiségi ügyekkel megbízott tárca nélküli miniszter aradi tárgyalásain (1918. november 13-14.) semmilyen erővel, ígérettel nem tudta a IULIU MANIU vezette tárgyalócsoportot a Partium és az általuk követelt 26 vármegye átadásától eltántorítani. „*Ahol románok élnek többségben, az román föld, s miután erdély ilyen terület, logikus, hogy Romániához kell tartoznia.*” hangzott el sokat sejtetően a Kolozsvári Hírlapban.¹¹²⁶ Akárcsak a Délvidéken és a Felvidéken, úgy Erdélyben is a koronától való végleges függetlenedés maradt a politikai és társadalmi szervezetek akarata. Az egyedüli válasz erre vagy a fegyveres honvédelem, vagy az ország területei integritásának és lakossága meghatározó részeinek feladása lehetett. Ez utóbbi történt. 1928. december elején már a

¹¹²² HATOS PÁL: *Az elátkozott köztársaság. Az 1918-as összeomlás és az öszirózsás forradalom története.* Budapest, 2018, Jaffa Kiadó. 106. p.

¹¹²³ RÉVÉSZ TAMÁS: 2019. 54. p. Egy 1918. november 7-én írt összefoglaló jelentés sorainak drámai üzenete. A padovai, 1918. november 3-án megkötött fegyverletételt követően a magyar haderők négy frontvonalról indulva érték el Magyarország határait. Az első nagy vonal alakulatai az észak-olaszországi, svájci határtól az Adriáig, a második a Balkánon, a harmadik a mai Ukrajna területén, a negyedik a német haderők megsegítésére Strasbourg és Verdun térségében állomásozott. Az 50%-ban még „szervezetten” visszatérő és időközben felbomló haderők november 7-e és 20-a között érték el hazánkat. A kötelékben maradók legtöbbszörének összetartása már nem az egységes haderő szellemét szolgálta, hanem bajtársaik és előljáróik iránti hűségéből, ragaszkodásból tartottak ki egymás mellett. Veszélyekkel teli útjuk során volt, hogy az éhező lakosság, s volt, hogy ismeretlen fegyveres csoportok támadtak élelmiszerekkel és állatokkal felszerelt vasúti szerelvényeikre. Sok esetben még védekezni sem tudtak, mert az osztrák katonai hatóságok gyakran fegyvertelenül engedték útjukra az egykori haderő magyar csapatait.

¹¹²⁴ JOHN LUKÁCS KÁROLYI MIHÁLY kormányának felkészületlenségére, felületességére hívja fel a figyelmet, akinek „Mi antantbarátok vagyunk” kijelentését a címzettjei még válasza sem méltatták. A korabeli kormányzat tehetetlenségét a nagyhatalmak hazánkkal szembeni kérlelhetetlen közönye súlyosbította.

TOMKA BÉLA (Szerk.): *Az első világháború következményei Magyarországon.* Budapest, 2015, Országgyűlés Hivatala. 40. p.

¹¹²⁵ HATOS PÁL: 2018. 111-112. p.

¹¹²⁶ HATOS PÁL: 2018. 283. p.

Felvidék, majd 1919. januárjától Erdély városai és falvai kerültek a megszálló nemzetiségi csapatok fennhatósága alá.

Az új kormány tehetetlenségének egyik súlyos következménye, a rendezett vagy spontán csoportokba verődött hazatérő katonaság elengedése volt, ami lehetetlenné tette az ország védelmét.¹¹²⁷ Ami megmutatkozott abban is, hogy a kormányzat egyik pártjának sem volt kidolgozott katonapolitikai stratégiája, így jelöltjük sem volt a honvédelmi tárca élére. Ahogyan TISZA ISTVÁN sem hitt a magyar állam közelgő felosztásának rémében, úgy KÁROLYI sem vette azt komolyan, abszurd vízióknak tartotta. Neki is meggyőződése volt az antanthatalmakkal egyetértésben lezárható konfliktus, aminek a magyarországi nemzetiségek hazánk iránti lojalitása fog fontos bázisul szolgálni. TISZA láttán SIGMUND FREUDnak, a pszichoanalitikus iskola alapítójának is feltűnt a magyarok minden alapot nélkülöző, messianisztikus jövőképe: „*A magyarok áldozatul esnek annak a csalóka képzetnek, hogy a fenyegető területi csökkenést elkerülhetik, mivel az emberek kinn a világban különösen kedvelik őket. Röviden, hogy ők »kivételek« volnának.*”¹¹²⁸

LINDER BÉLA tüzértörzskari ezredes a hazai haderőt milíciászerű néphadsereggé tervezte átalakítani, amelynek katonái polgári foglalkozásuk mellett csak időnként teljesítenék szolgálatukat. Szerepüket – az elkövetkező általános nemzetközi leszerelést remélve – amolyan belső, rendfenntartó erőként vizionálta. Az gondolta, aki sem hadseregét, sem államtitkárait¹¹²⁹ nem tudta kezében tartani, s alig másfél heti miniszterségét követően november 9-én bejelentette lemondását. Utódja, a mindössze egy hónapig regnáló BARTHA ALBERT riadócsapatok felállítását sürgette, ám terveit a miniszterelnök és szociáldemokrata támogatói is elvetették, így pozícióját maga a kormányfő vette hatáskörébe, amit BÖHM VILMOS államtitkár később miniszterként vezetett. Tétlenségük és hatalmi harcaik közben az Antant misszióinak „engedelmeskedve” a nemzetiségi haderők – a Felvidék, Erdély és a Partium valamint a Délvidék területeit megszállva – 1919 január első napjaiban már a leendő trianoni országhatárnál vették fel állásaikat.¹¹³⁰ Budapest számára egyértelművé vált – a környező országokkal szembeni ellenállás lehetőségét elvetve – a pacifista gondolkodás kudarca. Ám az egyik utolsó lehetőséget sem az ésszerűség, a gyors, gyakorlatias cselekvés, hanem az ideológiai csatározás diktálta.¹¹³¹

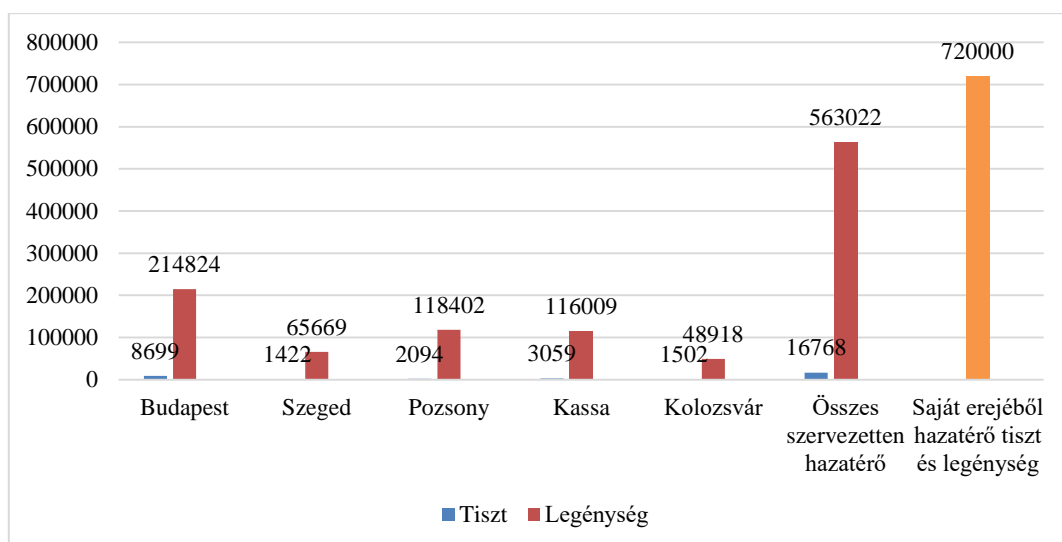
¹¹²⁷ Voltak törekvések a nemzetiségi haderők feltartóztatására, ám azok csak lokálisak voltak. Így szervezte meg a kormányzat 1918. december 1-jével azon kormánybizottságot, mely a betörő ukrán csapatok ellen az északkeleti vármegyékben Ruszka-Krajna tartományt állított fel. A Morvaországból beszivárgó cseh csapatok ellen pedig egy 400 fős tengerészszázadot küldött a budapesti vezetés Pozsonyba, ami csak ideig óráig helyreállította a magyar közigazgatást.

¹¹²⁸ HATOS PÁL: 2018. 109. p.

¹¹²⁹ FRIEDRICH ISTVÁN hadügyi államtitkár – későbbi miniszterelnök – esete jól példázza a közhatalom dezintegrációját, aki minisztere tudomása nélkül, saját döntése alapján leszerelési utasítást bocsátott ki a frontokon állomásozó magyar haderők hazaengedése végett. RÉVÉSZ TAMÁS: 2019. 103. p.

¹¹³⁰ Totális volt a káosz. A mielőbbi leszerelést sürgető kormányzat időközben újbóli mozgósítást rendelt el, ami a népköztársaság védelme érdekében védte volna az országot. Talán a háború okozta fáradtság és apátia valamint a benyomuló nemzetiségi haderők mind nyíltabb beavatkozása miatt a hadseregszervezés kudarcra volt ítélve: a leendő tisztikarral és légénységgel együtt a zsugorodó államterületen mindössze 37 630 főnyi jelentkezőből állt volna össze az új haderő! Sok helyütt – a helyi közigazgatás vezetőinek bátorításával – azért sem jelentkezték az arra alkalmas fiatalok, mert inkább a településeiken működő polgár- és nemzetőrségben folytatták rendfenntartó szolgálatukat. A nemzetiségi területeken közigazgatást átvevő szlovák és román nemzetiségű tisztviselők már bojkottálták is a hadseregszervezést, igyekezve minél több jelentkezőt távol tartani. A magyar közigazgatás fennhatósága leggyorsabban a vegyes lakosságú Erdélyben szűnt meg 1918 késő őszen.

¹¹³¹ A BÖHM VILMOS által kibocsátott, 1919. február 22-ei mozgósítási rendelet ugyan a haza védelmét tervezte, de azt is abszurd módon. Nem a hadsereg elbocsátott, gyakorlott tagjaiból, hanem szociáldemokrata alapon szervezett munkáshaderő felállításával. S nem is akárből, csakis olyan munkás jelentkezőkből, akik megbízhatóságáról valamilyen politikai, gazdasági vagy munkásszervezet tanúsítványával rendelkeznek. Amilyen

56. ábra. Leszerelt katonák száma Magyarországon, 1918 végén.¹¹³²

Forrás: Forrás: RÉVÉSZ TAMÁS: 2019. 126. p.

Tovább súlyosbították a válságot az ország északi és keleti, zömében nemzetiségi területein kibontakozó etnikai zavargások, melyek a közhatalom és katonai erő teljes hiányáról tanúskodtak: „*A román és tót részeken a magyarellenés mozgalom egyre nő, rablások, gyilkosságok napirenden vannak. Lugos környékéről tömeges gyilkosságokat jelentenek. A magyarság helyzete aggasztó, sok helyen menekülni kénytelen, amikor is pusztá életénél egyebet nem menthet meg. Kolozs és Nagyküüllő vidékén oláh inváziótól tartanak. A fosztogatások főleg élelmi cikkekre és marhákra terjednek ki, melynél gyakran a leghihetlenebb vandalizmussal járnak el...*”¹¹³³ A fosztogatások elkövetői nemcsak a nemzetiségi civil és félkatonai erők között, hanem a katonavonatok utasaiként hazaérkező alkoholt, fegyvert, élelmiszert kutató katonaelemek között is keresendő. Akikhez gyakran a legszegényebb társadalmi rétegek is csatlakoztak, sérelmeik megtorlásában érdekeltként vettek részt a „régis rendszer” lebontásában. Az államapparátust képviselő helyi „hatalmasok” és „gazdagok” erejének megtörésére a településeikre visszatérő katonák adtak erőt.

A Károlyi-kormányzat alig féléves regnálását követően még a korábbinál is felkészületlenebb erők 1919. március 21-én kikiáltották a Tanácsköztársaságot. Tiszavirág életű kormányzatuk augusztus 1-jéig állt fenn. Hazánk területi integritásának megóvása érdekében a Forradalmi Kormányzótanács március 24-én kiadott Vörös Hadseregéről szóló rendeletében a korábbi szociáldemokrata víziót követve toborzáson alapuló munkáshadsereg felállításáról döntött.¹¹³⁴ Az április közepi román, majd cseh és szlovák – Párizsból hivatalosan

irreális volt a munkáshadsereg felfegyverzésébe vetett hit, olyan nagy kudarcot is szenvedett: a tervezett 70 ezer főnyi hadseregbe mindössze 5 ezer munkásfiatal jelentkezett. Mindezen ügyetlen próbálkozások alatt hazánk területi integritása soha nem látott veszteségeket szenvedett.

¹¹³² A szervezeten hazautazók mind megjelentek a hazánkban kijelölt honvéd-kerületi leszerelő állomásokon. A saját erőből hazatérők közvetlenül lakóhelyükre tértek vissza.

¹¹³³ RÉVÉSZ TAMÁS: 2019. 70. p.

¹¹³⁴ Az új haderő két részből, az ún. nemzetközi és a már említett gyári munkásezredekéből. A színtalpak közötti civakodás azonban az új kormányzat idején is tovább folytatódott. A kommunisták és a szociáldemokraták még abban sem értettek egyet, hogy az új haderő csak a belső rendfenntartást vagy a honvédelmet ellátó haderő legyen. Mindezt a vitát – a román támadás előtt közvetlenül – lezárando a BOKÁNYI DEZSŐ hadügyi népbiztos április 1-jei félreállítását követően a Hadügyi Népbiztosság új vezetése (KUN BÉLA, BÖHM VILMOS, SZÁNTÓ BÉLA, FIEDLER REZSŐ, HAUBRICH JÓZSEF) a „munkáskultúra”, „munkásboldogság” védelmében szólított harcra a betörő erőkkel szemben. Ilyen értelemben Magyarország egysége, védelme szóba sem került! RÉVÉSZ TAMÁS: 2019. 182. p.

is engedélyezett – offenzívák hírére KUN BÉLA külügyi és hadügyi népbiztos a maga sajátos módján értelmezte az eseményeket egy április 19-én Budapesten, a munkás és katonatanácsok képviselőinek ülésén: „*Én sosem szoktam a dolgokat a magyarországi proletariátus szempontjából nézni...Csak egy szempont van, a nemzetközi proletárforradalom szempontja.*”¹¹³⁵ Az új, immár 60, majd 120 ezer főre duzzadt vörös haderő¹¹³⁶ nem sokkal később nem az ezer éves Magyarország, hanem a világforradalom győzelme, a proletárállam védelme érdekében fogott fegyvert.¹¹³⁷ A sikeres, majd később feladott északi, valamint a sikertelen keleti hadjárat, mely a Tiszánál állomásozó román csapatok ellen indult, a július 24-ei ellentámadáskor kudarcba fulladt, és ez megpecsételte a kommün sorsát. Népbiztosai augusztus 1-jén sietve lemondtak, másnap Bécsbe menekültek. Augusztus 4-én Budapest elesett. Utcáit, tereit már a bevonuló román haderők ellenőrizték. Az ország a hazai és nemzetközi politika prédájává vált. Szomszédos cseh, szerb és román haderők¹¹³⁸ minél nagyobb területeket igyekeztek bevonni államaik fennhatósága alá, ami az ezer éves állam felbomlásával fenyegetett. Másfél évvel később, a padovai és belgrádi fegyverszüneteket követően 1920. június 4-én írták alá Trianonban hazánk képviselőivel a háborút lezáró szerződést, aminek következményeként hazánk elveszítette területeinek 73%-át. Ez a történelmi Magyarország felbomlásához vezetett. A területi veszteségeken túl, mint hadviselő fél is óriási árat fizetett az ország: a bevonultak közül több mint félmillió katonája veszítette életét, további másfél millió sebesülést szenvedett. Közel egymillió fiatal került hadifogságba.

E hatalmas csapás előzményeként is tekinthető az az 1918. május 14-15-én aláírt kormányközi megállapodás, melyben a Német Birodalom és az Osztrák-Magyar Monarchia hosszú távú politikai, katonai és gazdasági együttműködést előírányzó egyezményt kötött. Hosszú távú előnyeit a hivatalos közvélemény ekként értékelte a *Budapesti Hírlap* címlapján: „*A most megújított szerződés tehát egy szerencsés messzehordó ágyu, a mely száz mérföldről belelőtt ezekbe a kisdud játékaiba az antantos diplomatáknak és minden országban szaladgáló eszközeiknek. Egy nagy fejedelmi tüntetés ez, a mely megfelel minden titkos reményre, minden titkos makinációra. Egy nagy fejedelmi tüntetés éppen most, a mikor ellenségeink legszorongatottabb napjaikat élik; a mikor közönségük kezdi a hitét és türelmét veszíteni; a mikor recseg a szinpad Clemenceau és Lloyd George alatt egyaránt és a mikor dobogó szívvvel figyelnek mindenek a nyugati harctér végzetes fejleményeire. Egy nagyszabású tüntetés ez, a mely mindenkinek a fülébe dörög: lasciate ogni speranza! A ki abban bízott, hogy mi nem tartunk ki a végsőig egymás mellett, mondjon le minden reményről.*”¹¹³⁹ Akkor még talán senki sem sejtette, hogy a Német Birodalom

¹¹³⁵ RÉVÉSZ TAMÁS: 2019. 193. p.

¹¹³⁶ A haderő emelkedő számát a Felvidékről és Erdélyből, ill. a Partiumból menekülők valamint az érdekképviselői szakszervezetek sikeres májusi sorozó munkája adta. Ez a sikeres, de nagy veszteségeket követelő északi hadjárat után szakszervezeti segítség nélkül, már kötelező sorkatonai szolgálat formájában rekrutálta utánpótlását. Az eredményes harcok utáni visszavonulás – CLEMENCEAU június 15-ei, a konferencia végleges államhatárokat közlő dokumentumának hatására – azonban súlyosan demoralizálta a még harcolni képes alakulatokat, ami a Vörös Hadsereg immár megállíthatatlan felbomlásához és STROMFELD AURÉL vezérkari főnök július 3-ai lemondásához vezetett. Utódja, Julier Ferenc a román előrenyomulást követően, június 25-én adta be a lemondását. A Vörös Hadsereg katonáinak egy része fogságba esett, míg többsége csapatait elhagyva otthonába távozott.

¹¹³⁷ Amikor a határok védelmét említik, akkor sem az ezeréves államhatárok, hanem a demarkációs vonalak védelmére buzdítottak.

¹¹³⁸ L. NAGY ZSUZSA: A főváros román megszállás alatt. 1919. augusztus-november. Budapesti Negyed, 1994. 4. sz. 105-124. p. https://library.hungaricana.hu/hu/view/BFLV_bn_04_02_1994_2/?pg=125&layout=s (Letöltés: 2020. november 9.)

¹¹³⁹ *Budapesti Hírlap*, Megújított szerződés Németországgal.

<https://trianon100.hu/kronika-cikk/a-budapesti-hirlap-a-bukaresti-bekerol-1918-majus-14> (Letöltés: 2021. 06. 09.)

ABLONCZY BALÁZS: *Rettenetes év.*

befolyásának csökkentése végett a nagyhatalmak még 1917-1918-ban is a Monarchia fenntartásában voltak érdekeltek. Ám a májusban megkötött spái (Belgium) egyezményt a nagyhatalmak a német befolyás állandósulásaként értelmezték, így a Monarchia számításba jöhető partnersége végképp elveszett. CHARLES HARDINGE brit külügyi államtitkár 1918 nyarán az alábbi sorokban összegezte birodalmának álláspontját: *„Ausztia leválasztására tett minden kísérletünk kudarccal végződött. A két császár találkozója – úgy tűnik – a német kötelék még szorosabb fűzését eredményezte. Tovább kell folytatnunk a harcot, s mindazt, amit tehetünk: bátorítanunk kell az alávetett népeket, hogy lázadjanak fel a német-magyar uralom ellen.”*¹¹⁴⁰

Az amerikai fél is – részben a fentiek hatására – fölülírta korábbi álláspontját, s az „elnyomott nemzetek szabadságának védelme” jegyében lépett fel. WILSON a felosztás mellett döntve, 1918. június 27-ei külügyminiszterének írott levelében az Osztrák-Magyar Monarchiát már „mesterséges birodalomként” említi.¹¹⁴¹ E spái egyezményt követő súlyos szavak és hazánk 1919 nyarára véglegessé váló határai ellenére – valószínűsíthetően az Apponyi-védőbeszéd hatására – a Kormányfők Tanácsának 1920. márciusi londoni ülésén LLOYD GEORGE brit miniszterelnök aggodalmának adott hangot, melyet az olasz fél is támogatott. *„Nem lesz béke Közép-Európában, ha utólag kiderül, Magyarország igényei jogosak, és egész magyar közösségeket úgy adnak át Csehszlovákiának és Erdélynek (!), mint egy marhacsordát, csak azért, mert a konferencia elutasította a magyar ügy megvitatását.”*¹¹⁴² Talán kevésbé ismert tény, hogy az etnikai elvek alapján alakítandó magyar határok ügye még egyszer napirendre került Londonban, a Külügyminiszterek és Nagykövetek Tanácsának 1920. március 8-ai ülésén. Ám a megfogalmazott érvekkel szemben a francia PHILIPPE BERTHELOT külügyi főtitkár mindennemű változtatást következetesen elutasító álláspontot képviselt. Ennek láttán sajnos a brit külügyminiszter, LORD CURZON is feladta a miniszterelnöke által támogatott „magyar-ügy” képviselőjét.¹¹⁴³ Elkezerítő, hogy józan megoldások helyett tájékozatlan, pillanatnyi beosztásuk adta arroganciájuk eredményeként döntő minisztériumi tisztviselők, és szakterületeiket jól ismerő, de elfogult szakértők rombolták szét hazánk területi egységét, kényszerítették közel három millió magyar ajkú lakosát idegen államok fennhatósága alá.

Súlyos szociális és demográfiai következményei lettek az elcsatolt területeken élő magyarságot érő atrocitásoknak. A becsült és az új határookra érkezett regisztrált menekülők száma 1926-ig meghaladta a 400 ezer főt. Vasúton menekülő tömegek érkeztek a frissen felállított államhatárra, majd a miskolci, debreceni és szombathelyi gyűjtőkörzetekbe, s onnan a kisebb városok pályaudvaraira. A legnagyobb zsúfoltság idején volt, hogy ötezer vasúti kocsi alkotta vagonvárosokban élte mindennapjait több százezer szülőföldjét elhagyni kénytelen menekült. *„A vagonváros utcáit a kocsik közti sínek adták, a lakók itt alakították ki a magántereiket, itt játszottak a gyerekek, de ide öntötték, közművek híján, a vagonokban felhalmozódott konyhai hulladékot és a szennyvizet is. Nem csoda, hogy hamarosan elszaporodtak a rágcásalók, melynek következménye a fertőző betegségek kialakulása és rohamos terjedése lett. Nem egy helyen tifusz ütötte fel a fejét. Orvosi ellátásban nem részesültek. Világítás nélküli, sötét, sáros esték tették még elviselhetetlenebbé az itteni*

http://www.rubicon.hu/ma_files/2017_7_8_04.pdf

(Letöltés: 2021. 06. 09.)

¹¹⁴⁰ TOMKA BÉLA: 2015. 33. p.

¹¹⁴¹ HATOS PÁL: 2018. 106. p.

¹¹⁴² ABLONCZY BALÁZS: *Trianon-legendák*. Budapest, 2010, Jaffa Kiadó. 51. p.

¹¹⁴³ ABLONCZY BALÁZS: 2010, 51. p.

A márciusi londoni eseményeket értékelve az elfogadhatóbb rendezést keresők számára egyértelművé vált, hogy APPONYI ALBERT 1920. január 16-án megtartott védőbeszéde már csak formális kerete volt a megmásíthatatlan döntés lezáró aktusának.

életet.”¹¹⁴⁴ A helyzet országosan súlyos volt, egy korabeli feljegyzés szerint a Kaposvárott vagonban szorongók közt voltak olyanok is, akik tizenhatod magukkal disznók társaságában voltak kénytelenek élni. Budapest, hogy a növekvő szociális és közegészségügyi nyomás súlya alatt a helyzetet kezelni tudja, az egykoron katona-egészségügy háttérintézményeként telepített barakk-kórházait barakk-lakásokká alakítva nyitotta meg a rászorultak részére. A legjobb szándék mellett is hírhedt telepeként híresült el később a Mária Valérii-telepi barakkváros (Ferencvárosban), továbbá az Augusztai (Kőbányán) és a Zita-telep (Gyáli úton) nyomornegyede. Pécsen, Kaposvárott és Szegeden egykori laktanyák barakkjaiban alakítottak ki ideiglenes lakónegyedeket. Minden igyekezet ellenére 1922-ben még mindig 2245 vasúti tehervagonban nyomorogtak menekültek tömegei, így a kormányzat a befogadandók számát kívánta korlátozni. BETHLEN ISTVÁN későbbi miniszterelnök, az akkori Országos Menekültügyi Hivatal¹¹⁴⁵ vezetője 1920. október 1-jei minisztertanácsi javaslatában kérte a kormányzat beavatkozását a nem várt menekültáradat feltartóztatására. Ezzel csökkentenék e tömeges elszállásolás kapcsán kialakult feszültséget, s egyben biztosítanák a magyarság szülőhelyén maradását, mely a revíziós törekvéseknek megfelelően a későbbiekben jogot adna az etnikai alapú területi rendezésnek. Javaslata alapján az 1920. október 23-án kiadott kormányrendelet meghatározta, hogy a jövőben milyen jogosultság alapján lehet kérni a magyarországi letelepedést.¹¹⁴⁶

Tapinthatóvá vált a feszültség a csonka országban maradt és a szülőföldjükről önként elindult vagy elűzöttek között. Sokan egzisztenciális helyzetük romlásának okát látták otthontalanná vált honfitársaikban. Érthető módon mindez a menedékkérőket is mélyen sértette, akik a közelmúltban még sikeres közép- és nagypolgárok, városaikban elismert személyiségek voltak, akik vagonlakó nincstelenként joggal vágytak az anyaország segítségére. Az erdélyi tanító SZALAY PÁL, immár hódmezővásárhelyi vagonlakó társai nevében kiáltványában tesz panaszt: „Hol maradt a régi vendégszeretet, melyet az egész világ dicsért? [...] Soha nem volt oka panaszra egy idegennek sem, és most, amikor a ti testvéreitek jönnek hozzátok házukból, tűzhelyükből kiverve..., akkor ti becsukjátok előttük ajtókat. Nem akarjátok megérteni, milyen is az tűzhely nélkül élni.”¹¹⁴⁷ Helyzetüket tovább nehezítette a krónikus lakáshiány. Mivel a világháború éveiben már nem épültek lakások, a frissen felállított lakáshivatalok a túljelentkezés és a sebtében kiürített állami intézmények Magyarországon történő elhelyezése miatt sokszor tehetetlenül álltak a kérelmezők ostroma alatt. Jobb megoldás híján kiürített kaszárnyákban, barakkvárosokban, nyomortelepeken vagy éppen a vagonlakók által felkutatott, s a lakáshivatalok által utólag kiutalt üresen álló ingatlanokban nyertek elhelyezést a fedélre várók százezrei.¹¹⁴⁸ Szenvedésük, nélkülözéseik első állomása ezzel lezárult. Új hazájukban, a

¹¹⁴⁴ BRUCKNER ÉVA: Vagon- és barakkvárosok. A trianoni utódállamok menekültjeinek életkörülményei. *Polgári Szemle*, 13. évf. 2017. 1-3. szám, 250. p.

http://real.mtak.hu/80178/1/PSZ%202017.%2013.szam_v12_beliv_21.pdf

(Letöltés: 2021. 06. 28.)

¹¹⁴⁵ A hazánkba érkező menekültek regisztrálása és ellenőrzése céljából életre hívott Országos Menekültügyi Hivatal 1920 és 1924 között állt fenn. A regisztráción túl a menekültek lakhatáshoz, munkához és oktatáshoz jutását is segítette. Továbbá ingyenkonyhát, tanfolyamokat és gyermeknyaraltatást is vállalt. Budapesti, Király és Nagykorona (ma. Hercegprímás) utcai ingyenkonyháin közel kétmillió adag ételt juttattak az évek során a rászorultaknak. Jótékony tevékenységükhöz hamarosan a MÁV is csatlakozott.

¹¹⁴⁶ SZÜTS ISTVÁN GERGELY: *Elűzöttek, menekültek, optánsok és vagonlakók*. 54. p.

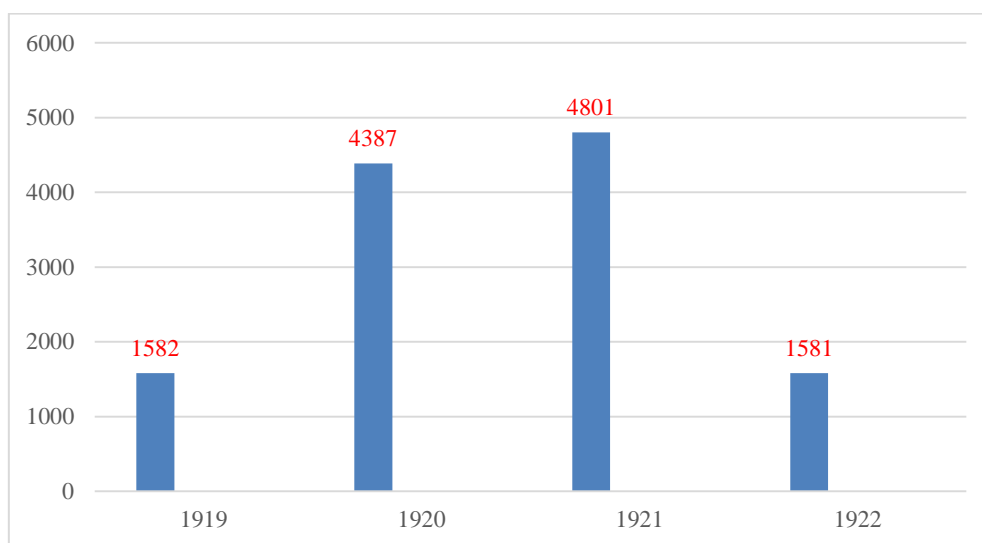
http://www.rubicon.hu/ma_files/2017_7_8_52.pdf

(Letöltés: 2020. 06. 29.)

¹¹⁴⁷ BRUCKNER ÉVA: 2017. 253. p.

¹¹⁴⁸ Elkeseredett, kilakoltatástól féltő vagonlakók megalakították érdekvédelmi szervezetüket Magyar Vagonlakó Egyesület néven SZÜCS LAJOSNÉ vezetésével 1920 szeptemberében. TELEKI PÁL miniszterelnökhöz és

csonka Magyarországon idővel valamennyien új egzisztenciára találva folytatták tovább életüket.

57. ábra. Vagonlakások Magyarországon, 1919-1922.

UMBRAI LAURA, *A szociális kislakásépítés története Budapesten 1870-1940* munkájából

Forrás: BORSOS ENDRE: *A magyar lakásügy a háború kezdetétől. I.* Kalocsa, 1929. 211. p.

Az 1918 őszétől hatalomra kerülő had- és külügyi kérdésekben koncepciótlan államvezetés, majd a tanácsköztársaság zűrzavara a társadalom szétesésével fenyegetett, aminek természetesen a főváros mentői is elszenvedői voltak. Fűtés,¹¹⁴⁹ élelmiszer és fizetőeszköz nélkül kísérelték meg a lehetetlent, a jéghideg Mentőpalotából napi egy tál meleg étel fejében is vállalták a kivonulást. Betegeik átadását követően tűzifa után kutatva próbálták a hatalmas épület egyetlen pontján, az őrszolgálati helyiségben a kályha melegét táplálni. Itt ülve, dideregve várták a riasztást. A kommun réme még két évtizeddel később is kísértett az ódon falak között, félévszázados fennállásukat ünneplő jubileumi kiadványukban is helyt kapott: „*A nagy katasztrófa után kitört forradalom és még inkább a proletárdiktatúra csaknem tönkre tette egyesületünket. A kommunizmus vezérei egyesületünk régi érdemes vezetőitől elragadták a hatalmat, az elnökséget, az igazgatóságot, a főorvosi kart elmozdították és ezek helyett a „Munkástanács” irányította az egyesület ügyeit.*”¹¹⁵⁰

TOMCSÁNYI PÁL igazságügyi miniszterhez írott levelükben kérték egyletük számára az üresen álló lakások felkutatásának engedélyét, melyet az igazságügyi miniszter számukra engedélyezett.

SZÜTS ISTVÁN GERGELY: 2017. 59. p.

¹¹⁴⁹ Tűzifát, ha nem is ingyen, de az összeomlás előtti időszakban még biztosítani lehetett a vastag falak és a levegő felmelegítésére. A fővárosi szállítók közül megemlítenő GÁSPÁR FÜLÖP tűzifa, kő- és faszéntelepei a Hungária körúton. GÁSPÁR FÜLÖP számlája 2160 kg aprított tűzifáról. HU BFL X.201.C.1. kisdoboz. Számviteli iratok, 1917. január 13.

Budapest Székesfőváros Gázművei Révész utcai koksztelepének szállító jegyei az Országos Szénbizottság által kiállított igazolószelvényekkel. HU BFL X.201.C.2. kisdoboz. Számviteli iratok, 1918. december 6.

Budapest Székesfőváros Gázművei Révész utcai koksztelepének szállító jegyei az Országos Szénbizottság által kiállított igazolószelvényekkel. HU BFL X.201.C.2. kisdoboz. Számviteli iratok, 1918. december 21.

Reiter Miksa és Sándor szállítási és fuvarozási vállalat számlája kokszt szállításáról a Mentőpalotába. HU BFL X.201.C.2. kisdoboz. Számviteli iratok, 1919. február 14.

¹¹⁵⁰ *A Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület 1887-1937 ötven éves jubileumára.* Budapest, 1937, k. n. 23. p.

Már a Károlyi-forradalom idején ún. bizalmi emberek kerültek a vezetőségbe.¹¹⁵¹ Decemberben Mentőtanács alakult, ami a megbízhatatlannak tartott tagoknak felmondott, helyükre szimpatizánsait ültette.¹¹⁵² Hogy a mentést biztosítsák, „megbízható” elemeket helyeztek döntési pozícióba. Élelmiszer, s egyéb javak ellátása során a Belügyi Népbiztosság igazolást állított ki a szolgálat tagjainak, akik a mentők beszerzési csoportja révén jutottak hozzá a náluk lévő élelmiszerekhez és ruházathoz, melyet egyetlen hatóság sem rekvirálhatott az érintettől és családtagjaitól.¹¹⁵³ Gazdasági helyzetük ezalatt soha nem látott szintre süllyedt, kérésüket meghallva, még a kommün előtti hetekben Budapest Székesfőváros Tanácsától BÓDY TIVADAR főpolgármester utasítására 200 000 koronás rendkívüli segélyhez jutottak.¹¹⁵⁴

A rombolást a Tanácsköztársaság folytatta, ami az egyesület autonómiájának megszüntetéséhez vezetett, az új „management” 1919. március 24-én Mentődirektóriumot alakított. Március 26-án az egyesület igazgatóságát lemondatták, április 20-án KOVÁCH ALADÁR igazgató főorvost állásából felmentették! További szolgálatát szolgálatvezető orvosként láthatta el. Helyette „vezető orvos” címen irányították tovább az egyesületet, ellenjegyezték számláikat, hagyták jóvá kifizetéseiket.¹¹⁵⁵ Április 26-án az egyesületet a direktórium saját hatásköre alá vonta.¹¹⁵⁶ Az Újpesti Önkéntes Mentő Egyesületet a BÖME-hez csatolta, a darabjaira hullott járműállományt rekvirált gépkocsikkal helyettesítették.¹¹⁵⁷ A személyi állományt a mentőkhöz a munkaügyi népjóléti népbiztos által kinevezett, 1426/919. sz. rendelete alapján vezényelt ún. „ideiglenes orvosokkal” (JANDL LAJOS, JUNGER MIKSA, SZÉKELY LÁSZLÓ, SZÜCS SÁNDOR, FISCHER JENŐ) igyekeztek feltölteni.¹¹⁵⁸ Új vezetőik a számukra idegen területen nemcsak orvosi feladatokat voltak kénytelenek ellátni, így a mentőmunka akadozva működött. Az intézmény nevét elvették, helyette Budapesti Mentők¹¹⁵⁹ néven jegyzik az újpesti mentőkkel összevont állami szolgálatot. Kapcsolatuk az új

¹¹⁵¹ KOZMA FLÓRIÁN ápoló, mint „bizalmi” levele az egyesület vezetőségéhez három elvtársának igazolása tárgyában a május 1-jei külön szolgálatért. HU BFL X.201.C.2. kisdoboz. Számviteli iratok, 1919. június 4.

¹¹⁵² A mentők Bizalmi Testületének levele a Beszerzési Csoport működésének tárgyában. HU BFL X. 201.B.2. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1917-1924. 1919. július 1.

¹¹⁵³ Mentődolgozó rekvirálás alól mentesítő igazolása a Belügyi Népbiztosságtól. HU BFL X.201.C.2. kisdoboz. Számviteli iratok, 1919. április 30.

¹¹⁵⁴ Budapest rendkívüli, 200 000 koronás segélye a Mentőegyesületnek. HU BFL X.201.C.2. kisdoboz. Számviteli iratok, 1919. február 23.

Szerencséjükre a főúri, vállalkozói mecénatúra sem szűnt meg teljesen, aki még tehette a mentők segítségére sietett.

Pénztári jegyzék. Bárány WEISS MANFRÉD 20 000 koronás adománya a Mentőegyesületnek. HU BFL X.201.C.2. kisdoboz. Számviteli iratok, 1919. február 19. – február 28.

¹¹⁵⁵ Az eddig áttekintett dokumentumok alapján, a kommün idején kinevezett „vezető orvos” SCHWARZ GUSZTÁV BÖME állományban lévő mentőorvos volt.

¹¹⁵⁶ Szomorú idők krónikája. *Mentők Lapja*, 18. évf. 1926. 1. sz. 9-10. p.

¹¹⁵⁷ A mentőmunka további ellátása végett az állomány élelmiszerekkel történő ellátását haladéktalanul meg kellett szervezni. Aminek keretén belül a BÖME-be integrált újpesti fiókállomásnak KOVÁCH ALADÁR szolgálatvezető orvossá fokozott egyesületi igazgató 57 adag napi élelmet juttatott el 570 korona értékben.

KOVÁCH ALADÁR szolgálatvezető orvos 57 adag élelem elfogyasztásához igazolt számlája. HU BFL X.201.C.2. kisdoboz. Számviteli iratok, 1919. július 1.

Az újpesti fiókállomáson végzett asztalosipari munkák után kiállított számla a Budapesti Mentőknek. HU BFL X.201.C.2. kisdoboz. Számviteli iratok, 1919. július 19.

¹¹⁵⁸ A mentőkhöz vezényelt ideiglenes orvosok fizetési jegyzéke. HU BFL X.201.C.2. kisdoboz. Számviteli iratok, 1919. július 12 – július 19.

¹¹⁵⁹ Budapesti Mentők néven keltezett és pecsételt szolgálati lap. HU BFL X.201.C.2. kisdoboz. Számviteli iratok, 1919. július 10.

Mentők néven jegyzett hivatalos elismerő okirat kapupénz átvételéről. HU BFL X.201.C.2. kisdoboz. Számviteli iratok, 1919. július 2. Budapesti

közigazgatással a népbiztosi rendszeren keresztül érintkezett. A kivonuló és adminisztratív állomány illetményét a Munkaügyi Népjóléti Népbiztos 5586/919. számú rendelete alapján kaphatták kézhez.¹¹⁶⁰ Anyagi tartalékaik mobilizálása végett önállóságuk ismét csorbát szenvedett, a szükséges összegeket a Pénzügyi Népbiztossággal történt engedélyezést követően kerülhetett csak sor.¹¹⁶¹ Mindennek alapját az ún. „szovjet támogatás” keretében valósították meg. Mint 1919. évi főkönyvükben írják a „szovjet kormány” által biztosított összegekből finanszírozta a népbiztosság a Mentőegyesület működését. Ebből nemcsak a Markó utcai mentők működését, hanem a velük egyesített újpesti mentők kiadásait is finanszírozták.¹¹⁶² Ám, hogy az állomány ideológiai látóterét a korszellemhez igazítsák, új vezetőségük azonnal megragadva az alkalmat, előfizetett a tanácskormány által nyomtatott *Tanácsköztársaság* c. folyóiratra.¹¹⁶³ A május 1-jei ünnepség idején megtartott ünnepi szolgálatért a kivonuló személyzet külön díjazásban részesült.¹¹⁶⁴ A kortársak beszámolója szerint egyesületük korábban nem ismert hiátusokkal találta magát szemben, a mentés még bevallásuk szerint is működési zavarokkal volt terhelt. Eszközök, üzemanyag, alkatrészek hiányában mentőeseteiket csak hosszas késésekkel tudták teljesíteni.

A háború és a kommün öröksége után visszamaradt szegénység már elviselhetetlen; 1921-ben az egyesület gyakorlatilag csak naturáliákban tudta tagjai számára az illetményt folyósítani: „*A Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület a mi nehéz viszonyok mellett személyzetét nem tudja meg felelő módon díjazni s ezért olymódon kívánja megélhetését előmozdítani, hogy étkezdéjében¹¹⁶⁵ a lehetőség szerint mérsékelt áron szolgáltatja ki az ételleket. Étkezdénk felszerelése teljesen kezdetleges, miért is arra kérjük Jóakaróinkat hogy a felszerelés megszerzésében támogatni szíveskedjenek.*”¹¹⁶⁶ Az egyesület étkezdéjében mintegy nyolcvan fő

¹¹⁶⁰ Az Újpesti Önkéntes Mentő Egyesületet és a BÖME közös fizetési jegyzéke. HU BFL X.201.C.2. kisdoboz. Számviteli iratok, 1919. június.

Fennmaradt levelezéseik közül még ismert az egyesületnek Munkaügyi és Népjóléti Népbiztosság Munkaegészségügyi Csoportja vezetőjének címzett levele, melyben néhai özvegy TASSY BECK KÁLMÁNNÉ albertirsai birtokának a BÖME-t segítő bérletszerződésének meghosszabbítását kérték.

A BÖME Munkaügyi és Népjóléti Népbiztosságnak írott levele. HU BFL X. 201.B.2. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1917-1924. 1919. június 11.

¹¹⁶¹ Pénzügyi népbiztos által engedélyezett összeg felvétele a Magyar Földhitelintézettől. HU BFL X.201.C.2. kisdoboz. Számviteli iratok, 1919. július 5.

¹¹⁶² „(Szovjet) Fizetések és kiadások” rovat kimutatása a Tanácsköztársaság idejéből. Számadásuk szerint a szovjet kormány 675 673 korona összeget utalt át a mentők működésére. HU BFL X.201.c 14-23. kötetek. A BÖME 1919. évi főkönyve.

¹¹⁶³ Előfizetés megrendelése a *Tanácsköztársaság* kiadóhivatala felé. HU BFL X.201.C.2. kisdoboz. Számviteli iratok, 1919. június 30.

¹¹⁶⁴ A május 1-jei ünnepség idején szolgáló ápolók, gépkocsivezetők és kocsisok munkadíj kiadási jegyzéke. HU BFL X.201.C.2. kisdoboz. Számviteli iratok, 1919. június 2.

¹¹⁶⁵ A BÖME étkezdéjének vagyonleltára. HU BFL X. 201.B.2. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1917-1924. 1922. január 16.

Az étkezde 1919. szeptember 1-je óta működött a Markó utcában, biztosítva a kivonulói szolgálatot teljesítők ételmezését. Kompenzálандó az egyre emelkedő fogyasztói árakat, az egyesület jóval azok alatt biztosította az étkeztetést.

A mentők étkezdéjének, kázinójának számlája a fogyasztott hideg élelmiszerekről és italokról (szalonna, kenyér és bor). HU BFL X.201.C.2. kisdoboz. Számviteli iratok, 1919. november 8.

KOVÁCS FERENC leendő üzemeltető levele a mentőegyesületnek az étkeзде бérbe vételéről. HU BFL X. 201.B.2. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1917-1924. 1922. december 16.

¹¹⁶⁶ A BÖME segélykérő levele IFJ. GRÜN WALD MÓRNAK. HU BFL X. 201.B.2. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1917-1924. 1921. augusztus 26.

számára öt liter tejet tudtak biztosítani!¹¹⁶⁷ A mentők csak névre szólóan vehettek át élelmiszersegélyt.¹¹⁶⁸ Felszereléseik gyakorlatilag tönkrementek, anyagilag kimerültek, ami a hozzájuk vezényeltekkel még a példás mentő-fegyelem meglazulásához is vezetett. Járművek hiányában a kiérkezési idő minden eddigit meghaladó késedelmeket mutatott, ami a betegszállítás feladatainak ellátását majdhogya lehetetlenné tette.¹¹⁶⁹

A közellátás zavara már 1918 elején felütötte a fejét. Budapesttel ellentétben, a császárvárosban éhínség tört ki, így valamennyi politikai erő és szervezet követelte a katonaságnak szánt élelmiszerkészletek mielőbbi szétosztását az éhező lakosság számára. Bécs vezetése példátlan lépésre szánta el magát: a Német Birodalomba küldendő készleteket önkényesen lefoglalta, majd azokat éhezőinek kiosztotta. Budapesten valamivel jobb volt a lakosság ellátottsága, a helyzet gyors orvoslását a kormányzat népkonyhák felállításával igyekezett elviselhetőbbé tenni. Összbirodalmi válság jeleként söpört végig az élelmiszerellátás következtében kialakult elégedetlenség, mely a birodalmi intézményrendszerek leértékelődésével és képviselőivel szembeni atrocitások és sztrájkok formájában mutatkozott meg. 1918 nyarán a Monarchia legyengült, éhező hadserege már utolsó tartalékait is felélte, katonáinak átlagos testsúlya 50 kg alá esett!¹¹⁷⁰

Az egyesület igazgatója végső elkeseredésében BERNOLÁK NÁNDOR népjóléti és munkaügyi miniszternek írott levelében egymillió koronás rendkívüli segélyért folyamodott: „*Felszereléseink tönkrementek, embereink lerongyolódtak. A jobb időkben takarékos gazdálkodással összegyűjtött kis takarékpénzeinket elköltöttük... Ma már olyan helyzetbe kerültünk, hogy még a személyzet fizetésére sincs pénzünk...*”¹¹⁷¹ A következő év elején, 1921. évi kérésük megerősítésképpen a pénzügyminiszterhez fordultak. Helyzetük joggal volt válságosnak nevezhető; ugyanis, míg az utolsó békeévekben éves kiadásaik 300 000 korona körül volt, az 1920-as évek elején mindez 8 000 000 koronára emelkedett.¹¹⁷² Egyáltalán nem

¹¹⁶⁷ A BÖME igazgatóhelyettes főorvosának segélykérő levele az egyesület igazgatósága felé a napi mennyiség duplájára emelése tárgyában. HU BFL X. 201.B.2. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1917-1924. 1921. augusztus 26.

¹¹⁶⁸ Élelmiszersegély átvétele a Magyar Élelmiszerszállító Részvénytársaságtól. HU BFL X. 201.B.2. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1917-1924. 1921. december 14.

A Magyar Királyi Közélelmiszerügyi Miniszter 1208/1923. sz. IV. levelében liszt élelmiszersegélyének kiutalása a BÖME házi étkezdéje részére. Továbbá mentődolgozók számára jegyzék szerint átadott kenyér és főzőliszt kimutatása. HU BFL X. 201.B.2. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1917-1924. 1923. január 17.

¹¹⁶⁹ Szolgálati lap az igazgatóság felé elmaradt betegszállítás panaszja tárgyában kocsihány miatt. HU BFL X. 201.B.2. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1917-1924. 1921. február 21.

¹¹⁷⁰ RÉVÉSZ TAMÁS: 2019. 50. p.

A hadsereg erodálódása is megindult. A fegyelem látványosan romlott, a „katonák rejtett sztrájkjaként” szabadságolásukat követően nem tértek vissza csapataikhoz, a spanyolnátha idején sokak betegnek tettetve magát igyekeztek a haderőt végleg elhagyni. Egyes becslések szerint csak a Német Birodalomban közel egymillió főre volt tehető a dezertálók száma.

¹¹⁷¹ A BÖME 329/1921. sz. segélykérő levele a népjóléti és munkaügyi miniszternek. HU BFL X. 201.B.2. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1917-1924. 1921. augusztus 26.

Kérésük meghallgatásra talált a szaktárcánál, ugyanis a miniszter engedélye alapján 1922. június 30-án a Magyar Királyi Központi Állampénztár 500 000 korona rendkívüli államsegélyt utalt a BÖME számára.

A népjóléti és munkaügyi miniszter 500 000 koronás rendkívüli államsegély kiutalásának engedélyezése. HU BFL X. 201.B.2. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1917-1924. 1922. június 30.

Budapest Székesfőváros Tanácsa a mentők javára megítélt 200 000 koronás segélyét további 300 000 koronával bővítette az egyesület többletköltségeinek fedezéséhez.

Belügyminiszteri jóváhagyás az 500 000 koronás segély kifizetésének tárgyában. HU BFL X. 201.B.2. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1917-1924. 1922. július 20.

¹¹⁷² A BÖME igazgatóhelyettesének pénzügyminiszterhez írott levele. HU BFL X. 201.B.2. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1917-1924. 1922. február 2.

E levél hivatkozási alapja AUGUSZTA főhercegasszony a miniszterelnökhöz és kormányzóhoz írott levele, melyben a szaktárcák támogatását kéri a főváros mentői számára.

volt meglepő, hogy az évtized elején a laktanyalakók és már a teljes kivonuló állomány tagjai életviszonyaik romlásával, sokasodó panaszaikkal fordultak a mentők vezetőségéhez.¹¹⁷³ A háborút követő szegénység tapintható volt a Markó utcában, ennek 1924. február 21-én 24 mentődolgozó által írt panaszlevélben adnak hangot: „A pénzünk elfogyott kitartásunk sincs mert beszerezni nem bírtunk semmit, a most történő mérhetetlen ár ugrások azt eredményezik hogy a jövő 24 órára nem tudunk magunknak és családuknak élelmet venni ezért alázatosan kérjük Nagyságodat hogy bennünket gyorssegéllyel megsegíteni legyen kegyes.”¹¹⁷⁴

Itt érdemes megjegyezni, paradox módon éppen a kommün volt az, mely célként fogalmazta meg a mentés állami hatáskör alá vonását, természetesen nem abban az autokratikus, erőszakos formában, ahogyan azt a diktatúra ideológusai tették volna. A koncepció egyébként tovább élt, és a második világháborút követő államosítások során az Országos Mentőszolgálatban öltött testet. Felismerték azt a lehetetlen állapotot, hogy kötelezettsége egy közfeladatot ellátó nem állami szervet terhelte. A városi mentőegyletek korát az országosan egységes, egy intézmény által koordinált országos hatáskörű szolgálat vette át. Döntésük sikeres volt, amit az 1948-ban alapított Országos Mentőszolgálat több mint hét évtizedes működése, világszerte elismert szervezettsége bizonyít.

15.2 TALPRA ÁLLÁS, AZ EGYESÜLET KONSZOLIDÁCIÓJA

A háborút követő egy évig elhúzódó hadiállapot, s állandósuló nehézségeik csúcsán némi reményt hozott a diktatúra augusztus 1-jei bukása. Az élet, ha nehezen is, de helyreállt. Panaszaikat mind többen meghallva vállaltak segítő részt az intézmény működtetésében.¹¹⁷⁵ Önállóságukat visszanyerve, három évtizedes gyakorlatuk révén rendezték soraikat. Gyógyulásukat különösen siettetette az 1919. évi szilveszteri gyűjtés nem várt sikere, az elszegényedett lakosság adakozása mentette meg a közelgő megszűnéssel számoló mentőket. További segítséget jelentettek – a fennmaradást garantálták – a mentők részére biztosított adományok, hagyatékok, ingó és ingatlan felajánlások, élelmek, természetbeni juttatások. Egyes adakozók még az elcsigázott állomány lelki szükségleteit is figyelemmel kísérve vállaltak szerepet.¹¹⁷⁶ Természetesen az egyesület is minden lehetőséget kihasználta támogató tagságának további bővítése végett.¹¹⁷⁷ Nagy erőt jelentett a főúri mecénatúra, melynek élén AUGUSZTA főhercegasszony személyében képviselte a mentőket. HORTHY MIKLÓS kormányzónak írott levelében személyesen kérte a szaktárcák összefogásával megvalósítandó

¹¹⁷³ A kivonuló állomány panaszlevele illetmény emelésének tárgyában. HU BFL X. 201.B.2. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1917-1924. 1922. március 14.

¹¹⁷⁴ A kivonuló állomány panaszlevele gyorssegély tárgyában. HU BFL X. 201.B.2. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1917-1924. 1924. február 21.

¹¹⁷⁵ Az Észak Magyarországi Egyesített Kőszénbánya és Iparvállalat Részvénytársulat 100 mázsa szén adományozásáról küldött a mentőegyesületnek. HU BFL X. 201.B.2. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1917-1924. 1921. november 25.

A Magyar Fatermelők Fakereskedők és Faiparosok Országos Egyesületének adománylevele a mentőegyesületnek. HU BFL X. 201.B.2. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1917-1924. 1922. február 14.

Az Amerikai Vöröskeresztől érkezett adományruházat a mentőknek. HU BFL X. 201.B.2. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1917-1924. 1921. november 9.

¹¹⁷⁶ Özv. FÖLDVÁRY MIHÁLYNÉ balatonszemesi villáját a mentőknek üdülőházként adományozta. Az üdülő mind a mai napig a mentők nyári pihenését szolgálja, jelenleg a BÖME jogutódjaként 1948-ban alapított Országos Mentőszolgálat tulajdonában van. Az adományként szerzett ingatlan közel egy évszáda a mentők szolgálatában áll. HU BFL X. 201.B.2. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1917-1924. 1924. december 18.

¹¹⁷⁷ Támogatást kérő felhívás a Rockefeller Alapítványhoz. HU BFL X. 201.B.2. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1917-1924. 1922. január 31.

kormányzati támogatást. Kezdeményezését a miniszterelnök és a kormányzó is támogatta.¹¹⁷⁸ Ez azért is értékelődött fel, hogy az alapító utódja, KOVÁCH ALADÁR igazgató megromlott egészségi állapota miatt már nem tudta a tőle megszokott dinamikával irányítani mindennapjaikat. Korai halála, 21 évig tartó igazgatósága egy kiemelkedően dinamikus időszakot zárt le 1922-ben.

Érdemeit még felsorolni is nehéz, személyében a mentőegyesület második alapítóját tiszteljük. Igazgatóságának második évében, 1902-ben elindította a mentés motorizációját, a szolgálati rendet rugalmasabbá tette, a fegyelmet katonás renddé szigorította. A orvosok oktatását új alapokra helyezte, foglalkozásait maga vezette, a tanfolyamok végén elméleti és gyakorlati vizsgákat vezetett be.¹¹⁷⁹ Főorvosi karával a nagyvárosokban, ipari és mezőgazdasági központokban elsősegélynyújtó tanfolyamokat szervezett. Az apró mentőmúzeumot nagy gondossággal és szeretettel ápolta. Falitáblákat és elsősegélynyújtó kiadványokat szerkesztett. Még ha nem is érte el nagy célját, az Országos Mentőközpont felállítását, az országos mentésszervezés szószólójaként minden befolyását latba vetve egyengette az országos mentésszervezés ügyét. Igyekezett előmozdítani a vidéki mentőintézmények alapítását és a történelmi, majd a trianoni ország területén a mentőintézmények közötti kapcsolatok bővítését. Hogy célját elérje, hazai mentőorvosi konferenciák életre hívójaként lett kortársainak is példaképe. Szervezőképességét a mentők világháborús helytállása dicsérte. Halálát követően az egyesület főorvosi karának tagja, VIROSZTEK GYÖZÖ követte a nagy elődöt az igazgató főorvosi székben.¹¹⁸⁰

Az újrakezdés nagy erőket követelt. Az üzemanyag árának folyamatos emelkedése¹¹⁸¹ szűnni nem akaró nehézséget jelentett a működés fenntartásához.¹¹⁸² Ennek kompenzációját a betegszállítási díjak kényszerű emelésében látták. 1921. február 3-án az egyesület 39/1921. sz. megkeresésében a Budapesti Kerületi Munkásbiztosító Pénztárat értesítette, miszerint a betegszállítási díjszabást február 1-jétől 80 koronáról 120 koronára kénytelen felemelni.¹¹⁸³ A nem várt lépés a Pénztárat azonnali egyeztetésre kényszerítette: *„Teljesen tudatában vagyunk annak, hogy a mai nagy drágaság mellett csak nehézségekkel lehet a betegszállítást lebonyolítani, mégis kénytelenek vagyunk a fenti árendedményt kérni, mert a szállítási díjaknak*

¹¹⁷⁸ Dr. BÁRCZY ISTVÁN a Miniszterelnöki Elnöki Osztály miniszteri tanácsosa ruházat (85 fő mentő részére köpeny, zubbony, mellény és nadrágra való zöld szövet) kiutalásának kérése BELITSKA SÁNDOR honvédelmi miniszterhez. HU BFL X. 201.B.2. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1917-1924. 1921. december 27.

¹¹⁷⁹ A tanfolyamot végzett orvosok először segédmentők (szekundáriusok), majd gyakorlati idejüket követő vizsgájuk után önálló kivonulásra jogosult mentők (primáriusok) lettek. Szerepük a mai orvos mentőtisztekével egyezik meg. A mentők alkalmazása a megnövekedett bejelentésekre reflektálva indult, a betegek közel orvosi szintű ellátásának biztosítása végett volt rá szükség.

¹¹⁸⁰ VIROSZTEK GYÖZÖ első főorvos igazgató főorvos helyettesé történő kinevezése. KOVÁCH ALADÁR messzemenően elismert szakembert nevezett ki helyettesévé, a vezető főorvos 34 évi szolgálati jogviszonnyal lett a mentőegyesület vezető helyettese. HU BFL X. 201.B.2. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1917-1924. 1921. december 30

¹¹⁸¹ Minden lehetőséget megragadtak a hiányok pótlására. 1922. szeptember 19-én 454/922. sz., a Budapesti Magyar Királyi Államrendőrség V. Kerületi Kapitanyságának írott levelükben a rendőrség által elkobzott benzinnél és olajból kért átadásra egy nagyobb mennyiséget. Elkobzott benzin és olaj átadásának kérése az V. Kerületi Kapitanysághoz. HU BFL X. 201.B.2. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1917-1924. 1922. szeptember 19.

¹¹⁸² Gépjármű gumibroncsok beszerzésének nehézségei. HU BFL X. 201.B.2. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1917-1924. 1921. szeptember 16.

¹¹⁸³ Jelentés a szállítási díjak további felemeléséről. HU BFL X. 201.B.2. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1917-1924. 1921. október 18.

ilyen nagymérvű emelése nagy megterhelést jelent a pénztárra nézve."¹¹⁸⁴ Sajnos az infláció egyesületüket újabb emelésekre kényszerítette. 1922. július 28-án keletkezett 361/922. sz. átiratukban a mentők az időközben 300 koronás díjszabást 650 koronára emelte,¹¹⁸⁵ amit a következő évben, 1923.május 7-én keltezett 165/923. sz. átiratukban május 15-ével életbe lépő 4000 koronás szállítási díjra volt kénytelen módosítani a betegszállításokra vonatkozóan.¹¹⁸⁶ A Munkásbiztosító döntésüket elfogadta, melyről értesítette felettes hatóságát, az Országos Munkásbiztosító Pénztár.¹¹⁸⁷ Az infláció mértékét mutatja a szállítási díj június 25-ével történő kényszerű 6500 koronára emelése,¹¹⁸⁸ ami július 22-ével 12 000 koronára növekedett.¹¹⁸⁹ Az összegek igen nagyok, de kiadásai is. Csak a lófogatú üzem, mely fogatonként egy nap öt kivonulást végzett, egyetlen kivonulása 2534 koronába került. Ám az egyesület 7 fogatolt mentőkocsit üzemeltetett, költsége egy egységnek egy nap alatt 88 669 korona volt. De a gépjárműüzem is rettenetesen drága volt. Egyetlen kilométer megtétele is 336 koronába került. 1 db mentőgépkocsi 1 hónapban 3000 kilométert tett meg a főváros útjain, így már 1 db gépkocsi havi fenntartási költsége is 909 830 korona kiadással járt!¹¹⁹⁰ Mindezen felül értékeiket óvniuk, biztosítani is kellett. Az elemi károkon fölül különösen lopáskár ellen kívántak egyesületi ingóságai elkallódása esetén anyagi garanciát biztosítani, mivel azok elvesztése esetén önerőből már nem tudták volna a kieső hiányt pótolni. Így 1921-ben a Magyar-Franczia Biztosító Részvény-Társasággal együttműködve összes ingóságait (műszerek, takarók, ruházat, hordágyak, lószerszámok stb.) 1 millió koronás összegre biztosították a 19663. kötvényszámon 1921. március 31-én.¹¹⁹¹

1922-ben a legfontosabb feladatok egyike az egyesület konszolidációja, gazdasági helyzetének új alapokra helyezése volt. Kitűnő szakemberek segítették az új igazgatót ebbéli munkájában, akik közül külön kiemelendő helyettese, KÖRMÖCZI EMIL főorvos a BÖME későbbi igazgatója és FARKAS SAMU magyar királyi kormányfőtanácsos, az egyesület adminisztratív igazgatója. E korszak eredményei hazánk egyik kiemelkedő gazdasági és politikai időszakával esnek egybe; a gróf BETHLEN ISTVÁN vezette politikai és gazdasági konszolidáció korszakával, ami az első világháború és Trianon veszteségeit követő talpra állást,

¹¹⁸⁴ A Budapesti Kerületi Munkásbiztosító Pénztár levele a Mentőegyesületnek. HU BFL X. 201.B.1. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1906-1916. 1921. február 16.

¹¹⁸⁵ A BÖME értesítője és levelezése a szállítási díjak további felemeléséről. HU BFL X. 201.B.2. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1917-1924. 1922. július 28.

Az értesített felek között találjuk a Budapesti Kerületi Munkásbiztosító Pénztárát, a Ferencz József Kereskedelmi Kórház betegsegélyező Pénztárát, a Magyar Királyi Államvasutakat, a Déli Vaspálya Társaság Betegsegélyező Intézményt és a Hangya Vállalati Betegsegélyező Pénztárát.

¹¹⁸⁶ Az árak folyamatos emelkedése folytán a díjszabás évről évre emelkedett, ami az 1923. év február 15-étől hirtelen 1500 koronára, majd április 1-jétől 2800 koronára emelkedett. Ennek teljesítése további komoly terheket jelentett. A Budapesti Kerületi Munkásbiztosító Pénztár ismét tiltakozott.

A Budapesti Kerületi Munkásbiztosító Pénztár levele a mentőegyesülethez az újbóli emelt díjszabások tárgyában. HU BFL X. 201.B.2. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1917-1924. 1923. április 4.

¹¹⁸⁷ Levelezés az új díjszabások tárgyában. HU BFL X. 201.B.2. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1917-1924. 1923. május 17.

¹¹⁸⁸ Levelezés az új díjszabások tárgyában. HU BFL X. 201.B.2. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1917-1924. 1923. június 25.

¹¹⁸⁹ Levelezés az új díjszabások tárgyában. HU BFL X. 201.B.2. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1917-1924. 1923. július 23.

¹¹⁹⁰ Levelezés az új díjszabások tárgyában. HU BFL X. 201.B.2. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1917-1924. 1923. július 31.

¹¹⁹¹ A Magyar-Franczia Biztosító Részvény-Társaság 19663. kötvényszámon keletkezett biztosítási szerződése a BÖME-vel. HU BFL X.201.C.1. kisdoboz. Számviteli iratok, 1921. március 31.

az újrakezdés korszakát fémjelezte.¹¹⁹² Különösen sokat segített a járműpark modernizációjának terén a mind több adomány gépkocsi, aminek köszönhetően 1926-ra a teljes mentő járműállományt motorizálták.¹¹⁹³ Így már a betegszállítást is mentőgépkocsikkal biztosították, ami önmagában is korszakalkotó eredmény volt. Magánszemélyek és vállalatok mecénatúrája oldotta fel az 1910-es évek végétől állandósuló üzemeltetési nehézségeket.¹¹⁹⁴

Gazdasági konszolidációjuk részeként FARKAS SAMU igazgató ötlete nyomán 1925-től mentősorsjegyeket nyomtattak, a sorsjátéknak köszönhetően komoly bevételhez jutottak, amiből a mentők nyugdíjalapját rendezték.¹¹⁹⁵ A 69 782 pengőnyi bevétel feléből az alapot sikerült feltölteni, mert a hadikölcsönök és értékpapírok devalválódása miatt az alap tőkéje elértéktelenedett. Különösen jelentős volt az igazgatóság gondoskodása az egyesületi elhunytak árváiról és özvegyeiről, további életüket kegydíjak folyósításával igyekeztek elviselhetőbbé tenni. Komoly gyakorlati értéke volt újabb intézkedésüknek, miszerint a mentőőrségnek napi étkeztetését már minőségi körülmények között, napi hat adag meleg étel formájában tudta a vezetőség biztosítani.¹¹⁹⁶ További eredményként, személyi állományuk növekedésével már mentési kapacitásukat is bővíteni tudták; a nap 24 órájában 2 orvos, 1 őrsvezető (ma mentésvezető) és 5 mentő (felsőbb éves orvostanhallgató) állt szolgálatban az ápolói és gépkocsivezetői asszisztenciával együtt kivonulásra készen. Önkéntes szolgálatra jelentkező medikusaik és szigorló orvosaik számát 12 főről, 1927-ben 112-re növelték. Gépjárműparkjuk 1927 végére immáron 9 db gépkocsiból állt.¹¹⁹⁷

Egyesületük dinamikáját nem törte meg, de nagy lelki megrázkódtatásként érte közösségüket új igazgatójuknak, VIROSZTEK GYÖZÖNEK 1925-ben tragikus hirtelenséggel bekövetkezett halála. Ő a Mentőpalotától mindössze néhány lépésnyire, az utcán összeesve vesztette életét 57 éves korában. Munkásságát a legnehezebb időszakból történő kilábalás, az újrakezdés fáradtságos munkája jellemezte. Emellett az orvosi elsősegélynyújtás irodalmának

¹¹⁹² Vonatkozott ez nemcsak a főváros mentőire, hanem fővárosunkra, s tágabb értelemben a megmaradt Magyar Királyságra is. Az újrakezdés hatalmas erőt, szervezettséget és szolidaritást kívánt a politika, a gazdaság és a társadalom valamennyi képviselőjétől.

HANÁK PÉTER: Az elpusztíthatatlan város. Budapest történelmi vitalitása. Budapesti Negyed, 1993. 1. sz. 5-17. p. https://library.hungaricana.hu/hu/view/BFLV_bn_01_1_1993_1/?pg=18&layout=s (Letöltés: 2020. november 20.)

¹¹⁹³ Az értékes darabok közül a III-701-es rendszámú Ford (20 LE), a XV-135 Laurin-Clement (35 LE) és XV-136 Laurin-Clement (35 LE) mentőgépkocsik a Hungária Általános Biztosító Részvénytársaságnál kerültek biztosításra az 1557. sz. szavatossági kötvényen.

A Mentőegyesület gépjárműbiztosítása. HU BFL X. 201.B.2. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1917-1924. 1922. január 16.

Ugyanezen biztosítótársaságnál 1919 júliusában az ellenőrző munkástanács jóváhagyásával ellenjegyzett, „elvtársi üdvözléssel” búcsúzó fizetési felszólítás érkezett a Mentőegyesülethez.

A Hungária Általános Biztosító Részvénytársaság felszólító levele gépjárművek törésükre biztosítása kapcsán esedékes fizetés tárgyában. HU BFL X.201.C.2. kisdoboz. Számviteli iratok, 1919. július 18.

További érdekességgé megemlítené, hogy mentőgépkocsijaik – a mai gyakorlattól messze eltérően – sötétzöld színűek voltak.

A X. számú Steyr gyártmányú mentőgépkocsi sötétzöldre fényezése kapcsán kiadott 1 500 000 koronás kifizetésnek igazolása. HU BFL X.201.c.3. kisdoboz. Számviteli iratok, 1926. augusztus 11.

¹¹⁹⁴ DR. HEDVIG KÁLMÁN hangversenyszervező ajánlata egy Margitszigeten tartandó jótékonysági Mentő Nap tárgyában. HU BFL X. 201.B.2. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1917-1924. 1921. július 24.

¹¹⁹⁵ Mentősorsjegyek értékesítéséből befolyt bevételek kimutatása. HU BFL X.201.c.3. kisdoboz. Számviteli iratok, 1926. december.

¹¹⁹⁶ A Markó utcához közeli, Alkotmány utcai Parlament Étterem július havi ebédelszámolása napi hat adagról a Mentőegyesület felé. HU BFL X.201.c.3. kisdoboz. Számviteli iratok, 1926. augusztus 4.

¹¹⁹⁷ A BÖME periodikájának, a *Mentők Lapjának* jelentése az 1927. évről. HU BFL X.201.c.3. kisdoboz. Számviteli iratok, 1928.

művelőjeként, a laikus és szakmai képzések folytatatójaként maradt fenn a mentők emlékezetében. E tárgyban írt munkái közül ismert, az *Útmutatás az életmentés és első segítségnyújtásra balesetben az orvos érkezéséig*.¹¹⁹⁸ Akárcsak KRESZ GÉZA az ifjú KOVÁCH ALADÁR esetében, VIROSZTEK GYŐZŐ is a legjobb döntést hozta választott helyettese, KÖRMÖCZI EMIL egykori vezető főorvos személyében. A több mint egy évtizedes, 1938-ig tartó igazgatósága az egyesület második fénykorát jelentette, jövőbeli lehetőségeikkel számolva az elődje által indított reformokat folytatta tovább. A múlt kontinuitásaként nyolcévnyi szünet után újraindult a *Mentők Lapja*, helyt adva a hazai és a külföldi szakirodalomnak, továbbá fórumot biztosítva a megmaradt és az alakuló vidéki mentőintézményeknek.¹¹⁹⁹ Sőt, egyes cikkeit még angol és német nyelven is megjelentették, teret nyitva nemzetközi megjelenésüknek.

A konszolidációnak köszönhetően kerülhetett sor a Mentőpalota tatarozására, a járóbetegeket fogadó ambulancia, „műtőszoba” felújítására, a fűtésrendszernek és a laktanya orvosi szobáinak a rekonstrukciójára,¹²⁰⁰ és a múzeum bővítésére. Személyének elfogadottságát jelzi, hogy az 1926. évi amszterdami és 1934. évi koppenhágai mentőkongresszusok orvosi szakosztályainak díszelnökei közé választották. Vezetésével az egyesület még inkább a mentéstudomány nemzetközi porondjára lépett. Mindezen túl, laikusoknak és medikusoknak meghirdetett tanfolyamaik változatlanul megrendezésre kerültek.¹²⁰¹

GAZDASÁGI KONSZOLIDÁCIÓ	MODERNIZÁCIÓ
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Mentősorsjegy bevezetése ▪ Széles körű társadalmi közadakozás (gyűjtés folytatása) ▪ Kormányzati támogatás 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Adomány gépkocsik sora - járműállomány cseréje (lófogatú eset- és szállítókocsik kivonása) ▪ Kivonuló állomány (orvosok, őrsvezetők, mentők, ápolók) számának bővítése ▪ Fővárosi elsősegélynyújtó tanfolyamaik számának növelése ▪ Vízi mentés kezdeményezése és vízbőlmentő tanfolyamok indítása ▪ Mentőpalota felújítása és korszerűsítése

6. táblázat. A Mentőegyesület talpra állása az 1920-as évek elején

¹¹⁹⁸ VIROSZTEK GYŐZŐ: *Útmutatás az életmentés és első segítségnyújtásra balesetben az orvos érkezéséig*. Budapest, Községi Ny., 1914.

¹¹⁹⁹ Kiadásának második szüneteltetése 1919-ben következett be, akkor a forradalom zűrzavara némította el a lapot. Utolsó száma 1918-ban jutott el az olvasóközönséghez.

¹²⁰⁰ Laktanyalakók levele életszínvonaluk javítása végett az igazgató főorvoshoz. Laktanyalakók és őrsvezetők névsora. HU BFL X. 201.B.2. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1917-1924. 1924. február 24.

Laktanyalakók ismételt panaszlevele az igazgató főorvoshoz. HU BFL X. 201.B.2. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1917-1924. 1924. február.

¹²⁰¹ Az egyesület megalakulásától 1890-ig csak a medikusok számára tartottak elsősegélynyújtó tanfolyamokat. Így 1890-től mindazon személyek oktatását is vállalták, akik hivatásuknál fogva kerülhettek olyan helyzetbe, hogy elsősegélyt nyújtsanak. Elsődlegesen rendőrök, tűzoltók, matrózok, hajómunkások, villamos és vasúti alkalmazottak, gyári munkások lettek e tanfolyamok hallgatói. 1896-tól immár foglalkozástól függetlenül a lakosság széles rétegei számára is tartottak. 1896-tól 1926-ig a vidéki városokban is vállalták az előadások, tanfolyamok megtartását. A medikusoknak szervezett tanfolyamok végén a végzettek szekundárius mentők, segédmentők lettek, akik később gyakorlati idejüket követően önálló kivonulásra jogosult primárius mentőkké váltak (ma mentőtiszt). A belügyminiszter felhívására 1901-től 1914-ig a közigazgatási tanfolyamok hallgatóinak is szerveztek elsősegélynyújtó tanfolyamokat.

Erőfeszítéseiket mutatja, hogy fennállásuk 50. évfordulójáig, 1937-ig csak a orvosoknak 32 tanfolyamot tartottak, ami 2041 kiképzett orvostanhallgatót jelentett.¹²⁰² 1937-ig laikus érdeklődők számára 1352 tanfolyamot rendeztek, amelyek során 70 201 főt részesítettek oktatásban. A fővárosban meghirdetett közigazgatási és tisztiorvosi tanfolyam hallgatói számára továbbra is biztosították meghirdetett előadásait.¹²⁰³ Mindezekon felül az állami gépjárművezető tanfolyam hallgató részére is orvosai biztosították az elsősegélynyújtó tanfolyamokat.¹²⁰⁴ A fővároson kívüli tanfolyamok korántsem egyszerű lebonyolítása 1926-tól a Vármegyék és Városok Mentő Egyesületének megalakulásával már ez utóbbi intézmény feladatává vált, jelentős erőket szabadítva így fel fővárosban. E téren különösen sokat tettek a főváros lakosságának és hatóságainak felkészítéséért.

Sőt, 1926-ban ismét kísérletet tettek a dunai vízi mentés megszervezésére.¹²⁰⁵ A közös cselekvés igencsak időszerű volt, mert a kortársakat joggal rázta meg a vízimentés évtizedek óta rendezetlen ügye: „*Előfordult, hogy 5-6 percre vergődött a hullámokkal küzdő, segítségért kiabálva, fellármázva az egész part közönségét, de a későn megindult és eszközök hiányában célszerűtlen végrehajtott mentési munkálatok sikertelenek voltak és a közönség felháborodva és zúgolódva tárgyalta az eseményeket.*”¹²⁰⁶ Április 22-ei Markó utcai egyeztetésük sikeres volt, a dunai kapitányság és a folyamrendőrség kötelezte a hajóállomásokon lévő csónakosokat, hogy sürgős szükség esetén valamennyien a rendőrség felszólítására mentési tevékenységet végezzenek. A fővárosnak írott levelükben a dél-budai Lágymányoson és az újpesti Szűnyogszigeten javasoltak egy-egy ingyenes strandfürdőt felállítani, melyeket jóval könnyebb lenne felügyelni, mint az egész fővárosi folyamszakaszt. Ez utóbbit az alkalmi fürdőzők akkor még tetszésük szerint vehették igénybe. RAKOVSKY IVÁN belügyminiszternek írott levelükben három ponton javasolták a helyzet rendezését: a 6 db dunai híd lábaihoz 1-1 db felszerelt mentőcsónakot rendszeresítsenek, melyekhez 1 db mentőöv, 1 db dobókötél, 2 db csáklya, 2 db evezőlapát, 1 db kormánylapát, 1 db lámpa és 1 db vízmerőkanál tartozna. Továbbá 1 db motorcsónak beszerzése, mely a Margit hit híd déli oldalában állomásozna, dokkja a Hajógyári Szigeten lenne. Valamint 3 db vízparti mentőállomás felállítása szerepelt, a Batthyány téren, az Árpád utcánál és a Vigadó téren.¹²⁰⁷ Javasataik meghallgattak, a belügyminiszter ismét a dunai kapitányságra bízta a vízimentés biztosítását, szakmai támogatására a mentőegyesületet kérte fel. Kezdeményezésükkel az egyesület lavinát indított el, aminek hatására RAKOVSKY IVÁN belügyminiszter 1926. évi 155.600. számú rendeletével a vízből mentés országos megszervezését rendelte el. Így nem is szorul magyarázatra ez a siker, ami évtizedes holtpontról mozdította ki hazánkban a „vízi-

¹²⁰² Értesítés orvosoknak meghirdetett elsősegélynyújtó tanfolyam tárgyában. HU BFL X. 201.B.2. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1917-1924. 1922. október 16.

¹²⁰³ Az 1924. évi budapesti tisztiorvosi tanfolyam tanrendje. HU BFL X. 201.B.2. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1917-1924. 1924.

¹²⁰⁴ Mentődolgozók jutalmazása az állami gépjárművezetői tanfolyam hallgatói számára megtartott mentőtanfolyamért. HU BFL X.201.c.3. kisdoboz. Számviteli iratok, 1926. augusztus 7.

¹²⁰⁵ Érzékeny pontjára tapintott az ügynek az igazgató, mert komoly lakossági zúgolódás kísérte az öngyilkosok, fuldoklók lassan, elégtelenül kivitelezett kimentését. Az ülésen képviseltették magukat a dunai kapitányság, a dunai rendőrség és a folyamőrség megbízott vezetői is.

A vízi mentés ügyét soha nem adták fel, egy évtizeddel korábban, 1915-ben is számoltak annak lehetséges újra indításával. Ezért 110 koronás, e célból elkülönített „Dunai Mentőállomás” alappal próbálták a majdani szolgálat ügyét támogatni.

A Dunai Mentőállomás 110 koronás alapjának kimutatása. HU BFL X.201.c 14-23. kötetek. A BÖME 1915. évi főkönyve.

¹²⁰⁶ A Budapesti Önkéntes Mentőegyesület mozgalmat indított a vízből mentés érdekében. *Mentők Lapja*, 18. évf. 1926. 5. sz. 89. p.

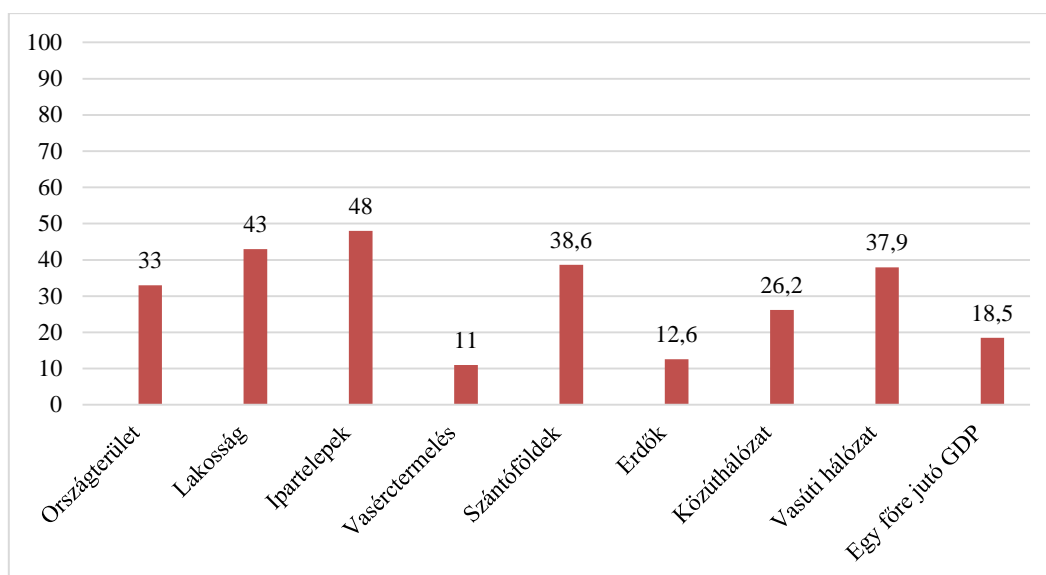
¹²⁰⁷ *Mentők Lapja*, 18. évf. 1926. 5. sz. 90-92. p

ügyet”. Ezen felbuzdulva az egyesület 1926-ban egy újabb terület felé fordulva már vízbőlmentő tanfolyamokat is indított. Első tanfolyamuk ünnepélyes záróvizsgájára október 26-án a budai Rudas fürdőben került sor.

E korszak sikereiket még hosszan lehetne sorolni. A mentés történetének egy újabb fejezetét megnyitva, az országos mentésszervezés alapjait megteremtve példaképpül szolgáltak az 1926-ban alapított Vármegyék és Városok Országos Mentő Egyesületének. Megvalósították vele a BÖME alapítóinak régi álmát: az állam területét lefedő mentőállomás-hálózatot üzemeltető intézményt. 1926 korszakválasztó dátum, az országos mentésszervezés időszámításának nyitánya.

15.3 GAZDASÁGI ÉS TÁRSADALMI FEJLŐDÉS A KONSZOLIDÁCIÓ ELSŐ ÉVEIBEN

Az első világháború végéhez közeledve a Magyar Királyság erejének, gazdasági teljesítőképességének a végéhez közeledett. Már nemcsak a közellátási cikkek mennyiségének 60-70 %-os csökkenése, hanem a hadiszükségleteket kiszolgáló iparágak teljesítménye is mélyen a kívánt szint alatt volt. Egyik látványos példa a vas- és acéltermelés 50%-os csökkenése volt. Mindehhez társult az infláció havonta gyorsuló üteme, és az állam 32-33 milliárd koronás háborús adóssága. A trianoni békeszerződés a válságot csak súlyosbítva a Magyar Királyságot tervezetten hátrányos helyzetbe hozó rendelkezéseivel kívánta hazánkat mind jelentéktelenebbé tenni. Ennek még napjainkban, egy évszázaddal később is érezzük súlyos demográfiai, gazdasági és földrajzi következményeit. Hazánk korábbi területe – Horvátország nélkül – 33%-ára, népessége 20 millióról 8 millióra csökkent. Az egykoron soknemzetiségű ország nemcsak más nemzetiségeit, hanem magyar ajkú lakosságának is 35%-át elveszítette. Magyarországnak ez közel 3,5 millió magyar nemzetiségű lakos elvesztését jelentette. Nem volt jobb a helyzet az ipari nyersanyagok tekintetében sem; a réz-, só- és feketeszen bányászata teljes egészében, a vasérc-termelés 89%-a, a lignittermelés 30%-a az új államhatárokon kívülre esett. „Kisebb” veszteség sújtotta immár nyersanyag nélküli ipartelepeinket, gyárainkat, melyek 48%-a maradt az új országhatáron belül. A területvesztés hazánk településszerkezetét is megváltoztatta. Megmaradt nagyvárosaink legtöbbje határvárossá alakult, elveszítve ezáltal korábbi vonzáskörzetüket. Csupán a főváros őrizte meg, sőt még növelte is pozícióit, miáltal a kisebb népességű ország lakosságának 1/8-a, 1 millió lakosa élt Budapesten.

58. ábra. A trianoni békeszerződés következtében beálló veszteségek Magyarországon százalékos arányban kifejezve 1920-ban az 1913. évihez képest. A függőleges oszlopok Magyarország megmaradt területét, lakosságát, ipari, mezőgazdasági kapacitását, úthálózatát mutatják.
Forrás: BÓDY ZSOMBOR: 2018. 62. p.

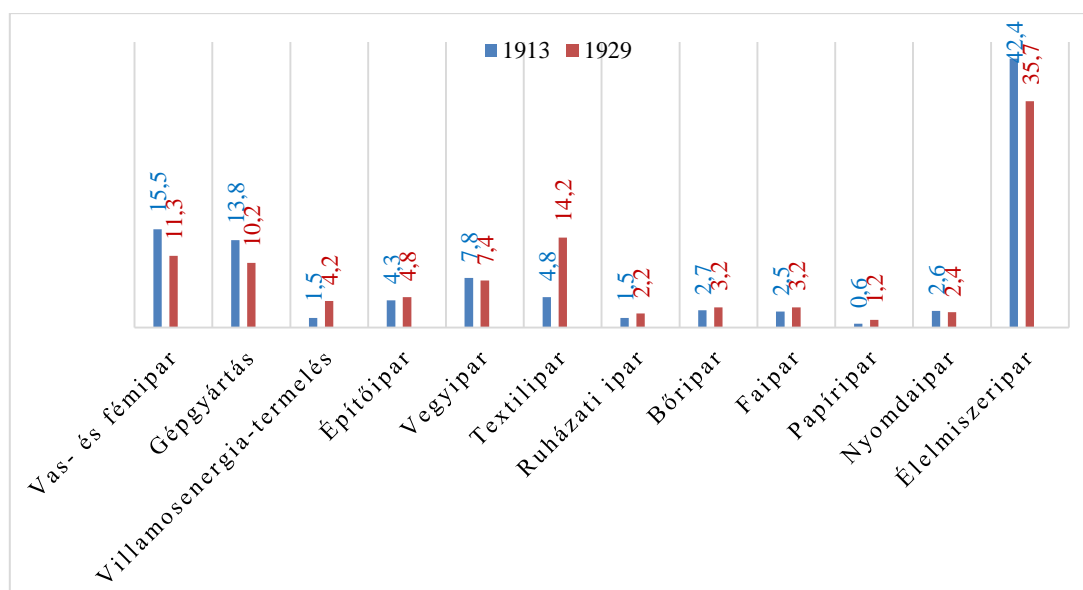
E történelmi mércével is páratlan veszteségek árnyékában a napi élet elviselhetőbbé tétele és a gazdasági termelés mielőbbi újraindítása volt a politikai vezetés elsődleges célja. Mint az TOMKA BÉLA tanulmányából kiderül e növekedés öt tényező együttes hatásától függött az 1920-as évek elejétől.¹²⁰⁸ E tényezők egyike azon *strukturális változások* voltak, aminek következtében egyes termelőtevékenységek dominanciájukat veszítve más szektoroknak adták át helyüket. Ez hazánkban a mezőgazdasági fejlődés visszaszorulásával és a többi termelő ágazat növekedésével vette kezdetét, ami az építőipar ugrásszerű fejlődését jelentette. Az agrárlakosság száma 65%-ról 51%-ra csökkent, az iparból élőké rövid időn belül 29%-ról 33%-ra emelkedett.¹²⁰⁹ Nőtt a lakásépítések és egyes szolgáltatási területek, mint az egészségügy, pénzügy, oktatás részterületeinek aránya. A nagyipar – nyersanyagforrások és a feldolgozóipari kapacitások diszharmoníája miatt – részesedése szolidnak volt mondható, fejlődése csak az 1920-as évek végétől lett kiemelkedő a textil- és az építőipar változása folytán. Csak a textilipar, mint a legtöbbet exportáló iparág az 1928. évben 60 000 000 pengőnyi profitot inkasszált. Termelési értéke az 1920-as években a tízszeresére nőtt. Az ipari termelést támogató hazai vámpolitika is ösztönözte a fejlődést, mely a vámokat magasán tartva biztosította a belső piac további erősödését. A súlyos veszteségeket szenvedett gyáripari termelés 1924 és 1929 között több mint 70%-kal emelkedett, sőt, a világgazdasági válság begyűrűzéséig 12%-kal múlta felül a világháború előtti értéket. Az agráriumot a gabona világpiaci árának esése is sújtotta, mely a világpiacon tapasztalható túlkínálat okán, hosszabb távon már nem ösztönözte a hazai termelőket.¹²¹⁰ E terület sikerágazata egyértelműen a zöldség-, és gyümölcsstermelés, valamint a konzervipar lett. Mindennek sikerét az öntözött területek nagysága biztosította, ami állami támogatással országszerte növekedett.

¹²⁰⁸ BÓDY ZSOMBOR: 2018. 70-75. p.

¹²⁰⁹ Trianon 100 – Társadalmi hatások. <https://www.ogyk.hu/hu/blog/posts/trianon-100-tarsadalmi-hatasok> (Letöltés: 2021. 06. 21.)

<https://www.ogyk.hu/hu/blog/posts/trianon-100-tarsadalmi-hatasok> (Letöltés: 2021. 06. 09.)

¹²¹⁰ Mindennek ellenére – minőségben és árban is elmaradva az amerikaiak – a gabonatermesztés továbbra is meghatározó szektora maradt az agráriumnak, ami az 1929–1933-as válságig megtartotta pozícióit, ezt követően vált intenzívebbé az ipari növények és hüvelyesek (bab, borsó, lencse) termesztése.

59. ábra. A gyáripari termelés ágazati szerkezete 1913-ban és a két világháború között a trianoni országterületen (%)

Forrás: BEREND T. IVÁN – RÁNKI GYÖRGY: A magyar gazdaság száz éve. Bp., 1972, Kossuth – Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 174. p.

A hazai gazdaság fejlődésének második eleme a *tőkeintenzitás* és *gazdasági stabilizáció* volt, ami magyarországi viszonylatban a hazai bruttó termék 11,2%-át tette ki. Ennek dinamikáját nemzetközi hitelek, de főleg az 1924. évtől számottevő külföldi magánhitelek bevonásával igyekezett a kormányzat mindinkább biztosítani. E korszak húzóerejét a lakásépítések számának korábban nem tapasztalt növekedése biztosította, aminek aránya a felhalmozás több mint 40%-át adta.¹²¹¹ Ugyancsak a konszolidáció egyik meghatározó elemeként vált ismertté a központi hatalomtól és az államigazgatástól független jegybank létesítéséről elfogadott 1924. évi V. törvénycikk, mely a Magyar Nemzeti Bank felállításáról rendelkezett. Továbbá az új, immár stabil értékmérőnek, a pengőnek 1927. január 1-jei bevezetése volt, pontot téve az egy évtizede sújtó inflációs időszak végére. A pénzügyi stabilizáció sikerét dicséri a nemzeti jövedelemnek az évtized végén mért 10%-os emelkedése és az 1925. január 1-jén életbe léptetett új vámrendszer, mely átlagosan 30%-os vámvédelmet biztosított a hazai gazdaságnak.¹²¹² Az 1924. június 26-án folyósított népszövetségi kölcsön jelentős mértékben járult hozzá az államháztartás stabilitásához, aminek köszönhetően az 1925. év jelentős többletet ért el, s ez az eredmény a világgazdasági válság hazai begyűrűzéséig fennmaradt.¹²¹³

Mindez feltételezte a *technológia fejlődésének* dinamikáját is, mely hazánkban – akárcsak a környező államokban – néhány éven belül a fejlődés motorjául szolgált. A

¹²¹¹ BÓDY ZSOMBOR: 2018. 72. p.

¹²¹² A két világháború közötti Magyarország gazdaságtörténete. Magyarország a II. világháború közötti időszakban <http://www.bibl.u-szeged.hu/ha/gazd/gazdasag/index.html> (Letöltés: 2021. 06. 10.)

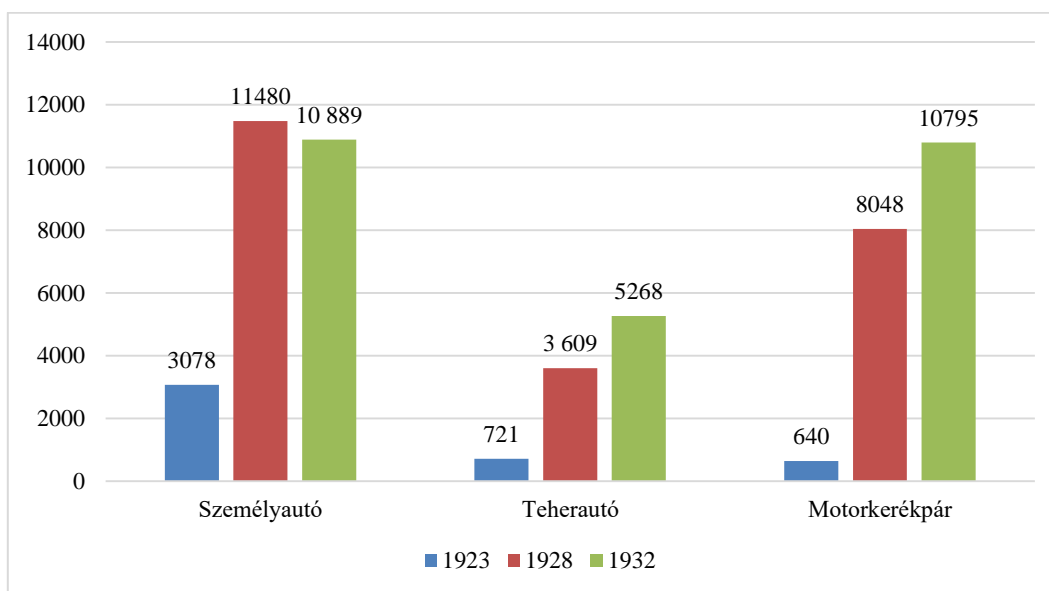
ROMSICS IGNÁC: *Magyarország története a XX. században*. Budapest, 2010, Osiris Kiadó.

https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_520_magyarorszag_tortenete/ch03.html#id559962 (Letöltés: 2021. 06. 10.)

¹²¹³ ROMSICS IGNÁC: 2010.

A háború kitörése óta az 1925. évi költségvetési év volt az első, mely jelentős többlettel zárult. A népszövetségi kölcsönnek – köszönve a kormányzat adópolitikáját és következetes költségvetési szigorának – csak az egyharmadát vette igénybe a pénzügyi kormányzat. A kölcsön fennmaradó részét JEREMIAH SMITH népszövetségi pénzügyi főbiztos engedélyével egyéb beruházások támogatására fordították.

robbanómotorok mint erőforrások, a motorizált mezőgazdasági gépek,¹²¹⁴ személygépkocsik, teherutók a napi munkafolyamatok részeseiként széles körben terjedtek el. A hazai fejlesztést dicséri a Csepel típusú motorkerékpárok és a Ganz-gyárban, magyar szabadalom alapján gyártott 220 LE-s dízel motorvonatok sorozatgyártása. A közúti járművek széleskörű felhasználását tette lehetővé a közúti hálózat országos fejlődése; az 1920-ban megmaradt 16 500 km-nyi út a következő évtized végére megduplázódott, 35 000 km-re terebélyesedett.¹²¹⁵ A finommechanikai ipar sikerét dicséri a telefónia és a rádió elterjedése, mely nemzetközi léptékben is kiemelkedő volt. A hírközlés modernizációja révén a fővárosban 70 000 készülék kiszolgálására alkalmas automata telefonközpont állt üzembe az évtized végén. A kezdetben gyenge lábakon álló hazai villamosenergia-ellátás a Magyarországon képviselőket nyitó nemzetközi vállalatoknak is köszönhetően indult gyors fejlődésnek, a villannyal ellátott települések száma megháromszorozódott. Az Orion gyár és az Egyesült Izzó exporttevékenysége révén vált a nemzetközi kereskedelem egyik meghatározójává, a külföldi befektetéseknek köszönhetően lett piacvezető gyártó a Magyar Philips Művek és a Standard Villamossági Rt. Hasonló alapokon járt az 1920-as évektől gyors fejlődésnek indult hazai vegyipar termelői kapacitása is. Beruházásainak egyik büszkesége az 1929-ben átadott Péti Nitrogén Művek.

60. ábra. A forgalomban levő gépjárművek száma Magyarországon 1923 és 1932 között.

Forrás: Magyarország gazdaságtörténete a 20. század közepéig. Szerk. HONVÁRI JÁNOS. Bp., 1996, 432. Magyarország népessége és gazdasága. Múlt és jelen. Bp., 1996, KSH, 182. p.

A *humán tőke* fejlődésének részeként két tényező, az iskolázottság és a várható életkor emelkedése volt kimagasló, mely a korszakot jellemzi. Kiemelt, stratégiai területekként kezelte a kormányzat az oktatás, a tudomány és a kultúra finanszírozását, aminek eredményeként a kultusztárca az évtized közepi költségvetési egyensúly megteremtését követően a kormányzattól 9-10%-os támogatásban részesült. A munkaerőpiac átalakulásának következményeként az agráriumból áramló paraszti rétegek a szárnyait bontogató ipari termelés

¹²¹⁴ A mezőgazdasági gépgyártás eredményeként a traktorok száma 1925 és 1929 között 1189-ről 6800-ra nőtt. Modernizálódott a betakarítás módja is, a cséplőgépek száma 5700-ról 10 000-re nőtt. ROMSICS IGNÁC: 2010.

¹²¹⁵ A két világháború közötti Magyarország gazdaságtörténete. Magyarország a II. világháború közötti időszakban <http://www.bibl.u-szeged.hu/ha/gazd/gazdasag/index.html> (Letöltés: 2021. 06. 10.)

munkaerő-szükségletét igyekeztek kielégíteni.¹²¹⁶ A gazdaság magasan kvalifikált, diplomás emberekkel történő ellátottsága a vizsgált korszakban még elenyésző, az államigazgatásban, közszolgálatban elhelyezkedők közt viszont meghatározó volt.

Fontos szociálpolitikai intézkedésként ismert az 1919. évi kötelező baleseti és betegség-biztosítás bevezetése a háztartási alkalmazásban állókra. Az 1927. évi XIX. tc. pedig tovább bővítette a biztosítottak kedvezményeit; a foglalkoztatott betegségekor folyósított táppénz ideje – ingyenes gyógykezelése mellett – a korábbi 20 hétről egy évre módosult, mértéke a fizetés 60-75%-a lett a korábbi 50%-kal szemben. Nemcsak a mentők, hanem az ország valamennyi munkavállalója számára volt óriási előrelépés az 1928. évi XL. tc. elfogadása, mely bevezette a kötelező öregségi, rokkantsági, özvegyeségi és árvasági biztosítást.¹²¹⁷ A szociális háló bővülésének részeként az anya- és csecsemőgondozás intézményeinek szerepe szintén meghatározóvá vált. Falvaink lakosságának egészségvédelmét és felvilágosítását szolgálta az 1927-ben, „*Nem szabad egyszerre magas egészségügyi követelményekkel fellépni. Türelemmel kell közeledni és az igények ébresztésével lehet előbbre jutni.*” jelszóval indított zöldkeresztes szolgálat.¹²¹⁸ Hazánk európai összehasonlításban is az élen járt a közegészségügy fejlesztése terén, a vidéki és városi lakosság ellátottsága jelentős mértékben javult.¹²¹⁹ E fejlődés egyik zálogaként szavazta meg a Nemzetgyűlés 1925 őszén az amerikai Rockefeller Alapítvány 245 000 dolláros támogatásával 1927. szeptember 29-én átadott Magyar Királyi Közegészségügyi Intézetet.¹²²⁰ A trianoni veszteségeket csökkentendő kórházfejlesztési program keretében a hazai betegápoló és gyógyintézetek száma 1921 és 1930 között 183-ról 233-ra, az ágyak száma 36 451-ről 39 821-re nőtt. Sőt, a magyar állam 1930-tól teljes egészében fedezte a szegény betegek ápolási költségeit is.¹²²¹

A világháborút követő évtized utolsó elemeként vizsgált *világgazdasági integrálódás* az egyedüli, mely az Európa-szerte megnőtt vámhatárok és túlzó protekcionista, „körbevámoló” vámpolitika miatt a fejlődés kerékkötője maradt, hátráltatva a külső és belső fejlődést egyaránt.

¹²¹⁶ VONYÓ JÓZSEF: *Trianon árnyékában. A magyar gazdaság és társadalom strukturális problémái a két világháború között.*

<http://www.arkadiafolyoirat.hu/index.php/4-magyarorszag-a-20-szazadban/34-tor004-tan-magyarorszag-a-20-szazadban/78-trianon-arnyekaban-a-magyar-gazdasag-es-tarsadalom-strukturalis-problemai-a-ket-vilaghaboru-kozott#!/ccomment> (Letöltés: 2021. 06. 09.)

Ugyan az 1920. évi földreform eredményeként a hazai nagybirtokok 10%-át, 970 000 kataszteri hold termőföldet osztottak ki a hazai szegényparasztságnak, ám ennek hatása mérete és pénzügyi hiányosságai miatt nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Az ország földterületeinek 70%-a volt közép-, kis-, és törpebirtokosok kezén.

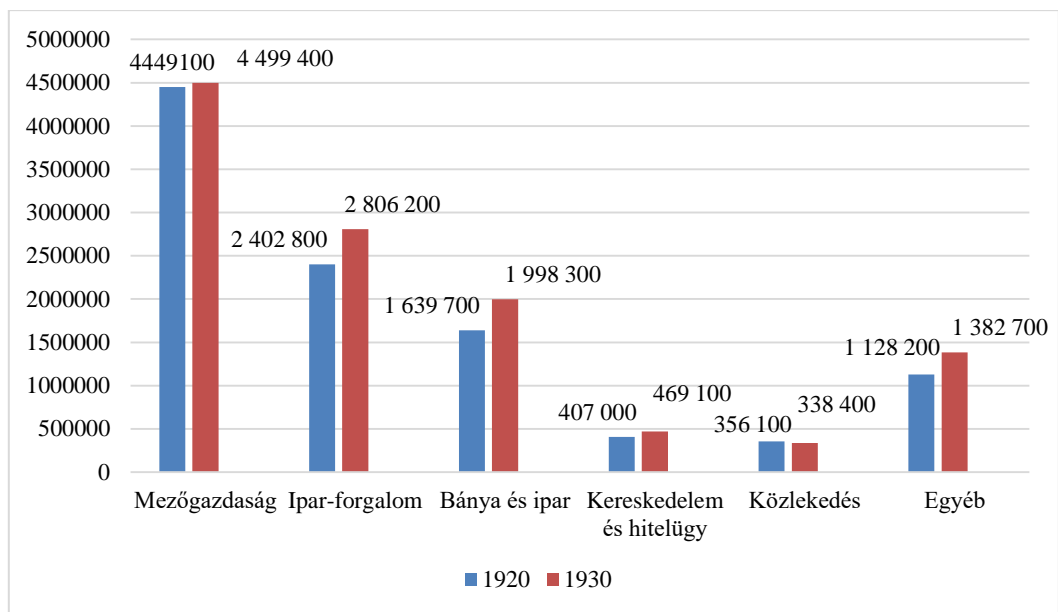
¹²¹⁷ ROMSICS IGNÁC: 2010. 133. p.

¹²¹⁸ KOCSIS PIROSKA: „*Esőben, sárban való gyaloglás cipőjüket elkoptatta...*” *Száz éves a magyar védőnői szolgálat.* https://mnf.gov.hu/mnf/ol/hirek/esoben_sarban_valo_gyalogjaras_cipojuket_elkoptatta (Letöltés: 2021. 06. 11.); MAJOR MAGDA – MAJOR TAMÁS: *Mi is az a "Zöldkereszt"?* <http://www.etszk.u-szeged.hu/levelezo-verseny/mi-is-zoldkereszt> (Letöltés: 2021. 06. 11.)

¹²¹⁹ Az orvosi pálya felértékelődésének és a képzésnek köszönhetően a 100 000 lakosra jutó orvosaink száma 1913-ban 31, 1921-ben már 56, 1938-ban pedig 117 volt. A kórházi kapacitás bővülésének terén is hasonlóak a számok: 1920-ban 10 000 lakosra 33, 1930-ban 47, nyolc évvel később 54 ágy jutott.

¹²²⁰ 1925. évi XXXI. tc. a Magyar Királyi Országos Közegészségügyi Intézet felállításáról. KAPRONCZAY KÁROLY: 2008. 262. p.

¹²²¹ KAPRONCZAY KÁROLY: *Gyógyító Budapest.* Budapest, 2011. Holnap Kiadó. 115. p.

61. ábra. Az összlakosság foglalkozás szerinti megoszlása 1920 és 1930 között
 Forrás: BEREND T. IVÁN – RÁNKI GYÖRGY: *A magyar gazdaság száz éve*. Budapest, 1972, Kossuth Közgazdasági és Jogi Kiadó. 184. p.

* * *

Kutatásaim befejező fejezetében az első világháborút követő korszak változásait kívántam bemutatni. Ez a korszak egyben egy újabbnak az eljövételét is magában hordozta, mely az országos mentésszervezés kezdetének időszakaként ismert. Ám az odáig vezető út minden várakozáson felüli volt. A rendszeres munkavégzést olyan alapvető szükségletek hiánya akadályozta, mint a napi táplálkozás, a ruházat és az üzemanyag hiánya. Az első világháborús helytállást követően gondjaik a kommün alatt tovább fokozódtak, amit a követhetetlen infláció és hiánygazdálkodás tovább fokozott. Ám mégis rendezni tudták soraikat. Szilveszteri adománygyűjtéseikkel Budapest lakói mentették meg a mentőket, de szerencsájükre az állami támogatások sem maradtak el, melyek az 1920-as évek elejétől a folyamatos építkezést szolgálták. Korábbi nehézségeik ellenére e helyütt már a sikerereikről beszélhetünk, nem felejtve azon társadalmi, gazdasági tényezőket, nehézségeket bemutatását sem, mely a trianoni békediktátum aláírását követően hazánkra várt. Ugyancsak a konszolidáció évtizedének egy-egy meghatározó szegmensét feltárva igyekeztem a korabeli társadalom és gazdaságpolitikai vezetés sikereit ábrázolni, mely a napjainkig is kiható trianoni veszteség után Magyarország talpra állását jellemezte az 1920-as években.

16 ÖSSZEFOGLALÁS

Disszertációmban a magyarországi mentéstörténelem egy eddig kevésbé ismert korszakát kívántam bemutatni, mely a Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület 1887. évi indulásától 1926-ig, az országos mentésszervezés kialakulásának koráig követi az eseményeket. Az alapokat keresve az emblemikus intézmény indulásához köthető jogszabályi környezetet, a főváros infrastrukturális ellátottságát, társadalmát és a mentéssel szoros egységet alkotó hospitális hátteret kívántam elsőként felvázolni. Ismertetésüket azért is tartottam kiemelten fontosnak, mert a kutatott terület négy évtizednyi eseménytörténete egymástól elválaszthatatlan egységet alkot. Egymással szerves kölcsönhatásban járultak hozzá vagy éppen akadályozták hazánk első szervezett mentőintézményének további fejlődését. Így megkíséreltem azon tényezők bemutatását is, melyek a mentésügy 1876. évi törvényi szabályozása óta eltelt időszak anomáliáit feltárják. Az alapítók, közösségük sikereit is ismertettem, amelyhez, ha nem társul végtelen lelkesedésük, nemcsak a múlt, hanem e szakterület jövője és talán még a főváros fejlődése is másképp alakul.

A Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület már korai éveiben olyan működési mechanizmust épített ki, mely maradéktalanul megfelelt egy huszonnégy órás riasztható intézmény számára. Még ha túl összetettnek is tűnik hierarchikus alá- és fölérendeltségük, összhangban látták el mentői és adminisztratív feladataikat. Az orvosi, medikus-mentői és betegápolói feladatkörök meghatározásával az egyesület kivonuló állománya kizárólag a szükséges kompetenciák birtokában végezhetett ellátó tevékenységét. Rögtönzésnek, kísérletezésnek helye nem volt. De az is látszik, hogy feladataik folyamatos teljesítése megkövetelte azt a hátteret, amit továbbképzéseik során az egyesület vezetősége biztosított számukra. Ennek ellenére, az erodáló külső és belső körülmények miatt (alulfinanszírozottság, társadalmi közöny, kedvezőtlen munkakörülmények, fokozott terhelés) személyi állománya mindvégig csekély volt. E tények tudatában értékelődik fel igazán szerepük.

Megítélésük szempontjából mindvégig a legfontosabb ismérv, hogy a napi huszonnégy órás szolgálat mindvégig biztosított volt. De nem csupán a mentés és a betegszállítás, hanem a saját vállalkásuk által, laikusoknak szervezett elsősegélynyújtó tömegoktatásuk is folyamatos volt, ennek eredményeként 1937-ig 1352 megtartott tanfolyamukon, 70 201 laikus érdeklődőnek és 2041 medikusnak tartottak orvosaik előadást, gyakorlati foglalkozást. Sikerüket bizonyítja, hogy e tevékenység majd minden szakma képviselőjét elérte, s legfőképpen az, hogy mindez nemcsak a főváros területére szorítkozott. Ennek köszönhetően az országszerte szerveződő mentőegyesületek és tűzoltósági mentőalosztályok indulását is elősegítették. Ugyan az 1920-as évek közepétől – az országos mentésszervezést koordináló VVOME indulásától – a fővárosra koncentrálva folyik tovább a munka, annak sikere az 1950-es évek elejéig biztosítja a korábban oktatottak (úszómesterek, fürdősök, rendőrök, pedagógusok, közigazgatásban dolgozók) felkészültségét fővárosunkban.

Eredményeik természetesen nem választhatóak el fővárosuk közegészségügyének fejlődésétől, aminek fő katalizátora az 1884. évtől induló, évszázados elmaradást pótló kórházfejlesztési program, ami nemcsak Budapest, hanem egész hazánk közegészségügyének is egyik legdinamikusabb korszakát jellemzi. Magyarország sereghajtóból a 20. század elején Európa fejlettebb államainak középmezőnyében biztosított magának helyet. Ennek ellenére a kórházfejlesztési program keretében megvalósított bővítés egyenlőtlen volt. A „súlyponti” kerületeken túl, volt, hogy egyetlen intézményt sem lehetett találni, ami a motorizáció hajnalán még komoly terhet jelentett a mentők betegeinek gyógyintézeti elhelyezésekor. A távolság és a fogadó intézmények egyenlőtlen eloszlása egyaránt hátráltatta a mentőmunkát. Mert nemcsak

a baleset helyszínére történő kiérkezés, hanem a mihamarabbi betegátadás is az ellátó szeme előtt kellett, hogy lebegjen a mentési kapacitás folyamatos biztosítása végett.

Fontos fejezete e munkának az egyesület által kanonizált ellátási protokollok gyűjteménye. Fontosnak tartottam azért is e terület részletekbe menő összeállítását, mert ilyen tárgyú összefoglalás e témában még korábban nem látott napvilágot. Igyekeztem a

közérthetőség végett a témában kevésbé jártas olvasó előtt is a szakmai interpretáció hitelességére törekedni, de úgy, hogy az ismertett eljárások mindvégig közérthetőek maradjanak. E terület feltárása során legfontosabb forrásaim a mentőegyesület által vezetett *esetnaplók* és a mentők szerkesztésében megjelenő *Mentők Lapja* voltak. E beszámoló, esetismertetések feldolgozása az egyik legnehezebb részét képezte a rendszerező munkának. Munkám egyik legfőbb eredményének e fejezet, korábban még feltáratlan szakmai interpretációját tartom. Úgy érzem, eredményes volt a részleteket is bemutató, gyógyszeres terápiára is kitérő kutatás, mert csak ennek ismeretében mérhető az orvosi munkán alapuló első ellátás színvonala. Felkészültségükről elmondható, hogy a korszakban kanonizált, több szakterület által ajánlott eljárásokat alkalmazták. Ami természetesen nem minden esetben merítette ki a mai szemmel adekvátnak nevezhető beavatkozást, de azok a kor tudományos megítélése szerint bevett eljárásoknak minősültek. S ez itt az egyik fontos elv, mely a

kutatás során az esetleírások és beszámolóik alapján megerősítést nyert, mert nem az eseti rögtönzés, ad hoc próbálkozás, hanem a hospitális körülmények között is igazoltan eredményes gyakorlat követése volt az igényes mentőmunka alapja.

A mentés műszaki eszközparkjáról szóló fejezet a betegellátáshoz hasonlóan sajátos evolúciót bejáró rész. Motorizált világunkban nehéz elképzelni a lovasfogatot, mint járművet, sőt azon gépkocsikat is, melyeket még a 20. század első negyedében is üzemeltettek. Pedig a kor lehetőségeit számba véve is a legjobb ellátást és szállítást biztosító járművekként kell rájuk tekintenünk. A lótarástól a járműjavító műhelyig járták végig a mobilizáció evolúcióját Budapest mentői. Sajnos az állati erővel vontatott járművek korában az állattartás napi gyakorlatát még nem sikerült az általam elképzelt részletességgel feldolgozni. Gazdasági feljegyzéseikben az állattartásra vonatkozóan gazdag a levéltári forrásanyag, de a napi működés leírására már kevésbé fordítottak figyelmet. Magától értetődőnek tűnhetett, s talán ezért nem fordítottak említésére elég figyelmet. Így csak hosszas keresést követően találni feljegyzést e hajdanvolt működési formával kapcsolatban. Akárcsak járműveik terén, ugyanez a sajátos evolúció figyelhető meg tipizált, a különböző mentőesetekhez vitt táskáikról, felszereléseikről is. Áttekintve az ápolói kar, az orvosok és medikus mentők számára összeállított instrumentumokat és gyógyszereket, a maguk korának professzionalizmusa bontakozik ki előttünk.

Gyakran esett szó a mentés alulfinanszírozottságáról, mely kerékkötője volt fejlődésüknek. Főkönyveik, segélyért folyamodó leveleik beszédes tanúi a fenti állításnak. Perselyes, majd szilveszteri adománygyűjtéseik a mentők szervezőképességéről tesznek bizonyosságot, aminek köszönhetően intézményük – részben – önfenntartóvá vált. Ennek is volt eredménye, hogy a századfordulót követő politikai és gazdasági válságok idején is biztosítani tudták fennmaradásukat. Ám ehhez a mentők folyamatos kezdeményezésére is szükség volt, segélykérő soraikat olvasva teljességgel érthetetlen a kortársak közönye, akiknek támogatására éppen e nehéz időszakokban lett volna a legnagyobb szükségük. Fontosnak tartottam kitérni arra is, hogy miként gondolták a kor klinikusai és a szárnyait bontogató szakterület orvosai az új tudományterület alapjainak megteremtését. A szakirodalom áttekintése során megállapítható, hogy az orvos-szakmának, az ellátóknak írt szakirodalom a domináns. Akkoriban még az alapok tisztázása kapott elsődleges szerepet. A helyszíni szülésvezetés, sérültek, mérgezetek és belgyógyászati betegek ellátása a szakmai diskurzus alapja. A viszonylag csekély számú, laikusoknak készült korai irodalom legátfogóbb reprezentánsa a CSATÁRY LAJOS, államvasúti országos főorvos, felügyelő utasításai a vasútüzemben dolgozók számára.

Korántsem kapnánk teljes képet, ha csak a főváros viszonylatában vizsgálnánk az eseményeket. Budapest határain túllépve már a századforduló első évtizedétől több mint száz település szolgált otthonául különböző szervezettségű mentőintézménynek a történelmi Magyarország területén. Statisztikai kimutatásokat felhasználva igyekeztem objektív képet alkotva felvázolni a hazai mentésügy országos helyzetét. Bővebb adalékul szolgálva szintén feldolgoztam a magyarországi mentésügyi konferenciák célkitűzéseit, s a közös ügy koordinációjának, egy országos központ vízióját felvázoló törekvést, aminek eszméivel a budapestiek rendre magukra maradtak. Mire céljukat elérhették volna, az első világégés nemcsak terveiket, hanem kapcsolataikat is szétszaggatta, és a Trianont követő felbomlás végleg lehetetlenné tette céljuk megvalósítását. Még ha csak egy viszonylag rövid periódust is ölelt fel az országos mentésszervezés századfordulós kísérletének kora, a kutatás szempontjából annál tisztább képet sikerült kapni a mentők kapcsolatrendszeréről. Szakperiodikájuk a maga részletességével igyekezett a konferenciákon elhangzottakat közvetíteni, a levéltári kutatások pedig a konferenciák szervezéséhez vezető utat, a szervezők hivatali és személyes kapcsolataik feltárásával gazdagították az ismeretanyagot. Megállapítható, hogy a konstruktív viták azonos célok felé haladtak, a szorosabb kommunikáció kialakításával és a mentési infrastruktúra egységesítési tervének elfogadásával. Ám az is világossá vált, hogy a leendő együttműködést centralizált formában képelték, ami a vidéki és nagyvárosi szervezetek számára sajnos elfogadhatatlan volt.

Ugyancsak torzképet kapnánk, ha első világháborús szerepvállalásukat nem említve csak a polgári mentésben tanúsított helytállásukról tennénk említést. E helyütt tartottam fontosnak megemlíteni az utolsó békeévek felkészülését, kapcsolataik alakulását a katonai hatóságokkal és azt a bizalmi közeget, mely a kormányzat részéről irányukba megnyilvánult. S legfőképpen szolgálatukat, lett légyen az akár a frontvonalak között vagy a biztonságot jelentő hátszágban. Ennek következményeképp közel negyven éves intézményük a megszűnés rémével volt kénytelen szembesülni. De mégis találtak kiutat e szorításból, amire az utolsó fejezetben igyekeztem rámutatni, arra a nem várt társadalmi szolidaritásra és mecenatúrára, mely a következő évtized közepére állandósuló anyagi gondjaik csillapításával a mentőegyesület konszolidációjához vezetett. Budapest lakóinak hála, mert ők mentették meg a mentőket. Ez a korszak egyben egy újabbnak is az eljövételét jelentette, mely 1926-tól az országos mentésszervezés kezdetének időszakaként ismert.

DR. KRESZ GÉZA álma, s közel másfél évszázados öröksége, a Markó utcai Mentőpalota napjainkban

17 KISLEXIKON

Könyvem utolsó fejezetében szeretném bemutatni azon tudósokat, mentőket és politikusokat, akiknek köszönhetően több, mint egy és negyed századdal ezelőtt megkezdhetette tevékenységét hazánk első szervezett mentőszolgálat, s azokét is, akik oly példaértékű helytállással és humánummal teljesítették szolgálatukat. Sokak neve e távoli múltból még csak ismerősen sem fog csengeni, s az elmúlt egy évszázadban, talán egyszer sem írták le e nagyszerű emberek nevét, ezért úgy éreztem, hogy kötelességem helytállásuk okán személyüket az utókor számára ismertté tenni.

ACZÉL KÁROLY (1864-1915) Orvos. A Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület főorvosa.

ALEXANDER VON BACH (1813-1993) Ügyvéd, politikus. Birodalmi belügyminiszter, a magyarországi neoabszolutizmus kérlelhetetlen képviselője.

ALBERT MOSETIG VON MOORHOF (1838-1907) Orvos. A bécsi közkórház II. sebészeti osztályának főorvosa. A mentésügy lelkes támogatója, elkötelezett híve.

ALEXANDER VON KROBATIN (1849-1933) Császári és királyi tábornok. Az Osztrák-Magyar Monarchia hadügyminisztere.

ANDRÁSSY ALADÁR (1827-1903) Katona, politikus. A Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület elnöke.

ANDRÁSSY GYULA (1860-1929) Jogász, politikus. Országgyűlési képviselő, majd a király személye körüli miniszter, a Magyar Királyság belügyminisztere, később az Osztrák-Magyar Monarchia utolsó külügyminisztere.

ANDRÁSSY KAROLINA (1865-1937) KARÁTSONYI JENŐ felesége. A Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület elnöknője, Hölgyválasztmányának elnökségi tagja és mecénása.

ANDRÁSSY SÁNDOR (1863-1946) Jogász, országgyűlési képviselő. A Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület mecénása.

ANTON VON SCHMERLING (1805-1893) Jogász. A Habsburg Birodalom államminisztere.

APPONYI ALBERTNÉ VON MENSENDORFF-POUILLY KLOTILD (1867–1942) A Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület Hölgyválasztmányának elnökségi tagja és mecénása. APPONYI ALBERT felesége.

AUGUSZTA MÁRIA LUJZA (1875-1964) Bajor hercegnő. A Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület védnökasszonya. HABSURG JÓZSEF főherceg felesége.

BALASSA JÁNOS (1814-1868) Orvos. Egyetemi tanár, a Pesti Egyetem sebészeti tanszékének vezetője, a hazai modern sebészet megalapítója és az éternarkózis első hazai alkalmazója. A Közoktatásügyi Minisztériumban az egyetemi ügyek tanácsosa. Az Orvosi Hetilap alapításának kezdeményezője, az Országos Közegészségi Tanács első elnöke.

BALOGH DEZSŐ Orvos. A fővárosi hivatásos tűzoltóság főorvosa, a Magyar Országos Tűzoltó Szövetség elnökségének tagja.

BALLA JENŐ (1869-1926) Újságíró. Szociológiai kutatásai során tárta fel az első világháborút követő általános elszegényedést.

BÁN S. ISTVÁN (1890-1957) Orvos. A Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület főorvosa, később igazgatója.

BÁRCZY ISTVÁN (1866-1943) Jogász, politikus. Budapest polgármestere, majd a Magyar Királyság igazságügy minisztere. A Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület választmányának tagja.

BENE FERENC (1775-1858) Orvos. Egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia tagja. Pest város főorvosa, a Szent Rókus Kórház igazgatója. A himlőoltás bevezetője fővárosunkban.

BENJAMIN HOWARD (1836-1900) Orvos. A befűvások lélegeztetést felváltó újraélesztési eljárások egyik általa kidolgozott eljárásának megalkotója.

BERNÁRDT GYÖZŐ (1880-?) Építészmérnök, főmérnök, osztrák államvasúti felügyelő. A Markó utcai Mentőpalota építésének idejére a főváros részéről felállított öttagú építési felügyelő bizottság tagja.

BERNOLÁK NÁNDOR (1880-1951) Jogász, politikus. A Debreceni Magyar Királyi Tudományegyetem tanára, majd rektora. A Magyar Királyság népjóléti és munkaügyi minisztere.

BIRBAUER VIKTOR (1855-1918) Orvos. Székesfehérvár tiszti főorvosa és a Székesfehérvári Mentő Egyesület orvosa.

BOBULA JÁNOS (1844-1903) Építészmérnök. A Markó utcai Mentőpalota építésének idejére a főváros részéről felállított öttagú építési felügyelő bizottság tagja.

BODA DEZSŐ (1863-1918) Jogász. Budapest rendőrfőkapitánya. Vezetésével modernizálják a korabeli rendőri erőket és infrastruktúrát.

BÓDY TIVADAR (1868-1934) Jogász, tanácsnok. Budapest polgármestere. A Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület választmányának tagja.

BRANDT JÓZSEF (1838-1912) Orvos. Egyetemi tanár, a kolozsvári Ferenc József Egyetem rektora.

BRUTSCHER JÓZSEF (1859-1923) Tűzrendészeti felügyelő, kormánytanácsos. A Szombathelyi Önkéntes Tűzoltó és Mentőszolgálat alapítója.

BRÜLL IGNÁC (1848-1918) Ügyvéd. A Budapesti Ügyvédi Kamara elnöke, a Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület jogtanácsosa.

BURIÁN ALADÁR Orvos. A Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület szaklapjának, a Mentők Lapjának szerkesztője, az egyesület orvosa és főintézője.

CHYZER KORNÉL (1936-1909) Orvos, miniszteri tanácsos. A Belügyminisztérium közegészségüggyel megbízott tanácsosa. A Magyar Tudományos Akadémia és az Országos Közegészségi Tanács tagja. A hazai balneológia egyik alapítója.

CHYZER BÉLA (1868-1910) Orvos, a Magyar Királyi Államvasutak felügyelője és főorvos helyettese. A hazai közegészségügy egyik jelentős szervezője, az üzemi balesetek okainak és elkerülésének kutatója.

CONSTANTINOVITS MILÁN (1921-2015) Orvos. A budapesti Szemészeti Klinika főorvosa, az 1956. évi forradalom és szabadságharc idején a klinika kihelyezett részlegeként működő Szobi utcai Trachoma Kórház vezetője. Segítségének köszönhetően vehette át sérültek elhelyezése végett az Országos Mentőszolgálat az általa vezetett intézményt, mely később Mentőkórház néven vált a magyarországi sürgősségi betegellátás első, alapító intézményévé.

CSATÁRY LAJOS (1832-1907) Orvos. A Magyar Királyi Államvasutak főorvosa, államvasúti felügyelő. A vasútegészségügy és a vasúti mentés megalapítója. A mentővagon kifejlesztője.

CSÁKY ALBIN (1841-1912) Jogász, politikus. Titkos tanácsos, a Magyar Királyság vallás-és közoktatásügyi minisztere.

CSEKONICS ENDRE (1846-1929) Földbirtokos, politikus, főasztalnokmester. A Magyar Szent Korona Országai Vörös-Kereszt Egyletének elnöke, vasúti igazgató, a Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület támogatója.

DARÁNYI BÉLA (1850-1924) Földművelésügyi államtitkár, miniszteri tanácsos. A Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület igazgatósági tagja.

DARÁNYI IGNÁC (1849-1927) Jogász, politikus. A Magyar Királyság földművelésügyi minisztere, a Magyar Tudományos Akadémia tagja.

DEREKASSY ISTVÁN (1866-1938) Orvos. A Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület orvosa, majd 1906-ban a debreceni tűzoltóság keretén belül megszervezte a Debreceni Önkéntes Mentő Egyletet.

DUNGYERSZKY LÁZÁR (1833-1917) Közgazdász, földbirtokos. A Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület mecénása, aki pénzalapot hozott létre a mentők budai és kőbányai mentőállomásainak létesítésére.

EDELSHEIM-GYULAI LIPÓT (1863-1928) Jogász, gyermekvédő. Az Országos Gyermekvédő Egyesület elnöke, a Fehér Kereszt Országos Lelencház Egyesület, majd az Országos Gyermekvédő Liga alapítója. A Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület mecénása, főzőkocsijának adományozója.

EDWARD SHARPEY-SCHAFER (1850-1935) Skóciai orvos. Az általa kidolgozott, a beteg hátát mechanikai nyomással mozgató újraélesztési eljárás névadója. Az edinburgh-i iskola tanára 1903-ban írta le először módszerét.

EISENMENGER REZSŐ (1871-1946) Orvos. A taposó respirátor, lélegeztető gép feltalálója. Készülékét 1905-ben mutatta be a Budapesti Önkéntes Mentő Egyesületben.

ETIENNE KÁROLY Orvos. A Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület orvosa.

EMIL KLÄGER (1880-1936) Újságíró. A szociológiai kutatások és fotográfia egyik alapítója.

FARKAS SAMU Jogász. A Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület adminisztratív igazgatója, magyar királyi kormányfőtanácsos.

FERENC FERDINÁND (1863-1914) Az osztrák-magyar Monarchia trónörököse. I. Ferenc József unokaöccse. Reformelképzeléseinek részét képezte a Monarchia Budapest-Bécs központú berendezkedésének trialista átalakítása. Feleségével együtt 1904. június 28-án Sarajevóban politikai merénylet áldozatául esett.

FESTETICS TASZILÓ (1850-1933) Főudvarmester, magyar herceg. A Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület támogatója.

FIALA RICHÁRD Orvos. A Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület orvosa.

FISCHER-COLBRIE ÁGOST (1863-1925) A kassai egyházmegye római katolikus püspöke. Tíz nyelven beszélő, korának kiemelkedő műveltségű tudósa. A bécsi Pázmáneum tanára, majd rektora. XIII. Leó pápa Rerum Novarum enciklikájának magyar nyelvre fordítója.

FODOR GÉZA (1867-1927) Orvos. A Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület orvosa, később a magyarországi balneológia jeles kutatója és szervezője.

FODOR JÓZSEF (1843-1901) Orvos. Egyetemi tanár, a közegészségtan professzora. A Magyar Tudományos Akadémia tagja, a Pesti Egyetem rektora. Az Országos Közegészségügyi Tanács tagja, az Országos Közegészségügyi Egyesület alapítója.

FUCHS LAJOS Ellenőr. A Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület ellenőre.

GÁLOSI SOMA (1874-1945) Számvizsgáló. Moson, majd Krassó-Szörény vármegyékben számvizsgáló, újságíró és publicista.

GEBHARDT LAJOS (1836-1908) Orvos. Egyetemi tanár, a Szent Rókus Kórház igazgatója, majd Budapest tiszti főorvosa. A Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület alelnöke.

GELLÉRI SZABÓ JÁNOS (1819-1908) Országgyűlési képviselő. A Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület alelnöke.

GERLÓCZY KÁROLY (1835-1900) Királyi tanácsos. Budapest főjegyzője, KAMERMAYER KÁROLYnak, Budapest első polgármesterének helyettese.

GEYER JÓZSEF (1860-1923) Orvos. Törvényszéki orvos, rendőrorvos. Magasan képzett, hegedűn és brácsán játszó zenész.

GLÓSZ KÁLMÁN (1863-1927) Orvos. Eger városának tiszti alorvosa, önkéntes tűzoltó- és első mentőparancsnoka.

GLUDOVÁTZ KÁROLY Orvos. A Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület orvosa.

HABERBAUER JÁNOS Jogász, kerületi jegyző, majd fővárosi tanácsnok. A Fővárosi Közegészségügyi Osztály vezetője. A Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület választmányának tagja.

HABSBURG–LOTARINGIAI JÓZSEF ÁGOST, HABSBURG JÓZSEF (1872-1962) Főherceg. A Magyar Királyság királyi helytartója, a Magyar Tudományos Akadémia elnöke. A Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület fővédnöke.

HADIK-BARKÓCZY ENDRÉNÉ ZICHY KLÁRA (1875–1946) A Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület elnöknője, Hölgyválasztmányának elnökségi tagja és mecénása. HADIK-BARKÓCZY ENDRE politikus felesége.

HAGGENMACHER KÁROLY (1835-1921) Svájci származású feltaláló, gyártulajdonos. A Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület támogatója.

HENRY ROBERT SILVESTER (1829-1908) Orvos. Az általa kidolgozott, a beteg felső testét, karjait mozgató újraélesztési eljárás névadója. Módszerét 1858-ban mutatta be elsőként.

HERMANN DRAWE (1867–1925) Fotográfus. A szociológiai fotográfia megalapítója.

HOHENBERG JÓZSEF Orvos. Magyar királyi honvédfőorvos, a fővárosi katonai egészségügyi apparátus egyik vezetője.

HORTHY MIKLÓS (1868-1957) Katonatiszt, politikus. Az első köztársaság bukását követően, 1920 és 1944 között a Magyar Királyság kormányzója.

HÓGYES ENDRE (1847-1906) Orvos. Az Országos Közegészségi Tanács és a Magyar Tudományos Akadémia tagja. A fővárosi Pasteur Intézet alapítója, a kolozsvári Ferenc József és a Pesti Egyetem tanára.

HÜTTL TIVADAR (1841-1910) Porcelán és üvegáru nagykereskedő. Óbudán porcelángyárat alapított, a Budapesti Ipar és kereskedelmi Kamara elnöke. 1890-ben, a pesti Vigadóban megrendezett Mentő Bál nagylelkű pártolója.

FERENC JÓZSEF (1830-1916) Osztrák császár, magyar és cseh király. 1867-től az Osztrák-Magyar Monarchia uralkodója.

IRÁNYI DÁNIEL (1822-1892) Politikus, országgyűlési képviselő. A Függetlenségi és Negyvennyolcas Párt elnöke.

IV. KÁROLY (1887-1922) Osztrák császár, magyar és cseh király. 1916-tól az Osztrák-Magyar Monarchia uralkodója.

IVÁNYI ERNŐ (1868-1915) Orvos. A Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület főorvosa.

JAKABFFY IMRE (1850-1930) Politikus. A Belügyminisztérium államtitkára, minisztériumi belső titkos tanácsos.

JEAN BAPTISTE VINCENT LABORDE (1830-1903) Orvos. Neurológiai kutatásai nyomán a beteg szájába nyúlva kivitelezett nyelvgyök ritmusos előre és hátra húzását ajánlotta az újraélesztés kivitelezése során.

JAROMIR MUNDY (1822-1894) Orvos. A Bécsi Önkéntes Mentő Egyesület (Wiener Freiwilligen Rettungsgesellschaft) alapítója és haláláig igazgatója. KRESZ GÉZA barátja, a budapesti mentésügy segítője.

JEREMIAH SMITH (1870-1935) Ügyvéd. Az első világháborút követő amerikai béke delegáció tagja, majd népszövetségi pénzügyi főbiztosként felügyelte Magyarország költségvetését 1924-től 1926-ig. Az USA-ban tanuló magyar diákok elkötelezett támogatója volt.

KAMERMAYER KÁROLY (1829-1897) Miniszteri tanácsos. Budapest első polgármestere.

KARÁTSONYI JENŐ (1861-1933) Császári és királyi kamarás. A Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület elnöke és mecénása.

KARIKÁS JÓZSEF Orvos. A Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület főorvosa és igazgatói szaksegédje. A 41. számú Augusztus mentővonat parancsnoka.

KÁROLYI MIHÁLY (1875-1955) Jogász, politikus. A Magyar Királyság, majd Köztársaság miniszterelnöke és köztársasági elnöke.

KELETI KÁROLY (1833-1892) Közgazdász, statisztikus. A Központi Statisztikai Hivatal alapító igazgatója.

KHUEN-HÉDERVÁRY KÁROLY (1849-1918) Politikus. Horvát bán. A Magyar Királyság belügyminisztere és miniszterelnöke.

KLEBELSBERG KUNO (1875-1932) Jogász, politikus. A Magyar Királyság belügyminisztere, majd vallás és közoktatásügyi minisztere.

KLEIN FÜLÖP (1841-1914) Orvos. A Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület szolgálatot vállaló orvosa.

KOHN EMIL Orvos. Versecz és Vidéke c. politikai és társadalmi hetilap szerkesztője. Orvosi hivatása mellett élénk publicisztikai tevékenységet folytatott.

KONRÁDI DÁNIEL (1871-1940) Orvos. A kolozsvári Önkéntes Mentő Egyesület igazgatója, egyetemi magántanár.

KORÁNYI SÁNDOR (1866-1944) Orvos. Egyetemi tanár, az MTA tagja. Medikus korában a Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület szolgálatot vállaló mentője.

KOSSUTH FERENC (1841-1914) Politikus, országgyűlési képviselő. A Magyar Királyság kereskedelemügyi minisztere. KOSSUTH LAJOS fia.

KOVÁCH ALADÁR (1866-1922) Orvos. A Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület vezető főorvosa, igazgatóhelyettese, majd igazgatója. KRESZ GÉZA hivatali utódja.

KOVÁCS JÓZSEF (1832-1897) Orvos. Egyetemi tanár, a Pesti Egyetem rektora, az Országos Közegészségi Tanács tagja, a Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület főorvosa.

KÖRMÖCZI EMIL (1868-1949) Orvos. A Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület főorvosa, majd igazgatója. Az első világháborút követő súlyos gazdasági válságot követően a Mentőegyesület gazdasági stabilizációjának megteremtője.

KRESZ GÉZA (1846-1901) Orvos. A magyarországi szervezett mentés, a Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület alapítója és haláláig igazgatója.

LENGYEL ÁRPÁD (1886-1940) Orvos. A Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület főorvosa. 1912-ben a Carpathia óceánjáró orvosa, hajójával együtt a Titanic túlélőinek megmentője.

LÖBL GYULA (1871-1931) Orvos. Az Ajkai Bányagondnokság társpenztári bányaorvosa.

LÖBL VILMOS (1874-1912) Orvos. A Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület főorvosa.

LUKÁCS LÁSZLÓ (1850-1932) Politikus, közgazdász. Az Osztrák-Magyar Monarchia pénzügyminisztere, majd a Magyar Királyság miniszterelnöke.

MAGYAREVICS MLADEN Orvos. Budapest tiszti főorvosa. A mentésügy lelkes támogatója.

MARKUSOVSKY LAJOS (1815-1893) Orvos. Az Orvosi Hetilap alapítója, a hazai modern orvostudomány megalapítója. Az Országos Közegészségi tanács tagja, majd elnöke, a Budapesti Királyi Orvosegyesület elnöke, a Magyar Tudományos Akadémia tagja.

MARSHALL HALL (1790-1857) Orvos. A levegőbefűvós lélegeztetést felváltó újraélesztési eljárások egyik általa kidolgozott eljárásának megalkotója.

MAX WINTER (1870-1937) Újságíró. A szociológiai kutatások egyik megalapítója. Bécsből kivándorolva a Friends of Children Society képviselője az Amerikai Egyesült Államokban.

MÜLLER KÁLMÁN (1849-1926) Orvos. Egyetemi tanár, a Szent Rókus Kórház igazgatója.

MÜLLER LÁSZLÓ (1855-1941) Diplomata. Az Osztrák-Magyar Monarchia szófiai, konstantinápolyi, majd tokiói nagykövete.

NAVRATIL IMRE (1833-1919) Orvos. A Szent Rókus Kórház főorvosa, a Pesti Egyetem tanára.

NEDECKY GEDEON Egyesületi intéző. A Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület intézője.

NEMÉNYI AMBRUS (1852-1904) Újságíró, politikus, gazdasági szakember. A Gyáriparosok Országos Szövetségének első igazgatója. A fővárosi lakásügyi-reform első kezdeményezője.

NÉKÁM LAJOS (1868-1957) Orvos. A Fővárosi Bakteriológiai Intézet igazgatója, majd a Bőrgyógyászati Klinika igazgatója, egyetemi tanár. A Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület folyóiratának, a Mentők Lapjának szerkesztőbizottsági tagja.

NEUSCHLOSS KORNÉL (1864-1935) Építészmérnök. A Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület választmányának tagja.

NURICSÁN JÓZSEF (1860-1914) Vegyész. A Földművelésügyi Minisztérium munkatársaként tanulmányozta a hazai és európai mezőgazdasági vegyészeti intézményeket. A jodidok meghatározásának módszerével és vízkémiai kutatásaival ért el kimagasló eredményeket.

ORCZY BÉLA (1822-1917) Országbíró. A Magyar Királyság honvédelmi minisztere, közmunka és közlekedésügyi minisztere, belügyminiszter, majd a király személye körüli miniszter.

PALLAVICINI JÁNOS (1848-1941) Politikus. Az Osztrák-Magyar Monarchia bukaresti, majd konstantinápolyi nagykövete. Külügyminiszter helyettes.

PAULIKOVICS ELEMÉR (1882-1955) Orvos. A Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület orvosa, az 1926-ban felállított Vármegyék és Városok Országos Mentő Egyesületének igazgatója és alapítója.

PERCZEL DEZSŐ (1848-1913) Jogász, országgyűlési képviselő. A Magyar Királyság belügyminisztere.

PUCHER JÓZSEF (1835-1904) Építészmérnök. A Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület választmányának tagja.

QUITTNER ZSIGMOND (1859-1918) Építész. A Fővárosi Közmunkák Tanácsának tagja, a Magyar Építőművészek Szövetségének elnöke, a Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület Markó utcai székházának, a Mentőpalotának tervezője.

RAJNA NÁNDOR Orvos. A Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület főorvosa.

RAKOVSKY IVÁN (1885-1960) Jogász. A Magyar Királyság belügyminisztere, majd a Fővárosi Közmunkák Tanácsának elnöke, később vallás- és közoktatásügyi minisztere.

RÁTH KÁROLY (1821-1897) Jogász. A Legfőbb Ítélszék bírása, majd a királyi tábla alelnöke és a főrendiház tagja. 1873-tól haláláig Budapest első főpolgármestere.

ROHONCZY GEDEON (1852-1929) Országgyűlési képviselő, földbirtokos. A Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület alelnöke.

RÓZSA PÉTER Fővárosi tanácsnok. A Markó utcai Mentőpalota építésének idejére a főváros részéről felállított öttagú építési felügyelő bizottság elnöke.

RUDNAY BÉLA (1857-1932) Jogász, országgyűlési képviselő. Budapest rendőrfőkapitánya.

RUSZWURM REZSŐ Orvos. A Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület főorvosa, később igazgatója.

SCHICKEDANZ ALBERT (1846-1915) Műépítész. A Millenniumi emlékmű, a Műcsarnok és a Szépművészeti Múzeum tervezője. 1890-ben, a pesti Vígadóban megrendezett Mentő Bál nagylelkű pártolója.

SCHOLTZ KORNÉL (1871-1962) Orvos. Belügyminisztériumi államtitkár, szemészprofesszor, a Pesti Egyetem tanára.

SCHÖNINGER ALFRÉD (1833-1898) Császári és királyi ezredes. A Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület támogatója.

SEBŐK ZSIGMOND (1874-1937) Orvos. A Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület főorvosa.

SAILE TIVADAR (1893-1964) Orvos, egészségügyi statisztikus. A Központi Statisztikai Hivatal munkatársa, a népességi és egészségügyi statisztika nemzetközi hírű kutatója.

SEREGI ÁRPÁD Székesfővárosi számtanácsos. A Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület pénztárosa.

SPITZ ARNOLD (1852-1939) Osztrák gépjárműkereskedő, karosszériaépítő mester. A Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület mecénása. Mentőgépkocsi adományozója.

STRIHÓ GYULA (1843-1902) Országgyűlési képviselő. A Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület titkára.

STRÓBL ALAJOS (1856-1926) Szobrász. A századforduló magyarországi szobrászművészetének meghatározója. 1890-ben, a pesti Vígadóban megrendezett Mentő Bál nagylelkű pártolója.

SZABÓ DÉNES (1856-1918) Orvos. A Pesti Egyetem és a kolozsvári Ferenc József Egyetem tanára. A kolozsvári egyetem dékánja, majd rektora. Udvari királyi tanácsos.

SZAPÁRY GYULA (1832-1905) A Magyar Királyság belügyminisztere, később miniszterelnöke.

SZÁSZ-COBURG-KOHÁRY KLOTILD (1846-1927) Osztrák főhercegné. 1890-ben, a pesti Vígadóban megrendezett Mentő Bál fővédnöke. Habsburg-Lotaringiai József Károly főherceg felesége.

SZÉCHENYI ISTVÁN (1791-1860) Reformpolitikus. **BATTHYÁNY LAJOS** miniszterelnök kormányának közmunka és közlekedésügyi minisztere. A „legnagyobb magyar”, a modern, polgári Magyarország alapjainak megteremtője.

SZÉCHENYI ÖDÖN (1839-1922) Török császári pasa. A Magyar Országos Tűzoltó Szövetség első elnöke, a hazai, majd a konstantinápolyi tűzoltóság megalapítója. Széchenyi István fia.

SZÉKELY VLADIMIR (1873-1958) Rendőrségi sajtóiroda vezető, fogalmazó. Fővárosi rendőrfőkapitány-helyettes.

SZÉLL KÁLMÁN (1843-1915) Jogász, politikus. Az Osztrák-Magyar Monarchia pénzügyminisztere, majd a Magyar Királyság miniszterelnöke és ideiglenes belügyminisztere.

SZÉNÁSY SÁNDOR (1850-) Orvos. Egyetemi magántanár, a Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület helyettes főorvosa.

SZILY JÓZSEF Szerkesztő. A Magyar Tűzoltó-Szövetség hivatalos szaklapjának, a Tűzoltó-Közlönynek szerkesztője.

SZLADITS KÁROLY (1871-1956) Jogász, egyetemi tanár, az MTA tagja.

SZTERÉNYI JÓZSEF (1861-1941) Újságíró, iparügyi szakértő, iparfelügyelő. Bankelnök, államtitkár, a Magyar Királyság kereskedelemügyi minisztere, majd népszövetségi főmegbízott.

TÁBORI KORNÉL (1879-1944) Hírlapíró. A magyar szociológiai fotográfia megteremtője.

TELEKI GÉZA (1843-1913) Politikus, országgyűlési képviselő. A Magyar Tudományos Akadémia Igazgatótanácsának tagja, titkos tanácsos, a Magyar Királyság belügyminisztere.

TISZA ISTVÁN (1861-1918) Jogász, politikus. A Magyar Királyság miniszterelnöke.

TISZA KÁLMÁN (1830-1902) A Magyar Királyság belügyminisztere, később miniszterelnöke.

TÓTH LAJOS (1856-1926) Orvos. A Magyar Királyság Vallás-és Közoktatásügyi Minisztériumának államtitkára, az Országos Közegészségi Tanács tagja, egyetemi tanár.

TÖRÖK JÁNOS (1843-1892) Jogász. Budapest rendőrfőkapitánya.

TREFORT ÁGOSTON (1817-1888) Művelődéspolitikus, a Magyar Királyság vallás és közoktatásügyi minisztere.

TUSZKAI ÖDÖN (1863-1945) Orvos. Az iskolaorvoslás, felvilágosítás és iskolai mentőőrség harcosa, képviselője. A magyarországi szabadkőműves mozgalom egyik vezetője, majd nagymestere.

VASS JÓZSEF (1877-1930) Katolikus pap, politikus. A Magyar Királyság közéleti, valamint vallás- és közoktatásügyi minisztere, majd népjóléti és munkaügyi minisztere.

VIROSZTEK A. GYÓZÓ (1868-1925) Orvos. A Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület főorvosa, később igazgatója.

VUK GYULA (1852-1912) Gyártulajdonos. A Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület tiszteletbeli pénztárnoka.

WEBER KÁROLY Virág- és növénykereskedő, műkertész. A budai Várkert Ellipsz sétányának megálmodója és kivitelezője 1881-ben. 1890-ben, a pesti Vigadóban megrendezett Mentő Bál nagylelkű pártolója.

WEKERLE SÁNDOR (1848-1921) Jogász, politikus. Az Osztrák-Magyar Monarchia pénzügyminisztere, majd a Magyar Királyság miniszterelnöke. A Magyar Tudományos Akadémia tagja.

WENCKHEIM BÉLA (1811-1876) Táblabíró. A Magyar Királyság belügyminisztere, később miniszterelnöke.

WILCZEK JÁNOS (1861-1929) Császári és királyi kamarás. A bécsi mentők tiszteletbeli elnöke, a mentésügy mecénása.

18 ÁBRÁK MELLÉKLETE

A TÁSKA FEDÉLRÉSZÉNEK ESZKÖZEI
2db végtagrögzítő sín 1 db törülköző
A TÁSKÁT KETTÉOSZTÓ RÖGZÍTŐ LAP ESZKÖZEI
<i>Felső sorban</i> 1 db leltár <i>Alsó sorban</i> 1 db puhafa, ill. keménypapír sínt a beteg méretéhez alakító sínkés és 1 db olló
A TÁSKA ALJÁBAN TÁROLT ESZKÖZÖK
2 db végtagrögzítéskor alkalmazott háromszögletű kendő 2 db nagyméretű (10 cm-es) kötszercsomag 2 db nagyméretű (8 cm-es) kötszercsomag 2 db nagyméretű (5 cm-es) kötszercsomag 1 tekercs ragtapasz 1 tubus égéskor alkalmazott kenőcs 1 db vérzéscsillapításkor felhelyezett „ideál” szorítópólya

1. melléklet. Laikus segítségnyújtó által is használható *kis mentőszekrény* tartalma

A TÁSKA FEDÉLRÉSZÉNEK ESZKÖZEI
2db végtagrögzítő sín 1 db törülköző
A TÁSKÁT KETTÉOSZTÓ RÖGZÍTŐ LAP (MŰSZERLAP) ESZKÖZEI
<i>Felső sorban</i> 1 db leltár <i>Alsó sorban</i> 1 db, a puhafa, ill. keménypapír sánta a beteg méretéhez alakító sínkés és 1 db olló
A TÁSKA ALJÁBAN TÁROLT ESZKÖZÖK
2 db végtagrögzítésre alkalmazott háromszögletű kendő 2 db nagyméretű (10cm-es) kötszercsomag 2 db nagyméretű (8cm-es) kötszercsomag 2 db nagyméretű (6cm-es) kötszercsomag 1 tekercs ragtapasz 1 tubus égésre alkalmazott kenőcs 1 db vérzéscsillapításra felhelyezett „ideál” szorítópólya Olló Érfogó Csipesz Szike Borotva Tű Sebészeti fonál ¹²²² Evőkanál Pravaz fecskendő Steril borítékban elhelyezett köldökzsinór lekötőszalag Jódtinktúrára üveg steril pálcikával Szappan Kézmosókefe
A TÁSKA BŐR ALÁ FECSEKENDÉZENDŐ (SUBCUTAN) GYÓGYSZEREI
1 db koffein fiola 2 db éter fiola 2 db kámfor fiola 2 db morfium fiola 2 db hyoscin fiola 2 db ergotin fiola 2 db apomorphin
SZÁJON ÁT ADHATÓ (PER OS) ILL. INHALÁLTATHATÓ GYÓGYSZEREK
Ammónia Éter Ópium Morfium 1 db üres üveg újabb kipróbálandó gyógyszerek számára

2. melléklet. Hivatásos mentők által alkalmazott *esettáska* tartalma

¹²²²X.201.a 1-10. kötet. A BÖME őrségi naplója 1890. július 31. – 1890. december 31. Ambuláns beteg ellátása során alkalmazott kisebb sebvarrás a Markó utcában. (1890. augusztus 10-11.)

A TÁSKA MŰSZEREI
1 db gyomormosó tölcser 3 db gyomormosócsővel 1 db szájterpesz 1 db ujjvédő 1 db Pravaz fecskendő 1 db törülköző A vegyhatást vizsgáló kék és vörös színű lakmuszpapír
HÁNYTATÓK
Rézsulfát Apomorphin
HASHAJTÓK
Ricinusolaj
BEVONÓK (KÖZÖMBÖSÍTŐK)
Szezám olaj
„ELLENMÉRGEK” (ANTIDÓTUMOK)
Ecetsav Tanin Atropin Magnézium Kálium permanganát Pilocarpin
TÜNETI KEZELÉS GYÓGYSZEREI
Ópium Morfium Amylnitrit

3. melléklet. Hivatásos mentők által alkalmazott *ellenmérgezszerény* tartalma

OLDATOK, VEGYSZEREK, FÁJDALOMCSILLAPÍTÓK
Hoffmann-cseppek Ammónia szesz 50 gramm ecetsav bór kloroform Olaj az égett bőrfelületre Fájdalomcsillapító ópium cseppek használati utasítással éter cukordarabkák A légzést segítő 10 db mustárpapír
FERTŐTLENÍTŐ SZEREK
2,5 %-os karbolsav 500 gramm 3 %-os bórsavoldat
KÖTSZEREK
1 köteg karbolgyapot Bruns-féle vagy szalicil-vatta Karbolos és jodoformos géz A felső végtagok és a vállöv rögzítésére szolgáló különböző méretű háromszögletű kendők Vászon és flanelpólyák Compressek (szorítók) Különféle méretű végtagrögzítő sínek Szalma és szecska vánkos Amerikai ragtapasz 1 méter hosszúságú flanel
SEBÉSZETI ESZKÖZÖK
Sebfecskendő Irrigátor 1 db tolvajlámpa Viasztekercs Különböző méretű sebvarrótűk Sebészi tű Körülöltési tű Biztonsági tű Sebészeti cérna és leköttő selyem 5 tábla vatta Fonál és zsinég Mosdótál Sebészeti csésze Törülközők Gyorsforraló Pravaz-féle fecskendő Pohár Dugaszhúzó Olló Tollkés

4. melléklet. KRESZ-féle kis *mentőtáska* tartalma

19 ÁBRÁK JEGYZÉKE

1. ábra. KRESZ GÉZA rendőrségi mintára tervezett fővárosi mentőállomás-hálózat rendszerének terve	15
2. ábra. SEBESTYÉN ISTVÁN kimutatása a Történelmi Magyarország egyesületeinek alakulásáról az 1867 és 1914 közötti időszakban. A függőleges tengely 1000 egyesület/év vonatkozásában ismerteti számukat	20
3. ábra. SZABÓ DÁNIEL kutatásai alapján számba vett politikai egyletek a dualizmus korában	25
4. ábra. Fővárosunk egyleteinek alakulása a városegyesítés évtizedéig, 1879	22
5. ábra. A magyarországi egyesületei élet törvényi és rendeleti szabályozása	27
6. ábra. Buda és Pest városrészek, valamint az agglomerációs települések lakosságának növekedése, 1850-1910	31
7. ábra. Budapest aktív, kereső népességének ágazatok szerinti megoszlása, 1880-1910	32
8. ábra. Budapest súlya hazánkban százalékos arányban kifejezve Horvát-Szlavónország nélkül, 1910	32
9. ábra. Budapest lakosságának százalékos megoszlása nemzetisége szerint, 1890-1910	40
10. ábra. Budapest kereső népességének etnikai csoportok szerinti megoszlása százalékban, 1910	40
11. ábra. Fővárosunk és Bécs népességének gyarapodása, 1851-1910	41
12. ábra. Pest és Budapest halálozási rátájának viszonyítása Európa nagyvárosaihoz 1872 és 1902-ben	42
13. ábra. Budapest lakásviszonyai az 1880. évi népszámlálás alapján	43
14. ábra. A krónikus lakáshiány csökkentését célzó 1890 és 1913 között megvalósított lakásépítési program keretében 80 000 új lakás létesült a fővárosban. Az egyszobás lakások számának csökkenése é a kétszobás lakások számának emelkedése jellemzi a korszakot.	44
15. ábra. Lakásépítési deficit Budapesten, 1916-1921	46
16. ábra. Fővárosunk lakóépületeinek száma 1849 és 1910 között.	54
17. ábra. Budapest kórházainak ágykapacitása szerinti összehasonlítása londoni és párizsi vonatkozásban 1876-ban	60
18. ábra. Budapest kórházainak bővítése koronaértékben 1876-1910 között	61
19. ábra. Az első kórházépítési program eredményei hazánkban, 1885-1914	62
20. ábra. Budapest halandóságának megoszlása a vezető halálokok szerint	79
21. ábra. Kórházaink típusai és fejlődésük a Magyar Királyságban 1920 és 1927 között	65
22. ábra. Célintézményként szereplő kórházak száma a századfordulón	68
23. ábra. Célintézményként szereplő kórházak lokalizációja a fővárosban, 1910	69
24. ábra. Budapest kerületeinek lakosságszáma ezer főben az 1910. évi népszámlálás alapján	88
25. ábra. A népesség korcsoportok megoszlása a fővárosban, ezer főben az 1910. évi népszámlálás alapján	88
26. ábra. A Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület belső és külső kondíciói	96
27. ábra. Az Országos Mentőszolgálat szervezeti felépítése napjainkban	82
28. ábra. A Magyar Királyság társadalmi csoportjainak elszegényedése az 1920-as évek elején százalékban kifejezve	86
29. ábra. A kivonuló mentőmunkában közvetlenül részt vevők, az egyesületi adminisztráció nélkül 1914-ben	94
30. ábra. Az egyesület hierarchikus tagozódását bemutató sematikus ábra	95
31. ábra. Szolgálati érdemérmek a Budapesti Önkéntes Mentő Egyesületnél	104

32. ábra. A Mentőegyesület személyi állománya 1917-ben.....	108
33. ábra. Kis mentőszekrény tartalma	122
34. ábra. Az esettáska tartalma.....	123
35. ábra. Ellenmérekszekrény tartalma	124
36. ábra. Kis mentőtáska tartalma.	125
37. ábra. Lófogatú járművek 1887-től.....	139
38. ábra. Motorizált mentőjárművek 1902-től	139
39. ábra. A mentőegyesület 1887-1907 közötti időszak leggyakoribb feladatainak összesített számai.....	141
40. ábra. A BÖME mentőfogatai és gépkocsijai, 1887-1927.....	141
41. ábra. Termelési adó alá eső szeszfőzdek száma a Magyar Királyságban	160
42. ábra. A budapesti kolerajárvány alatti betegszállítások és erőforrások 1892. október 31. és december 2. közötti időszakban.	164
43. ábra. Az 1892-1893. évi fővárosi kolerajárvány adatai.	208
44. ábra. Az öngyilkossági ráta alakulása a Magyar Királyságban 1881-től 1926-ig.....	170
45. ábra. Az első tíz év tömeges balesetei egymáshoz viszonyított arányukban, 1887-1897	174
46. ábra. A fővárosi mentők negyedszázados mentési és betegszállítási feladatai számokban kifejezve 1887 és 1912 között.....	222
47. ábra. A mentőegyesület eseteinek és betegszállítási feladatainak kimutatása az 1912. évben	223
48. ábra. A Magyar Királyság mentőállomásai a XX. század elején	250
49. ábra. Haláluk előtt orvosi kezelésben részesültek aránya az 1910. évi kimutatásban	253
50. ábra. A BÖME orvosai által laikus és medikus hallgatóknak rendezett elsősegélynyújtó tanfolyamai 1887-től 1937-ig.....	265
51. ábra. A BÖME szilveszteri gyűjtéseinek bevételei korona összegben, 1907-1924.....	277
52. ábra. A BÖME személyi állománya és infrastruktúrája 1914-ben.....	244
53. ábra. A mentőegyesület I. világháborús kiadásai koronában 1914 és 1918 között.....	249
54. ábra. A spanyolnátha járvány magyarországi áldozatai ezer főben a nyugat-európai veszteségekhez viszonyítva 1918-ban.....	253
55. ábra. Az influenzás megbetegedések fővárosi áldozatainak száma az 1918 és 1920 közötti időszakban.....	254
56. ábra. Leszerelt katonák száma Magyarországon 1918 végén	258
57. ábra. Vagonlakások Magyarországon, 1919-1922.....	262
58. ábra. A trianoni békeszerződés következtében beálló veszteségek Magyarországon százalékos arányban kifejezve 1920-ban az 1913. évihez képest	273
59. ábra. A gyáripari termelés ágazati szerkezete 1913-ban és a két világháború között a trianoni országterületen (%).....	274
60. ábra. A forgalomban levő gépjárművek száma Magyarországon 1923 és 1932 között...	275
61. ábra. Az összlakosság foglalkozás szerinti megoszlása 1920 és 1930 között.....	277

20 TÁBLÁZATOK JEGYZÉKE

1. táblázat: Készpénzsegélyezés Budapesten a városegysítést követően, 1876	66
2. táblázat. Fővárosunk gyógyintézetei a városegysítés korában, GEBHARDT LAJOS összeállításában, 1879	59
3. táblázat. Budapest felnőtt és gyermekkorú lakosai kerületenként és szóba jöhető hospitális ellátásuk az 1910. évi népszámlálás alapján	89
4. táblázat. Az első tíz év tömeges balesetei számokban, 1887-1897	174
5. táblázat. Az elsősegélynyújtás irodalmának legfontosabb kiadványai a századfordulón ..	222
6. táblázat. A Mentőegyesület talpra állása az 1920-as évek elején	270

21 FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS IRODALMAK JEGYZÉKE

21.1 LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

- ❖ HU BFL X. 201.B.1. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1906-1916. 1906. év
- ❖ HU BFL X. 201.B.1. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1906-1916. 1909. év
- ❖ HU BFL X. 201.B.1. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1906-1916. 1910. év
- ❖ HU BFL X. 201.B.1. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1906-1916. 1911. év
- ❖ HU BFL X. 201.B.1. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1906-1916. 1912. év
- ❖ HU BFL X. 201.B.1. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1906-1916. 1913. év
- ❖ HU BFL X. 201.B.2. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1917-1924. 1917. év
- ❖ HU BFL X. 201.B.2. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1917-1924. 1919. év
- ❖ HU BFL X. 201.B.2. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1917-1924. 1920. év
- ❖ HU BFL X. 201.B.2. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1917-1924. 1921. év
- ❖ HU BFL X. 201.B.2. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1917-1924. 1922. év
- ❖ HU BFL X. 201.B.2. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1917-1924. 1923. év
- ❖ HU BFL X. 201.B.2. kisdoboz. Ügyviteli iratok, 1917-1924. 1924. év

- ❖ HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1893. évi iktatókönyv
- ❖ HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1894. évi iktatókönyv
- ❖ HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1895. évi iktatókönyv
- ❖ HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1896/97. évi iktatókönyv
- ❖ HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1898. évi iktatókönyv
- ❖ HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1899. évi iktatókönyv
- ❖ HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1902. évi iktatókönyv
- ❖ HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1903. évi iktatókönyv
- ❖ HU BFL X.201.b 3-11. kötet, 1904. évi iktatókönyv
- ❖ HU BFL X.201.b 3-11. kötet. 1905. évi iktatókönyv

- ❖ HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1887-1898. évi főkönyve.
- ❖ HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1899-1903. évi főkönyve.
- ❖ HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1904-1907. évi főkönyve.
- ❖ HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1910. évi főkönyve.
- ❖ HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1912. évi főkönyve.
- ❖ HU BFL X.201.c 14-23. kötetek. A BÖME 1913. évi főkönyve.
- ❖ HU BFL X.201.c 14-23. kötetek. A BÖME 1914. évi főkönyve.
- ❖ HU BFL X.201.c 14-23. kötetek. A BÖME 1914-1918. évi főkönyvei.
- ❖ HU BFL X.201.c 14-23. kötetek. A BÖME 1914. évi főkönyve. A Mentőegyesület 1914. évi hadügyi kiadásainak kimutatása.
- ❖ HU BFL X.201.c 14-23. kötetek. A BÖME 1915. évi főkönyve.
- ❖ HU BFL X.201.c 14-23. kötetek. A BÖME 1915. évi főkönyve. A Mentőegyesület 1915. évi hadügyi kiadásainak kimutatása.
- ❖ HU BFL X.201.c 14-23. kötetek. A BÖME 1916. évi főkönyve.
- ❖ HU BFL X.201.c 14-23. kötetek. A BÖME 1916. évi főkönyve. A Mentőegyesület 1916. évi hadügyi kiadásainak kimutatása.
- ❖ HU BFL X.201.c 14-23. kötetek. A BÖME 1917. évi főkönyve.

- ❖ HU BFL X.201.c 14-23. kötetek. A BÖME 1917. évi főkönyve. A Mentőegyesület 1917. évi hadügyi kiadásainak kimutatása.
 - ❖ HU BFL X.201.c 14-23. kötetek. A BÖME 1918. évi főkönyve.
 - ❖ HU BFL X.201.c 14-23. kötetek. A BÖME 1918. évi főkönyve. A Mentőegyesület 1918. évi hadügyi kiadásainak kimutatása.
 - ❖ HU BFL X.201.c 14-23. kötetek. A BÖME 1919. évi főkönyve.
 - ❖ HU BFL X.201.c 14-23. kötetek. A BÖME 1921. évi főkönyve.
 - ❖ HU BFL X.201.c 14-23. kötetek. A BÖME 1922. évi főkönyve.
 - ❖ HU BFL X.201.c 24-27. kötetek. A BÖME 1923. évi főkönyve.
 - ❖ HU BFL X.201.c 24-27. kötetek. A BÖME 1924. évi főkönyve.
 - ❖ HU BFL X.201.c 24-27. kötetek. A BÖME 1926. évi főkönyve.
-
- ❖ HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1887. évi számadása.
 - ❖ HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1888. évi számadása.
 - ❖ HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1889. évi számadása.
 - ❖ HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1890. évi számadása.
 - ❖ HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1891. évi számadása.
 - ❖ HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1892. évi számadása.
 - ❖ HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1894. évi számadása.
 - ❖ HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1895. évi számadása.
 - ❖ HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1896. évi számadása.
 - ❖ HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1897. évi számadása.
 - ❖ HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1899. évi számadása.
 - ❖ HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1900. évi számadása.
 - ❖ HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1902. évi számadása.
 - ❖ HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1903. évi számadása.
 - ❖ HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1904. évi számadása.
 - ❖ HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1905. évi számadása.
 - ❖ HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1906. évi számadása.
 - ❖ HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1907. évi számadása.
 - ❖ HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1887-1909. évi számadása.
 - ❖ HU BFL X.201.c 4-13. kötetek. A BÖME 1916. évi számadása.
-
- ❖ HU BFL X.201.a 1-10. kötet. A BÖME őrségi naplója 1890. július 31. – 1890. december 31. 1890. augusztus 10.
 - ❖ HU BFL X.201.a 1-10. kötet. A BÖME őrségi naplója 1890. július 31. – 1890. december 31. 1890. augusztus 14.
 - ❖ HU BFL X.201.a 1-10. kötet. A BÖME őrségi naplója 1890. július 31. – 1890. december 31. 1890. augusztus 19.
 - ❖ HU BFL X.201.a 1-10. kötet. A BÖME őrségi naplója 1890. július 31. – 1890. december 31. 1890. augusztus 9.
 - ❖ HU BFL X.201.a 1-10. kötet. A BÖME őrségi naplója 1890. július 31. – 1890. december 31. 1890. augusztus 11.
 - ❖ HU BFL X.201.a 1-10. kötet. A BÖME őrségi naplója 1890. július 31. – 1890. december 31. 1890. augusztus 1.
 - ❖ HU BFL X.201.a 1-10. kötet. A BÖME őrségi naplója 1890. július 31. – 1890. december 31. 1890. augusztus 2.

- ❖ HU BFL X.201.a 1-10. kötet. A BÖME őrségi naplója 1890. július 31. – 1890. december 31. 1890. augusztus 7.
- ❖ HU BFL X.201.a 1-10. kötet. A BÖME őrségi naplója 1890. július 31. – 1890. december 31. 1890. augusztus 25.
- ❖ HU BFL X.201.a 1-10. kötet. A BÖME őrségi naplója 1890. július 31. – 1890. december 31. 1890. augusztus 10-11.
- ❖ HU BFL X.201.a 1-10. kötet. A BÖME őrségi naplója 1890. július 31. – 1890. december 31. 1890. szeptember 5.
- ❖ HU BFL X.201.a 1-10. kötet. A BÖME őrségi naplója 1890. július 31. – 1890. december 31. 1890. szeptember 10.
- ❖ HU BFL X.201.a 1-10. kötet. A BÖME őrségi naplója 1890. július 31. – 1890. december 31.
- ❖ HU BFL X.201.a 1-10. kötet. A BÖME őrségi naplója 1890. július 31. – 1890. december 31.
- ❖ HU BFL X.201.a 1-10. kötet. A BÖME őrségi naplója 1890. július 31. – 1890. december 31.
- ❖ HU BFL X.201.a 1-10. kötet. A BÖME őrségi naplója 1890. július 31. – 1890. december 31.
- ❖ HU BFL X.201.a 1-10. kötet. A BÖME őrségi naplója 1892. július 8. – 1893. január 10.
- ❖ HU BFL X.201.a 1-10. kötet. A BÖME őrségi naplója 1892. július 8. – 1893. január 10. 1892. július 13.
- ❖ HU BFL X.201.a 1-10. kötet. A BÖME őrségi naplója 1892. július 8. – 1893. január 10. 1892. július 12.
- ❖ HU BFL X.201.a 1-10. kötet. A BÖME őrségi naplója 1892. július 8. – 1893. január 10. 1892. július 26.
- ❖ HU BFL X.201.a 1-10. kötet. A BÖME őrségi naplója 1892. július 8. – 1893. január 10. 1892. július 15.
- ❖ HU BFL X.201.a 1-10. kötet. A BÖME őrségi naplója 1892. július 8.–1893. január 10. 1892. július 22.
- ❖ HU BFL X.201.a 1-10. kötet. A BÖME őrségi naplója 1892. július 8. – 1893. január 10. 1892. július 16.
- ❖ HU BFL X.201.a 1-10. kötet. A BÖME őrségi naplója 1892. július 8. – 1893. január 10.
- ❖ HU BFL X.201.C.1. kisdoboz. Számviteli iratok, 1889.
- ❖ HU BFL X.201.C.1. kisdoboz. Számviteli iratok, 1907.
- ❖ HU BFL X.201.C.1. kisdoboz. Számviteli iratok, 1910.
- ❖ HU BFL X.201.C.2. kisdoboz. Számviteli iratok, 1914.
- ❖ HU BFL X.201.C.1. kisdoboz. Számviteli iratok, 1916.
- ❖ HU BFL X.201.C.1. kisdoboz. Számviteli iratok, 1917.
- ❖ HU BFL X.201.C.2. kisdoboz. Számviteli iratok, 1918.
- ❖ HU BFL X.201.C.2. kisdoboz. Számviteli iratok, 1919.
- ❖ HU BFL X.201.C.1. kisdoboz. Számviteli iratok, 1917-1924.
- ❖ HU BFL X.201.c.3. kisdoboz. Számviteli iratok, 1926.
- ❖ HU BFL X.201.c.3. kisdoboz. Számviteli iratok, 1928.
- ❖ HU BFL X.201.c 43. kötet. A BÖME pénztárkönyve 1918. január1. – 1920. augusztus 31.

21.2 KORABELI KIADVÁNYOK

- ❖ 1868. évi XLIV. törvénycikk a nemzetiségi egyenjogúság tárgyában.
<https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=86800044.TV&targetdate=&printTitle=1868.+%C3%A9vi+XLIV.+t%C3%B6rv%C3%A9nycikk&referer=1000ev>
(Letöltés: 2020. 12. 25.)
- ❖ 1872. évi XXXVI. törvénycikk Buda-Pest fővárosi törvényhatóság alakításáról és rendezéséről.
<https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=87200036.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D29>
(Letöltés: 2020. november. 11.)
- ❖ 1907. évi XIX. törvénycikk *az ipari és kereskedelmi alkalmazottaknak betegség és baleset esetére való biztosításáról*
<https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=90700019.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D36>
(Letöltés: 2020. november. 17.)
- ❖ 1910. évi népszámlálás 1. A népesség főbb adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint. 563. p.
https://library.hungaricana.hu/hu/view/NEDA_1910_01/?pg=630&layout=s
(Letöltés: 2020. november 15.)
- ❖ 1925. évi XXXI. tc. a Magyar Királyi Országos Közegészségügyi Intézet felállításáról.
1925. évi XXXI. törvénycikk - 1. oldal - Ezer év törvényei (jogtar.hu)
(Letöltés: 2022. 02. 16.)
- ❖ 4. szám utasítás a magyar vasutakon való mentő szolgálat tárgyában. Budapest, Légrády testvérek, é. n.
- ❖ A 1910. évi népszámlálás 1. A népesség főbb adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint. 198. p.
https://library.hungaricana.hu/hu/view/NEDA_1910_01/?pg=265&layout=s
(Letöltés: 2020. november 15.)
- ❖ *A Budapesti Önkéntes mentő Egyesület szolgálati szabályzata*. Budapest, Pesti Könyvnyomda-Részvénytársaság, 1907. 64. p.
- ❖ ACZÉL KÁROLY: *A mentőintézmény országos szervezésének jelenlegi állása hazánkban*. Budapest, Hornyánszky V. cs. és kir. udvari könyvnyomdája. 1901.
- ❖ ACZÉL KÁROLY: *Rögtöni segély baleseteknél*. Budapest, Stephaneum Ny., 1907.
- ❖ *Az orvosi mentés kézikönyve*. Budapest, 1891. Mentők Lapja.
- ❖ BALLA JENŐ: *Bűn és nyomor. Leleplezések Budapest rejtelseiből*. Budapest, Wodianer F. és Fiai, 1909.
- ❖ Bemutakozás: Az Országos Gyermekvédelmi Liga.
<http://www.ogyl.hu/bemutakozas.html#bemutakozas2>
(Letöltés: 2020. november 4.)
- ❖ BORSOS ENDRE: *A magyar lakásügy a háború kezdetétől*. I. Kalocsa, 1929. 211. p.
- ❖ Budapest (1908) • Budapest közigazgatási térképsorozata.
<https://mapire.eu/hu/map/budapest1908/?bbox=2117009.6930912323%2C6024126.391847963%2C2125604.0814590473%2C6026992.780408657&layers=99>
(Letöltés: 2020. november 14.)
- ❖ CSATÁRY LAJOS: *A vasúti egészségügy kézikönyve*. Budapest, 1905, Ullmann József fia.

- ❖ *Debrecen sz. kir. város hivatásos tűzoltóságának évkönyve 1925.* Debrecen, 1926, Tiszántúli Hirlap Könyv- és Lapkiadó Vállalat r.-t. Könyvnyomdavidallalata.
- ❖ FIALKA GUSZTÁV: *A betegápolás kézikönyve. Hivatalos betegápolónők és a művelt közönség számára.* Budapest, Franklin, 1910.
- ❖ GERLÓCZY GYULA – DULÁCSKA GÉZA (Szerk.): *Budapest és környéke természetrajzi, orvosi és közmívelődési leírása.* Budapest, 1879. Magyar Királyi Egyetemi Nyomda. 290-309. p.
- ❖ IVÁNYI ERNŐ: *Mentőtanfolyam.* Budapest, Biraucz D. Kny., 1912.
- ❖ JEAN-BAPTISTE VINCENT LABORDE: *Les tractions rythmées de la langue*
https://char-fr.net/IMG/pdf/laborde_1894_tractions_langue.pdf
(Letöltés: 2021.04.03.)
- ❖ KLÄGER, EMIL: *Durch die Wiener Quartiere des Elends und Verbrechens: Ein Wanderbuch aus dem jenseits.* Wien, Karl Mitschke, 1908.
- ❖ KOVÁCH ALADÁR: *Az első segítség-nyújtás rövid vázlata.* Budapest, 1903, Pesti Könyvnyomda-Részvénytársaság.
- ❖ KOVÁCH ALADÁR: *Az orvosi első segítség-nyújtás rövid váza. A gyakorló orvos használatára.* H. n. é. n. k. n.
- ❖ KÖRMÖCZI EMIL (szerk.): *A Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület ötven éves jubileumára 1887-1937.* Budapest, 1937., Közlekedési Nyomda.
- ❖ KRESZ GÉZA: *A Budapesti Önkéntes Mentő-Egyesület 1887-1893.* Budapest, Pesti Könyvnyomda Részvény-Társaság, 1894. p. 26.
- ❖ KRESZ GÉZA: *A mentés és első segély szervezése a fővárosban.* Budapest, Athenaeum, 1885.
- ❖ KRESZ GÉZA: *Első segély rögtöni baleseteknél az orvos megérkezéséig.* Budapest, Pesti Könyvnyomda, 1885.
- ❖ *Magyar Statisztikai Évkönyvek 1881-1926*
http://konyvtar.ksh.hu/index.php?s=kb_statisztika&fbclid=IwAR3J7eA3XxDoFWdH1DMcjHG1TYZwtJRbvTMPIIdDVbskTNIxVfNFrDzD-IeQ#kb_statisztika_szakstatistikak
(Letöltés: 2020. november 23.)
- ❖ *Magyar Statisztikai Évkönyvek 1888-1926*
http://konyvtar.ksh.hu/index.php?s=kb_statisztika&fbclid=IwAR3J7eA3XxDoFWdH1DMcjHG1TYZwtJRbvTMPIIdDVbskTNIxVfNFrDzD-IeQ#kb_statisztika_szakstatistikak
(Letöltés: 2020. november 21.)
- ❖ *Magyar törvénytár 1872-1874. évi törvénczykkek.* Budapest, Franklin-Társulat, 1896. 29. p.
- ❖ *Magyar törvénytár 1875-1876,* 1896: 370.
- ❖ *Magyar törvénytár 1875-1876,* 1896: 387-388.
- ❖ *Magyarországi Rendeletek Tára 1867-1945. Belügyminiszteri körrendelet egyletek ellenőrzésének tárgyában.* 131-133. p.
https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_RT_1873/?pg=134&layout=s&query=1394%2F1873
(Letöltés: 2020. 11. 8.)

- ❖ Magyarországi Rendeletek Tára 1867-1945. Belügyminiszteri körrendelet egyletek alakulásának tárgyában. 245-248. p.
https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_RT_1898/?pg=324&layout=s&query=1508
(Letöltés: 2020. 11. 25.)
- ❖ Magyarországi Rendeletek Tára 1867-1945. Belügyminiszteri rendelet az egyesületi jelvények használatáról és védelméről. 232-233. p.
https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_RT_1922/?pg=261&layout=s&query=egylet
(Letöltés: 2021. 03. 20.)
- ❖ Magyarországi Rendeletek Tára 1867-1945. Belügyminiszteri rendelet az egyesületi alapszabályok általános kellékeiről. 233-240. p.
https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_RT_1922/?pg=262&layout=s&query=77.000
(Letöltés: 2021. 03. 20.)
- ❖ Magyarországi Rendeletek Tára 1867-1945. Miniszterelnöki rendelet az egyesülési és gyülekezési jogról. 729-730. p.
https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_RT_1919/?pg=842&layout=s&query=5%2C084
(Letöltés: 2020. 11. 25.)
- ❖ MARKUSOVSKY LAJOS: *Az orvos mint nevelő*. Orvostudományi disszertáció. Pest, 1844.
- ❖ NEMÉNYI AMBRUS: *Jelentés a budapesti lakásreform tárgyában*. Budapest, 1883.
https://library.hungaricana.hu/hu/view/BFLV_bn_35_36_10_2002_1_2/?pg=8&layout=s
(Letöltés: 2020. november 8.)
- ❖ PUBLIG ERNŐ: *A Debreczeni Önkéntes Tűzoltó Testület története 1877. október 21-1902. október 21*. Debrecen, 1902.
- ❖ RÓZSAY JÓZSEF: *Az 1866-diki cholera-járvány a Sz. Rókusi fiókkórházban Pesten*. Pest, 1868, Emich Nyomda.
- ❖ SIKLÓSSY LÁSZLÓ: *A Fővárosi Közmunkák Tanácsának története. Hogyan épült Budapest? 1870-1930*. Budapest, 1931. Fővárosi Közmunkák Tanácsa. 565. p.
- ❖ STRIHÓ GYULA: *A Budapesti Önkéntes Mentő-Egyesület története. 1887. évi május hónap 8.-1897. évi május hónap 8. Az egyesület évtizedes jubileumának emlékére*. Budapest, Pesti Könyvnyomda-Részvény-Társaság, 1897.
- ❖ SZÉLL LAJOS: *Életmentés és egészségügy. Elemi és polgári iskolai tankönyv*. Budapest, 1894. Egyetemi nyomda.
- ❖ SZENTKIRÁLYI SÁNDOR: *Az ideg- és elmebetegség felismerése, valamint az ideg- és elmebetegek körüli eljárás. Községi jegyzők, községi előjárók, csendőrség, ügyvédek lelkészek és tanítók részére. 2. kiad.* Szatmár, 1906. Lövy Miksa.
- ❖ TÁBORI KORNÉL – SZÉKELY VLADIMIR: *Az erkölcstelen Budapest*. Budapest, A NAP Újságvállalat Nyomdája, 1908.
- ❖ TÁBORI KORNÉL – SZÉKELY VLADIMIR: *Nyomorultak, gazemberek*. Budapest, A NAP Újságvállalat Nyomdája, 1908.
- ❖ TÁBORI KORNÉL: *A tolvajnép titkai*. Budapest, A NAP Újságvállalat Nyomdája, 1908.
- ❖ TÓTH LAJOS: *Mentő-eljárások mérgezések eseteiben*. Budapest, 1891. Országgyűlési Értesítő kö- és könyvnyomda.
- ❖ VÁMOSSY ZOLTÁN: *A mérgezésekről. A nagyközönség számára*. Budapest, 1907. Franklin-Társulat

- ❖ VIROSZTEK GYŐZŐ: *Útmutatás az életmentés és első segítségnyújtásra balesetben az orvos érkezéséig*. Budapest, Községi Ny., 1914.

21.3 MENTŐK LAPJA

- ❖ A BÖME irodája. Visszapillantás és számadás. *Mentők Lapja*, 2. évf. 1904. 12. sz. 12-13. p.
- ❖ *A Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület 1887-1937 ötven éves jubileumára*. Budapest, 1937, k. n.
- ❖ A Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület nyugdíjalapjának alapszabályai. *Mentők Lapja*, 16 évf. 1918. 4. sz. 62-69. p.
- ❖ A Budapesti Önkéntes Mentőegyesület mozgalmát indította a vízből mentés érdekében. *Mentők Lapja*, 18. évf. 1926. 5. sz. 89. p.
- ❖ A budapesti VIII. ker. állami főgimnázium iskolaorvosi jelentése. *Mentők Lapja*, 9. évf. 1911. 1. sz. 7. p.
- ❖ A drezdai közegészségügyi kiállítás. *Mentők Lapja*, 9. évf. 1911. 5. sz. 69. p.
- ❖ A dunai szerencsétlenségek meggátlása. *Mentők Lapja*, 9. évf. 1911. 5. sz. 71. p.
- ❖ A kezek desinfekciója jódtincturával. *Mentők Lapja*, 10. évf. 1912. 12. sz. 150. p.
- ❖ A kolozsvári önkéntes mentő-egyesület 1910. évi működése. *Mentők Lapja*, 9. évf. 1911. 6. sz. 92. p.
- ❖ A mentő-intézmény országos szervezése. *Mentők Lapja*, 2. évf. 1904. 7. sz. 6. p.
- ❖ A mentőintézmény országos szervezése. *Mentők Lapja*, 2. évf. 1904. 8. sz. 7. p.
- ❖ A mentők működése a választások alatt. *Mentők Lapja*, 3. évf. 1905. 2. sz. 5-6. p.
- ❖ A mesterséges lélekzés egy módja újszülötteknél. *Mentők Lapja*, 10. évf. 1912. 3. sz. 36. p.
- ❖ A rythmikus szívösszenyomás hatása gyermekeknél. *Mentők Lapja*, 9. évf. 1911. 2. sz. 18. p.
- ❖ A vérzéscsillapításnak néhány modern eljárása. *Mentők Lapja*, 10. évf. 1912. 9. sz. 125. p.
- ❖ A vöröskereszt betegszállító csapatai. *Mentők Lapja*, 10. évf. 1912. 8. sz. 114. p.
- ❖ Az adrenalin hatása és adagolása subcutan injectióknál. *Mentők Lapja*, 9. évf. 1911. 4. sz. 57. p.
- ❖ Az alsó-ausztriai mentőintézmények szervezkedése. *Mentők Lapja*, 9. évf. 1911. 7. sz. 100. p.
- ❖ Az Alsóausztriai Országos Mentőszövetség alakulása. *Mentők Lapja*, 9. évf. 1911. 6. sz. 88. p.
- ❖ Az első segítségnyújtás tanításának régi nyomai. *Mentők Lapja*, 3. évf. 1905. 12. sz. 11. p.
- ❖ Az építkezési balesetek megelőzése. *Mentők Lapja*, 10. évf. 1912. 8. sz. 115. p.
- ❖ Az érvágás jelentőségéről a belgyógyászatban. *Mentők Lapja*, 8. évf. 1910. 11. sz. 184. p.
- ❖ BASCH IMRE: Mentő-eljárások égés és megfagyásnál. *Mentők Lapja*, 3. évf. 1891. 2. sz. 47-55. p.
- ❖ BIERBAUER VIKTOR: A székesfehérvári mentők. *Mentők Lapja*, 8. évf. 1910. 1. sz. 6-7. p.
- ❖ BÓKAI JÁNOS: Az első segélynyújtás a gyermekkor egyes megbetegedéseinél. *Mentők Lapja*, 2. évf. 1890. 8. sz. 227-237. p.

- ❖ CHYZER BÉLA: A mentő eljárásokkal kapcsolatos betegszállításról. *Mentők Lapja*, 3. évf. 1891. 4. sz. 106-110. p.
- ❖ CSATÁRY LAJOS: Mentőeszközök a vasutaknál. *Mentők Lapja*, 2. évf. 1904. 5. sz. 3. p.
- ❖ Előadások az első segítségről a munkás betegsegélyező pénztárnál. *Mentők Lapja*, 6. évf. 1908. 2. sz. 21. p.
- ❖ Első Nemzetközi Mentőcongressus Frankfurtban. *Mentők Lapja*, 6. évf. 1908. 1. sz. 7. p.
- ❖ Első segítségnyújtás az ipartelepeken. *Mentők Lapja*, 2. évf. 1904. 12. sz. 8. p.
- ❖ Estély a székesfehérvári mentők javára. *Mentők Lapja*, 10. évf. 1912. 6. sz. 93. p.
- ❖ GÁLOSI SOMA: Az első segély faluhelyen. *Mentők Lapja*, 6. évf. 1908. 9. sz. 155-156. p.
- ❖ GLUDOVÁTZ KÁROLY: Automobil a mentőszolgálatban *Mentők Lapja*, 2. évf. 1904. 12. sz. 5-6. p.
- ❖ Hivatásukat teljesítő orvosok balesete, halála első segítségnyújtás közben. *Mentők Lapja*, 3. évf. 1905. 12. sz. 11. p.
- ❖ HOHENBERG JÓZSEF: A katonai mentő-állomásról. *Mentők Lapja*, 9. évf. 1911. 10. sz. 138-142. p.
- ❖ HORVÁTH REZSŐ: A mentés ügye a vidéki városokban. *Mentők Lapja*, 10. évf. 1912. 3. sz. 31-33. p.
- ❖ II. nemzetközi mentőkongresszus. (II. Internationaler Kongress für Rettungswesen und Unfallverhütung). Wien, 1913. évi szeptember hó 9-13. *Mentők Lapja*, 10. évf. 1912. 12. sz. 147. p.
- ❖ Jelentés az 1910-1911. évi „Mentők napja” szilveszteri gyűjtés akciójáról. *Mentők Lapja*, 9. évf. 1911. 2. sz. 14-15. p.
- ❖ JENDRÁSSIK ERNŐ: Mentő-eljárások belső bajokban. *Mentők Lapja*, 2. évf. 1890. 1. sz. 1-16. p.
- ❖ KARÁTSONYI JENŐ – KOVÁCH ALADÁR – KERÉNYI BÉLA: A Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület jelentése az 1912. évi működésről. *Mentők Lapja*, 10. évf. 1913. 4. sz. 31-35. p.
- ❖ KARÁTSONYI JENŐ – KOVÁCH ALADÁR: A Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület egyenruha szabályzata. *Mentők Lapja*, 12. évf. 1914. 10. sz. 234-235. p.
- ❖ KARIKÁS FRIGYES: Az „Augusztus” betegszállító vonat mentő-és tűzkészültsége. *Mentők Lapja*, 16. évf. 1918. 1. sz. 4-6. p.
- ❖ KARIKÁS JÓZSEF: A harctéri sérültek ellátása. *Mentők Lapja*, 10. évf. 1912. 3. sz. 29-31. p.
- ❖ KARIKÁS JÓZSEF: Az önkéntes intézmények a harctéri sérültek ellátása szolgálatában. *Mentők Lapja*, 10. évf. 1912. 12. sz. 148-149. p.
- ❖ KARIKÁS JÓZSEF: Néhány szó a technikai mentésről. *Mentők Lapja*, 9. évf. 1911. 12. sz. 173-174. p.
- ❖ KONRÁDI DÁNIEL: Az orvostanhallgatók kiképzése az első segítségnyújtásban Kolozsvárrt. *Mentők Lapja*, 10. évf. 1913. 9. sz. 99-103. p.
- ❖ Konstantinápoly és a B.Ö.M.E. (Megalakult a konstantinápolyi mentőállomás). *Mentők Lapja*, 9. évf. 1911. 5. sz. 67-68. p.
- ❖ KOVÁCH ALADÁR: A betegek és sérültek szállításáról. *Mentők Lapja*, 16. évf. 1918. 1. sz. 1-3. p.
- ❖ KOVÁCH ALADÁR: A betegek és sérültek szállításáról. *Mentők Lapja*, 16. évf. 1918. 2. sz. 17-22. p.

- ❖ KOVÁCH ALADÁR: A betegszállító vonatok kiürítéséről és a harctérről érkezett betegek ellátásáról Budapesten. *Mentők Lapja*, 13. évf. 1915. 8. sz. 125-130. p.
- ❖ KOVÁCH ALADÁR: A Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület húsz éves története. *Mentők Lapja*, 6. évf. 1908. 5. sz. 60-66. p.
- ❖ KOVÁCH ALADÁR: A Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület kötszer-csomagjai. *Mentők Lapja*, 9. évf. 1911. 11. sz. 154-157. p.
- ❖ KOVÁCH ALADÁR: *A mentésügy fejlődése az utóbbi időkben.* *Mentők Lapja*, 8. évf. 1910. 4. sz. 42-47. p.
- ❖ KOVÁCH ALADÁR: A mentésügy országos szervezéséről. *Mentők Lapja*, 8. évf. 1910. 7. sz. 115-119. p.
- ❖ KOVÁCH ALADÁR: A mentőszekrények modern berendezéséről. *Mentők Lapja*, 15. évf. 1917. 6. sz. 85-97. p.
- ❖ KOVÁCH ALADÁR: A sebkezelés mai helyes iránya a mentő-gyakorlatban. *Mentők Lapja*, 4. évf. 1906. 3. sz. 33-34. p.
- ❖ KOVÁCH ALADÁR: A segítőhely berendezéséről mozgó őrségek és tömeges balesetek alkalmával. *Mentők Lapja*, 5. évf. 1907. 4. sz. 39-40. p.
- ❖ KOVÁCH ALADÁR: A sürgős gyógyszerek eltartásának és beszerzésének helyes módjáról. *Mentők Lapja*, 5. évf. 1907. 5. sz. 61-62. p.
- ❖ KOVÁCH ALADÁR: A vízből kimentett eszméletlen beteg felélesztése. *Mentők Lapja*, 4. évf. 1906. 7. sz. 97-100. p.
- ❖ KOVÁCH ALADÁR: A vízből mentés technikája. *Mentők Lapja*, 4. évf. 1906. 4. sz. 54-57. p.
- ❖ KOVÁCH ALADÁR: A vízből-mentésügy szervezése Budapest székesfőváros területén belül. *Mentők Lapja*, 9. évf. 1911. 12. sz. 166-171. p.
- ❖ KOVÁCH ALADÁR: Az „Országos Mentő Központ”. *Mentők Lapja*, 7. évf. 1909. 4. sz. 65-68. p.
- ❖ KOVÁCH ALADÁR: Hogyan állítsuk el a vérzést? *Mentők Lapja*, 2. évf. 1904. 4. sz. 1. p.
- ❖ KOVÁCH ALADÁR: Hogyan kell az eszméletlen egyént feléleszteni? *Mentők Lapja*, 2. évf. 1904. 6. sz. 1. p.
- ❖ KOVÁCH ALADÁR: Hogyan végezzük a mesterséges lélekzést? *Mentők Lapja*, 2. évf. 1904. 7. sz. 1-2. p.
- ❖ KOVÁCH ALADÁR: Mentőműködés népünnepélyeknél és más nagyobb csoportosulásoknál. *Mentők Lapja*, 7. évf. 1909. 6. sz. 119-121. p.
- ❖ KOVÁCH ALADÁR: Mi legyen a mentőszekrényben? *Mentők Lapja*, 4. évf. 1906. 10. sz. 133-134. p.
- ❖ KOVÁCH ALADÁR: Miért született a »Mentők Lapja«? *Mentők Lapja*, 2. évf. 1904. 1-2. sz. 1-2. p.
- ❖ KOVÁCH ALADÁR: Mit tegyünk mérgezéseknél? *Mentők Lapja*, 2. évf. 1904. 10. sz. 1. p.
- ❖ KOVÁCH ALADÁR: Napszúrás, hőség, hőkór. *Mentők Lapja*, 9. évf. 1911. 8. sz. 109-111. p.
- ❖ KOVÁCH ALADÁR: Szomorú csevegés a betegek szállításáról. *Mentők Lapja*, 8. évf. 1910. 12. sz. 196-198. p.
- ❖ KÖRMÖCZI EMIL: A tetszhalottakról és azok felismeréséről. *Mentők Lapja*, 6. évf. 1908. 5. sz. 71. p.
- ❖ KÖRMÖCZI EMIL: A villanyosság (villám) által sujtottak életre keltése. *Mentők Lapja*, 5. évf. 1907. 6. sz. 73-74. p.

- ❖ KÖRMÖCZI EMIL: Az „első-segítség”-nyújtás fontossága a veszett állatok által okozott sérüléseknél. *Mentők Lapja*, 7. évf. 1909. 10. sz. 179-184. p.
- ❖ KÖRMÖCZI EMIL: Az elvérzési halálról és annak meggátolásáról. *Mentők Lapja*, 6. évf. 1908. 11. sz. 189-191. p.
- ❖ KÖRMÖCZI EMIL: Az orvosi tudomány haladása és az első segítségnyújtás fejlődése. *Mentők Lapja*, 24. évf. 1932. 8. sz. 143-148. p.
- ❖ Középponti egészségügyi telep tervezete nagyobb vidéki városok és törvényhatóságok részére. *Mentők Lapja*, 5. évf. 1907. 6. sz. 76-77. p.
- ❖ LÉVAI ELEMÉR: A mentés országos szervezése. *Mentők Lapja*, 7. évf. 1909. 3. sz. 48-50. p.
- ❖ LÖBL VILMOS. Az alkohol. (Hétfői gondolatok). *Mentők Lapja*, 10. évf. 1912. 4. sz. 45-46. p.
- ❖ LÖBL VILMOS: A Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület kiállítása a nemzetközi munkásvédelmi kiállítás keretében. *Mentők Lapja*, 5. évf. 1907. 10. sz. 121-122. p.
- ❖ LÖBL VILMOS: A hevenymérgezések első kezelése. *Mentők Lapja*, 6. évf. 1908. 8. sz. 141-143. p.
- ❖ LÖBL VILMOS: A Kolozsvári Mentő Egyesület és a társadalom. (Az egyesület 1906. évi működésének ismertetése kapcsán). *Mentők Lapja*, 5. évf. 1907. 7. sz. 87-88. p.
- ❖ LÖBL VILMOS: A marólúg-mérgezésekről. *Mentők Lapja*, 2. évf. 1904. 4. sz. 3. p.
- ❖ LÖBL VILMOS: Étel- és methyلسzeszmérgezésekről. *Mentők Lapja*, 10. évf. 1912. 1. sz. 175. p.
- ❖ LÖBL VILMOS: Mentésügy körébe vágó előadások a 14. nemzetközi hygieniai és demographiai congressuson. *Mentők Lapja*, 5. évf. 1907. 11. sz. 136-137. p.
- ❖ LÖBL VILMOS: Pár szó az ipari balesetekről. *Mentők Lapja*, 2. évf. 1904. 5. sz. 4. p.
- ❖ LÖBL VILMOS: Tüzeknél előforduló balesetek. *Mentők Lapja*, 3. évf. 1905. 2. sz. 3. p.
- ❖ Mentő-tanfolyamok a Budapesti Önkéntes Mentő Egyesületben. *Mentők Lapja*, 3. évf. 1905. 4. sz. 5. p.
- ❖ Mesterséges lélekzés vízbefultaknál. *Mentők Lapja*, 7. évf. 1909. 9. sz. 172. p.
- ❖ Míkép nyújtunk segítséget gutaütésnél. *Mentők Lapja*, 5. évf. 1907. 11. sz. 149-150. p.
- ❖ MINICH KÁROLY: A szénélegmérgezésről. *Mentők Lapja*, 3. évf. 1905. 11. sz. 1-3. p.
- ❖ MORAVCSIK ERNŐ EMIL: Mentő-eljárások elme- és idegkórtani megbetegedésekben. *Mentők Lapja*, 2. évf. 1890. 8. sz. 237-245. p.
- ❖ Néhány szó az alkohol hasznáról első segítség-nyújtás közben. *Mentők Lapja*, 6. évf. 1908. 2. sz. 19-20. p.
- ❖ NÉKÁM LAJOS: A gőzzel való fertőtlenítés. *Természettudományi Közlöny*, XXIV. kötet, 1892, 541-545. p.
- ❖ Nemzetközi mentő-congressus (Frankfurt). *Mentők Lapja*, 6. évf. 1908. 2. sz. 20. p.
- ❖ PROCHNOV JÓZSEF: Mentő eljárás a törzs és a végtagok csontjainak törésénél s ficamánál. *Mentők Lapja*, 2. évf. 1890. 2. sz. 97-112. p.
- ❖ RAJNA NÁNDOR: A mentők és a kórházak. *Mentők Lapja*, 6. évf. 1908. 5. sz. 77-78. p.
- ❖ Rendőrség és mentő egyesületi alkalmazottak balesetbiztosítása. *Mentők Lapja*, 6. évf. 1908. 5. sz. 100. p.
- ❖ SARBÓ ARTÚR: Mentőeljárások nehézkezes roham esetén. *Mentők Lapja*, 3. évf. 1905. 12. sz. 2. p.
- ❖ SCHWARZ GUSZTÁV: A balesetek és azok elbírálása különös tekintettel az egyéni biztosításra. *Mentők Lapja*, 7. évf. 1909. 1. sz. 6-10. p.

- ❖ SCHWARZ GUSZTÁV: Mentők és balesetbiztosítási intézmények. *Mentők Lapja*, 6. évf. 1908. 5. sz. 75-77. p.
- ❖ SEBŐK ZSIGMOND: Az angol mentőegyesületekről. *Mentők Lapja*, 3. évf. 1905. 8. sz. 3-4. p.
- ❖ SEBŐK ZSIGMOND: A vasúti tömeges szerencsétlenségek Budapesten és környékén 1890 óta. *Mentők Lapja*, 23. évf. 1931. 12. sz. 256-258. p.
- ❖ SZABÓ DÉNES: Mentő eljárások szülészeti és nőorvosi bajokban. *Mentők Lapja*, 2. évf. 6. sz. 162-181. p.
- ❖ Szakképző előadások a m. kir. államrendőrségnél. *Mentők Lapja*, 10. évf. 1912. 3. sz. 35-36. p.
- ❖ SZÁNTÓ SÁNDOR: Az izgatott elmebetegek kezeléséről. *Mentők Lapja*, 4. évf. 1906. 2. sz. 20-22. p.
- ❖ Szerencsétlenül járt mentő. *Mentők Lapja*, VII. évf. (1909) 10. sz. p. 188.
- ❖ TAUSZK FERENC: Mentő eljárások önakasztás, vízbefulás, villámsujtás, napszúrás, veszettség eseteiben. *Mentők Lapja*, 3. évf. 1891. 4. sz. 99-105. p.
- ❖ TÓTH LAJOS: Mentő-eljárások mérgezések eseteiben. *Mentők Lapja*, 2. évf. 1890. 12. sz. 355-363. p.
- ❖ Tüntetések első segítség szempontjából. *Mentők Lapja*, 2. évf. 1904. 12. sz. 9. p.
- ❖ Utasítás tömeges szerencsétlenségek esetére. *Mentők Lapja*, 2. évf. 1890. 5. sz. 151-155. p.
- ❖ Vérzéscsillapításra és vértelenítésre szolgáló újabb készülékek. *Mentők Lapja*, 9. évf. 1911. 5. sz. 71. p.
- ❖ VIROSZTEK GYÖZŐ: Az életmentés és első segítségnyújtás népies oktatása és annak szükségessége. *Mentők Lapja*, 6. évf. 1908. 5. sz. 67-68. p.
- ❖ Visszaemlékezés. 1887-1908. A Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület fennállásának XX-ik évfordulója alkalmából. *Mentők Lapja*, 6. évf. 1908. 5. sz. 57-58. p.
- ❖ A BÖME fiókállomásai. *Mentők Lapja*, 2. évf. 1904. 3. sz. 7. p.
- ❖ Az epileptikusok sorsa Budapesten. *Mentők Lapja*, 2. évf. 1904. 4. sz. 5. p.
- ❖ Mentő automobilon. *Mentők Lapja*, 2. évf. 1904. 4. sz. 6. p.
- ❖ Mentők vizsgálja. *Mentők Lapja*, 2. évf. 1904. 6. sz. 9. p.
- ❖ A sebek fertőzéséről. *Mentők Lapja*, 2. évf. 1904. 6. sz. 5. p.
- ❖ A házfelügyelők tanfolyama. *Mentők Lapja*, 2. évf. 1904. 7. sz. 7. p.
- ❖ Bánásmód elmebetegekkel. *Mentők lapja*, 2. évf. 1904. 8. sz. 6. p.
- ❖ SEBŐK ZSIGMOND: Öngyilkosságok. *Mentők Lapja*, 2. évf. 1904. 8. sz. 4-5. p.
- ❖ KOVÁCH ALADÁR: A fuladásról. *Mentők Lapja*, 2. évf. 1904. 9. sz. 1. p.
- ❖ Lysoform. *Mentők Lapja*, 2. évf. 1904. 12. sz. 7. p.
- ❖ Epileptikus betegek elhelyezése. *Mentők Lapja*, 3. évf. 1905. 2. sz. 6. p.
- ❖ Betegek szállítása a fővárosban. *Mentők Lapja*, 4. évf. 1906. 3. sz. 37. p.
- ❖ Mentőtanfolyam. *Mentők Lapja*, 4. évf. 1906. 4. sz. 58. p.
- ❖ A sósvizes infúziókról. *Mentők Lapja*, 4. évf. 1906. 6. sz. 88. p.
- ❖ A B.Ö.M.E. a Rákóczi ünnepen. *Mentők Lapja*, 4. évf. 1906. 11. sz. 148. p.
- ❖ A betegápolók kiképzése. *Mentők Lapja*, 5. évf. 1907. 6. sz. 77. p.
- ❖ KOVÁCH ALADÁR: A hordágyakról. *Mentők Lapja*, 5. évf. 1907. 8. sz. 97-98. p.
- ❖ Fertőtlenítők tanfolyama. *Mentők Lapja*, 5. évf. 1907. 11. sz. 139. p.
- ❖ Ragályos betegek szállítása. *Mentők Lapja*, 6. évf. 1908. 2. sz. 20. p.
- ❖ A hölgy választmány ülése. *Mentők Lapja*, 6. évf. 1908. 4. sz. 49-50. p.
- ❖ ACZÉL KÁROLY: A B.Ö.M.E. fejlődése. *Mentők Lapja*, 6. évf. 1908. 5. sz. 66-67. p.
- ❖ IVÁNYI ERNŐ: Égési balesetek. *Mentők Lapja*, 6. évf. 1908. 5. sz. 69-70. p.

- ❖ 1908. május 16-17. Országos mentő kongresszus. *Mentők Lapja*, 6. évf. 1908. 6. sz. 105-111. p.
- ❖ Mentők napja a Margitszigeten. *Mentők Lapja*, 6. évf. 1908. 6. sz. 117. p.
- ❖ Az I. nemzetközi mentőkongresszus. *Mentők Lapja*, 6. évf. 1908. 7. sz. 132. p.
- ❖ Országos mentő kongresszus. *Mentők Lapja*, 6. évf. 1908. 7. sz. 125-131. p.
- ❖ Mentés New Yorkban. *Mentők Lapja*, 6. évf. 1908. 12. sz. 216. p.
- ❖ Automobil balesetek. *Mentők Lapja*, 7. évf. 1909. 1. sz. 13. p.
- ❖ Ittas emberek szállítása. *Mentők Lapja*, 7. évf. 1909. 2. sz. 31. p.
- ❖ Rendőrök tanítása. *Mentők Lapja*, 7. évf. 1909. 6. sz. 124. p.
- ❖ Az »első segítség«Angliában. *Mentők Lapja*, 7. évf. 1909. 7. sz. 141-142. p.
- ❖ Az ammoniak a mentőgyakorlatban. *Mentők Lapja*, 7. évf. 1909. 7. sz. 140. p.
- ❖ Fertőző betegek szállítása. *Mentők Lapja*, 7. évf. 1909. 7. sz. 140-141. p.
- ❖ Kocsik fertőtlenítése. *Mentők Lapja*, 7. évf. 1909. 7. sz. 141. p.
- ❖ Szilveszteri gyűjtésünk. *Mentők Lapja*, 8. évf. 1910. 1. sz. 11. p.
- ❖ KOVÁCH ALADÁR: Ökörítő 1910. március 27. *Mentők Lapja*, 8. évf. 1910. 5. sz. 48-71. p.
- ❖ Mendemondák az epilepsziáról. *Mentők Lapja*, 8. évf. 1910. 5. sz. 86. p.
- ❖ A nyílt törések kezelése. *Mentők Lapja*, 8. évf. 1910. 6. sz. 104-105. p.
- ❖ Elmebetegek elhelyezése. *Mentők Lapja*, 8. évf. 1910. 6. sz. 105. p.
- ❖ Az érvágásról. *Mentők Lapja*, 8. évf. 1910. 8. sz. 142. p.
- ❖ A fehér foszfor eltiltása. *Mentők Lapja*, 8. évf. 1910. 11. sz. 184. p.
- ❖ LÖBL VILMOS: Gombamérgezések. *Mentők Lapja*, 8. évf. 1910. 11. sz. 180-183. p.
- ❖ A nagyvárad mentőosztály féléves kimutatása 1911. jan.-júl. *Mentők Lapja*, 9. évf. 1911. 7. sz. 101. p.
- ❖ S. Zs.: Az építkezési katasztrófák. *Mentők Lapja*, 9. évf. 1911. 10. sz. 142-143. p.
- ❖ A bőr desinfectiója jódtincturával. *Mentők Lapja*, 9. évf. 1911. 4. sz. 57. p.
- ❖ A mastixos sebkötésről. *Mentők Lapja*, 9. évf. 1911. 4. sz. 57. p.
- ❖ A Momburg-féle hasleszorításról. *Mentők Lapja*, 9. évf. 1911. 4. sz. 57. p.
- ❖ RAJNA NÁNDOR: Vállficamodásról. *Mentők Lapja*, 9. évf. 1911. 4. sz. 53-55. p.
- ❖ Az égési sebek gyógyításáról. *Mentők Lapja*, 9. évf. 1911. 5. sz. 70. p.
- ❖ Német mentőközpont. *Mentők Lapja*, 9. évf. 1911. 5. sz. 71. p.
- ❖ A jódtincturás kezeléssel. *Mentők Lapja*, 9. évf. 1911. 8. sz. 116. p.
- ❖ A kötözésről. *Mentők Lapja*, 9. évf. 1911. 10. sz. 145. p.
- ❖ Néhány tanács a »kimentésről«. *Mentők Lapja*, 9. évf. 1911. 11. sz. 159. p.
- ❖ Új betegszállító kocsik. *Mentők Lapja*, 10. évf. 1912. 2. sz. 23. p.
- ❖ Az iskolai mentőőrségek haszna. *Mentők Lapja*, 10. évf. 1912. 3. sz. 34. p.
- ❖ II. Nemzetközi Mentő-Congressus. *Mentők Lapja*, 10. évf. 1912. 6. sz. 93. p.
- ❖ Forgalmi balesetek statisztikája. *Mentők Lapja*, 10. évf. 1912. 7. sz. 104-105. p.
- ❖ A vállficam beigazítása. *Mentők Lapja*, 10. évf. 1912. 9. sz. 126. p.
- ❖ A Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület hadi működése 1914. július 26-tól 1916. december 31-ig. *Mentők Lapja*, 15. évf. 1917. 5. sz. 74-77. p.
- ❖ Kórházi nyilvántartó. *Mentők Lapja*, 15. évf. 1917. 6. sz. 98. p.
- ❖ IVÁNYI ERNŐ: Öngyilkosok. *Mentők Lapja*, 5. évf. 1907. 5. sz. 62-64. p.
- ❖ IVÁNYI ERNŐ: Égett sebek. *Mentők Lapja*, 7. évf. 1909. 2. sz. 29-30. p.
- ❖ KARIKÁS JÓZSEF: A mentők május 23-iki munkája. *Mentők Lapja*, 10. évf. 1912. 6. sz. 81-82. p.
- ❖ Az égési sebek kezelése. *Mentők Lapja*, 9. évf. 1911. 1. sz. 6-7. p.
- ❖ Szomorú idők krónikája. *Mentők Lapja*, 18. évf. 1926. 1. sz. 9-10. p.

21.4 EGYÉB KORABELI PERIODIKÁK

- ❖ A Dungyerszkyek. A bácskai nábob család. *Délmagyarország*, 1. évf. 1912. 102. sz. 6. p.
http://dmarchiv.bibl.u-szeged.hu/826/1/dm_1912_102.pdf
(Letöltés: 2020. november 18.)
- ❖ A közegészségügyi osztály és a korcsmák. *Vendéglősök Lapja*, 28. évf. 1912. 15. sz. 2. p.
https://library.hungaricana.hu/hu/view/FSZEK_HelyiLapok_VendeglosokLapja_1912/?pg=173&layout=s&query=alkoholizmus
(Letöltés: 2020. november 21.)
- ❖ A pálinkaivás vége Svájcban. *Vendéglősök Lapja*, 27. évf. 1911. 1. sz. 8. p.
https://library.hungaricana.hu/hu/view/FSZEK_HelyiLapok_VendeglosokLapja_1911/?pg=7&layout=s
(Letöltés: 2020. november 21.)
- ❖ A pálinkamérések botrányai ellen. *Független Budapest*, 8. évf. 1913. 40. sz. 2. p.
https://library.hungaricana.hu/hu/view/FuggetlenBudapest_1913/?pg=275&layout=s&query=p%C3%A1linka
(Letöltés: 2020. november 22.)
- ❖ Az alkoholizmus elleni küzdelem. *Somogyvármegye Hivatalos Lapja*, 28. évf. 1909. 23. sz. 357. p.
- ❖ Az utca esztétikája. *Budai Hírlap*, 1905. április 9. 3-4.p.
- ❖ BENJAMIN HOWARD: *Plain rules for restoration of persons apparently dead from drowning*. Board of Health of the City of New York. E.B. Treat and Co., New York, 1869.
- ❖ BRESZTOVSZKY EDE: Az ország közállapotai 1913-ban. *Munkásügyi Szemle*, 6. évf. 1915. 19-20. sz. 485-464. p.
- ❖ Budapest fogyasztása. *Magyar Székesfőváros*, 5. évf. 1902. 13. sz. 6. p.
https://library.hungaricana.hu/hu/view/FSZEK_HelyiLapok_MagyarSzekesfovaros_1902/?pg=181&layout=s&query=alkohol
(Letöltés: 2020. november 21.)
- ❖ Felhívás a Budapesten 1914. évi október hó 10-12-én tartandó Első Országos Alkoholelles Kongresszuson való részvételre. *Vendéglősök Lapja*, 30. évf. 1914. 14. sz. 4. p.
https://library.hungaricana.hu/hu/view/FSZEK_HelyiLapok_VendeglosokLapja_1914/?pg=157&layout=s&query=alkoholizmus
(Letöltés: 2020. november 20.)
- ❖ FODOR JÓZSEF: Iskolaorvosok és egészségtanárok a középiskolákban. *Egészség*, 1887.
- ❖ GÉZA RENDES: *Scheintod und Wiederbelebungsversuche*. Leipzig, Spohr, [1908].
https://library.hungaricana.hu/hu/view/DTT_FOLY_MunkasugyiSzemle_1915/?pg=489&layout=s&query=alkoholizmus
(Letöltés: 2020. november 22.)
- ❖ Gyermek a korcsmában. *Vendéglősök Lapja*, 26. évf. 1910. 21. sz. 4. p.
https://library.hungaricana.hu/hu/view/FSZEK_HelyiLapok_VendeglosokLapja_1910/?pg=279&layout=s&query=alkoholizmus
(Letöltés: 2020. november 20.)

- ❖ HENRY ROBERT SILVESTER: A new method of resuscitating still-born children, and of restoring persons apparently drowned or dead. *British Medical Journal*, 18. évf. 1858. 576-579. p.
- ❖ Híd-avatás. *Fővárosi Lapok*, 1877. július 8.
<https://mek.oszk.hu/00500/00596/html/ciklus/jegyzet/hidavatas.htm>
(Letöltés: 2021. 04. 23.)
- ❖ Az alkoholizmus elleni küzdelem. *Somogyvármegye Hivatalos Lapja*. 1909. 23. sz. 357. p.
https://library.hungaricana.hu/hu/view/SomogyvarmegyeHivatalosLapja_1909/?pg=388&layout=s&query=Alkoholelleses%20Egyes%C3%BCletek%20Orsz%C3%A1lgos%20Lig%C3%A1ja
(Letöltés: 2020. november 21.)
- ❖ Megújított szerződés Németországgal. *Budapesti Hírlap*.
<https://trianon100.hu/kronika-cikk/a-budapesti-hirlap-a-bukaresti-bekerol-1918-majus-14>.
(Letöltés: 2021. 06. 09.)
- ❖ Mennyi szeszdóra számít a kormány? *Vendéglősök Lapja*, 27. évf. 1911. 7. sz. 2. p.
https://library.hungaricana.hu/hu/view/FSZEK_HelyiLapok_VendeglosokLapja_1911/?pg=79&layout=s&query=p%C3%A1linka
(Letöltés: 2020. november 21.)
- ❖ NEMES LIPÓT: A kültelki gyermekek élete és jövője (1913). Budapesti Negyed, 2002. 35-36. sz. 7-16. p.
Budapesti Negyed 35-36. 2002/1-2. Nemes Lipót: A kültelki gyermekek élete és jövője (oszk.hu)
(Letöltés: 2022. február 17.)
- ❖ NURICSÁN JÓZSEF: A városi szemét értékesítése. Pótfüzet. *Természettudományi Közöny*, 1902, 4, 147-159. p.
- ❖ PÁNDY KÁLMÁN: Az orvosoknak és a magyar kultúra más munkásainak elmebajairól. *Orvosi Hetilap*, 1910. 18-19. sz.
https://library.hungaricana.hu/hu/view/DTT_FOLY_MunkasugyiSzemle_1910/?pg=363&layout=s&query=alkoholizmus
(Letöltés: 2020. november 22.)
- ❖ Püspök és a korcsma. *Vendéglősök Lapja*, 28. évf. 1912. 5. sz. 2. p.
https://library.hungaricana.hu/hu/view/FSZEK_HelyiLapok_VendeglosokLapja_1912/?pg=52&layout=s&query=alkoholizmus
(Letöltés: 2020. november 21.)
- ❖ SAILE TIVADAR: Az európai államok népmozgalma a háború után (III). *Statisztikai Szemle*, 2. évf. 1924. 7-8. sz. 266. p.
- ❖ SIR EDWARD SHARPEY-SCHAFER, F.R.S. LL.D., M.D., D.Sc., F.R.C.P.Ed.
British Medical Journal, 1935, 741-742. p.
<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2460253/pdf/brmedj07564-0053.pdf>
(Letöltés: 2021. április. 03.)
- ❖ STEIN FÜLÖP: A munkásbiztosító pénztárak teendői az alkoholizmus elleni küzdelemben. *Munkásügyi Szemle*, 8. évf. 1917. 139-145. sz. p.
https://library.hungaricana.hu/hu/view/DTT_FOLY_MunkasugyiSzemle_1917/?pg=101&layout=s&query=alkoholizmus
(Letöltés: 2020. november 21.)

- ❖ TÁBORI KORNÉL: Budapest nyomora. *Tolnai Világlapja*, 1905. március 5. 10. sz. 374-376. p.
- ❖ THOMAS F. BASKETT: *Marshall Hall and his ready method of resuscitation*
[https://www.resuscitationjournal.com/article/S0300-9572\(03\)00152-7/fulltext](https://www.resuscitationjournal.com/article/S0300-9572(03)00152-7/fulltext)
(Letöltés: 2021. április. 03.)
- ❖ WIRKMANN JÓZSEF: A Magyar Királyi Államvasutak új mentőkocsija. *Vasúti és Hajózási Hetilap*, 11. évf. 1909. 39. sz. 302-303. p.

21.5 SZAKIRODALOM

- ❖ A két világháború közötti Magyarország gazdaságtörténete. Magyarország a II. világháború közötti időszakban.
<http://www.bibl.u-szeged.hu/ha/gazd/gazdasag/index.html>
(Letöltés: 2021. 06. 10.)
- ❖ ABLONCZY BALÁZS: *Rettenetes év*.
http://www.rubicon.hu/ma_files/2017_7_8_04.pdf
(Letöltés: 2021. 06. 09.)
- ❖ ABLONCZY BALÁZS: *Trianon-legendák*. Budapest, 2010, Jaffa Kiadó. 51. p.
- ❖ ÁGOSTON ISTVÁN: *A kórházi kapacitások és szabályozásuk fejlődéstörténete*. Doktori (Ph.D.) értekezés. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Egészségtudományi Kar Egészségtudományi Doktori Iskola, 2013. p. 62.
http://doktoriiskola.etk.pte.hu/public/upload/files/Doktoriiskola/Tezisfuzetek/agoston_dissz.pdf
(Letöltés: 2020. november 11.)
- ❖ ANTALL JÓZSEF – KAPRONCZAY KÁROLY: *A magyar egészségügy az abszolutizmus és a dualizmus korában*. In GAZDA ISTVÁN: *A modern hazai közegészségügy kialakulása 1867–1896. Tanulmányok és dokumentumok a 150 éve megindult egészségügyi reformról*. Magyar Tudománytörténeti és Egészségtudományi Intézet, Magyar Orvostörténelmi Társaság, Budapest, 2017.
http://real.mtak.hu/46712/1/kozeu_dvd_real.pdf
(Letöltés: 2020. november 5.)
- ❖ ANTALL JÓZSEF-KAPRONCZAY KÁROLY: *Fodor József és az iskola egészségügy*. *Magyar pedagógia*. A Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Bizottságának folyóirata, (75) 2. pp. 191-200. (1975)
http://misc.bibl.u-szeged.hu/12724/1/mp_1975_002_5168_191-200.pdf
(Letöltés: 2020. november 24.)
- ❖ *Az országos orvosi és közegészségügyi congressus Budapesten*. In GAZDA ISTVÁN: *A modern hazai közegészségügy kialakulása 1867–1896. Tanulmányok és dokumentumok a 150 éve megindult egészségügyi reformról*. Magyar Tudománytörténeti és Egészségtudományi Intézet, Magyar Orvostörténelmi Társaság, Budapest, 2017. 601-603. p.
http://real.mtak.hu/46712/1/kozeu_dvd_real.pdf
(Letöltés: 2020. november 6.)
- ❖ BARTA GYÖRGYI – KERESZTÉLY KRISZTINA – SIPOS ANDRÁS (Szerk.): *A „világváros” Budapest két századfordulón*. Budapest, 2010. Napvilág Kiadó. 250. p.
- ❖ BELUSZKY PÁL - GYÖRI RÓBERT: *Magyar városhálózat a XX. század elején*. Budapest, 2005. Dialóg Campus. 81. p.

- ❖ DEBRŐDI GÁBOR: Egy életút. Kresz Géza a magyarországi mentés megalapítója. *Mentők Lapja*, 2. évf. 2006. 10-11. p.
- ❖ DEBRŐDI GÁBOR: Gyűjtés a mentőkért. *Magyar Mentésügy*, 24. évf. 2004. 1. sz. 19-22. p.
- ❖ DEBRŐDI GÁBOR: *Hét évtized a magyarországi mentés történetéből*. 70 éves az Országos Mentőszolgálat. Jubileumi kiadvány. Budapest, 2018, Országos Mentőszolgálat.
- ❖ DEBRŐDI GÁBOR: Korai betegszállítási eljárások a mentéstörténet tükrében. *Kharón. Thanatológiai Szemle*, 8. évf. 2003. 4. sz. 52-66. p.
- ❖ DEBRŐDI GÁBOR: Mentés a síneken (1882-1931). *Orvostörténeti Közlemények*, 2006. 3-4. sz. 147-164. p.
- ❖ DEBRŐDI GÁBOR: Rangjelzések az Országos Mentőszolgálatnál. *Magyar Mentésügy*, 32. évf. 2018, 2. sz. p. 64-65
- ❖ DÉRY ATTILA: A Fővárosi Közmunkák Tanácsa (1870-1948). Egy független városrendező hatóság. *Budapesti Negyed*, 1995. 9. sz. 77-96. p.
https://library.hungaricana.hu/hu/view/BFLV_bn_09_03_1995_3/?pg=97&layout=s
(Letöltés: 2020. november 8.)
- ❖ DÓKA KLÁRA: *Közegészségügyi viszonyok Pesten az 1866. évi kolerajárvány idején*. 54. p.
https://library.hungaricana.hu/hu/view/ORSZ_ORVO_OK_1976_080/?query=%22J%C3%B3zsefv%C3%A1ros%22&pg=50&layout=s
(Letöltés: 2021. július. 19.)
- ❖ DOMANICZKY ENDRE: Adalékok a magyar egyesülési jog szabályozásához a dualizmus korában. *Jogtörténeti Szemle*, 1. évf. 2012. 1. sz. 1-16. p.
<https://majt.elte.hu/media/de/9a/98ed7f6a815565b36f169fda42e32e0521dfb78c4ff817833b8ecec62243/MAJT-Jogtorteneti-Szemle-201201.pdf>
(Letöltés: 2020. 12. 25.)
- ❖ FELKAI TAMÁS: Az indirekt szívmasszázs kialakulása. *Magyar Mentésügy*, 2. évf. 1982. 2. sz. 89-92. p.
- ❖ FELKAI TAMÁS: Dr. Kresz Géza. *Magyar Mentésügy*, 1. évf. 1981. 2. sz. 94-96. p.
- ❖ FELKAI TAMÁS: Kovách Aladár. *Magyar Mentésügy*, 5. évf. 1985. 3. sz. 139-140. p.
- ❖ FELKAI TAMÁS: Körmöczy Emil. *Magyar Mentésügy*, 6. évf. 1986. 2. sz. 87. p.
- ❖ FRISNYÁK ZSUZSA: *A telefon térbeli elterjedése Budapesten (1881-1912)*. URBS. Magyar Várostartörténeti Évkönyv II. 2007. 13-37.p.
https://library.hungaricana.hu/hu/view/BFLV_urbs_02_2007/?query=urbs%20%C3%A9vk%C3%B6nyv&pg=14&layout=s
(Letöltés: 2020. november 8.)
- ❖ GÁBOR ESZTER: A polgári lakásigények mélyrepülése – az egyszobás cselédszobás lakás. *Budapesti Negyed*, 2009. 63. sz. 91-122. p.
https://library.hungaricana.hu/hu/view/BFLV_bn_63_17_2009_1/?pg=92&layout=s
(Letöltés: 2020. november 8.)
- ❖ GÉRA ELEONÓRA: A spanyolnátha Budapesten. *Budapesti Negyed*, 2009. 64. sz. 208-232. p.
https://library.hungaricana.hu/hu/view/BFLV_bn_64_17_2009_2/?pg=209&layout=s
(Letöltés: 2020. november 12.)
- ❖ GÖNCZI AMBRUS: Az 1892-93. évi kolerajárvány Budapesten
Tanulmányok Budapest múltjából 33. 2006- 2007 (2007) (niif.hu)
(Letöltés: 2022. március 12.)

- ❖ GÖNCZI AMBRUS: Ideiglenes fabarakkokban különítették el régen a fertőző betegeket a fővárosban. *PestBuda*.
https://pestbuda.hu/cikk/20200330_gonczi_ambrus_ideiglenes_fabarakkokban_kulonitettek_el_regen_a_fertozo_betegeket_a_fovarosban
 (Letöltés: 2022. március 14.)
- ❖ Growth of the City - History of Vienna
<https://www.wien.gv.at/english/history/overview/growth.html>
 (Letöltés: 2021. 07. 09.)
- ❖ Gyógyszernevek-régi-patikaedény-és-fiókfeliratokon-Nagylexikon.pdf
 (gyogyszeresztortenet.hu)
 (Letöltés: 2022. 04. 26.)
- ❖ HANÁK PÉTER: *A halál Budapesten és Bécsben*. In: HANÁK PÉTER: *A kert és műhely*. Budapest, 1999. Balassi Kiadó. 58. p.
- ❖ HANÁK PÉTER: Az elpusztíthatatlan város. Budapest történelmi vitalitása. Budapesti Negyed, 1993. 1. sz. 5-17. p.
https://library.hungaricana.hu/hu/view/BFLV_bn_01_1_1993_1/?pg=18&layout=s
 (Letöltés: 2020. november 20.)
- ❖ HATOS PÁL: *Az elátkozott köztársaság. Az 1918-as összeomlás és az őszirózsás forradalom története*. Budapest, 2018, Jaffa Kiadó. 106. p.
- ❖ JACQUES POIRIER: *Jean-Baptiste Vincent Laborde (1830-1903), forgotten neurologist and neurophysiologist*
<https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/25786426/>
 (Letöltés: 2021. 04. 03.)
- ❖ JOSEPH BAZALGETTE: how the man who transformed London paved the way for your loo. *History Extra*.
<https://www.historyextra.com/period/victorian/joseph-bazalgette-who-london-sewers-work-toilets/>
 (Letöltés: 2021. 07. 19.)
- ❖ JUHÁSZ ENDRE: *A csatornázás kezdeti lépései Magyarországon. A városiasodás útján: Még minden megoldatlan*. 2008. 41. p.
https://library.hungaricana.hu/hu/view/VizugyiKonyvek_096/?pg=39&layout=s
 (Letöltés: 2021. 07. 19.)
- ❖ KAPRONCZAY KÁROLY: *A hazai kórházügy alakulása 1876-tól 1950-ig*.
http://tankonyvek.tudomanytortenet.hu/a_kozegeszsegugy_tortenete/?kat=43&id=438
 (Letöltés: 2020. 06. 05.)
- ❖ KAPRONCZAY KÁROLY: *A járványok elleni küzdelem intézményrendszerének kiépítése Magyarországon*. In: GAZDA ISTVÁN: *A modern hazai közegészségügy kialakulása 1867–1896. Tanulmányok és dokumentumok a 150 éve megindult egészségügyi reformról*. Magyar Tudománytörténeti és Egészségtudományi Intézet, Magyar Orvostörténelmi Társaság, Budapest, 2017.
http://real.mtak.hu/46712/1/kozeu_dvd_real.pdf
 (Letöltés: 2020. november 5.)
- ❖ KAPRONCZAY KÁROLY: *A magyarországi közegészségügy története 1770-1944. Jogalkotás, közegészségügyi intézmények, szakirodalom*. Budapest, 2008, Semmelweis Egyetem Közegészségtani Intézet-Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár-Magyar Tudománytörténeti Intézet. 209-213. p.

- ❖ KAPRONCZAY KÁROLY: *A települések egészségügyét befolyásoló tényezők*. In GAZDA ISTVÁN: *A modern hazai közegészségügy kialakulása 1867–1896. Tanulmányok és dokumentumok a 150 éve megindult egészségügyi reformról*. Magyar Tudománytörténeti és Egészségtudományi Intézet, Magyar Orvostörténelmi Társaság, Budapest, 2017. 660-672. p.
http://real.mtak.hu/46712/1/kozeu_dvd_real.pdf
(Letöltés: 2020. november 5.)
- ❖ KAPRONCZAY KÁROLY: *Fejezetek 125 év magyar egészségügyének történetéből*. Budapest, Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár, 2001. 172. p.
- ❖ KAPRONCZAY KÁROLY: *Gyógyító Budapest*. Budapest, 2011. Holnap Kiadó. 95. p.
- ❖ KAPRONCZAY KÁROLY: *Kórházigy a statisztika tükrében*. In GAZDA ISTVÁN: *A modern hazai közegészségügy kialakulása 1867–1896. Tanulmányok és dokumentumok a 150 éve megindult egészségügyi reformról*. Magyar Tudománytörténeti és Egészségtudományi Intézet, Magyar Orvostörténelmi Társaság, Budapest, 2017.
http://real.mtak.hu/46712/1/kozeu_dvd_real.pdf
(Letöltés: 2020. november 8.)
- ❖ KELLER MÁRKUS: *A tanárok helye. A középiskolai tanárság professzionalizációja a 19. század második felében, magyar-porosz összehasonlításban*. Budapest, L'Hartmann-1956-os Intézet, 2010.
- ❖ KISS GÁBOR (Szerk.): *A Hadtörténeti Levéltár katona-egészségügyi iratainak repertórium 1740-1980*.
<http://vmek.oszk.hu/01400/01472/01472.pdf>
(Letöltés: 2021. 04. 26.)
- ❖ KISS LÁSZLÓ: *A magyar közegészségügy fejlődése a közegészségügyi gondolkodás kialakulásától az állami közegészségügyi rendszer kiépítéséig*. Doktori (PhD) értekezés. Budapest, 2015.
https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/44529/kiss_laszlo_doktori_ertekezes.pdf?sequence=1&isAllowed=y
(Letöltés: 2020. november 12.)
- ❖ KOC SIS ATTILA: *A koldulás helyi szintű kezelése Magyarországon a dualizmus korában*. *Aetas*, XXV. évf. 2010. 1. sz. 5-23. p.
http://epa.oszk.hu/00800/00861/00048/pdf/aetas_2010-01_005-023.pdf
(Letöltés: 2020. november 11.)
- ❖ KOC SIS PIROSKA: *„Esőben, sárban való gyaloglás cipőjüket elkoptatta...” Száz éves a magyar védőnői szolgálat*.
https://mnl.gov.hu/mnl/ol/hirek/esoben_sarban_valo_gyalogjaras_cipojuket_elkoptatta
(Letöltés: 2021. 06. 11.)
- ❖ KOZÁRI MÓNKA: *Budapest a békeidőkben. Fővárosi ügyek az 1880-as évek második felében*. Budapesti Negyed, 1995. 9. sz. 153-172. p.
https://library.hungaricana.hu/hu/view/BFLV_bn_09_03_1995_3/?pg=154&layout=s
(Letöltés: 2021. 04. 24.)
- ❖ L. NAGY ZSUZSA: *A főváros román megszállás alatt. 1919. augusztus-november*. Budapesti Negyed, 1994. 4. sz. 105-124. p.
https://library.hungaricana.hu/hu/view/BFLV_bn_04_02_1994_2/?pg=125&layout=s
(Letöltés: 2020. november 9.)

- ❖ LACZKÓ MIKLÓS: A két világháború között. Budapesti Negyed, 1998. 20-21. sz. 173-241. p.
https://library.hungaricana.hu/hu/view/BFLV_bn_20_21_06_1998_2_3/?pg=241&layout=s
 (Letöltés: 2020. október 8.)
- ❖ LAKNER JUDIT: *Halál a századfordulón*. Budapest, 1993. MTA Történettudományi Intézete. 39. p.
- ❖ LENDVAI REZSŐ: Brutscher József a szombathelyi mentőegyesület alapítója. *Magyar Mentésügy*, 6. évf. 1986. 4. sz. 183-186. p.
- ❖ Magyarország gazdaságtörténete a 20. század közepéig. Szerk. HONVÁRI JÁNOS. 1996, 432. Magyarország népessége és gazdasága. Múlt és jelen. Bp., 1996, KSH, 182. p.
- ❖ MAJOR MAGDA – MAJOR TAMÁS: *Mi is az a "Zöldkereszt"?*
<http://www.etszk.u-szeged.hu/levelezo-verseny/mi-is-zoldkereszt>
 (Letöltés: 2021. 06. 11.)
- ❖ MALEKOVITS SÁNDOR: Magyarország közgazdasága és közművelődési állapota. *Budapesti Negyed*, 1995. 10. sz. 5-30. p.
https://library.hungaricana.hu/hu/view/BFLV_Bn_10_03_1995_4/?pg=8&layout=s
 (Letöltés: 2020. november 8.)
- ❖ MICK CADOGAN: MARSHALL HALL. *Life in the fastlane*. 2021. november 24. Marshall Hall • LITFL • Medical Eponym Library
 (Letöltés: 2021. február 17.)
- ❖ NAGY LAJOS (Szerk.): *Tanulmányok Budapest múltjából XX*. Budapest, 1973, Budapesti Történeti Múzeum. 119-123. p
http://www.btm.hu/files/TBM/ORSZ_BPTM_TBM_20.pdf
 (Letöltés: 2021. július 18.)
- ❖ P. MIKLÓS TAMÁS: A magyar gyermek- és ifjúsági szervezetek a dualizmus kori Magyarországon (1867-1918). *Neveléstörténet*, 2005. 1-2.sz.
http://www.kjf.hu/nevelestortenet/index.php?act=menu_tart&rovat_mod=archiv&eid=31&rid=1&id=143
 (Letöltés: 2021. 03.20.)
- ❖ PÁLVÖLGYI BALÁZS: *Kihívás és válasz – Az „állami közegészségügy megteremtése a Dualizmus időszakában*.
<https://dfk-online.sze.hu/images/opus%20magistrale/2008/p%C3%A1lv%C3%B6lgyi.pdf>
 (Letöltés: 2020. november 11.)
- ❖ PÁSZTOR ÁGOTA: *Egyesületi kultúra és változása a 20. században egy alföldi nagyhatárú településen. Értekezés a doktori (Ph.D.) fokozat megszerzése érdekében a Néprajzi és kulturális antropológia tudományágban.*
<https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/112738/Pasztor%20Agota%20dolgozat-t.pdf?sequence=6&isAllowed=y>
 (Letöltés: 2021. 03. 20.)
- ❖ PERÉNYI ROLAND: A bűn és a nyomor tanyái: a szegénység és bűnözés tere Budapesten a 19–20. század fordulóján. URBS. Magyar Várostartörténeti Évkönyv IV. 2009. 205-226. p.
https://library.hungaricana.hu/hu/view/BFLV_urbs_04_2009/?query=urbs%20%C3%A9vk%C3%B6nyv%20&pg=206&layout=s
 (Letöltés: 2020. október 8.)

- ❖ PERÉNYI ROLAND: *A nyomor felfedezése Bécsben és Budapesten. Szociális riportok a 19-20. század fordulóján.* Budapest, 2018, Kiscelli Múzeum. 37. p.
- ❖ PERÉNYI ROLAND: Renitens járókelők. A városi térhasználat konfliktusai Budapesten a 19-20. század folyamán. URBS. Magyar várostörténeti évkönyv IX. 2014. 221-241. p.
https://library.hungaricana.hu/hu/view/BFLV_Urbs_09_2014/?query=urbs%20%C3%A9vk%C3%B6nyv&pg=222&layout=s
(Letöltés: 2021. 05. 25.)
- ❖ PILKHOFFER MÓNICA – KAPOSZ ZOLTÁN (Szerk.): *A dualizmus kori Pécs történetéből. Városgazdálkodás – társasági élet – szegénypolitika.* Pécs, 2017. Kronosz Kiadó, Pécs Története Alapítvány. 346. p.
- ❖ RÉVÉSZ TAMÁS: *Nem akartak katonát látni? A magyar állam és hadserege 1918 – 1919-ben.* Budapest, 2019. Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet. 45. p.
- ❖ ROMSICS IGNÁC: *Magyarország története a XX. században.* Budapest, 2010, Osiris Kiadó.
https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_520_magyarorszag_tortenete/ch03.html#id559962
(Letöltés: 2021. 06. 10.)
- ❖ SEBESTYÉN ISTVÁN: Az egyesületek számbavételének módszertani problémái a történeti statisztikában. *Statisztikai Szemle*, 81. évf. 2003. 4. sz. 373-387. p.
http://www.ksh.hu/statszemle_archive/2003/2003_04/2003_04_373.pdf
(Letöltés: 2021. 03.20.)
- ❖ SIPOS ANDRÁS: *Közegészségügy és várospolitikai Budapest, 1873-1914.* In GAZDA ISTVÁN: A modern hazai közegészségügy kialakulása 1867–1896. Tanulmányok és dokumentumok a 150 éve megindult egészségügyi reformról. Magyar Tudománytörténeti és Egészségtudományi Intézet, Magyar Orvostörténelmi Társaság, Budapest, 2017. 301-319. p.
http://real.mtak.hu/46712/1/kozeu_dvd_real.pdf
(Letöltés: 2020. november 5.)
- ❖ SIPOS ANDRÁS: Reformok és reformtörekvések a fővárosban (1920-1947). Budapesti Negyed, 1993. 2. sz. 49-67. p.
https://library.hungaricana.hu/hu/view/BFLV_bn_02_1_1993_2/?pg=50&layout=s
(Letöltés: 2020. október 8.)
- ❖ SÓTONYI PÉTER: Az Egészségügyi Tudományos Tanács története (1863-2009). *Egészségtudomány*, LIV. évf., 2010. 3. sz.
http://egeszsegtudomany.higienikus.hu/cikk/2010_3/Sotonyi.pdf
(Letöltés: 2021. 06. 30.)
- ❖ *Spitz Arnold járműtelepe*
<https://magyarjarmu.hu/helyszinek/budapest-xiii-kerulet-lehel-utca-10/>
(Letöltés: 2020. november 10.)
- ❖ SZABÓ DÁNIEL: A magyar társadalom politikai szerveződése a dualizmus korában. *Történelmi szemle*, 34. évf. 1992. 3-4. sz. 199-230. p.
https://tti.abtk.hu/images/kiadvanyok/folyoiratok/tsz/tsz1992_3-4/szabo.pdf
(Letöltés: 2021. 03. 20.)

- ❖ SZABÓNÉ VARGA MARIETTA: *Az egyesülési jog története Magyarországon 1945-ig*. Miskolci Egyetem Állam és Jogtudományi Kar Jogtörténeti Tanszék. Miskolc, 2014. 15-16. p.
<http://midra.uni-miskolc.hu/document/16768/9661.pdf>
(Letöltés: 2021. 03.20.)
- ❖ SZÁLLÁSI ÁRPÁD: *A városi szemét hasznosítása – 100 évvel ezelőtt*. In GAZDA ISTVÁN: *A modern hazai közegészségügy kialakulása 1867–1896. Tanulmányok és dokumentumok a 150 éve megindult egészségügyi reformról*. Magyar Tudománytörténeti és Egészségtudományi Intézet, Magyar Orvostörténelmi Társaság, Budapest, 2017. 672-676. p.
http://real.mtak.hu/46712/1/kozeu_dvd_real.pdf
(Letöltés: 2020. november 5.)
- ❖ SZAMOS RUDOLF: *Barakkváros*. Budapest, 1960. Kossuth Könyvkiadó.
- ❖ SZEGŐ IVÁN MIKLÓS: *1918 ősze: Magyarországon pusztít a spanyolnátha*.
<http://elsovh.hu/1918-osze-magyarorszag-on-pusztit-a-spanyolnatha/>
(Letöltés: 2020. november 13.)
- ❖ SZÜTS ISTVÁN GERGELY: *Elűzöttek, menekültek, optánsok és vagonlakók*. 54. p.
http://www.rubicon.hu/ma_files/2017_7_8_52.pdf
(Letöltés: 2020. 06. 29.)
- ❖ *The National Motor Museum Trust*
<https://nationalmotormuseum.org.uk/vehicle-collection/de-dion-bouton-model-q-6hp-2/>
(Letöltés: 2020. november 8.)
- ❖ TOMKA BÉLA (Szerk.): *Az első világháború következményei Magyarországon*. Budapest, 2015, Országgyűlés Hivatala. 40. p.
- ❖ TOMSICS EMŐKE: *Az elsüllyedt Belváros*. Budapesti Negyed, 1993. 2. sz. 31-48. p.
https://library.hungaricana.hu/hu/view/BFLV_bn_02_1_1993_2/?pg=32&layout=s
(Letöltés: 2020. november 8.)
- ❖ TOMSICS EMŐKE: *A pesti Belváros átalakulása az 1860-as és az 1900-as évek között – tervek, képek, megvalósulások*. URBS. MAGYAR VÁROSTÖRTÉNETI ÉVKÖNYV VI. 2011. 327-331. p.
https://library.hungaricana.hu/hu/view/BFLV_urbs_06_2011/?query=urbs%20%C3%A9vk%C3%B6nyv&pg=328&layout=s
(Letöltés: 2020. november 8.)
- ❖ TÓTH ÁRPÁD: *Önszervező polgárok. A pesti egyesületek társadalomtörténete a reformkorban*. Budapest, 2005, L'Harmattan.
- ❖ Trianon 100 – Társadalmi hatások
<https://www.ogyk.hu/hu/blog/posts/trianon-100-tarsadalmi-hatasok>
(Letöltés: 2021. 06. 09.)
- ❖ UMBRAI LAURA: *A szociális kislakásépítés története Budapesten 1870-1948*. Budapest, 2008. Napvilág Kiadó. 18. p.
- ❖ UMBRAI LAURA: *Így szemeteltek Budapesten. A hulladékgazdálkodás múltja a fővárosban*. Budapest, 2014. Napvilág Kiadó. 82. p.

- ❖ VALLÓ JUDIT: Legénylakás – modern lakósejt. Fővárosi garzonlakások és bérlők a 19–20. század fordulójától az 1940-es évekig. URBS. Magyar Várostörténeti Évkönyv VI. 2011. 77-101. p.
https://library.hungaricana.hu/hu/view/BFLV_urbs_06_2011/?query=urbs%20%C3%A9vk%C3%B6nyv&pg=78&layout=s
 (Letöltés: 2020. november 8.)
- ❖ VERENA WINIWARTER - MARTIN SCHMID - GERT DRESSEL: *Looking at half a millennium of co-existence: the Danube in Vienna as a socio-natural site*
https://www.researchgate.net/publication/257795613_Looking_at_half_a_millennium_of_co-existence_the_Danube_in_Vienna_as_a_socio-natural_site
 (Letöltés: 2021. 07. 09.)
- ❖ VIGH ANNAMÁRIA: *Egy polgárlakás Budapesten.*
http://epa.niif.hu/02100/02120/00027/pdf/ORSZ_BPTM_TBM_27_077.pdf
 (Letöltés: 2020. november 8.)
- ❖ VONYÓ JÓZSEF: *Trianon árnyékában. A magyar gazdaság és társadalom strukturális problémái a két világháború között.*
<http://www.arkadiafolyoirat.hu/index.php/4-magyarorszag-a-20-szazadban/34-tor004-tan-magyarorszag-a-20-szazadban/78-trianon-arnyekaban-a-magyar-gazdasag-es-tarsadalom-strukturalis-problemai-a-ket-vilaghaboru-kozott#!/ccomment>
 (Letöltés: 2021. 06. 09.)
- ❖ VÖRÖS KÁROLY: *A szegényügy és a szociális gondoskodás.* In KABA MELINDA-TÓTH EMESE (Szerk.): Tanulmányok Budapest múltjából XXIV. Budapest várostörténeti monográfiái XXXIII. Budapest, 1991, Budapesti Történeti Múzeum. 47-61. p.
- ❖ VÖRÖS KÁROLY: *A világváros útján (1873-1918).* Budapesti Negyed, 1998. 20-21. sz. 106-172. p.
https://library.hungaricana.hu/hu/view/BFLV_bn_20_21_06_1998_2_3/?pg=63&layout=s
 (Letöltés: 2021. 03. 20.)
- ❖ VÖRÖS KÁROLY: *Három vázlat Budapest társadalomtörténetéből a Dualizmus korában.* In KABA MELINDA-NAGY EMESE (szerk.): Tanulmányok Budapest múltjából XXIV. A Budapesti Történeti Múzeum évkönyve. Budapest, Budapesti Történeti Múzeum. 1991. 27-63. p.
http://epa.oszk.hu/02100/02120/00024/pdf/ORSZ_BPTM_TBM_24.pdf
 (Letöltés: 2020. november 11.)

